

& VER SCHEI DEN HEID

EENVOUD

Liber amicorum voor Henk Elffers

Eenvoud en verscheidenheid

Liber amicorum voor Henk Elffers

Eenvoud en verscheidenheid

Liber amicorum voor Henk Elffers

Onder redactie van

Stijn Ruiter

Wim Bernasco

Wim Huisman

Gerben Bruinsma

Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR)
&
Afdeling Strafrecht en Criminologie, Vrije Universiteit Amsterdam

Amsterdam, 2013

© 2013 Stijn Ruiter, Wim Bernasco, Wim Huisman, Gerben Bruinsma
Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) &
Afdeling Strafrecht en Criminologie, Vrije Universiteit Amsterdam

Omslagontwerp door Rogier Hendriks (www.herodc.nl)
Opmaakt met L^AT_EX 2_ε
Gedrukt door Wöhrmann Print Service, Zutphen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN: 9789090277066
NUR 741

Inhoudsopgave

Over de auteurs	ix
1 Analyticus en bruggenbouwer	
<i>Gerben Bruinsma, Wim Huisman, Wim Bernasco & Stijn Ruiter</i>	1
I REGELNALEVING	21
2 Economic psychology, sustainability and climate change	
<i>Paul Webley</i>	23
3 To rational or not too rational? Results from the 2013 Henquête	
<i>Jean-Louis van Gelder & Marie Rosenkrantz Lindegaard</i>	37
4 De preventieve werking van de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden: De Rationele Keuze Theorie als ‘kapstokmodel’	
<i>Michèle Taverne</i>	47
5 Spiegeltje, spiegeltje aan de wand, wat is er met de mensen aan de hand?! Zoölogisch onderzoek ten behoeve van inzicht in delinquente mensen	
<i>Janine Janssen</i>	57
6 “Maar professor ...?!?” Rationele keuzes en omstanders die ingrijpen	
<i>Adriaan Denkers</i>	69
7 Evolutie van de vrije wil	
<i>Hans van de Braak</i>	83
8 Het voorspellingsvermogen van de mens: Een luchtballon op weg naar de Noordpool, de ontbossing van Paaseiland en de kredietcrisis	
<i>Marijke Malsch</i>	95
9 Milieuprotest in de Groningse gas-agglomeratie: De maatschappelijke urgentie van een sociologische verkenning van milieusolidariteit onder elites en publiek	
<i>Kees Boender</i>	107

II	STRAFRECHTSPLEGING	121
10	Over de illusie van het laatste woord in strafzaken <i>Joëlle Rozie</i>	123
11	De moeizame relatie tussen publieke opinie en theorie en praktijk van straf <i>Jan de Keijser</i>	137
12	De Amstelveense buurtbarbecue <i>Vere van Koppen & Peter van Koppen</i>	151
13	Psychologie van de meineed <i>Harald Merckelbach</i>	163
14	Hoe rechters zitten: Een poging stijlen in het optreden van rechters te ontwaren <i>Marnix Croes & Albert Klijn</i>	173
15	Rationele keuzes van onderzoekers en chercheurs <i>Madeleine de Gruijter & Christianne de Poot</i>	187
16	Komen vrouwen wel van Venus? Over straffen en behan- delen van vrouwen <i>Anne-Marie Slotboom & Jan Hendriks</i>	201
17	Minderjarigen en moord en doodslag: Moord en doodslag als rationele keuze? <i>Pauline Aarten, Fieke Falke & Peter van der Laan</i>	215
18	De Belgische onafhankelijkheid: Het orangisme, de op- richting van de Openbare Veiligheid en de gemeentelijke autonomie <i>Paul Ponsaers</i>	229
III	GEOGRAFISCHE CRIMINOLOGIE	245
19	Atypisch criminologisch reisgedrag: Een gevalsstudie <i>Stijn Van Daele</i>	247
20	Waarom is besmettelijkheid geen besmettelijkheid? <i>Marlijn Peeters, Guillaume Beijers & Jasper van der Kemp</i>	261
21	Space-time visualization and analysis of public attitudes towards crime and policing in the Netherlands, 1993-2001 <i>Christian Kreis & Wouter Steenbeek</i>	279

22	Het was stil op straat, of toch niet?	
	<i>Marlijn Peeters</i>	297
23	How guardianship dynamics may vary across the street network: A case study of residential burglary	
	<i>Shane Johnson & Kate Bowers</i>	305
24	Omgevingscriminologie en georganiseerde criminaliteit	
	<i>Edward Kleemans</i>	319
25	Repeat burglary victimisation and its links with repeat offenders	
	<i>Frank Morgan</i>	327
26	“We hebben altijd de bos bloemen nog”	
	<i>Barbra van Gestel</i>	339
27	Crime’s impingement in space	
	<i>Marcus Felson</i>	355
28	We are watching you: The importance of guardianship in crime prevention	
	<i>Meghan Hollis-Peel & Brandon Welsh</i>	359
29	<i>C’est le ton qui fait la musique</i>: Private en publieke toezichthouders over de reacties van het publiek	
	<i>Gabry Vanderveen & Mike Koeleman</i>	369
30	Retirees in action: Exploring the intensity of guardianship provided by Dutch residents over the age of 65	
	<i>Danielle Reynald & Maud van Bavel</i>	383
31	Politiewerk en de rol van omgevingscriminologie	
	<i>Peter Versteegh</i>	395
32	Waar zal Henk nooit een auto parkeren? Een studie naar de ruimtelijke spreiding van auto-inbraken	
	<i>Stijn Ruiter, Wim Bernasco & Marre Lammers</i>	411
IV	METHODOLOGIE	423
33	Method effects in survey questions about peer victimization	
	<i>Margit Averdijk, Manuel Eisner & Denis Ribeaud</i>	425
34	Boef zoekt boek: Lessen uit afwijzing	
	<i>Frank van Gemert</i>	441

35	Experimenteel onderzoek naar het <i>bystander effect</i>: Hoe de sociale psychologie en de criminologie elkaar aanvullen	
	<i>Jan-Willem van Prooijen, Marco van Bommel & Paul van Lange . . .</i>	455
36	Experimenten, experimenten	
	<i>Catrien Bijleveld, Joris Beijers & Jan-Willem van Prooijen</i>	467
37	Making crime simulation richer: Eight steps on the path to criminology's computational enlightenment	
	<i>Daniel Birks & Michael Townsley</i>	477
38	Epistemology and rigor in criminological research: An exploratory journey	
	<i>Jody Miller</i>	491
39	Forecasting health care expenditures using the Lee-Carter model	
	<i>Pieter van Baal</i>	503
40	Twee paradoxale beslissingsproblemen, frequentistisch en Bayesiaans benaderd	
	<i>Rob Potharst</i>	515
41	Henk 6.5: A simulation model for life after retirement	
	<i>Charlotte Gerritsen & Tibor Bosse</i>	523
V	HENK ELFFERS	533
42	Henk Elffers' publicaties	
	<i>Henk Elffers et al.</i>	537

Over de auteurs

Pauline Aarten is promovendus bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) en de afdeling Strafrecht en Criminologie van de Vrije Universiteit en daarmee collega van Henk Elffers. Zij doet promotieonderzoek naar de voorwaardelijke straf en is daarnaast al jarenlang betrokken bij het onderzoek naar minderjarigen en moord en doodslag van het NSCR.

Margit Averdijk is a researcher at the Department of Sociology of the Swiss Federal Institute of Technology Zurich (ETH). She worked with Henk on several projects, including the reciprocal validity of victimization surveys and police data, offender mobility, and the relationship between context changes and criminal careers.

Pieter van Baal werkt bij het Instituut Beleid & Management Gezondheidszorg aan de Erasmus Universiteit. Henk Elffers was co-promotor tussen 1999 en 2004 bij zijn promotieonderzoek *Computer Simulations of Criminal Deterrence: from Public Policy to Local Interaction to Individual Behaviour*. Dankzij Henk (en natuurlijk zijn toenmalige compaan Dick Hensing) is hij wetenschappelijk onderzoek leuk gaan vinden en heeft hij geleerd dat er meer is dan economie.

Maud van Bavel is a PhD student at the Netherlands Institute for the Study of Crime and Law Enforcement (NSCR) and the VU University, department of Law and Criminology. Henk is currently Maud's daily supervisor and promotor.

Guillaume Beijers is docent en coördinator van de opleiding Criminologie bij de Vrije Universiteit Amsterdam. Alhoewel hij zich al vele jaren met criminologisch en rechtssociologisch onderzoek bezig houdt, is onderzoek naar woninginbraak nieuw voor hem. Het enthousiasme van Henk heeft de lol voor dit type onderzoek aangewakkerd.

Joris Beijers is onderzoeker en docent bij de sectie criminologie van de Vrije Universiteit. Zijn onderzoek doet hij bij het NSCR. Henk Elffers kent hij nog van zijn studie, als zijn scriptiebegeleider. Later zijn Henk en Joris samen scripties gaan begeleiden.

Wim Bernasco is senior onderzoeker bij het NSCR en bijzonder hoogleraar bij de afdeling Ruimtelijke Economie van de Vrije Universiteit Amsterdam. Bij het NSCR verrichtten Henk en Wim ruim 10 jaar samen onderzoek naar

ruimtelijke aspecten van criminaliteit. Ze schreven samen onder meer over criminaliteitsverplaatsing, risicobesmetting, mobiliteitspatronen van daders, en de statistische analyse van ruimtelijke criminaliteitspatronen.

Catrien Bijleveld is senior onderzoeker bij het NSCR en hoogleraar Methoden en Technieken van Criminologisch Onderzoek bij de VU. Zij kent Henk sinds haar eerste dagen bij het NSCR. Samen met Henk begeleidde zij menig groepje student-onderzoekers, en werkte ook anderszins nauw met Henk samen op NSCR en VU.

Daniel Birks is a Research Fellow at the Australian Research Council's Centre of Excellence in Policing and Security at Griffith University. Since 2005, across multiple continents, Henk and Dan have argued with one another and colleagues concerning the application of computational models in Criminology. They recently co-edited an encyclopaedia chapter on the subject.

Kees Boender (1939) werkte tot 2000 als universitair hoofddocent (rechts)-sociologie en milieubestuurskunde in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Boender deed onderzoek naar normering van zeehavenindustrialisering in Rijnmond. Vervolgens richtte hij zich op Indonesian design of industrialism in Aceh (de LNG-gasindustrie in Lhokseumawe aan de Straat van Malakka) en op Java (cottage-industry rond Yogyakarta) en op onderzoek naar democratisering onder elites in Jakarta.

Marco van Bommel is PhD student bij het NSCR en de Vrije Universiteit, afdeling Sociale & Organisatie psychologie. Met Henk als promotor verricht hij sinds 2009 onderzoek naar waarom *guardians* soms niet hun best doen om criminaliteit tegen te gaan of hulp te bieden aan slachtoffers wanneer dit nodig is.

Tibor Bosse is an Assistant Professor in Artificial Intelligence within the Agent Systems Research Group of the Faculty of Sciences at VU Amsterdam. He has collaborated with Henk since 2006 on topics related to modeling and simulation of human behaviour in criminological context, with an emphasis on (spatio-temporal aspects of) behaviour of guardians.

Hans van de Braak promoveerde in 1981 op een proefschrift over belastingsweerstand en publiceerde samen met Henk enkele artikelen over dat onderwerp. Hij was tot 2003 universitair hoofddocent sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) en werd daarna universitair hoofddocent evolutionaire psychologie aan het Instituut voor Psychologie van de EUR.

Gerben J. N. Bruinsma is directeur van het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving en hoogleraar Omgevingscriminologie van de Vrije Universiteit van Amsterdam. Hij werkte met Henk samen binnen het Management team, als gezamenlijke promotor van enkele promovendi en als coauteur. Hij schreef onder andere met Henk over politiecijfers en over methodologie van ruimtelijke verplaatsing bij misdaad.

Marnix Croes is onderzoeker bij het WODC van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. In die functie werkte hij geregeld samen met Henk, onder meer in het geruchtmakende onderzoek verricht door Willem Albert Wagenaar naar de bewijsbeslissingen van leken en rechters.

Stijn Van Daele is onderzoekscoördinator bij de onderzoeksgroepen IRCP en SVA aan de Universiteit Gent. Stijn was gedurende een groot deel van 2011 werkzaam bij het NSCR, waar hij samen met Henk gewerkt heeft rond agent-based modelling en ruimtelijke pleegpatronen.

Adriaan Denkers werkt als senior onderzoeker en universitair hoofddocent bij het NSCR en de afdeling strafrecht en criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij prijst zich gelukkig dat hij Henk op vele momenten heeft mogen meemaken.

Manuel Eisner is Professor of Comparative and Developmental Criminology at the Institute of Criminology of the University of Cambridge.

Fieke Falke studeert Forensische Orthopedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam en doet bij het NSCR afstudeeronderzoek naar betrokkenheid van minderjarigen bij moord en doodslag.

Marcus Felson is Professor at the Department of Criminal Justice of Texas State University, San Marcos. He has worked with Henk in studying how guardianship against crime occurs, including the presences and absences of local residents. Marcus and Henk also share a common interest in how offenders and victims move about and converge in their daily routines.

Jean-Louis van Gelder is onderzoeker bij het NSCR en oud-promovendus van Henk. Vele discussies tussen Henk en Jean-Louis werden gewijd aan de vraag of criminelen rationeel zijn, welke emoties zij ervaren, en wat de beste graanjenever is. Samen organiseerden zij onder andere workshops, begeleidten studenten, schreven boeken, en deden onderzoek naar rationaliteit en emoties. De bedoeling is dit te blijven doen.

Frank van Gemert is universitair docent bij de afdeling criminologie van de Vrije Universiteit. Henk en Frank kennen elkaar sinds begin jaren '90

toen ze allebei aan de Erasmus Universiteit waren verbonden. Inmiddels zijn ze geruime tijd als collega criminologen actief aan de VU.

Charlotte Gerritsen is a postdoctoral researcher at the NSCR. She is also a member of the Agent Systems Research Group of the Faculty of Sciences at the VU Amsterdam. She has collaborated with Henk since 2006 on topics related to modeling and simulation of human behaviour in criminological context, with an emphasis on (spatio-temporal aspects of) behaviour of guardians.

Barbra van Gestel werkt als onderzoeker voor het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie (WODC). Henk was haar promotor en begeleider toen zij tussen 2000 en 2005 bij het NSCR promotieonderzoek verrichtte naar de wisselwerking tussen lokale media en lokaal criminaliteitsbeleid.

Madeleine de Gruijter is promovendus bij de Hogeschool van Amsterdam en de Vrije Universiteit. Henk Elffers is haar promotor bij het onderzoek naar de invloed van snelle identificatietechnieken op de plaats delict. Henk heeft Madeleine ook begeleid bij haar scriptie over scenariovorming bij rechercheurs. Daarnaast deden zij onderzoek naar processen verbaal van verhoor.

Jan Hendriks is bijzonder hoogleraar forensische psychiatrie en psychologie aan de Vrije Universiteit en bijzonder hoogleraar forensische orthopedagogische diagnostiek en behandeling aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is tevens als klinisch psycholoog/psychotherapeut verbonden aan de forensisch psychiatrische polikliniek De Waag in Den Haag. Henk en Jan waren vanaf 2009 collega's op de VU.

Meghan E. Hollis-Peel is a Doctoral Candidate in the School of Criminology and Criminal Justice at Northeastern University and an Instructor in the Sociology Department at the University of Massachusetts-Boston. Together with Brandon Welsh, she has worked with Henk on a number of guardianship research projects.

Wim Huisman is hoogleraar criminologie en voorzitter van de sectie criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam. Henk was voor een dag in de week hoogleraar binnen de sectie. Wim en Henk hebben samengewerkt in onderzoek naar guardianship binnen organisaties en in het onderwijs voor het vak Inleiding Criminologie.

Janine Janssen is hoofd onderzoek van het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld (LEC EGG) voor de Nederlandse politie en een col-

lega van Henk Elffers bij de vakgroep Strafrecht & Criminologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Zij heeft echter nog nooit met Henk gewerkt en doet alleen aan deze bundel mee omdat ze Henk zo'n aardige man vindt. Naast haar werk over geweld uit naam van eer publiceert Janine regelmatig over de positie van dieren in de criminologie.

Shane D. Johnson and **Kate J. Bowers** are both Professors at the department of Security and Crime Science, UCL. They first had the pleasure of working with Henk in 2005. This was on a collaborative project between researchers at NSCR, Temple University and UCL that was concerned with studying space-time patterns of crime. At the first meeting, which took place at the NSCR then located in Leiden, was the first time they had actually met Henk. They were immediately impressed by his insight and academic rigor and then by his sense of humor. Henk's sense of humor is both direct and imaginative, as is his intellect. The funding for the project covered only the costs of meetings but much was accomplished and a lot of fun was had along the way. They hope to repeat this process in the future but for now offer a small contribution that they hope Henk enjoys. This focuses on two of Henk's many and varied research interests, these being how the risk of crime varies spatially and how guardianship might influence crime risk.

Jasper van der Kemp is universitair docent criminologie bij de Vrije Universiteit Amsterdam. Henk was Jaspers promotor bij het NSCR en zo-doende leermeester in de criminologische wereld. Als collega's aan de Vrije Universiteit verrichten zij onderzoek naar woninginbraken en de verschillende vormen van aanpak daarvan. Ook geven zij gezamenlijk, met Andrew Lemieux, onderwijs in het toegepaste vak *Spatial Criminology*.

Jan W. de Keijser is universitair hoofddocent Criminologie aan de Universiteit Leiden. Daarvoor werkte hij op het NSCR als senior onderzoeker en samen met Henk veel onderzoek gedaan naar publieke opinie over straf en naar de punitiviteitskloof tussen rechters en samenleving.

Edward Kleemans is hoogleraar Zware Criminaliteit en Rechtshandhaving aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de VU Amsterdam. Hij kent Henk Elffers als een zeer goede collega van de afdeling Strafrecht & Criminologie.

Albert Klijn is parttime wetenschappelijk adviseur bij het opleidingsinstituut van de Rechterlijke organisatie (SSR). Was daarvoor in diezelfde functie werkzaam bij de Raad voor de rechtspraak. In die functie initieerde hij het geruchtmakende onderzoek naar de vergelijking van bewijsbeslissingen van leken en strafrechters —verricht door wijlen Willem Albert Wagenaar— waarbij Henk Elffers als lid van de begeleidingscommissie betrokken was.

Mike Koeleman heeft voor zijn master-afstudeerproject Criminologie onderzoek gedaan naar de ervaringen en percepties van diverse soorten toezichthouders onder begeleiding van Gabry Vanderveen. Hij maakte daarbij gebruik van secundaire data-analyse, interviews met beveiligers en participerende observatie bij het politieteam in Alphen aan den Rijn. Momenteel is hij werkzaam bij de afdeling Opsporing bij dit politieteam.

Peter van Koppen is hoogleraar Rechtspsychologie aan de Faculteiten der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Maastricht en de Vrije Universiteit Amsterdam. Vanaf ongeveer 1980 werkte hij samen met Henk Elffers, aanvankelijk bij de Erasmus Universiteit Rotterdam, later bij het NSCR te Leiden.

Vere van Koppen is docent aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam. Bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) werkte zij samen met Henk Elffers aan een onderzoek naar de profileerbaarheid van delictseries.

Christian Kreis is a visiting Postdoctoral Research Fellow at NSCR on a grant from the Swiss National Science Foundation. Henk served on Christian's thesis examination board at the University of Lausanne and now is his academic advisor for the postdoc fellowship. His research interests include evidence-based crime prevention, evaluation methods, neighborhood development, and police-community relations.

Peter van der Laan is senior onderzoeker bij het NSCR en bijzonder hoogleraar reclassering aan de Vrije Universiteit. Hij is een collega van Henk Elffers. Zij waren ook enkele jaren gelijktijdig lid van het MT van het NSCR.

Marre Lammers is promovendus bij het NSCR. Ze verricht met behulp van DNA-sporen onderzoek naar het geografisch gedrag en de criminele carrières van niet gearresteerde daders. Henk en Wim Bernasco zijn haar begeleiders en promotoren.

Paul A.M. van Lange is hoogleraar Sociale Psychologie, en hoofd van de afdeling Sociale en Organisationspsychologie aan de VU. In het kader van Phoolan Devi begeleiden Paul en Henk, tezamen met Jan Willem van Prooijen een promovendus, Marco van Bommel, die onderzoek verricht naar het bystander effect en het informal guardianship. Hun eerste gezamenlijke publicatie in het *Journal of Experimental Social Psychology* van Van Bommel et al. (2012) heeft al veel informele aandacht gekregen in en buiten de wetenschappelijke wereld.

Marie Rosenkrantz Lindegaard is onderzoeker bij het NSCR en werd ooit aangenomen als postdoc door Henk vanwege het belang dat hij hecht aan kwalitatief onderzoek in de criminologie. Ze voerde veel discussies met Henk over de betekenis van rationaliteit en hoe dat te onderzoeken is.

Marijke Malsch is senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Amsterdam. Zij werkte samen met Henk Elffers bij onderzoek naar processen-verbaal van verdachten-verhoren, en bij onderzoek naar de begrijpelijkheid van DNA-rapportages.

Harald Merckelbach is hoogleraar psychologie (Universiteit Maastricht). Elk jaar nodigt hij Henk uit om college te geven aan studenten die het vak *Experts and Their Decisions* volgen. En elk jaar komt Henk ook en doet hij iets waarvoor maar weinigen in de wieg zijn gelegd: kristalhelder uitleggen *hoe* Bayes relevant is voor de rechtszaal.

Jody Miller is a professor in the School of Criminal Justice at Rutgers University. Having met Henk at NSCR in 2008, Jody and Henk embarked together on the research described in this book while she was a Visiting Fellow at NSCR beginning in 2011. Their research investigates the extent of inter-rater reliability in qualitative data coding, and represents their shared concerns with methodological rigor in criminological research.

Frank Morgan is Director of the Crime Research Centre in the Law School at the University of Western Australia. He is working with Henk Elffers on issues surrounding repeat burglary victimisation and its potential for burglary prevention and enjoyed a period as a visiting fellow at NSCR in 2011.

Marlijn Peeters is promovenda op Universiteit Gent. Henk en Marlijn werken samen aan onderzoek naar de besmettelijkheid van woninginbraak. Ook is Henk betrokken bij het proefschrift van Marlijn, dat gaat over de wijze waarop inbrekers hun doelwit selecteren, als lid van de doctoraatsbegeleidingscommissie.

Paul Ponsaers is als gewoon hoogleraar emeritus verbonden aan de Universiteit Gent. Afgelopen jaren werkte onze onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse in diverse projecten samen met het NSCR, ondermeer fungeerde Paul als voorzitter van de internationale wetenschappelijke raad van het NSCR. Met Henk heeft Paul een aantal onderzoeksprojecten afgewerkt, ondermeer rond diversiteit en politie en politieverhoor. Ook werken we samen in de schoot van de redactie van het tijdschrift *Panopticon*.

Christianne de Poot is lector Forensisch Onderzoek bij de Hogeschool van Amsterdam en de Politieacademie, en waarnemed hoofd van de sectie

Rechtshandhaving van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. Christianne werkte tussen 1997 en 2004 bij het NSCR. Vanaf 2002 verrichtte ze samen met Henk onderzoek naar ruimtelijk keuzegedrag van daders, situationele preventie en verplaatsing van criminaliteit. Ze publiceerden samen over de invloed van sociale grenzen op de locatiekeuze van daders. Momenteel begeleiden Henk en Christianne samen het promotietraject van Madeleine de Gruijter, die als promovendus is verbonden aan het Lectoraat Forensisch Onderzoek.

Rob Potharst was tot voor kort universitair docent informatica aan het Econometrisch Instituut van de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Eind 60-er en begin 70-er jaren werkten Henk en Rob samen, eerst als student assistenten en later als wetenschappelijk medewerkers op de Statistische Afdeling van het Mathematisch Centrum te Amsterdam.

Jan-Willem van Prooijen is universitair hoofddocent bij de afdeling Sociale & Organisationspsychologie van de Vrije Universiteit Amsterdam, en senior onderzoeker bij het NSCR. Samen met Henk begeleidt hij twee promovendi, namelijk Marco van Bommel en Maud van Bavel. Beide projecten gaan over de vraag welke rol *guardians* spelen in de preventie van crimineel gedrag.

Danielle M. Reynald is a Lecturer at the School of Criminology and Criminal Justice at Griffith University in Brisbane, Australia. Danielle did her PhD at NSCR under Henk's supervision. Having worked together for eight years, they continue to collaborate in Amsterdam and Brisbane on research related to guardianship.

Denis Ribeaud is Scientific Project Coordinator of the Zurich Project on the Social Development of Children and Youths at the Chair of Sociology of the Swiss Federal Institute of Technology Zurich (ETHZ)

Joëlle Rozie is professor strafrecht aan de Faculteit Rechten van de Universiteit Antwerpen. Henk was verbonden aan dezelfde universiteit als professor rechtspsychologie van 2002 tot en met 2005.

Stijn Ruiter is sinds 2009 senior onderzoeker bij het NSCR. Bij het NSCR verrichtten Henk en Stijn samen onderzoek naar ruimtelijke aspecten van criminaliteit en naar publieke opinies over het bestraffen van daders van criminaliteit. Stijn volgde Henk op als coördinator van de themagroep *Mobiliteit en spreiding van criminaliteit*. Ze schreven samen over de invloed van de woonomgeving op recidivekansen, mobiliteitspatronen van daders en de wijze waarop inwoners van Nederland daders van criminaliteit zouden willen bestraffen.

Anne-Marie Slotboom is universitair hoofddocent bij de afdeling strafrecht en criminologie van de Vrije Universiteit. Anne-Marie heeft een aantal jaren als collega van Henk gewerkt op het NSCR. Deze collegiale samenwerking heeft zich de afgelopen jaren voortgezet op de VU.

Wouter Steenbeek is a researcher at the NSCR. Henk was part of the selection committee which hired Wouter as a two-year Postdoctoral Research Fellow in 2010. Wouter studies the spatial and temporal variations in crime, and especially how the presence of businesses and facilities affect these patterns. Wouter has asked Henk for advice on many occasions, but their interaction has not resulted in jointly-written scientific papers (yet).

Michèle Taverne is sinds 2012 als onderzoeker verbonden aan de Universiteit Leiden, Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Hiervoor heeft zij bij het NSCR met Henk Elffers het onderzoek “Begrijpelijkheid en gebruik van DNA-rapportage” uitgevoerd. Zij is Henk zeer dankbaar voor zijn altijd wijze woorden, optimistische kijk en de fijne samenwerking!

Michael Townsley is a Senior Lecturer at the School of Criminology and Criminal Justice, Griffith University (Australia). For almost 10 years Townsley has searched and scanned the catalogues of human knowledge for something that Henk is not already an expert in or doesn't have an informed opinion on. With the one exception of (North) Bavarian cock fighting, Townsley has been uniformly unsuccessful.

Gabry Vanderveen is gepromoveerd bij Henk Elffers. Samen met Dick Hessing heeft hij haar jarenlang ondersteund in haar promotietraject. Na het overlijden van Dick deed hij dit met Nick Huls. Naast onderzoek naar veiligheids- en overlastbeleving richt het onderzoek van Vanderveen zich de laatste jaren op productie, gebruik en effect van visualisaties in de strafrechtssketen.

Peter Versteegh is oud-politieman en als socioloog werkzaam bij de eenheid Den Haag van de Nationale politie. Als hoofd van de onderzoeksafdeling Analyse & Research had Peter in de afgelopen 10 à 15 jaren veelvuldig contact met Henk en ontstond er een vorm van collegiale vriendschap. Met elkaar maakten zij deel uit van diverse advies- en begeleidingscommissies en hebben zij ook samen in het buitenland vertoefd om de politie elders vooruit te helpen op het gebied van veiligheidszorg en de benutting van criminologisch onderzoek.

Paul Webley is Director of the School of Oriental and African Studies, and a Professor of Economic Psychology. Over a number of years, Henk, Paul, Dick Hessing and Henry Robben worked together to investigate tax

evasion, including publishing a Cambridge University Press monograph together on this issue.

Brandon C. Welsh is a Professor in the School of Criminology and Criminal Justice at Northeastern University and a Senior Research Fellow at NSCR. Since joining NSCR in 2009, he has had the distinct pleasure of collaborating with Henk on a number of research projects on research design methodology and guardianship and publishing articles with him on these topics. Henk is a brilliant collaborator!

1 Analyticus en bruggenbouwer

Gerben Bruinsma, Wim Huisman, Wim Bernasco & Stijn Ruiter

Introductie

Op 13 september 2013 ging Henk Elffers met emeritaat. Een bijzonder mens met een bijzondere carrière. Dit *Liber amicorum* is bedoeld als eerbetoon aan de vele bijdragen die hij geleverd heeft aan de wetenschap.

De titel van deze inleiding weerspiegelt twee eigenschappen die persoon en werk van Henk kenmerken: analyticus en bruggenbouwer. Henk is opgeleid als wiskundige, begon zijn wetenschappelijke loopbaan in de wiskunde en is, ondanks zijn langdurige verblijf onder sociaal wetenschappers en juristen, in werk en denken altijd een wiskundige gebleven: iemand die probeert complexe verschijnselen te begrijpen vanuit eenvoudige grondbeginselen. Ondanks het feit dat hij als wiskundige een buitenbeentje is in de sociale en juridische wetenschappen, is Henk bij uitstek een bruggenbouwer geworden tussen uiteenlopende groepen, onderzoekstradities en disciplines. Iemand noemde hem ooit ‘de olie van de organisatie’, een eretitel die onderstreept hoe goed Henk in staat is om mensen bijeen te brengen en samen te laten werken, maar die eigenlijk te zwak is uitgedrukt omdat Henks verbindende rol zich allerm minst beperkt tot zijn directe werkkring. Zijn vermogen om bruggen te bouwen is niet los te zien van zijn persoonlijkheid: toegankelijk en oprecht geïnteresseerd in de denk- en belevingswereld van anderen.

Voor directe collega’s en vrienden was het vanzelfsprekend dat zijn afscheid niet in stilte voorbij mocht gaan. Een vriendenboek mocht niet ontbreken. Het verbaast ons allerm minst dat we zeer veel vrienden en collega’s bereid gevonden hebben een bijdrage aan deze afscheidsbundel te schrijven: mensen die samen met Henk hebben gepubliceerd, die anderszins intensief met hem hebben samengewerkt of die door Henk zijn begeleid bij het schrijven van hun proefschrift.

In deze inleiding doen we een poging om Henk te karakteriseren en om zijn belangrijkste wapenfeiten te beschrijven. Eerst schetsen wij summier zijn carrière. Daarna komen de belangrijkste thema’s in zijn werk aan bod en de bijdragen die hij aan die thema’s heeft geleverd. Vervolgens staat de persoon Henk centraal. Voor zijn gehele publicatielijst verwijzen wij de

lezer naar Henks bibliografie, aan het eind van dit boek.¹ Tot slot leggen wij verantwoording af over de totstandkoming van dit *Liber amicorum*.

Wetenschappelijke carrière: van wiskunde naar strafrechtswetenschappen

Henk Elffers is geboren op 7 augustus 1948 in de stad waaraan hij zijn hart heeft verpand: Amsterdam. In die dagen ging een jongen met zijn kwaliteiten vanzelfsprekend naar het Gymnasium, een opleiding die hij wegens een gezinsverhuizing in Schiedam afrondde (1966). Daarna keerde Henk weer terug naar Amsterdam om daar wiskunde te studeren aan de Gemeentelijke Universiteit (de tegenwoordige Universiteit van Amsterdam). Zijn doctoraal examen (we zeggen nu *Master*) werd met het predicaat *cum laude* afgerond (1973). Zijn specialisaties waren waarschijnlijkheidsrekening en wiskundige statistiek.

De toenmalige wetenschappelijke staf zag al tijdens zijn studie zijn talenten en nam hem tussen 1970 en 1976 eerst in dienst als student-assistent, later als wetenschappelijk medewerker mathematische statistiek bij het Mathematisch Centrum (het huidige Centrum voor Wiskunde en Informatica (CWI), van NWO). Zijn positie was ondergebracht bij de afdeling waar wetenschappers uit diverse disciplines terecht konden voor advies over statistische vraagstukken. Dat waren in die tijd voornamelijk gammawetenschappers. Die periode heeft hem vermoedelijk geleerd open te staan voor vraagstukken van andere disciplines dan de statistiek en wiskunde. Henk was in zijn element in zijn functie bij het Mathematisch Centrum. De wending die zijn loopbaan zou gaan nemen vond zijn oorsprong dan ook buiten de werkkring zelf.

Henk en zijn echtgenote Els wilden de zorg voor hun drie dochters graag samen delen, maar Henks verzoek om zijn werk in deeltijd te mogen uitvoeren was voor de toenmalige leiding van het Mathematisch Centrum onbespreekbaar (“een echte wetenschapper is dat de hele dag”). In deeltijd werken kon Henk wel bij de vakgroep Algemene Sociale Geografie van de Universiteit Utrecht, waar hij dan ook in 1976 zijn loopbaan voortzette als wetenschappelijk medewerker geografische statistiek. In Utrecht heeft hij zich met uiteenlopende onderwerpen bezig gehouden, maar vooral ook met doceren (een promotiestelsel zoals we dat nu kennen, bestond in die dagen nog niet).

In 1980 maakte hij de overstap naar Rotterdam (maar hij bleef de volgende twintig jaren van Amsterdam Zuid naar de Maasstad op en neer pendelen) om als hoofd onderzoekszaken van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Erasmus Universiteit aan de slag te gaan. Op die faculteit leerde hij

¹Met dank aan Peter van der Voort, bibliothecarus en documentalist bij het NSCR.

Dick Hessing kennen, één van zijn beste vrienden en zijn latere promotor. In 1989 werd hij er UD onderzoeksmethoden en in 1992 UHD methoden en technieken van de sociaalwetenschappelijke bestudering van het recht. In 1991 promoveerde Henk bij Hessing en Christiaanse (belastingrecht) aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam op het proefschrift *Income tax evasion: Theory and measurement* (hierover later meer). Met Hessing werkte Henk in die twintig jaar veel en intensief samen. Zij vulden elkaar uitstekend aan, waarbij Hessing vaak de ‘wilde’ ideeën opperde en het Henks rol was deze naar haalbare wetenschappelijke vragen en producten te vertalen. De voortdurende bezuinigingen en de slechter wordende financiële positie van de faculteit hadden echter een ongunstige invloed op het onderzoeksklimaat.

Het was dan ook niet vreemd dat Henk in 2000 een aanbod om het NSCR te komen versterken graag accepteerde. Bij het NSCR zette Henk zich als senior onderzoeker in om het geografisch criminologische onderzoek verder te ontwikkelen. De geografische criminologie was een specialisatie die in Nederland nog niet bestond. Zijn nieuwe functie paste uitstekend bij zijn werkervaring in zowel de wiskunde als de geografie. Hij werd niet lang daarna coördinator van de themagroep ‘Mobiliteit en Spreiding van Criminaliteit’. Die benoeming weerhield hem er echter niet van zich ook met strafrechtelijke en rechtspsychologische vraagstukken bezig te houden. Met Jan de Keijser, Marijke Malsch en Peter van Koppen heeft hij op het NSCR in menig onderzoek van de themagroep ‘Burger en Strafrechtelijk Systeem’ geparticipeerd. Eerst in Leiden tussen de weilanden op het *Science Park*, vanaf 2009 op de campus van de Vrije Universiteit in Amsterdam (hij had tegen deze verhuizing om voor de hand liggende redenen helemaal geen bezwaar).

In 2001 volgde de uitnodiging om Peter van Koppen als hoogleraar rechtspsychologie aan de Universiteit Antwerpen op te volgen. Voor de invulling van die leerstoel was een dag per week ingeruimd, en Henk bleef daarnaast dan ook zijn spilfunctie verzorgen bij het NSCR. In Antwerpen verzorgde Henk het onderwijs in de rechtspsychologie, en adviseerde hij collega’s over het opzetten van empirisch onderzoek. Voor het opzetten van een afzonderlijke onderzoeklijn was uiteraard weinig ruimte. In zijn oratie *De rationele regelovertreder* (Elffers, 2005), betoonde Henk zich een warm voorstander van de rationele keuzetheorie.

In 2007 accepteerde hij de uitnodiging van de Vrije Universiteit om in deeltijd hoogleraar ‘Empirische bestudering van de strafrechtspleging’ te worden, om de nieuwe en flink groeiende opleiding criminologie en de daarbij behorende jonge staf te versterken. In die hoedanigheid gaf hij eerst het vak *Inleiding criminologie* voor eerstejaars bachelor studenten en later vakken als *Spatial criminology*. Hij begeleidde veel bachelorgroepjes bij hun eerste stappen in het (empirisch)-criminologische onderzoek. Voor promovendi gaf hij een cursus verdiepende *Research designs*. Hij spande zich in om onderzoekers van de Vrije Universiteit met elkaar te verbinden en met die van

het NSCR. Zij oratie aan de Vrije Universiteit, *Een straffe aanpak* was een poging om de maatschappelijke roep om strenger te straffen op grond van wetenschappelijke argumenten en onderzoekresultaten te bekritisieren.

Gedurende zijn jaren bij het NSCR heeft Henk zich laten zien als een veelzijdig onderzoeker die zich niet alleen nationaal maar ook internationaal manifesteerde. Als deelnemer aan vele internationale workshops en congressen kent iedereen Henk, en kent Henk iedereen. Een bruggenbouwer *pur sang*.

Hoofdthema's in zijn werk

De veelzijdige loopbaan van Henk maakt het moeilijk zijn werk in één of twee thema's te categoriseren. Hij werkte in al die jaren samen met wetenschappers uit allerlei disciplines, en de keuze van het onderwerp of van de onderzoeksvraag was vaak afhankelijk van de aard van die samenwerking. We hebben gemeend het allereerste gedeelte van zijn carrière buiten beschouwing te laten. Wiskunde is ons terrein niet, maar hij heeft ook relatief weinig werk nagelaten uit die periode. In Rotterdam (vanaf 1980) komt hij pas echt in het vizier van misdaad- en rechtshandhavingonderzoek en daar pakken wij de draad op. Zoals we hiervoor meldden, kwam Henk in Rotterdam in contact met de rechtspsycholoog Dick Hessing, en is hij zich mede door Hessing intensief met de rechtspsychologie en rechtssociologie gaan bezighouden. Zijn voorliefde voor kleinschalig, experimenteel onderzoek is daar ontkiemd en tot wasdom gekomen.

We hebben in het werk van Henk vier thema's geïdentificeerd: *regelnaleving* (voornamelijk zijn proefschrift en daaraan gerelateerde publicaties), *strafrechtspiegeling* en de relatie tussen burger en strafrechtelijk systeem (in zijn werk aan de Erasmus Universiteit en bij het NSCR en aan zijn leerstoelen in Antwerpen en Amsterdam), *geografische criminologie* (bij het NSCR) waaronder ook het onderwerp *guardianship* waaraan hij de laatste jaren met onderzoekers uit binnen- en buitenland werkt, en tenslotte, de *methodologie*, waaronder we zijn werk aan simulatiemodellen scharen, alsmede zijn bijdragen om de scheidslijnen tussen kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden te overbruggen (voornamelijk binnen het NSCR).

Regelnaleving

Weinigen zullen weten dat Henks eerste (interne) publicatie op rechtswetenschappelijk terrein over mensenrechten ging (Elffers et al., 1983). Al snel daarna verschijnen publicaties op een terrein waarvan we Henk goed kennen: naleving en overtreding (of ertussen: ontduiking) van belastingwetgeving. In de titels van de eerste twee publicaties uit 1985 (Elffers & Hessing, 1985a,b) zijn meteen de belangrijkste thema's in deze onderzoekslijn van Henk te herkennen: *De afwezige belastingbetaler en de idee-fixe van*

de afschrikking en *Economic man or social man*. Centrale vraag in veel publicaties is welke factoren bepalen of mensen (belasting)regels naleven. De criminoloog is in dit onderzoek al duidelijk herkenbaar: terwijl in dit onderzoeksdomein veel onderzoek zich richt op *compliance*, spitst het onderzoek van Henk zich meestal toe op het negatieve eind van het compliance-spectrum: belastingontduiking en belastingfraude.

Henk vertrekt daarbij vaak vanuit de rationele-keuzetheorie. De rationele-keuzetheorie stelt dat menselijke beslissingen tot stand komen door bij alle alternatieven impliciet na te gaan wat de verwachte balans van voor- en nadelen is, om dan dat alternatief te kiezen dat in deze termen het gunstigst uitpakt. Henk waarschuwt daarbij voor een al te enge interpretatie van deze theorie: het gaat niet alleen om financiële kosten en baten. Voor wie vindt dat het afwegen van voor- en nadelen als verklaring van (wan)gedrag allemaal wel erg kil, calculerend en amoreel klinkt, onderstreept Henk dat men gerust allerlei immateriële, en zelfs morele afwegingen tot die kosten en baten kan rekenen. En dat komt volgens Henk de kracht van het model ten goede. Veel onderzoek van Henk laat zien dat burgers en bedrijven niet uitsluitend materiële kosten en baten in hun afwegingen betrekken, maar in hun winst-verliesrekening veel meer factoren mee laten wegen dan de loutere strafdreiging en pakkans. Schuldgevoel en normbesef ziet Henk nadrukkelijk ook als kosten van regelovertreding.

Henk maakt overigens niet alleen gebruik van de rationele keuzetheorie, maar bijvoorbeeld ook van theorieën over morele ontwikkeling en het aanleren van normen. Daarmee laat hij nog maar eens zien dat hij als wiskundige wel degelijk kaas heeft gegeten van de (rechts)psychologie. Aan de hand van de nalevingstypologie van Kelman maakt Henk onderscheid tussen gedwongen naleving ('zich voegen'), zich identificeren met regelnavolgers en internalisering van regels (Elffers, 2005, 2008). Zo vond Henk samen met Hessing dat strafdreiging om naleving van belastingregels af te dwingen alleen effectief is voor de *zich voegenden*, wanneer de sanctie zeker, snel en zwaar is. In de praktijk is dat vrijwel onhaalbaar. Wettelijke sancties zijn indirect effectief voor de *identificeerders*, degenen die zich aan regels houden omdat ze willen behoren tot een sociale groep waarin dat de norm is. Voor de identificeerders onderhoudt het sanctioneren van anderen de sociale norm. En wettelijke sancties zijn overbodig voor de *internaliseerders*, degenen die regels volgen omdat zij die regels tot onderdeel van hun eigen kijk op de wereld hebben gemaakt (Elffers & Hessing, 1997).

De bevindingen van het onderzoek van Henk hebben een breder bereik dan alleen de naleving van belastingwetgeving. Zo maakt onderzoek van Henk duidelijk dat de relatie tussen zelfgerapporteerde intenties of zelfgerapporteerd gedrag niet sterk gerelateerd hoeft te zijn aan daadwerkelijke regelnaleving (Elffers et al., 1988). En ook Henk zelf past zijn op het terrein van belastingregelovertreding ontwikkelde ideeën toe op andere criminologische thema's, zoals cameratoezicht en de aanpak van veelplegers. Henk ziet

strafrechtelijke normen als niet anders dan in een juridisch kader neergeslagen sociale normen. “Mensen vinden niet dat ze elkaar niet mogen doodslaan, *omdat* dat in het WvS als strafbaar wordt omschreven, nee, doodslag wordt in het WvS strafbaar gesteld omdat wij Nederlanders, en trouwens alle wereldbewoners, in het algemeen vinden dat men niet behoort dood te slaan.” (Elffers & van Baal, 2008, p. 86).

Juist vanuit psychologische theorieën over morele ontwikkeling wijst Henk op het belang van het maken van een onderscheid tussen verschillende soorten strafrechtelijke normen. Henk maakt onderscheid tussen ‘majoriteitsregels’ en ‘minoriteitsregels’. In de strafrechtswetenschap is dit onderscheid ook wel bekend als ‘mala in se’ en ‘mala prohibita’ (juristen houden nu eenmaal van Latijn). Majoriteitsregels zijn strafrechtelijk gesanctioneerde regels die door de meeste mensen ook zouden worden onderschreven, zelfs al zou overtreding niet wettelijk strafbaar zijn gesteld. Minoriteitsregels zijn regels waarvan overtreding weliswaar strafbaar is gesteld, maar die voor de meerderheid van de bevolking ‘relatief’ zijn; overtreding niet uit de aard van het gedrag zelf als abject wordt ervaren door een meerderheid van de bevolking. De belastingwetgeving is hiervan een uitstekend voorbeeld.

Henk stelt (onder andere: Elffers, 2005) dat strenge straffen bij majoriteitsregels overbodig zijn, omdat de regels door de meerderheid van de bevolking zijn geïnternaliseerd en dus ook zonder sanctiedreiging zullen worden nageleefd. Strenge straffen kunnen wel een rol spelen in de bevordering van naleving van minoriteitsregels, omdat die niet door de meerderheid zijn geïnternaliseerd. Echter, Henk wijst erop dat het onwaarschijnlijk is dat dit zal worden toegepast omdat het maatschappelijk draagvlak ontbreekt voor kostbaar intensief toezicht of invoering van strenge straffen voor regelovertradingen waarvan de ernst niet breed wordt gevoeld. Bovendien zullen er betrekkelijk veel potentiële overtredders zijn, omdat weinigen de regel hebben geïnternaliseerd of zich met afkeuring geïdentificeerd, zodat het omzetten van een strafdreiging in een feitelijke strafoplegging erg kostbaar is.

Henk heeft met creatieve onderzoeksdesigns en voorbeelden deze ogenschijnlijk eenvoudige hypothese empirisch weten te ondersteunen. Achter deze theorie van regelnaleving en afschrikking gaat een indrukwekkende synthese schuil van inzichten uit de verschillende wetenschappelijke disciplines waarin Henk zich in zijn academische loopbaan heeft verdiept. Dat zijn inzichten ook van belang zijn voor de praktijk van de rechtshandhaving en de strafrechtspleging moge duidelijk zijn.

Strafrechtspleging

Een andere maar verwante onderzoeksinteresse van Henk betreft de empirische bestudering van de strafrechtspleging. Deze onderzoeksinteresse vloeit voort uit het hierboven beschreven onderzoek naar oorzaken van regelovertrading en betreft de strafrechtelijke consequenties hiervan en de zin

en (vooral) onzin van strenger straffen. Ging zijn eerste, Antwerpse, oratie over het effect van straffen op de rationaliteit van regelovertreding, zijn tweede, Amsterdamse, oratie plaatste de roep om strenger straffen in het bredere kader van de strafrechtstoepassing (Elffers, 2008).

Vertrekpunt van Henk is dat een ruime meerderheid van de Nederlanders vindt dat de strafrechter vaak te licht straft. Maar deze roep moet volgens Henk anders worden geïnterpreteerd. Nederlanders willen dat overtredingen en misdaden vaker worden bestraft. Volgens Henk ondervinden andere aspecten van het strafproces dan de uitgedeelde straffen juist veel steun bij het Nederlandse publiek, zoals rechterlijke onafhankelijkheid, onpartijdigheid en rechtvaardigheid.

De roep om strengere straffen kan worden geïnterpreteerd als een uiting van zorg en ontevredenheid van de Nederlanders over het niveau van de criminaliteit, meent Henk. Dat moet worden aangepast en voor veel Nederlanders lijkt het een uitgemaakte zaak dat streng straffen daarbij het beste en enige middel is. Voortbouwend op het in de vorige paragraaf beschreven onderzoek legt Henk uit dat het vergroten van de pakkans vele malen belangrijker is dan het verhogen van de strafmaat.

Henks onderzoek naar de strafrechtspleging richt zich met name op de zogenaamde punitiviteitskloof. Dit is het vaak geconstateerde verschil tussen wat rechters aan straffen opleggen en wat het publiek aan straffen zou willen opleggen. Het algemeen publiek zou veel strenger willen straffen dan strafrechters in de praktijk doen. De gedachte is dan dat die kloof kan worden gedicht door het publiek volledig over de *ins* en *outs* van concrete strafzaken te informeren.

Terwijl de vaste partner van Henk bij het onderzoek naar regelnaleving Dick Hessing was, is Jan de Keijser zijn vaste partner voor deze lijn van onderzoek. De hypothese die zij daarbij doorgaans toetsen, is dat opinieonderzoek in het algemeen vraagt naar het verhoopte strafklimaat, terwijl rechters zich over concrete zaken buigen, waarbij feiten en omstandigheden van misdrijf, dader en slachtoffer in detail aan de orde komen. Men meent dan dat het publiek net zo zou straffen als de rechter, wanneer het net zo goed als de rechter op de hoogte zou zijn gebracht van details van het misdrijf. De vaak geconstateerde kloof tussen rechters en publiek zou dan dus een artefact van de methodologie zijn.

In diverse studies hebben Henk en Jan de Keijser de verschillende aspecten van de punitiviteitskloof onderzocht. Zo hebben zij voor de Raad voor de Rechtspraak onderzocht (de Keijser et al., 2006) of het publiek onder gecontroleerde omstandigheden net zo oordeelt als de rechter, wanneer het wel over dezelfde informatie zoals neergelegd in reële en gedetailleerde strafdossiers beschikt als de rechter. Strafrechters en leken werden verzocht een oordeel te vormen omtrent passende straf op basis van concrete strafdossiers. Bij vergelijking van de oordelen van rechters en leken met betrekking tot dezelfde dossiers bleek dat de leken onder deze omstandigheden toch nog

steeds veel strenger zeggen te willen straffen dan de strafrechters. Henk en Jan de Keijser concludeerden dat er (in ieder geval in Nederland) toch een substantiële kloof bestaat tussen strafrechters en publiek.

Een tegenwerping, die veel rechters naar voren brachten na lezing van het onderzoeksrapport, is dat leken die deelnemen aan een dergelijk onderzoek een referentiekader missen, terwijl dat bij rechters uit hoofde van hun professe zonder meer aanwezig is. Veel rechters menen dat juist het ontbreken van zo'n referentiekader bij leken ten grondslag ligt aan de kloof. In later onderzoek deden Henk en Jan de Keijser nader onderzoek naar dit veronderstelde effect van een referentiekader (de Keijser & Elffers, 2008). Met experimentele studies onder studenten onderzochten zij het effect van referentiekaders. Die experimenten lieten zien dat er inderdaad een effect van referentiekaders uitgaat op het oordeel van de bestudeerde studenten, maar dat effect was tegenovergesteld aan hun verwachting. Er bleek een *dramatiserend* effect te zijn van het gelijktijdig ook aanbieden van zwaardere casus, terwijl van enig *matigend* effect van het gelijktijdig ook aanbieden van lichtere zaken in een referentiekader geen sprake bleek. Verder bleek dat het dramatiseringseffect vooral diegenen tot nog zwaarder straffen verleidt die van meet af aan punitief zijn ingesteld, terwijl minder punitief ingestelden daarvoor relatief ongevoelig blijken te zijn. Als mogelijke verklaring voeren Henk en Jan de Keijser aan dat het referentiekader niet alleen zorgt voor het benadrukken van proportionaliteit, maar ook voor het besef wat voor ernstige misdrijven er zoal worden gepleegd. Zij vermoeden dat rechters door gewenning niet meer gevoelig zijn voor dit laatste effect, maar leken die voor het eerst met zulke zaken worden geconfronteerd wel.

Wie denkt dat Henk en Jan de Keijser daarmee vinden dat professionele juristen altijd gelijk hebben, heeft het mis. In ander onderzoek laten zij juist de fouten van juridische professionals zien. Meer in het bijzonder richt dit onderzoek zich op de voor rapportages van forensisch deskundigen ingevoerde methodiek van 'logisch correct rapporteren'. Door forensische onderzoeksbevindingen niet langer in een herkomstuitspraak te gieten, maar in de vorm van een aannemelijkheidverhouding te presenteren, treedt de forensisch deskundige niet buiten zijn of haar deskundigheid. In 'logisch correcte' zin kan de deskundige immers niet meer dan precies uitdrukken wat de diagnostische waarde is van de bevindingen. Wat er vervolgens met het forensisch bewijs gebeurt in een rechtszaak is aan de rechter. Het onderzoek (de Keijser et al., 2009) toont aan dat rechters en advocaten conclusies in deskundigenrapportages nog niet goed begrijpen wanneer deze met behulp van een aannemelijkheidverhouding geformuleerd zijn. Dit achten de auteurs zorgelijk, omdat in de dagelijkse strafrechtspraktijk met deze rapportages wordt gewerkt en er mede op basis van dergelijke rapporten beslissingen worden genomen die verstrekkende gevolgen hebben voor mensen.

Geografische criminologie

De geografische criminologie tracht ruimtelijke variaties in criminaliteit en rechtshandhaving te verklaren als functie van enerzijds de kenmerken van buurten, straten en gebouwen, en anderzijds de wijze waarop potentiële daders, potentiële slachtoffers en informele en formele toezichthouders hun ruimtelijke omgeving gebruiken.

Henk heeft op uiteenlopende wijze bijgedragen aan de ontwikkeling van dit vakgebied, zowel nationaal als internationaal. Een terugkerend thema in die bijdragen is, het zal niemand verbazen, de rationaliteit van ruimtelijk gedrag. Over variatie in de mate waarin criminelen rationeel en planmatig opereren schreef Henk een mooie bijdrage in de bundel die verscheen naar aanleiding van het 10-jarig bestaan van het NSCR (Elffers, 2004). In die bijdrage bespreekt hij drie door hemzelf onderscheiden beslissingsmodellen, in vrije vertaling die van de ‘plannende dader’, de ‘zoekende dader’ en de ‘toevallige dader’. Voor elk van deze daders laat hij —deels op basis van wiskundige afleidingen— zien hoe hun rationele ruimtelijke beslissingen aanleiding geven tot afstandsverval in het delictenpatroon. Ook Henks bijdragen aan de theorie en methodologie van criminaliteitsverplaatsing (bijvoorbeeld Bruinsma et al., 2010) kunnen we zien als uitdrukking van zijn overtuiging dat daders van criminaliteit doelgericht gedrag vertonen en reageren op ruimtelijke veranderingen in de criminele gelegenheidsstructuur.

In de periode waarin Henk zich met de geografische criminologie bezighield werd ontdekt dat in de eerste weken na een woninginbraak het risico op woninginbraak niet alleen in de getroffen woning hoger is dan anders, maar dat dit ook geldt voor woningen in de directe omgeving. Die nieuwe inbraken worden wel ‘*near repeats*’ genoemd. Samen met collega’s uit Nederland, Engeland en de Verenigde Staten heeft Henk laten zien dat dit verschijnsel zich op uiteenlopende plaatsen in de wereld voordoet (Johnson et al., 2007).

Eerder in deze inleiding is al vermeld dat Henk ooit voornemens is geweest om een proefschrift te wijden aan randomisatie in de geografie. Daar is het vanwege zijn overstap naar de Erasmus Universiteit niet van gekomen. Zijn fascinatie voor dit onderwerp heeft hij wel kunnen botvieren op een ander deelterrein van de geografische criminologie waar hij belangrijke bijdragen aan heeft geleverd, namelijk dat van de computersimulatie van ruimtelijk gedrag. Met behulp van simulatie kan onderzocht worden in hoeverre eenvoudige beslisregels van criminelen en wetshandhavers tot ruimtelijke criminaliteitspatronen leiden die overeenkomen met wat in de empirie wordt waargenomen. Tot Henks wapenfeiten op dit terrein behoren niet alleen zijn toepassingen over ruimtelijke surveillancepatronen, maar ook zijn pleidooien om simulatieonderzoek eenvoudig en beheersbaar te houden, en de verleiding te weerstaan om te complexe ‘realistische’ modellen te construeren (Elffers & van Baal, 2008).

In de laatste jaren van zijn carrière is Henk – geïnspireerd door de routine activiteitentheorie van Marcus Felson (Cohen & Felson, 1979; Clarke & Felson, 1993) in de ban geraakt van het verschijnsel *guardianship*. Guardianship gaat over de vraag op welke wijze burgers of organisaties kunnen voorkomen dat criminaliteit plaatsvindt door potentiële daders ervan te weerhouden op een bepaalde locatie en op een bepaald moment misdrijven te plegen. Volgens de routine activiteitentheorie ontstaat een clustering van criminaliteit op plaatsen en op tijdstippen waar gemotiveerde daders en aantrekkelijke doelwitten samenkomen zonder *guardians* die een oogje in het zeil houden. In de criminologie zijn er naast dit belangrijke concept van Felson diverse varianten bedacht zoals de omstander en de *place manager*. Danielle Reynald heeft het concept van Felson verder uitgewerkt in haar proefschrift over guardianship. Reynald heeft vier stadia van guardianship geïdentificeerd (zichtbaarheid, beschikbaarheid, capaciteit en interventie) en vervolgens empirisch getest (Reynald, 2009b,a; Reynald & Elffers, 2009). Momenteel wordt met Henk gewerkt aan twee vervolgvragen: (1) wat zijn de emotionele en cognitieve processen die bepalen of informele guardians —gedefinieerd als onafhankelijke omstanders die geen formele taak hebben om criminaliteit te voorkomen— ingrijpen wanneer ze getuige zijn van een situatie waarin hulp noodzakelijk is, en (2) wat is de interactie tussen informele guardians en formele rechtshandhavers zoals de politie? Vervangen zij elkaar, versterken zij elkaar of zijn het concurrenten? Samen met anderen onderzoekt Henk deze vragen door middel van observaties, interviews en sociale experimenten.

Methodologie

De grote variëteit in Henks wetenschappelijke werk zien we niet alleen terug in de brede waaier aan onderwerpen waarmee hij zich bezighoudt, maar zeker ook in de diversiteit aan onderzoeksmethoden die hij gebruikt om zijn onderzoekspuzzels op te lossen. Waar Henk in zijn tijd bij het Mathematisch Centrum nog vooral publiceerde over statistische methoden, gingen zijn veranderingen van werkomgeving gepaard met een verschuiving naar de toepassing van de methoden. De statistiek werd minder object van studie en meer een gereedschapskist waaruit Henk voor verschillende problemen verschillende oplossingen kon halen. Hij paste statistische methoden uit de geografie en de epidemiologie toe in de analyse van criminaliteitsgegevens, verrichtte allerlei (quasi-)experimentele studies naar de strafrechtspleging, gebruikte *agent-based modeling* om de theoretische implicaties van de interacties tussen daders, slachtoffers en guardians te ontwarren.

Aan de geografie werden zogenaamde *gravity models* ontleend, waarmee de mobiliteit van daders tussen de buurten waar ze wonen en die waarin ze hun delicten plegen kon worden bestudeerd. Zo toonde Henk met zijn collega's aan dat criminelen zich geconfronteerd zien met etnische barrières

tussen buurten (Reynald et al., 2008). Daders afkomstig uit buurten met een bepaalde etnische compositie waren aanzienlijk minder geneigd delicten te plegen in buurten met een duidelijk andere etnische samenstelling.

Henk gebruikte in het onderzoek naar *near repeats* aan de epidemiologie ontleende modellen om besmettelijkheid van woninginbraak vast te stellen. Dat dit voor Henk niet louter een wetenschappelijke exercitie betrof waarin enkel door middel van statistiek een samenhang werd aangetoond, moge blijken uit zijn inzet om experimenteel na te gaan hoe de verspreiding van deze vorm van criminaliteit kan worden voorkomen. De vaststelling dat het *near repeat phenomenon* een empirische regelmatigheid betreft in de criminologie (Johnson et al., 2007) is theoretisch zeker interessant, maar Henk vroeg zich steeds vaker af, ook op basis van zijn contacten bij diverse politiekorpsen, of deze bevinding voor de politie wel voldoende handvatten biedt om in te grijpen. Met collega's van de afdeling Strafrecht en Criminologie (en in samenwerking en overleg met de politie Amsterdam-Amstelland) was Henk de eerste die een experiment uitvoerde waarin de inzet van de politie gericht was op het voorkomen dat dergelijke '*near repeats*' plaatsvinden (Peeters et al., 2012). Dat is een opzienbare prestatie, want (veld)experimenten op het terrein van de rechtshandhaving zijn in Nederland en elders vrij zeldzaam vanwege de grote praktische en wetenschappelijke moeilijkheidsgraad. Nadere bestudering van de criminaliteitsgegevens en de resultaten van het experiment leerde Henk dat de periode waarin de kans op een *near repeat* is verhoogd veelal te kort lijkt om een preventieve actie van de zijde van de politie te kunnen organiseren.

In zijn hierboven besproken onderzoek naar de strafrechtspleging heeft Henk allerlei (quasi-)experimenten verricht naar met name de zogenaamde punitiviteitskloof tussen burgers en rechters: burgers zouden strenger willen straffen dan rechters in de praktijk doen. Henk gebruikte met verschillende collega's (quasi-)experimentele designs om na te gaan hoe burgers zouden straffen wanneer zij zelf op de stoel van de rechter zouden zitten (de Keijser et al., 2006; Ruiter et al., 2011). Door burgers en rechters gestandaardiseerde casus voor te leggen, werd het mogelijk systematisch na te gaan hoe de oordelen verschillen en waardoor de verschillende oordelen mogelijk tot stand komen.

Hoewel veel wiskundigen streven naar elegante analytische oplossingen voor bepaalde onderzoeksvragen, is —zeker met het beschikbaar komen van krachtige computers— het gebruik van simulatietechnieken steeds belangrijker geworden. Sommige problemen blijken dermate lastig analytisch op te lossen dat simulatie een mooie oplossing biedt. Henk heeft deze ontwikkeling niet aan zich voorbij laten gaan en past met verschillende collega's *agent-based modeling* toe in de studie van criminaliteitspatronen (Bosse et al., 2010). Met name het gegeven dat de sociale werkelijkheid zeer complex is vanwege het feit dat sociale actoren reageren op het gedrag van anderen leidt tot *feedback* die zonder simulatie vaak onmogelijk te onderzoeken is.

Hoewel Henk is opgeleid als wiskundig statisticus, staat in zijn werk geenszins het gebruik van allerhande geavanceerde wiskunde of statistische analysetechnieken centraal. Veeleer geeft hij blijk van een goed gevoel voor methodologie en waar mogelijk gebruikt hij in zijn empirische werk krachtige onderzoeksdesigns —idealiter met een experimentele opzet— waardoor allerlei geavanceerde statistiek overbodig is. Wellicht is het juist vanwege zijn statistisch inzicht dat hij het onderzoeksdesign en de kwaliteit van de onderzoeksdata zo belangrijk vindt. Met gebrekkige data is het immers lastig puzzels oplossen, hoeveel geavanceerde statistiek je er ook tegenaan smijt. Dit probleem heeft Henk ook parten gespeeld toen hij op grond van zijn statistische expertise gevraagd werd als getuige-deskundige op te treden in de zaak tegen de Haagse verpleegkundige Lucia de Berk. De data waarmee Henk gevraagd werd te rekenen bleken onvolkomenheden en onjuistheden te bevatten, en tot verbijstering van Henk en vele anderen leek het er in de berichtgeving in de media over deze zaak vaak op alsof niet de politie en het Openbaar Ministerie maar Henk voor de geldigheid van de gegevens verantwoordelijk was. Het was wrang dat Henk, die zich in zijn eigen onderzoek altijd sterk maakt voor datakwaliteit, juist op dit punt zoveel onverdiende kritiek te verduren kreeg.

Henks zorgen over de kwaliteit van onderzoeksdata illustreren we aan de hand van twee voorbeelden: zijn onderzoek naar de kwaliteit van slachtofferenquêtes en dat naar de kwaliteit van *open coding* in kwalitatief onderzoek. Hoewel slachtofferenquêtes dertig jaar geleden wellicht gezien werden als dé oplossing om het *dark number* probleem in de criminologie te lijf te gaan, hebben Margit Averdijk en Henk onlangs laten zien dat dergelijke enquêtes zeker niet gezien moeten worden als de heilige graal van de criminologie (Averdijk & Elffers, 2012). De gemeente Amsterdam maakte het hun mogelijk om respondenten die zeiden aangifte te hebben gedaan omdat ze slachtoffer waren geweest van criminaliteit, terug te zoeken in de officiële geregistreerde aangiftecijfers, en andersom. In minder dan de helft van de gevallen meldden respondenten die wel aangifte bleken te hebben gedaan ook in de enquête dat ze slachtoffer waren geweest, andersom kon slechts iets meer dan een derde van de gevallen worden teruggevonden. Met Jody Miller bedacht Henk een onderzoeksdesign om de betrouwbaarheid van codering in kwalitatief onderzoek na te gaan. Criminologen die als expert in kwalitatief criminologisch onderzoek te boek staan werd gevraagd transcripties van een echt en een fictief —uit Henks duim gezogen— interview te coderen volgens de *state-of-the-art* methode. Waar het in het kwalitatief criminologisch onderzoek de gewoonte is om dergelijke transcripties door slechts één persoon —vaak de onderzoeker zelf— te laten coderen, toonden Jody en Henk aan dat er grote inconsistenties optreden wanneer meerdere personen dezelfde tekst coderen (zie de bijdrage van Jody Miller in dit *Liber amicorum* voor een verdere toelichting op deze samenwerking).

De persoon Henk Elffers

De redacteurs kennen Henk al vele jaren als collega op het NSCR en bij de afdeling Strafrecht en Criminologie van de Vrije Universiteit. In deze inleiding willen we ook proberen de eigenschappen te beschrijven die Henk als persoon zo bijzonder maken. We doen dat niet omdat het nu eenmaal zo hoort in een *Liber amicorum*, maar omdat Henks bijdragen aan de wetenschap pas echt goed beoordeeld kunnen worden als ook aandacht wordt besteed aan de wijze waarop hij in staat is om het beste in anderen naar boven te halen. We doen dit aan de hand van de uiteenlopende rollen waarin wij Henk hebben leren kennen: als netwerker, als docent, als promotor en als collega.

Henk als netwerker

Henk is een ‘mensenmens’. Hij is sterk gericht op anderen, is toegankelijk en legt gemakkelijk contacten met anderen. Het is dan ook niet voor niets dat hij beschikt over een zeer groot netwerk van binnen- en buitenlandse collega’s. Zijn netwerk is gebouwd op de traditionele pijlers van persoonlijke ontmoetingen en gesprekken. Hij maakt uiteraard wel gebruik van e-mail, maar modernere varianten van communicatie zoals *Facebook* of *Twitter*, zijn aan Henk niet besteed. Om contacten te leggen heeft Henk die ook niet nodig en nooit nodig gehad.

Waar ook ter wereld Henk is en wat ook de reden van zijn verblijf, hij zal altijd contact opnemen met een lokale universiteit om iemand op te zoeken met wie mogelijk een gedeelde interesse bestaat (die bestaat immers altijd). Hij zal altijd aanbieden om langs te komen en indien gewenst een lezing te verzorgen. Hij zal ook nooit nalaten om mensen die hij ontmoet uit te nodigen en aan te sporen het NSCR of de Vrije Universiteit te komen bezoeken.

Als echte bruggenbouwer is Henk genereus met zijn contacten. Hij laat anderen graag meeprofiten van zijn uitgebreide netwerk. Hij brengt vaak collega’s in contact met mensen (vaak beroemdheden uit het vakgebied) die hij op congressen en symposia ontmoet. Hij doet dat vooral ook bij jonge mensen, meestal promovendi, die zelf nog geen groot netwerk hebben, nog niet goed hun weg vinden in het vakgebied of nog wat schroom hebben om met bekende criminologen of rechtspsychologen in contact te treden. Zijn hele loopbaan is Henk bij uitstek iemand geweest die gericht is op samenwerking en op dienstbaarheid aan anderen. De overgrote meerderheid van zijn publicaties zijn met coauteurs geschreven en zelden wordt onderzoek door hem alleen gedaan. Die gerichtheid op anderen is een rode draad in zijn loopbaan die al begon bij zijn baan als wiskundig consultant van het Mathematisch Centrum.

Henk als docent

Henk is een begenadigd en gevierd docent. Van de cursus *Research designs* die hij al jarenlang aan promovendi geeft wordt hoog opgegeven door hen die hem gevolgd hebben. Promovendi komen soms van heinde en verre om aan deze cursus deel te nemen. In werkgroepen en als begeleider van kleine groepjes studenten met een onderzoeksopdracht komen de sterke kanten van Henk het beste tot hun recht. Henk is een geduldige, heel benaderbare docent die goed kan luisteren, en die maakt dat studenten zich gewaardeerd en op hun gemak voelen. Ook als docent gebruikt Henk bij voorkeur traditionele middelen van kennisoverdracht, en is hij geen *early adopter* van moderne middelen. Zijn collega's hebben hem er jaren van moeten overtuigen dat *sheets* die door hem met een prehistorisch grafisch programma (in het antiquariaat van de software bekend als *Harvard Graphics*) werden vervaardigd echt niet meer konden in de moderne tijd. Het lukte hen eigenlijk niet Henk tot *Powerpoint* te bekeren. De enige manier om eindelijk van die doorschijnende folio's af te komen, was de overheadprojector weg te gooien toen hij een keer niet op het NSCR was.

Henk als promotor

Als promotiebegeleider heeft Henk een geheel eigen stijl die sommigen 'ouderwets' noemen. Voor hem is een proefschrift een *opus magnum* van de kandidaat (zoals in oude tijden gebruikelijk aan universiteiten). Hij was in zijn hart tegen de moderne praktijk (al zal hij dat nooit tegen een promovendus zeggen) van het bundelen van artikelen. Het meest centrale kenmerk van die stijl is dat de rol van de promotor meer die van consulent en klankbord is dan die van begeleider of supervisor. Promovendi van Henk krijgen wel een onderwerp binnen het onderzoekprogramma aangereikt, maar zullen vervolgens altijd op eigen houtje hun eigen weg moeten vinden als het gaat om de meest interessante onderzoeksvragen, theorieën en methoden. Hij zal het niet zo hardop zeggen, maar Henk gruwet van het idee dat promovendi er zijn om aan de hand van de promotor de ideeën van de promotor op vakkundige wijze te leren uitvoeren, en vier of vijf van deze ideeën met de promotor als coauteur in een wetenschappelijk tijdschrift geplaatst te zien krijgen. De proefschriften die Henk heeft begeleid zijn dan ook heel divers en dragen nooit 'het stempel van de meester' om de eenvoudige reden dat de meester weigert om er zijn stempel op te drukken. Dat wil allerm minst zeggen dat Henk zich niet om zijn promovendi bekommert. Integendeel, hij besteedt juist heel veel tijd en aandacht aan ze, maar niet door hen te vertellen wat ze moeten doen, maar door een klankbord te vormen voor hun ideeën en twijfels.

Henk als collega

Het is fijn om Henk als collega te hebben. Zijn deur staat altijd voor iedereen open. Of het nu om een gewoon praatje of om advies gaat, je kunt altijd een beroep op hem doen. Toen hij van Gerben Bruinsma twee keer de vraag kreeg om een paar maanden het directeurschap van het NSCR waar te nemen, gebeurde dat met grote vanzelfsprekendheid. Management en bestuur zijn echter niet echt zijn ding, al moet op zijn tijd natuurlijk vergaderd worden, maar mag dat vooral niet te lang duren. Henk is doorgaans een pragmaticus. In de zeldzame gevallen waarin hij principieel ergens sterk tegen of sterk voor is, dan heb je een moeilijke aan hem. Dan blijft hij tot het einde doorgaan. Maar vooral is Henk een ‘mensenmens’. Dat blijkt bijvoorbeeld heel goed uit de wijze waarop hij op congressen opereert. Hij gaat bij voorkeur niet met directe collega’s of mensen die hij al goed kent dineren, maar probeert altijd nieuwe contacten aan te boren. Henk steekt het ook niet onder stoelen of banken dat hij meent dat dit de juiste instelling is. Eten met je collega’s kun je thuis ook, dus laat hij een clique collega’s graag links liggen.

Vanwege de flexibele werkomgeving bij de rechtenfaculteit heeft Henk daar geen deur want geen eigen kamer. Dan toont Henk zijn werkelijke collegiale inslag door op zijn wekelijkse VU-dag meestal op een open werkplek tussen collega’s te gaan zitten. Verder zet hij een naambordje op zijn bureau, zodat het eenieder duidelijk is dat hij aanwezig is (wat meestal ook blijkt uit de geanimeerde gesprekken). Overigens heeft Henk een belangrijke en onmisbare stempel gedrukt op de inrichting van de nieuwe werkomgeving van de rechtenfaculteit. Toen hij vernam dat overleg voortaan in daartoe te reserveren zaaltjes diende te gebeuren en er op werkkamers alleen nog maar één bureaustoel zou komen, kwam Henk in protest en wees hij het faculteitsbestuur op het belang van informeel, spontaan, bilateraal collegiaal overleg. Op zijn initiatief is daarom op elke kamer een tweede stoel geplaatst. Deze rode stoeltjes staan binnen de faculteit bekend als de ‘Henk Elffers stoel’. Een prachtige nalatenschap.

Henk organiseert ook graag samenkomsten op het instituut of bij hem thuis. Henk houdt daarbij ook van een goed glas wijn. De NSCR-themagroep *Mobiliteit en spreiding van criminaliteit* komt zeker jaarlijks bij hem thuis over de vloer. Uiteraard beginnen die bijeenkomsten serieus met een discussie over werk, maar het is volgens Henk niet de bedoeling om uitsluitend in inhoudelijke, werkgerelateerde discussies te blijven hangen. Tegen de huisregels in, want je moet zelf ook wel eens regels overtreden om te weten hoe dat werkt, zet Henk bij het NSCR ook altijd eigen —zeer sterke— koffie die hij graag deelt met collega’s. Waar wij Henk zien als smeerolie in de organisatie, weet hij dat koffie en alcoholische versnaperingen eenzelfde functie vervullen.

Over de totstandkoming van dit *Liber amicorum*

Het was voor iedereen die Henk en zijn werk kent vanzelfsprekend dat hem bij zijn afscheid van het NSCR en de Vrije Universiteit een *Liber amicorum* aangeboden zou worden. De eerste taak voor ons samenstellers was uiteraard om een selectie te maken van vrienden, (oud)collega's, promovendi en coauteurs met wie Henk gedurende zijn loopbaan heeft samengewerkt.

Het behoort tot de wiskundige folklore om wiskundigen te rubriceren aan de hand van hun *Erdősgetal*. Dit getal karakteriseert de 'samenwerkingsafstand' tussen de betreffende persoon en de Hongaarse wiskundige Paul Erdős, waarbij samenwerking geformaliseerd is als coauteurschap. Het Erdősgetal van een auteur wordt als volgt gedefinieerd².

- Paul Erdős heeft het Erdősgetal 0;
- Het Erdősgetal van elke andere auteur X is gelijk aan het kleinste Erdősgetal van alle auteurs met wie X ooit een artikel heeft gepubliceerd, opgeteld bij 1;
- Indien geen van de auteurs met wie X ooit een artikel heeft gepubliceerd, een eindig Erdősgetal heeft, is het Erdősgetal van X oneindig groot.

Als u geen moeite heeft om deze definitie te doorgronden is de kans groot dat uw Erdősgetal kleiner is dan 6. Het Erdősgetal van Henk is 4.

De meeste personen van wie een bijdrage in dit *Liber amicorum* is opgenomen hebben een *Elffersgetal* van 1 en daarmee een Erdősgetal van minimaal 3 en maximaal 5, hetgeen betekent dat zij samen met Henk gepubliceerd hebben. Toch is het Elffersgetal geen criterium geweest bij het selecteren van auteurs voor dit *Liber amicorum*. We hebben wel Henks publicatielijst doorgespit, onderzocht wie er collega's van Henk waren in zijn diverse werkkringen, en notoire vrienden van Henk gepolst om te voorkomen dat we mensen zouden vergeten die in Henks loopbaan belangrijk zijn geweest.

Vanaf het moment dat vastgesteld was welke mensen voor een bijdrage zouden worden uitgenodigd was het samenstellen van dit *Liber amicorum* eigenlijk een eenvoudige taak, niet in de laatste plaats omdat het ons geen enkele moeite kostte om collega's en vrienden van Henk voor het schrijven van een bijdrage te enthousiasmeren. Indachtig de filosofische overtuiging die wij Henk toedichten hebben wij er voor gekozen om aan de bijdragen uitsluitend de eis te stellen dat de omvang niet meer dan 5,000 woorden mocht zijn. Aan onderwerp, benadering, methodologie of schrijfstijl hebben we geen eisen gesteld.

²<http://nl.wikipedia.org/wiki/Erd%C5%91sgetal>

Zoals wij gehoopt hadden vormen de bijdragen aan dit *Liber amicorum* dan ook een getrouwe afspiegeling van de pluriformiteit die zo kenmerkend is voor Henks eigen bijdragen aan de wetenschap. Die pluriformiteit is niet alleen af te lezen aan de zeer uiteenlopende onderwerpen van de bijdragen, maar ook aan de diversiteit van benaderingen. Beschouwende betogen en theoretische exercities worden afgewisseld met empirische studies, geavanceerde statistische modellen met eenvoudige kruistabellen, simulaties met kwalitatieve analyses, en formele analyses met meer speelse bijdragen over werk en persoon van Henk. Verder mag als bijzonder worden opgemerkt dat er veel internationale bijdragen zijn ingediend door gerenommeerde wetenschappers, die in veel gevallen tijd hebben willen vrijmaken in hun toch al drukke agenda.

Een bijna inherente eigenschap van het *Liber amicorum* als genre is dat er een relatief zwaar accent komt te liggen op recente werkkringen en wetenschappelijke activiteiten, en dat recente collega's er een meer prominente rol in spelen dan degenen met wie de bejubelde wetenschapper de eerste stappen zette van zijn of haar wetenschappelijke loopbaan. Dit *Liber amicorum* is daarop geen uitzondering, en juist daarom is het goed er op te wijzen dat ook een groot aantal collega's uit Henks jongere jaren *acte de présence* geven.

Om enige ordening aan te brengen in de verscheidenheid aan bijdragen hebben we ze gerangschikt in vier thema's waaraan Henk belangrijke bijdragen heeft geleverd en die hiervoor zijn beschreven: regelnaleving, strafrechtspiegeling, geografische criminologie en methodologie. In enkele gevallen is die ordening lastiger, omdat auteurs in hun bijdrage bijzondere onderwerpen aansnijden of hun persoonlijke relatie met de emeritus uitdiepen.

Literatuur

- Averdijk, M. & Elffers, H. (2012). The discrepancy between survey-based victim accounts and police reports revisited. *International Review of Victimology*, 18:91–107.
- Bosse, T., Elffers, H., & Gerritsen, C. (2010). Simulating the dynamical interaction of offenders, targets and guardians. *Crime Patterns & Analysis*, 3:51–66.
- Bruinsma, G. J. N., Bernasco, W., & Elffers, H. (2010). Ruimtelijke verplaatsing van criminaliteit: Theorie, methodologie en empirie. In: Muller, E., van der Leun, J., Moerings, M., & van Calster, P., redactie, *Criminaliteit*, pp 375–396. Alphen aan den Rijn, Kluwer.
- Clarke, R. V. & Felson, M. (1993). *Routine activity and rational choice: Advances in criminological theory*, volume 5. New Brunswick, NJ, Transaction Books.

- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44:588–608.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2008). Straffen in context: Het effect van referentiekaders op de publieke opinie over straf. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50:233–247.
- de Keijser, J. W., Elffers, H., Kok, R. M., & Sjerps, M. J. (2009). *Bijkans begrepen?: Feitelijk en vermeend begrip van forensische deskundigenrapportages onder rechters, advocaten en deskundigen*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- de Keijser, J. W., van Koppen, P. J., & Elffers, H. (2006). *Op de stoel van de rechter: Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter? Research Memoranda*. Den Haag, Sdu Uitgevers.
- Elffers, H. (2004). Decision models underlying the journey to crime. In: Bruinsma, G., Elffers, H., & de Keijser, J. W., redactie, *Punishment, places and perpetrators: Developments in criminology and criminal justice research*, pp 182–197. Uffculme, Cullompton, Devon (UK), Willan.
- Elffers, H. (2005). *De rationele regelovertreder*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Elffers, H. (2008). *Een straffe aanpak*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Elffers, H., Akkermans, P. W. C., Engberts, A. B., de Groot, C. H., & Wolterbeek-Matlung, A. T. (1983). Complaints about violations of human rights. *Mededelingen van het Juridisch Instituut*.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1985a). De afwezige belastingbetaler en de idee-fixe van de afschrikking. *Maandblad Belastingbeschouwingen*, 54:182–185.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1985b). Economic man or social man? In: Brandstätter, H. & Kirchler, E., redactie, *Economic psychology*, pp 195–203. Linz, Trauner.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1997). Methoden van rechtspsychologie. In: van Koppen, P. J. & Hessing, D. J., redactie, *Het hart van de zaak: Een inleiding in de rechtspsychologie*, pp 677–720. Deventer, Kluwer.
- Elffers, H., Hessing, D. J., Weigel, R. H., & Kinsey, K. A. (1988). Tax evasion research: Measurement strategies and theoretical models. In: van Raaij, W. F., Waerneryd, K. E., & Veldhoven, G. M., redactie, *Handbook of economic psychology*, pp 517–537. London, Kluwer.
- Elffers, H. & van Baal, P. (2008). Realistic spatial backcloth is not that important in agent based simulation research: An illustration from simulating perceptual deterrence. In: Eck, J. E. & Liu, L., redactie, *Artificial crime analysis systems: Using computer simulations and geographic information systems*, pp 19–34. Hershey, PA, IGI Global.
- Johnson, S. D., Bernasco, W., Bowers, K., Elffers, H., Ratcliffe, J., Rengert, G., & Townsley, M. T. (2007). Space-time patterns of risk: A cross national assessment of residential burglary victimization. *Journal of Quantitative Criminology*, 23:201–219.

- Peeters, M. P., van der Kemp, J. J., Beijers, G. W., & Elffers, H. (2012). Het effect van intensief surveilleren vlak bij en vlak na een eerdere inbraak. *Tijdschrift voor Criminologie*, 54:335–348.
- Reynald, D. M. (2009a). *Guardianship in action. A theoretical & empirical elaboration of the routine activity concept (diss. VU)*. Amsterdam, VU University.
- Reynald, D. M. (2009b). Guardianship in action: Developing a new tool for measurement. *Crime Prevention & community Safety: An International Journal*, 11:1–20.
- Reynald, D. M., Averdijk, M. D. E., Elffers, H., & Bernasco, W. (2008). Do social barriers affect urban crime trips?: The effect of ethnic and economic neighbourhood compositions on the flow of crime in The Hague, The Netherlands. *Built Environment*, 34(1):21–31.
- Reynald, D. M. & Elffers, H. (2009). The future of Newman’s defensible space theory: Linking defensible space & the routine activities of place. *European Journal of Criminology*, 6(1):45–60.
- Ruiter, S., Tolsma, J., de Hoon, M., Elffers, H., & van der Laan, P. H. (2011). *De burger als rechter: Een onderzoek naar geprefereerde sancties voor misdrijven in Nederland*. Den Haag, Boom Lemma Uitgevers.

Deel I

REGELNALEVING

2 Economic psychology, sustainability and climate change

Paul Webley

Henk Elffers heeft een belangrijke rol gespeeld in een aantal academische gebieden (belastingontduiking, regelovertreding, ruimtelijke aspecten van criminaliteit, enz.) en ook een belangrijke rol in mijn leven. Zijn werk over belastingontduiking, dat ik het beste ken, is baanbrekend. Niet alleen heeft hij empirisch onderzoek van de hoogste orde verricht (in het bijzonder de studies gepubliceerd met Dick Hessing en Russ Weigel), maar hij heeft ook een bijdrage geleverd aan de theorie op dit gebied door middel van zijn “WBAD” model. Op persoonlijk vlak, heeft hij mij geïnspireerd om Nederlands te leren (zelfs toen we op een conferentie in Italië waren, liet hij me een week lang alleen Nederlands spreken!) en door hem ontdekte ik de liefde voor de Nederlandse cultuur en Nederlandse musea. Bovendien maakte hij me een betere onderzoeker, hij stimuleerde mij om meer na te gaan denken over de meting van vraagstukken en de meest eenvoudige statistische test, die men zou kunnen gebruiken om een bepaalde klus op te lossen. Dus het is me een waar genoegen en een eer om zijn bijdrage aan de wetenschap met een hoofdstuk in dit *Liber amicorum* te mogen onderstrepen. Helaas kan ik niet meer oefenen met Henk waardoor mijn Nederlands nu te zwak is, en om die reden zal ik doorgaan in het Engels.

As well as making fundamental contributions to our knowledge, Henk has always been concerned to carry out research that matters, research that has an impact. So this chapter follows the approach taken in a paper by Henk Elffers and Dick Hessing from sixteen years ago (Elffers & Hessing, 1997), in which they first describe two features of taxpayers’ ‘mental make-up’ and then describe and discuss two measures aimed to improve tax compliance that exploit these psychological characteristics. My plan is to describe four characteristics (derived from research in saving rather than tax evasion) and then consider three ways based on these characteristics in which we might make climate change more salient to people and thereby foster actions that respond to it appropriately.

Despite a large amount of coverage in the media, and the actions of activists, climate change is still mostly seen as something that will impact

on future generations. It concerns (largely) other people, remote places and is uncertain. This makes it seem psychologically distant. The decisions that we have to make (collectively and individually) look like a classic example of inter-temporal choice, where one is trading off decisions and behaviours now (for example, brushing teeth regularly, smoking, saving in the present) with outcomes and behaviours in the future (having healthy teeth with few fillings, having emphysema or lung cancer, spending in the future).

Since saving is the quintessential economic behaviour that involves conceptualising and planning for the future, I will first give a very brief summary of what economists say about saving, and then describe four characteristics of people's economic behaviour which derive from psychological work on saving that we might take into account when we think about climate change and psychological distance.

In this contribution I am taking a broad-brush approach and will present mainly stylised facts. Usually, like most researchers, I hedge any conclusions I draw: 'it all depends', 'what evidence we have to date suggests', 'we can tentatively conclude'. But Henk, I feel, will appreciate an approach that is less cautious and more definite —when making policy recommendations one has to leave 'it all depends' behind.

Economists on saving – a (very) brief summary

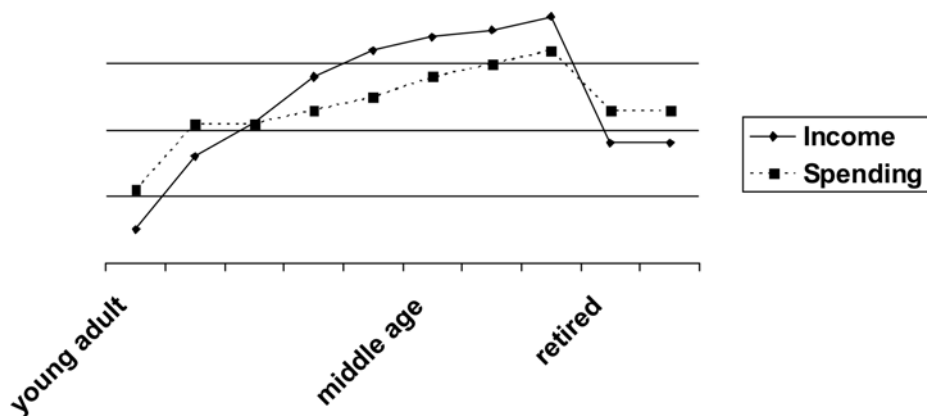
It is worth saying at the outset that saving is one of those areas where economists have made an explicit appeal to psychology to explain behaviour. Keynes (1936), who was not only one of the greatest economists but also a pretty good psychologist, did this in his famous list of 8 motives, which has stood the test of time. According to Browning & Lusardi (1996) only one motive —to create a lump sum of money to making down-payments for expensive and durable goods— needs to be added, though in my view this is just a variant of motive number 6. This is Keynes' list of savings motives:

1. To build up a reserve against unforeseen contingencies (the precautionary motive)
2. To provide for the anticipated future relationship between income and needs (the life-cycle motive)
3. To enjoy interest (the inter-temporal substitution motive)
4. To enjoy a gradually improving expenditure (the improvement motive)
5. To enjoy a sense of independence and power to do things (the independence motive)
6. To secure a *masse de manoeuvre* to carry out speculative or business projects (the enterprise motive)

7. To bequeath a fortune (the bequest motive) —and my favourite—
8. To satisfy pure miserliness (the avarice motive) [which is pure psychology!]

Most economic theories of saving concentrate on motive 2 (the most obvious reason for saving today is to spend tomorrow), though recent theories, for example Carroll's buffer-stock model (Carroll, 1997), also focus on motive 1 (the need to have a reserve for emergencies). Either way, just about all economic theories of saving assume optimisation or utility maximisation across the life span. The life-cycle hypothesis says that saving at any stage of the life cycle can be predicted from a person's current income and wealth, expectation of future income, life expectancy, by finding the stream of consumption that will maximise utility. This means you would expect a pattern of income and saving across the life span to look something like Figure 2.1. This suggests that we would expect borrowing in adolescence

Figure 2.1 A schematic representation of 'hump' saving

and early adulthood, saving in adulthood, and dis-saving (spending from saving) in retirement. This means it would be rational for students to borrow —they have low income but a high capacity to enjoy themselves by spending. The evidence suggests otherwise —that young people borrow on average too little, that people save too little in mature adulthood and that many continue to save in retirement.

Four characteristics of behaviour

Economic psychologists (and behavioural economists) have carried out a considerable amount of research on saving now, and so we find a 'behavioural

life-cycle model of saving', work on time preferences and how people discount the future and so on (for a discussion on these, see Webley & Nyhus, 2007). But here I will focus on just four characteristics of behaviour:

- i Saving comes from people thinking and planning over long time periods: but most people are present-oriented and have short time horizons [myopic time preference]
- ii Economic behaviour which involves the future, such as saving, is difficult: most people have a self-control problem
- iii Saving involves forming expectations about the future (especially future income) —which is far from straightforward
- iv People tend to follow 'the path of least resistance' (in other words they go for the default option, and, for example, stick too long with savings accounts with poor rates of return)

Myopic time preference

The earliest economic models of saving focussed on inter-temporal choice, that is the choice between consuming now or consuming later. For example, when we choose between buying a computer today at one price and buying the same computer in a year at a lower price, we have to make trade-offs between the differences in the costs to us and the time we have to wait for the benefits. Many economic decisions involve such trade-offs, but perhaps the best example is the trade off between spending money today instead of in the future. We do this when we save (which involves spending less now so that we can spend —from our accumulated savings— in the future) and also when we borrow (which involves spending more now and less —because we have to pay off our accumulated debt— in the future).

We know that, all other things being equal, individuals prefer to consume things now, so formally future utility is 'discounted' by the decision maker's subjective discount rate, or rate of time preference. So something that gives the decision maker 100 units of utility now, would if the subjective discount rate was 8%, give 92 utility units in period 2. If the subjective discount rate is high, this means that additional consumption in the present is valued relatively higher than additional consumption in the future, while if it is low additional future consumption is given a relatively high weight compared to additional present consumption.

So much for the theory —what do empirical studies of discount rates show us? Basically most discount rates found in empirical studies are extremely high. Of course some discounting of the future is appropriate because of the possibility of death, default or other unanticipated events but the rate should be low just because the probability of these events is relatively low. The predominance of studies, some involving real purchases,

others based on hypothetical choices or behaviour in experiments, give high figures. For example, in one study (Odum & Rainaud, 2003), \$100 delayed for one year was worth \$47.50 now, whereas \$100 of food in a year was only worth \$22.50 now.

Henk will recognise that there are some fundamental and serious measurement issues here, not least because hypothetical versus real choices, real choices involving small or large sums of money, different combinations of present and future gains and losses all give spectacularly different estimates of the subjective discount rate. However, leaving those to one side, it appears that there is a trend for the elderly to discount the most and for the middle-aged to discount less than either the elderly or the young. Put another way, patience increases until middle age and then decreases thereafter.

The most notable finding from empirical research on inter-temporal choice is that an individual's rate of time preference tends to change as a function of time (being high for the present and immediate future and lower for periods in the future). So instead of discounting future events at a constant discount rate individuals give higher rates for the present and near future. Thaler (1981) gives a homely and telling instance: most people prefer two apples in one year and one day, to one apple in one year whereas when asked to chose between an apple today and two tomorrow, most people opt for one apple today.

Figure 2.2 Preferences under constant discount rates: Stable preferences

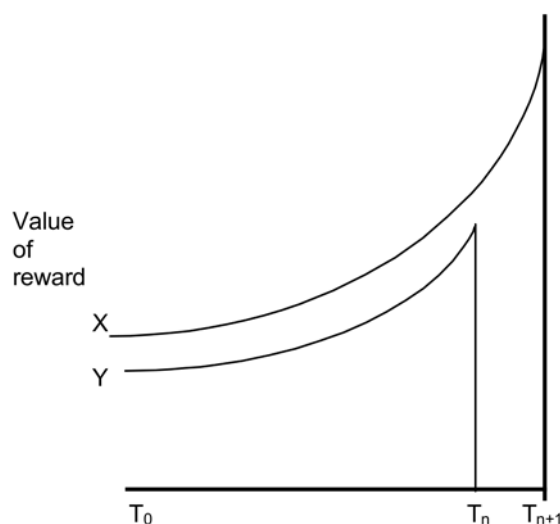
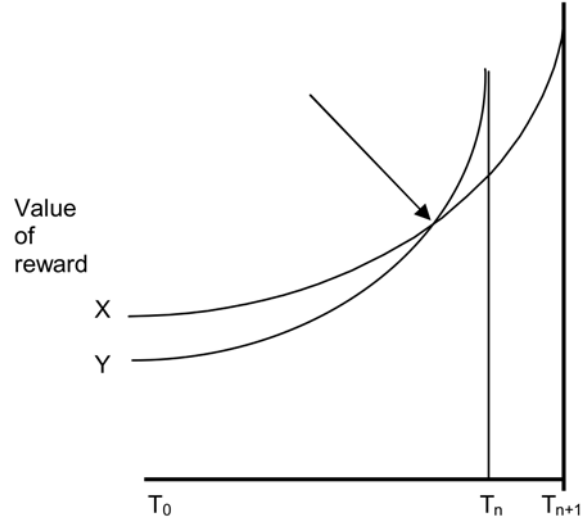

Figure 2.3 Preferences when discount rates change as a function of time:
Preference reversal

Figures 2.2 and 2.3 (which have been taken from Ainslie, 1992) illustrate this effect. The graphs show the present value assigned to the two alternatives. In Figure 2.2, at time T_0 the individual prefers alternative X , which is larger but is available at a later point in time than alternative Y . As time T_n (when Y is available) approaches, the decision-maker still considers alternative X better than alternative Y because the decision-maker uses the same discount rate when evaluating the alternatives. This constant rate of discounting produces preference curves that are exponential and proportional to each other so they never cross. The individual waits for alternative X , which is available at time T_{n+1} . Figure 2.3 shows preferences and behaviour when the discount rates are higher for events close in time than events further into the future. At time T_0 , the individual prefers alternative X to Y as in the previous case. However, as the time approaches when alternative Y is available, the discount rate used for discounting the value of the two alternatives increases, so that alternative Y at a certain point is perceived as having a higher present value than alternative X . This causes a shift of preferences. The alternative closest in time is discounted with a much higher rate, so after a certain point it has the highest present value. The change in discount rates produces hyperbolic preference curves which results in the curves crossing. The result is that alternative Y is chosen, in

spite of the preference for alternative X when choosing from a time which is more remote.

There is lots of evidence of this kind of inconsistent behaviour, in birds, in mammals, in children and in adults. Ainslie labels this impulsivity: people do things that they would not have done if they had made the decision to act from a remote perspective, and they do not follow their own plans. They plan to chose X rather than Y , but as the time gets closer, they chose Y nonetheless. This brings us nicely to characteristic 2, that is, difficulties in self-control.

Self-control

The concept of self-control has long been linked to saving and it is clear that people find it hard to do things in the present (such as putting money aside) that will benefit them in the future. In the area of saving, people generally save less than they planned to do (Rabinovich & Webley, 2007) as well as indicating that they would like to save more. Successful savers score more highly on measures of self-control, and they also have a longer time horizon. This means that the longer ahead people plan, the more likely it is that they will implement their saving plans. Successful savers also make more effective use of techniques to help them to save (such as, in Belarus, transferring their savings into foreign currency — Rabinovich & Webley, 2007).

We know that self-control is a problem across a huge variety of domains: people eat more than they should (and so get obese), students do less work than is sensible (and so get poorer qualifications than they would otherwise have achieved) and people spend more now (and have less for the future) than is optimal.

Children are very oriented to the present, of course, and as they grow older learn to be more future oriented. But exactly what is it they are learning? As well as learning about future consequences they acquire techniques for self-control (see Webley, 2013). We are all familiar with some of these. In order to resist the tempting song of the Sirens Ulysses used two main techniques. He used prior commitment, by being tied to the ship's mast so that it was impossible for him to follow his urge to steer the ship off-course and exposure avoidance, by putting wax in the ears of his crew so that they were deaf to the Sirens and therefore not tempted. An example of prior commitment in the economic domain would be buying illiquid assets in order to prevent oneself from overspending, and an example of exposure avoidance would be avoiding shopping malls. Or a concrete modern example I have frequently observed: getting money out of a cash machine before you go into a supermarket, so as to limit your spending to a fixed amount of cash.

According to Ainslie, self-control is most likely to be observed for choices that will be repeated (in other words, that are part of a series of similar

choices). One very effective way of dealing with these is to establish self-imposed rules of thumb and habits, for example by always starting homework at 7.00 in the evening, which ultimately stops this behaviour from being a conscious choice.

Expectations about the future

The evidence suggests that people have a tendency to be over-optimistic in a wide variety of domains (Sharot, 2012). For example, students see themselves as far more likely to get a good job and salary and far less likely to experience bad events (being fired, having a heart attack) than their fellow students. Individuals have a generally realistic view of the likelihood of divorce in the general population but very idealistic expectations about the longevity of their own marriages. In the economic domain UK students overestimate their post-graduation spending power. We examined this by studying current Exeter University students, alumni and applicants: current students over-estimated their earning but also under-estimated their outgoings, and so significantly over-estimated how big their discretionary income would be (Lea et al., 2001). Most of the stylised facts about small businesses (such as their high failure rate and reliance on bank credit) can be explained by unrealistic optimism on the part of novice small business people (de Meza & Southey, 1996).

Newby-Clark & Ross (2003) have compared people's view of their past and their futures. The variation in evaluations of personally significant episodes is much higher in the past than in the future. Their respondents reported both positive and negative events in the past, while they anticipated a homogenously ideal future. They further reported that people need more time to anticipate negative future events than positive events, and they also needed more time to respond when asked to judge how likely the negative events were, compared to the positive events. This does suggest a certain lack of imagination. In other words, people see their pasts as variable and their futures as ideal: their futures are dominated by goals and plans and rarely include the possibility of unpleasant occurrences, failures, illnesses or other negative events. Older adults show similar effects, but around a quarter of those invited to take part either refused or did not return their questionnaires. For this group it may be that talking about the past is enjoyable, but contemplating the future is not, as it contains unavoidable negative episodes such as sickness and death.

The path of least resistance

Finally, there is lots of evidence that people often do the thing that requires the least effort. Generally the easiest thing to do is to do nothing. This could be the result of procrastination (people tend to put off things that are costly

in the present and beneficial in the future), imperfect attention (so people may well not think about financial matters unless they are encouraged to do so) or a fear of making mistakes (people tend to postpone economic decisions when they are not sure what to do).

Since people follow the path of least resistance, saving can be increased by making it easier. A wonderful example of this is Thaler's SMarT (Save More Tomorrow) programme (Thaler & Benartzi, 2004). This shows how people's participation in a voluntary pension system can be influenced by using knowledge of economic psychology. By changing the enrolment procedures, based on understanding of behaviour, the number of people participating in the pension system increased dramatically. Employees were asked to join in a few months, rather than immediately, which has the effect of making this a 'cool' considered decision rather than a 'hot' immediate choice. The system was also designed so that increases in savings were linked to pay increases, so a proportion of any pay increase went into the pension pot. This means that the employees could increase their savings without experiencing a cut in their take home pay, which makes it relatively painless (committing to give up some of the money that you expect and hope to get in the future is much easier than taking a pay cut in the here and now). In the first company that adopted this programme the saving rates quadrupled after being in place for four annual raises, and the evidence from other studies is that this approach works.

The four features I have described show us that saving decisions are not just a matter of rational calculations of self-interest. They also have some relevance to the issue of climate change. So I will turn to this now.

How to make climate change more salient

So what does Economic psychology tell us, if anything, about how can we make climate change more salient?

Teach stratagems and devices that change relevant behaviour

The first thing we must do is to recognise the role that self-knowledge can play in dealing with myopic time preference and self-control. This is very clear when we look at children's economic behaviour. They are not only learning about the world, but about their own characteristics and limitations. So they learn that they cannot resist buying chocolate when they go past the newsagent on the way to school and as a result they take another route, or they make sure they do not have any money with them. Many adults also use low tech devices, such as the example I gave earlier of people taking out money from the cash machine before they go into the supermarket, when they could just pay at the check out desk with their debit card. What this tells us is whilst advice may have its place, the key is to help

people learn strategies that help them behave sustainably. These strategies need to be ones that work for them (for example, one child I interviewed hid his money in his bedroom —and then forgot where it was hidden— so that when he needed money he simply instituted a bedroom search). There are a range of types of techniques that work: as well as prior commitment and avoidance, there are also distraction techniques (which take one's mind off tempting things), focusing techniques (which involve visualising the future goal to counteract the attractiveness of the present) and establishing behavioural routines, as routines are easier to adhere to than constantly having to take small decisions. Thus we would benefit from individually and collectively visualising the future (which is what films like *The day after tomorrow* help us do), establishing recycling routines, publicly committing ourselves always to use trains instead of planes where this is possible and so on. I would advocate collecting examples of the range of strategies that work for people and then sharing them.

Shape people's expectations about the future

The second thing we can do is shape people's expectations about the future. Whilst I characterised these as generally optimistic, in fact it is possible to influence these by providing appropriate information. For example, it is evident in experimental markets that repeated exposure to 'bubbles' (providing participants with a common experience), tends to eliminate them (Porter & Smith, 2003). This is not easy in this context, as others are working to shape alternative expectations (climate change deniers) and proximate changes in weather may alter people's expectations of climate change. This is evident in the UK where recent experiences of more severe winters than has been the norm has somewhat undermined a belief in global warming.

L.P. Hartley (1953) famously wrote "The past is a foreign country: they do things differently there." But if the past is a foreign country, the future is even more alien and unimaginable. So anything one can do to make the future real and concrete is worthwhile. There is probably a lot to be gained from computer games and simulations (of which there are now a number which have an important element of resource management) which enable people to manage countries and resources. All of these are fun to play whilst bringing home a message about the consequences of actions.

Make dealing with climate change the 'default'

The idea behind this is the notion that people tend to follow the path of least resistance, as we saw in the success of the Save more tomorrow programme. This suggests an approach of benevolent liberalism, where the option is specified (whatever the relevant option is) but one can opt out of it. This is what lies behind the recent introduction of 'auto-enrolment' in pensions

in the United Kingdom, where every employer must automatically enrol workers into a workplace pension scheme if they are over 22 (and under the State pension age) and earn more than a specified (low) sum a year. It is also (and less creditably) why many restaurants add a default service charge that you can ask not to pay. The potential applications of this are widespread, from the very minor (for example, the default is that a shop does not provide plastic bags unless asked) to the more significant (for example, a default 'local environment charge' that can be opted out of). The limitations here are political (the default has to be generally acceptable) and practical but the potential is enormous.

Cultural change: work to replace a Consumerist ethic by a Sustainability ethic

My final suggestion is not in any way based on the characteristics I have described above, but rather is based on work on attitudes towards saving. Evidentially there have been major changes in generational attitudes towards financial behaviour, and this is part of a very long term shift (Johnson, 1985; Tucker, 1991). In the 18th, 19th and early 20th century there was an ethic of work and frugality, which played a crucial role with respect to controlling luxury spending and extravagance and encouraging saving. We still see this in older generations today (my mother, now aged 86, being a fine exponent of 'make do and mend'!). Americans responded by saving about 15% of their income. In the 20th century, after consumerism became the dominant culture, the personal savings rate dropped by half and over recent decades (up until the credit crisis in 2008) the rate continued to fall.

So in the past saving and thrift were widely seen as a virtue, as they enable the individual to survive (when times are hard) and, more generally, to be independent of others. Exhortations to work and save are common in ancient literature. In Aesop's fable "the ant is storing up food for the winter". When hard times come in the winter and the grasshopper is starving, the ant turns her away.

But times change, and fables change with the times. There is a modern version of this fable which celebrates the idea that there is more to life than food and frugality. In "Frederick" by Leo Lionni (1971), the eponymous mouse, who spends his time in the summer apparently just day dreaming whilst the other mice work hard and store food for the winter, is the hero of the tale. When they get bored of the winter diet he is able to tell them fabulous stories that he thought of during the summer.

The idea of thrift as a virtue started to fade in the 1920s in the USA and after the second world war in the UK and it gradually faded from language, textbooks, and reference books. The consumer became King, and it was

seen as entirely right and proper that individuals should borrow to have what they wanted in the here and now.

But it is possible that we may be witnessing a shift from a consumerist ethic to a sustainability ethic. In terms of financial behaviour this implies both borrowing and saving at different periods, and a life-time approach to sustainability of one's financial position. This is entirely consistent with the UK government's approach to financial capability. A sustainability ethic also fosters an interest in renewable energy, localism in the provision of food, green roofs and so on.

If this is the case, then one can work with the grain of this cultural change, foster it in ways large and small until sustainability broadly conceived becomes the default setting for all.

Literature

- Ainslie, G. (1992). *Picoeconomics: The strategic interaction of successive motivational states within the person*. New York, Cambridge University Press.
- Browning, M. & Lusardi, A. (1996). Household saving: Micro theories and micro facts. *Journal of Economic Literature*, 34:1797–1855.
- Carroll, C. D. (1997). Buffer-stock saving and the life cycle/permanent income hypothesis. *Quarterly Journal of Economics*, 112:1–56.
- de Meza, D. & Southey, C. (1996). The borrower's curse: Optimism, finance and entrepreneurship. *Economic journal*, 106:375–386.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1997). Influencing the prospects of tax evasion. *Journal of Economic Psychology*, 18:289–304.
- Hartley, L. P. (1953). *The Go-between*. London, Hamish Hamilton.
- Johnson, P. (1985). *Saving and spending: The working class economy in Britain, 1870–1939*. Oxford, Clarendon Press.
- Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. London, Macmillan.
- Lea, S., Webley, P., & Bellamy, G. (2001). Student debt: Expecting it, spending it and regretting it. In: Scott, A. J., Lewis, A., & Lea, S. E. G., editors, *Student debt: The causes and consequences of undergraduate borrowing in the UK*, pp 37–47. Bristol, Policy Press.
- Lionni, L. (1971). *Frederick*. London, Abelard-Schuman.
- Newby-Clark, I. R. & Ross, M. (2003). Conceiving the past and future. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29:807–818.
- Odum, A. L. & Rainaud, C. P. (2003). Discounting of delayed hypothetical money, alcohol, and food. *Behavioral Processes*, 64:305–313.
- Porter, D. P. & Smith, V. L. (2003). Stock market bubbles in the laboratory. *Journal of Behavioral Finance*, 4:7–20.

- Rabinovich, A. & Webley, P. (2007). Filling the gap between planning and doing: Psychological factors involved in the successful implementation of saving intention. *Journal of Economic Psychology*, 28:444–461.
- Sharot, T. (2012). *The optimism bias*. London, Constable & Robinson.
- Thaler, R. H. (1981). Some empirical evidence on dynamic inconsistency. *Journal of Economic Psychology*, 8:201–207.
- Thaler, R. H. & Benartzi, S. (2004). Save more tomorrowTM: Using behavioural economics to increase employee saving. *Journal of Political Economy*, 112:S164–S187.
- Tucker, D. M. (1991). *The decline of thrift in America: Our cultural shift from saving to spending*. New York, Praeger.
- Webley, P. (2013). The development of saving. In: Preston, S., Kringsbach, M., & Knutsen, B., editors, *Interdisciplinary science of consumption*. Cambridge, MA, The MIT Press.
- Webley, P. & Nyhus, E. K. (2007). Inter-temporal choice and self-control: Saving and borrowing. In: Lewis, A., editor, *Cambridge handbook of psychology and economic behaviour*, pp 105–131. Cambridge, Cambridge University Press.

3 To rational or not too rational? Results from the 2013 Henquête

Jean-Louis van Gelder & Marie Rosenkrantz Lindegaard

“I think looking back to my own childhood, the fact that so many of the stories I read allowed the possibility of frogs turning into princes, whether that has a sort of insidious effect on rationality, I’m not sure. Perhaps it’s something for research.”

Richard Dawkins

Introduction

Is a criminal act the result of a strictly rational process or is it simply the result of the whims of the offender? Are crimes ‘rational’ acts or are they the consequence of irrational process, such as the offender’s emotional state at the time of decision, or a lapse of self-control in the face of a desired outcome? Should legal systems be based on strictly utilitarian principles? These questions have puzzled criminologists for some centuries now and the debate is as alive and kicking at present as it has ever been. In other words, and from a more sobering perspective, disappointingly little progress has been made towards finding an answer to these questions or even forging common ground between researchers.

There are those, such as the eminent Dutch criminologist Henk Elffers, in whose honour the present book is written, who have long maintained that crime should be seen as an essentially rational process. Drawing from classical authors such as Jeremy Bentham, Adam Smith, Cesare Beccaria and, more recently, nobel laureate Gary Becker, Elffers (2008) contends that the criminal decision is a rational one just as any other decision humans make, whether it regards buying a house, deciding to go to war, leaving your house without an umbrella, or getting three children while pursuing an academic career. It is assumed that the human decision for crime is the result of a mental calculation of the utility of the different possible outcomes times the probability of these outcomes. Understanding and predicting a decision

then is nothing more or less than understanding the (subjective) preferences underlying the different options at hand and the (perceived) likelihood of them materializing. Or, in everyday parlance, choices are made on the basis of weighing pros against cons and deciding on the outcome that yields the highest net benefit. In crime research this is for example expressed by the deterrence assumption that people are likely to engage in crime when its benefits outweigh the costs and likely to abstain from it when costs outweigh benefits.

Both deterrence and rational choice models are appealing in their simplicity. However, look long at them long enough and you may start to experience some unease, a slight itch in your brain; could this be all there is to it? A variety of authors have questioned rational choice theory and related cognitive models that rely on the idea that human choice behavior can be understood as a cold mental calculation of costs and benefits. One important line of critique is the fact that people are simply not able to compute all costs and benefits because of the often limited information that is available to them and because people do not possess the mental capacity for considering all alternatives. This led to the introduction of the concept of ‘bounded’ rationality (Simon, 1957) according to which people do not look for an ‘optimal’ solution (as was assumed by traditional models) but instead look for a solution that is satisfactory given the constraints of the individual and the available information. Another, more recent, line of critique on rationality comes from research that shows that emotions and related visceral drive states such as pain, hunger or (drug) craving can lead people to act contrary to deliberation and their own self-interest and hence result in seemingly irrational behavior (for some excellent examples of this research, see Van Gelder et al., 2013). Such tendencies are well illustrated by the behavior of phobics who are perfectly aware that the object of their fear is objectively non-threatening, yet they are unable to translate this conviction into action as their fear prevents them from acting rationally (Epstein, 1994). In other words, even knowing that a certain course of action is not desirable or ‘irrational’ does not prevent people from acting that way. However, as Loewenstein (1996, pp. 273–274) notes, behavior at variance with deliberation is by no means confined to the realm of the ‘abnormal’ and he goes on to cite Adam Smith, who is widely viewed as a proponent of enlightened self-interest, describing his internal conflict in the face of sexual desire:

“At the very time of acting, at the moment in which passion mounts the highest, he hesitates and trembles at the thought of what he is about to do: he is secretly conscious to himself that he is breaking through those measures of conduct which, in all his cool hours, he had resolved never to infringe, which he had never seen infringed by others without the highest disapproba-

tion, and the infringement of which, his own mind forebodes, must soon render him the object of the same disagreeable sentiments.” (1759, p. 227).

In criminology, it is clear that the dust has not settled yet and controversy between rational choice theorists and their critics continues unabated. Aiming to avoid a rift among crime researchers and advance the field, in the present study we decided to settle the question whether crime is a rational choice or not for once and for all. We relied on the combined mental abilities of colleagues, former and present, of Professor Elffers under the assumption that a brilliant mind attracts and selects equally brilliant minds as his peers. The joint effort of these brilliant minds is expected to encompass enough savviness to settle the matter.

Method and results

In total, 114 close former and present colleagues of Henk whose native language was Dutch (and were hence of either Dutch or Flemish origin) were approached by email and asked to participate in a short yet highly important and entertaining study on (ir)rationality. Of those approached, 66 (47% female) responded unwaveringly to the invitation and filled out the websurvey, implying a satisfactory response rate of 58%. The age of the participants ranged from below 20 to above 70 with a mean of around 45 years.¹ Eleven (16.7%) participants were employed by the Law Faculty of VU University (henceforth VU), 20 (30.3%) participants worked for the Netherlands Institute for the Study of Crime and Law Enforcement (henceforth NSCR), 12 (18.2%) claimed to work at both, and 23 (34.8%) did not work at either the VU or the NSCR and indicated a preference to keep it that way. The remainder of the survey consisted of eight multiple choice items with three answering categories per item. Each item was phrased as a statement, for example: “Our criminal justice system should be based on strictly utilitarian principles”, and respondents were asked to indicate which option best reflected their opinion.

Responses to the survey items²

To the first statement, “My behavior is largely rational”, 31.8% responded positively, 28.8% responded negatively and 39.9% indicated that whether this was the case depended largely on their mood. Further scrutiny of the responses revealed that there were no differences between men and women

¹To ensure anonymity of the participants, exact ages were not recorded. Instead age was measured using age ranges (see Appendix I).

²The full survey (in Dutch) is taken up in Appendix I. For an English translation, please contact the corresponding author.

($\chi^2 = 1.98$, $df = 4$, $p = \text{n.s.}$). Furthermore, there were no differences between employment, that is VU and NSCR employees did not differ from each other nor did they differ from non-VU and non-NSCR employees in their responses on this item ($\chi^2 = 2.91$, $df = 6$, $p = \text{n.s.}$). In other words, men and women see themselves as equally (ir)rational and so do NSCR employees, VU employees and the non-NSCR/VU-affiliated ones.

The second item inquired whether respondents thought that the behavior of others (as opposed to their own) was rational. Interestingly, respondents were less inclined to agree with this statement as ‘only’ 25.8% saw the behavior of others as rational, while 57.6% directly disagreed with this statement. About one-sixth of the respondents (16.7%) responded as follows: “Rational you say? You obviously do not know my partner.” What these responses tell us is that people are more inclined to perceive themselves as rational beings yet are reluctant to attribute such status to their fellow beings. Additionally, responses to this item may indicate either manifest or latent marital issues among one-sixth of the sample. As with the previous items, there were no differences between men and women or between NSCR-, VU- and non-NSCR/VU-affiliated respondents.

Having established a baseline for behavior in general, the remaining survey items regarded criminal behavior and the criminal justice system. The first item in this series of items stated “On the whole, crime is rational”. Here too, respondents concurring with the statement were a minority (13.6%) compared to those disagreeing (33.3%). However, 53% of the respondents indicated chose the option “If Henk says it is, I agree” implying that on the whole a reassuring 66.6% ($=13.6\% + 53\%$) of all respondents, concur with Henk’s theorem that the decision for crime is a largely rational choice. Again no differences were found between men and women and NSCR-, VU- and non-NSCR/VU-affiliated respondents.

A follow-up item to the previous one regarded the person of the offender. Respondents were presented the statement “Criminals are irrational”. Results indicate that 28.8% agreed with this statement, 21.2%, disagreed with it, and exactly half of the respondents responded that “If Henk says so, I agree”. Of course, with respect to this question it should be kept in mind that in fact, Henk does *not* say that criminals are irrational. In other words, in combination with the responses to the previous item, we are faced with something of a conundrum as crime is seen as rational by a majority of respondents, yet a majority of respondents also sees criminals as irrational. As with the previous items, no differences for gender and affiliation emerged.

A subsequent item engaged the classics in criminology by stating that “Since Beccaria, really nothing new has happened in this field”. Roughly one-sixth of the respondents (16.7%) agreed with this statement, whereas 40.9% disagreed with it. The yay sayers should be seen as rationalist purists in the sense that the basic premise underlying deterrence (that is, crime is a function of the severity, certainty and celerity of punishment) is the be

all end all of criminology. Interestingly, 42.4% of the respondents answered as follows: “Beccaria? I particularly find his earlier paintings appealing”, which we can safely interpret as revealing a distinguished taste for fine arts characteristic of individuals in Henk’s social environment. Again no differences for gender and affiliation.

Making the transition to the field of criminal justice, the following item stated that “Our criminal justice system should be based on strictly utilitarian principles”. About one-fourth (25.8%) concurred with the statement, while a slight majority (54.5%) disagreed with it. Evidently, the yay sayers here too are the rationalist purists. One-fifth (19.7%) or 13 out of 66 respondents could not find themselves either agreeing or disagreeing with the statement and instead indicated that they confessed that they were Marxist in orientation.³ While there were no significant differences between respondents with different academic backgrounds, it is interesting to note that people working at both the VU and the NSCR confessed much more often to be Marxist (33.3%) than did people working only at the NSCR (5%). Non-NSCR/VU-affiliates were also relatively often Marxist (26.1%). As usual no differences for gender emerged.

Now getting to the core of the matter, a subsequent item stated that “the rational choice perspective should be used more often in criminology”. Exactly one-third of all respondents (33.3%) agreed with this statement, whereas nearly half (48.5%) disagreed with it (implying that they either thought the amount of rational choice in criminology was just right or that there was too much of it already). However, by far the most revealing response with respect to this item was the answer option “Did I say Marxist? I meant Trotskyist”, was chosen by 12 (18.2%) respondents. Given that in the previous question, 13 respondents had confessed being a Marxist, the fact that 12 of these respondents changed their opinion by ‘converting’ from Marxism to Trotskyism, implies that precisely one individual in the entire sample was actually Marxist and that twelve respondents were Trotskyists. The responses seem to indicate Trotskyism is making a comeback among criminologists in the Netherlands and Belgium. We reflect on the implications of this rather remarkable finding in the discussion section.

The final question in the survey addressed the future of the rational choice perspective, stating that “The rational choice perspective has a future in criminology”. The results, once again, are revealing. A total of 31.8% indicated they were not able to answer the question out of fear of reprisals from colleagues (reflecting the risk of a deepening rift in criminology, which was alluded to in the introduction to this chapter). In contrast, 24.2% noted that in combination with cultural criminology, the rational choice perspective has a bright future. The most reassuring response (54%), and

³We assume this finding is a generational finding hinting at (potentially radical) leftist roots of Henk c.s. dating back to the late 1960s and early 1970s.

very much in line with Henk's vision of the field, was that it was about time somebody said so. As with the previous items, men and women thought alike on the subject and no differences for professional affiliation emerged.

Discussion

This chapter set out to come up with some definitive answers regarding the nature of crime. In particular, we examined whether criminal acts are in fact the result of a rational choice process, whether criminals could be seen as rational actors and whether our criminal justice systems should be designed so as to accommodate these assumptions. To do this, we presented a select core group of respected criminologists, that is, close colleagues of Henk, with a series of key questions. The results show that while only a minority can be characterized as a staunch supporter of the rational choice paradigm (for example, thinking that the entire criminal justice system should be based on strictly utilitarian principles and pleading for more rational choice theory in criminology), this minority was still sizeable. To the question, which is so germane to Henk's legacy, "Has the rational choice perspective a future in criminology?", the answer is a clear "yes it has".

Another interesting finding that merits additional discussion is that respondents tended to perceive themselves as rational, while being less inclined to view others as rational. Considered in combination with the finding that a substantial amount of respondents also saw crime as essentially rational behavior, we think that the most compelling explanation for this finding is that these respondents are actually moonlighting as criminals themselves (to shore up their legal incomes) and consequently are likely to perceive their own (criminal) behavior as rational. In any case, we think a further exploration of these findings makes for a particularly interesting future research career for Henk. Further examination of the issue of marital problems among criminologists and what the differences might be between criminals and criminologists, would make for a second-best, yet still highly interesting, alternative. The authors would be happy to pursue both alternatives with Henk.

Another interesting result is that a very large percentage (nearly 40%) of respondents claimed that whether or not their behavior was rational depended largely on their mood. This response reflects recent work by Elffers and colleagues (see for example Van Gelder et al., 2013) which shows how affect is an important element in the rational choice-crime relation. This finding also indicates that rationality is time and context dependent which may not so much argue against rational choice theory (depending on one's take on it) but does indicate that an extension of the theory may be required if it is to adequately describe criminal decision making.

A final interesting finding was the fact that a significant percentage of respondents claimed to have Communist sympathies. Particularly remarkable is the fact that a very high percentage (92%) of people claimed to be Trotskyist immediately after confessing they were Marxist. We think these responses may be indicative of different things. For one thing, they could reflect a potential revival of Communist doctrine among academics, criminologists in particular. Secondly, they could reflect internal tension within Communist circles in the Netherlands and Flanders between those adhering to pure Marxist ideology and those who tend to agree more with Trotskyist doctrine. Lastly, we think the option of an identity crisis among contemporary criminologists should be taken seriously. The study of crime from behind one's desk may take its toll on the mental health of its students. The fact that a considerable amount of respondents also tended to follow Henk in his convictions (that is, "If Henk says so, I agree") is both understandable and reassuring considering the importance of his contribution to academia in general.

Literature

- Elffers, H. (2008). *Een straffe aanpak*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Epstein, S. (1994). Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious. *American Psychologist*, 49:709–724.
- Loewenstein, G. (1996). Out of control: Visceral influences on behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 65:272–292.
- Simon, H. (1957). *Administrative behaviour*. New York, NY, MacMillan.
- Smith, A. (1892/1759). *Theory of moral sentiments*. London, George Bell & Sons.
- Van Gelder, J. L., Elffers, H., Reynald, D., & Nagin, D. (2013). *Affect and cognition in criminal decision making*. Abbingdon, Routledge.

APPENDIX I: Henquête 2013

Geef per stelling aan welk alternatief het best uw mening weergeeft.

1. **Mijn gedrag is overwegend rationeel**
 - ☐ Mee eens
 - ☐ Mee oneens
 - ☐ Dat hangt van mijn stemming af

2. **Het gedrag van anderen is overwegend rationeel**
 - ☐ Mee eens
 - ☐ Mee oneens
 - ☐ Rationeel zegt u? U kent kennelijk mijn partner niet

3. **Criminaliteit is een overwegend rationele keuze**
 - ☐ Mee eens
 - ☐ Mee oneens
 - ☐ Als Henk het zegt ben ik het ermee eens

4. **Criminelen zijn irrationeel**
 - ☐ Mee eens
 - ☐ Mee oneens
 - ☐ Als Henk het zegt ben ik het ermee eens

5. **Sinds Beccaria is er eigenlijk niets vernieuwends gebeurd in dit vakgebied**
 - ☐ Mee eens
 - ☐ Mee oneens
 - ☐ Beccaria? Vooral de schilderijen uit zijn vroege periode vind ik mooi

6. **Ons strafrecht zou moeten worden gebaseerd op strict utilitaristische beginselen**
 - ☐ Mee eens
 - ☐ Mee oneens
 - ☐ Ik ben meer een Marxist moet ik bekennen

7. **Er moet meer rationele keuze perspectief in de criminologie worden gebruikt**
 - ☐ Mee eens
 - ☐ Mee oneens

☐ Zei ik Marxist? Ik bedoelde Trotskist

8. **Het rationele keuzeperspectief heeft toekomst in de criminologie**

- ☐ Ik kan me hier niet over uitlaten in verband met mogelijke represailles van collega's
- ☐ In combinatie met culturele criminologie kan ik me geen gelukkiger academisch huwelijk voorstellen
- ☐ Het werd tijd dat iemand het eens zei

9. **Ik ben tussen ...jaar oud**

☐ 0–20 ☐ 21–30 ☐ 31–40 ☐ 41–50 ☐ 51–60 ☐ 61–70 ☐ 71–100

10. **Ik ben**

☐ heer ☐ dame

11. **Ik werk**

- ☐ aan de VU
- ☐ op het NSCR
- ☐ zowel aan de VU als het NSCR
- ☐ geen van beide, en dat wil ik graag zo houden

Veel dank voor uw deelname!

4 De preventieve werking van de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden: De Rationele Keuze Theorie als ‘kapstokmodel’

Michèle Taverne

Inleiding

Ernstige, onopgeloste misdrijven laten ons niet los.¹ Zeker als het gaat om gewelddadige levensdelicten is er bij betrokkenen maar ook in de samenleving, vaak sprake van een gevoel van onvrede in het geval van onopgehelderde ‘cold cases’. Nieuwe mogelijkheden op het gebied van forensische DNA-technologie kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het opsporen van verdachten, ook van delicten die jaren geleden zijn gepleegd. De nationale DNA-databank speelt hierbij veelvuldig een centrale en ook cruciale rol. Er kan zich een overeenkomst (match) voordoen tussen het DNA-profiel dat is vervaardigd uit biologisch celmateriaal dat is gevonden bij een nog niet opgehelderd delict en het DNA-profiel van een persoon dat is opgeslagen in de databank.

Nieuwe wetgeving in 2005, de *Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden* (*Wet DNA-V*), is gebaseerd op bovenstaande gedachte en heeft als doel: het voorkomen, opsporen, vervolgen en berechten van strafbare feiten waarbij celmateriaal van daders is achtergelaten. De Wet DNA-V verplicht veroordeelden van een delict waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten en een (voorwaardelijke) vrijheidsbenemende straf of maatregel of een taakstraf is opgelegd,² tot het afstaan van celmateriaal waaruit een DNA-profiel wordt opgemaakt dat in de Nederlandse databank voor strafzaken wordt opgenomen.³ Door deze profielen te vergelijken met profielen verkregen van sporen

¹De tekst in deze bijdrage is grotendeels overgenomen uit het onderzoek van Taverne et al. (2013) naar de effectiviteit en efficiëntie van genoemde Wet.

²Het bevel voor afname wordt direct na een veroordeling in eerste aanleg uitgevaardigd. De uitspraak hoeft dus niet onherroepelijk te zijn. Volgt er een vrijspraak in hoger beroep, dan moet naast het celmateriaal ook het opgeslagen DNA-profiel vernietigd worden.

³De bewaartermijnen liggen bij leven van de veroordeelde tussen de 20 en 80 jaar, afhankelijk van het aantal jaren strafdreiging.

die zijn veiliggesteld bij onopgeloste delicten, kan een match ontstaan.⁴ De wetgever gaat ervan uit dat dit perspectief ook een preventieve werking heeft niet alleen op potentiële recidivisten maar ook op mensen die voor het eerst overwegen een delict te plegen. In het onderzoek uitgevoerd door Taverne et al. (2013) met betrekking tot de effectiviteit en efficiëntie van de toepassing van de Wet DNA-V is dit preventieve aspect aangestipt. Met behulp van de rationele-keuze theorie creëerde Henk Elffers het conceptuele kader.

Conceptueel kader

Eén van de doelen van de Wet DNA-V is het voorkomen van strafbare feiten. Enerzijds beoogt het personen af te houden van het criminele pad (generieke preventie), en anderzijds heeft het tot doel veroordeelden van wie het DNA-profiel reeds in de DNA-databank is opgeslagen, te weerhouden wederom een misdrijf te plegen (speciale preventie). Iemand die overweegt voor de eerste keer een misdrijf te plegen of te recidiveren, realiseert zich —zo is de aanname— niet alleen dat de kans dat hij celmateriaal achterlaat aanzienlijk is, maar ook dat dit kan leiden tot een match. Dat zou hem tegenhouden het misdrijf te plegen.⁵

Bovenstaande gedachtegang duidt op een rationeel keuzeproces. De bijpassende theoretische onderbouwing ligt voor de hand: de *Rationele Keuze Theorie*. Deze van oorsprong economische benadering van criminaliteit gaat ervan uit dat menselijk gedrag en derhalve ook crimineel gedrag, wordt gereguleerd in termen van een kosten-batenafweging. De verwachte kosten worden afgewogen ten opzichte van de verwachte opbrengsten (Becker, 1968). Ook Cornish & Clarke (1986) passen deze theorie toe op criminaliteit, en zij gaan ervan uit dat potentiële daders berekenende afwegingen maken die leiden tot de keuze om al dan niet een delict te plegen. Bruinsma & van de Bunt (1993) vullen aan dat de baten niet alleen materieel gewin zijn, maar dat ook zogenoemde immateriële strevingen meespelen (plezier en geluk).

Als kostenposten noemt Elffers (2005), naast de min of meer objectieve kosten (zoals de aanschaf van inbrekersgereedschap) en de in de literatuur vaak aangehaalde betrapping en bestraffing, ook met nadruk de sociale kosten (morele overwegingen). Hieronder verstaat hij enerzijds de afkeuring vanuit de sociale omgeving, wat leidt tot schaamtegevoel, en anderzijds schuldgevoel voortkomend uit geïnternaliseerde normen die overschreden kunnen worden bij het plegen van een misdrijf.

Naast individuele verschillen ten aanzien van welke posten iemand als kosten ziet en de waarde die hij er aan hecht, varieert ook de hoogte van de ingeschatte kans dat een onzekere gebeurtenis zich zal voordoen. Personen

⁴Uiteraard kan een match ook dienen om verdachten uit te sluiten.

⁵In dit kader verdient bovendien de opmerking dat de technologieën om een DNA-profiel op te maken op basis van aangetroffen celmateriaal steeds verder worden ontwikkeld.

die zich bewust zijn van een *feitelijk* verhoogde pakkans, zullen in veel gevallen een verhoogde *gepercipieerde* pakkans constateren, al zal de ene persoon de pakkans in een bepaalde situatie hoger ramen dan een andere persoon. De één heeft er geen moeite mee om een week in de gevangenis door te brengen, waardoor hem de pakkans niet zoveel uitmaakt zolang de opbrengst maar hoog genoeg is, terwijl de ander dit een onaangenaam vooruitzicht vindt waardoor de hoogte van de gepercipieerde pakkans veel relevanter voor hem is.

Het moge duidelijk zijn dat een dergelijke, veelal onbewuste kosten-batenafweging van een potentiële dader ten aanzien van de beslissing om wel of niet voor de eerste keer een misdrijf te plegen of te recidiveren, een subjectief persoonlijk proces is. Bovendien is het onmogelijk alle kosten en opbrengsten van verschillende grootheden in een kwantitatieve waarde uit te drukken om zo te kunnen voorspellen aan welke kant van de balans een potentiële dader uitkomt. Want hoe verhoudt zich een bepaalde hoeveelheid schuldgevoel tot de kans op een boete? Tenslotte is het de vraag of een dader volledig op de hoogte is van alle mogelijke kosten en baten van een criminele actie, aldus Elffers (2005).

Als verklarend model waarmee individueel crimineel gedrag voorspeld kan worden is het Rationele Keuzemodel in het algemeen ongeschikt. Toch is de Rationele Keuze Theorie volgens Elffers wel degelijk nuttig als conceptueel kader, als ‘kapstokmodel’ waarbinnen de mogelijke effecten van (door de overheid) getroffen maatregelen op het gedrag van de desbetreffende doelgroep zichtbaar gemaakt kunnen worden. Hierdoor kan beter worden beoordeeld welke uitwerking er van een maatregel verwacht kan worden. Hierbij heeft Elffers een specifieke situatie voor ogen namelijk wanneer slechts één parameter —een getroffen maatregel— wordt gewijzigd dan wel toegevoegd zoals de toepassing van cameratoezicht. In het kader van de implementatie van de Wet DNA-V is de gewijzigde parameter de ingebruikname van de DNA-databank voor wat betreft de opslag van profielen van veroordeelden waarbij een match met een spoor benut kan worden in de opsporing. Doordat andere factoren die individuen meenemen in hun (onbewuste) kosten-batenberekening met betrekking tot het plegen van een misdrijf, niet veranderen, kan het effect van de getroffen maatregel in kaart worden gebracht.

De wetgever gaat ervan uit dat door de uitvoering van de Wet DNA-V de feitelijke kans om —indien het DNA-profiel van de veroordeelde in de DNA-databank is opgeslagen— als recidivist tegen de lamp te lopen, is toegenomen. Diverse geruchtmakende voorbeelden, zoals de eerder genoemde zaak ‘Andrea Luten’, lijken dit beeld te bevestigen. Laat iemand die als persoon niet door betrapping of iets dergelijks in beeld komt celmateriaal achter dat wordt opgemerkt door de politie en daarvan komt een volledig DNA-profiel in de DNA-databank terecht, dan wordt de feitelijke pakkans

nagenoeg 100 procent indien het DNA-profiel van deze persoon reeds als veroordeelde aan de DNA-databank is toegevoegd.⁶

Voor *potentiële ‘first offenders’* is de situatie anders: de *feitelijke* kans om als verdachte aangemerkt te worden, is niet veranderd door de DNA-V-wet omdat het DNA-profiel van deze groep immers (nog) niet in de databank is opgenomen. De generaal preventieve gedachte is dat het bestaan van deze wet een verhoogde *gepercipieerde* pakkans oplevert waardoor deze groep wordt tegengehouden om een misdrijf te plegen.

Zoals eerder gezegd zullen potentiële recidivisten die zich bewust zijn van de feitelijk verhoogde pakkans, in veel gevallen een verhoogde gepercipieerde pakkans constateren. De verwachting is dat een deel van deze groep de hieruit voortkomende verwachte kosten hoger beschouwt dan de verwachte baten, terwijl een ander deel tegenmaatregelen zal nemen, zoals voorkomen dat peuken op de plaats van het delict worden achtergelaten, om zo weer de pakkans te verlagen. Resultaten uit onderzoek hebben bevestigd dat het verhogen van de verwachte pakkans over het algemeen leidt tot een afname van de neiging een misdrijf te plegen (zie onder meer Ratcliffe, 2006).

Bovenstaande gedachtegang leidt tot een indeling in vijf groepen:

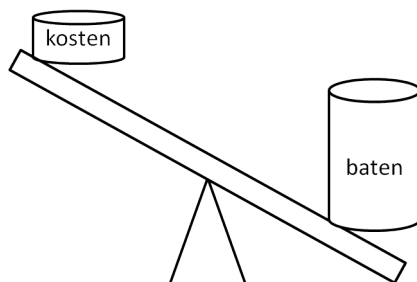
1. Personen die de pakkans *niet* als hoger waarnemen na de ingebruikname van de DNA-databank. Men is onwetend over de maatregel, gelooft niet in het effect ervan, neemt de maatregel helemaal niet mee in zijn overweging of is er van overtuigd dat hij nooit DNA-materiaal achter zal laten op een plaats van delict. De kosten-batenanalyse van deze personen wijzigt niet.
2. Personen zien een verhoogde pakkans, maar ze brengen hiervan geen kosten ‘in rekening’ omdat ze onverschillig staan tegenover de consequenties (bestrafing). Hun kosten-batenanalyse verandert niet.
3. Men constateert een verhoogde gepercipieerde pakkans, maar de verwachte kosten hiervan compenseren de (hoge) opbrengsten *niet*, waardoor het opnieuw plegen van een delict onder aan de streep nog steeds aantrekkelijk blijft.
4. Individuen die een pakkansverhoging percipiëren en verwachten dat de kosten boven de baten uitkomen. Mogelijk dat een deel van deze groep tegenmaatregelen neemt, waardoor de pakkans weer vermindert en de kosten op het ‘oude’ niveau van vóór de DNA-databank komen. Er verandert dan uiteindelijk weinig in hun kosten-batenanalyse.

⁶De kans dat het DNA-profiel van een persoon matcht met een volledig DNA-profiel verkregen van een spoor is kleiner dan 1 op 1 miljard als deze persoon *niet* de donor is van het gevonden celmateriaal. Dit wil overigens niets zeggen over de delictgerelateerdheid van het gevonden spoor. Pakkans is wat dít betreft een minder passende term.

5. Een deel van de (potentiële) criminelen voor wie de toegenomen kosten zwaarder wegen dan de mogelijke opbrengsten ziet geen mogelijkheden voor tegenmaatregelen of heeft er geen behoefte aan. Wellicht lagen bij deze groep de verwachte opbrengsten al niet ruim boven de baten waardoor de voordelen wegvallen. Ze plegen geen misdrijf (meer) en dientengevolge is er sprake van een preventieve werking van de Wet DNA-V.

In de figuren 4.1 en 4.2 worden de gevolgen voor de kosten-batenanalyse grafisch weergegeven. Op deze wijze wordt gevisualiseerd hoe aantrekkelijk het plegen van een strafbaar feit is (baten minus kosten). Waar precies het ‘break-even-point’ ligt - waar de baten gelijk aan de kosten zijn - is per persoon verschillend. De weegschaal in 4.1 geeft voor alle groepen de situatie weer vóór effectuering van de Wet DNA-V of voordat zij zich er van bewust zijn. De baten hebben de overhand.

Figuur 4.1 Kosten-baten analyse: alle groepen vóór effectuering van de Wet DNA-V

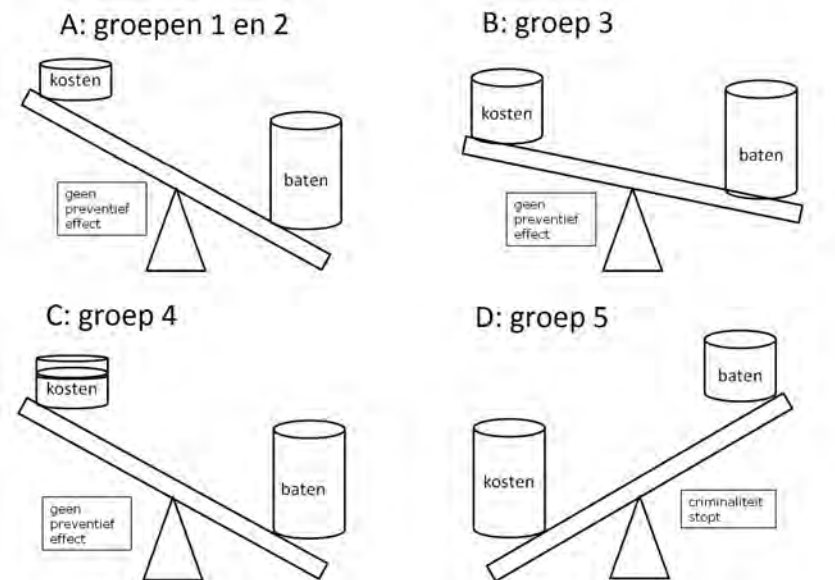

In figuur 4.2 is te zien naar welke kant de weegschaal uitslaat voor elk van de bovenstaande groepen op het moment dat de Wet DNA-V in werking is en zij zich daarvan bewust zijn.

Weegschaal A Er verandert niets aan de analyse: de gepercipieerde pakkans is ongewijzigd, de verwachte kosten blijven hetzelfde (groep 1) of de gepercipieerde pakkans is wel verhoogd, maar de kosten veranderen niet omdat ze mogelijke bestraffing geen probleem vinden (groep 2).

Weegschaal B De verhoging van de ingeschatte pakkans heeft onvoldoende effect op de verwachte kosten en hierdoor blijft er onder aan de streep toch nog een ‘positief’ resultaat over. Het kan zijn dat men zeer hoge opbrengsten in gedachte had en/of weinig kosten in rekening brengt, of dat men de pakkans toename maar beperkt schat (groep 3).

Figuur 4.2 Kosten-baten analyse: de vijf groepen ná effectuering van de Wet DNA-V

Weegschaal C Men verwacht een hogere pakkans, maar compenseert dit door middel van tegenmaatregelen, waardoor de kosten niet (veel) hoger uitkomen dan voorheen zonder DNA-databank (groep 4).

Weegschaal D Er is sprake van een verhoogde gepercipieerde pakkans zonder het nemen van tegenmaatregelen, waarmee de (toch al niet bijzonder hoge) verwachte opbrengsten niet meer opwegen tegen de toegenomen kosten: de persoon pleegt geen misdrijf (meer) (groep 5).

Resultaten

De interviews met enkele respondenten uit de politiepraktijk hebben resultaten opgeleverd die in het perspectief van het hiervoor geschetste Rationele Keuzemodel zijn geplaatst. Deze respondenten hebben vier groepen genoemd die wat betreft de mogelijk preventieve werking van de Wet DNA-V onderscheiden kunnen worden. Zij hebben zich alleen uitgelaten over speciale preventie (betrekking hebbend op de recidivekans):

1. De *veelplegers* die zich wel realiseren dat mogelijk de pakkans is verhoogd doordat hun DNA-profiel in de DNA-databank is opgeslagen, maar onverschillig staan tegenover dit mogelijk verhoogde risico om gearresteerd te worden: bij deze, vaak verslaafde criminelen is de drang

naar middelen groter dan de afschrikking. Ze doen daarom weinig moeite om te voorkomen dat celmateriaal wordt achtergelaten op de plaats delict.

2. De *doorgewinterde criminelen* die het verhoogde risico om gepakt te worden pareren door tijdens een criminele actie zeer alert te zijn om geen celmateriaal achter te laten. Uit de interviews blijkt deze tendens; er worden minder peuken en eet/drinkresten op een plaats delict gevonden dan voorheen. Bij deze groep heeft een verhoogde pakkans effect, maar niet de gewenste kant op: ze worden nog voorzichtiger.
3. De *impulsieve criminelen, personen met weinig zelfcontrole*⁷ denken nauwelijks vooruit waardoor de factor pakkans buiten hun ‘plannings-horizon’ ligt.
4. De *‘first offenders’* die het risico om gepakt te worden nu te groot vinden en stoppen met het plegen van delicten; zij staan nog relatief dicht bij de grens met de niet-criminele wereld en kunnen daardoor gemakkelijker terug naar het rechte pad.

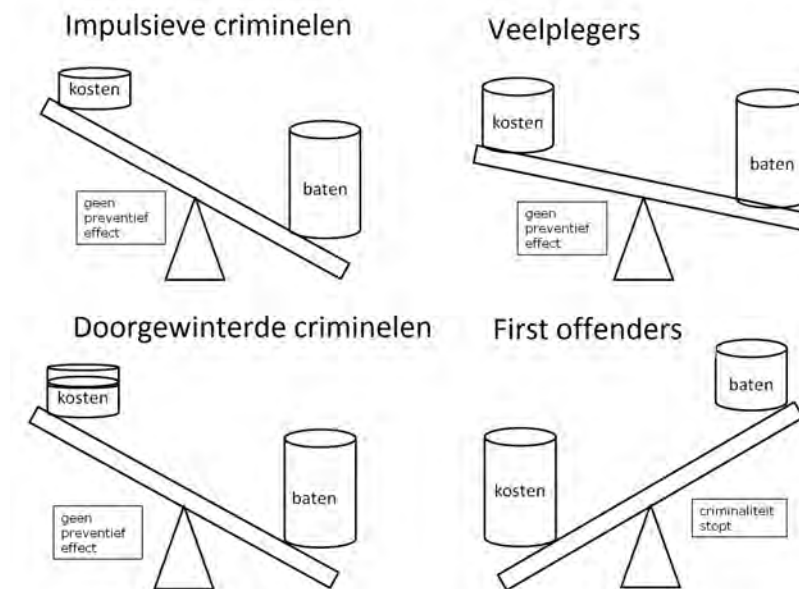
De geïnterviewden zien alleen een *speciaal* preventieve werking van de DNA-databank bij de groep ‘first offenders’. Hoe groot dit aantal is en of er nog andere groepen onderscheiden kunnen worden, daarover hebben de respondenten geen uitspraak gedaan. Een *generaal* preventieve werking wordt door de geïnterviewden betwist.

Conclusie

De vier door de respondenten genoemde groepen wat betreft speciale preventie (recidive voorkómen), kunnen in een schematisch overzicht, gebaseerd op de indeling van Elffers (2005) ten aanzien van het Rationele Keuzemodel, gepositioneerd worden (zie figuur 4.3). Geconcludeerd kan worden dat de verwachting is dat maar een beperkte groep —namelijk de *first offenders*— zich iets aantrekt van het feit dat het DNA-profiel is opgenomen in de databank. Voor de andere genoemde groepen —veelplegers, doorgewinterde criminelen en impulsieve criminelen met weinig zelfcontrole— wordt geen afschrikkende werking verwacht. Er wordt door de respondenten niet aan generale preventieve werking (voorkomen dat iemand crimineel wordt) gedacht, al was het alleen maar omdat de Wet DNA-V niet alom bekend is bij het grote publiek.

⁷De oorzaak van de impulsiviteit en gebrek aan zelfcontrole, bijvoorbeeld als gevolg van een psychiatrische aandoening of de invloed van drank of drugs, valt buiten het onderzoekskader.

Figuur 4.3 Kosten-baten analyse van de vier onderscheiden groepen veroordeelden ná effectuering van de Wet DNA-V

Literatuur

- Becker, G. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *Journal of Political Economy*, 76:169–217.
- Bruinsma, G. J. N. & van de Bunt, H. G. (1993). Misdrijven uit berekening. *Tijdschrift voor Criminologie*, 35:99–109.
- Cornish, D. B. & Clarke, R. V. (1986). *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending*. New York, NY, Springer.
- Elffers, H. (2005). *De rationele regelvertreder*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Ratcliffe, J. H. (2006). A temporal constraint theory to explain opportunity-based spatial offending patterns. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 43:261–291.
- Taverne, M. D., Nijboer, J. F., Abdoel, M. F., & Farooq, S. (2013). *DNA in de databank: de moeite waard? Een procesanalyse binnen de strafrechtswet met het oog op de effectiviteit en efficiëntie van de toepassing van de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden*. Leiden, Universiteit Leiden.

Regelgeving

1. Wet van 16 september 2004, houdende regeling van DNA-onderzoek bij veroordeelden (Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden). Staatsblad, nr. 465, 2004.
2. Besluit van 12 januari 2005, houdende vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden. Staatsblad, nr. 18, 2005.
3. Besluit van 26 april 2006, houdende vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden en het besluit van 5 april 2006, houdende wijziging van het Besluit DNA-onderzoek in strafzaken (Staatsblad 2006, 190). Staatsblad, nr. 220, 2006.
4. Besluit van 27 juni 2006, houdende aanvulling van de opsomming van de gewelds- en zedenmisdrijven waarop de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden van toepassing is. Staatsblad, nr. 312, 2006.
5. Besluit van 10 december 2007, houdende wijziging van de opsomming van de gewelds- en zedenmisdrijven waarop de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden van toepassing is. Staatsblad, nr. 513, 2007.
6. Besluit van 8 december 2008, houdende wijziging van de opsomming van de misdrijven waarop de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden van toepassing is. Staatsblad, nr. 530, 2008.
7. Besluit van 29 december 2009, houdende inwerkingtreding van de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden ten aanzien van veroordeelden wegens ieder misdrijf waarvoor voorlopige hechtenis toegelaten is. Staatsblad, nr. 11, 2010.
8. Besluit van 26 maart 2012, houdende inwerkingtreding van de wet van 24 november 2011 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering en de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden in verband met de introductie van DNA-verwantschapsonderzoek en DNA-onderzoek naar uiterlijk waarneembare persoonskenmerken van het onbekende slachtoffer en de regeling van enige andere onderwerpen. Staatsblad, nr. 131, 2012.

5 Spiegeltje, spiegeltje aan de wand, wat is er met de mensen aan de hand?! Zoölogisch onderzoek ten behoefte van inzicht in delinquente mensen

Janine Janssen

Inleiding¹

Denkend aan Henk

Als ik Henk Elffers zie, dan denk ik aan de rationele-keuze-theorie (RKT). Toegegeven, dat is niet erg rationeel, het is meer een vorm van vrije associatie. Gelukkig heb ik van Henk begrepen dat de RKT niet direct gaat over logisch nadenken en intelligent zijn. Integendeel, het gaat om een persoonlijke en dus subjectieve afweging van een individu tussen twee of meer gedragsopties. Als geen ander weet Henk deze theoretische materie op buitengewoon nuchtere wijze en met een kwinkslag uit te leggen (Elffers, 2010, p. 56):

“Wie zich afvraagt of hij, ofschoon krap bij kas, komend weekend voor €300 een last-minute weekendvluchtje naar Istanbul zal boeken, om dan de rest van de week op een houtje te bijten, vergelijkt de verwachte voor- en nadelen van een reisje naar Istanbul. Bij de voordelen telt hij allicht zulke zaken als ontspanning, kunstgenot en lekker eten. De nadelen hebben te maken met de kosten, volgende week droog brood moeten eten en zomeer. Voor- en nadelen worden afgewogen tegen die van het alternatieve besluit. Dat alternatief is thuis blijven (voordelen: hard kunnen doorwerken, naar de film gaan, €300 uitsparen; nadelen: verveling, de gedachte nooit de Aya Sophia te hebben gezien.”

¹Ten behoeve van deze bijdrage is intensief gebruik gemaakt van eerdere teksten, onder meer Janssen (2009, 2012).

Met een dergelijke uitleg is het voor de niet-ingewijde meteen duidelijk in welke hoek hij of zij die theorie moet plaatsen. Het enthousiasme en de milde ironie waarmee hij complexe thema's voor het voetlicht kan brengen, is in mijn optiek een grote kracht van Henk.

Maar waar Henk het nou nooit over heeft . . .

Hoewel niemand twijfelt aan Henks grondige kennis en eruditie is het wel bijzonder dat hij zich in zijn hele carrière toch beperkt heeft tot het bestuderen en interpreteren van gedragingen en gedachten bij de menselijke soort en daaraan gerelateerde meetproblemen. Denken andere dieren dan niet na? Voor zover ik weet dubben ze niet over een bezichtiging van de Aya Sofia of een bezoekje aan de lokale bioscoop, maar wil dat zeggen dat andere soorten in hun leven nooit voor keuzemomenten komen te staan? Hoe zouden we daar achter kunnen komen? Over dergelijke vragen gaat deze bijdrage. In de eerste paragraaf stip ik kort de fundamentele vraag aan hoe de mens zich tot andere soorten verhoudt. Vervolgens sta ik stil bij de manieren waarop binnen de criminologie aandacht aan andere dan menselijke dieren wordt besteed. Bij één van die criminologische discoursen blijkt dat naar andere soorten wordt gekeken om ietsje wijzer over de delinquente medemens te worden. Aha! Kunnen we daar dan iets leren over denkprocessen bij dieren? Zijn die andere soorten voor ons wel een goede spiegel? Op die vraag kom ik uitgebreider terug in de tweede paragraaf. Allereerst vertel ik iets over historische criminologische aandacht voor dieren. Met name Lacassagne, criminoloog van het eerste uur, voel ik in deze aan de tand, want hij was namelijk al vroeg zeer geïnteresseerd in criminaliteit in het dierenrijk (1882). Ik sluit af met een derde paragraaf, waarin ik bij enkele methodologische problemen stil sta. Zijn die inter-soortelijke vergelijkingen nou wel zo'n goeie spiegel? Snappen we onszelf daardoor echt beter? En hebben we als criminologen wel het geschikte gereedschap om bevindingen uit zoölogisch onderzoek naar onze eigen soort te vertalen?

Aandacht voor dieren in de criminologie

Het beestje bij de naam noemen

Mensen en andere dieren

Zijn mensen en dieren twee verschillende entiteiten? Als soort neigen we ernaar onszelf nogal bijzonder te vinden. Velen onder ons vinden de term 'dier' dan ook niet direct op zichzelf van toepassing. Toch heeft Linnaeus, die met zijn *Systema Naturae* in de achttiende eeuw de basis wist te leggen voor de hedendaagse zoölogische nomenclatuur en die nog wel eens schoof met sommige dieren —aanvankelijk zat de walvis bij de vissen— de mens

van meet af aan ondergebracht in het dierenrijk. Er waren vogels, amfibieën, vissen, insecten, wormen en ‘paradoxa’, onder die groep hoorden fabeldieren en monsters. De mensen werden door deze grote wetenschapper ondergebracht bij de ‘viervoeters’. In de hoek van de biologie geldt de mens tot op heden nog steeds als een diersoort. Al met al is het lastig om de relatie van mensen tot andere soorten te duiden. Er is sprake van verschillende relaties. Zo gaan we onze huisdieren anders om, dan met dieren die we opeten (Herzog, 2010). Maar of we onszelf nu wel of niet als dieren zien, opvallend blijft dat we gebiologeerd zijn door onze eigen soort en die enorm belangwekkend vinden. De onderbouwing daarvoor leveren mensen dikwijls met verwijzingen naar biologie, filosofie en religie. In vogelvlucht volgen hier enkele voorbeelden van dergelijke argumentaties. Om te beginnen met de biologie: natuurvorsers hebben rangorden gemaakt die het dierenrijk indelen van laag naar hoogontwikkeld. Op die ladder staan de eencelligen onderaan en staan mensen met hun grote brein, zelfbewustzijn, taal als communicatiemiddel en cultuur bovenaan. Dit beeld behoeft echter enige nuancerings. Naarmate de stand van de wetenschap vordert, wordt ook meer inzicht verkregen in intelligentie, abstractie, communicatie en zelfs cultuur bij andere dan menselijke dieren (zie bijvoorbeeld Wynne, 2006). Die slimme mensen lijken steeds beter te begrijpen hoe weinig we eigenlijk weten van het leven van andere soorten. Wat hier ook een rol speelt is een verkeerd begrip van Darwins idee van *survival of the fittest*, dat frequent wordt uitgelegd als de zege van de grootste, de sterkste of de slimste over het dierenrijk. De dino’s hebben toch overtuigend laten zien dat alleen groot zijn geen harde garanties biedt om als soort te blijven voortbestaan en elke kattenliefhebber kan vertellen dat het samenleven met deze dieren een dagelijkse les in nederigheid is: hoewel deze harige viervoeters een beduidende kleinere hersenpan hebben, niet beschikken over opponeerbare duimen die onontbeerlijk zijn om een blikopener te bedienen, bepalen zij toch in veel huishoudens met mensen de etenstijden. Zij zijn de betere psychologen en derhalve *fittest*, in de zin van het best aangepast. Het is overigens ironisch dat Darwin zelf veel genuanceerder over dieren dacht dan veel sociaal-Darwinisten in zijn naam na hem: “animals whom we have made our slaves, we do not like to consider our equals” (geciteerd in Serpell, 1986). Het hiërarchische wereldbeeld van Aristoteles waarin de menselijke ratio domineert, heeft eeuwenlang andere westerse filosofen in hun denken over de relatie tussen mensen en andere dieren beïnvloed. Een climax werd bereikt in het werk van Descartes die in de zeventiende eeuw stelde dat mensen en dieren complexe machines zijn. Hij zag wel een verschil: dieren waren onbezielde automaten, terwijl mensen beschikten over ratio, spraak en —niet geheel onbelangrijk— een onsterfelijke ziel (Serpell, 1986). Ook op religieus gebied hebben mensen zich door de eeuwen gesterkt in het geloof in hun suprematie over andere dieren. Dat geldt met name voor de in het westen dominante joods-christelijke traditie. Zo kunnen we onder andere in Bijbelboek Genesis lezen dat God de mensen

zegt en tot hen spreekt: “heerst over de vissen der zee, de vogels in de lucht en over alle levende wezens die zich op de aarde bewegen.” Hij zei er overigens ook bij “maar aan alle wilde beesten, aan alle vogels in de lucht, aan al wat beweegt en leeft op aarde, geef ik alle groene planten tot voedsel.” Kortom, hoewel de mens de schepping in beheer krijgt, moeten we de boel wel met andere dieren delen. Dit is de notie van ‘rentmeesterschap’.

Non-speciecisme

In haar proefschrift laat de Belgische criminologe Geertrui Cazaux helder zien hoe mensen door middel van hun vocabulaire telkens weer hun naar eigen inzicht en hiervoor geschetste status aparte benadrukken. Als wij spreken over ‘dieren’ worden doorgaans alleen andere dan menselijke dieren bedoeld. Mensen zijn echter ook dieren en daarnaast acht zij het ‘antropocentrisch’ om andere dieren dan mensen te kwalificeren als ‘niet-menselijk’. Want dan is het net of er maar twee soorten zijn, namelijk mensen en ‘de rest’. Maar die ‘rest’ is numeriek vele malen groter dan het aantal mensen. Zo werden in het begin van het nieuwe millennium in Nederland 30,7 miljoen gezelschapsdieren gehouden. Met die term worden dieren bedoeld die in of bij het huis worden gehouden voor gezelschap, sport of liefhebberij met uitzondering van paarden en ‘hobbydieren’. Bijna tweederde van deze populatie bestond uit vissen. Een gedeelte tweede en derde plaats was weggelegd voor vogels en katten: van elke soort werden er ruim drie miljoen gehouden. Verder hielden ons bijna twee miljoen honden gezelschap (Forum Welzijn Gezelschapsdieren, 2006). En dan hebben we het nog niet gehad over de dieren in de landbouw en in het wild. In feite zijn we omsingeld. Cazaux spreekt dan ook liever over *animals other than human animals* en pleit voor een non-speciesistische criminologiebeoefening, dat wil zeggen een criminologie die niet de species mens als centrale vertrekpunt heeft (Cazaux, 2002). In deze bijdrage zal ik in lijn van deze redeneertrant telkens spreken over mensen en andere dieren.

Criminologisch oog voor andere dan menselijke dieren

Verschillende invalshoeken

Op welke terreinen binnen de criminologie wordt eigenlijk aandacht besteed aan andere dan menselijke dieren? We komen verschillende invalshoeken tegen. Beirne (2007) noemt een aantal categorieën in het criminologische discours over dieren: zo is er een visie op andere dan menselijke dieren als menselijk bezit. Andere soorten komen dan al snel in beeld als objecten die gestolen, gestroopt (zie bijvoorbeeld Lemieux, 2011; Lemieux & Clarke, 2009, over olifanten; Pires & Clarke, 2011, 2012, over papegaaien) of beschadigd kunnen worden. Daarnaast komen we andere dieren tegen als ‘producten’ in de menselijke voedselketen. Een actueel thema op dit gebied dat ook

steeds meer criminologen boeit, is dat van voedselveiligheid in relatie tot bijvoorbeeld organisatiecriminaliteit. Denk in dit verband maar eens aan alle schandalen rondom dioxine, het toedienen van hormonen, de BSE-crisis, en meer recent de kwestie rondom paardenvlees dat in tal van kant en klare maaltijden is ‘omgewerkt’ naar rundvlees. Verder onderscheidt Beirne een discours waarin geweld tegen andere dieren een rol speelt bij het herkennen van intermenselijk geweld. Aan de ene kant wordt op het terrein van huiselijk geweld verondersteld dat verschillende vormen van geweld bij elkaar komen. Niet alleen partners en kinderen krijgen klappen, maar ook huisdieren lopen de nodige risico’s. Achterliggende gedachte is dat alertheid op geweld tegen huisdieren huiselijk geweld aan het licht kan brengen. Aan de andere kant is de gedachte populair dat mensen die op jonge leeftijd andere dieren mishandelen kans lopen, zich in een latere fase van het leven kunnen ontpoppen als seriemoordenaar. Ook attendeert Beirne op een vertoog over dierenrechten in de groene criminologie.

Prototype van criminaliteit in mensen

Naast de hiervoor genoemde invalshoeken ziet Beirne nog een criminologische discours waarbij andere soorten een rol spelen. Het gaat dan om het beschouwen van andere dieren als prototype van criminaliteit in mensen. Beirne wijst in dit verband op de redenering van Lombroso dat delinquenten in feite een atavisme waren, dat wil zeggen dat zij in de evolutie waren blijven steken en in een dierlijke staat verkeerden. Verder verwijst Beirne naar de Chicago-school, die als wegbereider van de ecologische benadering in de criminologie veel voorbeelden uit flora en fauna gebruikte. Een fraai voorbeeld is te vinden in het werk van Bernasco (2007) die gekeken heeft naar foerageerstrategieën van andere dieren om te zien of daaruit lering valt te trekken omtrent het gedrag van menselijke vermogensdelinquenten. Ook brengt Beirne de biocriminologie naar voren, waarin naar andere dieren gekeken wordt om meer zicht te krijgen op menselijk gedrag. Zo legt onder meer de primatoloog de Waal (2009) uit hoe we apen bekijken om toch vooral meer over onze eigen soort aan de weet te komen, bijvoorbeeld op het terrein van agressie of op het gebied van seksualiteit.

Andere dieren als dader: Een (historische) blik in het verdachtenbankje

De doodstraf

Als we het hebben over het dier als prototype voor criminaliteit in de mens, dan gaat het vaak om een meer metaforisch begrip van dieren als daders. Laten we eerlijk zijn, ergens voelt het toch raar om dieren als verdachte te zien. Een verklaring daarvoor is dat ons strafrecht zich richt op mensen.

Zoals gezegd zijn mensen ook dieren, maar andere soorten blijven buiten het bereik van het strafrecht. Dat is overigens niet altijd zo geweest. Door historici is veel aandacht besteed aan de dierprocessen die in de Middeleeuwen tot om en nabij de achttiende eeuw in Europa plaats vonden. In Nederland zijn vijf dierprocessen bekend, die tot de executie van een dier hebben geleid: in 1595 werd een hond nadat hij een kind had gebeten, opgehangen “in het bijzonder ten exempel . . . van andere kwade honden.” In 1571 werd in Middelburg een stieros gedood nadat hij een vrouw met de horens in de buik had gestoken. Het vlees diende onder de armen en de gevangenen van de stad te worden verdeeld en verder werd verordonneerd dat de kop van het beest tentoongesteld zou worden. Ook bij deze na de dood te treffen maatregelen ging het om afschrikking, weliswaar niet van andere runderen maar van onachtzame eigenaren. In de zeventiende eeuw werd opnieuw een stier ter dood veroordeeld nadat hij zijn eigenaar dodelijke verwondingen had toegebracht. De vrienden van het slachtoffer waren bereid het dier te slachten en het vlees onder de armen te verdelen. Rechters vroegen zich echter af of dat wel kon. Een stier was immers een ‘onredelijk schepsel’ dat geen schuld aangerekend kon worden. Bovendien stond in het Oude Testament dat het vlees van een os die een man of vrouw gestoten heeft, niet gegeten mag worden. Uiteindelijk werd de stier op de plek des onheils levend in een kuil geworpen en dood geschoten. Uit de achttiende eeuw zijn nog twee zaken bekend van de executie van een koe en een stier na een dodelijk treffen met mensen. Ook in één van deze gevallen werd op basis van de Bijbel besloten dat het vlees niet gegeten mocht worden. De huid mochten ze wel houden en verkopen (Fuchs, 1957).

Met Lacassagne op zoek naar motieven van mensen en andere dieren

Hoe interessant het ook is om over die processen tegen dieren te lezen in historisch onderzoek, dat element van gedrag van andere soorten als spiegel voor de mens, komt daar niet expliciet in naar voren. Het lijkt er meer op dat de andere soorten in de rechtsgang geforceerd werden en zich aldaar naar menselijke normen moesten richten. Zoals in de inleiding al werd aangegeven, kunnen we bij Lacassagne terecht voor een andersoortige bespiegeling. Tegen het einde van de negentiende eeuw kwam hij met het idee om zich te verdiepen in andere dieren met als doel enig inzicht te verwerven in de drijfveren van de mens. Op het terrein van anatomie en fysiologie was al vaker gekeken of er van andere soorten iets geleerd kon worden ten behoeve van de mens. Dieren konden immers toch ook dezelfde ziektes oplopen als mensen? Het wilde er bij Lacassagne niet in waarom die lijn van denken niet werd doorgezet en niet alleen ziektebeelden maar ook delictgedrag onder andere dieren werd onderzocht en vergeleken met dat van mensen. Eigenlijk snapte hij dat wel en hij zag zelfs twee redenen voor het gebrek aan aandacht hier-

voor van wetenschappers. Allereerst was hij beducht voor het feit dat de *psychologie animale* nog onvoldoende was gevorderd en in de tweede plaats werd dergelijk comparatief onderzoek tussen de soorten belemmerd door de toch invloedrijke gedachte dat er nu eenmaal een grote kloof gaapte tussen de mens en andere soorten. Linaeus was al lang dood en begraven, maar blijkbaar had aan het einde van de negentiende eeuw niet iedereen een boodschap aan de plaatsing van de mens onder de viervoeters. Lacassagne stelde dan ook dat het voor velen een brug te ver zou zijn om zichzelf te vergelijken met andere dieren. Desalniettemin bleek de bekende criminoloog in staat te zijn om uit de literatuur uit zijn tijd een aantal motieven te onderkennen die andere dan menselijke dieren aan zouden zetten tot het plegen van delicten. Ik vat ze hier kort —om in stijl te blijven: met de Franse slag— samen omdat die door hem beschreven motieven ook iets laten zien van wat hij dan onder door andere dieren gepleegde delicten verstond. In principe zouden alle dieren, weliswaar in verschillende mate en afhankelijk van hun natuur, de strijd om het voortbestaan aangaan zodra het hongergevoel hen bekruipt. We moesten maar eens opletten bij gedomesticeerde dieren hoe die ruziën en elkaar bestelen als er met de voerbak wordt gerammeld. Verder zou genetische aanleg dieren al in een bepaalde richting sturen. De een is wat bescheidener, waar de ander meer schaamteloos is. Lacassagne opperde bovendien dat andere soorten delicten zouden kunnen plegen gedreven door moederliefde, of het gebrek daaraan. Denk maar eens aan de koekoek die het eigen nageslacht aan de zorgen van anderen overlaat. Sommige hanen en honden zouden enthousiast hun zaad verspreiden, maar zich eveneens nauwelijks bekommeren om het door hen verwekte kroost. Toch ontwaarde Lacassagne ook ontroerende voorbeelden zoals van vader en moeder ooievaar die zich liever op een brandend nest storten dan hun bloedjes van kinderen in de vlammen achter te laten. Dan waren er nog dieren met een destructieve aandrang die op zou gaan spelen wanneer die dieren obstakels moeten overwinnen om hun behoeften te bevredigen. Een stier die kalm en vriendelijk was zolang hij de beschikking had over alle koeien, kon agressief worden als hij de aandacht moet delen met een andere stier. En dieren zouden ook uit ijdelheid over de schreef kunnen gaan. Dieren zijn eveneens dol op complimentjes en waardering, denk maar eens aan bepaalde raspaarden, zoals Arabieren. Maar die hang naar complimenten kan ook tot jaloezie leiden en wangedrag jegens soortgenoten leiden. Sommige dieren zouden verder door sociale driften tot delictgedrag kunnen worden aangezet. Het gaat dan met name om dieren die in groepen leven. Zo zouden mannelijke ooievaars zeer jaloers zijn en in staat zijn om hun ontrouwe partner te doden. Lacassagne noemt nog veel meer voorbeelden en die sterken hem in de gedachte dat andere dieren met mensen vergelijkbare gevoelens en gedachten hebben.

Weten wat je meet

De gereedschapskist van criminologen

Theorie

Interessant aan Lacassagne is dat hij op overeenkomsten tussen mensen en andere soorten wijst. De verschillen doet hij echter weinig recht. Zijn beschrijving van criminaliteit onder dieren doet antropomorf aan. Dat wil zeggen dat de criminoloog eigenheden van de mens aan andere soorten toeschrijft. Hij lijkt zich namelijk niet af te vragen wat andere soorten zelf als afwijkend of deliquent zien. Misschien is het bij wolven wel de norm dat je om voedsel vecht en zijn die dieren niet bekend met het begrip ‘graaicultuur’? Voordat we aan de vraag toekomen of er ‘inter-speciesistisch’ iets te leren valt, moeten we dus eerst snappen wat er ‘intra species’ gebeurt. Dat betekent niet alleen dat we niet achteloos met etiketten als ‘dader’ en ‘slachtoffer’ kunnen strooien in het grote dierenrijk, maar we zullen ons ook af moeten vragen in hoeverre we met ons theoretisch raamwerk uit de voeten kunnen. Een theorie is immers een belangrijk stuk gereedschap dat richting geeft aan het denkproces en een ordeningskader biedt voor door middel van onderzoek te vergaren en te interpreteren gegevens. Maar volstaat het om te zeggen dat als Hirschi over *attachments* of bindingen spreekt, dat daar dan niet alleen de sociale relaties met leeftijdsgenoten en gezinsleden onder vallen, maar ook de banden met huisdieren? Kan het door Merton gebruikte en op het werk van Durkheim geïnspireerde begrip *strain* eveneens in diezelfde betekenis worden gebruikt om tot een nadere beschouwing van welzijnsproblemen bij kippen en varkens in de bio-industrie te komen? Hier dringt zich een analogie op met de positie van vrouwen in de criminologie. Toen in de tweede helft van de negentiende eeuw de criminologie als wetenschap opkwam, waren de eerste theorieën sterk gericht op het verklaren en voorspellen van gedrag van mannen. Met name vanuit feministische hoek kwam in de tweede helft van de twintigste eeuw de terechte vraag of die klassieke theorieën ook zeggingskracht hadden, waar het het aandeel van vrouwen in delinquent gedrag betrof. Die vraag is op twee manieren beantwoord: sommigen gaven aan dat gangbare theorieën aanpassing behoeften, anderen gaven echter aan dat vrouwen in vergelijking met mannen een structureel andere positie in de samenleving innamen en derhalve een nieuw theoretisch kader wenselijk is, dat daarmee rekening houdt. Dit soort vragen moeten we ons dus ook stellen als we over andere soorten nadenken.

Methoden en technieken

Als we het dan theoretisch op orde hebben, dan moet er nog een instrumentarium komen om informatie in te winnen. Nu valt een aap vast te leren om met een potlood de hokjes op een formulier voor zelfrapportage of slachtof-

ferenquôte in te kleuren. Het moge duidelijk zijn dat aan een dergelijke gang van zaken wat betreft betrouwbaarheid en validiteit van het in te zetten instrument de nodige problemen kleven. We hebben methoden en technieken nodig die ons helpen ons te verplaatsen in andere soorten. De filosoof Nagel heeft zich ooit afgevraagd hoe het is om een vleermuis te zijn (Nagel, 1974). Al verbeelden we ons dat onze armen vleugels zijn, de denker komt tot de slotsom dat we daar nooit een antwoord op kunnen geven. Hoe kunnen wij nou weten hoe het is om ons op onze omgeving te oriënteren door middel van sonar? We zitten nu eenmaal gebakken aan onze eigen beperkte waarneming. Die is dikwijls antropocentrisch, dat wil zeggen de mens centraal stellend en vaak ook antropomorf. Dieren die in een ander leefmilieu floreren zien we daardoor snel over het hoofd. Neem nou vissen. Aan wal zien we ze doorgaans vooral dood op ons bord. Omdat de menselijke longen niet geschikt zijn voor een leven onder water hebben we weinig benul van hoe het er daar aan toe gaat. Zo laat Egmond (2005) met haar fraaie bewerking van het Visboek dat de Scheveninger Coenen in de periode 1577–1581 vervaardigde, zien hoe dat mysterieuze waterrijk in de zestiende eeuwse beleving niet alleen werd bevolkt door haringen en walvissen, maar ook door zeemonsters, draken en zeemeerminnen. Onbekend maakt niet altijd onbemind, maar laat wel vaak de fantasie op hol slaan. Meer recent heeft de hoogleraar Visserij en Biologie aan de Penn State University, Braithwaite, een heel boek aan de vraag gewijd of vissen pijn voelen en waarom mensen zich pas heel laat in het welzijn van vissen zijn gaan interesseren. Een van de redenen zou te maken kunnen hebben met het feit dat vissen er zo heel anders dan wij uitzien. Ze vergelijkt ze zelfs met *aliens* (Braithwaite, 2010).

Beter meten of beter voelen?

Hoe nu verder?

Als we als criminologen onder elkaar eerlijk zijn, dan weten we hoe moeilijk het is om daadwerkelijk een kijkje te krijgen in het hoe en waarom van menselijk gedrag. Als we dat bij andere soorten gaan doen en vervolgens de verworven inzichten weer op ons zelf proberen toe te passen, dan nemen de meetproblemen zonder overdrijving exponentieel toe. Als we ons dat realiseren, dan betekent dat niet dat criminologen moeten ophouden met tellen en observeren. Maar als we het onderzoek onder andere soorten echt serieus nemen, dan ontkomen we er niet aan om via multidisciplinair onderzoek ook eens ons licht op te steken bij biologen, zoölogen en andere –ogen, die meer ervaring hebben met het bestuderen van andere species en het inzichtelijk maken van hun mentale vermogens en denkprocessen. Onze eigen vertrouwde gereedschapskist is te beperkt.

Een rationele keuze: beter zien of je belangrijk voelen?

Maar we moeten ons nog een vraag stellen: waarom willen wij zo graag van andere soorten iets leren over onszelf? Wat zien wij in die spiegel? Een blijk van herkenning of toch een bevestiging van het menselijk gevoel van suprematie? En zijn die andere soorten *an sich* dan niet interessant, dat wil zeggen dat bestudering zonder direct nut voor de mens ook de moeite waard is? Zouden we ons in het kader van groene criminologie niet vooral moeten bekreunen over de vraag hoe de mens het leven van andere dieren beïnvloedt en/of verziekt? Het relatieve belang dat aan deze verschillende vragen wordt toegekend, hangt af van de assumptie over de relatie tussen de mens en andere soorten: gaat het om gelijkheid of ondergeschiktheid? Dit zijn allemaal lastige vragen en elke kwestie brengt ons terug naar een definiëring van menselijkheid. Of we die handschoen opnemen is een vraagstuk dat goed past binnen de analyse van kosten en baten zoals de RKT die voorstaat: wie er voor gaat kan dieper inzicht verwerven in de eigen aard en plaats in de natuur, gaat beter zien; wie de boel de boel laat, kan volharden in het idee van menselijke suprematie en zich vreselijk belangrijk voelen.

Literatuur

- Beirne, P. (2007). Animal rights, animal abuse and green criminology. In: Beirne, P. & South, N., redactie, *Issues in green criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, pp 55–83. Cullompton, Willan Publishing.
- Bernasco, W. (2007). Foerageerstrategieën van homo criminalis. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49:265–276.
- Braithwaite, V. (2010). *Do fish feel pain?* Oxford, Oxford University Press.
- Cazaux, G. (2002). *Anthropocentrism and speciesism regarding animals other than human animals in contemporary criminology: Analysing the concept ‘animal abuse’ in criminological science and Belgian legislation regarding the protection and welfare of animals*. Ghent, University of Ghent, Faculty of Law.
- de Waal, F. (2009). *De aap in ons: Waarom we zijn wie we zijn*. Amsterdam, Uitgeverij Contact.
- Egmond, F. (2005). *Het visboek: De wereld volgens Adriaen Coenen 1514–1587*. Zutphen, Walburg Pers.
- Elffers, H. (2010). De rationele-keuzetheorie van de regelovertreding. In: van Koppen, P. J., Merckelbach, H. L. G. J., Jelicic, M., & de Keijser, J. W., redactie, *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, pp 53–66. Deventer, Kluwer.
- Forum Welzijn Gezelschapsdieren (2006). *Gedeelde zorg: Feiten en cijfers*. Den Haag, Raad voor Dierenaangelegenheden.
- Fuchs, J. M. (1957). *De hond aan de galg*. Amsterdam, Querido.

- Herzog, H. (2010). *Some we love, some we hate, some we eat: Why it's so hard to think straight about animals*. London, Harper Perennial.
- Janssen, J. (2009). Dieren als dader? *Justitiële Verkenningen*, 2009(7):43–52.
- Janssen, J. (2012). Over mensen en andere dieren in de criminologie. *Justitiële Verkenningen*, 2012(2):29–38.
- Lacassagne, M. A. (1882). La criminalité chez les animaux. *Revue Scientifique de la France et de l'étranger*, 2:34–42.
- Lemieux, A. M. (2011). Policing poaching and protecting pachyderms: Lessons learned from Africa's elephants. In: Mawby, R. I. & Yarwood, R., redactie, *Rural policing and policing the rural. A constable countryside?*, pp 183–192. Farnham, Ashgate.
- Lemieux, A. M. & Clarke, R. V. (2009). The international ban on ivory sales and its effects on elephant poaching in Africa. *British Journal of Criminology*, 49:451–471.
- Nagel, T. (1974). What is it like to be a bat? *The Philosophical Review*, 4:435–450.
- Pires, S. F. & Clarke, R. V. (2011). Sequential foraging, itinerant fences and parrot poaching in Bolivia. *British Journal of Criminology*, 51:314–335.
- Pires, S. F. & Clarke, R. V. (2012). Are parrots CRAVED? An analysis of parrot poaching in Mexico. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 49:122–146.
- Serpell, J. (1986). *In the company of animals: A study of human-animal relationships*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Wynne, C. D. L. (2006). *Denken dieren na?* Amsterdam, Pearson Education Benelux.

6 “Maar professor ...?!?” Rationele keuzes en omstanders die ingrijpen

Adriaan Denkers

Deze bijdrage gaat in op het gevaar dat universiteiten lopen vanwege emeritus hoogleraren die colleges verzorgen en op maatregelen die universiteiten kunnen treffen om daaruit voortvloeiende schade te voorkomen. Daartoe is gebruik gemaakt van een experiment¹ onder studenten naar de invloed van afschrikwekkende en normatieve boodschappen op de neiging tot vervuiling van de campus en op de neiging in te grijpen wanneer anderen de campus vervuilen. De resultaten van het onderzoek tonen dat na het aanbieden van een pro-schoon normatieve boodschap, bij afwezigheid van afschrikking, respondenten meer geneigd zijn tot normconform gedrag en meer geneigd zijn tot het ingrijpen bij het waarnemen van normoverschrijdend gedrag, dan na het aanbieden van een pro-vervuiling normatieve boodschap. De normatieve manipulatie blijkt geen effecten te sorteren in de condities met afschrikking. Afschrikwekkende boodschappen blijken geen directe invloed uit te oefenen op de neiging tot vervuilen of de neiging in te grijpen. Deze resultaten worden geplaatst in het licht van maatregelen die universiteiten kunnen treffen om schade als gevolg van de inzet van emeritus hoogleraren in te dammen.

Het was stil. Beklemmend stil. De oude man herhaalde zijn vraag: “Wie van u kan de juiste oplossing geven?” Een volle collegezaal staarde wezenloos naar het groene bord, niemand bewoog, niets bewoog. Alleen de ogen van de oude man sprongen wanhopig van student naar student. Geen van hen beantwoordde zijn blik. Holle ogen tuurden langs hem heen naar de krijtkrabbels. Deze vraag was te simpel; het antwoord zo klaar dat het uitspreken ervan schaamteloos zou zijn. Was dit een strikvraag? Het bleef stil.

Breekbaar en ijl, bijna niet hoorbaar, klonk: “Is er niemand ...niemand ...niemand die mij kan vertellen ...wat het antwoord is?” Hij draaide zich naar het bord; stond er wel wat hij

¹De hier gepresenteerde data zijn verzameld in het kader van de masterscriptie van Myrte Westerneng

dacht dat er stond? Ja, het stond er. Een minuut lang, versteend starend naar de formule, tot de handen begonnen te beven, de aderen in de nek opzwellen, de lippen in het gerimpelde gezicht zich samenpersten en de ogen zich toeknepen.

Een eruptie die de gespannen stilte doorbrak: een bordenwiser vloog door de lucht, knalde op het zeil, kalk stoof op. “Is mijn hele carrière dan voor niets geweest? Dit is onthutsend! Heeft niemand mij dan ooit begrepen?” Het klonk hoog en schrill. Onwerkelijk. Een oude dwaas, van alle decorum ontdaan, zakte door de knieën en prevelde een litanie van jammerklachten.

Niemand bewoog. Was hij volslagen gek geworden? Het was pijnlijk om te zien. Er moest iets gebeuren. Maar niemand verroerde een vinger. De menigte bleef stil. Beklemmend stil.

In het nauwelijks meer verstaanbare gejammer en gekerm klonk vanaf het midden van de vierde rij plots een heldere, vastberaden stem: “Maar professor ...?!?” Alle ogen schoten van de oude ineengezakte man naar het vriendelijke gezicht van een jonge man. Ook de oude ogen richtten zich op dat gezicht. De grimas op het oude gelaat ontspande. De professor kwam overeind en rechte zijn rug. “Ehm ... ja ... excuus ... ik was even de draad van mijn betoog kwijt ... ik zal u vanaf het begin meenemen”, waarop de gedistingeerde emeritus hoogleraar zijn les hervatte.

Universiteiten ontkomen er niet aan om, vanwege de toenemende werkdruk, gebruik te maken van de diensten van gepensioneerden. Vijfenzestig-plussers surveilleren dikwijls bij tentamens en emeritus hoogleraren verzorgen niet zelden colleges, soms zelfs complete modules. De universiteiten kunnen op deze wijze op een betrekkelijk goedkope manier gebruik maken van de ervaring en de tijd waarover deze uitgerangeerde groep wetenschappers ruimschoots zou moeten beschikken. Hoewel het betrekken van gepensioneerden in het arbeidsproces belangrijke maatschappelijke voordelen kan opleveren, denk bijvoorbeeld aan de eenzaamheid waar veel ouderen mee worstelen en het relatief gering aantal werkenden dat de last van de alsmaar groeiende grijze gepensioneerde golf moet dragen, is deze werkwijze, zoals het bovenstaande waargebeurde voorbeeld aantoont, beslist niet zonder gevaar. Veel van deze ouderen lijken zich weinig gelegen te laten aan de heersende universitaire mores; zij hanteren achterhaalde onderwijsmethoden, geven colleges over inmiddels gefalsificeerde theorieën alsof het evangelie is, weigeren aanwijzingen van de reguliere docenten op te volgen en vervuilen regelmatig het universitaire klimaat. Daarmee stoten zij het reguliere personeel en studenten niet zelden voor het hoofd. Vooral de onvrede die dientengevolge ontstaat bij studenten heeft desastreuze gevolgen voor universiteiten. Nieuwe lichtingen studenten bepalen de universiteitskeuze steeds nadrukkelijker op

basis van studentenevaluaties, zoals de NSE (Nationale Studenten Enquête). Al te negatieve evaluaties zou tot lege collegebankjes kunnen leiden en het bestaansrecht van de universiteit ondermijnen.

De vraag waar universiteiten mee worstelen luidt: op welke wijze kan de universiteit ervoor zorgen dat de ingezette emeritus hoogleraren zich aan de universitaire mores houden?

Tijdens de zestiger jaren van de vorige eeuw vatte onder wetenschappers de notie post dat al het menselijke gedrag zich zou laten verklaren door rationele afwegingen van de kosten en baten. Volgens het bijbehorende mensbeeld streven individuen louter naar het maximaliseren van het eigen voordeel (Olson, 1965). Het meest invloedrijke model binnen deze traditie vormt de rationele keuzetheorie (Becker, 1968). In de oorspronkelijke vorm beschrijft dit model normoverschrijdend gedrag, of regelovertreding, als een rekensom, waarbij een persoon de opbrengsten van regelovertreding afzet tegen de kosten van detectie (bijvoorbeeld boete) en de kans daarop. Handhavers zouden zich, volgens dit model, moeten richten op het zo groot mogelijk maken van de kosten van regelovertreding, door middel van het vergroten van de pakkans en het verhogen van de boetes. Oftewel, universiteiten zouden de nog actieve emeritus hoogleraren onder nauwlettend toezicht dienen te plaatsten en bij constatering van onregelmatigheden ongenadig hard in de portemonnee dienen te raken, dan wel tenminste daar op een overtuigende wijze mee moeten dreigen.

Economen en sociaalpsychologen vinden doorgaans steun voor de notie dat afschrikking coöperatief gedrag kan stimuleren (zie voor een overzicht Balliet et al., 2011). Dat wil zeggen, in experimentele matrix spellen blijken de participanten zich meer coöperatief te gedragen, of de regels na te leven, naarmate de beloningen voor de normconforme keuze en de straffen voor de egocentrische keuze toenemen. Deze experimenten worden echter uitgevoerd in volledig steriele laboratoria. Dat wil zeggen, de experimenten zijn dusdanig ontworpen dat de effecten van beloning en/of bestraffing gemeten kunnen worden zonder enige verstorende situationele of normatieve invloeden. In experimenten waar de onderzoekers zulke invloeden wel een rol laten spelen, bijvoorbeeld door het spel een andere naam te geven, blijkt het gedrag van de participanten drastisch te wijzigen. Ter illustratie, door de naam van een sociaal dilemma experiment te wijzigen van het ‘gemeenschapsspel’ in het ‘Wall Street spel’ duikt het percentage coöperatieve respondenten van 66% naar 31% (Lieberman et al., 2004).

Onderzoeken buiten de economische en psychologische laboratoria tonen dat afschrikking in het dagelijks leven nauwelijks, of hooguit een incomplete, verklaring biedt voor het menselijke gedrag (Andreoni et al., 1998; Frey, 1997). Afschrikking blijkt sterk noch eenduidig gerelateerd aan de mate waarin mensen zich aan regels en voorschriften houden (zie Andreoni et al., 1998). Roth et al. (1989) concluderen dat niet overtuigend is vastgesteld

dat de economische determinanten, zoals controlefrequentie en ernst van de sancties, nalevingsgedrag verklaren.

Vanaf het einde van het vorige millennium verandert langzaam het mensbeeld: van mensen als amorele rekenmachientjes naar een meer genuanceerd en complex beeld, waarbij mensen zich gelijktijdig kunnen richten op hedonistische, egocentrische en normatieve doelen (zie bijvoorbeeld Etienne, 2011; Kahan, 2003; Lindenberg & Steg, 2011). Met dit veranderende mensbeeld nam onder sociaalwetenschappers de aandacht voor normatieve invloeden op het menselijke gedrag toe.

Sociaalwetenschappelijk onderzoek toont consistent aan dat normen een belangrijke invloed hebben op de mate waarin mensen zich normconform gedragen (Cialdini, 1988; Scholz & Lubell, 1998). Dat geldt overigens niet uitsluitend voor het eigen gedrag, maar ook voor de mate waarin mensen geneigd zijn in te grijpen wanneer men geconfronteerd wordt met het normoverschrijdende gedrag van anderen. In lijn met de klassieke sociaal psychologische studies van Latané & Darley (1970) naar het bystander-effect, tonen onderzoeken consistent aan dat wanneer veel anderen zichtbaar niet ingrijpen, ofwel de norm is om niet in te grijpen, omstanders slechts bij hoge uitzondering actie ondernemen om een dief te weerhouden van de wederrechtelijke toe-eigening (Dertke et al., 1974; Moriarty, 1975).

De invloed van afschrikking en normen op naleving zijn betrekkelijk goed gedocumenteerd. Dit geldt niet voor hun gezamenlijke invloed. Over deze gezamenlijke invloed bestaan drie verschillende hypothesen. Ten eerste zouden normatieve invloeden die van afschrikking kunnen overschaduwen (Grasmick & Scott, 1982; Paternoster et al., 1983; Schwartz & Orleans, 1967), waardoor afschrikking uitsluitend een (positieve) invloed zou uitoefenen op de naleving van regels en voorschriften bij afwezigheid van de sterke normatieve buffer. Ten tweede zou afschrikking de normatieve invloed kunnen wegdrukken (Frey, 1997; Frey & Jegen, 2001; Ross et al., 1977). In lijn met dit *crowding-out-effect* zouden normatieve interventies uitsluitend een effect sorteren in situaties waar er geen sprake is van afschrikking. Ten derde zouden afschrikking en normatieve interventies elkaar kunnen versterken, waardoor de regels vooral worden nageleefd in situaties waarin veel afschrikking gepaard gaat met sterke pro-nalevingsnormen (Gibbs, 1975; Licari, 2003; Wenzel, 2004; Williams & Hawkins, 1986).

Op basis van de literatuur wordt verwacht dat afschrikking, in lijn met de rationele keuzetheorie, mogelijk enige remmende werking zou kunnen hebben op het normoverschrijdende gedrag van de gepensioneerd hoogleraren. Een beduidend sterkere invloed lijkt waarschijnlijk vanuit normatieve interventies. Daarbij lijkt het waarschijnlijk dat omstanders sterker geneigd zullen zijn in te grijpen bij het waarnemen van het wangedrag van de pensionados indien er sterke universitaire normen heersen.

Het huidige onderzoek

Het lijkt ondoenlijk om voldoende actieve emeritus hoogleraren te vinden die bereid en in staat zijn deel te nemen aan een onderzoek. Bovendien zou het betrekken van deze toch al kwetsbare groep en de ernst van het betreffende normoverschrijdende gedrag op te veel ethische bezwaren stuiten. Om die reden is er hier voor gekozen een minder ingrijpend normoverschrijdend gedrag te onderzoeken en gebruik te maken van een meer toegankelijke universitaire populatie. Dit onderzoek richt zich daarom op het achterhalen van de invloed van afschrikwekkende en normatieve boodschappen op vervuiling van de campus door studenten. De resultaten van dit onderzoek zouden moeten kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van effectieve maatregelen voor de aanpak door universiteiten van normoverschrijdend gedrag van emeritus hoogleraren.

Het op de grond gooien van sigarettenpeuken, flessen, plastic bekertjes, blikjes, verpakkingsfolie, tassen of andere vuilnis oogt niet alleen lelijk, maar is ook duur om te verwijderen, is schadelijk voor de natuur, kan bosbranden veroorzaken, draagt bij aan gevoelens van onveiligheid en kan zelfs criminaliteit stimuleren. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw zien overheden vervuiling als een belangrijk probleem dat zij door middel van scherpere wetgeving en dure campagnes proberen aan te pakken.

Tot dusverre is er nog weinig onderzoek uitgevoerd naar de invloed van afschrikking op vervuiling. De resultaten van deze enkele onderzoeken zijn tegenstrijdig. Reich & Robertson (1979) vonden dat externe druk zou leiden tot meer in plaats van minder vervuiling. Reiter & Samuel (1980) vonden daarentegen dat afschrikwekkende boodschappen bij kunnen dragen aan het reduceren van de vervuiling. In hun onderzoek plaatsten zij drie verschillende typen flyers onder de ruitenwisser van auto's in een parkeergarage. Flyers met een afschrikwekkende boodschap ("Vervuiling is een overtreding waarop \$10 boete staat") reduceerde het deel van de autobestuurders dat de flyers op de grond gooide in vergelijking tot het deel van de bestuurders dat een flyer met een irrelevante boodschap onder de ruitenwisser aantrof. Bestuurders die een coöperatieve flyer ("Doe mee!") onder hun ruitenwisser aantroffen bleken deze even vaak op de grond te gooien als bestuurders die een afschrikwekkende flyer aantroffen.

Vrij veel onderzoek is uitgevoerd naar de invloed van normatieve boodschappen op vervuiling (Kallgren et al., 2000; Reno et al., 1993). De resultaten van deze onderzoeken tonen consistent aan dat pro-schoon normatieve boodschappen de hoeveelheid vervuiling aanzienlijk kunnen reduceren.

Het onderhavige onderzoek richt zich op de invloed van afschrikwekkende en normatieve boodschappen op de neiging van studenten om de campus al dan niet te vervuilen. Daarbij wordt tevens nagegaan in hoeverre deze boodschappen van invloed zijn op de neiging van omstanders om in te grijpen,

wanneer zij geconfronteerd worden met andere studenten die de campus vervuilen.

Verondersteld wordt dat boodschappen met sterke afschrikking of met een pro-schoon normen leiden tot minder geneigdheid tot vervuiling dan een boodschap zonder afschrikking en pro-vervuiling normen. Onderzoek naar de gecombineerde invloed van afschrikwekkende en normatieve boodschappen op vervuiling is, zover bekend, tot dusverre nooit uitgevoerd. Onduidelijk is de verwachting met betrekking tot de boodschap met de combinatie van afschrikking en een pro-schoon norm.

Methode

De participanten in dit experiment lazen eerst een artikel. De indruk werd gewekt dat dit artikel afkomstig was uit de 'Ad Valvas' (wekelijks universiteitsblad van de Vrije Universiteit van Amsterdam). Alle artikelen bevatten een manipulatie van zowel afschrikking als normen. Na het lezen van het artikel antwoorden de participanten vragen. Daarna werd hen de ware aard van het experiment toegelicht.

Studenten bij koffiepunten van de Vrije Universiteit van Amsterdam werd gevraagd een korte vragenlijst in te vullen naar aanleiding van een artikel in de Ad Valvas. Negenennegentig participanten (met een gemiddelde leeftijd van 22 jaar en waarvan 75% vrouw) vulden een vragenlijst in. Zij ontvingen hiervoor geen enkele vergoeding. Een groot gedeelte van de participanten studeerde rechten (44%) of medicijnen (40%).

Het experiment had een 2 (normen: pro-vervuiling versus pro-schoon) $\times$ 2 (afschrikking: geen afschrikking versus sterke afschrikking) design. De participanten werden willekeurig toegewezen aan één van de vier condities en kregen de instructie om voorafgaand aan het beantwoorden van de vragen eerst het artikel over vervuiling aandachtig door te nemen. De normatieve manipulatie vond eerst plaats in de titel van het artikel: 'Studenten achten vervuiling acceptabel' in de pro-vervuiling condities en 'Studenten achten vervuiling onacceptabel' in de pro-schoon condities. Afschrikking werd eerst gemanipuleerd in de subtitel: 'VU start nieuwe campagne' in de geen afschrikking condities, and 'VU pakt vervuilers streng aan' in de sterke afschrikking condities. In het eerste deel van het artikel volgde de afschrikking manipulatie. In de geen afschrikking condities lazen de participanten:

“De VU start binnenkort een nieuwe campagne om studenten aan te sporen om de gebouwen en de omgeving van de VU schoner te houden. De VU hoopt met deze campagne vooral te bereiken dat studenten minder afval op de grond gooien.”

In de sterke afschrikking condities lazen de participanten:

“De VU start binnenkort een nieuwe campagne om vervuiling door studenten hard aan te pakken. Alle medewerkers zullen worden geïnstrueerd om in en rondom de gebouwen van de VU streng toe te zien op vervuiling door studenten. De boetes voor het op de grond gooien van afval kunnen oplopen tot 40 euro.”

Het afsluitende deel van het artikel ging verder in op de normatieve boodschap. In de pro-vervuiling condities lazen de participanten:

“In opdracht van de VU heeft het NIPO een onderzoek uitgevoerd onder studenten. Hieruit blijkt dat een groot deel van de studenten (79%) vindt dat er geen actie ondernomen hoeft te worden tegen vervuiling op de campus. Zij vinden het acceptabel wanneer studenten afval op de grond gooien en zien het niet als de verantwoordelijkheid van de student om te zorgen voor een schone omgeving. Met studenten die vervuilen hebben zij geen moeite. Daarbij blijkt uit het onderzoek dat een groot percentage studenten (82%) wel eens afval op de grond gooit.”

In de pro-schoon condities was dit:

“In opdracht van de VU heeft het NIPO een onderzoek uitgevoerd onder studenten. Hieruit blijkt dat een groot deel van de studenten (79%) vindt dat er actie ondernomen moet worden tegen vervuiling op de campus. Zij vinden het onacceptabel wanneer studenten afval op de grond gooien en zien het als de verantwoordelijkheid van de student om bij te dragen aan een schone omgeving. Met studenten die vervuilen hebben zij veel moeite. Daarbij blijkt uit het onderzoek dat een groot percentage studenten (82%) nooit afval op de grond gooit.”

Na het lezen van het artikel kregen de participanten onder andere vragen over de manipulatie, hun neiging tot vervuiling en hun neiging om in te grijpen wanneer zij geconfronteerd zouden worden met mede-studenten die vervuilen.

Vijf vragen zijn gebruikt voor het meten van de neiging tot vervuiling. Voorafgaand aan deze vragen kregen de respondenten een tekst:

“Stel je voor: De nieuwe actie is van start gegaan. Wanneer je het hoofdgebouw van de VU uitloopt krijg je een flyer in je handen gedrukt. Je wilt deze zo snel mogelijk weggooien, maar alle prullenbakken zitten vol. Je hebt geen tas of zakken waar je de flyer nog even in kan bewaren ...”

De vijf vragen (bijvoorbeeld “Kan je je omstandigheden voorstellen waarin je de flyer in deze situatie op de grond gooit?”), werden beantwoord op

een 7-puntsschaal en bleken betrouwbaar samen te hangen ($\alpha = .95$). Eveneens vijf vragen zijn gebruikt voor het meten van de neiging om in te grijpen. Voorafgaand aan deze vragen lazen de studenten:

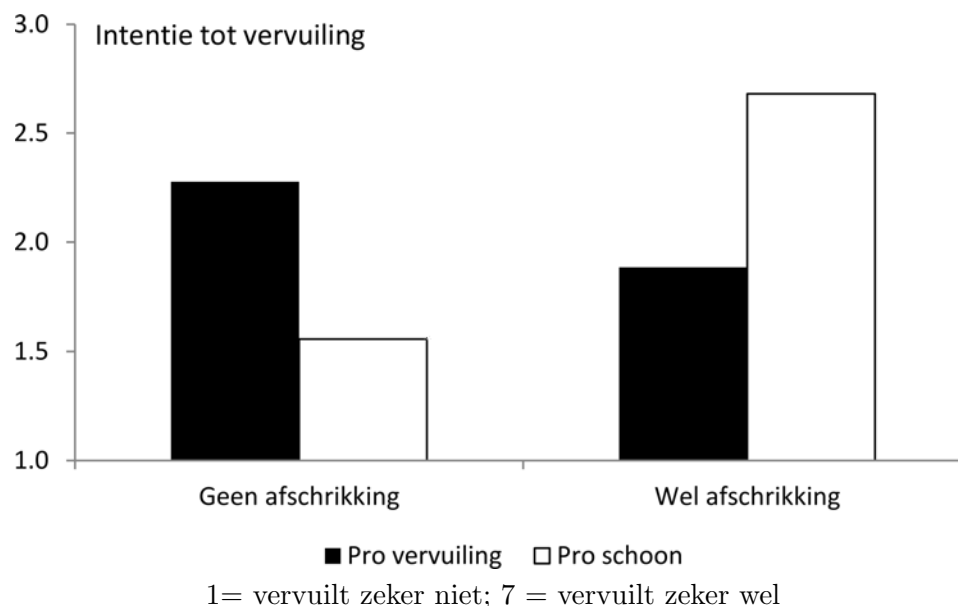
“Stel je voor: De nieuwe actie is van start gegaan. Wanneer je in de hal van het hoofdgebouw van de VU staat, zie je dat een student een leeg pakje sigaretten, een boterhamzakje en een leeg pakje drinken uit zijn tas haalt en op de grond gooit. Er is verder niemand anders aanwezig.”

De vijf vragen (bijvoorbeeld “Hoe groot schat je de kans dat je een opmerking maakt naar de student?”) werden beantwoord op een 7-puntsschaal en bleken onderling betrouwbaar samen te hangen ($\alpha = .78$).

Resultaten

Aan de hand van variantie analyses, met een 2 (Afschrikking: geen afschrikking versus wel afschrikking) $\times$ 2 (normen: pro-schoon versus pro-vervuiling) design, is nagegaan in hoeverre afschrikking en sociale normen van invloed zijn op de neiging om de campus te vervuilen en om in te grijpen wanneer zij anderen de campus zien vervuilen. De resultaten over de

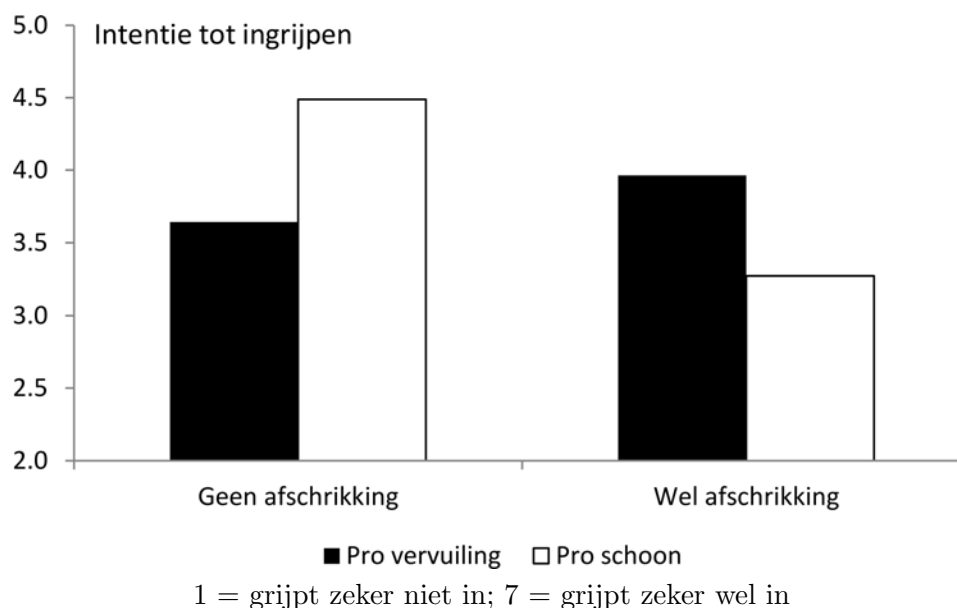
Figuur 6.1 De neiging tot campus vervuiling onder invloed van afschrikking en normen

neiging tot vervuiling tonen, in tegenstelling tot de eerste twee hypothesen,

geen directe effecten. Wel toont de analyse een interactie-effect tussen afschrikking en sociale normen ($F(1, 90) = 6.34, p = .01, \eta_p^2 = .07$). In de condities zonder afschrikking rapporteerden de respondenten die een pro-vervuiling artikel lazen ($M = 2.28, SD = 1.75$) een net iets sterkere neiging tot vervuiling dan zij die een pro-schoon artikel lazen ($M = 1.56, SD = .79; F(1, 43) = 3.18, p = .08, \eta_p^2 = .07$). In de condities met afschrikking was dit patroon tegengesteld; zij die een artikel met pro-vervuiling normen lazen ($M = 1.93, SD = 1.11$), rapporteerden net iets minder geneigd te zijn tot vervuiling dan zij die een pro-schoon artikel lazen ($M = 2.68, SD = 1.69; F(1, 46) = 3.19, p = .08, \eta_p^2 = .07$). Vanuit het omgekeerde perspectief bleek er geen verschil in de neiging tot vervuiling tussen studenten die een artikel lazen met en zonder afschrikking in de condities met pro-vervuiling normen. In de condities met pro-schoon normen rapporteerden de respondenten minder geneigd te zijn tot vervuiling na het lezen van een artikel zonder afschrikking dan na het lezen van een artikel met afschrikking ($F(1, 47) = 8.50, p < .01, \eta_p^2 = .16$). Deze resultaten zijn grafisch weergegeven in Figuur 6.1. De resultaten over de neiging tot ingrijpen bij

Figuur 6.2 De neiging tot ingrijpen bij vervuiling onder invloed van afschrikking en normen

waarnemen van anderen die de campus vervuilen vertonen een vergelijkbaar patroon als die met betrekking tot de eigen vervuiling. Opnieuw zijn er geen directe effecten, maar is er wel een interactie effect ($F(1, 90) = 5.65, p < .05, \eta_p^2 = .06$). In de condities zonder afschrikking rapporteerden de respon-

denten die een pro-vervuiling artikel lezen ($M = 3.64, SD = 1.75$) een iets minder sterke neiging tot ingrijpen dan zij die een pro-schoon artikel lezen ($M = 4.47, SD = 1.47; F(1, 43) = 2.97, p = .09, \eta_p^2 = .07$). In de condities met afschrikking was er geen enkel verschil tussen zij die een artikel met pro-vervuiling normen lezen ($M = 3.96, SD = 1.32$) en zij die een pro-schoon normen artikel lezen ($M = 3.27, SD = 1.52; F(1, 46) = 2.68, ns$). Vanuit het omgekeerde perspectief, bleken er geen verschillen tussen studenten die een artikel lezen met en zonder afschrikking in de condities met pro-vervuiling normen. In de condities met pro-schoon normen rapporteerden de respondenten een sterkere neiging in te grijpen bij het waarnemen van vervuiling na het lezen van een artikel zonder afschrikking dan na het lezen van een artikel met afschrikking ($F(1, 47) = 7.89, p < .01, \eta_p^2 = .14$). De resultaten van deze analyse zijn grafisch weergegeven in Figuur 6.2.

Afsluitend

De resultaten van dit onderzoek tonen dat studenten het minst geneigd zijn de campus te vervuilen wanneer zij pro-schoon normen krijgen voorgeschoteld, zonder dat zij daarbij geconfronteerd worden met afschrikking. Bovendien blijken de studenten in deze conditie eveneens het sterkst geneigd in te grijpen bij het zien van anderen die de campus vervuilen. Het minst zijn studenten geneigd de campus schoon te houden of in te grijpen, wanneer pro-schoon normen worden gepaard aan afschrikking.

Deze resultaten zijn in lijn met het *crowding-out-effect*. Dat wil zeggen, normatieve interventies dragen bij aan minder vervuiling, of althans de neiging daartoe, maar uitsluitend indien daarbij geen afschrikking wordt gebruikt. Dit geldt evenzeer voor de neiging om in te grijpen bij anderen die de campus vervuilen. De notie dat normatieve interventies de positieve invloed van afschrikking ondermijnen vindt geen steun in deze resultaten. Dat geldt evenzeer voor de notie dat afschrikking en normatieve interventies elkaar zouden versterken in het promoten van naleving.

Het huidige onderzoek is weliswaar afgenomen in een universitaire setting, maar heeft niet direct betrekking op de populatie emeritus hoogleraren, noch op het gevreesde gedrag dat zij vertonen. Daarbij gaat dit onderzoek in op de invloed van normen en afschrikking op de neiging tot gedrag, niet op het daadwerkelijke gedrag. Intenties blijken niet in alle gevallen een zeer sterke voorspeller van het feitelijke gedrag (Hessing et al., 1988).

Op basis van het huidige onderzoek lijkt het voor universiteiten die zich geconfronteerd zien met het wangedrag van hun nog actieve emeritus hoogleraren, verstandig om zich te concentreren op het systematisch aanbieden van pro-sociale universitaire normen. Dat zou bijvoorbeeld kunnen gebeuren, in lijn met de student uit het introducerende waargebeurde verhaal, door deze personen aan te spreken op hun titel. Eveneens zouden de emeritus hoog-

leraren er via normatieve weg indringend op gewezen kunnen worden dat zij ook elders een belangrijke maatschappelijke bijdrage kunnen leveren. Bij voorkeur zouden deze sujetten gestimuleerd kunnen worden zich achter de geraniums op te stellen. Felson (1995, p. 53) formuleerde deze boodschap als: “a retired individual staying at home may discourage burglary during the daytime of not just his or her own home, but also the neighbors”.

Binnen de universitaire wereld klinkt de roep om hard ingrijpen steeds luider. Zo bevatten vertrouwelijke stukken van universitaire besturen de overweging om het probleem in de collegezalen aan te pakken met behulp van cameratoezicht of door middel van de inzet van met pepperspray en tasers bewapende beveiligingsbeambten. Hoewel velen binnen de universitaire wereld dergelijke harde maatregelen toejuichen, lijken deze, op basis van de resultaten van dit onderzoek, weinig soelaas te bieden. Dergelijke maatregelen zouden het destructieve optreden van de emeritussen juist stimuleren en omstanders ervan weerhouden in te grijpen.

Uiteraard is het bijzonder noodzakelijk om nader onderzoek uit te voeren naar de effectieve interventies gericht op het voorkomen van het uiterst bedenkelijke en schadelijke gedrag van deze groeiende populatie *Benidorm Bastards*.

Het incident in de collegezaal vond, volgens mondelinge overlevering, plaats aan de Universiteit van Amsterdam in de jaren '60 van de vorige eeuw. De emeritus hoogleraar is inmiddels overleden. De student die de effectieve bezwering “Maar Professor ...” uitsprak, is inmiddels emeritus hoogleraar: Henk Elffers.

Literatuur

- Andreoni, J., Erard, B., & Fernstein, J. (1998). Tax compliance. *Journal of Public Economics*, 36:818–860.
- Balliet, D., Mulder, L. B., & van Lange, P. A. M. (2011). Reward, punishment and cooperation: A meta analysis. *Psychological Bulletin*, 137:594–615.
- Becker, G. S. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *Journal of Political Economy*, 76:169–217.
- Cialdini, R. B. (1988). *Influence: Science and practice*. Scott, Foresman & Company, 2nd edition.
- Dertke, M. C., Penner, L. A., & Ulrich, K. (1974). Observer's reporting of shoplifting as a function of thief's race and sex. *Journal of Social Psychology*, 94:213–221.
- Etiene, J. (2011). Compliance theory: A goal framing approach. *Law & Policy*, 33:305–333.

- Felson, M. (1995). Those who discourage crime. In: Eck, J. E. & Weisburd, D., redactie, *Crime and place. Crime prevention studies Vol. 4*, pp 53–66. Monsey, NY, Criminal Justice Press.
- Frey, B. S. (1997). *Not just for the money: An economic theory of personal motivation*. Cheltenham, UK & Brookfield, USA, Edward Elgar.
- Frey, B. S. & Jegen, R. (2001). Motivation crowding theory. *Journal of Economic Surveys*, 15:589–611.
- Gibbs, J. P. (1975). *Crime, punishment, and deterrence*. New York, NY, Elsevier.
- Grasmick, H. G. & Scott, W. J. (1982). Tax evasion and mechanisms of social control: A comparison with grand and petty theft. *Journal of Economic Psychology*, 2:213–230.
- Hessing, D. J., Weigel, R. H., & Elffers, H. (1988). Exploring the limits of self reports and reasoned action: An investigation of the psychology of tax evasion behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54:405–413.
- Kahan, D. M. (2003). The logic of reciprocity: Trust, collective action, and law. *Michigan Law Review*, 102:71–103.
- Kallgren, C. A., Reno, R. R., & Cialdini, R. B. (2000). A focus theory of normative conduct: When norms do and do not affect behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26:1002–1012.
- Latané, B. & Darley, J. (1970). *The unresponsive bystander: Why doesn't he help?* New York, NY, Appleton-Century-Crofts.
- Liberman, V., Samuels, S. M., & Ross, L. (2004). The name of the game: Predictive power of reputations versus situational labels in determining prisoner's dilemma game moves. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30:1175–1185.
- Licari, M. J. (2003). Bureaucratic discretion and regulatory success without enforcement. In: Krause, G. A. & Meier, K. J., redactie, *Politics, policy, and organizations: Frontiers in the scientific study of bureaucracy*, pp 276–291. Ann Arbor, MI, University of Michigan Press.
- Lindenberg, S. & Steg, L. (2011). Normative, gain and hedonic goal frames guiding environmental behavior. *Journal of Social Issues*, 63:117–137.
- Moriarty, T. (1975). Crime, commitment and the responsive bystander: Two field experiments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31:370–376.
- Olson, M. (1965). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Paternoster, R., Salzman, L. E., Waldo, G. P., & Chiricos, T. G. (1983). Perceived risk and social control: Do sanctions really deter? *Law and Society Review*, 30:549–583.
- Reich, J. W. & Robertson, J. L. (1979). Reactance and norm appeal in anti-littering messages. *Journal of Applied Social Psychology*, 9:91–101.

- Reiter, S. M. & Samuel, W. (1980). Littering as a function of prior litter and the presence or absence of prohibitive signs. *Journal of Applied Social Psychology*, 10:45–55.
- Reno, B., Cialdini, R. B., & Kallgren, R. R. (1993). The transsituational influence of social norms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63:104–112.
- Ross, L., Greene, D., & House, P. (1977). The false consensus effect: An egocentric bias in social perception and attribution processes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 13:279–301.
- Roth, J. A., Scholtz, J. T., & D., W. A. (1989). *Taxpayer compliance: An agenda for research*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Scholz, J. T. & Lubell, M. (1998). Trust and taxpaying: Testing the heuristic approach to collective action. *American Journal of Political Science*, 45:903–920.
- Schwartz, R. D. & Orleans, S. (1967). On legal sanctions. *University of Chicago Law Review*, 34:274–300.
- Wenzel, M. (2004). An analysis of norm processes in tax compliance. *Journal of Economic Psychology*, 25:213–228.
- Williams, K. R. & Hawkins, R. (1986). Perceptual research on general deterrence: A critical review. *Law and Society Review*, 20:545–572.

7 Evolutie van de vrije wil

Hans van de Braak

Inleiding

Ik heb het genoeg gehad om in 1985 samen met Henk Elffers te publiceren over de psychologie van belastingweerstand (Elffers et al., 1985; Vrooman et al., 1985). De weerstand tegen het betalen van belasting heeft een lange historie, maar is pas laat object geworden van sociaalwetenschappelijk onderzoek. Een van de eerste dingen waar onderzoekers tegen aan lopen, is de juridische terminologie. De aversie van de belastingbetaler staat bekend onder termen als ontwijking (legaal) en ontduiking (illegaal). Maar als de oorzaken en gevolgen van ontwijking en ontduiking dezelfde zijn, is het beter om het beest één naam te geven. Dat is de reden waarom ik mijn proefschrift de titel *Belastingweerstand: Een proeve van fiscale sociologie* (van de Braak, 1981) heb meegegeven. Terwijl dat een eerste verkenning was van het terrein, promoveerde Henk op een imposante, empirische studie, getiteld *Tax Income Evasion: Theory and Measurement* (Elffers, 1991).

Nu ik dit schrijf, realiseer ik me dat in onze personen een wonderlijke convergentie en divergentie van vakgebieden schuilgaat. Henk is afkomstig uit de wiskundige statistiek en ik kom uit de sociologie. De convergentie kwam voort uit onze interesse voor de gespleten psychologie van de belastingbetaler die graag collectieve voorzieningen wil, maar zich terugtrekt als de rekening wordt gepresenteerd. Na de jaren '80 maakte de convergentie plaats voor divergentie. Henk verlegde zijn belangstelling naar de criminologie en het strafrecht, ik maakte een overstap naar de evolutionaire psychologie.

In dit vriendenboek is de convergentie weer terug want zowel de rechtswetenschap als de evolutiewetenschap hebben er belang bij om te weten wat de vrije wil inhoudt en waar dat vermogen vandaan komt. Mijn ervaring is dat de evolutionaire psychologie een nieuw licht kan werpen op gedrag, emotie, cognitie en cultuur. Die ervaring, vastgelegd in mijn boek *Evolutionary Psychology* (van de Braak, 2013), gebruik ik om het van oorsprong metafysische concept van de vrije wil te transformeren tot een evolutionair concept.

Ondermijnt neurowetenschap de vrije wil?

Het Nederlandse strafrecht gaat ervan uit dat volwassenen verantwoordelijk zijn voor hun handelen. Een ‘vrije wil’ wordt nergens vereist, maar mensen worden geacht te handelen op basis van een vrije keuze die gemotiveerd wordt door redenen. Lang niet altijd is dat het geval. Een moeder die haar vier pasgeboren baby’s om het leven bracht, kreeg van het Hof van Leeuwarden een lagere straf. Geen twaalf jaar maar drie jaar plus tbs. Neurologisch onderzoek bracht ‘hersenorganisch lijden’ aan het licht dat bekend staat als ‘frontaal syndroom’. De vrouw zou het normbesef en het geweten van een tienjarige hebben. Op basis van deze uitkomsten vond het hof dat de stoornis de vrouw, in vergelijking met een gezond mens, aanmerkelijk had beperkt in het overzien van de problemen waarvoor ze stond en de keuzes om ze op te lossen. De vrouw kon niet anders. De dader was patiënt.

Rechters houden steeds meer rekening met wat er in het brein aan de hand is. De opmars van de neurowetenschap heeft zelfs geleid tot twijfel of mensen überhaupt wel een vrije wil hebben en verantwoordelijk kunnen worden gesteld voor hun handelen. De neurowetenschap is bedreigend omdat we de vrije wil van oudsher opvatten als een kenmerkend vermogen van de menselijke soort (Roskies, 2006). In de buitenlandse vakliteratuur spreken auteurs al langer over de illusie van de vrije wil (Crick, 1995; Wegner, 2002) en die opvatting heeft ook in ons land aanhangers gevonden (Lamme, 2010; Swaab, 2010).

Doen alle verdachten straks een beroep op de rechter dat hun wandaad de schuld is van hun brein? Belanden we zo in een wereld waar burgers willoze wezens zijn en geen verantwoordelijkheid meer nemen voor hun daden? Zo’n vaart zal het niet lopen. Die boodschap kunnen we lezen in publicaties die zich kritisch uitlaten over het denkbeeld dat wilsvrijheid en verantwoordelijkheid op een illusie berusten (Noë, 2009; Murphy & Brown, 2010; Derksen, 2012; Kolk, 2012). Het concept van de wilsvrijheid is in zoverre problematisch dat we het niet in absolute zin kunnen opvatten. Toeval, drijfveren (honger, voortplanting), gewoonten (rechts schrijven), automatisch gedrag (spreken) en culturele eisen (onderwijsplicht) stellen grenzen aan onze wilsvrijheid. De meeste vrijheid ervaren mensen als ze kunnen kiezen uit mogelijkheden en persoonlijke doelen kunnen nastreven (Baumeister, 2008b). De geschiedenis van de mens leert ook dat we heel gevoelig zijn voor vrijheid die door macht wordt aangetast. Eenmaal verworven vrijheid wordt niet makkelijk afgestaan.

Doen hersenexperimenten recht aan de vrije wil?

De belangstelling voor de vrije wil heeft een lange traditie die begon in de theologie en filosofie en zich later uitbreidde tot de psychologie en neuro-

wetenschap (Zhu, 2004). In het midden van de twintigste eeuw verflauwde de aandacht omdat experimentele psychologen er niet slaagden om het concept meetbaar te maken. Bovendien is wilsvermogen verbonden met andere complexe concepten zoals bewustzijn en intentionaliteit die de kwestie er niet eenvoudiger op maken. Desondanks laat het vrije wilsconcept dat diepe wortels in de geschiedenis van de mensheid heeft, zich niet makkelijk wegdenken.

De aandacht voor de vrije wil leefde op toen neurowetenschapper Benjamin Libet et al. (1983) de uitkomsten van een vernuftig experiment publiceerde. De proefpersoon ziet een soort klok voor zich met een wijzer die snel ronddraait. Van hem wordt verwacht dat hij op een knop drukt zodra hij zich bewust wordt van de wil om dat te doen. Tegelijkertijd leggen elektroden die op zijn schedel zijn geplaatst, de activiteit vast van het relevante hersengebied, de premotorische hersenschors. Wat blijkt? Als de proefpersoon zich bewust wordt van de wil om op de knop te drukken, zijn er al ruim driehonderd milliseconden verstreken sinds het genoemde hersengebied de vingerbeweging voorbereidt. De implicatie is dat het brein al een onbewuste beslissing heeft genomen voordat de proefpersoon dat wil. Latere experimenten bevestigen de uitkomsten van Libet's experiment (Haggard, 2008; Soon et al., 2008).

De uitkomsten van deze experimenten roepen de vraag op hoe bewust en vrij de menselijke wil eigenlijk is. Maar ook in hoeverre experimenten recht doen aan de vrije wil. Ten eerste richt de vrije wil zich niet op details als een vingerbeweging. De beslissing van mensen om aan het experiment mee te doen, komt iets dichterbij wat we een vrije beslissing kunnen noemen. Ten tweede zijn milliseconden niet de sterkste kant van ons bewustzijn en wilsvermogen. De meeste beslissingen die we dagelijks nemen, zijn onbewust en snel. Je moet er niet aan denken dat elke pas die we zetten, gebaseerd moet zijn op een bewuste beslissing. Dat is alleen zinvol als we tijdens een revalidatieproces opnieuw moeten leren lopen. Ten derde is de vrije wil die Libet onderzocht een beperkt concept, namelijk een geplande handeling die op het laatste moment kan worden tegengehouden. Iedereen die wel eens iets bestelt op een website en op een 'knop' moet klikken, weet dat we op het allerlaatste moment nog kunnen besluiten om het artikel niet te kopen. Maar zo'n veto-vermogen is niet wat we ons moeten voorstellen bij de vrije wil. Een ruimer en realistischer concept vat de vrije wil bijvoorbeeld op als het vermogen om een zelf gekozen doel te bereiken en de hindernissen die daarbij optreden te overwinnen.

Waar kunnen we dat wilsvermogen vinden in het brein? Onderzoek naar verslaving wijst er op dat dit gedrag een gevolg is van de onbalans tussen twee interactieve, neurale systemen: een impulsief systeem en een reflectief systeem (Bechara, 2005). De onderzoekers vatten wilsvermogen op als de vastberadenheid en zelfdiscipline die iemand in staat stellen om een doel te bereiken ondanks de moeilijkheden die zich onderweg voordoen.

Dat vermogen komt zodoende voort uit twee interacterende systemen in het brein. Wilsvermogen is natuurlijk ook afhankelijk van de buitenwereld. Als mensen een doel willen bereiken, hangt dat sterk af van de sociale context. Hoeveel ruimte krijgt het individu van de groep? Op hoeveel medewerking kan hij rekenen?

Als het volgen van een zelfgekozen doel een mentale activiteit is, hoe meten neurowetenschappers zo'n proces? Mentale activiteit vergt zuurstof die nodig is om glucose om te zetten in energie. Die zuurstof bereikt de zenuwcellen via de bloedtoevoer vanuit de longen. Bij de beeldvormende technologie van fMRI (*functional Magnetic Resonance Imaging*) is het magnetische contrast tussen het aangevoerde, zuurstofrijke bloed en het afgevoerde, zuurstofarme bloed een indicatie voor neurale activiteit die op zijn beurt een indicatie is voor mentale activiteit. Het proces bestaat dus uit drie stappen: beelden van het brein correleren met zuurstof in het bloed en die correleren met neurale activiteit die weer wordt verondersteld te correleren met mentale activiteit. Kortom, beelden van het werkend brein zijn geen plaatjes van mentale processen.

Een evolutionair concept van de vrije wil

De twijfel of mensen een vrije wil hebben, is een terugkerend thema in de Westerse wetenschap en filosofie. Sinds de zeventiende eeuw wordt daarover gedebatteerd in termen van determinisme en vrije wil. De eerste dreiging voor de vrije wil was van bovennatuurlijke aard omdat men dacht dat de goddelijke almacht het menselijk handelen controleert en zodoende de wil onvrij maakt. Sommige theologen brachten daar tegen in dat het goddelijke wezen zich kan onthouden van controle, maar anderen meenden dat zijn voorkennis over ons handelen de wilsvrijheid toch onmogelijk maakt.

In de achttiende eeuw maakte het bovennatuurlijke wereldbeeld plaats voor een natuurwetenschappelijk wereldbeeld. Opnieuw werd de vrije wil bedreigd, maar nu door de deterministische opvatting dat de wereld wordt geregeerd door natuurwetten zoals Newton's zwaartekrachtwet. In de twintigste eeuw relativeerde de quantumtheorie dat deterministische wereldbeeld omdat het gedrag van elementaire deeltjes niet precies te voorspellen is en alleen verklaard kan worden door probabilistische wetten. Sindsdien is duidelijk dat determinisme niet in strijd hoeft te zijn met toeval en vrije wil (Kane, 2011).

Als het universum niet volledig beheerst wordt door deterministische natuurwetten, is er ruimte voor een vrije wil. Maar als ons handelen afhangt van toeval (*randomness*), is dat moeilijk te verzoenen met wilsvrijheid. Een oplossing voor dit probleem is om het van origine bovennatuurlijke concept van de vrije wil te herdefiniëren tot een evolutionair concept (Brembs, 2011). De evolutietheorie leert dat organismen een geweldige variatie ver-

tonen. Mensen variëren bijvoorbeeld sterk in gezichtsvorm, stem, lichaamslengte of intelligentie. Die variaties zijn het gevolg van toevallige gebeurtenissen zoals genetische recombinitie en mutatie. Genetische recombinitie is de nieuwe combinatie van genetisch materiaal die steevast ontstaat wanneer ouders nageslacht creëren. Seksuele reproductie lijkt op een kaartspel waarbij de kaarten steeds opnieuw worden geschud. Mutatie is de toevallige verandering van genetisch materiaal. Om dat materiaal door te geven aan de volgende generatie, moet het gecopiëerd worden. We kunnen niet onze eigen genen aan het nageslacht doorgeven want die hebben we zelf nodig voor het functioneren van ons lichaam. Daarom worden genen bij het produceren van geslachtscellen gecopiëerd. Als daarbij een kopiërfout optreedt, heet dat een mutatie. De twee processen van recombinitie en mutatie maken dat geen twee individuen hetzelfde zijn, met uitzondering van eenenige tweelingen.

Evolutie is in essentie de systematische (*non-random*) selectie van toevallige (*random*) variatie (Kutschera & Niklas, 2004). Het criterium bij selectie is fitness, dat wil zeggen de mate van succes bij overleving en voortplanting. Neem ons vermogen om rechtop te lopen. Deze manier van voortbeweging moet overwegende voordelen hebben gehad voor onze overleving en voortplanting, anders zou de ingewikkelde verbouwing van een vierpotig lichaam nooit hebben plaatsgevonden. Een significant voordeel was waarschijnlijk dat we roofdieren beter in de gaten kregen en dat onze handen vrij kwamen voor het dragen van een zuigeling, voedsel of werktuig. De eerste mensen die rechtop liepen waren zodanig in het voordeel ten opzichte van de anderen dat ze meer nageslacht produceerden zodat na vele generaties iedereen rechtop kon lopen.

Evolutie is een twee-fasen proces: de eerste fase creëert variatie, de tweede fase maakt een selectie uit varianten. Analooq aan dat model kunnen we het biologische proces dat ten grondslag ligt aan de vrije wil ook voorstellen als een twee-fasen proces. Eerst een fase die alternatieve handlingsmogelijkheden schept (vrijheid) en daarna een fase waarin de keuze op een optie valt (wil). Zodoende maakt het oude dualistische concept waarin determinisme op gespannen voet staat met vrijheid, plaats voor een evolutionair concept waarin vrijheid en wil complementaire componenten zijn.

De analogie met de evolutie is niet nieuw en staat al langer bekend als het twee-fasen model van William James (1884). James was waarschijnlijk geïnspireerd door Darwin's theorie en zijn model werd later opgepakt door andere auteurs (Doyle, 2010). Een van hen was de wiskundige Henri Poincaré die het nieuwe model als volgt illustreert. Uitvindingen en ontdekkingen, zegt hij, gaan door een eerste fase waarin allerlei ideeën betrekkelijk lukraak met elkaar worden gecombineerd. De creatieve geest is onbewust aan het werk en de toevalsfactor speelt een grote rol. In de tweede fase is het zaak om de vruchtbare ideeën uit de massa combinaties te selecteren. "It takes two to invent anything. The one makes up combinations; the other

one chooses, recognizes what he wishes and what is important to him in the mass of the things which the former has imparted to him” (Hadamard, 1945, p. 30).

Het twee-fasen model van James is een product van analogisch denken dat zoekt naar overeenkomsten maar verschillen buiten beschouwing laat. Het voorbeeld van Poincaré maakt duidelijk dat evolutie en creativiteit op twee overeenkomstige processen berusten: creëren van variatie en selecteren van varianten. We moeten ons echter realiseren dat de analogie abstraheert van een belangrijk verschil. Evolutie stellen we ons meestal voor als een proces dat zich afspeelt tussen organismen, terwijl creativiteit doorgaans wordt opgevat als een proces binnen organismen. Deze processen zijn complementair (Cziko, 1998).

Hoe hebben we geleerd om onze emoties te beheersen?

Een belangrijk aspect van de vrije wil is dat organismen hun eigen gedrag genereren. Als ze geen auteur zijn van wat ze zelf doen, kunnen ze ook geen verantwoordelijkheid nemen. Auteurschap slaat dus niet alleen op creatieve producten maar ook op gedragingen, emoties en gedachten. Een schizofreen die in de waan is dat zijn gedachten onder controle staan van een vreemde instantie, mist auteurschap. Hij is geen baas in eigen huis. Iets soortgelijks is er aan de hand als iemand zijn emoties niet onder controle heeft. Gebrek aan zelfbeheersing is een indicatie dat er iets schort aan het vrije wilsvermogen. Langs die weg kunnen we onderzoeken hoe dat vermogen in de evolutie is ontstaan.

Hoe hebben onze verre voorouders geleerd om hun emoties te beheersen? In de biologie worden mensen gedefinieerd als primaten, een categorie dieren waartoe ook apen en mensapen behoren. Kenmerkend voor primaten is dat ze een sociaal leven leiden dat veel voordelen heeft zoals de bescherming tegen roofdieren en het delen van informatie over voedselplekken. Het sociale leven van onze verre voorouders werd af en toe geconfronteerd met grote uitdagingen. Iedereen weet dat we uit Afrika komen, maar minder bekend is waarom apen nog steeds in bomen leven en wij, net als mensapen, niet.

Een invloedrijke theorie zegt dat ongeveer 10 miljoen jaar geleden het klimaat drastisch veranderde waardoor de bossen fragmenteerden en mensapen de bomen moesten verlaten om van de ene voedselplek bij de andere te komen. Mensapen werden zodoende geconfronteerd met twee problemen (Turner, 2000). Het eerste probleem was een gebrek aan emotionele controle dat voortkwam uit de noodzaak om open vlaktes over te steken waardoor ze kwetsbaar waren voor roofdieren. Dat zou geen probleem zijn als mensapen hun emoties (angst, woede) onder controle hadden. In de bomen zijn luidkeelse emoties functioneel omdat groepsgenoten zo worden geattendeerd

op gevaar. Maar op de savanne, een graslandschap met hier en daar wat struiken en bomen, trekken die kreten roofdieren juist aan.

Onderzoek van neurowetenschappers toont aan dat de luidkeelse expressie van emoties onder cognitieve controle is gekomen. Bepaalde hersengebieden zijn daarbij betrokken zoals de prefrontale en de cingulaire cortex (Ochsner & Gross, 2005; Mende-Siedlecki et al., 2011). De evolutie van emotionele beheersing blijkt ook uit de gebaren die we nog steeds gebruiken om tot stilte te manen (wijsvinger op de lippen) of onze emoties tegen te houden (een of twee handen voor de mond).

De overgang van leven in de bomen naar leven op de grond confronteerde onze verre voorouders met een tweede probleem: een gebrek aan sociale cohesie. Het groepsleven van apen berust vooral op de band tussen generaties genetisch verwante vrouwen die elkaar helpen om voedsel te zoeken en het kroost groot te brengen. Genetische verwantschap tussen generaties staat garant voor sterke sociale binding en hulpverlening. Maar mensapen konden deze organisatievorm niet continueren omdat ze zich door de verspreide voedselplekken in kleinere groepen hadden opgesplitst. De genetisch verwante vrouwen verloren elkaar uit het oog zodat er een oplossing moest komen om het tekort aan sociale binding te compenseren. Een mogelijkheid was om de groepsleiding over te laten aan mannen, maar dat was onvoldoende omdat ze teveel neigen naar individualisme en rivaliteit. Andere opties waren om de onderlinge vachtverzorging (*grooming*) te intensiveren of de groepsband te versterken met behulp van emoties. We herkennen hier het twee-fasen model van de vrije wil: in de eerste fase moeten er gedragsalternatieven zijn en in de tweede fase moet een keuze plaatsvinden. Welk alternatief is er geselecteerd?

De reorganisatie van het sociale leven heeft voortgebouwd op de beheersing van emoties die al had geleid tot stille primaten. Onze verre voorouders beschikten reeds over een repertoire van basale emoties (angst, woede, walging, droefheid, verrassing) maar die waren ongeschikt om de groepsbinding te versterken. Woede om groepsgenoten tot de orde te roepen, leidt alleen maar tot angst en tegenwoede. Uit onderzoek blijkt dat een groot emotioneel repertoire helpt om sociale interacties te sturen en de groepsorganisatie te versterken (Spoor & Kelly, 2004). Emoties als trots, dankbaarheid en schuld verbeteren de communicatie tussen groepsleden en voorkomen dat ze wegllopen. Bovendien helpen trots en schaamte om de sociale status van individuen te reguleren wat leidt tot soepele verhoudingen. Uit ander onderzoek blijkt dat vooral positieve emoties als vreugde, trots en geluk zeer effectief zijn (Fredrickson, 1998).

De oorsprong en functie van het ‘zelf’-concept

Onder de druk van sociale reorganisatie leerden onze verre voorouders hun emoties te beheersen. Woede was voortaan een primitieve emotie die de harmonie van de groep verstoorde en maakte daarom plaats voor beheerste emoties als ergernis en toorn. Vreugde na het verrichten van een vanzelfsprekende prestatie gaf aanstoot in de groep en werd vervangen door subtiele emoties als tevredenheid en trots.

Beheerste emoties werden ook bewuste emoties, een evolutionaire ontwikkeling die tot stand is gekomen door het ‘zelf’-concept. Dat concept verwijst naar de totaliteit van het individu die bestaat uit alle kenmerken, die hem karakteriseren zoals zijn lichaam, intelligentie, persoonlijkheid, levensgeschiedenis en sociale omgeving waarin hij zich thuis voelt (VandenBos, 2007). Van zulke kenmerken is het individu zich lang niet altijd bewust. Hoe ontstaat dat zelfbewustzijn? De evolutie van taal heeft het mogelijk gemaakt dat elke spreker zichzelf twee rollen toekent: de doener (‘ik’) en de waarnemer (‘mij’). Met behulp van die woorden kan hij zich ‘zelf’ beoordelen alsof hij een object is of een ander mens (Savage-Rumbaugh & Fields, 2011). We leren immers wie we zijn door met anderen samen te leven (‘ze vinden mij een sympathieke collega’). Door de altijd aanwezige rolverdeling tussen doener en waarnemer zijn mensen zich bewust geworden van hun gedrag, emoties, wensen en gedachten. En als de zelfbewuste waarnemer constateert dat hij beter had kunnen handelen, kan hij ook steeds meer controle krijgen over de doener.

Toen het concept ‘zelf’ ruim drie honderd jaar geleden voor het eerst onder woorden werd gebracht, was dat een schokkende gebeurtenis (Danziger, 1997). De rolverdeling tussen doener en waarnemer werd geïntroduceerd door de Engelse filosoof John Locke (1694). Hij redeneerde dat de onsterfelijke ziel lange tijd had gezorgd voor het voortbestaan van de persoonlijke identiteit. Maar toen geestelijke onsterfelijkheid en sociale komaf die identiteit niet meer konden garanderen, moesten mensen terugvallen op de continuïteit van hun zelfbewustzijn. Locke creëerde zo een onderscheid tussen de handelende mens die niet elk moment stil kan staan bij wat hij doet, en de beschouwende mens die zich bewust is van zijn doen en laten.

Een andere denker over de mens als iemand die zich zelf in de gaten houdt (of moet houden), was de filosoof Adam Smith. Hij is vooral bekend door zijn boek over de aard en oorzaken van welvaart (Smith, 1776), maar had zich daarvoor verdiept in de maatschappelijke betekenis van morele emoties zoals empathie, mededogen en spijt (Smith, 1759). Mensen, schrijft hij, zijn niet alleen handelende wezens maar observeren zichzelf ook met de ogen van anderen. Smith adviseert zijn lezers om de onpartijdige waarnemer te worden van hun eigen gedrag. Als we dat doen, veranderen we in twee gedaantes: “I divide myself, as it were into two persons” (Smith, 1759, deel III, H. 1, p. 206).

Wilskracht en verbeeldingskracht

Uit de permanente rolverdeling tussen twee kanten van ons ‘zelf’ die zorgde voor de bewuste beheersing van emoties, gedragingen, wensen en gedachten, is vermoedelijk de vrije wil ontstaan. Het vermogen om eigen gedrag te evalueren, schept vrijheid voor het bedenken van alternatieve handelingsmogelijkheden. Maar ook onze verbeeldingskracht is een onschatbaar vermogen om vrijheid te creëren (Kolk, 2012). De uitvinding, bijvoorbeeld, van de rechtspersoon in de gedaante van naamloze of besloten vennootschap verruimde de handelingsvrijheid van de natuurlijke persoon. Verbeeldingskracht stond ook aan de wieg van de virtuele wereld, beter bekend als het internet, die onze vrijheid van communicatie heeft uitgebreid.

Volgens het twee-fasen model van de vrije wil wordt de creatie van handelingsvrijheid gevolgd door een selectie uit alternatieven. Ook op dat gebied hebben mensen vooruitgang geboekt vergeleken met andere primaten. Rationele keuze is, evolutionair gezien, een nieuw soort besluitvorming die helpt om de baten en kosten van handelingsalternatieven op een logische manier tegen elkaar af te wegen (Baumeister, 2008a). Bovendien heeft Homo sapiens geleerd om zijn vrijheid in te perken door zich vrijwillig te binden aan regels (Dennett, 2003). Denk bijvoorbeeld aan het contract dat huwelijk heet. Kortom, wilskracht en verbeeldingskracht maken het mogelijk om te ontsnappen uit het hier-en-nu waar andere primaten in gevangen zitten. Ik zie chimpansees nog geen agenda trekken om volgende week een langlopende kwestie te bespreken in restaurant De Gouden Leeuw. Dat zijn de voordelen van een vrije wil.

Literatuur

- Baumeister, R. (2008a). Free will, consciousness, and cultural animals. In: Baer, J., Kaufman, J., & Baumeister, R., redactie, *Are we free? Psychology and free will*, pp 65–85. New York, NY, Oxford University Press.
- Baumeister, R. (2008b). Free will in scientific psychology. *Perspectives on Psychological Science*, 3:14–19.
- Bechara, A. (2005). Decision making, impulse control and loss of willpower to resist drugs: a neurocognitive perspective. *Nature Neuroscience*, 8:1458–1463.
- Brembs, B. (2011). Towards a scientific concept of free will as a biological trait: spontaneous actions and decision-making in invertebrates. *Proceedings of the Royal Society B Biological Sciences*, 278(1707):930–939.
- Crick, F. (1995). *The astonishing hypothesis: The scientific search for the soul*. London, Touchstone Books.

- Cziko, G. (1998). From blind to creative: In defense of Donald Campbell's selectionist theory of human creativity. *Journal of Creative Behavior*, 32:192–209.
- Danziger, K. (1997). The historical formation of selves. In: Ashmore, R. & Jussim, L., redactie, *Self and identity: Fundamental issues*, pp 137–159. New York, NY, Oxford University Press.
- Dennett, D. (2003). *Freedom evolves*. London, Allen Lane.
- Derksen, J. (2012). *Bevrijd de psychologie uit de greep van de hersenmythe*. Amsterdam, Bert Bakker.
- Doyle, B. (2010). Jameson free will, the two-stage model of William James. *William James Studies*, 5:1–28.
- Elffers, H. (1991). *Income tax evasion: Theory and measurement*. Deventer, Kluwer.
- Elffers, H., Hessing, D., & van de Braak, H. (1985). Belastingweerstand: houding versus gedrag. *Economisch-Statistische Berichten*, 70(4390):90–94.
- Fredrickson, B. (1998). What good are positive emotions? *Review of General Psychology*, 2:300–319.
- Hadamard, J. (1996, orig. 1945). *The mathematician's mind: The psychology of invention in the mathematical field*. Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Haggard, P. (2008). Human volition: towards a neuroscience of will. *Nature Reviews Neuroscience*, 9:934–946.
- James, W. (1884). The dilemma of determinism. *Unitarian Review*, 22:193–224.
- Kane, R. (2011). Introduction: The contours of contemporary free-will debates (part 2). In: Kane, R., redactie, *The Oxford handbook of free will*, pp 3–35. New York, NY, Oxford University Press.
- Kolk, H. (2012). *Vrije wil is geen illusie: Hoe de hersenen ons vrijheid verschaffen*. Amsterdam, Bert Bakker.
- Kutschera, U. & Niklas, K. (2004). The modern theory of biological evolution: an expanded synthesis. *Naturwissenschaften*, 91:255–276.
- Lamme, V. (2010). *De vrije wil bestaat niet: Over wie er echt de baas is in ons brein*. Amsterdam, Bert Bakker.
- Libet, B., Gleason, C. A., Wright, E. W., & Pearl, D. K. (1983). Time of conscious intention to act in relation to onset of cerebral activity (readiness-potential): The unconscious initiation of a freely voluntary act. *Brain*, 106:623–642.
- Locke, J. (1998, orig. 1694). *An essay concerning human understanding*. London, Penguin.
- Mende-Siedlecki, P., Kober, H., & Ochsner, K. N. (2011). Emotion regulation: Neural bases and beyond. In: Decety, J. & Cacioppo, J., redactie, *The Oxford Handbook of Social Neuroscience*, pp 277–289. New York, NY, Oxford University Press.

- Murphy, N. & Brown, W. (2010). *Did my neurons make me do it? Philosophical and neurobiological perspectives on moral responsibility and free will*. New York, NY, Oxford University Press.
- Noë, A. (2009). *Out of our heads: Why you are not your brain, and other lessons from the biology of consciousness*. New York, NY, Farrar, Strauss and Giroux.
- Ochsner, K. & Gross, J. (2005). The cognitive control of emotion. *Trends in Cognitive Sciences*, 9:242–249.
- Roskies, A. (2006). Neuroscientific challenges to free will and responsibility. *Trends in Cognitive Sciences*, 10:419–423.
- Savage-Rumbaugh, S. & Fields, W. (2011). The evolution and the rise of language. In: Henshilwood, C. & d’Errico, F., redactie, *Homo symbolicus: The dawn of language, imagination and spirituality*, pp 13–47. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Smith, A. (1976, orig. 1759). *The theory of moral sentiments*. Indianapolis, IN, Liberty Classics.
- Smith, A. (1981, orig. 1776). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Indianapolis, IN, Liberty Classics.
- Soon, S., Brass, M., Heinze, H., & Haynes, J. (2008). Unconscious determinants of free decisions in the human brain. *Nature Neuroscience*, 11:543–545.
- Spoor, J. & Kelly, J. (2004). The evolutionary significance of affect in groups: communication and group bonding. *Group Processes & Intergroup Relations*, 7:398–412.
- Swaab, D. (2010). *Wij zijn ons brein: Van baarmoeder tot Alzheimer*. Amsterdam, Contact.
- Turner, J. (2000). *On the origin of human emotions: A sociological inquiry into the evolution of human affect*. Stanford, CA, Stanford University Press.
- van de Braak, H. (1981). *Belastingweerstand: Een proeve van fiscale sociologie*. Deventer, KLuwer.
- van de Braak, H. (2013). *Evolutionary psychology*. Harlow, Pearson.
- VandenBos, G. (2007). *APA Dictionary of Psychology*. Washington, DC, American Psychological Association.
- Vrooman, J., van de Braak, H., Elffers, H., & Hessing, D. (1985). Belastingweerstand: kennis en gedrag. *Maandblad Belastingbeschouwingen*, 54(6):156–166.
- Wegner, D. (2002). *The illusion of conscious will*. Cambridge, MA, MIT press.
- Zhu, J. (2004). Understanding volition. *Philosophical Psychology*, 17:247–273.

8 Het voorspellingsvermogen van de mens: Een luchtballon op weg naar de Noordpool, de ontbossing van Paaseiland en de kredietcrisis

Marijke Malsch

Inleiding

De meeste automobilisten denken dat ze bovengemiddeld goed autorijden. Ze kunnen natuurlijk niet allemaal gelijk hebben, dus overschat een deel van hen de eigen rijvaardigheid, althans in vergelijking met die van andere automobilisten. De meeste mensen verkijken zich op de tijd die ze nodig hebben om bijvoorbeeld de afstand tussen A en B af te leggen. “Ik ben er over een uurtje!” roept u over de telefoon naar uw moeder en komt vervolgens pas tweeënhalf uur later bij haar aan. “Dit project gaat een jaar duren,” belooft de wetenschappelijk onderzoeker, en moet dan twee jaar later constateren dat het project nog niet af is.

Mensen zijn geneigd om kansen te overschatten, maar ook om zichzelf te overschatten. Dat laatste noemden de Grieken *hybris*, tegenwoordig wordt het door de Engelsen *overconfidence* genoemd (Palmer, 2010). Zelfoverschatting heeft natuurlijk niet alleen maar negatieve kanten. Werelddelen zouden nooit zijn ontdekt zonder een zekere mate van overmoed en zelfoverschatting, vliegtuigen zouden niet zijn uitgevonden, en vluchten naar de maan zouden niet hebben plaatsgevonden. Al deze initiatieven en ontdekkingen zijn echter voorafgegaan door misrekeningen en rampen, doden en gewonden.

Voorspellen is een activiteit van alle dag. De hele dag door handelen we op basis van voorspellingen van er zal gaan gebeuren. We houden geen lijstjes bij van de keren dat we er naast zaten. Waarschijnlijk denken we dat onze voorspellingen meestal wel ongeveer uit zullen komen. Maar dat is niet zo. Niet alleen komen onze voorspellingen lang niet altijd uit, we zijn ook nog eens te zeker van onze voorspellingen. En, we realiseren ons niet

dat we dat zijn omdat we niet bijhouden hoe vaak we de fout zijn ingegaan (Palmer, 2010).

Dat is niet helemaal ongevaarlijk. Als we te zeker zijn, miskennen we dat er redenen zijn waarom zaken kunnen mislopen. We negeren de signalen dat dingen misgaan omdat we er zeker van zijn dat we op het goede spoor zitten. We zoeken daarbij vaak ook nog eens alleen naar bewijs voor onze overtuigingen en negeren informatie die daarmee in tegenspraak is, waardoor we de verkeerde weg die we zijn ingegaan niet meer verlaten (Rassin, 2007).

Onjuiste voorspellingen komen vaak voor, ook onder deskundigen. Artsen overschatten soms de kans dat de patiënt de door hen gediagnosticeerde ziekte heeft, en advocaten overschatten hun kansen als ze een procedure voeren. Deskundigen negeren vaak onzekere factoren, zo blijkt uit onderzoek. Ook letten ze te weinig op de feedback die ze krijgen (Tversky & Kahneman, 1974). Dat zijn de belangrijkste oorzaken van overschatting of onderschatting van kansen (maar dat laatste komt minder vaak voor).

Voorspellingen kunnen betrekking hebben op redelijk overzichtelijke gebeurtenissen zoals het verloop van een ziekte of de uitkomst van een strafzaak. Maar soms hebben ze betrekking op toekomstige ontwikkelingen die erg moeilijk zijn te voorspellen en waarbij er veel onzekere factoren zijn. De maatschappij is er de laatste decennia niet eenvoudiger op geworden. In de Westerse wereld hebben zich diverse crises voorgedaan die niet altijd goed voorspeld zijn. Door deze gebeurtenissen en ontwikkelingen goed te analyseren en te beschrijven komt er meer kennis over hun oorzaken en de factoren waarmee ze verband houden (de Vries & Bordewijk, 2009). Er komt al met al steeds meer kennis over hoe ook de ‘grootschaliger’ voorspellingen mis kunnen gaan. Dat zou ons kunnen leren om het beter te doen, ook in een steeds ingewikkelder wordende wereld.

In deze bijdrage wordt eerst ingegaan op het onderzoek naar calibratie (het ‘voorspellingsvermogen’) van deskundigen. Daarna wordt een ballonreis naar de Noordpool besproken die plaatsvond aan het eind van de negentiende eeuw. De initiatiefnemers van deze barre tocht gingen ervan uit dat zij vanuit Europa zonder tegenslag de Noordpool zouden bereiken, er overheen zouden vliegen en vervolgens weer zouden landen aan de andere kant van de aardbol, ergens in de Verenigde Staten. Voor die gelegenheid had de leider van de expeditie, Andrée, alvast een tuxedo meegenomen om te kunnen dragen bij hun ceremoniële ontvangst door de hoogwaardigheidsbekleders aldaar (Wilkinson, 2012). Maar de tocht verliep anders.

Vervolgens wordt aandacht besteed aan een aantal voorspellingen met veel grootschaliger gevolgen. Het boek *Collapse* van Jared Diamond (2005) is gewijd aan door mensen veroorzaakte klimaatcrises die ernstige gevolgen hadden en hebben voor natuur en bewoners. Een aantal daarvan wordt kort weergegeven en er wordt aandacht geschonken aan Diamonds analyse van de beslissingsprocessen die aan deze crises ten grondslag lagen. Het artikel richt zich daarna op een aantal Nederlandse beleidsbeslissingen die gebaseerd wa-

ren op een veel te optimistische voorstelling van zaken. Tenslotte wordt kort ingegaan op de kredietcrisis en soortgelijke crises van de afgelopen decennia en de vraag of deze voorspeld hadden kunnen worden. De bijdrage wordt afgerond met een tentatieve beschouwing over het ‘voorspellingsvermogen’ van de mens.

Voorspellingen door deskundigen

Weersvoorspellers hebben van het voorspellen hun beroep gemaakt. Zij maken gebruik van modellen die in de praktijk zijn getoetst, dus zij doen — althans op de korte termijn — vaak behoorlijk goede voorspellingen. Dat is soms anders voor artsen. Onderzoeken hebben laten zien dat zij de kans op bepaalde aandoeningen overschatten (Lusted, 1977; Desmet et al., 1979; Christensen-Szalanski & Bushyhead, 1981). Dit kan tot een verkeerde behandeling leiden en is dus ongewenst. Studenten die hun eigen cijfer voorspellen doen dat daarentegen weer erg goed. Bridgespelers doen goede voorspellingen, maar blackjackspelers weer niet. De laatsten blijken minder gebruik te maken van de feedback die zij ontvangen dan de bridgespelers (Malsch, 1990).

Voor goede voorspellingen door deskundigen is een aantal factoren van belang, zoals de complexiteit van de ‘zaak’ die wordt voorspeld en de beschikbaarheid en snelheid van feedback. Als advocaten de complexiteit van hun zaak onderschatten doen zij minder goede voorspellingen (Malsch, 1990). Is de advocaat zich daarentegen bewust van de complexiteit van de zaak, dan worden er juist betere voorspellingen gedaan. De kans op een succes wordt dan lager ingeschat en de voorspelling komt eerder uit. Hieruit blijkt het belang dat de deskundige zich bewust is van onzekere factoren en die ook daadwerkelijk in de voorspelling betrekt.

Feedback heeft eveneens een duidelijke relatie met de kwaliteit van voorspellingen. Voorspellingen worden beter als de deskundige die feedback ter harte neemt, zoals hierboven bleek met het verschil tussen bridgespelers en blackjackspelers. Weersvoorspellers ontvangen meestal snel feedback, maar dat ligt anders voor artsen en advocaten; zij vernemen vaak pas na maanden of jaren hoe een ziekte zich heeft ontwikkeld of welke beslissing de rechter heeft genomen. Soms blijft feedback helemaal uit, bijvoorbeeld als de arts geen contact meer heeft met zijn patiënt. Bovendien kan het eigen handelen door arts en advocaat van invloed zijn op de diagnose en het verloop van ziekte of zaak, iets wat bij weersvoorspellers niet het geval is. Een voorspelling is daarmee ook tot op zekere hoogte een oordeel over de eigen kwaliteiten van de voorspeller zelf: de advocaat geeft aan dat hij deze zaak wel zal winnen voor zijn cliënt en de arts doet zich wellicht zekerder voor dan gerechtvaardigd is over de diagnose die hij zojuist heeft gesteld (Malsch, 1990). Kortom, er zijn verschillende gebeurtenissen die na de voorspelling

nog roet in het eten kunnen gooien en dat in de praktijk ook vaak doen. Hoe moeilijker de voorspelling, bijvoorbeeld omdat er een groot tijdsverloop zit tussen voorspelling en uitkomst of omdat er veel (onzekere) factoren zijn die de uitkomst bepalen, hoe groter de kans om ernaast te zitten.

Overschatting

Onlangs sprak ik met een collega over de eigenschappen die we van belang vonden voor advocaten. Een van die eigenschappen was of een advocaat overtuigend overkomt. Advocaten moeten de rechter overtuigen van het gelijk van hun cliënt. Een enigszins ‘zekere’ houding is dus onontbeerlijk. Notoir twijfelende advocaten die hakkelend het standpunt van hun cliënt verwoorden en daarbij het signaal uitzenden dat het ook best anders zou kunnen liggen, weten de rechtbank waarschijnlijk niet te overtuigen. Echter, té overtuigend moeten advocaten ook niet zijn. Als er nooit een greintje lucht zit in het standpunt dat een advocaat verdedigt, als ook nieuwe informatie hem niet tot bijstelling van zijn standpunt kan brengen, kan dat tot argwaan bij de rechter leiden.

Zelfvertrouwen is dus goed, maar er moet niet teveel van zijn. Dat kan de rechter gaan irriteren. Een te groot ego kan bovendien leiden tot cognitieve vertekeningen; de werkelijkheid wordt niet meer in proportie waargenomen. De mate van zelfvertrouwen en overschatting lijkt enigszins geslachtsgebonden te zijn. Vrouwelijke advocaten laten minder overconfidence zien dan mannelijke. Zij stellen hun doelen lager waardoor ze deze vaker ook halen en dus minder overschatting laten zien. Bovendien blijken zij geneigd persoonlijke feedback over de eigen prestaties serieuzer te nemen dan mannelijke advocaten waardoor zij in de loop der tijd beter gaan voorspellen terwijl mannelijke advocaten juist minder goed gaan voorspellen (Malsch, 1990; Goodman-Delahunty et al., 2010). Dit wil niet zeggen dat vrouwen altijd betere advocaten zijn. Mogelijk weten zij minder te bereiken omdat zij zich bescheidener opstellen dan mannelijke advocaten. Maar zij doen wel realistischer voorspellingen.

Het belangrijkste bij het misgaan van voorspellingen van deskundigen is het negeren van onzekere factoren (het gebruik maken van een ‘onvolledig predictiemodel’). In de ‘beslissingsruimte’ die hierdoor ontstaat, kunnen factoren als het willen winnen en het te zeker zijn van het eigen oordeel een rol gaan spelen. De gevolgen hiervan kunnen soms desastreus zijn. De casusbeschrijvingen die hierna worden besproken zijn alle voorbeelden van het negeren van onzekere factoren.

Een luchtballon op weg naar de Noordpool

Tegen het einde van de 19e eeuw was de Noordpool nog een onontdekt gebied. Er werden vele expedities naar deze pool ondernomen maar die liepen fataal af voor de reizigers. Het boek *The ice balloon* (Wilkinson, 2012) gaat over een poging om de Noordpool te bereiken met een waterstofballon. S.A. Andrée, organisator van en deelnemer aan de tocht, vatte het plan op om niet over de grond richting Noordpool te gaan zoals anderen toen al vaak hadden geprobeerd, maar om er overheen te vliegen. Toen hij deze ingeving eenmaal had was hij er ook niet meer vanaf te brengen, ondanks waarschuwingen van anderen die meer ervaring hadden dan hijzelf met dit soort tochten (Camphens, 2012).

Op 11 juli 1897 vertrekt Andrée met proviand en twee reisgenoten richting Noordpool. Het duurt een uur totdat de waterstofballon uit het zicht van de achterblijvers is verdwenen. Vervolgens wordt er niets meer van Andrée vernomen. Pas 33 jaar later wordt het gezelschap op het Witte Eiland gevonden, vastgevroren in het ijs (Camphens, 2012). Omdat zij tijdens de tocht foto's hadden genomen en verslag hadden gedaan van hun ervaringen, kon Wilkinson zijn boek schrijven (2012).

Al vrij snel na het opstijgen van de ballon blijkt dat de vlucht minder voorspoedig verloopt dan voorzien. Het is moeilijk om voldoende hoogte te houden. Een tijd lang stuitert of sleept het mandje met de drie mannen over de grond, waardoor ze behoorlijk misselijk worden. Na drie dagen wordt de expeditie gestaakt. Het gezelschap gaat met de meegenomen sledes aan de terugtocht beginnen. Tijdens deze barre tocht door het poolijs leggen ze soms maar een paar kilometer per dag af. Uiteindelijk wordt duidelijk dat het drietal zich gereed zal moeten maken voor de Arctische winter. De schuilplaats wordt echter nooit voltooid; het gezelschap komt begin oktober 1897 te overlijden (Camphens, 2012).

Nadat de stoffelijke overschotten zijn gevonden worden de drie reizigers als helden teruggebracht naar Zweden. Er wordt een plechtige uitvaart voor hen georganiseerd. In Andrées geboortestad Gränna is een museum opgericht waar zijn aantekeningen en de foto's die zijn gemaakt tijdens de tocht zijn te zien. Van deze foto's is een aantal ook in het boek opgenomen (Camphens, 2012).

Bij expedities als deze daalt de temperatuur soms tot onder de -30 graden Celsius. Bij deze temperatuur kost het veel moeite om te overleven op een menu van met enig geluk afgeschoten ijsberen, zeehonden en vogels en niet veel meer dan dat, in kleren die maanden achter elkaar worden gedragen en in provisorisch samengestelde hutten om te schuilen tegen de sneeuwstormen. Je vraagt je af waarom mannen als Andrée aan dit soort reizen beginnen terwijl toch, in onze ogen, de kans op succes zo klein was en de kans om het leven erbij te laten zo groot? Ze waren toch gewaarschuwd door anderen met meer ervaring?

Verklaringen moeten naar mijn indruk gezocht worden in de zekerheid die de mannen van tevoren hadden en ook naar elkaar en naar de buitenwereld uitstraalden dat de expeditie zou gaan lukken. Zij negeerden factoren van onzekerheid. Zo ging Andrée ervan uit dat door de constante temperatuur zomers in het Noordpoolgebied de ballon twee keer zo snel zou voortglijden als in andere jaargetijden en bovendien constant dezelfde hoogte zou houden. Hij presenteerde dit ‘feit’ tijdens een bijeenkomst van de Zweedse Koninklijke Academie voor Wetenschappen op 13 februari 1895. Waarschuwingen van anderen over de invloed van windrichtingen (niet uitsluitend Zuidenwind) waardoor ze hoogstwaarschijnlijk niet recht op de Noordpool zouden afvliegen, over het verlies van waterstof tijdens de reis waardoor ze hun doel niet zou kunnen bereiken, en het probleem dat de ballon niet goed viel te sturen, werden door Andrée weggewuifd. Zo werd hij gewaarschuwd dat mist weleens roet in het eten kon gooien, maar hij wist dat weg te redeneren. Desalniettemin dwong mist de ballon tot de grond. Daarnaast hadden de drie mannen veel te zware sledes meegenomen die voor problemen zorgden toen ze eenmaal gedwongen waren om te voet verder te gaan. Een aaneenschakeling van misvattingen en onjuiste voorspellingen zorgde uiteindelijk voor het falen van de tocht en voor de dood van de drie mannen (Wilkinson, 2012).

Ontbossing en klimaatverandering

Waren de gevolgen van het neerstorten van een luchtballon nog enigszins overzichtelijk, dat is veel minder het geval bij de rampen en crises die door Jared Diamond worden beschreven in zijn boek *Collapse: How societies choose to fail or survive* (2005). De meeste hiervan gaan over (moedwillige) uitputting van natuurlijke bronnen, ontbossing, ernstige vervuilingen en de gevolgen daarvan. De ontbossing van Paaseiland tussen de jaren 900 en 1722 had als gevolg dat er uiteindelijk geen eten en drinken meer was voor de bevolking. Middelen van bestaan verdwenen en uiteindelijk leidde dit tot kannibalisme. De 19de eeuwse introductie van vossen en konijnen in Australië door de kolonisten had desastreuze effecten voor de lokale diersoorten en vegetatie aldaar; deze stierven uit. De exoten hadden geen natuurlijk vijanden meer en konden zich daarom onbegrensd voortplanten, ten koste van de bestaande flora en fauna. De ontbossingen en de introductie van vreemde diersoorten werden tot op zekere hoogte bewust verricht zonder rekening te houden met de gevolgen.

Om te verklaren hoe dit soort handelwijzen gebaseerd op onjuiste of althans onvolledige voorspellingen tot stand komt, wijdt Diamond ruime aandacht aan de wijze waarop beslissingen door individuen maar ook door groepen worden genomen. Hij benoemt het mechanisme dat gebeurtenissen die fout zijn gegaan vaak gewoon worden vergeten, waardoor er niet uit ge-

leerd wordt. De oliecrisis van 1973, waarna werd besloten dat Amerikanen in minder grote auto's moesten gaan rijden, is inmiddels allang weer vergeten, want op dit moment wordt op grote schaal in SUV's gereden die erg veel benzine verbruiken. Eenzelfde 'vergeetachtigheid' geldt voor het besproeien van tuinen en golf courses in periodes van watergebrek.

Onjuiste analogieën zijn een tweede reden waarom voorspellingen met grootschalige gevolgen vaak niet uitkomen. De Eerste Wereldoorlog werd met paarden, over land en in loopgraven gevoerd. In de voorbereiding op de Tweede Wereldoorlog bouwde Frankrijk vervolgens de Maginot Linie, een versterking aan de Oostgrens met Duitsland. Verwacht werd dat deze de Duitsers zou kunnen tegenhouden. Maar die linie was niet opgewassen tegen de Duitse tanks en vliegtuigen en Duitsland versloeg Frankrijk binnen zes weken (Diamond, 2005, 623).

Ook noemt Diamond de onmogelijkheid of onwil om (grootschalige) problemen te onderkennen. Sommige problemen, zoals bijvoorbeeld vervuiling van lucht of grond, worden pas na verloop van tijd zichtbaar, andere worden niet opgemerkt omdat de beslissingen tegenwoordig meestal door managers worden genomen met weinig inhoudelijke kennis en een grote afstand tot de werkvloer. De opwarming van de aarde is het grootschaligste probleem dat we kennen dat te lang niet is onderkend, aldus Diamond (2005, p. 425). Ook het regelrecht weigeren om sommige problemen te onderkennen, het uitsluitend najagen van eigen voordeel en pure machtswellust worden genoemd. Bij het nemen van beslissingen in kleine groepen kan *group think* gaan overheersen waarbij de groep in zijn geheel naar een extreem standpunt overhelt en waarbij alle rationaliteit en evenwicht verloren gaat (Diamond, 2005, p. 439, zie ook Sunstein, 2003; Surowiecki, 2004).

(Niet-)rijdende treinen en gepasseerde stations

Dichter bij huis zijn eveneens voorbeelden te vinden van onjuiste voorspellingen die tot beleidsfiasco's kunnen leiden. Jouke de Vries en Paul Bordewijk redigeerden *Rijdende treinen en gepasseerde stations: Over Srebrenica, de kredietcrisis en andere beleidsfiasco's* (2009), een boek dat een opsomming geeft van incorrecte voorspellingen die mede dankzij het negeren van waarschuwingen tot een aantal onverkwikkelijke situaties leidden. Het boek bevat bijdragen over de vijf Nederlandse militaire interventies: de eerste politionele actie, de Nieuw-Guineacrisis, de eerste Golfoorlog, de uitzending naar Srebrenica en de Kosovo-oorlog. In sommige van deze gevallen was te voorzien geweest dat het een fiasco zou worden. Hierbij speelde het beleidsparadigma dat Nederland een belangrijke speler op het wereldtoneel moest zien te blijven een rol. Daarnaast behandelt het boek (niet uitputtend) de besluitvorming rond de keuze voor de Joint Strike Fighter (JSF) en een aantal grote infrastructurele projecten waarbij sprake was van groepsdenken,

tunnelvisie en bestuurlijke verstrikking. De besluitvorming over megaprojecten als de Betuweroute en de Hogesnelheidslijn-Zuid wordt besproken. De kosten van deze projecten vielen zonder uitzondering veel hoger uit dan de verwachting was, en de baten lager. Bovendien duurde de realisatie van deze projecten vele jaren langer dan voorspeld (Priemus, 2009). De ontwikkelingen bij deze grootschalige projecten gingen bovendien vaak gepaard met het achterhouden dan wel manipuleren van informatie en het ridiculiseren van dissidenten. Het boek laat zien dat in veel van deze casus er wel tegengeluid was, maar dat dit, net als bij de ballonvaart naar de Noordpool, systematisch werd genegeerd.

De Vries en Bordewijk benoemen, net als Diamond, psychologische mechanismen zoals de confirmation bias en het groepsdenken (*group think*) als oorzaken van de beschreven beleidsfiasco's. Over groepsdenken is inmiddels veel geschreven. Groepsdenken gaat vaak samen met zelfoverschatting, blikvernaauwing en consensusdruk. Alternatieve oplossingen of verklaringen worden door de groep al bij voorbaat uitgesloten; men blijft liever bij de eigen analyse van het probleem. Tunnelvisie kan het gevolg zijn (Rassin, 2007). Soms wordt personen de mond gesnoerd die een andere mening dan die van de groep naar voren brengen. Er is een drang tot consensus die alternatieven actief uitsluit. Kritiek op de gekozen oplossing wordt niet op prijs gesteld en informatie die strijdig is met wat de groep vindt, wordt genegeerd. Surowiecki (2004) bepleit dan ook dat groepen die dit soort beslissingen nemen een gevarieerde achtergrond moeten hebben, niet te geïsoleerd moeten opereren, en tegenspraak actief moeten stimuleren. Kleine groepen met een gevarieerde achtergrond zouden de beste beslissingen nemen, juist dankzij de botsende opinies die tot nader onderzoek dwingen (Sunstein, 2003; Surowiecki, 2004). Een te snelle consensus tussen groepsleden met een te homogene achtergrond kan tot foutieve beslissingen leiden; het probleem wordt dan niet goed geanalyseerd en de groep legt zich te snel neer bij een gekozen oplossingsrichting. Niet ondenkbaar is dat juist in de Nederlandse maatschappij met zijn streven naar consensus belangrijke beslissingen genomen worden door groepen die te homogeen zijn en te weinig kritiek toelaten (Luyten, 2008; de Vries & Bordewijk, 2009).

De kredietcrisis

Ook de kredietcrisis wordt in het boek van De Vries en Bordewijk uitvoerig besproken (de Vries, 2009, p. 309 e.v.). De gang van zaken hierbij kan dienen als goed voorbeeld van mislukte voorspellingen waarbij tegengeluiden zijn genegeerd.

Een belangrijke oorzaak van de kredietcrisis was dat er lange tijd geld in overvloed was, wat werd veroorzaakt door een lage rentestand, aldus de Vries (2009, p. 312). Derivaten werden ontwikkeld en leningen werden opgeknipt,

gebundeld in pakketten en doorverkocht (*securitization* genoemd). De directe aanleiding voor de kredietcrisis waren de problemen op de Amerikaanse markt van de zogenoemde ‘*subprime* hypotheek’; hypotheek waar meer geld voor werd betaald dan het onderpand eigenlijk waard was. Uitgangspunt was toen dat de waarde van het onderpand —het huis— zou blijven stijgen, dus de hogere hypotheekrente zou geen probleem zijn. Maar natuurlijk bleven de huizenprijzen niet stijgen. Vanaf de zomer van 2006 ging het mis in de VS omdat steeds meer huizenbezitters hun verplichting niet meer konden nakomen. Vervolgens ging het fout met de gesecuritiseerde producten, niet alleen in de VS maar ook in andere delen van de wereld waaronder West-Europa. Banken dreigden om te vallen; sommige gingen failliet zoals de Lehman Brothers, en andere werden genationaliseerd. Tot op de dag van vandaag breidt de crisis zich uit en een voorspoedig herstel is nog niet in zicht.

De Vries (2009, 320 e.v.) analyseert uitvoerig de voorzienbaarheid van deze gehele gang van zaken en de redenen waarom waarschuwingen in de wind zijn geslagen. Hij spaart daarbij de verantwoordelijken niet. Zo heeft hij weinig goede woorden over voor directeur Teulings van het Centraal Planbureau (CPB) die stelt dat voorspellingen in een complexe economie amper meer mogelijk waren en dat de crisis pas begon met het omvallen van Lehman Brothers. De Vries maakt duidelijk dat de eerste waarschuwingen al in 2006 en 2007 waren gedaan in de VS, maar dat echter deze werden genegeerd. Er waren dus wel degelijk mensen die doorhadden wat er aan het gebeuren was en dat ook naar buiten brachten. Ook vermeldt de Vries (2009, 320) de ontkenningen van Minister Bos in augustus 2007 dat de Nederlandse hypotheekmarkt zich in de gevarenzone zou bevinden. Niet lang daarna kwamen ook in Nederland diverse banken en verzekeringsmaatschappijen in de problemen. De econometrische modellen hebben gefaald in het voorspellen van deze crisis; sterker nog zij hebben de crisis ten dele zelf veroorzaakt of versterkt, aldus de Vries (2009, 320). De waarschuwers die vragen stelden bij de gang van zaken met de derivaten zijn ten onrechte genegeerd.

De Vries noemt een aantal meer specifieke factoren die de gang van zaken met de kredietcrisis kunnen verklaren. Naast het bovenbesproken groepsdenken vindt De Vries ook hebzucht van belang. Adam Smith had het daar in zijn tijd ook al over, maar ging ervan uit dat die hebzucht getemperd zou worden door controle en toezicht. Tegenwoordig is prudentie echter ver te zoeken in het aandeelhouderskapitalisme en controle en toezicht functioneren niet adequaat. Technische complexiteit van de ‘innovatieve’ financiële producten is een andere factor. Niemand lijkt nog het overzicht te hebben over de markt en de producten. In plaats van voorzichtiger te worden, blijft men meelopen met de grote groep die graag handelt in deze ondoorzichtige producten. Men negeert de onzekere factoren liever. Zelfs Alan Greenspan, de voorzitter van de Federale Amerikaanse centrale bank,

heeft toegegeven dat hij de problemen niet kon doorgronden en de crisis niet had zien aankomen, dus vreemd is het niet als men de financiële producten niet kan begrijpen (de Vries, 2009, 330).

Het economische neoliberalisme met zijn privatisering, deregulering en liberalisatie van handel en industrie is een volgende factor. Het marktdenken is bijna tot ideologie verworden en het groepsdenken viert daarbij hoogtij; kritiek op de marktwerking wordt veelal gesmoord en ontmoedigd. Dit alles leidde tot een soort collectieve verdwazing die in de weg stond aan het doen van rationele voorspellingen en het nemen van verantwoorde beslissingen. Een economische zeepbel was het gevolg. Deze wordt door de Vries (2009, 339) vergeleken met eerdere *bubbles* zoals de Tulpenmanie, de *South Sea Bubble*, de crisis van 1929 en de *Internetbubble*.

Beschouwing

Voorspellen is moeilijk, zowel in het groot als in het klein. Cognitieve beperkingen, waardoor niet alle factoren tegelijk goed kunnen worden verwerkt, spelen een belangrijke rol. Maar daarnaast lijken psychologische mechanismen een grote invloed te hebben. Want waarom zouden mensen kansen vrijwel altijd overschatten en bijna nooit onderschatten? Het zou toch veel logischer zijn als die twee vormen ongeveer even vaak zouden voorkomen? Waarschijnlijk spelen hier factoren als overmoed, zelfoverschatting en het willen winnen en daarom niet de tijd nemen om goed na te denken, een rol. Het artikel heeft hiervan diverse voorbeelden gegeven.

De meeste voorspellingen en beslissingen die in dit artikel zijn beschreven, werden genomen door mannelijke voorspellers. Zeker voor zover het de voorspellingen met een substantiële maatschappelijke impact betrof, komt dit doordat mannen nu eenmaal vaker in de positie verkeren om dit soort beslissingen te nemen. Een vergelijking met hoe vrouwen zouden voorspellen en beslissen in dezelfde situatie kon niet worden gemaakt, met één uitzondering. Twee studies, een Amerikaanse en een Nederlandse (Goodman-Delahunty et al., 2010; Malsch, 1990) lieten beide zien dat vrouwelijke advocaten betere voorspellingen deden dan mannelijke. Het lijkt erop dat vrouwen zichzelf minder overschatten. Wellicht verdient het aanbeveling om als mannen als voorspeller op te treden, standaard een bepaald percentage van hun inschatting af te trekken of erbij op te tellen, afhankelijk van het type voorspelling.

Het materiaal dat in dit artikel is beschreven laat een weinig positief beeld zien van het 'voorspellingsvermogen' van de mens. Er zijn voornamelijk voorbeelden geschetst waarbij het misging. Maar natuurlijk gaat het heel vaak ook goed. Toch is niet ondenkbaar dat door de gegroeide complexiteit van de maatschappij en de groeiende grootschaligheid van vele ondernemingen, bouwplannen, expedities et cetera, het aantal situaties dat

leidt tot niet-optimale voorspellingen is toegenomen, waarbij de ruimte voor overschatting is vergroot.

Voorspellingen zouden in principe kunnen worden verbeterd. Directe feedback is van belang, maar wellicht ook het strikt binden van handelwijzen en beslissingen aan procedures. Als voorbeeld kan de luchtvaart worden genoemd. Dat is een gebied waar het maken van verkeerde inschattingen directe en desastreuze gevolgen kan hebben. Elk vliegtuigongeluk wordt uitvoerig geanalyseerd en kan leiden tot bijstelling van procedures waardoor vermijdbare beslissingsfouten ook echt worden verholpen. Er wordt veel aan gedaan om feedback te genereren, daarvan te leren en op grond ervan procedures bij te stellen. Vliegtuigongelukken komen dan ook weinig voor. De vorm van (zelf)discipline en afstraffing van fouten, zoals toegepast in de luchtvaart, zou op andere terreinen misschien ook kunnen helpen.

Literatuur

- Camphens, M. (2012). Bestemming Noordpool in een ijsballon. www.geschiedenisbeleven.nl/Rubrieken/Boeken/244-Bestemming-Noordpool-in-een-ijsballon/.
- Christensen-Szalanski, J. J. J. & Bushyhead, J. B. (1981). Physicians' use of probabilistic information in a real clinical setting. *Journal of Experimental Psychology*, 7:928–935.
- de Vries, J. (2009). De kredietcrisis. In: de Vries, J. & Bordewijk, P., redactie, *Rijdende treinen en gepasseerde stations: Over Srebrenica, de kredietcrisis en andere beleidsfiasco's*, pp 309–344. Amsterdam, Van Genneep.
- de Vries, J. & Bordewijk, P. (2009). *Rijdende treinen en gepasseerde stations: Over Srebrenica, de kredietcrisis en andere beleidsfiasco's*. Amsterdam, Van Genneep.
- Desmet, A. A., Fryback, D. G., & Thornbury, J. R. (1979). A second look at the utility of radiographic skull examination for trauma. *American Journal of Roentgenology*, 132:95–99.
- Diamond, J. (2005). *Collapse: How societies choose to fail or survive*. London, Penguin.
- Goodman-Delahunty, J., Granhag, P. A., Hartwig, M., & Loftus, E. F. (2010). Insightful or wishful: Lawyers' ability to predict case outcomes. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16:133–157.
- Lusted, L. B. (1977). *A study of the efficacy of diagnostic radiologic procedures*. Committee of the American College of Radiology.
- Luyten, M. (2008). *Ziende blind in de sauna: Hoe onze politiek, economie en cultuur 'Afrikaanse' trekken krijgen*. Rotterdam, Lemniscaat.
- Malsch, M. (1990). *Advocaten voorspellen de uitkomst van hun zaken*. Amsterdam/Lisse, Swets & Zeitlinger.

- Palmer, M. (2010). Which is better? The deal or the ordeal? *Vermont Bar Journal*, 36:34–39.
- Priemus, H. (2009). Besluitvorming over megaprojecten: De Betuweroute en de Hogesnelheidslijn-Zuid als voorbeeld. In: de Vries, J. & Bordewijk, P., redactie, *Rijdende treinen en gepasseerde stations: Over Srebrenica, de kredietcrisis en andere beleidsfiasco's*, pp 171–188. Amsterdam, Van Gennep.
- Rassin, E. (2007). *Waarom ik altijd gelijk heb: Over tunnelvisie*. Schiedam, Scriptum.
- Sunstein, C. R. (2003). *Why societies need dissent*. Cambridge, Harvard University Press.
- Surowiecki, J. (2004). *The wisdom of crowds: Why the many are smarter than the few*. London, Abacus.
- Tversky, A. & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185:1124–1131.
- Wilkinson, A. (2012). *The ice balloon: S.A. Andrée and the heroic age of Arctic exploration*. New York, Alfred A. Knopf.

9 Milieuprotest in de Groningse gas-agglomeratie: De maatschappelijke urgentie van een sociologische verkenning van milieusolidariteit onder elites en publiek

Kees Boender

Schatgraven in sociologisch onderzoek

Hoe neem je sociologisch onderzoek uit het verleden van de zeehavenindustriële agglomeratie Rijnmond op het juiste moment mee naar de toekomst van de gasindustriële agglomeratie in Groningen? Bemoeienissen van Elffers met onderzoek naar milieuprotest in Rijnmond leveren de aanleiding tot deze vraag. In zijn jongere jaren was Henk Elffers als onderzoeker verbonden aan de juridische faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Op inspirerende wijze verleende hij in deze faculteit ook methodologische, statistische en rekenkundige ondersteuning binnen een breed spectrum van onderzoek van collega-onderzoekers. Zijn betrokkenheid is bijvoorbeeld zichtbaar in twee gedetailleerde bijlagen bij mijn dissertatie *Milieuprotest in Rijnmond: Sociologische analyse van milieusolidariteit onder elites en publiek* (Boender, 1985). Elffers' commentaar bij de resultaten van diachronisch panelonderzoek over drie tijdstippen, met intervallen van telkens een jaar bij dezelfde, niet verhuisde bewoners, zijn kenmerkend voor de systematiek en precisie van zijn wetenschappelijk engagement. Zie hiervoor bij genoemd proefschrift: *Bijlage 6: H. Elffers. Serieuze verschillen in gemiddelde somscores op de milieusolidariteitsschaal* (Boender, 1985, 648–653) en *Bijlage 7: H. Elffers. Over de betrouwbaarheid van de meetmethode van milieusolidariteit* (Boender, 1985, 654–658).

Retrospectief op Rijnmond en perspectief op het Groningen-veld

Een terugblik op de plotselinge omslag in milieusolidariteit in de zeehavenagglomeratie Rijnmond in de jaren zeventig van de vorige eeuw, levert een verrassend perspectief op voor onderzoeksvragen naar de opkomende democratisering in en sanering van de gas-agglomeratie in het Groningen-veld. Begin 2013 begint zich daar een vroege mobilisatie tegen een jarenlang volgehouden praktijk van gaswinning af te tekenen. Onder dreiging van gevaarlijke aardbevingen en snel oplopende schades door bodemverzakking, komt een Groninger bodembeweging van de grond. Milieusolidariteit van burgers kan in beide gebieden worden vergeleken. Het gaat om hun veranderlijke morele betrokkenheid bij politieke besluitvorming en ruimtelijke ordening. Binnen het bestek van deze bijdrage is het interessant om naar het dynamische verleden van de Rijnmond-agglomeratie om te zien en vooruit te kijken in de ongewisse toekomst van de Groningse gas-agglomeratie. Diachronisch onderzoek in Rijnmond biedt in theorievorming, methodologie en empirische onderzoekresultaten heuristische aanknopingspunten om de (de)radicalisering van burgers en bestuurders in de Groningen te volgen.

Milieusolidariteit ontbreekt in de onderzoek-lawine van “ministerieel” gasonderzoek

Milieusolidariteit is de morele capaciteit van elites en publiekskringen om in politieke besluitvorming en ruimtelijke ordening de verdeling van levenskansen in bodem, water en lucht te aanvaarden, te hervormen of daartussenin geen duidelijke stellingname te kiezen. In een elftal seismische en economische onderzoekprojecten, in opdracht van de Minister van Economische Zaken, ontbreekt onafhankelijk sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar milieusolidariteit van Groningers. Speelt hun ervaring van levenskansen geen beslissende rol? Ondanks actuele verwaarlozing van sociaal-wetenschappelijke onderzoekskansen, rijst in het publieke debat onontkoombaar de vraag naar de collectieve ervaring van de Groningers van hun bedreigde levenskansen. Immers klinkt nog in ieders oren na de triomfantelijke slogan: “Er gaat niets boven Groningen!” Plotseling breekt er doorheen als alarmerend contrapunt: “Er is iets grondig mis onder Groningen!” Hoe ernstig is de reputatieschade voor de provincie Groningen als lokkende werk- en woonomgeving? Hoe is het gesteld met inspraak en medezeggenschap in de politieke besluitvorming van burgers en met de gezondheid en veiligheid in de ruimtelijke ordening van bewoners, in en rond het Groningse calamiteuze aardbevingsgebied? Wat is daar voor onzekere burgers en angstige bewoners, verontruste bestuurders en gealarmeerd bedrijfsleven aan de hand in termen van politieke (on)mondigheid, ruimtelijke (on)veiligheid en (on)afzienbare schadeontwik-

keling? Worden zij door de autoriteiten van hun veiligheidsregio pro-actief beschermd vanuit het rechtstatelijke voorzorgsprincipe? Of blijven zij als bewoners en bedrijfsleven in de regio op de *collateral damage* zitten van het nationale profijt van de Groningse bodemschatten? Leidt morele paniek over onrecht en ongelijkheid voor de wet tot radicalisering van de provinciale periferie ten opzichte van het nationale centrum? Of blijft, reagerend op bestuurlijke sociale controle, met name door *management by speech* en *damage control*, de Groninger bevolking gelaten afwachten: politiek geresigneerd en ruimtelijk tolerant, afgekocht door genereuze individuele en regionale schade- en risicocompensatie? Zullen nieuwe seismische en economische onderzoeksvraagstellingen geruststellingen voor de bewoners en bestuurders opleveren? Kunnen zij rustig gaan slapen?

Ruimtelijke infrastructuur: regionale ontwikkeling ondermijnd door calamiteuze omknelling?

Het Groningen-gasveld behoort tot de grootste gasvelden ter wereld. Het is het grootste gasveld in Europa. Ondergronds is reeds gewonnen: 2020 miljard m³ gas (31-12-2012). Nog te winnen hoeveelheid gas: 780 miljard m³ gas (31-12-2012). Jaarproductie 2012: 47 miljard m³ gas. (Bron NAM platform.nl aardbevingen door gaswinning, dd 20-12-2012). Het gasveld is weliswaar gedeeltelijk ondermijnd, maar ook nog voor meer dan een kwart vol. Er lijkt dus nog vele jaren een wereld te winnen voor de Nederlandse schatkist. Belang voor de Rijksbegroting: tot nog toe geïncasseerd 220 miljard euro. Een reductie van de jaarlijkse productie met 20% zou in een tijd van hevige bezuinigingen tot een tegenvaller voor de Rijksbegroting leiden van 2.2 miljard euro per begrotingsjaar. (Brief Minister van Economische Zaken aan de Tweede Kamer dd 25-1-2013). Het langdurige nationale politieke en economische belang is daarmee duidelijk geschetst.

De afmetingen van het gasveld: 900 km². Direct boven het gasveld wonen circa 40,000 mensen. Dwars door het gebied loopt het Eemskanaal. Het gebied wordt doorkruist met gasleidingen, bruggen, sluizen en waterkeringsystemen. Aan de Westkant ligt de universiteitsstad Groningen, bestuurlijk centrum van de provincie en van de veiligheidsregio. Aan de Noordkant grenst de zeehavenagglomeratie van het Eemshavengebied met chemische industrie aan het Groningen-veld. Als politieke bestuurders zijn begin 2013 binnen enkele dagen prominent bij het publieke debat over de gaswinning betrokken: Gedeputeerde Staten van Groningen, de commissaris van de Koningin, de Burgemeester van Groningen tevens voorzitter Veiligheidsregio Groningen, acht burgemeesters van gemeenten in en rond het gaswinningsgebied en de Dijkgraaf van het Waterschap Noorderzijlvest. De veiligheidsregio is bestuurlijk belast met rampenbestrijding en crisisbeheersing. De Groningse politieke elite reageert op de briefwisseling over de calamiteuze

toekomst van de gaswinning met en van verantwoordelijk minister van Economische Zaken. Hun spontane bestuurlijke eenheidsfront geeft in brieven en in de media door aan de nationale overheid hoe zij de problematiek rond gasproductie, veiligheid en schade politiek proberen te doorzien. Pleidooien voor regionale en lokale schadecompensatie voeren daarbij de boventoon.

Over de bevolking zelf in aantallen per 1-1-2012: de provincie Groningen: 580,747; de stad Groningen: 192,985; de acht overige gemeenten in en rond het gasveld: 112,496. De bewoners in deze gemeenten hebben met elkaar gemeen hun gigantische belangen in onroerend goed dat onverkoopbaar dreigt te worden. Dit nog afgezien van gezondheids- en veiligheidsbelangen die de komende jaren ernstig onder druk zullen staan.

Spanning tussen centrum en periferie: Groningen als pinautomaat van de Randstad

Een afstandelijke typering van de nationale verdeling van nieuwe levenskansen door gaswinning in Groningen geeft Professor dr. ir. Jan Rotmans, hoogleraar Duurzame Transitie en Transitie management aan de Erasmus Universiteit Rotterdam in een interview in februari 2013: “Wat er op dit moment in Groningen aan de hand is, is bijzonder tragisch. Jarenlang heeft de Randstad van de Groningse aardgasbaten geprofiteerd. Slechts één procent van de gasbaten werd in de noordelijke provincies geïnvesteerd. De hogesnelheidslijn kwam er, maar de door Groningen vurig gewenste Zuiderzeelijn kwam er nooit. Groningen was gewoon de pinautomaat van de Randstad. En zelfs nu de aardbevingen toenemen, bagatelliseren we de problemen van de Groningers. . . We accepteren op dit moment een absurd hoge kans op een zware aardbeving. Volgens het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM) is die kans 1 op 14 in de komende twaalf maanden. Voor onze dijken rekenen we met een maximale waterstand die eens in de tienduizend jaar voorkomt. De risico’s van gasboringen zijn altijd genegeerd: overal waar ter wereld naar gas wordt geboord worden gebouwen verstevigd. Behalve in Groningen. Dat is pure nalatigheid” (Bron: DNP Niets meer onder Groningen- deel 2, dd 15-2-2013, tekst Ties Joosten).

Dit citaat geeft een op Groningen toegespitste diagnose van *Dutch Disease*: een dramatisch scheve verdeling van levenskansen in consumptie en investeringen tussen periferie en centrum. Collectieve gevoelens van ongelijkheid, onrecht en onrust over het gevaar van voorspelbaar zwaardere aardbevingen, en het verder oplopen van onomkeerbare schade aan en onverkoopbaarheid van have en goed zetten de reputatie van de regio hevig onder druk. Tot voor kort was per saldo typerend voor de Groningse politieke cultuur tegenover deze nationale bejegening: een mengeling van politieke resignatie en ruimtelijke tolerantie.

Wie blijven echter onder bestuurders, ondernemers en bewoners in de nabije toekomst als een collectieve lotsbestemming gelaten de gevolgen van de huidige vorm van gaswinning aanvaarden? Zal met nieuwe te verwachten aardbevingen, en dan met slachtoffers, hun collectieve stemming radicaal omslaan? De historische Rijnmondcasus levert enkele prangende vragen en inzichten op: Waar, hoe en bij welke publiekskringen in de bevolking en door welke factoren wordt (de)radicalisering versneld, door welke (contra-) elites en door welke ruimtelijk rampzalige schokkende gebeurtenissen? Hoe gevoelig, bereid en vaardig zijn regionale bestuurders tegenover het nationale politieke centrum?

Het morele dilemma tussen regionaal gevaar en nationaal profijt

De directeur van de NAM stelt in een brief van 21-1-2013 aan de Inspecteur-generaal van het SodM onder het kopje: “Nieuwe inzichten” dat: “. . . er een kans van meer dan 50% is dat er gedurende de resterende Groningen productieperiode, die nog meer dan 50 jaar zal duren, een of meerdere aardbevingen zullen optreden met een sterkte van meer dan 3.9.” Onder het kopje: “Field-wide productiemaatregelen” stelt de NAM: “Een productiebeperking zal de kans op een sterkere aardbeving niet wegnemen, de sterkte van mogelijke aardbevingen niet verminderen en de kans niet doen afnemen bij gelijkblijvend reservoirmangement. NAM vindt een productiebeperking geen goede voorzorgsmaatregel omdat de kans op een krachtige aardbeving er niet mee wordt weggenomen (niet substantieel verlaagd wordt) en het in die zin dus niet effectief en evenwichtig is.” Een dag later, op 22-1-2013, volgt een brief van het SodM. De Inspecteur-generaal der Mijnen schrijft aan de Minister van Economische Zaken: “Een aardbeving kan grote schrik en paniek reacties teweeg brengen onder de bevolking.” En: “Gelet op de gevolgen van aardbevingen met een grotere sterkte dan 3.9 en de kans van 7% dat deze optreedt in 2013/2014 moet dit geclassificeerd worden als een groot risico.” Het advies van het SodM aan de minister is duidelijk: “Alleen door de gasproductie heel drastisch te reduceren of zelfs te stoppen is te verwachten dat na enkele jaren vrijwel geen voelbare aardbevingen zullen optreden in het Groningen veld.” SodM adviseert de verantwoordelijk Minister van Economische Zaken een snelle besluitvorming: “Als eerst de noodzakelijke studies worden uitgevoerd en op grond daarvan de productie gereduceerd zou moeten worden, zal het effect pas na 24–28 maanden gevoeld worden. Zouden er extra putten en installaties nodig zijn dan betekent dat pas na 36–40 maanden effect.” Het SodM adviseert de minister met het oog op veiligheid vanuit het voorzorgsbeginsel de volgende maatregel aan de NAM voor te schrijven: “De gasproductie uit het Groningse gasveld zo snel mogelijk en zoveel als mogelijk en realistisch is, terug te brengen.” Wetsartikelen uit

de Mijnbouwwet geven de minister de bevoegdheid om NAM deze maatregel voor productievermindering op te leggen. Het is onverfloerst duidelijk: de NAM is niet van plan om uit zichzelf de gasproductie te verminderen. Het SodM legt vervolgens de politieke bal bij de verantwoordelijk Minister van Economische Zaken en de Tweede Kamer. De minister trekt de politieke consequenties uit de tegenstrijdige stellingnamen van NAM en SodM en organiseert razendsnel een *go between* door uitsteltijd te kopen met het organiseren van een reeks onderzoeken. Hij gaat persoonlijk ter plekke in gesprekken de lastige emotionele confrontatie aan met bewoners en bestuurders in en rond het Groningen-gasveld. Maar hij handhaaft onverminderd de maximale productie door de NAM. Hoe worden toenemende onveiligheid en oplopende schade als regionale belangen nu verder tegen nationale belangen voor de Rijksbegroting en de leveringszekerheid aan Nederlandse en Europese gasconsumenten afgewogen? Uiterlijk begin 2014 hoopt deze verantwoordelijk minister hierover een beslissing te kunnen nemen.

Het SodM creëert met dit alarmerende advies een politieke crisissituatie voor de nationale regering en het regionaal bestuur van provincie en veiligheidsregio. Het kabinet moet laveren tussen autorisatie van regionaal gevaar en schadeclaims en de noodzaak van continuïteit van nationaal profijt voor de rijksbegroting en van leveringszekerheid. En dat in een tijd van een als een mantra herhaald politiek dictaat van de noodzaak van het terugdringen van het nationale begrotingstekort.

Minister-president Rutte en Minister van Economische Zaken Kamp: confrontatie met bestuurders en bewoners door *management by speech* en *damage control*

Voorafgaand aan de confrontatie met de Tweede Kamer in een technische briefing, een hoorzitting en debatten in de Tweede Kamer gaan de Minister-president en de Minister van Economisch Zaken naar Groningen. Bestuurders en bewoners zijn gealarmeerd, niet alleen ruimtelijk door recente aardbevingen, maar ook door over wat hen volgens het SodM aan (levens?)gevaar door onvermijdelijke nog zwaardere aardbevingen nog te wachten staat. Minister-president Rutte verzekert de Groningse bestuurders dat de aanpak van de toenemende risico's door aardgaswinning in Noord-Groningen binnen het kabinet absolute top-prioriteit krijgt. Hij zegt: "En ik ben er dus trots op dat we onmiddellijk —provincie, gemeente, Rijksoverheid en NAM— in de actiemodus zijn gegaan" (NOS Nieuws 30-1-2013). Minister Kamp gaat in het "episch centrum" van het Groningen-gasveld poolshoogte nemen bij de bewoners van Slochteren. Hij spreekt ook met Groningse bestuurders. Hij laat hen weten dat de huidige schade zo snel mogelijk moet

worden hersteld en dat er onderzoek wordt gedaan naar alternatieve methoden van gaswinning. Ook worden gebouwen die risico lopen zo snel mogelijk verstevigd. Rutte bespreekt de risico's van boringen met de burgemeesters van Loppersum en Slochteren, de commissaris van de Koningin Max van den Berg en de voorzitter van de Groningse veiligheidsregio, de Burgemeester van Groningen Peter Rehwinkel (Telegraaf 30-1-2013). Minister Kamp schrijft daarna aan de Tweede Kamer op 25 januari 2013, betreft "Gaswinning Groningen-veld": "De Groningse gaswinning kan niet binnen afzienbare tijd vervangen worden door gasimport of door andere maatregelen. Een verminderde beschikbaarheid van Groningen-gas heeft ernstige gevolgen voor de Nederlandse samenleving en voor de samenlevingen in de ons omringende landen." Hij noemt ook de gevolgen van het jaarlijks wegvallen van 2.2 miljard euro op de Rijksbegroting. Op 11 februari 2013 schrijft Minister Kamp wederom aan de Tweede Kamer, betreft: "Toezending stukken naar aanleiding van gedane toezeggingen in Algemeen Overleg Gaswinning Groningen" over de uit te voeren 11 onderzoeken, onder andere: naar schade door grotere aardbevingen (4 projecten); naar mogelijkheden tot beperking aantal en sterkte bevingen (2 projecten); naar mogelijke consequenties van productiebeperking (3 projecten) en naar mogelijke waardedaling van huizen en onafhankelijke schadeafhandeling en- bepaling (2 projecten). Vragen en twijfels over de onafhankelijkheid via toezicht en begeleiding van deze onderzoeksprojecten uit te voeren door NAM, Gasunie, Gastera, TNO, KNMI, het Ministerie van Economische Zaken en het Ministerie van Financiën, komen in een overleg met de Kamercommissie voor Economische Zaken nadrukkelijk aan de orde. Het betreft overwegend technisch-seismisch onderzoek, onder meer naar te wijzigen productiemethoden en economisch onderzoek naar de gevolgen van productiebeperking en schadecompensatie. Sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de milieu-ervaring van de Groninger bewoners, burgers, bestuurders en ondernemers in het aardbevingsgebied ontbreekt. En dat is opmerkelijk met de Universiteit van Groningen als onafhankelijke geëngageerde wetenschappelijke onderzoeksinstituten met een internationale reputatie, gelegen aan de rand van het grootste gasveld van Europa. De morele dynamiek van milieusolidariteit: de veranderlijke collectieve ervaring van de samenhang tussen mentaliteit, politieke besluitvorming en ruimtelijke ordening van bestuurders, ondernemers en bewoners in en rond het gasveld, kan politiek op langere termijn beslissend zijn voor de toekomstige wijze van winning van de nog lonkende gasreserves. Het gaat om hun levenskansen, om hun gezondheid en veiligheid in de provincie Groningen.

Reactie dd 1-2-2013 van Gedeputeerde Staten van Groningen aan Provinciale Staten op brieven van NAM dd 21-1-2013, SodM dd 22-1-2013 en Minister van Economische Zaken dd 25-1-2013

Gedeputeerde Staten geven na enkele dagen verrast en bezorgd hun “Standpunt inzake aardbevingsgevoeligheid Groningse gasveld” aan de statenleden. Gedeputeerde Staten geven als hun morele standpunt over gaswinning: “Voor ons college staat de veiligheid van de inwoners van het betreffende gebied voorop.” Samengevat achten zij de volgende mix van maatregelen gewenst en passend:

- A. aanpassing gaswinning en daarmee reductie van de kans op zwaardere aardbevingen
- B. elimineren van veiligheidsrisico's en van schade door preventieve maatregelen
- C. goede schadeafhandeling
- D. structureel compensatiegebaar naar bewoners en bedrijven in Noord-Groningen.

Gedeputeerde Staten lichten punt D toe als indirecte schadelijke gevolgen en nadeel: “Het betreft dan ondermeer de waardedaling van de woningen en bedrijven, reductie van de investeringen, verminderde aantrekkingskracht van het gebied en aantasting van de woonbeleving” ... En juridiserend vervolgen zij over een normatief vacuüm: “Bedacht moet worden dat het niet of niet volledig toepassen van het voorzorgbeginsel en het risico op (zwaardere) aardbevingen zondermeer tot een forse compensatie noopt.” En onder verwijzing naar het bestaande Waddenfonds van 800 miljoen euro: “Wij achten een structureel langjarig gebaar naar en inwoners en bedrijven ten behoeve van leefbaarheid en duurzame energietransitie gefinancierd uit de NAM-winning van het Groninger gasveld een geëigende vorm hiervoor.” De commissaris van de Koningin Max van den Berg denkt hardop over een nieuw gas-compensatiefonds van 1 miljard euro. Zijn partijgenoot van de PvdA, de Burgemeester van Groningen Peter Rehwinkel, lokt een politieke aanvaring uit met Van den Berg over vermeend Calimero-gedrag. De socialistische burgemeester moet in de Groningse raad snel bakzeil halen. De regionale bestuurlijke gelederen worden wijselijk gesloten. De lokale politieke elite ondersteunt de claim van de gedeputeerden. Op 12-2-2013 bepleiten lokale bestuurders uit de provincie Groningen (9 burgemeesters, de dijkgraaf Noorderzijlvest en een lid van GS) in een brief aan de fractievoorzitters/woordvoerders Economische Zaken Tweede Kamer, betreft: “Gaswinning

Groningen-veld-Aardbevingen”: aanpassingen in de aardgaswinning; preventieve maatregelen om schade te beperken; een goede en snelle schadeafhandeling; een positieve voorziening/gebaar als “versterking van het gebied” met name als duurzaam energiegebied. Zij spreken uit dat zij “de balans van de winning in het gebied weer positief willen krijgen.” Allen willen “het gebied uit de schade halen.”

Discussie-drieluik : Veiligheid – Productie – Schade. Twijfel aan onafhankelijkheid van onderzoek in de vaste Kamercommissie voor Economische zaken

Voorafgaand aan twee Kamerdebatten over gaswinning, met daartussenin nieuwe aardbevingen in Groningen, voeren de kamerleden in de vaste commissie voor Economische Zaken overleg met minister Kamp over diens brief van 25-1-2013 betreffende “Gaswinning Groningen-veld.” Trefwoorden in het verslag zijn: “emotioneel en lastig probleem”; “onrust, onzekerheid en angst”; “vertrouwen herstellen.” Centraal staat in de discussie het drieluik: veiligheid (van 40.000 mensen boven het veld); productie(vermindering), schade (taxatie, -afhandeling, -preventie en -compensatie). Minister Kamp stipuleert nadrukkelijk de opbrengst van 11.5 miljard euro per jaar voor de schatkist en 1.4 miljard euro voor de NAM (Verslag p.50). De Kamerleden halen verder het voorzorgsprincipe en de energietransitie aan. De minister wordt uitvoerig aangesproken over de stuurgroep en de begeleidingcommissie van de 11 onderzoeken die voor december 2013 gereed moeten zijn. De minister: “Ik wil een onderzoek dat uiteindelijk uitwijst met welke maximale sterkte wij rekening moeten houden” en: “Ik heb ook niet besloten om maar door te gaan met die gaswinning. Nee, er is besloten om preventieve maatregelen te nemen, onderzoeken te doen en voorbereidingen te treffen voor een integrale afweging aan het einde van dit jaar. Ik sluit geen enkele optie uit, ook niet de optie om te gaan minderen in bepaalde percentages. Het is allemaal mogelijk.” De minister is duidelijk: “Ik zal dus aan het einde van dit jaar, maar uiterlijk de eerste weken van februari, een besluit nemen” (Verslag p.36). Na afloop van het tweede gaswinningsdebat beschikt minister Kamp over de goedkeuring van zijn probleembenadering door de coalitiepartijen VVD en PvdA: voorlopig onverminderde gaswinning en onderzoek naar productievermindering en schadebeperking. De optie van oppositiepartijen voor onmiddellijke productievermindering is afgewezen.

Politieke ontgoocheling in Groningen: Oproep tot mobilisatie van een bond

De brief van de CDA-Statenvructie dd 15-2-2013 betreffende: “Vragen onderzoek economische schade” aan het College van Gedeputeerde Staten van Groningen beschrijft na de debatten in de Tweede Kamer de ontgoocheling: “Er komt geen fonds om de schade te vergoeden voor het bedrijfsleven, voor extra veiligheidsmaatregelen en voor de onverkoopbaarheid dan wel waardedaling van woningen en daarmee economische schade voor de inwoners van Groningen.” Dan volgt in de brief in onversneden taal een oproep voor *mobilization of participants for action*. Zij roepen op tot het vormen van een bond van Groningse tegen-elites die een einde moeten maken aan de anomische ervaring van nationale normloosheid. De Groningse CDA’ers in Provinciale Staten vertolken dit indringend voor de Groningers: “Het is dan ook van het grootste belang dat alle partijen en organisaties in Groningen zich bundelen om hiertegen in verzet te komen. De schade is enorm, er zijn veiligheidsrisico’s en burgers voelen zich onveilig. Niet als gevolg van natuurlijke ontwikkelingen, maar door menselijk ingrijpen in de bodem met een aanzienlijk financieel gewin voor de staatskas. Hier ligt dan ook een nadrukkelijke verantwoordelijkheid voor de Rijksoverheid om te compenseren. De voltallige regio dient de regering op haar verantwoordelijkheid aan te spreken, eensgezind en daadkrachtig.” Er tekent zich in deze oproep een vroege fase van mobilisering van de Groningse periferie tegen het Haagse centrum af: onthulling van een normatief vacuüm rond het voorzorgsprincipe, gevolgd door afwijzing van sociaal onrecht en onvrijheid (met name de acute onverkoopbaarheid van woningen). Maar onder deze morele, juridische en economische motieven ligt politieke onrust, frustratie over het uitstellen van strategische beslissingen door het kabinet ten aanzien van veiligheid. Resultierend in diep wantrouwen tegen de nationale politiek, gevoed door bureaucratische onverschilligheid van de NAM over eenzijdige bewijslast en de karige afhandeling van claims.

Biedt het onderzoek in het Rijnmondgebied aanknopingspunten voor onderzoek in Groningen?

Theorievorming: Milieusolidariteit onderscheidt zich als theoretisch-analytisch begrip door een breed spectrum van orthodoxe, intermediaire en alternatieve betrokkenheid bij de verdeling van levenskansen in een geografisch begrensd gebied. Een stereotype beeld van polarisering in uitsluitend orthodox-aanvaardende en alternatief-verwerpende houdingen en bindingen kan hiermee worden doorbroken. Operationele vragen naar milieusolidariteit betreffen de dynamische tegenstelling tussen houdingen: orthodoxe politieke resgnatie versus alternatieve politieke revisie en orthodoxe ruimtelijke tole-

rantie versus alternatieve ruimtelijke reconstructie gekoppeld aan negatieve versus positieve identificatie met tegen-elites. Er blijkt zich tijdens radicalisering in het Rijnmondgebied een uiterst dynamisch intermediair spectrum af te tekenen, zowel cultureel-structureel (als “generalized belief”) als naar dragende sociaal structurele bewonersgroepen en sociale categorieën (Boender, 1985, 462–512). Dit theoretisch-analytische begrip zou ook in Groningen geoperationaliseerd kunnen worden.

Methodologie: Ondervraging op drie tijdstippen met telkens een interval van een jaar, met gelijklopende vragen van dezelfde, al eerder ondervraagde respondenten op hetzelfde woonadres (Boender, 1985, 620–629, Bijlage 3: over deelnemers en uitvallers). De steekproefomvang en -geleding naar centrum en periferie in termen van ruimtelijke dreiging en politieke beïnvloeding van besluitvorming is hier van belang voor analysemogelijkheden. Dit participierend observeren en documenteren, met name ook het volgen van mobilisering in de sociale media, maakt het diachronisch volgen van (de)radicalisering in de Groningse situatie mogelijk.

Empirische onderzoeksresultaten:

- Milieumobiliseringstypen: actiestreven en actierichting periode 1969–1973 (Boender, 1985, 434).
- Milieumobilisering: eerste fase van onthulling van normatief vacuüm; tweede fase van afwijzing sociaal onrecht van onleefbaarheid en onvrijheid; derde fase van conceptualiseren van nieuwe normen; vierde fase van generalisering van nieuwe normen (Boender, 1985, 434).
- Parate radicale kern van woordvoerders in meerdere actiegroepen tijdens de protestepisode 1970–1973 (Boender, 1985, 448).
- Langdurig parate publiekskringen van aanhangers van de milieuherformingsbeweging in Rijnmond (Boender, 1985, 504–505).

Het gaat hier om typologieën die onderzoeksvragen in de Groningse situatie kunnen oproepen.

Moral device voor bestuurders in een anomische episode

Sociologisch panel-onderzoek naar de collectieve ervaring van bedreigde levenskansen kan functioneren als onmisbaar objectiverend moreel bestuurlijk instrument om strategische besluitvorming democratisch richting te geven en te legitimeren. Politici in bestuurlijke crisissituaties kunnen zich erop

beroepen. In de Rijnmondsituatie is dat ook werkelijk gebeurd. De Motie Lems tegen de vestiging van Hoogovens en Staalfabrieken in Rijnmond beroept zich nadrukkelijk op de eerste golf van het panelonderzoek. In de Motie Lems staat: “Niet kan worden voorbij gegaan aan ernstige bezwaren die er leven onder de bevolking van het Waterweggebied tegen de vestiging van een hoogoven- en staalbedrijf op de Maasvlakte (zie ondermeer de lezersenquête en de wetenschappelijke enquête van het Rotterdamsch Nieuwsblad)” (Boender, 1985, 428).

De sociaal-wetenschappelijke inzet van panelonderzoek kan een *moral monitoring device* opleveren in de worsteling om een nieuwe democratische verdeling van levenskansen tijdens de saneringstransitie van het Groningengasveld (Douglas & Wildavsky, 1982). Het is het gemeenschappelijk belang van Nederland en Groningen om de komende jaren moreel en materieel solidair zo onbeschadigd mogelijk door deze transitie te komen. Dat vergt nieuwe normen voor gaswinning: voer voor rechtspsychologen en rechtssociologen. Het wordt spannend voor, in en onder Groningen! Komt er een Groningse beweging voor nieuwe normen voor gaswinning op gang? Ik schrijf dit op 30-3-2013. De gewone werkelijkheid in een ongewone situatie zal het ons leren.

Inspirerende literatuur

De literatuurlijst is aangevuld met inspirerende literatuur over risico en gevaar, riskante gewoonten en zorg voor welzijn, centrum en periferie, voorzorgcultuur en voorzorgprincipe, collectief gedrag.

Literatuur

- Boender, K. (1985). *Milieu protest in Rijnmond: Sociologische analyse van milieusolidariteit onder elites en publiek*. Rotterdam, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Douglas, M. & Wildavsky, A. (1982). *Risk and culture: An essay on the selection of technological and environmental dangers*. Berkeley and Los Angeles / London, University of California Press.
- Gadourek, I. (1963). *Riskante gewoonten en zorg voor eigen welzijn*. Groningen, J.B. Wolters.
- Gottmann, J. (1980). *Centre and periphery: Spatial variation in politics*. Beverly Hills / London, Sage Publications.
- Pieterman, R. (2008). *De voorzorgcultuur: Streven naar veiligheid in een wereld vol risico en onzekerheid*. Den Haag, Boom Lemma.
- Prins, R. & Boutellier, H. (2010). De lokale voorzorgcultuur: Over de steeds verder naar voren werkende overheid in de aanpak van sociale onveiligheid. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 9:3–17.

Smelser, N. (1962). *Theory of collective behaviour*. London, Routledge & Kegan Paul.

Deel II

STRAFRECHTSPLEGING

10 Over de illusie van het laatste woord in strafzaken

Joëlle Rozie

Inleiding en afbakening

Strafrecht en rechtspsychologie: het zijn disciplines die ongetwijfeld in elkaars verlengde liggen. Nog vers in het geheugen ligt mijn eerste ontmoeting in 2005 (ik als nieuw aangestelde professor strafrecht aan de Universiteit Antwerpen) met collega Henk Elffers (in zijn hoedanigheid van toenmalig professor rechtspsychologie aan dezelfde universiteit) om te brainstormen over mogelijke synergieën. Toch moet worden vastgesteld dat de modale jurist door een gebrek aan vorming op dit terrein spijtig genoeg niet altijd voeling heeft met de gedragswetenschappelijke benadering van het recht.

Zo is voor een penalist de titel van de volgende rechtspsychologische bijdrage op zijn minst intrigerend te noemen: *The last word in court: A hidden disadvantage for the defense* (Englich et al., 2005).

Het gegeven dat het laatste woord voor de verdediging moet worden gewaarborgd, wordt door de strafwetgever immers hoog in het vaandel gedragen. Zo bepaalt het artikel 311 N. Sv. dat aan de verdachte op straffe van nietigheid het recht moet worden gelaten om het laatst te spreken. De Hoge Raad¹ verduidelijkt dat het laatste woord niet moet worden gelaten aan de raadsman, doch dat hem de bevoegdheid toekomt om het laatst te spreken. Met andere woorden, de raadsman moet er om vragen, terwijl aan de verdachte de mogelijkheid moet worden geboden. Het nemen van het laatste woord betreft een recht van de verdachte. Ook in België is het laatste woordcriterium met betrekking tot politie- en correctionele zaken verankerd in de wetgeving. Enerzijds vloeit dit voort uit de artikelen 153 en 190 Sv. waaruit respectievelijk volgt dat de gedaagde partij of haar advocaat haar opmerkingen [als laatste] kan voordragen of dat de beklaagde en de voor het misdrijf burgerrechtelijk aansprakelijke persoon of hun advocaat [als laatsten] kunnen antwoorden. Anderzijds bepaalt artikel 210 Sv. dat de beklaagde of zijn advocaat in graad van beroep, indien hij het vraagt, altijd het laatste woord heeft. In politie- of correctionele zaken brengt het feit

¹HR 14 oktober 1997, *NJ* 1998, 243.

dat de beklaagde en/of zijn raadsman niet het laatst gehoord werden de nietigheid niet mede, indien zij niet gevraagd hebben gehoord te worden.²

Voor het hof van assisen waar er een loskoppeling is tussen schuld en straf krijgt de beschuldigde of zijn raadsman *altijd* het laatste woord (art. 320 Sv.). De verplichting aan de beschuldigde het laatste woord te geven geldt slechts voor de debatten over de grond van de zaak en over de toepassing van de straf en niet bij tijdens het onderzoek of de debatten ontstane betwistingen, behalve als de beschuldigde uitdrukkelijk om het laatste woord zou hebben verzocht.³ Uit artikel 341 Sv., dat specifiek betrekking heeft op het afzonderlijk straftoematingsdebat voor het hof van assisen, volgt eveneens impliciet maar zeker dat de beschuldigde het laatste woord heeft nu de voorzitter het woord verleent aan de beschuldigde en zijn raadsman nadat de procureur-generaal de toepassing van de strafwet heeft gevorderd en de burgerlijke partij (behoudens de vordering dat de te verbeuren zaken die aan haar toebehoren aan haar worden teruggegeven) geen stem heeft in de Belgische straftoematingsfase.

Het niet naleven van de laatste woord-aanspraak leidt tot een schending van het recht van verdediging.⁴ De *ratio legis* is overduidelijk: de verdediging moet de gelegenheid krijgen om elke voor hem relevante *topic* die nog niet naar voren werd geschoven te belichten.

Men kan er niet omheen: hoewel terechtzittingen (al dan niet terecht) worden overwoekerd door procedurekwesties, vormt de straftoematingsbeslissing als sluitstuk van de procedure voor de beklaagde/beschuldigde ontegensprekelijk een sleutelmoment. De vraag rijst dan ook of de vooropgestelde *ratio legis* van ‘het laatste woord’ wordt bereikt op het straftoematingsniveau? Kan de verdediging met andere woorden al zijn troeven op tafel leggen of wordt daarentegen zijn straftoematingspleidooi bewust of onbewust gehypothekeerd door bepaalde (buiten)wettelijke mechanismen? De insteek van deze bijdrage is in de eerste plaats na te gaan of de ontstentenis van een tweefasen proces op het niveau van de politie- en de correctionele rechtbank het optreden van de verdediging niet al te ingrijpend ondermijnt. Het dient te worden benadrukt dat voor de beantwoording van deze onderzoeksvraag (alleszins wordt getracht een aanzet tot antwoord te geven) in deze bijdrage voornamelijk zal worden gefocust op de Belgische straftoematingspraktijk. Dit neemt niet weg dat ook voor de Nederlandse lezer het déjà vu-gevoel kan opduiken.

²Cass. 27 januari 1958, *Arr.Cass.* 1957–58, 336; Cass. 11 maart 1986, *RW* 1985–86, 2793; Cass. 11 oktober 2000, *Arr.Cass.* 2000, 1556; Cass. 12 juni 2002, *RW* 2003–04, 1343.

³Cass. 2 oktober 1967, *Arr.Cass.* 1968, 161; Cass. 27 april 2011 (P.11.0019.F).

⁴*RPDB*, v° *Droit de la défense*, Compl.III, nr. 157; Zie ook Cass. 19 maart 1973, *Arr.Cass.* 1973, 711.

De vermeende boosdoener

Behoudens in de Belgische assisenprocedure waar er een loskoppeling bestaat tussen schuld en straf, is er anno 2013 voor de andere strafzaken geen sprake van een tweefasen proces ten gronde. Een nuancering betreft de rechtsfiguur van de opschorting van de uitspraak van de veroordeling, de mogelijkheid tot het voeren van een bijzonder onderzoek naar de vermogensvoordelen na de schuldigverklaring en de te voeren procedure na de gedeeltelijke vernietiging van de rechterlijke uitspraak door het Hof van Cassatie (zie hierover uitgebreid Denys, 2006).

Behoorlijke rechtsbedeling wordt gevormd door de interactie met de verschillende procesdeelnemers. Het spreekt voor zich dat gerechtelijke actoren zoals politie, onderzoeksrechter en parket het bestraffingsparcours kunnen sturen (zie hierover uitgebreid Rozie, 2009b), maar ook voor de advocaat van de beklaagde is er tijdens de bestraffingsfase een belangrijke rol weggelegd. Het is verkeerd te denken dat de raadsman van de beklaagde vóór deze fase al zijn kruit reeds heeft verschoten. Bepaalde advocaten die zich graag manifesteren als ‘hoeder van de rechtsregels’ en daarom door sommigen op een bijna neerbuigende wijze worden gecatalogeerd als ‘procedurepleiter’, zijn zeer gedreven om de rechtsregels te laten respecteren zonder dat zij ooit met enig gewetensprobleem worstelen (zo beweren ze althans). Zo hoort het ook. Rechtsregels dienen in een rechtsstaat te worden nageleefd ongeacht het achterliggende gepleegde strafbaar feit. Toch mag ook het bestraffingsdiscours niet uit het oog worden verloren. Er wordt dus veel gevraagd van de advocaat. De voornaamste plicht van de advocaat jegens de cliënt is de toewijding: hij moet de zaak volledig uitspitten zowel in feite als in rechte en dit van bij de aanvang tot aan het einde van de strafprocedure, dat is dus wel degelijk met inbegrip van de straftoematingsfase. De verdediging moet uiteraard geschieden binnen de perken van de wet en zonder afbreuk te doen aan de eerbied en de loyaliteit die hij aan de strafrechter verschuldigd is. Verder moet hij zich onthouden van bewust onjuiste of misleidende inlichtingen, zelfs wanneer dit in het belang van zijn cliënt zou zijn.

Het kunnen houden van een succesvol pleidooi is echter geen gemakkelijke opgave. Elke rechtszaak is immers uniek en nergens worden er richtlijnen gegeven hoe een verdediging moet worden opgebouwd. De ontstentenis van een afzonderlijk straftoematingsdebat in politie- en correctionele zaken maakt dat de advocaat zijn rol als juridische ontmiijner ten volle zal moeten ontplooien, wil hij al de straftoematingsobstakels voorafgaandelijk kunnen neutraliseren. De advocaat heeft op het eerste gezicht vrij spel en voelt zich misschien gezien de te respecteren premisse van het laatste woord erg comfortabel. De zelfverzekerde ondoorgrondelijke advocaat zou wel eens van een kale reis kunnen terugkeren zeker wanneer hij vergeet al zijn argumenten in een en dezelfde adem af te vuren. Te denken valt aan het opwerpen van het ontbreken van een constitutief bestanddeel, het aanvoeren van eventuele

rechtvaardigingsgronden, schuldontheffingsgronden of verschoningsgronden, het verzoek om een opschorting van de uitspraak van de veroordeling, het benadrukken van verzachtende omstandigheden met het oog op een milde bestraffing, ... Steeds zal de advocaat waakzaam moeten zijn teneinde niet in de potentiële bestraffingsvalkuilen te trappen.

De potentiële valkuilen

De verankeringstheorie

Volgens het Hof van Cassatie doet de omstandigheid dat het Openbaar Ministerie eerst vordert zélf wanneer dit op een tendentieuze manier zou geschieden, geen afbreuk aan het vermoeden van onschuld en de gelijkwaardigheid der partijen en berooft het de beschuldigten en de beklaagden niet van een eerlijk proces, aangezien zij de gehele duur van de debatten de mogelijkheid hebben gehad de hen ten laste gelegde feiten te betwisten, hun eigen interpretatie ervan voor te dragen en hun verweermiddelen toe te lichten.⁵ Dat het krijgen van het laatste woord voor de verdediging vanuit het perspectief van de straftoemeting nochtans een gemaskeerd nadeel dreigt te zijn, is het gevolg van de in de rechtspsychologische literatuur beschreven verankeringstheorie (zie hierover bijvoorbeeld Furnham & Boo, 2011). In hoofde van de strafrechters spelen immers (vaak onbewuste) mechanismen die nadelig kunnen uitdraaien voor de beklaagde en diens raadsman. Uit een Belgisch opinie-onderzoek (Monsieurs et al., 2009, 2011) uitgevoerd bij de Nederlandstalige magistraten van de zetel, bleek reeds dat slechts 3% van de respondenten de strafeis van het Openbaar Ministerie zelden of nooit in ogenschouw neemt. Recent rechtspsychologisch onderzoek (Raats, 2013) heeft echter aangetoond dat ook in België de strafvordering van het Openbaar Ministerie een verankerende werking heeft op de straftoemtingsbeslissing. De strafeis kan met andere woorden worden bestempeld als een ankerpunt. De verankeringstheorie impliceert dat een numeriek oordeel waarbij de beslisser geen garantie heeft over het resultaat, wordt gestuurd door de numerieke standaard of het zogenaamde ankerpunt dat de beslisser voordien in beraad heeft genomen. Indien het Openbaar Ministerie een hoge straf vordert, zal de uitgesproken straf recht evenredig zijn en dus gemiddeld gezien hoger liggen dan wanneer de parketmagistraat een mildere straf zou hebben gevorderd. In de rechtspsychologie werd reeds eerder gestaafd dat een ankereffect zich ook manifesteert wanneer het ankerpunt onaannemelijk en dus foutief is en wanneer aan de beslisser uitdrukkelijk wordt gevraagd zich niet te laten beïnvloeden door bepaalde informatie of wanneer de beslisser aangeeft zich niet te laten beïnvloeden. De raadsman van de verdediging staat dus in een zwakke positie, niet alleen omwille van de ontstentenis van een af-

⁵Cass. 14 februari 1996, *Arr.Cass.* 1996, 81.

zonderlijk straftoematingsdebat losgekoppeld van de schuldvraag, maar ook omwille van de te volgen chronologie. Uit de artikelen 153 en 190 Sv. volgt immers dat eerst het Openbaar Ministerie aan zet is waarna de beklaagde en zijn raadsman het woord kunnen nemen. Ook in de assisenprocedure waar er wel een afzonderlijk straftoematingsdebat wordt gevoerd, zal het Openbaar Ministerie als eerste het woord nemen (art. 341 Sv.). De stukken van de procedure moeten bovendien op straffe van nietigheid vaststellen dat het Openbaar Ministerie in zijn vordering over de publieke vordering gehoord werd.⁶ De advocaat zal inspelen op de vordering van het Openbaar Ministerie waardoor de strafeis van het Openbaar Ministerie zelfs in het pleidooi van de advocaat al dan niet bewust tot ankerpunt wordt verheven. Uit de rechtspsychologische literatuur blijkt wel dat het ankereffect kan worden onderdrukt wanneer de geadresseerde de *consider the opposite* strategie hanteert. Dit impliceert dat men op expliciete wijze de strafrechter moet trachten duidelijk te maken dat een bepaald ankerpunt (in casu de strafeis van het Openbaar Ministerie) niet zaligmakend is voor de oplossing van het probleem.

Net zoals de vordering van de parketmagistraat “dat hij de toepassing van de strafwet vraagt” niet in het plaatje past, zouden de woorden “dat men zich, wat de bestraffing betreft, naar de wijsheid van de rechtbank gedraagt” dus slechts bij wijze van grote uitzondering door de advocaat mogen worden uitgesproken.

Het streven naar een actief straftoematingsdebat is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. De realiteit leert ons dat het huidig strafrechtelijk wettelijk kader (in de eerste plaats te wijten aan de ontstentenis van een afzonderlijk straftoematingsdebat) de advocaat geregeld in een oncomfortabele dilemmapositie plaatst. Hieronder volgt een aantal potentiële valkuilen die de wetgever veelal zélf in de hand heeft gewerkt.

Consensuele straffen/bestrafingsmodaliteiten

De advocaat draagt een grote verantwoordelijkheid. Een aantal straffen en bestrafingsmodaliteiten is immers maar mogelijk mits instemming van de beklaagde of zijn raadsman.

Zo is de opschorting van de uitspraak van de veroordeling na de vrijspraak en de eenvoudige schuldigverklaring bij overschrijding van de redelijke termijn (art. 21ter V.T. Sv.) de voor de beklaagde in België meest gunstige uitspraak.⁷ Het spreekt haast voor zich dat de advocaat, wanneer de elementen van het strafdossier het toelaten, na de vrijspraak zal trachten deze bestrafingsmodaliteit voor zijn cliënt in de wacht te slepen. De opschorting van de uitspraak van de veroordeling houdt enkel een schuldigverklaring in. Daar deze bestrafingsmodaliteit alleen maar kan worden

⁶Cass. 17 oktober 1955, *Arr.Cass.* 1956, 107.

⁷Cass. 25 april 2007, *RABG* 2008, 815 met noot J. Rozie.

verleend aan een schuldige, vallen niet bewezen feiten buiten de actieradius.⁸ De schuld wordt vastgesteld, maar er wordt geen straf uitgesproken. De opschorting is verbonden aan een proeftermijn van minimaal één jaar en maximaal vijf jaar en kan enkel worden toegestaan indien het bewezen verklaarde feit niet van aard is dat het gestraft moet worden met een hoofdstraf van meer dan vijf jaar correctionele gevangenisstraf of een zwaardere straf.⁹ Voor rechtspersonen wordt de grens bepaald op een geldboete van €120,000 (bedrag nog te vermenigvuldigen met de opdecimen).¹⁰ Dit verklaart gedeeltelijk waarom de opschorting niet door het hof van assisen kan worden uitgesproken. Enkel bij een herroeping van de opschorting zal een straf kunnen worden opgelegd. De Probatiewet legt aan de rechter echter geen verplichting op de opschorting van de uitspraak van de veroordeling te gelasten wanneer de voorwaarden daartoe zijn vervuld. Het blijft een soevereine appreciatiebevoegdheid van de strafrechter.¹¹ De opschorting kan evenmin worden beschouwd als een buitengewone gunst die enkel verantwoord is indien een bestraffing de verbetering en reclassering van de veroordeelde te nadelig zou beïnvloeden, omdat men anders een voorwaarde aan de Probatiewet zou toevoegen.¹² Dit neemt niet weg dat de advocaat met volle overgave kan proberen de strafrechter ertoe te bewegen de gunst van de opschorting te verlenen. De instemming van de betrokkene is vereist, maar wanneer de beklaagde om de opschorting van de uitspraak van de veroordeling verzoekt, heeft hij vanzelfsprekend het recht zijn verweer met betrekking tot de straf voor te dragen. De rechter neemt immers kennis van de gehele zaak en moet derhalve zijn rechtsmacht helemaal aanwenden, hetzij door definitief over de zaak ten gronde uitspraak te doen, hetzij door de opschorting van de uitspraak van de veroordeling te verlenen.¹³ Hier wringt nu het schoentje. De vereiste van instemming bij de opschorting leidt tot een voor de advocaat van de beklaagde quasi-onmogelijke opdracht die in veel gevallen zijn geloofwaardigheid ondermijnt. Enerzijds pleiten over de onschuld van de beklaagde en anderzijds over de straftoemeting is onverenigbaar. De hoofdargumentatie betreffende de onschuld van de beklaagde verdwijnt als sneeuw voor de zon wanneer men wordt verplicht in één en dezelfde adem de straftoemetingsproblematiek (de opschorting of een voor de beklaagde milde straf) uit de doeken te doen. De vraag rijst dan ook of de vereiste van instemming bij de opschorting van de uitspraak van de veroordeling op zijn plaats is.

⁸Cass. 27 oktober 1969, *Arr. Cass.* 1969, 203; Cass. 13 oktober 1998, *Arr. Cass.* 1998, 963.

⁹Art. 3 lid 1 en 4 Probatiewet.

¹⁰Art. 18bis Probatiewet.

¹¹Cass. 19 december 1984, *Arr. Cass.* 1984–85, 565–566.

¹²Cass. 26 februari 2008 (P.07.0033.N).

¹³Cass. 24 maart 1969, *Arr. Cass.* 1969, 689.

De Probatiwewet herbergt eveneens een aantal andere consensuele bestraffingsmodaliteiten. Zoals hierboven aangekaart kan de gunst van de opschorting van de uitspraak van de veroordeling niet worden uitgesproken zonder instemming van de beklaagde of diens raadsman; hetzelfde geldt voor de probatievoorwaarden die zich desgevallend kunnen voegen aan de bestraffingsmodaliteit van de opschorting van de uitspraak van de veroordeling of het uitstel van de tenuitvoerlegging van de straf. Ook geldt er voor de oplegging van probatievoorwaarden naar analogie met de werkstraf een informatie- en hoorplicht in hoofde van de strafrechter. De werkstraf betreft een van de meest recente toevoegingen aan het Belgisch straffenarsenaal. De Wet van 17 april 2002¹⁴ heeft de werkstraf ingevoerd als autonome straf in correctionele en politiezaken. De herstelgedachte ligt aan de basis van deze nieuwe hoofdstraf: de schade die aan de maatschappij wordt berokkend dient op symbolische wijze hersteld te worden door het verrichten van onbetaalde arbeid. Kenschetsend voor de werkstraf is dat het evenzeer een consensuele straf betreft: ze kan slechts worden uitgesproken als de beklaagde in persoon of via zijn advocaat zijn instemming betuigt (art. 37ter §3 Sw.). Die instemming is in overeenstemming met artikel 4 EVRM en de Arbeidsconventie nr. 29 van de Internationale Arbeidsorganisatie op grond waarvan niemand kan worden gedwongen dwangarbeid of verplichte arbeid te verrichten. Bovendien heeft de werkstraf maar enige slaagkans als de betrokkene er echt voor gaat.¹⁵ Wegens het verplicht karakter van de instemming zal een veroordeling door nietigheid zijn aangetast wanneer noch uit de rechterlijke uitspraak noch uit enig ander stuk blijkt dat de beklaagde met de werkstraf heeft ingestemd.

De advocaat-aangever bij de straftoemeting

Afgezien van de instemmingspremissie bij sommige straffen en bestraffingsmodaliteiten, is soms de aanzet van de advocaat een *conditio sine qua non* voor een bepaalde bestraffing wat soms vergeten dreigt te worden wanneer men verplicht wordt op een zelfde tijdstip oog te hebben zowel voor de schuldcomponent als het straftoemetingsdiscours. Zo zal de advocaat steeds nauwkeurig de sociale toestand van de beklaagde moeten onderzoeken. Een preciaire financiële situatie van de beklaagde leidt immers tot een verlaagde geldboete (art. 163 en 195 Sv.). Wanneer de strafrechter veroordeelt tot een geldboete, dient hij voor de vaststelling van het bedrag rekening te houden met de door de beklaagde aangevoerde elementen over zijn sociale toestand. De strafrechter zal desgevallend een geldboete kunnen uitspreken beneden

¹⁴Wet van 17 april 2002 tot invoering van de werkstraf als autonome straf in correctionele en in politiezaken, BS 7 mei 2002.

¹⁵Verslag namens de Commissie voor de justitie bij het wetsvoorstel tot wijziging van het Strafwetboek en tot invoering van de dienstverlening en de opleiding als gevangenisvervangende straffen, *Parl.St.* Kamer 2000–2001, nr.550–0549/011, 72.

het wettelijk minimum. Het initiatief blijft in handen van de beklaagde (of zijn raadsman), die zélf de elementen over zijn sociale toestand moet aanvoeren. De wetgever vereist hier een document, wat per definitie een schriftelijk document veronderstelt. Een mondelinge verklaring zal niet volstaan. Dit betekent ook dat de betrokkene zélf zal moeten anticiperen op de straftoemeting, wat geen vanzelfsprekendheid is, nu voor de politierechtbank, de correctionele rechtbank en het hof van beroep het debat over de schuldvraag en de straf niet wordt losgekoppeld. Blijft de beklaagde of diens raadsman in gebreke, dan is het kalf nog niet verdronken. De strafrechter kan nog altijd door aanneming van verzachtende omstandigheden tot hetzelfde besluit komen, maar ook hier zal de strafrechter enig stavingmateriaal moeten aangereikt krijgen. Niets belet dat de strafrechter de verzachtende omstandigheden toestaat omwille van de sociale status van de betrokkene. Het is enkel wanneer een bijzondere strafwet de werking van artikel 85 Sw. zou uitsluiten (waardoor in correctionele zaken geen geldboete onder de 26 euro kan worden uitgesproken), dat de strafrechter de geldboete niet onder het wettelijk minimum kan doen zakken.

In een ander geval zal de strafrechter ook niet op eigen houtje kunnen handelen. Het betreft het in ogenschouw nemen van de resultaten van een geslaagde dader-slachtoffer bemiddelingsprocedure (artikel 553 e.v. Sv.). Uit de artikelen 163 en 195 Sv. volgt dat de elementen die aan de rechter ter kennis worden gebracht overeenkomstig artikel 555 §1 Sv. moeten worden vermeld in het vonnis. Vertrouwelijkheid is een sleutelbegrip binnen de bemiddelingsprocedure. Noch het Openbaar Ministerie, noch de onderzoeksrechter, de onderzoeksgerechten of de vonnisgerechten participeren aan het bemiddelingsproces. De documenten die worden opgesteld en de mededelingen die worden gedaan in het kader van een bemiddeling in strafzaken, zijn vertrouwelijk met uitzondering van datgene waarmee alle partijen instemmen het ter kennis te brengen van de gerechtelijke instanties (art. 555 §1 Sv.). Vertrouwelijke documenten die toch zijn meegedeeld of waarop een partij steunt in strijd met de geheimhoudingsplicht, worden ambtshalve uit de debatten geweerd. De met instemming van alle partijen meegedeelde bemiddelingsresultaten dienen specifiek vermeld te worden in het vonnis/arrest. Hoewel de bemiddeling zelf nooit tot doel noch tot gevolg kan hebben dat over de straf wordt onderhandeld, is het perfect mogelijk —en bij een geslaagde bemiddelingsprocedure zelfs wenselijk— dat de strafrechter de verstrekte gegevens verdisconteert bij de straftoemeting. De strafrechter beschikt hierin over een volledige keuzevrijheid. Veel zal dus afhangen van de overtuigingskracht van de advocaat.

De vergeten impact van bijkomende straffen

Ook zou door de advocaat vooraf moeten worden nagegaan welke straffen in theorie zouden kunnen worden uitgesproken en dit met het oog op het voe-

ren van een adequaat straftoematingsverweer. Vaak worden door de focus in het pleidooi op de schuldcomponent immers bijkomende — soms occulte — straffen uit het oog verloren die nochtans een enorme impact kunnen hebben op de veroordeelde. Behoudens bij de voordeelsontneming en de bijzondere verbeurdverklaring gerelateerd aan de opschorting van de uitspraak van de veroordeling waar een voorafgaande schriftelijke ontnemingsvordering van het Openbaar Ministerie vereist is, kunnen bijkomende straffen worden uitgesproken door de strafrechter zonder dat hij de beklaagde hiervan op voorhand in kennis moet stellen ongeacht of het nu facultatieve of verplichte bijkomende straffen betreft. Volgens het Hof van Cassatie neemt de omstandigheid dat het Openbaar Ministerie een bijkomende straf niet zou hebben gevorderd en dat die bijkomende straf slechts facultatief is, niet weg dat die straf een wettelijke mogelijkheid is waarmee de beklaagde rekening moet houden om een passend en volledig verweer te voeren.¹⁶ De praktijk heeft uitgewezen dat de vordering van het Openbaar Ministerie een belangrijke aanzet vormt voor de rechter bij zijn overwegingen over de strafmaat (de Keijser & van Koppen, 2004), doch in veel gevallen is de vordering van de parketmagistraat wat de bestraffing betreft geen toonbeeld van helderheid. De vraag rijst dan ook of het recht van verdediging niet ernstig in het gedrang komt wanneer de beklaagde geen tegenspraak heeft kunnen voeren over de uitgesproken straffen. Het zelf te berde brengen door de advocaat is op de koop toe een riskante onderneming, aangezien hierdoor misschien slapende honden worden wakker gemaakt hoewel men in principe niet zou mogen uitgaan van de onwetendheid van magistraten.

Het dient te worden benadrukt dat het accessoire karakter van bepaalde straffen niet strookt met de perceptie van de veroordeelde rechtsonderhorige (zie hierover Rozie, 2009a). De uitgesproken bijkomende straffen staan maar zelden in de schaduw van de uitgesproken hoofdstraf (opsluiting, gevangenisstraf, werkstraf of geldboete), zeker wanneer de hoofdstraf wordt gekoppeld aan de bestraffingsmodaliteit van het uitstel van de tenuitvoerlegging van de straf. Wanneer de hoofdstraf een vrijheidsberovende straf betreft, moet er bovendien rekening worden gehouden met strafuitvoeringsperikelen die met zich meebrengen dat lage straffen in België niet met zekerheid leiden tot een echte detentie in de strikte betekenis van het woord. Eens toch een aanvang wordt genomen met de tenuitvoerleggingsfase van vrijheidsberovende straffen, kunnen de veroordeelden, wanneer de voorwaarden daartoe vervuld zijn, genieten van de werking van tal van strafuitvoeringsmodaliteiten. Zo wordt de rechtsfiguur van de voorwaardelijke invrijheidsstelling niet langer meer als een gunst beschouwd, doch wel als een recht waarvan alle veroordeelden moeten kunnen genieten, tenzij er tegenindicaties zijn.

Wanneer we de rechtsfiguur van de verbeurdverklaring van de illegale vermogensvoordelen of de zogenaamde voordeelsontneming onder de loop

¹⁶Cass. 16 juni 2009 (P.09.0038.N).

nemen, komen we tot de vaststelling dat deze sanctie soms exorbitante proporties kan aannemen waardoor de strafrechter moet koorddanseren tussen de eerbiediging van het recht op eigendom en een rechtvaardige verbeurdverklaring en ervoor zal moeten waken dat het in artikel 17 van de Grondwet geformuleerde verbod op algemene confiscatie niet met de voeten wordt getreden (zie hierover Rozie, 2009a).

Een niet te onderschatten sanctie betreft ook het beroepsverbod dat ten aanzien van de dader of de deelnemer van een fraudemisdrijf opgesomd in artikel 1, a t/m. I van het KB nr. 22 van 24 oktober 1934 kan worden uitgesproken. Wanneer de strafrechter tot het opleggen van deze sanctie besluit, zal dit steeds voor een minimumduur zijn van drie jaar (eventueel met uitstel) zonder dat hierop verzachtende omstandigheden kunnen worden toegepast. Als maximumduur geldt een termijn van tien jaar die desgevallend kan worden verdubbeld in geval van herhaling (art. 56 lid 2 Sw.) of van meerdaadse samenloop (art. 60 Sw.). De uitgesproken ontzetting uit de burgerlijke en politieke rechten (art. 31 e.v. Sw.) mag eveneens niet zomaar als een aanhangseltje worden beschouwd en betreft zeker geen geringe aantasting van de rechtspositie die men als burger geniet. Een uitgesproken ontzetting uit de rechten (die in bepaalde gevallen levenslang geldt) blijft immers zijn volledige uitwerking hebben, ook wanneer de veroordeelde voorwaardelijk in vrijheid wordt gesteld of van een andere strafuitvoeringsmodaliteit geniet.

Zo bijkomend zijn bijkomende straffen derhalve niet altijd. Het ‘bijkomend’ karakter wordt in realiteit uitgehold, te meer dat in België — behoudens enkele luttele uitzonderingen — de bijkomende straf in tegenstelling tot Nederland nooit afzonderlijk kan worden uitgesproken. Het Nederlands strafrechtelijk kader laat meer mogelijkheden toe. De hoofdstraffen (gevangenisstraf, hechtenis, taakstraf, geldboete) kunnen hier zowel afzonderlijk als in combinatie met elkaar kunnen worden opgelegd. Bovendien benoemt het artikel 9 van het Wetboek van Strafrecht uitdrukkelijk de verschillende hoofd- en bijkomende straffen en bepaalt hetzelfde artikel dat een bijkomende straf in de gevallen waarin de wet haar oplegging toelaat, zowel afzonderlijk als samen met hoofdstraffen en met andere bijkomende straffen kunnen worden opgelegd. Het blijft vreemd dat de wetgever toch nog altijd blijft vastklampen aan de termen ‘hoofd- en bijkomende straffen’. In dit verband kunnen de bewoordingen van professor De Hullu worden geciteerd: “Vooral sinds het cumulatieverbod van hoofdstraffen grotendeels is afgeschaft en een bijkomende straf bovendien zonder een hoofdstraf kan worden opgelegd, is het onderscheid echter nauwelijks functioneel meer” (de Hullu, 2002).

De ontstentenis van strafvorderings- en/of straftoemeteringsrichtlijnen

Voorgaande topics vormen alle belangrijke aandachtspunten. Niet onbelangrijk is ook dat in België —waar men in tegenstelling tot Nederland niet vertrouwd is met strafvorderings- en straftoemeteringsrichtlijnen respectievelijk ontwikkeld binnen de schoot van het Openbaar Ministerie en de zittende magistratuur— de rechtsonderhorige dikwijls in de verste verte niet weet aan welke straf hij zich kan verwachten omdat gelijkaardige gevallen dikwijls op een niet-consistente manier worden bestraft (zie Rozie, 2006; Monsieurs et al., 2009, 2011). De gedachte om consistentiebevorderende instrumenten in te voeren is nochtans niet nieuw en werd al gelanceerd in 1979 door de Commissie voor de hervorming van het Strafwetboek.¹⁷ Tevens werd in 1996 ervan gewag gemaakt in de Oriëntatienota over het Strafbeleid en Gevangenisbeleid.¹⁸ De Subcommissie Straftoemetering, ook wel de Commissie Holsters genoemd, die in 2000 van de toenmalige minister van Justitie de opdracht toegewezen heeft gekregen “de straftoemetering, de motiveringsplicht en de reactie- en sanctiemodaliteiten voor de strafrechter” te onderzoeken was van oordeel dat het voor een aantal misdrijven zoals de reglementaire inbreuken, mogelijk zou zijn om straftoemeteringsrichtlijnen op te nemen (Ministerie van Justitie, 2003; Aertsen et al., 2004). Het is bij woorden gebleven, actie is er nooit ondernomen. Werken met niet voor publiek toegankelijke tarieflijstjes zoals het Antwerps parket van eerste aanleg bijvoorbeeld doet (Huybrechts & Traest, 2004), is niet goed. Strafvorderingsrichtlijnen moeten openbaar worden gemaakt opdat zij effect zouden ressorteren. België hinkt dus alweer achterna. Ook een performante Belgische Databank Straftoemetering is nog een ver-van-ons-bed-show.

De vraag of de strafprocedure ten gronde al dan niet zou moeten worden georganiseerd in twee fasen schreeuwt om al de voornoemde overwegingen dan ook om verder wetenschappelijk te worden onderzocht.

Besluit en aanbevelingen

De wijze waarop strafzaken ten gronde wordt gevoerd, laat —uitgezonderd in assisenzaken— weinig ruimte voor een wezenlijk debat over straf en strafmaat. De ontstentenis van een afzonderlijk straftoemeteringsdebat voor de politie- en correctionele rechtbank, plaatst de advocaat van de verdediging in een hachelijke situatie. Tezelfdertijd moet hij soms de feiten en zijn onschuld betwisten, om de opschorting van de uitspraak van de veroordeling verzoeken, verzachtende omstandigheden pleiten en aantonen waarom een facultatieve bijkomende straf best niet wordt uitgesproken. Dit ondergraaft

¹⁷Commissie voor de herziening van het Strafwetboek. Verslag over de voornaamste grondslagen voor de hervorming, Ministerie van Justitie, 1979, 76–77.

¹⁸Zie Fatik 1996, afl.70–71, 8–54.

het pleidooi van de verdediging, alleszins in de perceptie die de betrokkenen daarvan hebben.

Streven naar een rechtvaardigere strafrechtelijke justitie impliceert dat een tegensprekelijk debat over de strafmaat moet worden nagestreefd. Niet alleen de advocatuur, maar ook de rechterlijke én wetgevende macht dragen een belangrijke verantwoordelijkheid. Een beklaagde die betrokken wordt bij het beslissingsproces, zal de uitgesproken straf wellicht gemakkelijker aanvaarden. Dit is een uitvloeisel van de rechtspsychologische theorie van de procedurele rechtvaardigheid. Het oordeel van de burger over het al dan niet rechtvaardig karakter van een rechterlijke beslissing hangt in grote mate af van de procedure die de rechterlijke uitspraak is voorafgegaan en in mindere mate van de uitkomst van de procedure. Voortgaande op de in deze bijdrage beschreven huidige potentiële knelpunten, kan nu de hoop worden uitgedrukt dat (net zoals voor het hof van assisen waar er een loskoppeling is tussen schuld en straf) ooit in alle strafzaken een afzonderlijk straftoemingsdebat mogelijk wordt gemaakt, maar dit lijkt in het huidige politieke klimaat met een gebrek aan de nodige financiële middelen niet onmiddellijk een haalbare kaart te zijn. Nochtans zijn er in het verleden reeds initiatieven geweest voor een veralgemeende loskoppeling tussen schuld en straf. Genoemd kunnen worden het ‘Grote ontwerp Franchimont’¹⁹ en het ontwerp van de Commissie Holsters. In beide ontwerpen is de behandeling in twee fasen optioneel, gezien de extra belasting die de loskoppeling zou kunnen veroorzaken. Het instellen van het hoger beroep zou maar mogelijk zijn na de tweede fase. Ook in Nederland wordt thans wetenschappelijk onderzoek gevoerd met betrekking tot het tweefasenproces in het strafrecht. Hiertoe wordt ondermeer een experiment gevoerd in de rechtbank van Amsterdam.²⁰ In afwachting van wetgevende hervormingen ondersteund door grondig wetenschappelijk onderzoek ter zake, kunnen de magistraten nu reeds trachten de schade te beperken. Wanneer de strafrechter goed uitlegt waarom hij voor een bepaalde uitspraak heeft geopteerd, kan worden verwacht dat de veroordeelde beter geneigd zal zijn zijn lot te ondergaan. Ook naar slachtoffers toe kan een duidelijke motivering ophelderend en misschien zelfs helend werken. Vage motiveringen, archaïsch taalgebruik en onduidelijk geformuleerde vonnissen en arresten beletten de advocaat dikwijls zijn cliënt op een fatsoenlijke wijze te informeren. Klare taal is dus ook hier de sleutel tot succes, hier de sleutel die de poort van een meer rechtvaardige straftoemeting kan openen. . . .

¹⁹ Art. 352 van het Wetsontwerp houdende het Wetboek van Strafprocesrecht, Parl.St. Senaat 2005–2006, nr.450/21.

²⁰ www.wodc.nl, projectnr.2292 “Tweefasenproces in het strafrecht”.

Literatuur

- Aertsen, I., Beyens, K., De Valck, S., & Pieters, F. (2004). *De commissie Holsters buitenspel? De voorstellen van de commissie strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting*. Brussel, Politeia.
- de Hullu, J. (2002). Enkele suggesties voor herziening van het strafrechtelijk sanctiestelsel. In: *Herziening van het sanctiestelsel: Handelingen Nederlandse Juristenvereniging*, p 61. Deventer, Kluwer.
- de Keijser, J. W. & van Koppen, P. J. (2004). Compensatoir straffen: Over de relatie tussen bewijs, overtuiging en straf. In: de Keijser, J. W. & Elffers, H., redactie, *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: De wisselwerking tussen recht en samenleving*, pp 133–183. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Denys, S. (2006). Een gesplitste uitspraak over schuld en straf: Status quaestionis. *Nullum Crimen*, 1(6):346–369.
- Englich, B., Mussweiler, T., & Strack, F. (2005). The last word in court: A hidden disadvantage for the defense. *Law and Human Behaviour*, 29:705–722.
- Furnham, A. & Boo, H. C. (2011). A literature review of the anchoring effect. *The Journal of Socio-Economics*, 40(1):35–42.
- Huybrechts, M. & Traest, L. (2004). Het strafrechtelijk sanctiestelsel en de straftoemeting door de rechter in België. *Tijdschrift voor strafrecht: Jurisprudentie, nieuwe wetgeving en doctrine voor de praktijk*, pp 1–62.
- Ministerie van Justitie (2003). *Eindverslag Commissie strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie van gedetineerden en straftoemeting, Deel II: Straftoemeting*. Brussel, Ministerie van Justitie.
- Monsieurs, A., Rozie, J., & Vanderhallen, M. (2009). Consistente bestraffing: Utopie of realiteit? De houding van magistraten tegenover consistentie in de strafvordering en de straftoemeting doorgelicht. *Rechtskundig Weekblad*, 73(3):90–103.
- Monsieurs, A., Vanderhallen, M., & Rozie, J. (2011). Towards greater consistency in sentencing: Findings from a survey of Belgian magistrates. *European Journal of Criminology*, 8:6–16.
- Raats, S. (2013). De beïnvloedbare strafrechter. Een empirisch onderzoek naar het ankereffect van de strafeis van het Openbaar Ministerie. *Rechtskundig Weekblad*, 76(31):1202–1210.
- Rozie, J. (2006). Op zoek naar meer eenvormigheid in de straftoemeting: Van maatpak naar confectiepak. *Rechtskundig Weekblad*, 69(38):1481–1491.
- Rozie, J. (2009a). Is het onderscheid tussen hoofd- en bijkomende straffen nog gefundeerd? In: Deruyck, F. & Rozie, J., redactie, *Het strafrecht bedreven. Liber Amicorum A. De Nauw*, pp 751–764. Brugge, Die Keure.

Rozie, J. (2009b). Kruisbestuiving tussen strafrechtelijke actoren bij de bestrafing: Een droom of realiteit? In: Vanderhallen, M., Jaspaert, E., & Vervaeke, G., redactie, *De relatie in de strafrechtsketen tussen politie, parket, onderzoeksrechter en rechtbank*, pp 219–230. Gent, Centrum voor Politiestudies.

11 De moeizame relatie tussen publieke opinie en theorie en praktijk van straf

Jan de Keijser

Inleiding¹

De roep om harder straffen is een welbekende. Het is een roep die al decennia, of beter gezegd al zolang deze gemeten wordt in surveyonderzoek, onverminderd luid klinkt. Dat baart zorgen. Enerzijds is de punitieve publieke opinie een vruchtbare voedingsbodem voor populistische politiek, anderzijds geeft het aanleiding tot meer fundamentele vragen over de relatie tussen de mening van het publiek en strafrechtelijk beleid. Die relatie is er een die bovendien in het licht van morele theorieën over straf dient te worden gezien. Daar kom ik snel op terug.

Onder verwijzing naar vertrouwen in en legitimiteit van het strafrechtelijk systeem, wordt doorgaans een welhaast vanzelfsprekende verbinding gemaakt tussen publieke opinie en straf (vergelijk de Keijser & Elffers, 2007, 2009b; Roberts, 2008b). De voor de hand liggende en veelgehoorde mening is dat wanneer de praktijk van straf niet overeenkomt met de morele intuïties in de samenleving, de legitimiteit van die praktijk schade oploopt en daarmee inboet aan publieke steun en naleving van rechtsregels (Robinson & Darley, 1995). Het is precies deze vrees die strafrechtelijk populisme (*penal populism*) voedt en leidt tot een ware punitiviteitsspiraal (vergelijk Pratt, 2007; Roberts et al., 2003; Bottoms, 1995).

Een belangrijke vraag daarbij is of publieke opinie een rol heeft of kan krijgen in morele straftheorie. Het zijn immers bij uitstek deze theorieën waarin elementen die mee zouden moeten wegen in de beoordeling van strafbare feiten, binnen een coherent raamwerk worden geplaatst van rechtvaardiging en doelen. Als er binnen een dergelijk raamwerk geen rol van betekenis is voor publieke opinie, is verdere reflectie op de ‘vanzelfsprekendheid’ van de verbinding tussen meningen van de samenleving en straf genoodzaakt.

Het probleem is echter niet uitsluitend van moreel-theoretische aard. Als we op zinvolle en relevante wijze publieke opinie binnen moreel-theoretische

¹Deze bijdrage is een bewerking van de Keijser (2013).

kaders willen beschouwen, zijn de vragen ‘Welke publieke opinie?’ en ‘Opinie van welk publiek?’ uitermate relevant. Dit zijn bij uitstek empirische vragen die in het licht van dit debat niet kunnen worden genegeerd. Ik zal hieronder deze vragen, naast fundamenteel theoretische vragen over de rol van publieke opinie, verder onderzoeken. Dat zal leiden tot (empirisch gefundeerde) twijfels over de noodzaak en wenselijkheid van een directe verbinding tussen meningen in de samenleving en strafrechtelijke theorie en beleid. Ik zal daarbij aannemelijk trachten te maken dat publieke opinie als vehikel voor legitimiteit een wolf in schaapskleren is.

De kloof

Waar gediscussieerd wordt over publieke opinie en praktijk van straf, gaat het doorgaans over de kloof, meer specifiek over de punitiviteitskloof (Elffers & de Keijser, 2007a; de Keijser et al., 2007). Ryberg (2010) bespreekt twee recht-toe-recht-aan strategieën die men zou kunnen volgen om de kloof te dichten en de vermeend nadelige gevolgen tegen te gaan. Feitelijk betreft het niet meer en niet minder dan het dichten van de kloof vanaf de ene, dan wel vanaf de andere kant: aanpassen van beleid en praktijk aan de opinie van het publiek, of aanpassen van de publieke opinie aan de gangbare praktijk. Deze simpele oplossingen worden echter een stuk gecompliceerder wanneer we ons afvragen: ‘Welk publiek?’

De vraag ‘Welk publiek?’ betreft meer dan kwesties over segmenten van de bevolking in termen bijvoorbeeld sociaal-demografische kenmerken of over representativiteit van steekproeven in surveyonderzoek. Ik doel hier met name op het effect van informatie op meningen van leden van het publiek. Het effect van informatie is veelvuldig onderwerp geweest van onderzoek in binnen- en buitenland. De constante bevinding is dat naarmate gewone mensen meer informatie tot hun beschikking krijgen over kenmerken van een strafzaak, over achtergronden van dader en slachtoffer en over de verschillende mogelijke straffen, hun mening genuanceerder wordt. Genuanceerder in dezen betekent minder punitief. Dat effect wordt sterker naarmate mensen ook de gelegenheid wordt geboden om met elkaar en met experts te delibereren. In de criminologische literatuur wordt derhalve een lans gebroken voor het meer verfijnd meten van publieke opinie door middel van onderzoeksmethoden zoals *deliberative polling* waarin voor informatie en deliberatie een expliciete rol is weggelegd (vergelijk Green, 2006; Hutton, 2005; Park & Hough, 2002). Volgens sommigen ligt daarin het enige juiste antwoord op de vraag ‘Welk publiek?’: Een publiek dat sterk geïnformeerd is en de gelegenheid heeft gekregen haar mening te vormen na uitvoerige deliberatie. De meningen van dat uitermate specifieke publiek zouden *the true nature of public opinion* vormen, zoals Roberts (2011, p. 106) het noemt. Ook anderen die zich in dit debat mengen zijn van mening dat de enige publieke opinie die serieus genomen moet worden, deze specifieke vorm van publieke

opinie moet zijn (bijvoorbeeld Green, 2006; Stalans, 2002). Voor mensen uit de rechtspraak, lijkt dit een geruststellende gedachte: de ‘echte’ publieke opinie is immers helemaal niet negatief. Maar dit is fictie.

Gezien het informatie-effect, lijken onderzoekers die voorstander zijn van verbinding met *the true nature of public opinion* sterk te staan. Maar vanuit de morele straftheorie, zo zal ik verderop betogen, is dat niet bepaald voor de hand liggend. Vanuit dat perspectief zou, indien men zich wil committeren aan publieke opinie, eerder een verbinding met het algemene, ongeïnformeerde publiek in de rede liggen. Ik zal deze kwestie benaderen vanuit zowel retributivistisch perspectief, waarin proportionaliteit een essentiële rol speelt, als vanuit utilitaristisch perspectief met instrumentele focus op legitimiteit en naleving van de wet. In wat volgt benader ik de eventuele verbinding tussen publieke opinie enerzijds en theorie en praktijk anderzijds, als een zeer directe: het betreft de vraag naar directe invloed van resultaten van expliciete consultatie van het publiek.

Publieke opinie in morele straftheorie

In het theoretische debat over de rol van publieke opinie zijn verreweg de meeste argumenten van consequentialistische aard. Zuiver deontologische redeneringen over de waarde van publieke opinie voor straf zijn zeldzaam. Roberts (2011) bespreekt drie modellen voor de rechtvaardiging van het aanhaken bij publieke opinie. Het eerste model is van zuiver instrumentele aard: de legitimiteit van straffen gaat verloren als men meningen van de samenleving links laat liggen. Het argument is simpelweg dat het strafrechtelijk systeem aan morele geloofwaardigheid en daardoor aan draagvlak en effectiviteit inboet wanneer het loskomt van meningen in de samenleving (vergelijk Tyler, 1990). Het tweede model is ook utilitaristisch van aard, maar wat complexer dan het eerste. Centraal staat het effectief communiceren van afkeuring: *effective censure*. Als een strafrechtelijk systeem beoogt om op effectieve wijze afkeuring uit te dragen voor regelovertredend gedrag, dan zal dat niet kunnen slagen wanneer die afkeuring niet aansluit bij de gevoelens onder het publiek. De boodschap komt dan simpelweg niet over waardoor de norm niet bevestigd kan worden. Dat gaat vervolgens ten koste van zowel de speciaal preventieve functie van straf als van de generaal preventieve functie.

In het derde model ligt de nadruk op het leedtoevoegende karakter van straffen (Roberts spreekt van de *penal value*). Het leedtoevoegende aspect reflecteert sociale consensus over de afkeurenswaardigheid van verschillende gedragingen. Publieke opinie is daarmee de fundamentele lat waarlangs proportionaliteitsvraagstukken gelegd dienen te worden binnen retributivistische benaderingen. In die benaderingen vormt proportionele vergelding de rode draad. Daartoe is het van belang dat misdragingen gerangordend

kunnen worden in termen van ernst. Publieke opinie zou daarin onmisbaar zijn: “Community views constitute an inherent element of crime seriousness”, aldus Roberts (2011, p. 114). Wanneer de weging van ernst voor een belangrijk deel afhangt van de mening van het publiek, dan is die mening van essentieel belang voor een rechtvaardige verdeling van straffen. Publieke meningen spelen in deze benadering dus geen consequentialistische rol; het is een deontologisch argument gebaseerd op rechtvaardigheid. Toch is deze redenering (in tegenstelling tot vele andere aspecten van debat tussen utilitaristen en retributivisten) naadloos te koppelen aan in de toekomst gelegen doelen, zoals Robinson (2007) en ook Robinson & Darley (1995) doet onder verwijzing naar regelnaleving en gehoorzaamheid: “Criminal laws based on community standards of deserved punishment enhance this obedience” (Robinson & Darley, 1995, p. 498). Voor een rechtvaardige, proportionele verdeling van straf, hechten zowel utilitaristen als retributivisten waarde aan het element van de publieke opinie.

Over informatie en deliberatie

Van de punitieve publieke opinie die keer op keer uit algemeen survey onderzoek rolt, wordt steeds vaker gezegd dat deze een artefact is van de methode (vergelijk onder andere Hutton, 2005; Hough & Roberts, 1999). Publieke meningen zijn namelijk bij uitstek gevoelig voor de exacte wijze van bevraging, de context waarin bevraagd wordt, en de mate waarin, zoals hierboven reeds gemeld, specifieke en relevante informatie wordt verschaft aan respondenten (Green, 2006; Hutton, 2005; Roberts & Hough, 2005; Roberts et al., 2003; Stalans, 2002). Zo levert het voorleggen van concrete casus al een genuanceerder beeld op dan de antwoorden op een eenvoudige stelling in een survey (Cullen et al., 2000; Hutton, 2005; Kuhn, 2002). Met name door middel van focusgroepen (*focus groups*) en deliberatieve onderzoeken (*deliberative polls*) zijn in buitenlandse studies resultaten verkregen die er op wijzen dat voorkeuren voor straf bij leden van het publiek niet noemenswaardig afwijken van de oordelen van rechters in concrete zaken (Green, 2006; Hutton, 2005; Roberts et al., 2003).

In een Nederlandse studie (de Keijser et al., 2007) bleek weliswaar sprake van een substantieel effect van context en informatie, maar dit effect was niet voldoende om de kloof te dichten. In een meer kwalitatieve studie bij de Utrechtse rechtbank, liet Wagenaar (2008) zien dat leden van het publiek die dossiers te lezen kregen, vragen daarover konden stellen, de zitting bijwoonden en met elkaar discussieerden uiteindelijk tot vergelijkbare oordelen over straf kwamen als de meervoudige kamers die de betreffende zaken behandelden.

Een slinkende kloof?

Met deze onderzoeken lijkt de punitiviteitskloof tussen rechters en algemeen publiek er een te zijn die als sneeuw voor de zon verdwijnt met informatie en deliberatie. Maar er is toch een pas op de plaats nodig. We moeten constateren dat in dergelijke onderzoeken het begrip publieke opinie wel erg ver wordt opgerekt. Die ‘echte’ publieke opinie (*true nature of public opinion*) is de opinie geworden van een selecte groep burgers die een intensieve procedure van informatieverschaffing en deliberatie ondergaan: een ‘publieke elite’. Green (2006), zelf groot voorstander van *deliberative polling*, verwoordt het eigenlijk heel treffend, wanneer hij schrijft dat met deze techniek gemeten wordt wat het algemene publiek zou vinden als men maar de informatie en gelegenheid had gehad om tot een weloverwogen oordeel te komen. Het betreft dus een hypothetisch publiek. De vraag ‘Welk publiek?’ of ‘Welke publieke opinie’ kan dus op volstrekt verschillende antwoorden rekenen. Feit is dat de kloof met het ongeïnformeerde algemene publiek onverminderd blijft bestaan, ook al kunnen we aantonen dat deze slinkt en wellicht uiteindelijk verdwijnt bij een ultra-kleine selectie uit dat publiek, die een speciale behandeling krijgt.

Overigens is op de reikwijdte van dat robuuste informatie-effect nog wel wat af te dingen. Weliswaar is dit effect aangetoond bij kleine groepen, allen zijn het er over eens dat technieken zoals *deliberative polls* en focusgroepenonderzoek niet praktisch, noch haalbaar zijn op grote maatschappelijke schaal, en al helemaal niet bij herhaling (Hough & Park, 2002). Er zijn ook vragen gerezen over de duurzaamheid van de aldus gewijzigde opvattingen van burgers (zie Indermauer et al., 2012; Mirrlees-Black, 2002; Chapman et al., 2002; Hough & Park, 2002). Recent hebben Australische onderzoekers hiertoe een experiment opgezet en uitgevoerd (Indermauer et al., 2012). De conclusie luidde dat, voor zover er attitudeveranderingen optraden ten gevolge van informatie en deliberatie bij proefpersonen, diezelfde mensen binnen negen maanden weer dezelfde meningen waren toegedaan als die ze voorafgaand aan het onderzoek hadden. Het effect is dus (zeer) tijdelijk. Dat is overigens een bevinding die in overeenstemming is met de gedachte dat uitingen van punitiviteit niet per se een concrete wens tot harder straffen inhouden, maar wellicht de reflectie zijn van diepgelegen gevoelens van onvrede en bezorgdheid (volgens Hessing et al., 2003; Elffers & de Keijser, 2007a; Tyler & Boeckmann, 1997).

Kortom, meer deliberatieve en geïnformeerde methoden van onderzoek leveren meningen op van een hypothetisch, non-existent publiek. Weliswaar kan men de opvatting huldigen dat dergelijke meningen de ‘echte publieke opinie’ vormen. Daar staat tegenover dat het kennelijk een publieke opinie is die niet bepaald duurzaam is, noch representatief is voor de meningen van het algemene, ongeïnformeerde grote publiek. Deze constatering is van groot belang voor wat nu volgt.

Verbinding met geïnformeerde publieke opinie is contra-productief

Terugkerend naar de vraag welke principiële rol publieke opinie zou moeten spelen in morele straftheorie en praktijk, wordt het probleem duidelijk. Eenieder lijkt het er over eens dat een expliciete en directe verbinding met de algemene, ongeïnformeerde publieke opinie onwenselijk is. Dat is immers een opinie die vluchtig is, fouten maakt, en min of meer los staat van de relevante feiten. In de literatuur wordt daarom in het licht van dit vraagstuk verwezen naar ofwel de weloverwogen mening van een goedgeïnformeerde *sample* uit het publiek (bijvoorbeeld Roberts, 2008a, 2011), ofwel wordt ten behoeve van het theoretisch betoog een op alle relevante aspecten volledig geïnformeerd publiek eenvoudigweg verondersteld (bijvoorbeeld Ryberg, 2010).

Kan de weloverwogen mening van een zeer selecte groep uit de bevolking, die over alle relevante informatie beschikte, de functie vervullen of het doel dienen zoals dat in de verschillende theoretische modellen beoogd wordt? Het antwoord op deze vraag moet ontkennend zijn. Sterker nog, van de verbinding met die a-typische publieke opinie zijn vanuit theoretische modellen juist geen of zelfs tegengestelde gevolgen te verwachten.

Om te beginnen refereert het legitimiteitsargument dat ten grondslag ligt aan de consequentialistische modellen aan draagvlak bij het algemene publiek, aan algemene, en dus ongeïnformeerde publieke opinie. Het verbinden aan de opinie van een selecte groep die anders denkt dan het algemene publiek moet dan ook nutteloos zijn. Dergelijke kritiek op de bruikbaarheid van deliberatieve methoden is overigens al eerder geuit, bijvoorbeeld door Hough & Park (2002, p. 166) met betrekking tot politieke bruikbaarheid: “(...) deliberative polls are irrelevant as politicians need to take account of the reality of public opinion as it emerges from ‘snapshot’ public opinion polls, in which the respondent has neither sufficient information nor the opportunity to reflect on the issue.” Maar hoe kan verwijzing naar de weinig duurzame meningen van een selecte groep uit de samenleving dan bijdragen aan legitimiteit en regelnaleving? Dat kan niet. Naarmate de geïnformeerde mening sterker afwijkt van die van het algemene ongeïnformeerde publiek zal deze verbinding juist eerder draagvlak verminderen.

Wellicht is er een rol voor geïnformeerde publieke opinie in de retributivistische benadering met haar nadruk op rechtvaardigheid en proportionaliteit. Terwijl het gebruik van globale en ongeïnformeerde publieke opinie eerder zal bijdragen aan onrechtvaardige, vluchtige en vertekende rangordeningen van strafwaardig gedrag, zou de geïnformeerde publieke mening daar juist een oplossing voor bieden (Roberts, 2011; Ryberg, 2010). De gedachtegang is dat het proportioneel leedtoevoegende aspect van straf sociale consensus over de afkeurenswaardigheid van verschillende gedragingen

reflecteert. De koppeling van proportionele straffen aan die sociale consensus is daarmee inherent nastrevenswaardig. Het probleem is er echter in gelegen dat de mening van een geïnformeerde selectie van het publiek niet hetzelfde is als sociale consensus. Sterker, de proportionaliteit van het strafstelsel zou dan een hypothetisch publiek aanspreken, niet het werkelijke publiek. Dit moet zelfs voor een retributivist te ver verwijderd zijn van enig publiek gevoel voor rechtvaardigheid. Bovendien, maar dat is niet iets wat een retributivist per se interessant vindt, zal de mate waarin een dergelijk stelsel in staat is om draagvlak te creëren en gehoorzaamheid onder het volk af te dwingen verminderen door het nadrukkelijk negeren van het grote publiek onder verwijzing naar de meningen van een publieke elite.

Wat wil het publiek?

De mening van het publiek over onderwerpen zoals straf impliceert niet noodzakelijkerwijs dat datzelfde publiek wenst of eist dat er naar die mening geluisterd wordt. Hierboven refereerde ik al aan de elders besproken gedachte dat punitieve attitudes misschien niet een concrete wens tot meer en harder straffen betekenen, maar wellicht juist diepgelagen gevoelens van onvrede en bezorgdheid reflecteren. Maar daarnaast is er de kwestie of een punitiviteitskloof werkelijk de legitimiteit van het stelsel zou aantasten. En als het dat al doet, is dat dan in die mate dat we genoodzaakt zijn daar verdere (punitieve) actie op te ondernemen? Staat hard straffen wel zo hoog op het verlanglijstje van het publiek? Wellicht wordt die dreiging schromelijk overdreven (zie ook Bagaric & Edney, 2004). Is de bedreiging van de legitimiteit wel zo groot?

Al decennia is de vrij stabiele bevinding uit Nederlands surveyonderzoek dat meer dan driekwart van de bevolking vindt dat er te licht wordt gestraft (vergelijk Dekker et al., 2012; Sociaal en Cultureel Planbureau, 2002, 2005; de Keijser & Elffers, 2009a,b)

De stabiliteit van dat percentage is opmerkelijk omdat in dezelfde periode het aantal mensen dat vertrouwen in de rechters heeft ook min of meer constant is gebleven en rond de 60% blijft (Dekker & van der Meer, 2007). De algemene tevredenheid met de rechtbanken is zo slecht niet (zie ook Elffers et al., 2007). En de feitelijk toegenomen punitiviteit (zie ook Downes & van Swaaningen, 2007) heeft in diezelfde periode daar geen effect op gehad. De roep om harder straffen, zoals blijkend uit survey onderzoek onder het algemene publiek, is kennelijk niet zo'n bedreiging voor het strafrechtelijk stelsel als onderzoekers, praktijkjuristen en beleidsmakers vrezen. Datzelfde publiek veroorlooft zich tegelijkertijd een (gematigd) positieve attitude ten aanzien van het strafrechtelijk stelsel. Hoe belangrijk vinden burgers die punitiviteit dan? In verschillende onderzoeken, met verschillende vraagvarianten, toonden Elffers & de Keijser (2007b) en de Keijser

& Elffers (2009b) aan dat het publiek andere eigenschappen van de rechter veel belangrijker vindt dan streng straffen. In een onderzoek dat ik deed met een enthousiaste groep Leidse bachelorstudenten² in mei 2012 is bovendien aangetoond dat deze bevinding onafhankelijk is van of men de vraag naar belangrijke eigenschappen die de rechter zou moeten hebben als een open of als een gesloten vraag stelt. In beide gevallen eindigt streng straffen onderaan de rangorde van eigenschappen. Burgers vinden het vooral erg belangrijk dat de rechter rechtvaardig, onafhankelijk, onpartijdig, objectief en zorgvuldig is.

Dit is een uitstekend moment om de hiervoor besproken utilitaristische rationale voor de link met publieke opinie in herinnering te roepen. Die verbinding zou immers voor meer legitimiteit en effectiviteit (in termen van draagvlak en naleving) zorgen. De utilitaristische benadering behelst echter meer dan een focus op effect. Het te behalen of te verwachten effect dient wel zwaarder te wegen dan de kosten die het nastreven van dat effect met zich meebrengen. Uit de in deze paragraaf behandelde onderzoeksresultaten mag echter opgemaakt worden dat het te verwachten effect van luisteren naar de punitieve publieke opinie nihil of marginaal is. Maar dan kan vergroting van feitelijke punitiviteit uit utilitaristische overweging alleen gerechtvaardigd worden als de kosten die dat met zich meebrengt ook nihil of althans marginaal zijn. Het behoeft alhier geen verder betoog dat dergelijke kosten juist enorm zullen zijn (zie ook Ryberg, 2010).

Publieke opinie met een muilkorf

Er is echter nog een probleem met de directe link tussen publieke opinie en straftheorie en beleid. Stel dat men zich inderdaad gaat richten op *the true nature of public opinion* en via zorgvuldige methoden de weloverwogen mening gaat meten van een sterk geïnformeerde selectie uit het publiek. Stel daarbij dat op bepaalde terreinen, met betrekking tot specifieke onderwerpen (bijvoorbeeld de doodstraf) deze publieke elite juist gesterkt wordt in haar punitiviteit en meer extreme opvattingen gaat huldigen dan het algemene ongeïnformeerde publiek. Heel ver gezocht is dat niet. Zo bleek in de Britse *deliberative poll* in 1994 dat een zekere groep respondenten (weliswaar een minderheid) juist punitiever werd ten gevolge van meer informatie (Hough & Park, 2002).

In een kritische analyse van deliberatieve democratie, merkte Rowan hierover op dat deliberatieve methoden het risico met zich meebrengen het niet-legitieme te legitimeren (Rowan, 2012, p. 52). Hiervoor is een nogal pragmatische oplossing bedacht. Om de bedreiging van op deugdelijke fundamentele principes berustende straftoemetingspraktijk te voorkomen, moe-

²Esmee Geisink, Kristel Jansen, Sam Pauwels, Vivianne Poortinga, Bauke van der Sande, en Lianne de Vries.

ten er grenzen gesteld worden aan het gebruik van de resultaten uit onderzoek naar de publieke opinie (zie bijvoorbeeld Roberts, 2011, p. 110). Maar nu zijn we terug bij af want wie bepaalt dan die grenzen en op welke gronden? Wanneer vindt men van publieke opinie, ook al is die uitermate zorgvuldig tot stand gekomen, dat deze immoreel of onwenselijk is? Naar weloverwogen en geïnformeerde publieke opinie moet geluisterd worden, maar dan kennelijk alleen als het uitkomt. Als het publiek geen rol speelt in het definiëren van die grenzen, dan kan van een principiële op straftheoretische leest geschoeide rol voor publieke opvattingen geenszins sprake te zijn.

Conclusie

De kern van mijn betoog was het volgende. In de literatuur wordt een lans gebroken voor verbinding tussen theorie en beleid van straf met een weloverwogen publieke opinie die tot stand kwam na overweging van alle relevante informatie. De weloverwogen mening van een sterk geïnformeerde selectie uit het publiek is echter geen publieke opinie, althans niet de opinie van het algemene publiek. Er zijn bovendien aanwijzingen dat de mening van zo'n select publiek een mening is die na relatief korte tijd weer terugveert naar die van het ongeïnformeerde publiek. Het gevolg is dat strafrechtelijk beleid dat zich commiteert aan een dergelijke getransformeerde opinie, verder af komt te staan van de ideeën van het grotere publiek dan thans het geval is. Dat zou de legitimiteit van het strafrechtelijk systeem niet ten goede kunnen komen. Maar ook het idee dat publieke opinie ervoor kan zorgen dat een rechtvaardige rangorde (proportionaliteit) van straf gewaarborgd wordt, kan niet kloppen als die publieke opinie er een is van een hypothetisch publiek; dat wil zeggen wat het algemene publiek zou vinden als iedereen maar genoeg relevante informatie had en tijd om tot een weloverwogen oordeel te komen. Rechtvaardigheid kan dus niet bij deze verbinding gebaat zijn. Ook heb ik er op gewezen dat veel verstandige mensen menen dat er niet direct naar het ongeïnformeerde publiek moet worden geluisterd. Er wordt dan wel betoogt dat de mening van een geïnformeerde selectie van het publiek een rol dient te krijgen, maar onmiddellijk stelt men die publieke opinie, ook wel *true nature of public opinion* genoemd, onder curatele. Het is onduidelijk wie dan de curator is, wat diens regels zijn en wie die regels bepaalt. Tenslotte heb ik getracht aannemelijk te maken dat in termen van legitimiteit er bar weinig nut te verwachten is van luisteren naar de algemene punitieve publieke opinie. Het algemene publiek lijkt zelf immers goed te kunnen leven met het besef van een kloof en hecht meer waarde aan andere eigenschappen van rechters en rechtspraak dan streng straffen.

Mijn verhaal oogt wellicht wat vijandig tegenover meningen over straffen in de samenleving. Dat is het echter niet. Ik ga niet zover als bijvoorbeeld Bagaric & Edney (2004), die van mening zijn dat overwegingen over straf-

toemeting aan de experts overgelaten moeten worden en dat publieke opinie simpelweg genegeerd dient te worden. Het negeren van meningen van het publiek en ontwikkelingen in de samenleving gaat simpelweg te ver. Een principieel (straftheoretisch) gemotiveerde directe consultatie van publieke opinie ten behoeve van strafrechtelijk beleid is weliswaar onverstandig en, naar mijn mening, onhoudbaar. Maar de rechter voelt via zijn vonnis wel degelijk een maatschappelijke oordeel en daartoe dient hij met een stevig been in de samenleving te staan. De rechter dient responsief te zijn zonder zich direct te laten leiden door consultatie van publieke opinie noch via surveys, noch via deliberatieve methoden. Dat de rechter ook heel graag responsief wenst te zijn, daar zijn we al enige tijd geleden achter gekomen (de Keijser & Elffers, 2004). Maar de rechter mag tegelijkertijd best wat afstand bewaren tot de publieke opinie. Daarin wordt hij gesteund door dat publiek en er zijn te veel slechte redenen om daar te dicht tegenaan te schurken.

Literatuur

- Bagaric, M. & Edney, R. (2004). The sentencing advisory commission and the hope of smarter sentencing. *Current Issues in Criminal Justice*, 16(2):125–139.
- Bottoms, A. E. (1995). The philosophy and politics of punishment and sentencing. In: Clarkson, C. & Morgan, R., redactie, *The politics of sentencing reform*, pp 17–50. Oxford, Clarendon Press.
- Chapman, B., Mirrlees-Black, C., & Brawn, C. (2002). *Improving public attitudes to the criminal justice system: The impact of information (Home Office research study 245)*. London, Home Office.
- Cullen, F. T., Fisher, B. S., & Applegate, B. K. (2000). Public opinion about punishment and corrections. *Crime and Justice: A Review of Research*, 27:1–79.
- de Keijser, J. W. (2013). Penal theory and popular opinion: The deficiencies of direct engagement. In: Ryberg, J. & Roberts, J. V., redactie, *Popular punishment: On the normative significance of public opinion for penal theory*. New York, Oxford University Press.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2004). *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: De wisselwerking tussen rechter en samenleving*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2007). Onbegrip voor het strafoordeel bedreigt het draagvlak voor het rechtssysteem niet. In: Malsch, M. & van Maanen, N., redactie, *De begrijpelijkheid van de rechtspraak*, pp 115–128. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2009a). Cross jurisdictional differences in punitive public attitudes? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 6:47–62.

- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2009b). Public punitive attitudes: A threat to the legitimacy of the criminal justice system? In: Oswald, M., Bieneck, S., & Hupfeld, J., redactie, *Social psychology of punishment of crime*, pp 55–74. Chichester, John Wiley & Sons.
- de Keijser, J. W., van Koppen, P., & Elffers, H. (2007). Bridging the gap between judges and the public? A multi-method study. *Journal of Experimental Criminology*, 3(2):131–161.
- Dekker, P., den Ridder, J., & Schnabel, P. (2012). *Burgerperspectieven 2012—1*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P. & van der Meer, T. (2007). *Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Downes, D. & van Swaaningen, R. (2007). The road to dystopia? Changes in the penal climate of the Netherlands. *Crime and Justice: A Review of Research*, 35:31–71.
- Elffers, H. & de Keijser, J. W. (2007a). De strafrechter en de burger: Zij konden bijeen niet komen. *Rechtstreeks*, (2):7–30.
- Elffers, H. & de Keijser, J. W. (2007b). Different perspectives, different gaps: Does the general public demand a more responsive judge? In: Kury, H., redactie, *Fear of crime – punitivity: New developments in theory and research*, pp 447–470. Bochum, Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer.
- Elffers, H., de Keijser, J. W., van Koppen, P. J., & Haeringen, V. (2007). Newspaper juries: A field experiment concerning the effect of information on attitudes towards the criminal justice system. *Journal of Experimental Criminology*, 3(2):163–182.
- Green, D. A. (2006). Public opinion versus public judgment about crime: Correcting the ‘comedy of errors’. *British Journal of Criminology*, 46:131–154.
- Hessing, D. J., de Keijser, J. W., & Elffers, H. (2003). Explaining capital punishment in an abolitionist country: The case of the Netherlands. *Law and Human Behavior*, 27(6):605–622.
- Hough, M. & Park, A. (2002). How malleable are attitudes to crime and punishment? Findings from a British deliberative poll. In: Roberts, J. V. & Hough, M., redactie, *Changing attitudes to punishment: Public opinion, crime and justice*, pp 163–183. Cullompton, Devon, Willan.
- Hough, M. & Roberts, J. V. (1999). Sentencing trends in Britain. *Punishment and Society*, 1(1):11–26.
- Hutton, N. (2005). Beyond populist punitiveness. *Punishment and Society*, 7(3):243–258.
- Indermauer, D., Roberts, L., Spiranovic, C., Mackenzie, G., & Gelb, K. (2012). A matter of judgment: The effect of information and deliberation on public attitudes to punishment. *Punishment and Society*, 14(2):147–165.
- Kuhn, A. (2002). Public and judicial attitudes to punishment in Switzerland. In: Roberts, J. V. & Hough, M., redactie, *Changing attitudes to*

- punishment: Public opinion, crime and justice*, pp 115–127. Cullompton, Devon, Willan.
- Mirrlees-Black, C. (2002). Improving public knowledge about crime and punishment. In: Roberts, J. V. & Hough, M., redactie, *Changing attitudes to punishment: Public opinion, crime and justice*, pp 184–197. Cullompton, Devon, Willan.
- Park, A. & Hough, M. (2002). *Public attitudes towards crime and punishment*. London, National Centre for Social Research.
- Pratt, J. (2007). *Penal populism*. London, Taylor and Francis.
- Roberts, J. V. (2008a). *Punishing persistent offenders*. Oxford, Oxford University Press.
- Roberts, J. V. (2008b). Sentencing policy and practices: The evolving role of public opinion. In: Freiberg, A. & Gelb, K., redactie, *Penal populism, sentencing councils and sentencing policy*, pp 15–30. Sydney, Hawkins Press.
- Roberts, J. V. (2011). The future of state punishment: The role of public opinion in sentencing. In: Tonry, M., redactie, *Retributivism has a past. Has it a future?*, pp 101–129. Oxford, Oxford University Press.
- Roberts, J. V. & Hough, M. (2005). *Understanding public attitudes to criminal justice*. Berkshire, Open University Press.
- Roberts, J. V., Stalans, L., Indermaur, D., & Hough, M. (2003). *Penal populism and public opinion: Lessons from five countries*. New York, NY, Oxford University Press.
- Robinson, P. H. (2007). *How psychology is changing the punishment theory debate*. Scholarship at Penn Law, Paper 138.
- Robinson, P. H. & Darley, J. M. (1995). The utility of desert. *Northwestern University Law Review*, 91(2):453–499.
- Rowan, M. (2012). Democracy and punishment: A radical view. *Theoretical Criminology*, 16(1):43–62.
- Ryberg, J. (2010). Punishment and public opinion. In: Ryberg, J. & Corlett, J. A., redactie, *Punishment and ethics: New perspectives*, pp 149–168. New York, NY, Palgrave MacMillan.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2002). *Sociaal en cultureel rapport 2002: De kwaliteit van de quartaire sector*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2005). *De sociale staat van Nederland 2005*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stalans, R. J. (2002). Measuring attitudes to sentencing. In: Roberts, J. V. & Hough, M., redactie, *Changing attitudes to punishment: Public opinion, crime and justice*, pp 15–32. Cullompton, Devon, Willan.
- Tyler, T. R. (1990). *Why people obey the law*. New Haven, Yale University Press.
- Tyler, T. R. & Boeckmann, R. J. (1997). Three strikes and you're out, but why? The psychology of public support for punishing rule breakers. *Law*

ℰ Society Review, 31(2):237–265.

Wagenaar, W. A. (2008). *Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken. Bewijsbeslissingen, straffen en hun argumentatie. Research memorandum 4/2*. Den Haag, Raad voor de Rechtspraak.

12 De Amstelveense buurtbarbecue

Vere van Koppen & Peter van Koppen

Op zaterdag 2 juli 2011 had men het woonerf van de straat Marketenster in Amstelveen ingericht als feestplaats. Er was een tent, feestverlichting en er was een biertap. De straat vierde het 25-jarige bestaan met een buurtbarbecue. Die liep heel wat minder feestelijk af dan dat hij om vier uur 's middags was begonnen.

Na elfen, toen het feest al min of meer op z'n eind liep, kwam een aantal jongeren het woonerf oplopen. Zij waren voor een deel van Nederlandse afkomst en voor een deel van buitenlandse afkomst, hetgeen ook aan hun uiterlijk waarneembaar was. De jongens met buitenlandse afkomst kwamen uit Marokko, uit Iran, uit Afghanistan en misschien nog wel uit andere landen. Wij zullen het voor het gemak over Noord-Afrikanen hebben omdat in de rest van het verhaal van belang is dat zij herkenbaar van elders komen, maar niet uit welk land precies.

De jongens kwamen over de drempel, zoals verschillende straatbewoners het later tegen de politie zouden uitdrukken. De verkeersdrempel werd gezien als de officieuze grens van het buurtfeest. De komst van de jongens leidde tot een woordenwisseling. Wat precies werd gezegd, is minder helder in het geheugen van de getuigen opgeslagen. Men spreekt van een jongen die zei dat hij bier wilde, een jongen die zei dat ze de jarige kwamen feliciteren en een jongen die "fok joe" zei en "discriminatie" riep. De rechtbank zou dat later in haar vonnis de eerste geweldsfase noemen. Er was een kort handgemeen waarna de jongens weggingen.

Voor even. Daarna kwam een groep jongens terug en wel in volle hevigheid. Drie oudere straatbewoners zouden in de daarop volgende schermutselingen behoorlijk gewond raken. Een schoonzoon van één van hen liep een schaafwond en blauwe plekken op. Burgemeester Jan van Zanen van Amstelveen kwam zich twee dagen later persoonlijk op de hoogte stellen en had voor RTV Amstelveen als belangrijkste commentaar: "Ik word hier niet blij van."

Het aantal daders, wat zij precies deden en wie zij waren, hebben wij in de vorige alinea een beetje vaag gehouden. Dat was nodig omdat de getuigenverklaringen niet altijd even goed met elkaar overeenstemmen en opeenvolgende verklaringen van dezelfde getuigen nogal eens willen wisselen. Er

zouden uiteindelijk vier jongens worden vervolgd: Pjotr Wilmer¹ en Johan Galjer, beiden van Nederlandse afkomst, en Plata Mesti, afkomstig uit Iran, en Diaz Danago, die een Marokkaanse herkomst heeft. Alle vier waren 19 jaar oud. We kunnen gevoeglijk aannemen dat meer jongens betrokken waren. Er zijn nog twee andere Marokkaanse jongens verdacht geweest, maar men vond het bewijs tegen hen onvoldoende voor een vervolging.

Wij zullen het in dit verhaal vooral hebben over Johan Galjer. Hij geeft zonder meer toe dat hij bij de eerste gelegenheid, de eerste geweldsfase volgens de rechtbank, naar de feeststraat is gekomen. Hij is toen vervelend geweest tegen straatbewoner Harry Wolters, maar is zelf ook nogal gewelddadig besprongen. De aanleiding daarvoor was dat hij, zoals Johan zelf zegt, Harry bij de kin heeft aangeraakt. Hij was zeker niet gewelddadig, meent hij. Johan tikte Harry op de kin, zo verklaarde aanvankelijk ook diens zoon Frans Wolters. Het bespringen gebeurde volgens alle ooggetuigen door de zoon Frans Wolters, en door de schoonzoon, Peter Barkman. Johan werd ontzet door zijn vriend Diaz. Het kintikken zou later in de verklaringen van getuigen uitgroeien tot een forse *uppercut*, een stoot onder de kin die bekend is van bokswedstrijden. Johan ontkende steeds dat hij een *uppercut* gaf; het kintikken ontkende hij ook.

De jongens zijn na de schermutseling naar het huis van Johan —hij woonde nog bij zijn ouders— om de hoek gegaan. Daar vertelde Johan aan zijn ouders dat hij stevig was besprongen. Niet lang daarna arriveerde de politie, die twee jongens aanhield in het huis van Johan, maar Johan zelf niet. Hem werd door een agent geadviseerd om de volgende dag, zondag, aangifte te komen doen van zijn mishandeling door mensen op de buurtbarbecue. Dat deed hij en daarvan heeft hij spijt gekregen.

Over die gebeurtenis schreef AT5 op zijn site:

“Een van de jongens die zaterdagavond een 60-jarige Amstelvener het ziekenhuis insloegen, heeft zelf bij de politie aangifte van mishandeling proberen te doen. Terwijl vrienden en familie van het slachtoffer op het politiebureau zaten om getuigenverklaringen af te leggen, liep de jongen doodgemoedereerd met zijn ouders het bureau binnen. Hij was van mening dat hij zelf ook was mishandeld en wilde daar aangifte van doen.”²

De komst naar het politiebureau had voor hem een dramatisch gevolg. In de hal zat een aantal straatbewoners te wachten om, net als Johan, hun verhaal te doen. Toen Johan zich aan de balie meldde en met een in de hal duidelijk hoorbare stem zei dat hij aangifte kwam doen, riepen de wachtende straatbewoners dat *hij* de dader was. Johan werd op aanwijzing van

¹Namen van verdachten, slachtoffers en getuigen in dit hoofdstuk zijn gefingeerd.

²<http://www.at5.nl/artikelen/64961/relschopper-wilde-zelf-aangifte-doen-bij-politie>, geraadpleegd op 26 maart 2013.

de straatbewoners direct daarna aangehouden en als de belangrijkste verdachte aangemerkt. De zaak eindigde bij de rechtbank Amsterdam, waar Johan werd veroordeeld tot achttien maanden gevangenisstraf, waarvan zes voorwaardelijk (rechtbank Amsterdam 3 januari 2012, LJN BU 9981). Er volgde geen hoger beroep.

Getuigen van chaos

De buurtbarbecue is een situatie waarin getuigen wel vaker terechtkomen. Getuigen die het in het geheel niet verwachten, worden plotseling geconfronteerd met een chaotische toestand. Er is heel veel te zien en veel te onthouden zonder dat men daarop had gerekend. Bij caféruzies en bij uitgaansgeweld op straat zijn de getuigen zelden nuchter en ook dat maakt waarnemen en onthouden een stuk lastiger. Dat doen emoties ook: als getuigen erg emotioneel zijn, is dat schadelijk voor de waarneming (zie over waarneming door getuigen en getuigenverklaringen bijvoorbeeld Wessel & Wolters, 2010).

Het is een misvatting te denken dat getuigen iets waarnemen en de waarneming zonder vervorming onthouden (Crombag et al., 2000). Vanaf het begin wordt de herinnering aan een gebeurtenis beïnvloed. De invloed komt van vele kanten. Getuigen worden beïnvloed door andere getuigen. Zij worden beïnvloed door wat zij in de krant lezen over het misdrijf. Zij worden ook door zichzelf beïnvloed als zij lopen te piekeren: wat is er nu precies gebeurd? Dat gebeurt zeker als de situatie niet geheel helder was. De verrassing, het alcoholgebruik en de chaos maken waarnemen en onthouden niet erg gemakkelijk. Ook in Amstelveen had men gedronken. Hoeveel dat was weten we niet, want de politie verzuimde dat vast te stellen. We weten alleen dat de politie over één van de slachtoffers vertelde dat hij met een dubbele tong sprak.

De belangrijkste bron voor veranderingen van de herinneringen aan een gebeurtenis, zo wordt in de regel aangenomen, wordt gevormd door andere getuigen. Het gaat dan niet altijd om wat wordt overgenomen door een getuige uit de verhalen van andere getuigen. Soms ontstaat de verandering door een gezamenlijke inspanning. Men zit bij elkaar en tracht betekenis te geven aan een gebeurtenis, men tracht als het ware gezamenlijk de gebeurtenis te reconstrueren. Dat wordt in jargon *collaborative storytelling* genoemd (Crombag, 1999; Wagenaar & Crombag, 2005).

Een kijkje in de keuken van *collaborative storytelling* levert in de Amstelveense Buurtbarbecue het verhoor van Nancy Wolters, de dochter van slachtoffer Harry. Zij vertelde op 7 november, een paar maanden na de buurtbarbecue, tegen de politie het volgende.

V(erbalisant): Hoe heeft u achteraf een naam geplakt op de herinnering? U wist niet hoe Pjotr eruit zag.

A (Nancy): Jawel, ik heb hem gezien.

V: U heeft een beeld opgedaan van iemand die u niet kende.

A: Ik heb twee Nederlandse jongens gezien. Johan heb ik de volgende dag gezien. Ik heb de naam Pjotr Wilmer gehoord. Johan zag ik de volgende dag gelijk op het politiebureau.

V: U heeft wel een herinnering aan een blanke jongen, maar u heeft hem nooit gezien? Kan het zijn dat doordat er twee blanke jongens waren dat iemand anders heeft gezegd dat het Pjotr was? U ziet een blanke jongen, en u zegt dat voordat u een afbeelding heeft gezien, dat het Pjotr is. Hoe weet u dan dat het Pjotr is?

A: Omdat ik erover heb gepraat met anderen. De blonde was Johan. Ik heb dit dus zo zelf ingevuld, het is gewoon logisch nadenken. Dan moet de ander wel Pjotr geweest zijn. Dit is later bevestigd voor mijzelf omdat ik hem herkend heb via gezichtsherkenning en Facebook.

De vermeende persoonsverwisseling

In de zaak van de Amstelveense Buurtbarbecue beweerde verdachte Johan dat hij alleen in de eerste fase er was en met Harry een woordenwisseling had. Sommige getuigen zeggen dat hij Harry tegen diens kin tikte. Andere getuigen beweren later dat Johan Harry ernstig heeft mishandeld. Dat zou hij op twee manieren hebben gedaan. Ten eerste zou het aanraken aan de kin in werkelijkheid een *uppercut* zijn geweest. Ten tweede zou Johan in de tweede geweldsfase Harry ook nog in het gezicht hebben geschopt toen hij op de grond lag. De mishandelingen waren zo ernstig dat hem later poging tot doodslag ten laste is gelegd. In de korte periode van de gevechten zou Johan volgens het openbaar ministerie ook nog eens twee andere mannen hebben mishandeld. Hij had ook een andere man, Elmer Seibels, in het gezicht geschopt en weer een andere man, Arnold Moleman, in het gezicht hebben gestompt. De rechtbank zou later oordelen dat Johan Elmer en Arnold niet heeft aangeraakt en ook niet Peter de schaafwond heeft bezorgd. Johan werd niettemin voor die mishandelingen veroordeeld, enkel en alleen omdat hij aan de vechtpartij deelnam en zodoende medepleger was van de mishandelingen.

De kern van de discussie in de zaak is of Johan in de tweede fase Harry heeft mishandeld. Dat ontkent hij heftig. Sterker: Johan claimt dat hij tijdens de tweede fase van de schermutselingen bij zijn ouders thuis was met een aantal andere jongens.

Johan wijst erop dat de getuigen die later zeggen dat hij zo zwaar mishandelde eerder vertelden dat één van de donkere jongens dat had gedaan. Die getuigen hebben hun herinnering aan een donkere jongen als dader vervangen door een herinnering aan Johan als dader. De verandering van het geheugen van de getuigen zou volgens Johan de dag na de buurtbarbecue op het politiebureau zijn begonnen en zich hebben verspreid door de onderlinge gesprekken van de getuigen.

Schuivende scenario's

We mogen als vaststaand aannemen dat Johan met een aantal kornuiten ten minste vervelend is gaan doen op de buurtbarbecue. Johan heeft in ieder geval met Harry een woordenwisseling gehad en volgens sommige getuigen hem onder de kin aangeraakt. Dat hij meer zou hebben gedaan, blijkt uit allerlei getuigenverklaringen. De verklaringen zijn echter niet zonder problemen. Sommige getuigen vertellen later iets anders dan in eerdere verklaringen.

Zodoende zijn twee redelijke scenario's ontstaan die tegen elkaar kunnen worden getoetst. De ene is het min of meer onschuldige scenario van Johan: hij was er, was vervelend maar niet gewelddadig, werd besprongen door Frans en Peter, werd door Diaz ontzet en ging naar huis. Anderen met een Noord-Afrikaans uiterlijk zijn pas daarna gewelddadig tekeer gegaan. Bij die anderen zat ook nog Pjotr Wilmer, een blanke jongen met tenger postuur. Johan is breder. Het andere scenario is het schuldige scenario: Johan heeft Harry met een *uppercut* laten neergaan en is hem tegen het hoofd gaan trappen.

De mishandelingen hebben zeker plaatsgevonden. Harry heeft daaraan een jukbeen overgehouden dat op vier plaatsen is gebroken plus een hersenkneuzing. Elmer heeft een breuk in zijn linker oogkas. Daarbij is de zenuw beschadigd en heeft hij geen gevoel meer aan de linkerzijde van het aangezicht. Arnold heeft bloeduitstortingen en een snee rond het oog, een van zijn pupillen functioneert niet meer naar behoren en hij heeft schade aan het gebit opgelopen. Peter heeft enkel een schaafwond en een blauwe plek op zijn pols overgehouden aan het geweld. De vraag is derhalve niet of er mishandeld is, want dat is er, maar of Johan daaraan heeft meegedaan.

Schuivende getuigenverklaringen

Men zou denken dat het bij zoveel getuigen van een vechtpartij gemakkelijk zou moeten zijn om te discrimineren tussen beide scenario's. Niets is minder waar. Op het straatfeest waren ongeveer 50 buurtbewoners aanwezig, van wie er zo'n tien één of meerdere verklaringen hebben afgelegd tegenover de politie.

Eén van de agenten die na de vechtpartij als eerste ter plekke was, sprak op straat met Peter Barkman, de schoonzoon van Harry Wolters. Hij vertelde de agent dat een Marokkaanse jongen de aanstichter van de onrust was en Harry Wolters met een vuistslag neersloeg, waarna hij viel en de jongen op hem begon in te trappen. Meerdere bewoners luisterden mee bij de getuigenverklaring van Peter en bevestigden het verhaal tegenover de agent. Op hun aanwijzingen werden enkele minuten later drie van de jongens aangehouden: Pjotr Wilmer, Diaz Danago en Plata Mesti. Peter hield zijn verhaal vol dat de eerste vuistslag op Harry, waardoor Harry neerging, door een Marokkaanse jongen werd uitgedeeld.

De ochtend na de buurtbarbecue en de slechte afloop, kwamen meerdere buurtbewoners, veelal familie van de slachtoffers, verklaringen afleggen op het politiebureau. Eén van hen was Dinnie Batenburg. Zij heeft een relatie met een van de zonen van Harry Wolters en was bij de feestelijkheden in de Markentenster aanwezig toen de jongeren de barbecue kwamen verstoren. Zij verklaarde dat haar schoonvader werd geslagen door een jongen met een Noord-Afrikaans uiterlijk. Na haar verklaring kwam zij Johan tegen in de hal van het politiebureau. Een dag later belde zij naar het bureau met een aanvullende verklaring, waarin zij vertelde dat zij de jongen herkende die de dag daarvoor op het bureau werd aangehouden. Zij herkende hem als de jongen die haar schoonvader met gebalde vuist een tik tegen de onderkant van zijn kin gaf.

Het geheugen van Nancy Wolters, de dochter van Harry Wolters, nam een soortgelijke wending. Zij legde net als Dinnie Batenburg op zondag een verklaring af op het politiebureau. Daarin beschreef ze de jongen die haar vader tegen de kin sloeg als een Nederlandse jongen over wie ze van haar buurman Elmer Seibels heeft gehoord dat hij Pjotr heette. Dat wist Elmer Seibels overigens omdat die Pjotr de zoon was van zijn beste vriend. Pjotr had ook Elmer Seibels zelf mishandeld. Dat zal de vriendschap niet hebben bevorderd. De avond na het afleggen van haar eerste verklaring belde Nancy naar het bureau om een aanvullende verklaring af te leggen. Daarin wijzigde zij haar verklaring op het essentiële punt dat de jongen die ze op zondagochtend nog beschreef als Pjotr, voor honderd procent zeker de jongen was die aan het einde van die ochtend op het bureau binnenkwam en werd aangehouden. Zij wees daarmee een schuldige vinger naar Johan.

Nancy vertelde in haar eerste verklaring niet alleen dat Pjotr haar vader sloeg, ze vertelde nog iets dat past in het onschuldige scenario van Johan. Een aantal jongens liep weg en twee Marokkaanse jongens bleven achter. Het was toen een aantal minuten rustig, waarna een Marokkaanse jongen richting haar vader rende en hem met veel kracht in zijn gezicht sloeg, waarna haar vader op de grond viel. Verklaringen van andere buurtbewoners bevestigden dat het na de eerste schermutselingen een paar minuten rustig was. Zo sprak Frans Wolters over een rust die wederkeerde en enkele minuten duurde. Dat verhaal komt overeen met de verklaring van Johan: een beetje gebakkelei,

daarna enige rust met het vertrek van een aantal jongens en daarna brak de hel los.

Een derde getuige die haar verklaring essentieel wijzigde, is Detty Slinge. Zij zat in het feestcomité dat de buurtbarbecue organiseerde. Slinge beweerde in een eerste verklaring dat Harry Wolters is geslagen door Marokkaanse en Turkse jongeren. Later, na de confrontatie met Johan op het politiebureau, wijzigde Slinge haar verhaal. Zij zou hebben gezien dat Harry door Johan werd geschopt en geslagen. De schuivende verklaring van Detty Slinge is des te opmerkelijk omdat zij Johan al sinds zijn puberteit kent en hem vaak in de buurt tegenkwam. Het ligt daarom in de lijn der verwachting dat zij, als zij heeft gezien dat Johan degene was die Harry een *uppercut* gaf en neersloeg, in haar eerste verklaring geen moeite zou hebben gehad de naam van Johan te noemen, ofwel een gedetailleerde beschrijving te geven inclusief identificerende kenmerken zoals adres of ouders. Bovendien stelde zij in haar eerste verklaring dat een blonde jongen gekleed in een zwarte jas met capuchon Harry Wolters mishandelde. Johan droeg een korte zwarte jas zonder capuchon, Pjotr Wilmer droeg wel een gewatteerde zwarte jas met capuchon. Ook Detty Slinge bevestigde dat het na de eerste schermutseling even rustig was.

Het is bij de buurt duidelijk niet in goede aarde gevallen dat Johan zondags naar het bureau ging om aangifte te doen. *Zij* zijn immers het slachtoffer en *hij* is dader, zo redeneerde de buurt. Dat gaf klaarblijkelijk aanleiding om verklaringen te wijzigen en zelfs voor buurtbewoners die niet eerder werden gehoord om naar het bureau te gaan om alsnog een verklaring af te leggen waarin Johan het boetekleed kreeg aangemeten. Paul Malta meldde zich bijvoorbeeld al enige uren later op die zondag op het bureau omdat hij had gehoord dat de jongen die de *uppercut* gaf, zelf aangifte was komen doen. “De reden dat ik hier ben is, omdat ik heb gehoord heb dat de jongen die hier aangifte wilde gaan doen en wilde gaan vertellen dat hij niets gedaan had, wel wat gedaan heeft” vertelde hij toen tegen de politie. Later zou hij vertellen dat hij, hoewel hij Harry op de rug zag, ook zag dat Johan aan Harry een *uppercut* gaf.

Die *uppercut* is een terugkerende term die eigenlijk door alle buurtbewoners wordt gebruikt. Dat iedereen die ongebruikelijke term bezigde, duidt erop dat in de buurt veelvuldig overleg is geweest over de buurtbarbecue. Dat werd door de gemeente aangewakkerd. De gemeente organiseerde op 13 juli een buurtbijeenkomst. De burgemeester, de officier van justitie, de politie, slachtofferhulp en mensen van de gemeente Amstelveen waren er toen om de buurt bij te staan. Elmer Seibels vertelde later dat tijdens die bijeenkomst werd verteld dat Pjotr en Johan de aanstichters van de rellen waren.

Het kantelpunt in de verklaringen

Het lijkt erop dat de belastende verklaringen tegen Johan alle stammen van na het moment dat hij zelf bij de politie aangifte kwam doen. Hij werd op zondag 3 juli om 11.00 uur aangehouden. Wij onderzochten de verklaringen van buurtbewoners die zij aflegden voorafgaand aan dat moment en voordat de naam van Johan rondzong in de buurt. Het gaat dan om getuigen die iets zeiden over de identiteit van de dader van de mishandelingen. Dat ziet er als volgt uit.

Peter Barkman vertelde om 10.30 uur op zondag nog aan de politie dat de man die aan Harry Wolters, zijn schoonvader, een vuistslag gaf een Noord-Afrikaanse jongen was. Dat had hij, zoals gezegd, de voorgaande avond ook al tegen de politie verteld toen een grote groep mensen uit de buurt om hem heen stond en niemand hem tegensprak.

Frans Wolters werd zondagochtend om 10.00 uur gehoord, ook voor de aanhouding van Johan. Hij vertelde dat de blanke jongen zijn vader onder de kin tikte. Frans duwde hem vervolgens weg. Pas in tweede instantie ontstond de vechtpartij.

Harry Wolters werd pas gehoord nadat Johan was aangehouden. Het is dan inmiddels zondag 3 juli 17.00 uur geworden. Hij was er nog slecht aan toe. In zijn verhoor vertelde hij dat hij inmiddels begrepen had dat de blond jongen Johan heette. Hij gebruikte de curieuze formulering: “Ik zag dat deze harde stoot door NN1 gegeven werd.” Vlak daarvoor vertelde hij de verbalisanten dat hij inmiddels weet dat die NN1 Johan heet. Hij probeerde daarna op te staan, maar kreeg toen een trap van een getinte jongen. Het lijkt erop dat de beïnvloeding door de buurt erg snel Harry Wolters in het ziekenhuis heeft bereikt.

Een interessante getuige is Jacco Wolters, zoon van Harry Wolters. Op de avond van de buurtbarbecue vertelde hij aan de politie dat een jongen zijn vader sloeg. Dat was dezelfde jongen die “wat de fuk” riep. Dat was volgens andere getuigen weer dezelfde jongen die “discriminatie” riep, een term die werd gebezigd door één van de Noord-Afrikanen. Dat was niet Johan. Tegen de tijd dat Jacco op 5 september opnieuw een verklaring aflegde, was zijn verhaal geworden dat Johan zijn vader een *uppercut* gaf, maar wel een bijzondere: “Zoals een uppercut eruitziet. Met een vuist van onderen op de kin van mijn vader. Hij sloeg niet met volle kracht maar ook niet heel zacht. Ertussenin denk ik, hard genoeg om er letsel aan over te houden, dat schat ik zo in. Mijn vader kwam niet ten val door die slag.”

Er is nog een aantal getuigen dat de versie van Johan bevestigde, maar hun verklaringen bespreken wij niet. Zij zijn vrienden en kennissen van Johan die deelnamen aan het verstoren van de buurtbarbecue. Zij kunnen nauwelijks als onafhankelijke getuigen gelden.

Er zijn getuigen die na de aanhouding van Johan nog steeds blijven verklaren dat iemand anders dan Johan Harry Wolters mishandelde. Zo’n

getuige is bijvoorbeeld Ciska Okster. Zij vertelde dat Harry Wolters op de grond viel nadat een getinte jongen hem vol in het gezicht raakte met een trap. Dat was nadat een pauze was gevallen na de voorgaande woordenwisseling. Getuige Betty Walthoorn vertelde hetzelfde. Aan haar is bijzonder dat zij zei dat zij zowel Pjotr als Johan kende. De man die Harry Wolters omver trapte, was een jongen met een getinte huidskleur vertelde zij op 9 juli aan de politie.

Er komt ook enige steun voor Johan uit onverwachte hoek. De politie kwam zelf tot de conclusie dat Diaz de jongen was die Harry Wolters tegen het hoofd schopte. Dat deed de politie op basis van de verklaring van Peter Barkman die spreekt over een Marokkaanse jongen met een schoudertasje. En dat klopt precies met Diaz; hij droeg zo'n tasje. Dat klopt ook met de verklaring van Elmer Seibels die spreekt over de jongen met het schoudertasje.

Bekende verdachten

Elmer Seibels kende Johan. Elmer vertelde aan de politie op zondag 3 juli omstreeks 13.00 uur:

“Tegenover Johan stond mijn buurman Harry Wolters. Ik hoorde Johan tegen Harry zeggen: “Laat me erlangs. Ik wil gewoon even een biertje en dan ga ik weer.” Dit gebeurde niet op een agressieve toon, maar wel op een manier waarvan ik vond dat Johan geen tegenspraak wilde. Ik hoorde dat Harry zei dat Johan geen biertje mocht, omdat het een besloten feest was. Ik merkte dat toen de sfeer tussen die twee wat grimmiger werd. Ik zag dat Johan Harry ging duwen en zei “laat me er langs!” Ik ben er vervolgens heen gelopen en heb geprobeerd de boel te sussen. Toen ik bij Johan en Harry aankwam, stond ik met mijn rug naar Johan en heb ik Harry weggeduwd om escalatie te voorkomen. Vervolgens zag ik dat Harry een vuistslag in zijn gezicht kreeg. Ik weet niet door wie, want dit gebeurde achter mijn rug. Toen kwam er een schermutseling tussen mij en een Marokkaanse jongen.”

Elmer beschrijft een geheel andere scène dan één waarin Johan aan Harry een *uppercut* zou hebben gegeven. In ieder geval werd hij daarna door Pjotr aangevallen en was hij met hem bezig.

Daags na het incident deed de politie een buurtonderzoek in de feeststraat. Een buurvrouw die ook getuige was, Halma Bestebreur, verklaarde dat een jongen met donker krullend haar de hardste klappen uitdeelde. Een andere jongen, van wie ze later heeft gehoord dat hij Pjotr Wilmer heette, schopte Harry toen hij op de grond lag. Aan de andere kant van de straat

troffen de agenten een bewoner die ook vertelde Pjotr Wilmer te hebben herkend.

Door de politie zijn enkele herkenningsprocedures uitgevoerd. Zoiets heeft in een situatie als deze weinig zin. Getuigen, slachtoffers en verdachten wonen allen bij elkaar in de buurt en de groep jongens werd door meerdere getuigen zelfs omschreven als een groep die vaker overlast veroorzaakte. Het kan niet worden uitgesloten dat getuigen en slachtoffers één of meerdere van de verdachte jongens kende of herkende uit de buurt. Een confrontatie, officieel opgezet in een zogenaamde Oslo-confrontatie of officieus in een toevallige ontmoeting in de hal van het politiebureau, is in zo'n geval een waardeloos bewijsmiddel.

Zo is Pjotr Wilmer de zoon van de beste vriend van Elmer Seibels. Pjotr kwam als klein jongetje al bij hem over de vloer. Het was voor Elmer Seibels dan ook niet moeilijk om te vertellen dat dit de jongen was die hem twee keer in zijn gezicht trapte. Elmer Seibels kende ook Johan. En dat gold voor verschillende buurtbewoners. Er zijn ook buurtbewoners die wisten te vertellen dat het om een groep jongens ging die bij Pjotr en Johan behoorden. Dat impliceert bijvoorbeeld dat Peter Barkman weet wie Pjotr en Johan zijn en hen ook zou herkennen.

De signalementen die getuigen opgaven nadat zij op zondagochtend Johan een poging tot aangifte zagen doen, zijn om dezelfde reden weinig waard. In haar tweede verklaring gaf Nancy Wolters een signalement van de dader nadat zij de jongen die ze zondag op het bureau zag, had aangewezen als dader. Dat signalement is niks meer waard nu zij Johan de dag daarvoor op het bureau zag en hem als dader aanwees. Het signalement is dan vooral gebaseerd op de laatste ontmoeting op zondag, en niet op de ontmoeting op zaterdagavond.

De rechtbank

De rechtbank maakte in haar vonnis, net als Johan, onderscheid tussen twee fasen die avond. In de eerste fase heeft Johan volgens de rechtbank een *uppercut* gegeven, maar opnieuw een curieuze: “Anders dan de raadsman en de verdachte betogen, is de rechtbank van oordeel dat verdachte direct na de discussie met Wolters deze van onderaf met de vuist zonder veel kracht tegen de kin slaat, een zogenoemde *uppercut*.” Zo lijkt een aai op de kin ook al op een *uppercut*.

De rechtbank zag een slappe *uppercut*, derhalve. Maar het gaat natuurlijk om het geweld in de tweede fase. De rechtbank schrijft in het vonnis dat er mogelijk sprake is van *collaborative storytelling* en dat zulks voor haar een reden vormt om behoedzaam de getuigenverklaringen te waarderen. Later in de bewezenverklaring is van behoedzaamheid geen spoor meer te herkennen. Daarin wordt de betrokkenheid van Johan bij de poging tot doodslag

op Harry Wolters gebaseerd op twee getuigenverklaringen van twee getuigen die elk uiteenlopende en strijdige verklaringen aflegden. De rechtbank begeeft zich zodoende op nogal glad ijs.

De redenering zit zo in elkaar. Halma Bestebreur vertelde aanvankelijk dat zij zeker weet dat Pjotr Wilmer op Harry Wolters stond in te trappen. Dat was de stevige jongen die in de eerste fase zei dat hij de jarige wilde feliciteren. Zij wordt dan nog tweemaal verhoord. Bij het inmiddels derde verhoor verklaarde zij dat zij achteraf had gehoord dat die jongen Pjotr Wilmer was. De rechtbank put uit de omschrijving van de schoppende blanke jongen als stevig en haar onzekerheid of het nu wel of niet Pjotr was, zekerheid dat die jongen toch Johan moet zijn geweest en dat Halma Bestebreur zich aanvankelijk vergiste. Pjotr is immers een tengere jongen en Johan is een steviger jongen. De rechtbank voert daarnaast de verklaring van Detty Slinge op. Wat zij aan de politie vertelde, bespraken wij hierboven al. De rechtbank gebruikte uitsluitend de belastende verklaring van haar. En zo komt de rechtbank tot de conclusie dat Johan ook in de tweede geweldfase er was en toen Harry Wolters tegen het hoofd schopte.

Omdat Johan dat geweld pleegde en onderdeel uitmaakte van de algehele vechtpartij, is Johan ook schuldig aan het in vereniging plegen van openlijke geweldpleging.

Conclusies

De Amstelveense buurtbarbecue is uitgelopen op een ernstig strafrechtelijk incident. Aan ten minste drie slachtoffers is grote schade toegebracht. Van de daders zijn de meesten niet vervolgd. Dat mag allemaal waar zijn, maar dat is niet het onderwerp van ons hoofdstuk. Wij hebben ons de vraag gesteld welk scenario geldt voor het gedrag van Johan. Het ene scenario is dat hij zich gedragen zoals hij zelf zegt: hij is de mensen bij de barbecue komen lastigvallen, is daarbij besprongen en is vervolgens vertrokken. Het andere scenario is dat hij daarna actief heeft bijgedragen aan de vechtpartij door Harry Wolters samen met anderen ernstig te mishandelen.

Het draaipunt in deze zaak is de ontmoeting op zondagochtend op het politiebureau toen Johan aangifte kwam doen van mishandeling. Voordien steunden de getuigenverklaringen vooral de versie van Johan. Als er gesproken werd over ernstige mishandelingen waren die gepleegd door Noord-Afrikaanse jongens en door Pjotr. Na zondagochtend veranderde een aantal getuigen de verklaringen zodat toen plotseling Johan zich veel ernstiger gedragen zou hebben. Het lijkt erop dat de boosheid bij buurtbewoners over de aangifte door Johan aan de veranderingen in de getuigenverklaringen heeft bijgedragen.

De vraag welke versie van de verklaringen de juiste is, is eigenlijk niet zo moeilijk te beantwoorden. In het algemeen zijn getuigenverklaringen zo

snel mogelijk na een misdrijf accurater dan getuigenverklaringen die later zijn afgelegd. In de zaak van de Amstelveense Buurtbarbecue is dat niet anders. Mensen vergeten nu eenmaal details van gebeurtenissen nogal snel. Maar in de zaak van de Amstelveense Buurtbarbecue speelt nog een aantal extra elementen een rol. Het is waarschijnlijk dat de veranderingen in de verklaringen tot stand zijn gekomen door intensieve gesprekken in de buurt na de gebeurtenissen. Over wat er gebeurd is en wie dat heeft gedaan. Dergelijke gesprekken vallen in een vruchtbare bodem in situaties waarin getuigen niet erg zeker zijn over de juistheid van hun waarnemingen. Dat zijn situaties waarin getuigen onder invloed zijn, getuigen plotseling met een geheel onverwachte gebeurtenis worden geconfronteerd en de gebeurtenis zich in een snel en chaotisch tempo voltrekt.

Bij een vergelijking tussen getuigenverklaringen die in een dergelijke zaak eerder en later zijn afgelegd, zijn de eerder afgelegde verklaringen waarschijnlijker juist dan de later afgelegde verklaringen. Als dat als uitgangspunt wordt genomen, is het scenario dat Johan presenteerde waarschijnlijker juist dan het scenario dat de rechtbank heeft aangenomen. De rechtbank heeft zich bij de bewezenverklaring op glad ijs bewogen door zich op twee van de latere verklaringen te baseren en door die niet zorgvuldig te vergelijken met andere en vooral eerder afgelegde verklaringen. Daarmee heeft de rechtbank waarschijnlijk Johan ten onrechte veroordeeld.

Literatuur

- Crombag, H. F. M. (1999). Collaborative story-telling: A hypothesis in need of experimental testing. *Psychology, Crime, and Law*, 5:279–289.
- Crombag, H. F. M., Merckelbach, H., & Elffers, H. (2000). Other people's memory. *Psychology, Crime, and Law*, 6:251–265.
- Wagenaar, W. A. & Crombag, H. F. M. (2005). *The popular policeman and other cases: Psychological perspectives on legal evidence*. Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Wessel, I. & Wolters, G. (2010). Het geheugen van getuigen. In: van Koppen, P. J., Merckelbach, H., Jelicic, M., & de Keijser, J. W., redactie, *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, pp 451–468. Deventer, Kluwer.

13 Psychologie van de meineed

Harald Merckelbach

Shakira pleegt meineed¹

Wat doe je zoal op een doordeweekse avond in januari? Als je jonge kinderen hebt, breng je ze naar bed. Vervolgens kijk je naar de tv, je praat wat met je partner en je handelt een paar telefoontjes of e-mails af. Voordat je er erg in hebt, is het middernacht. Dit stramien zal zeker niet voor elke Nederlandse ouder gelden. Maar het is wel een aardige samenvatting van hoe de 48-jarige Shakira de avond van de 22ste januari met haar man Kevin doorbracht op het woonwagenkamp waar zij leefden. Met wel nog een paar kanttekeningen. Shakira had pas geleden een nagelstudio geopend en ging op de avond van de 22ste januari kort naar de schuur om haar voorraad te inspecteren. En: Shakira kreeg ruzie met Kevin over de bestemming van hun krokusvakantie. Om hun kinderen niet wakker te maken, besloten Shakira en Kevin hun meningsverschil uit te praten in de woonwagen van tante Lies. Neefje John werd daarom gebeld. Of hij even in de wagen van Shakira en Kevin op de kinderen kon passen. Het duurde allemaal niet zo lang. Na een uurtje kwamen Shakira en Kevin terug en kon John naar huis. Zo zag de avond van de 22ste januari er dus uit.

Althans: dat is wat Shakira vertelde toen zij tijden later door de rechter-commissaris en de officier van justitie over deze avond werd onderhouden. “Weet u wel zeker dat het zo is gegaan?” vroeg de officier voortdurend aan Shakira. Het verhoor werd onderbroken. Shakira werd in de gelegenheid gesteld om nog eens na te denken over de details van de 22ste januari. Ook na de hervatting van het verhoor hield ze evenwel vast aan haar verhaal: zo was het inderdaad ongeveer gegaan. Andermaal werd het verhoor onderbroken zodat Shakira zich kon bezinnen op de avond van de 22ste januari. Shakira volhardde dat ze die avond had doorgebracht in de nabijheid van Kevin: “Ik heb hem nooit langer dan een paar minuten uit het zicht verloren.” Toen nam de rechter-commissaris Shakira “op de bij de wet voorgeschreven wijze de eed af, dat zij de waarheid en niets anders dan de waarheid zal verklaren.” Nog steeds hield Shakira haar verhaal staande. De officier had echter de beschikking over telecom-gegevens waaruit zonneklaar bleek dat Shakira en Kevin op de avond van de 22ste januari met elkaar hadden getelefoneerd.

¹Met dank aan mijn collega's Tom Smeets, Henry Otgaar en Marko Jelacic.

Dat doe je alleen als je elkaar wél uit het zicht hebt verloren. De officier vond het welletjes en hij liet Shakira aanhouden voor meined. Ze werd in verzekering gesteld en de volgende dag opnieuw verhoord.

Hoe juristen meined begrijpen

Het idee dat het beëdiggen van getuigen bijdraagt aan de waarheidsvinding is populair in de juridische literatuur (Mols, 2003). Beëdiging zou de getuige er pas goed van doordringen dat hij de waarheid moet spreken. De beëdigde getuige zou een sterkere hang naar eerlijkheid aan de dag gaan leggen, omdat er immers een prijskaartje hangt aan het opdissen van leugens. Dan hebben we het over de vervolging wegens meined, waarvan ons Wetboek van Strafrecht zegt dat het een serieus vergrijp is.

Er is veel geschreven over de technische aspecten die aan het beëdiggen van getuigen zitten. Mag de getuige die niet in God gelooft de belofte afleggen? Kan de getuige terugkomen op zijn verklaring om zo vervolging wegens meined te voorkomen? Hoe valt het dreigen met vervolging wegens meined als tactisch wapen te gebruiken tegen vervelende getuigen? Dat laatste is een kwestie waarover Amerikaanse rechtsgeleerden zich zeer uitvoerig hebben uitgelaten. Dat heeft alles te maken met het rechtssysteem waarbinnen zij zich bewegen en de daarbij horende ondervraging van getuigen ter zitting, de *cross-examination*. Die kennen wij enkel uit de thrillers van Grisham en uit speelfilms, maar er zijn geleerde handboeken over geschreven. Volgens kenners van het genre legt menige *art of cross-examination* de nadruk op het ontmaskeren van de vijandige getuige als meinedig. Je herkent ze eraan, schrijft bijvoorbeeld de in zijn dagen gevierde aanklager Francis L. Wellman (1903), dat ze een lege blik in de ogen hebben en —zeker als getuigen wat minder intelligent zijn— taal gebruiken die niet bij hen past. Ook bewegen ze zich nerveus in het getuigenbankje. Als ze gaan praten, vertellen ze steeds hetzelfde verhaal. De advocaat of aanklager die zulke tekenen ziet, kan de meinedige getuige ontregelen door hem te bevrage over het middenstuk van zijn relaas en dan snel te schakelen naar het begin en het einde. Tegen zo'n overvaltactiek is de getuige niet opgewassen en “he will soon become confused and, from that time on, will be at your mercy.” Aldus Wellman in zijn nog steeds zeer leesbare handboek.

Moderne onderwijzers in de kunst van *cross-examination* menen dat niet eenvormigheid, maar juist inconsistentie een teken is van leugenachtigheid. Zij adviseren de advocaat of aanklager om naar inconsistenties te speuren. Of om de onwelgevallige getuige zo te bevrage dat inconsistenties als vanzelf ontstaan (“find a true inconsistency or manufacture one”: Glissan, 1991). Is het dan gek dat Amerikaanse rechtsgeleerden vanaf Wellman (1903) constateerden dat meinedige verklaringen epidemisch zijn, terwijl anderen waarschuwden voor de bijna hysterische preoccupatie in de VS met meinedige

getuigen (zie voor een vermakelijke beschouwing Underwood, 1993)? Maar dat is natuurlijk allemaal Amerika en heeft weinig van doen met het geval van Shakira. Zou je denken.

Shakira verschaft een alibi

Op de avond van de 22ste januari werd de uitbater van een hennepkwekerij doodgeschoten. Het gebeurde hemelsbreed zo'n halve kilometer van het woonwagenkamp waar Shakira en Kevin woonden. Eerlijk is eerlijk, Kevin had geen beste papieren. Zijn strafblad mocht er wezen en velen meenden te weten dat hij in de import-export —van verdovende middelen wel te verstaan— zat. De politie had nog andere redenen om te vermoeden dat Kevin op enigerlei wijze betrokken was bij de schietpartij. Vandaar ook dat zij geïnteresseerd was in hoe Kevin de avond van de 22ste had doorgebracht. Vandaar dat Shakira een paar keer was ontboden op het politiebureau. Maar ze was steeds verhinderd om te komen. De ene keer was ze op vakantie. De andere keer was ze ziek. Pas eind september van datzelfde jaar was het zo ver. Maar toen was het strafrechtelijk onderzoek tegen Kevin in zo'n fase aanbeland dat het de rechter-commissaris en de officier van justitie waren, die Shakira als getuige onderhielden over de avond van de 22ste januari. Met haar verhaal verschaft Shakira Kevin een alibi, dat in de ogen van de officier opzettelijk was gefabriceerd. Voor de rechtspsycholoog is vooral dit interessant: als Shakira tijdens het verhoor in september onder ede verklaart dat Kevin de avond van de 22ste januari “zo'n beetje de hele tijd” bij haar in de buurt is geweest, spreekt ze over een episode die 8 maanden terug in de tijd ligt.

Werkt beëdiging?

Zo'n zaak als die van Shakira roept een tweetal fundamentele vragen op. De eerste is of beëdiging de uitwerking heeft die juristen er aan toeschrijven: worden getuigen die onder de kracht van de eed staan inderdaad eerlijker in hun mededelingen? Daar gaat een tweede kwestie aan vooraf: snappen getuigen wat er van hen wordt verwacht zodra zij zijn beëdigd? Op die vraag is een geruststellend antwoord mogelijk. De Britse psycholoog Gudjonsson en zijn collega's (2000) interviewden getuigen met verstandelijke beperkingen over de betekenis van de eed. Van degenen met een IQ tussen de 45 en 49 bleek niemand de bedoeling van een eed te begrijpen, maar zodra het IQ boven de 60 kwam, had een ruime meerderheid dat begrip wel. We mogen dus veilig aannemen dat zelfs getuigen met een lichte verstandelijke beperking heel goed snappen wat met de eed wordt beoogd.

Maar dan: werkt een eed ook? Veel oudere rechtspsychologen hadden er een besliste opvatting over, namelijk dat beëdiging folklore is en leugen-

achtige getuigen heus niet zal afschrikken (voor voorbeelden, zie Whipple, 1911). Maar hun opvatting was op niets gebaseerd. Trouwens: anno 2013 bestaat er nog steeds verrassend weinig empirie over het effect van beëdiging op de kwaliteit van de getuigenverklaring. Gelukkig stemt het onderzoek dat wél werd gedaan ook hier gerust. Zo lieten de Canadese psycholoog Victoria Talwar en haar collega's (2004) ouders een speelgoedje ruïneren in de aanwezigheid van hun kinderen. Vervolgens onderhielden de onderzoekers de kinderen twee maal over het kapotte speelgoed. Wie had het speelgoed kapot gemaakt? Voorafgaand aan het tweede interview werd de kinderen gevraagd of ze begrepen wat waarheid en wat leugen was en moesten ze vervolgens beloven dat ze de waarheid zouden spreken. Deze interventie bleek een *truth-promoting effect* te hebben: na hun belofte werden kinderen eerlijker over de misstap van hun vader of moeder. Dat is een belangrijke bevinding met het oog op de Amerikaanse praktijk om kinderen pas dan als getuigen toe te laten als zij de rechter ervan hebben overtuigd het verschil tussen waarheid en leugen te kennen en hebben beloofd naar waarheid te verklaren. Los daarvan kun je deze opbeurende moraal aan het onderzoek van Talwar en haar collega's verbinden: als beëdiging bij jonge kinderen een waarheidsbevorderend effect heeft, zal daarvan wellicht ook sprake zijn bij volwassen getuigen. Of bescheidener gezegd: er is geen a priori reden om te veronderstellen dat zo'n eed bij volwassen contraproductief werkt.

Shakira is niet zeker van haar zaak

Dus Shakira meldt zich acht maanden na dato bij de rechter-commissaris en de officier van justitie voor een gesprek over wat er de 22ste januari gebeurde. Hoe laat kwam neef Johnny dan oppassen, wil de officier weten.

Shakira: Na 'Goede Tijden, Slechte Tijden'.

Officier: Wanneer precies? Kan het ook half elf geweest zijn?

Shakira: Ja, dat zou ook kunnen.

Officier: U zegt dat Kevin het niet gedaan kan hebben, maar dan moet u toch duidelijk voor ogen staan wat er die avond gebeurd is en dan moet u toch iets concretere tijdstippen weten? Wanneer is uw neefje gekomen?

Shakira: Dat moet dan geweest zijn tussen half negen en kwart over negen. Maar nu ik erover nadenk kan het ook een ander tijdstip zijn geweest. Zo gaat dat bij ons.

Even verderop schorst de rechter-commissaris het verhoor zodat Shakira nog eens goed kan nadenken. De officier vindt de mededelingen van Shakira dermate inaccuraat dat hij er een opzettelijke poging tot misleiding in ziet.

Zoals gezegd: uit telecom-gegevens blijkt dat er de 22ste januari een gesprek van veertien seconden is geweest tussen de telefoon van Shakira en die van Kevin en dat hun telefoons zich die avond niet altijd op dezelfde locatie bevonden. Maar verklaart Shakira opzettelijk in strijd met de feiten als ze zegt dat Kevin die avond bij haar was? Tijdens het verhoor maakt Shakira zo'n twintig keer een meer of minder sterk uitgesproken voorbehoud bij wat zij vertelt. Het gaat dan om wendingen als *ik weet het niet precies, volgens mij, ik denk, het zou kunnen, ik kan u geen details geven* enzovoorts. Veel rechtspsychologen zien in dergelijke aarzelingen een aanwijzing dat de getuige de intentie heeft om eerlijk te verklaren (zie daarover: Verschuere et al., 2010).

Talarico en Rubin wijzen de weg

In de kringen waarin Shakira en Kevin verkeerden, werd er al snel na de fatale schietpartij van de 22ste januari veel gepraat over het voorval. Shakira wist dus binnen de kortste keren wat er was voorgevallen. In retrospectie was de 22ste januari daarom voor haar geen doorsnee-avond meer. Wat dat betreft kan Shakira vergeleken worden met de proefpersonen in een onderzoek van de Amerikaanse psychologen Jennifer Talarico en David Rubin (2003). Zij legden op 12 september 2001 voor hun proefpersonen allerlei details vast over de dag ervoor: met *wie* zij de dag hadden door gebracht, *waar* dat was geweest, *hoe* ze het nieuws over de aanslag op de *Twin Towers* hadden vernomen enzovoorts. Zo'n acht maanden later werden de studenten nogmaals over de details van de 11de september geïnterviewd. Toen bleken hun verhalen op allerlei onderdelen nogal eens in strijd met de eerder vastgelegde details. Op elke tien details die werden genoemd, waren er zo'n twee onjuist (twintig procent).

Het percentage van twintig procent fouten is te begrijpen als een ruwe indicatie voor de onnauwkeurigheid van het geheugen die ontstaat als de tijd verstrijkt. Het is een foutenmarge die wel vaker door geheugenonderzoekers is gevonden. Daarbij valt nog aan te tekenen dat de foutenmarge stijgt naarmate de vragen waarover getuigen of proefpersonen zich moeten buigen, specifiekere worden (Nachson & Zelig, 2003). Dat is ook wel inzichtelijk: als je de globale vraag moet beantwoorden wat je op woensdag de 22ste januari zoal deed, is de kans op fouten allicht minder groot dan wanneer je moet vertellen hoe vaak je toen precies hebt gebeld. De onnauwkeurigheid in het tweede geval heeft weinig te maken met een doelbewuste poging om anderen op het verkeerde been te zetten. Ze is een uiting van het feit dat ons geheugen er niet op is gebouwd om overbodige details vast te houden. Jazeker: hoe lang Shakira in de schuur met de kunstnagels rondstruinde en of ze toen met Kevin heeft gebeld, dat zullen best relevante vragen zijn voor

de chercheurs die de schietpartij probeerden op te helderen. Maar in de autobiografie van Shakira zijn het trivia.

Shakira's onnauwkeurigheid zou overigens het foutenpercentage van twintig procent dat Talarico en Rubin rapporteren wel eens ruim kunnen overtreffen. In hun onderzoek ging het immers om intelligente studenten van *Duke University*, waarvan men mag aannemen dat ze kunnen bogen op een excellent geheugen.

Meineed uitlokken

Shakira was onzeker over hoe precies acht maanden eerder de avond van de 22ste januari zich had ontplooid. Afgaande op wat Talarico en Rubin in hun onderzoek vonden, zal het zo zijn dat allerlei dingen die ze erover vertelde bezijden de waarheid waren. Daar hield ze zelf nadrukkelijk rekening mee: “ik begin nu te twijfelen of mijn herinnering klopt over die 22ste januari en merk dat mijn geheugen mij in de steek laat. Het kan zijn dat een deel van mijn herinnering op een andere avond betrekking heeft.”

Het is tegen deze achtergrond van onzekerheid dat de rechter-commissaris erop aandrong dat Shakira toch echt concreter moest worden over de 22ste januari. Toen Shakira weer eens een proviso maakte bij een detail, zei hij: “op deze manier zijn wij nog uren bezig”. Om zijn punt kracht bij te zetten, schorste hij tot twee keer toe het verhoor. Wat doe je —psychologisch gezien— als je er bij getuigen sterk op aandringt dat ze vollediger moeten worden in hun verklaring? Ook daar bestaat goed onderzoek over en het laat zien dat zo'n aansporing een prijs heeft: streven naar volledigheid veroorzaakt extra fouten. Om het te illustreren aan de hand van een simpele proef: wie volwassen proefpersonen 60 foto's laat zien en hen dan, korte tijd later, vraagt om er zoveel mogelijk op te noemen, zal vinden dat zij gemiddeld 36 foto's correct weten te reproduceren en 1 foto noemen, die kant noch wal raakt. Wie de proefpersonen onder druk zet —“u moet toch *echt* alle foto's noemen” — veroorzaakt een vijfvoudige stijging van het aantal foute foto's, terwijl het aantal correcte foto's niet noemenswaardig toeneemt (Roediger et al., 1993, zie ook Jelicic & Merckelbach, 2009). Daarom: als Shakira gaandeweg het verhoor dingen gaat vertellen —over wie ze gebeld zou hebben op de avond van de 22ste januari, over waar Kevin was, over hoe laat Johnny kwam oppassen en zo meer— die strijdig blijken met de feiten, dan is de motor daarachter eerder het aandringen van haar verhoorders op volledigheid dan haar intentie om hen om de tuin te leiden. Je kunt het ook zo zeggen: met hun manoeuvres lokken de rechter-commissaris en de officier fouten uit die oppervlakkig bezien de contouren van meineed hebben. Dat doet toch weer denken aan *the art of cross-examination*.

Vervolging

Shakira zag er uit als Shakira: het was duidelijk dat ze meerdere malen per week onder de zonnebank ging en dat ze de kapper instrueerde om haar kapsel in een toestand van *coup soleil* te houden. Shakira gedroeg zich ook als Shakira: na elk half uur moest ze dringend een mentholsigaret gaan roken en haar taal verried dat ze na de lagere school geen vervolgopleiding had genoten. Ze was, kort en goed, makkelijk te herkennen als een eenvoudige ziel. Met blanco strafblad overigens. De beëdiging in het kabinet van de rechter-commissaris en zijn aansporing om met meer details voor de draad te komen, zullen daarom zeker indruk op haar hebben gemaakt. Hetzelfde geldt voor haar aanhouding en haar in verzekeringstelling wegens verdenking op meeneed.

Hoe emblematisch is Shakira voor al die gevallen waarin een officier besluit om te vervolgen wegens meeneed? Als je *Dubieuze Zaken* van Crombag, Wagenaar en Van Koppen (1992) erop naslaat, zou je menen dat de zaak van Shakira allesbehalve uitzonderlijk is. Kijkend naar een heel palet aan zaken, constateerden deze auteurs dat officieren nogal eens dreigen met vervolging wegens meeneed om getuigen aan de praat te krijgen. Amerika dus. Is dat het hele verhaal? En klopt het dat —zoals deze auteurs suggereren— het opmaken van leugenachtige ambtsberichten zelden wordt vervolgd? Het zijn empirische vragen. Een snelle inventarisatie van de door *rechtspraak.nl* voor 2012 opgevoerde zaken waarin meeneed een rol speelt —het zijn er enkele tientallen— leert dat de werkelijkheid complexer is. Vervolging van ambtsdragers wegens meinedige verklaringen komt wel degelijk voor. In het geval van een bewezenverklaring blijkt de straf geen klein bier (voor de liefhebbers: zie bijvoorbeeld LJN BX 5426). Wat ook opduikt in het databestand van *rechtspraak.nl* zijn gevallen waarin bijvoorbeeld vermogensbeheerders worden vervolgd omdat zij mogelijk eerder, tijdens een civiele procedure, meinedige verklaringen hebben afgelegd (voor een voorbeeld: LJN BX 3834). Het gaat dan niet om het type verdachte dat op Shakira lijkt.

Zaken die lijken op die van Shakira zitten óók in het databestand. In zulke gevallen dringt zich de vraag op wat een officier of rechter mag verwachten van de beëdiging. De plechtige formule rept over “de waarheid en niets anders dan de waarheid”, maar paradoxaal genoeg zou het dwingende karakter dat hieruit spreekt wel eens de fouten kunnen veroorzaken die men nu juist probeert te vermijden. Wat juristen niet altijd even helder voor ogen staat, is dat er een belangrijk psychologisch verschil is tussen accuraatheid en volledigheid (Smeets et al., 2004). Een zeer accurate getuige kan toch erg onvolledig zijn en wie die onvolledigheid probeert terug te dringen met beëdiging, neemt een groot risico.

Hoe het afliep

Shakira zat een nacht en een dag in de cel. Ze werd nog een paar keer door de politie verhoord. Tijdens die verhoren gaf ze toe dat ze Kevin niet de hele tijd in het vizier kon hebben gehad tijdens de avond van de 22ste januari. Shakira: “ik vind het echt heel kut dat ik de overtuiging had dat Kevin die bewuste avond de gehele tijd bij mij was en dat ik erachter ben gekomen dat dat dus niet zo is.”

Haar zaak kwam voor bij de rechter. Op verzoek van Shakira’s raadsman analyseerde ik haar verklaringen. Mijn conclusie was dat haar inaccurate en wisselende verklaringen binnen de bandbreedte vallen die normaal is als mensen herinneringen ophalen aan een avond van maanden her. Er viel geen doelbewuste poging tot misleiding uit af te leiden. Ik voegde eraan toe dat de wijze waarop Shakira werd verhoord door de rechter-commissaris en de officier eraan had bijgedragen dat Shakira inaccurate mededelingen ging doen. De argumenten heeft de lezer hierboven kunnen lezen. De rechter toonde zich overtuigd door mijn exposé en sprak Shakira vrij. Je zou kunnen zeggen dat hij de psychologie van de meened goed begreep.

En wat het met Henk Elffers te maken heeft

Hoe begrijpen burgers wetsbepalingen? En hoe begrijpen de juridici de burgers in hun pogingen om zich aan de wet te houden, althans daar niet te ver van af te dwalen? Je zou kunnen zeggen dat deze vragen voortdurend opduiken in het werk van Elffers. Zijn fraaie onderzoek naar belastingontduiking is er een voorbeeld van (Elffers, 1991). Maar zijn werk over hoe advocaten en magistraten deskundigen (niet) begrijpen als die proberen uit te leggen wat hun vak hen leert, is dat evenzeer (de Keijser et al., 2009). Het gaat om een onderzoekslijn die in de verste verte nog niet aan pensioen toe is, maar wel grote betekenis heeft voor de dagdagelijkse rechtsgang. Shakira is daar een voorbeeld van. Elffers kan daarom nog niet met materieel emeritaat. Doorgaan Henk!

Literatuur

- Crombag, H. F. M., van Koppen, P. J., & Wagenaar, W. A. (1992). *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijk bewijs*. Amsterdam, Contact.
- de Keijser, J. W., Elffers, H., Kok, R. M., & Sjerps, M. J. (2009). *Bijkans begrepen? Feitelijk en vermeend begrip van forensische deskundigenrapportages onder rechters, advocaten en deskundigen*. Den Haag, Boom.
- Elffers, H. (1991). *Income tax evasion: Theory and measurement*. Deventer, Kluwer.

- Glissan, J. L. (1991). *Cross-examination: Practices and procedure*. Sydney, Butterworth.
- Gudjonsson, G. H., Murphy, G. H., & Clare, I. C. H. (2000). Assessing the capacity of people with intellectual disabilities to be witnesses in court. *Psychological Medicine*, 30:307–314.
- Jelicic, M. & Merckelbach, H. (2009). Getuigenverklaringen en de strafrechter. *Expertise en Recht*, 2:35–39.
- Mols, G. P. M. F. (2003). *Getuigen in strafzaken*. Deventer, Kluwer.
- Nachson, I. & Zelig, A. (2003). Flashbulb and factual memories: The case of Rabin's assassination. *Applied Cognitive Psychology*, 17:519–531.
- Roediger, H. L., Wheeler, M. A., & Rajaram, S. (1993). Remembering, knowing, and reconstructing the past. In: Medin, D., redactie, *The psychology of learning and motivation: Advances in research and theory*, Vol.30, pp 97–134. New York, Academic Press.
- Smeets, T., Candel, I., & Merckelbach, H. (2004). Accuracy, completeness, and consistency of emotional memories. *American Journal of Psychology*, 117:595–610.
- Talarico, J. M. & Rubin, D. C. (2003). Confidence, not consistency, characterizes flashbulb memories. *Psychological Science*, 14:455–461.
- Talwar, V., Lee, K., Bala, N., & Lindsay, R. C. L. (2004). Children's lie-telling to conceal a parent's transgression: Legal implications. *Law and Human Behavior*, 28:411–435.
- Underwood, R. H. (1993). False witness: A lawyer's history of the law of perjury. *Journal of International and Comparative Law*, 10:215–252.
- Verschuere, B., Meijer, E. H., & Vrij, A. (2010). Verbale leugendetectie. In: van Koppen, P. J., Merckelbach, H., Jelicic, M., & de Keijser, J. W., redactie, *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, pp 705–722. Deventer, Kluwer.
- Wellman, F. L. (1903). *The art of cross-examination*. London, MacMillan.
- Whipple, G. M. (1911). The psychology of testimony. *Psychological Bulletin*, 8:307–309.

14 Hoe rechters zitten: Een poging stijlen in het optreden van rechters te ontwaren

Marnix Croes & Albert Klijn

Openbaarheid in drievoud

Openbaarheid is binnen een democratische rechtsstaat een constituerend beginsel van rechtspraak. Macht dient binnen een dergelijk bestel altijd controleerbaar (en dus bekritiseerbaar) te zijn. Controle legitimeert het functioneren van de staatsmachten. Dat geldt voor de drie staatsmachten onderling, maar ook voor controle door de samenleving.

De rechtspraak, de staatsmacht die hier centraal staat, heeft binnen dat stelsel echter een speciale positie omdat dit instituut de democratische legitimatie mist waarvan bij de andere twee instanties sprake is. De controle van de rechtspraak moet daarom op een andere wijze gestalte krijgen. Dat gebeurt door middel van de rechtstatelijke openbaarheidregels. Een onderdeel daarvan betreft de openbaarheid van de rechtszitting. Over die openbaarheid gaat dit artikel; een van de thema's in het werk van Henk Elffers.

Rechtszittingen zijn openbaar, zo heet het sinds 1838. In welke mate die norm ook wordt nageleefd, is een empirische kwestie. Vanuit dat perspectief rijzen zowel vragen over de vormen van toegankelijkheid, de aard en kwaliteit van de daardoor ter beschikking gekomen informatie als over de effecten van die informatie op de houding en het gedrag van de burger. Al deze vragen zijn op een of andere wijze in ons land aan de orde, hetzij in het maatschappelijk debat, hetzij in het wetenschappelijk debat. Globaal gesteld heeft dit het navolgende beeld opgeleverd.

Met betrekking tot de directe, fysieke openbaarheid in de vorm van het bijwonen van rechtszaken vanaf de publieke tribune weten we dat die in termen van reikwijdte weinig om het lijf heeft. Het aantal aanwezigen bij doorsnee zaken overtreft gewoonlijk ternauwernood de spreekwoordelijke 'anderhalve man en een paardenkop' (Malsch & Nijboer, 2005, p. 57).¹ De

¹Gemiddeld zaten er 3,5 personen op de publieke tribune in hun onderzoek waarbij 144 zittingen werden geobserveerd (Malsch & Nijboer, 2005). Bij een derde van de zittingen was de tribune geheel leeg. Nu is het onderzoek inmiddels gedateerd, want uit de jaren 2003–2005, maar recenter materiaal is er niet en het valt ondanks de sterk veranderde

verstaanbaarheid van de procesdeelnemers laat te wensen over. Het taalgebruik zelf wordt over het algemeen als begrijpelijk voor leken beoordeeld. Er worden niet veel juridische termen gebruikt op de zitting, maar als het gebeurt wordt er zelden uitleg van gegeven. De bezoekers zijn soms positief verrast door het optreden van de rechter. Daarbij doelt men op de wijze van leiding geven, de uitleg over de gang van zaken en het diep ingaan op diverse aspecten van de zaak. Dergelijke bevindingen worden ook gerapporteerd in een later onderzoek onder leden van de zogenaamde lezersjury van het Brabants Dagblad door Elffers & de Keijser (2007, p. 20).

De in dit verband tweede relevante vorm van openbaarheid betreft de rechtbankverslaggeving via de publieke media als de krant en de tv. Uit de aard van deze media zelf is de potentiële reikwijdte van de openbaarheid veel groter dan die van de publieke tribune. Vanuit het kwaliteitsperspectief bezien worden echter grote kanttekeningen geplaatst bij de rol van deze media voor wat betreft het geven van inzicht in de gang van zaken in de rechtszaal en dientengevolge ook bij de mogelijkheid die de media het publiek bieden voor het uitoefenen van vormen van controle op de rechtspraak. Zo rapporteert Malsch substantiële onvrede nota bene onder journalisten zelf over de juridische kwaliteit en de volledigheid van rechtbankverslaggeving door de schrijvende pers. Dat oordeel geldt nog in sterkere mate voor de audiovisuele verslaggeving (Malsch, 2004, p. 49). Men mag veronderstellen dat het gegeven dat niet meer dan een ruim kwart (28%) van de ondervraagde journalisten het bijdragen aan de controle op een eerlijke procesvoering als een belangrijke functie van de rechtbankverslaggeving kwalificeert, hier niet geheel los van staat. Recent onderzoek naar de rol van mediaberichtgeving inzake de navolgbaarheid van het proces resulteert in de constatering dat juist de media met een grote reikwijdte (De Telegraaf en de gratis verspreide kranten) relatief eenzijdig zijn in hun verslaggeving en zich sterk richten op slechts één van de fasen van de (straf)procedure: de uitspraak (Ruigrok et al., 2011, pp. 126–127). Het behoeft geen nader betoog dat deze selectieve aandacht de externe controle op de gang van zaken ernstig beperkt.

Als derde vorm van openbaarheid valt de door de rechtspraak zelf ter hand genomen berichtgeving via de media te noemen. Men kan die wijze van informatievervalsing als de beste van twee werelden beschouwen in termen van de potentiële reikwijdte enerzijds en de inhoudelijke kwaliteit anderzijds. Vooral dat laatste aspect verdient de aandacht omdat het de kwaliteit van de rechtspraak—in het bijzonder het optreden van de rechter ter zitting—is die uiteindelijk de basis vormt voor de via de openbaarheid te funderen legitimiteit van de rechtspraak. Een concreet voorbeeld van deze ‘derde weg’ wordt gevormd door de tv-serie *De rechtbank*, door de EO

gebouwelijke situatie van de rechtspraak te veronderstellen dat het aantal aanwezigen niet substantieel anders is.

uitgezonden in de periode november 2010 – februari 2011. Die serie staat centraal in ons artikel.

De tv-serie *De rechtbank* onderzocht

Opzet van het onderzoek

Het initiatief tot het maken van een tv-serie waarin de alledaagse gang van zaken binnen de rechtbank zou worden getoond en toegelicht voor buitenstaanders kwam voort uit de intentie van medewerkers van de rechtbank Utrecht (thans: Midden-Nederland geheten). Zij wilden het vertrouwen in de rechtspraak vergroten en het publiek het gevoel geven dat het wel goed zit met onze rechters (van der Kraats, 2010). Die zekerheid was de laatste jaren in de pers in allerlei bewoordingen aangetast en dat baarde zorgen. Verondersteld werd dat het *justice seen to be done* het rechtersbeeld in positieve richting zou beïnvloeden. Het resulteerde in een serie van acht uitzendingen waarin steeds de inhoud en de afwikkeling van drie zaken werden getoond. Van elke uitzending vormde een strafrechtzaak steeds de hoofdmoot.

In opdracht van de Raad voor de rechtspraak, sinds 2002 verantwoordelijk voor het bestuurlijk functioneren van de rechtspraak, is onderzocht of en in welke mate de serie de beoogde invloed op het imago van de rechter heeft gehad. Het onderzoek was opgezet volgens de regels van het klassieke veldexperiment: met een voor- en nameting bij zowel een experimentgroep (kijkers naar het programma; $n=585$) als een controlegroep (niet kijkers; $n=464$).² In het onderstaande beperken wij ons tot enkele bevindingen.

De serie trok met een gemiddeld aantal kijkers van bijna 900,000 een breed publiek. De kijkintensiteit van de experimentgroep was hoog: 40% van hen zag alle uitzendingen, 66% zag er 6 of meer. Vooral onder de laag opgeleiden —in bevolkingsonderzoek steevast de categorie met naar verhouding het geringste vertrouwen in de rechtspraak of de rechters— was de kijkintensiteit hoog (48%). Gemeten op een vijf-puntschaal (met 1=laag en 5=hoog) scoorde de serie als informatief (gemiddelde score: 4) en bijna vergelijkbaar was het oordeel ‘begrijpelijk voor iedereen’ (gemiddelde score: 3.7). Kortom, in termen van reikwijdte mag deze vorm van openbaarheid als geslaagd heten.

De effecten van deze informatie waren gemengd. Er bleek geen (statistisch significante) vermeerdering van kennis over de gang van zaken in de rechtspraak, althans niet gemeten in objectieve termen. Wel dachten de kijkers zelf dat hun kennis na afloop (statistisch significant) vermeerderd was.

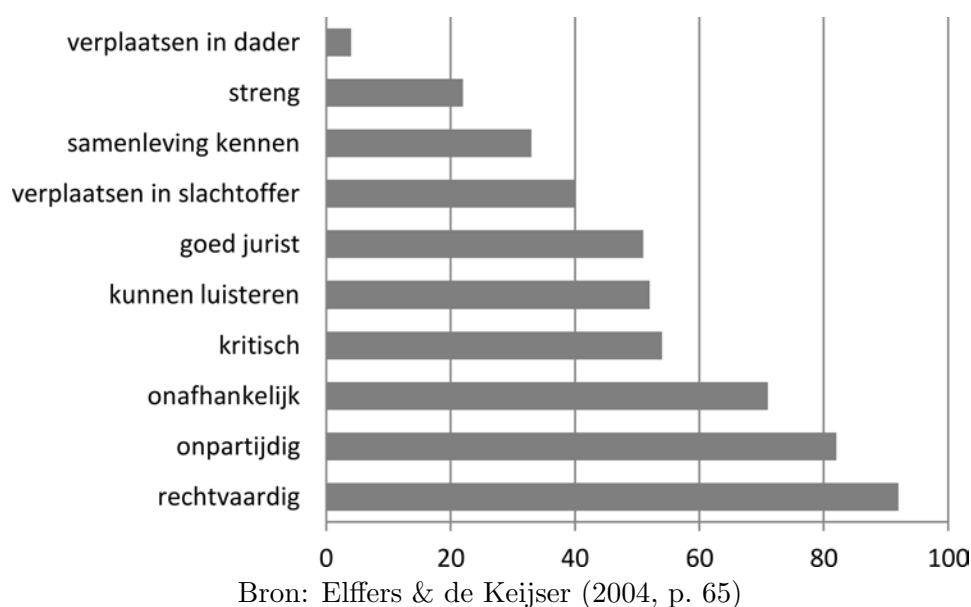
²Het onderzoek is door ons (in samenwerking met Nicole Haas) opgezet en uitgevoerd door het onderzoeksbureau BCT Mediatest, Amsterdam (van Ewijk & van Furth, 2011); <http://www.rechtspraak.nl/Organisatie/Raad-Voor-Derechtspraak/WetenschapsOnderzoek/publicatieswetenschappelijkonderzoek/Pages/default.aspx>.

Ook was er een significante verandering in hun beeld van de rechter; dat was in positieve richting bijgesteld.

Het beeld van de rechter: de 10-eigenschappen meting

De meting van het beeld van de rechter in het onderzoek naar het effect van de tv-serie is mede gebaseerd op eerder werk van Elffers. We doelen hier op een onderzoek naar enerzijds de beeldvorming over de rechter bij de Nederlandse bevolking en anderzijds de beeldvorming over de bevolking onder de rechterlijke macht (Elffers & de Keijser, 2004). In dat verband legden de onderzoekers een steekproef uit de bevolking een vraag voor waarmee ze aan de weet wilden komen welke eigenschappen een goede rechter in de ogen van de gemiddelde Nederlander zou moeten hebben. Dat gebeurde via een opsomming van 10 eigenschappen waarbij de respondent moest aangeven welke eigenschap het belangrijkste werd gevonden. Na weglating van die eigenschap werd de vraag herhaald. Zo ging dat vijfmaal. Op die manier werd, zo kan men zeggen, de normatieve verwachting inzake de rechter operationeel gemaakt (zie Figuur 14.1). Bij het ontwerp van het evaluatieonderzoek rondom

Figuur 14.1 Belangrijke eigenschappen voor een goede rechter (N=529)

de tv-serie besloten wij op de ingeslagen weg voort te gaan. Aannemend dat de eventuele kloof tussen de verwachting enerzijds en de gepercipieerde prestatie anderzijds een indruk biedt van het bij de burger levende beeld over het functioneren van de rechter, vroegen we de respondenten (van zowel de

controle- als de experimentgroep) tijdens de voor- en de nameting hun wensen omtrent de voornoemde eigenschappen van de rechter en hun oordeel over de mate waarin de rechter deze eigenschappen vertoonde kenbaar te maken. Zo kon het effect van de tv-serie op het vertrouwen in de rechter compact in kaart worden gebracht.

Twee analyseresultaten verdienen hier vermelding. Ten eerste dat uit de voormeting bleek dat de rechter in de praktijk niet voldoet aan de verwachting: de mate waarin hij/zij volgens het publiek over een bepaalde eigenschap beschikt, is geringer dan de mate waarin die eigenschap bij een goede rechter wordt verwacht. Dat klinkt wellicht dramatischer dan het is, want het wijkt weinig af van de situatie die voor elk van ons (en zeker voor ons wetenschappers) geldt. De norm over ons beroepsmatig functioneren wordt doorgaans slechts benaderd maar niet gehaald. Slechts één eigenschap vormt in het rechtersbeeld een uitzondering: de rechter verplaatst zich meer dan door de burgers gewenst in de positie van de daders van strafbaar gedrag. Dat zou wel wat minder mogen!

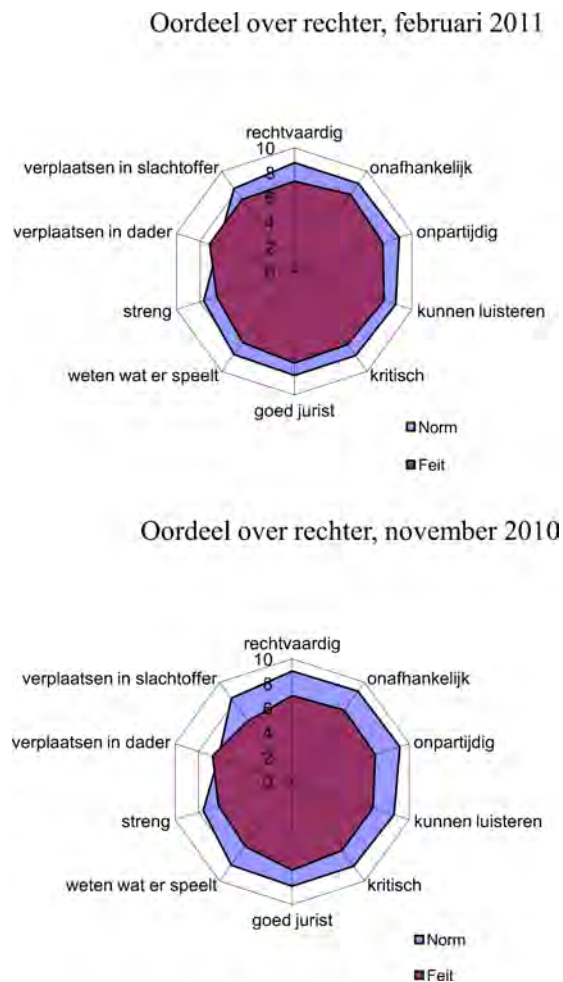
Kijken we vervolgens naar het effect van de tv-serie, dan zien we (in Figuur 14.2) op (bijna) alle eigenschappen een statistisch significante verkleining van de kloof tussen verwachting en feit. Een uitzondering vormt de eigenschap: een goed jurist zijn. De tv-beelden hebben de respondenten er niet van overtuigd dat de rechter in hogere mate over juridisch vakmanschap beschikt dan zij van de rechter verwachtten. Al met al kan men vaststellen dat het de rechter aan het werk zien bijdraagt aan het vertrouwen in de rechtspraak. Dat dit effect mettertijd wat aan intensiteit inboet, doet aan de potentie van deze vorm van openbaarheid niet af; het wijst slechts op de noodzaak van aanhoudende aandacht voor dit punt.³

Stijlen in rechtspreken

De rechter aan het werk zien mag dan in het algemeen bovenstaand effect hebben, een in dit kader voor de hand liggende vraag is welke wijze van zitten meer c.q. minder effectief is. Rechters verschillen in hun wijze van zitten, zo leert de ervaring (Bruinsma, 1995; Ippel & Heeger-Hertter, 2006; van der Linden, 2008; van der Linden et al., 2009). Maar de vraag in welke zin er sprake is van duidelijk herkenbare stijlen en welke stijl in welke mate bijdraagt aan de beeldvorming over de rechter, is daarmee nog niet beantwoord. En poging daartoe aan de hand van een (door Elffers zo graag geziene) experimentele exercitie leek ons in het kader van dit boek passend.

³Gemeten vier maanden na de laatste uitzending bleek de toename in vertrouwen (in termen van de kloof tussen verwachting en gepercipieerde realisering) teniet gedaan te zijn als men zich beperkt tot de kijkers. Betreft men de niet-kijkers in het beeld dan blijkt dat het vertrouwen daar nog verder gedaald was. Relatief gezien is er dus sprake van een gunstig resultaat (Klijn & Croes, 2012).

Figuur 14.2 Voor- en nameting beeldvorming over de rechter (N=368)

Opzet van het experiment

Voor het experiment is gebruikgemaakt van de tv-serie *De rechtbank*. Het totale beeldmateriaal bevat 24 zaken, waarvan een aantal is afgedaan door eenzelfde rechter. Dat biedt de mogelijkheid om na te gaan of deze rechter een herkenbare stijl heeft. Op basis van het originele materiaal hebben we negen zaken geselecteerd en de gehele afdoening daarvan op beeldband laten zetten zodat ze afzonderlijk aan de proefpersonen konden worden getoond.⁴ Na vertoning van elke zaak werden de proefpersonen gevraagd het optreden van de rechter te beoordelen aan de hand van een aantal gedragsaspecten

⁴Hierbij onze dank aan Mickael Bezembinder, multimedia specialist bij SSR, voor het omvangrijke en precieze werk dat hij heeft verricht.

(zie Tabel 14.1). Deze beoordeling gebruikten wij voor de tracering van mogelijke stijlen in het zitten.

Tabel 14.1 Beoordelingsaspecten gedrag van de rechter

Emotioneel	Zakelijk
Dwingend	Faciliterend
Respectvol	Intimiderend
Gericht op probleem	Gericht op procedure
Onpersoonlijk	Persoonlijk
Betrokken	Afstandelijk
Neutraal	Belierend
Openhartig	Terughoudend
Passief	Actief
Luisterend	Interrumperend
Sturend	Meegaand
Vriendelijk	Onvriendelijk
Correct	Niet-correct

* Bij studenten niet gebruikt

** Bij SSR niet gebruikt

De werving van proefpersonen voor het experiment bleek minder eenvoudig dan verwacht. Mede als gevolg van de krappe tijd die ons ter beschikking stond, moesten we ons beperken tot respondenten die we eenvoudig konden bereiken en geen generalisatie naar de gehele bevolking toelaten: enerzijds medewerkers van SSR, het opleidingsinstituut van de rechtspraak, en anderzijds rechtenstudenten. Ook bleef het totaal aantal deelnemers aan de bescheiden kant: 23 medewerkers van SSR en 26 rechtenstudenten aan de Universiteiten Leiden en Tilburg.⁵

De bevindingen

Tot nu toe is het begrip ‘stijl’ gehanteerd zonder precisering. Maar voor het verdere betoog is het nodig de term meer precies te omlijsten. ‘Stijl’ wordt door Van Dale omschreven als de gezamenlijke kenmerken van een richting of periode in de kunst dan wel van een kunstenaar. Daarnaast als een wijze van handelen. Beide omschrijvingen laten zich combineren tot een omschrijving die voor ons handzaam is: de aan het optreden van rechters

⁵Dat doet niet af aan onze dank aan Remco Taken (functioneel beheerder digitale leeromgeving SSR) voor zijn assistentie bij de uitvoering aldaar. Evenzeer geldt dit voor mevr. mr. R.H.M. Jansen MBA (Directeur SSR), mevr. mr. M.H. Lange (coördinator Law Practice, Universiteit Leiden) en mevr. dr. mr. M.G. IJzermans (universitair docent sector rechtstheorie, Universiteit Tilburg) voor hun wervingsactiviteiten.

door toeschouwers toegekende kenmerken. In termen van onze meting betekent dit dat de beoordelingen van rechters door de respondenten op de genoemde aspecten een bepaalde mate van overeenstemming en samenhang moeten vertonen.⁶

Tabel 14.2 biedt een overzicht van de mate waarin er sprake is van een stijl in de statistische zin uitgesplitst naar de negen in de analyse betrokken zaken, de totaalscore per rechter en het type respondenten. Afgaande op de totaalscores per rechter (over alle zaken waarin de betrokken rechter optreedt) is er nergens sprake van voldoende overeenstemming tussen de respondenten om te spreken van een stijl; slechts de vrouwelijke kantonrechter benadert min of meer het statistische criterium.

Tabel 14.2 Stijlscores α^* (N) uitgesplitst naar rechter, soort zaak en type respondent

Kenmerken rechter	Zaak	Score	Totaal	SSR	Studenten
Strafrechter man	Steekpartij	.36 (14)	.25 (38)	.38 (20)	.24 (18)
	Diefstal	.22 (16)			
	Ontvoering	.50 (8)			
Strafrechter vrouw	Mishandeling	.29 (16)	.26 (30)	.34 (12)	.21 (18)
	Bedreiging	.32 (14)			
Kantonrechter man	Graafmachine	.33 (14)	.39 (38)	.35 (20)	.42 (18)
	Verloskundige	.48 (16)			
	Chauffeur	.52 (8)			
Kantonrechter vrouw	Ontslag	.58 (23)	.58 (23)	.51 (4)	.60 (19)

* Krippendorff's α (*reliability estimate*)

Op het eerste gezicht is het resultaat misschien wat teleurstellend. Men zou het feit dat we noch bij de afzonderlijke fragmenten, noch bij de fragmenten per rechter de kritieke grenswaarde wisten te bereiken kunnen opvatten als een weerlegging van de veronderstelling dat er sprake is van een persoonlijke stijl van rechtspreken. Toch zijn we niet bereid om al direct ons vermoeden te laten vallen zonder dat we nagegaan zijn of niet andere facto-

⁶In technische bewoordingen: er moet sprake zijn van een statistisch significante mate van *inter rater reliability* over de wijze waarop het optreden van de rechter is gekwalificeerd. De door ons gebruikte maat is Krippendorff's *alpha reliability estimate*. De grenswaarde om te spreken van overeenstemming ligt bij .67. Voor de technische verantwoording zie Hayes & Krippendorff (2007).

ren de oorzaak kunnen zijn van de niet één, twee, drie klinkende bevestiging van die gedachte. Het is dus zaak om bij de mogelijk storende factoren stil te staan.

Een eerste factor is er een van meet-technische aard, zou men kunnen zeggen: variatie in het beoordelingspanel. Onze respondenten bestonden enerzijds uit volwassen medewerkers van SSR en anderzijds uit rechtenstudenten. Het is heel wel denkbaar dat oudere en in sociaal-demografisch profiel meer gevarieerde medewerkers van SSR met andere ogen naar rechters kijken dan rechtenstudenten. Tabel 14.2 geeft aanwijzingen in die richting. Opmerkelijk daarbij is de tweedeling die zich voordoet: de studenten lijken het meest uitgesproken; zij herkennen bij de kantonrechters wel iets in de richting van een stijl maar bij de strafrechters niet. Voor de SSR-medewerkers geldt in zekere zin het omgekeerde. Wij komen hierop later terug.

De tweede factor kan men conceptueel van aard noemen: de keuze van de beoordelingsaspecten. Is die wel adequaat te achten? Gelet op de ernst van dat mogelijke tekort gaan we hierop wat uitgebreider in.

Het past bij het cumulatieve kennisideaal van de wetenschap dat men bij onderzoek tracht aan te sluiten bij de bestaande kennis. We hebben ons daarom bij de keuze van de beoordelingsaspecten mede laten leiden door de bestaande literatuur. Zo maakt Bruinsma (1995) bij zijn typering van kort geding rechters gebruik van de aspecten: probleemgericht–regelgericht en actief–passief. Ippel & Heeger-Hertter (2006) onderscheiden niet expliciet aspecten, maar uit hun beschrijving van de handelwijze van rechters in de verschillende soorten zaken valt een aantal mogelijke aspecten af te leiden. Zo wordt gewag gemaakt van de volgende verwachtingen van de rechtzoekende: betrokkenheid van de rechter, een respectvolle benadering, voldoende ruimte voor het kunnen doen van het eigen verhaal en geen dwangschikking opgelegd krijgen. Het onderzoek van van der Linden (2008) en een daarop gebaseerde secundaire analyse (van der Linden et al., 2009) tonen hoezeer een luisterend optreden van de rechter gewaardeerd wordt en hoezeer het tegendeel daarvan (in de vorm van interrumperend gedrag) het respect voor de rechter daadwerkelijk doet afnemen. Deze aspecten aangevuld met intuïties onzerzijds hebben geleid tot de eerder genoemde aspecten (zie Tabel 14.1) waarop rechters (via een score van 1–5) moesten worden beoordeeld. Dit alles overziend lijkt het ons op het eerste gezicht niet waarschijnlijk dat het door ons gehanteerde meetinstrument in theoretische zin tekort schoot. Alle in voorgaand onderzoek genoemde aspecten komen immers aan de orde.

We zijn daarom verder gaan zoeken naar een inhoudelijk betekenisvolle karakterisering van ‘stijlen’. Deze exercitie omvat twee stappen. De eerste stap bestaat uit een stapsgewijze eliminatie van de in termen van de grootte van de standaarddeviatie slechtst scorende aspecten per rechter, waarbij wij uitgegaan zijn van die respondentgroep —SSR-medewerkers of studenten— die de hoogste stijlscore had in Tabel 14.2. Een relatief grote standaard-

deviatie duidt op een gebrek aan overeenstemming bij de respondenten in typering van het gedrag.⁷ Tabel 14.3 geeft het resultaat van de eliminatie.

Tabel 14.3 Eliminatie van drie slechtst scorende gedragsaspecten per rechter

Kenmerken rechter	α voor eli- minatie	van aspect	α na eli- minatie
Strafrechter man (N=20)	.38		.43*
		gericht op probleem – op regels	.42
		respectvol – intimiderend	.43
		openhartig – terughoudend	.43
Strafrechter vrouw (N=12)	.34		.54*
		onpersoonlijk – persoonlijk	.37
		respectvol – intimiderend	.40
		betrokken – afstandelijk	.45
		openhartig – terughoudend	.51
		gericht op probleem – op regels	.54
Kantonrechter man (N=18)	.42		.56*
		gericht op probleem – op regels	.48
		passief – actief	.52
		emotioneel – zakelijk	.56
Kantonrechter vrouw (N=19)	.60		.71**
		dwingend – faciliterend	.65
		neutraal – belerend	.71*

* Schaalwaarde na eliminatie van 3 aspecten

** We zijn hier gestopt omdat de kritische grens was bereikt

In slechts één geval kon de statistische grenswaarde via eliminatie worden bereikt: de vrouwelijke kantonrechter. Alleen zij voldoet via deze procedure net aan het statistische criterium.

De tweede stap die zich aandient is: de omgekeerde weg te volgen. Verkrijgt men een duidelijker beeld als men kijkt naar de eigenschappen waarop, gegeven de grootte van de standaarddeviatie, de beoordeling het meest homogeen is? En wanneer men, met alle relativering die ons vanwege de kleine aantallen past, dan let op de meest extreme gemiddelde scores, immers die

⁷We zijn gestopt als verdere eliminatie geen noemenswaardige bijdrage meer leverde tot het bereiken van de grenswaarde.

geven het accent aan binnen het waargenomen gedrag? Tabel 14.4 geeft het resultaat van die operatie.⁸

Tabel 14.4 Scores op drie best scorende gedragsaspecten per rechter

Strafrechter – man (<i>N</i> = 20)	correct– niet correct 1.7 (.73)	vriendelijk– onvriendelijk 2.2 (.83)	betrokken– afstandelijk 2.4 (.74)
Strafrechter – vrouw (<i>N</i> = 12)	passief– actief 3.8 (.62)	probleem– procedure 4.2 (.72)	emotioneel– zakelijk 4.1 (.72)
Kantonrechter – man (<i>N</i> = 18)	luisterend– ontoegankelijk 1.8 (.55)	onpersoonlijk– persoonlijk 3.9 (.68)	dwingend– faciliterend 3.6 (.78)
Kantonrechter – vrouw (<i>N</i> = 19)	probleem– procedure 1.2 (.37)	passief– actief 4.5 (.51)	sturend– meegaand 1.4 (.61)

Wanneer we primair afgaan op de inhoudelijke typering, met alle statistische relativering die ons past, dan lijkt zich het volgende beeld af te tekenen. De mannelijke strafrechter wordt gezien als *correct*, *vriendelijk* en *betrokken*; naar verhouding is *correctheid* het meest in het oog vallende kenmerk van diens gedrag. De werkwijze van de vrouwelijke strafrechter wordt primair gezien als sterk *procedureel* in combinatie met een nagenoeg even sterke *zakelijke* aanpak. De aanpak van de mannelijke kantonrechter combineert een sterk *persoonlijk* accent met een groot *luistervermogen*. Die van zijn vrouwelijke collega wordt gekenschetst als *probleemgericht*, zeer *actief* en daarbij nogal in de richting van een oplossing *sturend*.

Reflectie

In nagenoeg alle onderzoeken die als onderwerp het verloop van de zitting hebben kiezen de auteurs het (overigens weinig informatieve) uitgangspunt dat het resultaat afhangt van de aard van zaak, de personen die recht zoeken en de professioneel betrokkenen (vooral de rechter). Vooruitgang vraagt

⁸Gepresenteerd worden de drie eigenschappen met de drie kleinste standaarddeviaties (vermeld tussen haakjes) met de gemiddelde score op de drie eigenschappen. Bij de selectie zijn de eigenschappen waarvan de gemiddelde score lag in het neutrale gebied (tussen 2.5 en 3.5) weggelaten om zo zicht te krijgen op het meest in het oogspringende kenmerk.

natuurlijk om nadere specificering zowel naar de kant van de zaak als naar de kant van het gedrag van de personen in kwestie. In dat licht moet onze poging om de stijl van een rechter te typeren om vervolgens te kunnen nagaan in welke mate welke stijl bij kijkers invloed heeft op hun houding ten aanzien van de rechter, begrepen worden. Immers, de dagelijkse ervaring leert dat mensen in hun handelen doorgaans een herkenbaar patroon aan de dag leggen; een patroon waarmee dan ook de andere partners doorgaans rekening houden. Dat advocaten het van belang vinden om te weten welke rechter men voor zich krijgt vormt de onderstreping daarvan.⁹ Er is zowel een theoretisch als een praktisch belang bij het krijgen van inzicht in het bestaan van rechterlijke stijlen.

Geprobeerd is om op basis van negen op videoband vastgelegde rechtszittingen het gedragspatroon van vier rechters aan de hand van een veelvoud van gedragsaspecten te laten karakteriseren door buitenstaanders. Dat vormt een aanvulling op onderzoek waarin de werking van losse eigenschappen aan de orde is.

De resultaten van onze poging leveren geen bevestiging op van onze uitgangsthese dat er van duidelijke stijlen – in de zin van een of meer constante samenloop van kenmerken – sprake is bij deze rechters. Meer dan indicaties in die richting zijn onze bevindingen niet.

Wanneer we, zoals we eerder schreven, desondanks niet van plan zijn die these voor eens en voor altijd te verwerpen, dan moeten er overwegingen zijn die er in feite op neer komen dat er tekorten zijn in de opzet van de toetsing. Het is voor de ontwikkeling van onze kennis van belang om daarop nader te reflecteren.

Een eerste overweging zou het getoonde materiaal kunnen betreffen. Borden de beelden wel voldoende zicht op het gedrag van de rechter? Deze overweging laat zich snel verwerpen, immers uit het tv-onderzoek bleek dat kijkers hun houding ten opzichte van rechters wijzigden na het zien van de beelden. Dat gegeven is een afdoende argument. Daaraan valt toe te voegen dat ook bij bijna een kwart van onze respondenten (11) een verandering in het vertrouwen in de rechter optrad (waarvan 9 in de positieve richting). Wel is het zo dat de respondenten van het tv-onderzoek minstens 4 uitzendingen hadden gezien (het merendeel beduidend meer) en dus minstens 12 maal rechters aan het werk zagen (waaronder een aantal maal dezelfde rechter) terwijl in ons geval maximaal 4 rechters werden waargenomen en elke rechter slechts eenmaal. Het is op grond van één waarneming lastig een ‘stijl’ te ontdekken, tenzij de betrokken rechter een zeer uitgesproken houding aanneemt. Dat laatste lijkt de verklaring voor de bevinding bij de vrouwelijke kantonrechter. Tegen deze achtergrond gezien zou het beter

⁹Dat advocaten in de praktijk de rechter als een zeer onvoorspelbare factor kwalificeren, althans dat deden in het onderzoek van Malsch (1989), doet hieraan niet af. Feit blijft dat ze betere resultaten bereikten als ze rekening hielden met de persoon van de rechter.

zijn geweest om elk van de drie sessies te laten bestaan uit zaken afgedaan door eenzelfde rechter in plaats van nu in elke sessie verschillende rechters te tonen.

Een tweede overweging betreft de omvang en de samenstelling van de respons. Noch rechtenstudenten, noch medewerkers van SSR kunnen beschouwd worden als een toereikende basis voor generalisatie van de bevindingen. Op grond van hun situatie valt op voorhand aan te nemen dat het twee specifieke deelpopulaties betreft. We vonden hiervoor wat aanwijzingen toen we voor beide respondentgroepen hun algemene beeld van de rechter voorafgaande aan het experiment vergeleken met hun algemene beeld van de rechter nadat de respondenten de videofragmenten hadden gezien. Het verschil tussen de scores hing in twee gevallen bijna statistisch significant ($p < .1$) samen met de samenstelling van de respondentgroep. Dit gold voor de mate van onafhankelijkheid en de mate waarin de rechter zich verplaatste in de slachtoffers. In beide gevallen zijn er aanwijzingen dat de medewerkers van de SSR, anders dan de studenten, na het zien van de beelden niet positiever over de rechter zijn gaan oordelen. Nu gaat het bij een experiment niet primair om de generalisatie naar een populatie maar om de toetsing van de werkzaamheid van bepaalde prikkels. De geringe omvang van de respons vormt in dit opzicht een grotere belemmering.

Al met al lijkt de onderneming waarvan hier verslag gedaan sprekend op een rechtszitting waar het gaat om de beperkte mogelijkheden om alle omstandigheden te kunnen manipuleren. Waar de rechter echter geen tweede kans krijgt, krijgen onderzoekers die kans doorgaans wel. Het zou ons verbazen als Henk, na lezing, niet met jeukende handen zou zitten om die kans te grijpen. Wij zijn in elk geval van plan dat alsnog te doen.

Literatuur

- Bruinsma, F. (1995). *Korte gedingen: Een rechtssociologisch verslag*. Zwolle, Tjeenk Willink.
- Elffers, H. & de Keijser, J. W. (2004). Het geloof in de kloof: Wederzijdse beelden van rechters en publiek. In: de Keijser, J. W. & Elffers, H., redactie, *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: Wisselwerking tussen rechter en samenleving*, pp 53–84. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Elffers, H. & de Keijser, J. W. (2007). De strafrechter en de burger: Zij konden bijeen niet komen. *Rechtstreeks*, 4:7–19.
- Hayes, A. F. & Krippendorff, K. (2007). Answering the call for a standard reliability measure for coding data. *Communication Methods and Measures*, 1:77–89.
- Ippel, P. & Heeger-Hertter, S. (2006). *Sprekend de rechtbank: Alledaagse communicatie in de Utrechtse zittingszaal*. Nijmegen, Wolf Legal Publis-

her.

- Klijn, A. & Croes, M. (2012). Het effect van de televisieserie “De rechtbank”: Beklijft het? *Trema*, 9:316–320.
- Malsch, M. (1989). *Laywers’ predictions of judicial decisions. A study on calibration of experts. Proefschrift Universiteit Leiden*. Leiden.
- Malsch, M. (2004). Persvoorlichting en rechtbankverslaggeving. *Rechtstreeks*, 2:35–71.
- Malsch, M. & Nijboer, J. F. (2005). *De zichtbaarheid van het recht: Openbaarheid van de strafrechtspleging*. Deventer, Kluwer.
- Ruigrok, N., Kester, B., Scholten, O., Ismaïli, N., & Goudswaard, M. (2011). *Rechtspraakverslaggeving in een veranderend medialandschap: Een evaluatie van de persrichtlijn 2008. Research Memoranda nr. 5. jrg. 7*. Den Haag, Raad voor de rechtspraak.
- van der Kraats, K. G. F. (2010). De oplossing voor de “vertrouwenscrisis”? Een tv-serie. *Trema*, 9:394–397.
- van der Linden, J. (2008). *Zitten, luisteren en schikken: Rechtvaardigheid en doelbereik bij de comparitie na antwoord. Research Memoranda nr. 5. jrg. 4*. Den Haag, Raad voor de rechtspraak.
- van der Linden, J., Klijn, A., & van Tulder, F. (2009). Meesterlijk gedrag: Leren van compareren. *Trema*, (3).
- van Ewijk, S. & van Furth, S. (2011). *Effect van ‘De rechtbank’ op kennis en houding*. Zwolle, BTC Mediatest BV.

15 Rationele keuzes van onderzoekers en rechercheurs

Madeleine de Gruijter & Christianne de Poot

De taak van de forensisch rechercheur

De afdeling Forensische Opsporing van de politie heeft de taak bij het onderzoek naar een misdrijf fysieke sporen te vinden, vast te leggen, veilig te stellen, en te analyseren of te laten analyseren. Die sporeninformatie wordt in het opsporingsproces gebruikt bij de reconstructie en de bewijsvoering van het vermeende misdrijf dat wordt onderzocht. Het werk van de forensisch rechercheur begint met het herkennen van een sporenbeeld op een plaats delict en het vinden van relevante sporen. Maar hoe gaat dat proces in zijn werk? Welke factoren bepalen waar een rechercheur op let bij het betreden van een plaats delict? Welke factoren bepalen waar de rechercheur gaat zoeken naar sporen? En door welke factoren worden oordelen over de relevantie en de waarde van aangetroffen sporen beïnvloed?

Bij aanvang van een onderzoek is het vrijwel onmogelijk om te bepalen welke sporen relevant zijn en welke niet. Het is echter evenmin mogelijk om op een plaats delict alle sporen die op enige manier gerelateerd zouden kunnen zijn aan het vermeende misdrijf te registreren, veilig te stellen en te onderzoeken. Dat is enerzijds onmogelijk omdat sommige sporen zo ver buiten het verwachtingspatroon liggen dat hun aanwezigheid niet wordt opgemerkt. Anderzijds is dat onmogelijk omdat deze wijze van zoeken en onderzoeken grote kosten met zich mee zou brengen en forensische onderzoeksinstituten en politielaboratoria de hieruit voortvloeiende onderzoeksaanvragen niet zouden kunnen verwerken. Ze zouden in dat geval worden overspoeld met aanvragen voor onderzoek dat achteraf gezien irrelevant blijkt te zijn.

In deze bijdrage doen wij verslag van ons eerste onderzoek naar de keuzes die rechercheurs maken op een plaats delict. Hierbij zullen we vooral ook aandacht besteden aan keuzes die wij zelf als onderzoekers maakten om antwoorden te kunnen vinden op de hierboven gestelde vragen. Dit onderzoek wordt verricht in het kader van het vierjarig promotietraject waarvoor wij een subsidie hebben ontvingen van de Stichting Innovatie Alliantie (de Poot, 2012), en waarbij Henk Elffers op zal treden als promotor.

Rationele keuzes van forensisch rechercheurs

Forensisch sporenonderzoek is erop gericht om uit de fysieke gevolgen van een gebeurtenis af te leiden hoe deze gebeurtenis zich heeft voltrokken. Met sporenanalyses worden de kenmerken van de sporen achterhaald, om te kunnen ontdekken wie of wat het spoor heeft veroorzaakt en door welke activiteit het terecht is gekomen op de plek waar het werd aangetroffen. Met forensisch sporenonderzoek wordt dus gezocht naar de verklaringsgronden van aangetroffen sporen (van Dijck, 1922). Een probleem hierbij is dat we de complexe condities die tijdens de gebeurtenis een rol hebben gespeeld en die de fysieke gevolgen van de gebeurtenis hebben bepaald niet tot in detail kunnen kennen. Welke sporen wel en welke sporen niet met het misdrijf te maken hebben, kan daardoor niet goed worden vastgesteld. Het is aan de forensisch rechercheur om te bedenken welke sporen relevant zouden kunnen zijn en welke niet. De keuze die ze hierin maken hangt af van hun interpretatie van het aangetroffen sporenbeeld, van de scenario's die ze zich kunnen voorstellen op grond van wat ze zien, van hun ervaringen en van de routines die ze tijdens hun opleiding krijgen aangeleerd. Dit betekent dus dat er altijd sporen kunnen worden meegewogen die niets met de gebeurtenis te maken hebben, en dat relevante sporen over het hoofd kunnen worden gezien. Bij het verzamelen van sporen op een plaats delict gaat het er dus niet alleen om dat de sporen volgens de regels worden veiliggesteld en geanalyseerd; het gaat vooral ook om een denkproces: het herkennen van een sporenbeeld, creatief nadenken over mogelijke gebeurtenissen waardoor deze sporen veroorzaakt kunnen zijn, en nadenken over de sporen die verzameld en geanalyseerd moeten worden om verschillende mogelijke scenario's te kunnen toetsen. Inzicht in dit denkproces kan aanknopingspunten bieden om het forensische opsporingsproces te kunnen verbeteren.

Onderzoek naar het werk van de forensische recherche

Naar de (zoek)strategieën die forensisch rechercheurs hanteren bij het onderzoek op de plaats delict, hun keuzen en beslissingen en de factoren die hierop van invloed zijn, is echter nauwelijks wetenschappelijk onderzoek verricht. Hoewel er nationaal en internationaal veel aandacht is voor de professionalisering van het onderzoek op de plaats delict en voor het identificeren van *best practices* op dit gebied, ontbreekt het aan wetenschappelijke kennis over de wijze waarop dit proces verloopt. Dit is vooral opvallend omdat de activiteiten die een forensisch rechercheur moet uitvoeren op een plaats delict in sterke mate zijn vastgelegd in protocollen.

De eerste wetenschappers die zich aan het einde van de 19^e, begin 20^e eeuw bezighielden met het sporenonderzoek op de plaats delict, waren vooral gericht op dit proces van zoeken, selecteren, analyseren en interpreteren van aangetroffen sporen (van Dijck, 1922; van Ledden Hulsebosch, 1945). Sinds

de Tweede Wereldoorlog is de focus van het wetenschappelijk onderzoek op dit gebied echter verschoven van het waarnemen en interpreteren van sporen ('de wetenschappelijke speurderskunst'), naar het analyseren van sporen met behulp van nieuwe technieken en naar de werkwijzen en laboratoriumprocessen waarmee de beste analyseresultaten kunnen worden behaald (zie hierover Ribaux et al., 2010; de Poot, 2011). Op grond van nieuwe ontdekkingen over de wijze waarop sporen kunnen worden veiliggesteld en geanalyseerd zijn er uitgebreide protocollen ontwikkeld over de wijze waarop forensisch rechercheurs specifieke sporen moeten behandelen en analyseren of laten analyseren. Aan basale vragen over het proces van zoeken, interpreteren en selecteren van sporen is door de wetenschap echter geen aandacht meer besteed.

***Evidence-based* researchewerk?**

Bij nader inzien is het echter niet zo vreemd dat het wetenschappelijke onderzoek op het gebied van de forensische opsporing zich heeft geconcentreerd op het laboratoriumwerk, en dat er geen *evidence-based* onderzoek is verricht naar het basale forensische opsporingsproces. De essentie van evidence-based onderzoek is dat er een vergelijking wordt gemaakt tussen verschillende methoden of strategieën die onder dezelfde condities worden toegepast, en daar zit als het gaat om researchewerk een probleem. Bij aanvang van een opsporingsonderzoek is er weinig of geen inzicht in kenmerken en de vergelijkbaarheid van zaken. Doordat er geen inzicht is in de complexe omstandigheden waaronder een (vermeend) misdrijf heeft plaatsgevonden, en in de achtergebleven sporen die kunnen worden onderzocht, zijn er veel onbekende factoren die het opsporingsonderzoek en de effecten van dit onderzoek kunnen beïnvloeden. Hierdoor is het moeilijk om gecontroleerde observaties te verrichten naar de effecten van researchewerk (zie hierover ook de Poot, 2010, 2011). Elke plaats delict is uniek en elke plaats delict kan slechts één keer op sporen worden onderzocht. Daarom is het moeilijk om evidence-based onderzoek te ontwikkelen op het gebied van de opsporingspraktijk. Dit heeft tot gevolg gehad dat er door de jaren heen strategieën en best practices zijn ontwikkeld, die vooral gebaseerd zijn op persoonlijke ervaringen van rechercheurs en op gezond verstand; niet op gegronde kennis over de wijze waarop het forensische opsporingsproces verloopt of over factoren die hierop van invloed zijn. De laatste jaren is er echter een steeds grotere noodzaak ontstaan voor de ontwikkeling van onderzoek in dit vakgebied. Deze roep om kennis en onderzoek is onder meer ingegeven door de ontwikkeling van nieuwe technieken die het mogelijk maken om het forensische sporenonderzoek op de plaats delict in de toekomst heel anders te verrichten dan tot nu toe het geval was.

Nieuwe technieken, nieuwe kansen en nieuwe risico's

Ontwikkelingen in de bionanotechnologie maken het in de toekomst mogelijk om minimale hoeveelheden biologisch sporenmateriaal goed en gebruikersvriendelijk op de plaats delict te analyseren. Dat betekent dat er al op de plaats delict een DNA-profiel kan worden gegenereerd van aangetroffen biologische sporen, zoals bloed, speeksel en sperma. Door ontwikkelingen op het gebied van beeldvormende technieken is het mogelijk om de chemische samenstelling van sporen op de plaats delict met behulp van een spectraalcamera vast te leggen en te analyseren. Dit betekent dat forensisch rechercheurs al meteen op de plaats delict kunnen bepalen of het bij een aangetroffen spoor bijvoorbeeld gaat om bloed of om rode port. En aan de hand van de chemische samenstelling van het spoor, kan zelfs worden bepaald hoe oud aangetroffen bloed- en speekselsporen zijn. Dit is belangrijke informatie die forensisch rechercheurs kunnen gebruiken om de relevantie van aangetroffen sporen te bepalen. Aan de hand van deze informatie kunnen ze bepalen of een bloedspoor recent op de plaats delict terecht is gekomen, of dat het een ouder spoor betreft dat niets met het misdrijf te maken heeft. Ontwikkelingen in de micro- en nano-elektronica maken het tot slot mogelijk om steeds meer informatie op steeds kleinere geheugenchips te plaatsen, waardoor het mogelijk wordt om geanalyseerde biologische, chemische of dactyloscopische sporen al op de plaats delict te vergelijken met gegevens uit referentiebestanden. Hierdoor kunnen de geanalyseerde DNA-profielen of aangetroffen vingersporen al op de plaats delict worden vergeleken met de sporen van bekende daders in een databank. In de toekomst kunnen opsporingsteams zodoende al snel beschikken over forensische analyseresultaten die ze direct zouden kunnen gebruiken in het verdere opsporingsproces. Dit heeft tot gevolg dat het sporenonderzoek het opsporingsproces in de toekomst sterker kan sturen. Deze ontwikkelingen bieden nieuwe kansen om snel verdachten op te sporen, maar er zullen hierdoor ook nieuwe risico's en dilemma's ontstaan voor de betrokken professionals in de opsporingspraktijk. Aan forensische informatie waarmee het opsporingsproces snel in een bepaalde richting kan worden gestuurd, kleeft namelijk ook het risico van een te eenzijdig opsporingsproces doordat forensisch rechercheurs in hun waarnemingen gestuurd kunnen worden door datgene wat ze op grond van hun eerste analyse-resultaten verwachten aan te treffen en te weinig oog hebben voor alternatieve verklaringen van hun bevindingen en voor de feilbaarheid van hun waarnemingen en interpretaties.

De grote vraag is nu hoe we kunnen beslissen of en op welke wijze deze nieuwe technieken moeten worden ingevoerd in de forensische opsporingspraktijk als er geen methoden zijn waarmee we de effecten van deze technieken kunnen bestuderen. Idealiter zouden vragen over de toegevoegde waarde, de risico's en de neveneffecten van nieuwe technieken bekend moeten zijn voordat de technieken in de praktijk worden ingevoerd. Ook zou

het goed zijn om de kennis hierover te gebruiken bij het ontwikkelen van strategieën om deze nieuwe technieken zo goed mogelijk in te kunnen zetten, zodat nieuwe opsporingskansen zo goed mogelijk kunnen worden benut, en risico's zo goed mogelijk kunnen worden beperkt.

De taak van de wetenschappelijk onderzoeker

Het is niet zo eenvoudig om rechercheprocessen en effecten van gekozen opsporingsstrategieën te onderzoeken, maar het is de taak van de wetenschapper om creatief na te denken over mogelijkheden daartoe en om nieuwe onderzoeksmethoden te ontwikkelen waarmee antwoorden gevonden kunnen worden op de vragen die momenteel leven in de opsporingspraktijk. Hoe kunnen wij als onderzoekers inzicht krijgen in de keuzeprocessen van forensisch rechercheurs? Hoe kunnen we meten of dit proces in de toekomst wordt beïnvloed door nieuwe technieken? Hoe kunnen we onderzoeken op welke wijze deze nieuwe technieken slim kunnen worden ingezet, terwijl de technieken zelf deels nog in ontwikkeling zijn? Hoe kunnen we kortom onderzoek verrichten naar een opsporingspraktijk die pas in de toekomst werkelijkheid wordt en kennis ontwikkelen waarmee we professionals kunnen voorbereiden op hun toekomstige taak? Het antwoord op deze vraag is even eenvoudig als uitdagend: dat doe je met experimenten.

Rationele keuzes van wetenschappelijk onderzoekers

In de afgelopen maanden hebben we experimenten ontwikkeld met een geënceneerde plaats delict. Het idee is simpel: Forensisch onderzoekers moeten op een geënceneerde plaats delict sporenonderzoek verrichten zoals ze dat ook in de praktijk gewend zijn te doen. Elke rechercheur moet dezelfde plaats delict onderzoeken. Op deze wijze kunnen we de overeenkomsten en verschillen in de gehanteerde opsporingsstrategieën en in de overwegingen en beslissingen van de rechercheurs nader analyseren. Naast de 'controle conditie', waarin rechercheurs het onderzoek verrichten zoals ze dat in de dagelijkse praktijk gewend zijn te doen, hebben we experimentele condities ontwikkeld. In de experimentele conditie kunnen de rechercheurs tijdens het onderzoek nieuwe technieken inzetten waarmee ze op de plaats delict snel forensische sporen kunnen analyseren en vergelijken met referentiesporen in een databank. Hoewel de apparaten die we hiervoor gebruiken in de praktijk nog niet werken, geven we de rechercheurs tijdens het onderzoek —afhankelijk van de wijze waarop ze deze technieken inzetten— de informatie die ze in de toekomst door de inzet van deze apparaten zullen krijgen. Het doel hiervan is te onderzoeken op welke wijze rechercheurs deze nieuwe technieken inzetten en hoe het opsporingsproces hierdoor wordt beïnvloed.

Nederland beschikt over een aantal plaatsen waar plaatsen delict goed in scène kunnen worden gezet. Dit zijn de plaatsen waar rechercheurs en

forensisch onderzoekers trainingen krijgen in het verrichten van forensisch onderzoek en waar hun vaardigheden op dit gebied worden getoetst, namelijk de Politieacademie, de Hogeschool van Amsterdam en het CSI-lab van het Nederlands Forensisch Instituut (NFI). We kozen ervoor dit onderzoek uit te voeren in het CSI-lab van het NFI in Den Haag. Deze ruimte biedt naast de ruimte waar de plaats delict uitgezet kan worden een observatieruimte. Vanuit deze observatieruimte kunnen de forensisch onderzoekers worden geobserveerd zonder dat ze het gevoel hebben bekeken te worden. De plaats delict is voorzien van camera's en microfoontjes, zodat het gedrag van de forensisch rechercheurs op de plaats delict volledig kan worden vastgelegd.

Tijdens het ontwikkelen van deze nieuwe onderzoeksmethode kwamen we voor een flink aantal keuzes te staan. Zo moest er een scenario met een bijpassend sporenbeeld worden bedacht, moesten we nadenken over de proefpersonen die we voor dit experiment wilden gebruiken en moesten we nadenken over de wijze waarop de gedachten, overwegingen en beslissingen van de proefpersonen die bezig waren met het onderzoek konden worden vastgelegd. Hieronder zullen we een aantal keuzes die we maakten nader uit de doeken doen.

De keuze voor de proefpersonen

We besloten in onze eerste experimenten gebruik te maken van (ervaren) forensisch rechercheurs. Omdat we nog zo weinig weten over de wijze waarop rechercheurs dit werk verrichten, kunnen observaties van hun gedrag ons veel nieuwe inzichten bieden in de wijze waarop het forensische opsporingsproces in de praktijk verloopt.

De keuze voor het misdrijf

Om het onderzoek voor de rechercheurs zo echt mogelijk te laten lijken, wilden we graag een plaats delict in scene zetten die rechercheurs in hun dagelijkse werk ook wel tegen kunnen komen. Bovendien wilden we een plaats delict in scène zetten die in 2 à 3 uur door een rechercheur kan worden onderzocht. Forensisch onderzoek naar aanleiding van een lijkvinding duurt al snel meer dan drie uur. Daarom hebben we niet gekozen voor een scenario van een levensdelict. Om het onderzoek enerzijds ingewikkeld en spannend te houden, en anderzijds niet te lang te laten duren, hebben we gekozen voor een gewelddadige overval, waarbij het slachtoffer in zijn woning is overvallen. Het slachtoffer is mishandeld en het huis is overhoop gehaald. Op het moment dat de forensisch rechercheur op de plaats delict aankomt is het slachtoffer al meegenomen naar het ziekenhuis. Het slachtoffer is tijdens het onderzoek niet aanspreekbaar, zodat de rechercheur geen informatie over de dader krijgt.

De plaats delict

Het huis van het slachtoffer bestaat uit een slaapkamer, een woonkamer en een badkamer. Het is ingericht met boeken, elektronica, kleren, eten, etc, waardoor het overkomt als een echt huis en de rechercheur zich niet constant bewust is van het feit dat hij of zij deelneemt aan een simulatie-onderzoek. Figuur 15.1 laat een foto zien van de straat waarin het huis zich bevindt.

Figuur 15.1 Foto van de plaats delict: de straat

Om het sporenbeeld vervolgens zo realistisch mogelijk op te zetten is het delict eerst helemaal nagespeeld. Het scenario is beschreven op papier en door studenten criminologie van de VU gelezen en nagespeeld. Het slachtoffer wordt overvallen en mishandeld en het huis van het slachtoffer wordt overhoop gehaald. Tijdens het delict worden sporen achtergelaten. Sommige sporen zijn beter te vinden dan andere en sommige sporen zijn van groter belang dan andere om het scenario correct te kunnen reconstrueren. Omdat het gekozen scenario goed uitpakt, en we ook in toekomstige experimenten gebruik willen maken van dit scenario zullen we er hier niet te gedetailleerd over uitwiden. In ieder geval is het idee, dat we in het onderzoek kunnen nagaan wanneer bepaalde sporen wel en niet gevonden worden en in hoeverre dit beïnvloed wordt door de nieuwe technieken die de forensisch rechercheurs tot hun beschikking hebben. Figuur 15.2 laat het sporenbeeld in de slaapkamer zien.

Vooraf hebben we onderscheid gemaakt tussen relevante en irrelevante sporen en is voor alle sporen bedacht wat de resultaten zullen zijn van de ana-

Figuur 15.2 Sporenbeeld in de slaapkamer

lyses die worden uitgevoerd. Om te kunnen meten hoe rechercheurs tijdens hun onderzoek worden beïnvloed door eerdere ervaringen en door scenario's die ze zich kunnen voorstellen, is een aantal ambigue sporen opgenomen in het sporenbeeld. Deze sporen zijn op meerdere manier te interpreteren, afhankelijk van het scenario dat de rechercheur voor ogen staat. Van de plaats delict zijn foto's gemaakt zodat de plaats delict na elk nieuw forensisch onderzoek weer op exact dezelfde manier kan worden opgebouwd voor de volgende rechercheur.

Om de situatie op de plaats delict zo realistisch mogelijk te maken hebben we een agent in uniform bij de plaats delict staan. De functie van deze agent (in werkelijkheid is dit een van de onderzoekers) is alle vragen van de forensisch rechercheurs te beantwoorden, bijvoorbeeld over andere dan forensische onderzoekshandelingen die tijdens het onderzoek zijn verricht. Daarnaast kunnen de rechercheurs informatie die ze zelf willen doorgeven, bijvoorbeeld aan de surveillancedienst of aan een tactisch team, ook doorgeven aan deze agent.

Aan de rechercheurs wordt gevraagd het onderzoek precies zo uit te voeren als ze dat in de praktijk ook gewend zijn te doen.

Keuze voor bepaalde sporen

Om inzicht te krijgen in de vraag hoe en waarom forensisch rechercheurs bepaalde sporen nader willen onderzoeken hebben we drie boxen gemaakt, waar de rechercheur de veiliggestelde sporen in kan leggen. De boxen geven aan waar het spoor naar toe moet voor nader onderzoek. De rechercheur moet een keuze maken tussen onderzoek bij het NFI of het Forensisch Onderzoekslab van de politie. Ook kunnen ze ervoor kiezen om het spoor in een reserve box te doen. Dit betekent dat het spoor wel wordt meegenomen, maar dat het nog niet meteen onderzocht hoeft te worden. Rechercheurs die de mogelijkheid hebben om snelle identificatietechnieken te gebruiken hebben nog een vierde box, namelijk de box voor onderzoek met een snelle identificatietechniek. Tijdens het interview dat wordt afgenomen nadat de rechercheur het hele onderzoek heeft verricht, worden alle sporen besproken en wordt gevraagd waarom het spoor is veiliggesteld en waarom het in de betreffende box is gelegd. Op deze manier wordt informatie verkregen over de rationale achter de beslissingen van de rechercheur.

Experimentele condities

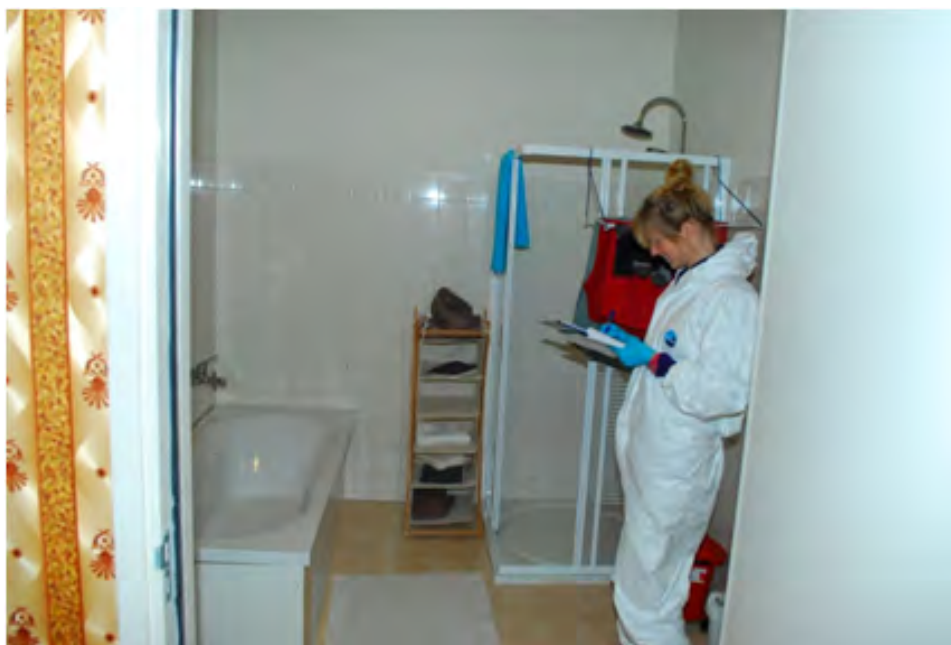
De respondenten zijn in dit onderzoek verdeeld in drie condities. Zoals gezegd voert de controlegroep het onderzoek uit op de traditionele wijze. De tweede groep krijgt de mogelijkheid om snelle identificatietechnieken te gebruiken. Dit houdt in dat zij biologische sporen en vingersporen mogen inzetten voor snelle analyse. Het spoor wordt dan onderzocht en vergeleken met referentiemonsters van bekende daders in de databank. Resultaten van DNA-onderzoek worden na een half uur teruggekoppeld aan de rechercheur; resultaten van dactyloscopisch onderzoek na een kwartier. De derde experimentele groep heeft de mogelijkheid om een spectraalcamera te gebruiken. Met deze camera kan de chemische samenstelling van aangetroffen sporen worden bepaald. Daarmee kan ondermeer worden aangetoond of een spoor een bloedspoor betreft, en hoe oud dit bloedspoor is.

Hoe onderzoek je het keuzeproces van de forensisch onderzoeker?

In de studie hebben wij ervoor gekozen om te werken met individuen. In een eerdere pilotstudie hadden we gewerkt met koppels, dus met twee rechercheurs die samen het onderzoek verrichtten. Deze methode had als voordeel dat ideeën en gedachten van de respondenten over het sporenbeeld onderling werden gedeeld en op deze manier ook duidelijk werden voor de onderzoekers. Er kleefde echter ook een nadeel aan deze methode: omdat er veel interactie was tussen de twee rechercheurs, was het moeilijk om individuele keuzes van rechercheurs te achterhalen. In de huidige studie is er

daarom voor gekozen om te werken met individuen. Je zou natuurlijk kunnen achterhalen wat individuen denken door ze ‘hardop’ te laten denken. Een *thinking aloud* methode voelt echter veel minder natuurlijk, en dat zou wellicht gevolgen kunnen hebben voor het werk van de rechercheurs. Om dit probleem op te lossen hebben we ervoor gekozen om een stagiair mee te laten lopen met het onderzoek. Evenals de agent is de stagiair iemand van het onderzoeksteam. De stagiair stelt vragen over het hoe en waarom van de keuzes van de forensisch rechercheur. Dit wordt zo gedaan dat de stagiair geen invloed heeft op de beslissingen van de rechercheur.

Figuur 15.3 De stagiaire aan het werk op de plaats delict

Eerste resultaten: de keuzes van de rechercheurs op de plaats delict

De resultaten van de pilotstudie en van de eerste deelnemers van het hierboven genoemde experiment hebben al een aantal interessante inzichten geboden in de keuzes van forensisch rechercheurs op de plaats delict. Enkele inzichten willen we hier alvast uit de doeken doen.

De invloed van verwachtingen op het onderzoeksproces

Tijdens het onderzoek wordt onder andere gelet op de manier waarop forensische rechercheurs een ruimte bestuderen. Het is belangrijk om te begrijpen waar een rechercheur naar kijkt om inzicht te kunnen krijgen in denkpatronen en keuzeprocessen. Een analyse van de data laten zien dat de rechercheur op zoek gaat naar handelingen van de dader. Wat heeft de dader aangeraakt? Daarbij wordt gekeken naar opvallende dingen in de ruimte. Het referentiekader is hierbij de eigen verwachtingen van de rechercheur over wat je wel en niet kunt tegenkomen in een huis; wat zou ik verwachten in dit huis en wat wijkt daar vanaf? Aan alles wat volgens de rechercheur afwijkt van deze verwachtingen wordt vervolgens aandacht besteed. Voorts wordt aan de hand van de selectie van ‘afwijkende sporen’ bepaald of een spoor te maken heeft met het delict.

Delictgerelateerde sporen

Uit de observaties en de interviews blijkt dat het doel van elke onderzoeker is om delictgerelateerde sporen en dadersporen veilig te stellen. Dit is vanzelfsprekend als je een reconstructie wil maken van de gebeurtenis die heeft plaatsgevonden op de plaats delict. De data laat echter zien dat de interpretatie van de sporen afhankelijk is van het scenario dat een forensisch rechercheur voor ogen heeft. Als een spoor niet als delictgerelateerd in het scenario past, dan wordt het ook niet als gerelateerd gedefinieerd en ook niet meegenomen voor nader onderzoek. Dit wordt mooi geïllustreerd door het volgende citaat:

“En het rode vlekje in [...]. Ik vond het niet echt op bloed lijken en op de deurklink aan binnen- of buitenkant zat verder ook niks dus dat klopte verder ook niet helemaal. Bloed past dan niet in het verhaal, dus dat was het dan ook niet.”

Het rode vlekje wordt hier niet veiliggesteld en meegenomen, omdat het volgens het scenario van de forensisch rechercheur geen bloed kan zijn. De interpretatie van een spoor is dus afhankelijk van het scenario dat men zich kan voorstellen.

De interpretatie van het spoor heeft vervolgens invloed op de interpretatie van het resultaat van de snelle analyseresultaten. Als een spoor wordt geïnterpreteerd als daderspoor en er komt vervolgens een resultaat terug van een match met een persoon uit de databank, wordt de match geïnterpreteerd als een match met de dader. Een voorbeeld hiervan zagen we bij een aangetroffen DNA-profiel dat matchte met een persoon in de databank. In het scenario van de onderzoeker had de dader op de plaats delict bepaalde handelingen verricht, en daarbij het spoor achtergelaten. De rechercheur interpreteerde het spoor dus als daderspoor en dacht met de match de ver-

dachte op het spoor te zijn. In werkelijkheid bleek het spoor echter niet afkomstig te zijn van de dader.

Volgorde van onderzoek

Uit de analyse lijken we af te kunnen leiden dat het gebruik van de snelle identificatietechnieken tot een wijziging leidt in de volgorde waarin verschillende handelingen worden verricht. Waar bij een ‘traditioneel opsporingsonderzoek’ van kamer naar kamer wordt gewerkt, lijkt het er bij de groep rechercheurs die werken met snelle identificatietechnieken chaotischer aan toe te gaan. Als reden hiervoor wordt genoemd dat je nu eerst op zoek gaat naar duidelijke sporen om die in te zetten. Hierdoor raken de rechercheurs de structuur kwijt en ontstaat de kans dat ze dingen over het hoofd gaan zien. Een van de onderzochte forensisch rechercheurs zegt het als volgt:

“Ja, nu ga je kijken naar wat je kunt prioriteren en daarna kijken naar wat er is gebeurd.”

Er wordt dus niet eerst gekeken naar wat er gebeurd zou kunnen zijn. Sommige rechercheurs geven aan pas later aan scenariovorming te doen, of minder bezig te zijn met het vormen van scenario’s over wat er gebeurd zou kunnen zijn, omdat ze eerst sporen kiezen voor een verdere analyse. De analyseresultaten worden vervolgens gebruikt om het scenario verder in te vullen. Of deze manier van Rechercheren tot betere of tot slechtere resultaten leidt kunnen we nog niet overzien.

Conclusie en discussie

In de nabije toekomst gaan nieuwe identificatietechnieken het sporenonderzoek op de plaats delict veranderen. Al tijdens het opsporingsonderzoek kan analyseinformatie over de sporen worden verkregen, en deze kennis over de sporen kan gebruikt worden tijdens het verdere onderzoek. Om deze technieken op een juiste manier toe te kunnen passen in de praktijk, is dit onderzoek naar de invloed van dergelijke technieken op de besluitvorming van forensisch rechercheurs opgezet. Het sporenonderzoek heeft nog weinig tot geen aandacht in de wetenschap en de methode die hier wordt gebruikt is dan ook nieuw. Naast een inzicht in de keuzes van de rechercheur en de invloed van snelle identificatietechnieken op het opsporingsproces kan dit onderzoek eveneens bijdragen aan het ontwikkelen van een evidence-based methode voor het onderzoek op de plaats delict. De eerste onderzoeksresultaten bieden al interessante inzichten in besluitvormingsprocessen van de forensisch rechercheurs.

Het feit dat sporen worden gezocht op basis van eigen verwachtingen heeft tot gevolg dat verschillende rechercheurs verschillende sporen meenemen en dat deze sporen ook op verschillende manieren worden geïnterpreteerd.

Schema's die zijn gevormd op grond van eerdere ervaringen vormen de basis voor de manier waarop de situatie en de sporen worden geïnterpreteerd. Nieuwe informatie wordt geïnterpreteerd in het licht van hetgeen iemand eerder heeft geleerd of heeft ervaren (Hogarth, 2001). Forensisch onderzoekers hebben niet allemaal dezelfde ervaring waardoor er verschillen in de besluitvorming ontstaan. Wanneer de interpretatie van het sporenbeeld op de plaats delict onjuist is, leidt dit ook tot verkeerde conclusies als de sporen nader worden geanalyseerd. Een voorbeeld hiervan is de aanname dat een aangetroffen profiel dat matcht met de databank een daderspoor betreft, en dat de match daarmee dus leidt tot de dader. Het is interessant om te zien dat de methode die we ontwikkelden om het gedrag van onderzoekers te kunnen onderzoeken deze fenomenen ook aan het licht brengt. De vastgelegde beelden kunnen daarmee ook interessant materiaal opleveren voor trainingen en cursussen, omdat ze zichtbaar maken hoe processen die we tot nu toe vooral theoretisch beschreven hebben (de Poot et al., 2004) in de praktijk verlopen.

Een mogelijke beperking van het onderzoek is het feit dat het om een geësceneerde plaats delict gaat en de onderzoekers zich hier ook van bewust zijn. Dit kan van invloed zijn op het gedrag en de beslissingen van de onderzoekers. Onderzoekers zouden juist extra hun best kunnen gaan doen, of ze zijn mogelijk juist minder gemotiveerd omdat het geen echt misdrijf is. Door de situatie zo realistisch mogelijk te maken met echte sporen, een stagiaire en een geüniformeerde agent op straat, lijkt het feit dat het niet echt is echter te worden vergeten en lijkt er te worden gewerkt zoals dat in de praktijk ook gebeurt.

Literatuur

- de Poot, C. J. (2010). Kennisgestuurd reageren. Evidence-based onderzoek voor de opsporingspraktijk. *Cahiers Politiestudies*, 17:103–125.
- de Poot, C. J. (2011). *Wetenschap op de plaats delict. Lectorale rede*. Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam / Politieacademie.
- de Poot, C. J. (2012). *Beter opsporen met het lab op zak. Subsidievoorstel waaraan een Raak-pro subsidie van de Stichting Innovatie Alliantie werd toegekend*.
- de Poot, C. J., Bokhorst, R. J., van Koppen, P. J., & Muller, E. R. (2004). *Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing*. Alphen aan den Rijn, Kluwer.
- Hogarth, R. M. (2001). *Educating intuition*. Chicago, University of Chicago Press.
- Ribaux, O., Baylon, A. and Lock, E., Delémont, O., Roux, C., Zingg, C., & Margot, P. (2010). Intelligence-led crime scene examination. *Forensic Science International*, 199:63–71.

- van Dijck, J. V. (1922). *Reconstructie van strafbare feiten*. Alphen aan den Rijn, Samson.
- van Ledden Hulsebosch, C. J. (1945). *Veertig jaren speurderswerk*. Utrecht, Kemink en zoon.

16 Komen vrouwen wel van Venus? Over straffen en behandelen van vrouwen

Anne-Marie Slotboom & Jan Hendriks

Inleiding

Waarom een heel hoofdstuk wijden aan het straffen van vrouwen in de afscheidsbundel van Henk? Ten eerste hield Henk zijn inaugurele rede als hoogleraar empirische bestudering van de strafrechtpleging bij de afdeling strafrecht en criminologie van de Vrije Universiteit over straffen. Een ruime meerderheid van de Nederlanders meent desgevraagd dat de strafrechter in het algemeen te licht straft. In zijn oratie ‘Een straffe aanpak’ onderzocht Henk wat we met dit gegeven moeten. Ten tweede deed hij samen met Catrien Bijleveld een experiment naar de relatie tussen sekse en straftoemeting (Bijleveld & Elffers, 2010). Zij concludeerden naar aanleiding van dit bescheiden experiment dat enig bewijs gevonden wordt voor de ridderlijkheidshypothese. Vrouwen worden lichter gestraft omdat vrouwen volgens traditionele opvattingen beschermd dienen te worden en dus milder behandeld. Zo blijven stereotiepe opvattingen over mannen en vrouwen in stand en lijken Nederlanders weinig geëmancipeerd in hun ideeën over straffen van mannen en vrouwen. Het ging hier echter wel om een klein onderzoek onder een populatie studenten.

Dit experiment van Henk en Catrien naar de relatie tussen vrouwen en straffen werken we graag wat verder uit, met name omdat op dit terrein veel ontwikkelingen gaande zijn. Het onderzoek naar vrouwelijke daders is aanzienlijk toegenomen (bijvoorbeeld Russel, 2013; Slotboom et al., 2012b) maar ook in het strafrecht zijn veel ontwikkelingen gaande. De recentelijk voorgestelde maatregelen van de staatssecretaris van het Ministerie van Veiligheid en Justitie over sluiting van gevangenissen zijn hier voorbeelden van. Elektronisch toezicht komt hiervoor veelal in de plaats. Wat de effecten van deze maatregelen zullen zijn op vrouwelijke daders is onbekend. Naast het experiment van Bijleveld & Elffers (2010) is recentelijk een studie verschenen van Boone & Korf (2010) naar bestraffing van cocaïnesmokkelaars. Zij concluderen dat vrouwen minder vaak conform de opgestelde richtlij-

nen voor cocaïnesmokkelaars gestraft worden dan mannen. Zij krijgen voor vergelijkbare delicten twee keer zo vaak een lagere straf als mannen.

Ondanks toenemende belangstelling voor de relatie tussen straffen en sekse blijkt Nederland hier geen onderzoekstraditie in te hebben in tegenstelling tot andere, veelal Angelsaksische landen. We maken in dit hoofdstuk dan ook voornamelijk op basis van buitenlandse literatuur inzichtelijk of vrouwen anders gestraft worden dan mannen en welke verklaringen gehanteerd worden voor mogelijke verschillen. Ter inleiding schetsen we kort een beeld van de belangrijkste verschillen in geregistreeerde criminaliteit van criminele mannen en vrouwen in Nederland. Tevens beschrijven we kort de overeenkomsten en verschillen in achtergrond van vrouwelijke en mannelijke daders. Als laatste gaan we ook in op de behandeling van vrouwen in een strafrechtelijk kader.

Geregistreeerde criminaliteit

Vanaf het eind van de vorige eeuw ontstaat er steeds meer aandacht voor vrouwen en meisjes die delinquent gedrag vertonen. De vraag is waar deze toenemende aandacht vandaan komt. Een belangrijke verklaring lijkt te zijn dat, in vergelijking met mannen, steeds meer vrouwen in beeld komen bij justitie. Daarnaast blijken vrouwen ook steeds meer betrokken bij zwaardere vormen van criminaliteit. Justitie krijgt dus te maken met een groter aantal vrouwen dan enkele decennia geleden en dit aantal vrouwen is tot 2008 ook nog eens harder gestegen dan het aantal mannen, vooral wat betreft geweldsdelicten. De geregistreeerde criminaliteitscijfers laten voor vrouwen en mannen het volgende beeld zien: In 2005 zijn bijna 30,000 vrouwen in de leeftijd van 18 tot 80 jaar door de politie aangehouden op verdenking van een misdrijf tegenover ruim 158.000 mannen (Wong et al., 2012a). Kijken we naar de drie meest voorkomende delict soorten, dan gaat het bij de vrouwen verhoudingsgewijs om 11% vernieling en openbare orde delicten, 41% vermogensdelicten en 18% geweldsdelicten. Bij mannen zijn deze percentages respectievelijk 18% voor vernieling en openbare orde delicten, 24% voor vermogensdelicten en 28% voor geweldsdelicten. Ongeacht de snellere stijging van vrouwen het afgelopen decennium, worden relatief meer mannen aangehouden op verdenking van een misdrijf. Dit geldt voor alle typen misdrijven, echter de verschillen zijn het grootst voor vernieling, gewelds- en openbare orde delicten. Mannen worden dus niet alleen vaker verdacht van een delict maar de delicten zijn ook ernstiger. Inmiddels is sinds 2008 de geregistreeerde criminaliteit aan het dalen, zowel voor mannen als vrouwen (Kalidien & de Heer-de Lange, 2011). In de onderlinge verhouding tussen mannen en vrouwen is echter weinig veranderd. Ook niet als we kijken naar verschillende soorten delicten.

Verklaringen voor verschillen in geregistreeerde criminaliteit

De groep meisjes en vrouwen die met justitie in aanraking komt, is dus veel kleiner dan de groep jongens en mannen. De vraag is hoe dit komt. Het is niet waarschijnlijk dat één verklaring volstaat. In ieder geval is het vanuit feministisch oogpunt moeilijk te verklaren waarom juist mannen, degenen met de meeste macht in de samenleving, ook degenen zijn die een groter risico lopen om met justitie in aanraking te komen. Volgens Daly & Tonry (1997) is het onjuist te veronderstellen dat vrouwen nu zoveel gehoorzamer zijn aan de wet dan mannen. Een interessante gedachte ter verklaring van het feit dat juist degenen met minder macht in de samenleving, minder met politie en justitie in aanraking komen, wordt gegeven door Lissenberg (1992). Zij veronderstelt dat de meer machtige groep in de samenleving, in dit geval mannen, vooral meer rechten heeft opgeëist en juist de minder machtigen (vrouwen) meer plichten hebben. Plichten verwijzen dan meer naar moeten en naar het ontbreken van keuzes terwijl rechten verwijzen naar kunnen en keuzevrijheid. Om onder plichten uit te komen als minder machtige is verzuken van plichten een oplossing. Echter strafrechtelijk gezien is iets 'doen' meer verboden dan iets 'laten'. Ook het opsporings- en vervolgingsapparaat is beter toegerust om vast te stellen wat is gedaan dan wat is nagelaten. Vrouwen zouden dus als minder machtigen eerder hun macht naar voren laten komen door nalaten (bijvoorbeeld verwaarlozen van kinderen/partner) dan doen. 'Doen' vrouwen toch iets, dan kan het zijn dat minder aangifte tegen vrouwen wordt gedaan omdat hun delicten als minder intrusief worden ervaren: geweld gepleegd door vrouwen is veelal minder ernstig dan geweld gepleegd door mannen. Een aanwijzing hiervoor vinden we terug in de cijfers over geweld waarin in 1 op de 10 minderjarige verdachten van *misdriven tegen het leven* een meisje is terwijl bij *mishandeling* 1 op 8 verdachten een meisje is (Slotboom et al., 2012a). Een andere oorzaak voor het lage percentage vrouwen in de geregistreeerde criminaliteitscijfers kan zijn dat vrouwen onder invloed van mededaders bij delicten betrokken zijn en dat daardoor hun rol meer perifeer is en het niet de moeite waard gevonden wordt om hen te vervolgen. Een volgende regelmatig genoemde reden om niet te vervolgen is dat vrouwen die met politie en justitie in aanraking komen, naast delinquent gedrag, ook regelmatig allerlei psychische stoornissen blijken te vertonen. Zo hebben zij vaker dan mannelijke delinquenten last van, bijvoorbeeld een depressie of een posttraumatische stressstoornis, waardoor vrouwelijke daders wellicht eerder als 'zielig' worden ervaren en mannelijke daders eerder als crimineel. In relatie tot het voorgaande wordt ook wel gewezen op het bestaan van de genderparadox. Deze paradox houdt in dat vrouwen in aanleg, onder meer vanwege hun beter ontwikkelde empathische vermogens en sociale vaardigheden, minder geneigd zijn tot delinquentie

dan mannen, maar door het ervaren van veel problemen zoals misbruik, verwaarlozing, drugs, delinquente vrienden en psychische stoornissen eveneens (ernstig) crimineel gedrag kunnen vertonen. Het gaat daarbij met name om een cumulatie aan risicofactoren die het sociaal-emotioneel functioneren van vrouwen ernstig belemmeren. Bij mannen zouden minder risicofactoren al kunnen leiden tot delinquent gedrag. In dit verband wordt ook wel gesproken over het ‘drempeleffect’: voordat vrouwen delinquent gedrag vertonen zijn er al op meerdere terreinen problemen aanwezig. Wanneer de resultaten van onderzoek op een rijtje worden gezet, lijkt deze conclusie inderdaad gerechtvaardigd. Delinquente meisjes en vrouwen die met justitie in aanraking komen, blijken stevast meer intrapsychische problemen te vertonen, vaker slachtoffer te zijn van fysieke en/of seksuele mishandeling en blijken heftiger te reageren op problemen in de gezinssituatie (Slotboom et al., 2011; Wong et al., 2010). Een probleem bij genoemde conclusie is dat veelal alleen onderzoek is gedaan bij meisjes en vrouwen die al bij justitie terecht zijn gekomen. In onderzoek binnen de algemene populatie, blijkt dit drempeleffect, meisjes moeten meer problemen hebben dan jongens om delinquent te worden, niet gevonden te worden (Wong et al., 2012b). Wellicht is er eerder sprake van een vervolgingsparadox (Hendriks & Slotboom, 2012). Het criminele gedrag van meisjes en vrouwen wordt niet snel genoeg opgemerkt of serieus genomen (er wordt mogelijk verwacht dat ze meer ‘nalaten’ dan ‘doen’) waardoor zij uit handen van politie en justitie blijven. Pas wanneer zij ernstigere delicten gaan plegen komen zij in het vizier.

Vrouwen komen dus niet alleen minder vaak in aanraking met politie en justitie dan mannen, maar komen ook vaak met andersoortige problematiek bij justitie terecht. Hiermee willen we niet suggereren dat de oorzaken voor criminaliteit bij vrouwen en mannen heel anders zijn. Vooralsnog lijken de overeenkomsten in achtergrond met delinquent mannen groter dan de verschillen (Moffitt et al., 2001; Slotboom et al., 2011). Met name feministische onderzoekers vinden echter dat er voor het criminele gedrag van vrouwen verklaringen nodig zijn die anders zijn dan die voor mannen. Zij beweren bijvoorbeeld dat de levensomstandigheden en ervaringen die criminaliteit veroorzaken bij vrouwen anders zijn dan bij mannen. Zo zouden de eerder genoemde problematische relaties in het gezin en slachtofferschap van seksueel en fysiek misbruik vooral belangrijk zijn voor het ontstaan van criminaliteit bij vrouwen. Echter, het is bekend dat het bij zowel vrouwen als mannen gaat om een opeenstapeling van risico’s die zowel op persoonlijk vlak liggen als ook in de omstandigheden. Geringe zelfcontrole, beperkte agressieregulatie, lage intelligentie en middelengebruik verhogen het risico op criminaliteit, evenals problematische relaties met ouders, ouders die hard straffen en ouders of andere familieleden die zelf crimineel zijn. Ook slechte schoolprestaties en delinquent vrienden maken een route mogelijk naar criminaliteit. Daarnaast blijken, zoals al eerder genoemd, voor vrouwen psychische problemen zoals angst en depressie, seksueel en fysiek misbruik en

relatieproblemen, risico op criminaliteit te vergroten. De route naar criminaliteit is voor vrouwen, net als voor mannen dus vaak een complex aan problemen, met —daar hebben de feministische onderzoekers wel een punt— een aantal ervaringen die vrouwen extra kwetsbaar maken voor criminaliteit, zoals slachtofferschap en relatieproblematiek.

Mannen en vrouwen komen dus bij justitie terecht met deels verschillende achtergronden. Is het mogelijk dit verschil in achtergrond waardoor vrouwen lichter gestraft lijken te worden dan mannen of spelen andere factoren een rol? In de volgende paragraaf gaan we dieper in op de relatie tussen straffen en sekse.

Vrouwen apart straffen?

Kijken we in Nederland naar de afdoeningen door het OM en de rechter dan blijkt dat in 2005 relatief meer vrouwen dan mannen een transactie kregen terwijl mannen juist vaker vrijheidsbenemende sancties opgelegd kregen. De reden voor dit verschil is echter niet onderzocht. Wong et al. (2012a) veronderstellen dat er verschillende oorzaken kunnen zijn. Ten eerste kan het zo zijn dat vrouwen vaker dan mannen vanwege minder ernstige delicten met het OM en de rechter te maken krijgen. De lagere straf die zij krijgen, is dan logisch gezien de geringere ernst van de delicten die zij plegen. Dit lijkt voor een deel het geval, gezien ook de lichtere delicten waarvoor ze in aanraking komen met politie (Wong et al., 2012a). Het kan echter ook zijn dat vrouwen voor dezelfde delicten structureel een lagere straf krijgen dan mannen.

Onderzoek naar verschillen in straffen tussen mannen en vrouwen vindt zijn oorsprong grotendeels in de Verenigde Staten. Zo'n dertig jaar geleden verscheen de eerste review over de relatie tussen sekse en beslissingen over straftoemeting van Nagel & Hagan (1983) waarin zij onder andere concludeerden dat vrouwelijke daders coulanter behandeld worden dan mannelijke daders en dat vrouwen minder vaak een gevangenisstraf opgelegd krijgen dan mannen en vaker een voorwaardelijke straf. Er werd echter geen verschil gevonden in de duur van de gevangenisstraf. Vijftien jaar later kwamen Daly & Tonry (1997) met een uitgebreid overzicht over de relatie tussen sekse, culturele achtergrond en straffen. Zij beschreven vooral de ontwikkelingen in het Amerikaanse strafrechtstelsel tussen 1970 en 1995 en vonden net als Nagel en Hagan in 1983 meer verschillen in het opleggen van een gevangenisstraf dan in de duur van de straf. Er lijkt dus sprake van een *gender bias* in straffen, maar dan ten gunste van vrouwen.

Daly en Tonry beargumenteren echter dat er mogelijk toch minder sprake is van bias als beter gekeken wordt naar de context van het delict. Onderzoek mag dan wel verschillen vinden in straffen voor dezelfde delicten, maar zijn het werkelijk dezelfde delicten of hebben rechters informatie meegewo-

gen over de aard van het delict en de voorgeschiedenis van de verdachte die in onderzoek onvoldoende nauwkeurig in beeld zijn gebracht. Een illustratie aan de hand van een drugsdelict kan deze gedachte verduidelijken. Zo zou het bijvoorbeeld kunnen zijn dat mannelijke drugsdealers vooral dealen in grotere hoeveelheden drugs dan vrouwelijke drugsdealers. Dit zou veroorzaakt kunnen worden door verschillende rollen in het netwerk, waarbij mannen hogere posities innemen en vrouwen vooral handelen voor eigen drugsgebruik. Als in de analyse van veroordeelde feiten geen rekening wordt gehouden met deze factoren dan lijkt het net of vrouwen coulanter bejegend worden, terwijl er wel degelijk verschillen zijn in de aard van het delict en het delictgedrag die meegewogen zijn in het oordeel van de rechter. Indien dus betere informatie beschikbaar zou zijn over de aard van het delict en de criminele voorgeschiedenis van de dader, zouden sekseverschillen mogelijk deels verdwijnen. Onderzoek zou zich dus meer moeten richten op de context van het delict dan alleen de juridische omschrijving van het delict.

Vooralsnog lijkt er echter tussen de jaren 70 en 90 in de VS sprake van een zekere coulance naar vrouwelijke daders toe. Voor een deel kan dit dus veroorzaakt worden door gebrek aan informatie over de context van het delict bij onderzoekers, maar voor een deel kunnen ook criteria aan de kant van de rechterlijke macht meespelen die gunstig uitpakken voor vrouwen. Een factor waar rekening mee gehouden wordt, is namelijk de verantwoordelijkheid van de verdachte voor overige gezinsleden, waaronder kinderen. Vrouwen hebben vaker de zorg voor kinderen en zouden daardoor dus minder snel een gevangenis straf opgelegd krijgen. Een ander criterium dat mogelijk meespeelt is de gedachte dat vrouwen eerder afgeschrikt worden door straffen en zich meer inspannen om hun gedrag te veranderen en daardoor minder recidiveren.

Inmiddels zijn er de afgelopen jaren niet alleen in de Verenigde Staten en Canada maar ook in enkele Europese landen nieuwe empirische studies verschenen naar de relatie tussen sekse en straffen. In de loop van de jaren zijn er ook verschillende hypothesen gelanceerd over mogelijke verschillen in bejegening. We zetten alle veronderstelde hypothesen over verschillen in straftoemeting op een rijtje en laten zien welk empirisch bewijs hiervoor gevonden is.

In de literatuur worden de volgende hypothesen onderscheiden om het verschil in straffen tussen mannen en vrouwen te verklaren: (1) de ridderlijkheidshypothese, (2) de selectieve ridderlijkheidshypothese of *'evil women'* hypothese, en (3) de hypothese van *focal concern*.

De ridderlijkheidshypothese veronderstelt dat vrouwen lichter gestraft worden omdat ze gezien worden als zwakker, niet volledig verantwoordelijk voor hun gedrag. Vrouwen dienen daarom beschermd te worden door mannen en dit zou resulteren in een coulantere behandeling van vrouwen door het voornamelijk mannelijk deel van politie, officieren van justitie en rechters. Deze hypothese is vooral gebaseerd op ideeën over sekserol stereo-

typeringen en ondanks het feit dat deze hypothese veel aangehaald wordt in de literatuur is er weinig empirisch bewijs voor. Rodriguez et al. (2006) vinden dat mannen een grotere kans hebben om een gevangenisstraf te krijgen dan vrouwen als geen onderscheid wordt gemaakt naar soort delicten, zoals gewelds- en vermogensdelicten. Zij zien dit deels als bewijs voor de ridderlijkheidshypothese. In het eerder genoemde experiment van Bijleveld & Elffers (2010) wordt op basis van een vignetten studie bij studenten enig bewijs gevonden voor deze hypothese. Vrouwen krijgen van student-‘rechters’ lichtere straffen dan mannen en de verschillen kwamen tot stand op basis van verschillen bij de mannelijke beoordelaars. Er zijn echter in dit onderzoek geen gegevens meegenomen over de gezinsomstandigheden van de dader. Mogelijk dat mannelijke student-‘rechters’ veronderstellen dat vrouwen vaker de zorg voor een gezin hebben en impliciet rekening houden in hun oordeel over de zwaarte van de straf. Dit was in dit onderzoek echter niet te controleren.

De selectieve ridderlijkheidshypothese of ‘evil women’ hypothese veronderstelt dat vrouwen die vrouwelijke delicten plegen, zoals bijvoorbeeld winkeldiefstal, coulanter behandeld worden. Onderzoek heeft aangetoond dat vrouwen die zich conform het traditionele vrouwbeeld gedragen, maar ook vrouwen die spijt betuigen en emotioneel zijn, minder gestraft worden (zie bijvoorbeeld Spohn & Beichner, 2000). Daarentegen zouden vrouwen die mannelijke delicten plegen (bijvoorbeeld geweld) harder gestraft worden omdat ze breken met hun traditionele gender rol. Er is weinig onderzoek gedaan naar de relatie tussen sekse en straffen voor verschillende typen delicten en dat wat bekend is, liet zien dat vrouwen niet zwaarder gestraft worden dan mannen voor meer ernstige delicten (onder andere Mustard, 2001; Steffensmeier et al., 1993). Een meer recente studie van Rodriguez et al. (2006) laat zien dat de kans op detentie voor vermogens- en drugsdelicten bij mannen groter is dan bij vrouwen. Daarentegen worden geen verschillen gevonden in de kans op een gevangenisstraf voor geweldsdelicten. Dit zou kunnen wijzen op selectieve ridderlijkheid maar bij nadere bestudering van de data blijken het meer de beperkte mogelijkheden te zijn van de rechter om verschillende soorten straffen op te leggen voor geweldsdelicten. Bij lichtere delicten is wel meer variatie in de straffen mogelijk waarbij ook nog eens makkelijker rekening gehouden kan worden met buitenwettelijke factoren als zorg voor het gezin. Bij nader beschouwing zien Rodriguez et al. (2006) toch weinig bewijs voor de selectieve ridderlijkheidshypothese. Embry & Lyans (2012) testen nogmaals deze hypothese maar dan op een uitgesproken mannelijk delict, namelijk een zedendelict. Vrouwen die dit soort delicten plegen, wijken misschien wel het sterkst af van de traditionele vrouwelijke rol en als de hypothese klopt zouden vrouwen die verkrachten of kinderen misbruiken juist zwaarder gestraft moeten worden dan mannen. Ook zij vinden geen bewijs voor selectieve ridderlijkheid of de ‘evil women’ hypothese. Mannen krijgen juist langere straffen voor dezelfde soort zedendelicten dan vrouwen.

Zij zien dit meer als bewijs van de ridderlijkheidshypothese. Echter zowel criminele voorgeschiedenis als specifieke kenmerken van het zedendelict zijn niet meegenomen in dit onderzoek. Deze factoren zouden kunnen verklaren waarom mannen toch langer gestraft worden dan vrouwen voor een zedendelict en dus niet direct de ridderlijkheidshypothese ondersteunen. Bijleveld & Elffers (2010) vonden overigens ook geen bewijs voor de selectieve ridderlijkheidshypothese.

De focal concern hypothese (onder andere Crow & Bales, 2006) stelt dat rechters, onder andere omdat ze maar beperkt de tijd hebben om zaken te bestuderen, incomplete informatie hebben over de verdachte en de zaak. Zij maken dan ook attributies over de verdachte en de kans op recidive op basis van enkele aspecten, te weten: (1) in hoeverre kan de verdachte verantwoordelijk gehouden worden, (2) in hoeverre is de verdachte een gevaar voor de samenleving, en (3) praktische beperkingen. Dit wordt ook wel *perceptual shorthand* (beperkingen in de waarneming) van rechters genoemd (Steffensmeier et al., 1998). Vrouwelijke daders kunnen gezien worden als minder gevaarlijk voor de samenleving, als daders die minder in herhaling vallen terwijl mannen gezien kunnen worden als meer verantwoordelijk voor hun daden en beter in staat om detentie te doorstaan. Deze factoren kunnen leiden tot een kleinere kans op gevangenisstraf bij vrouwen en als vrouwen deze krijgen, een kortere straf. Rodriguez et al. (2006) vinden in hun onderzoek geen verschillen in de kans op een gevangenisstraf bij geweldsdelicten maar wel variatie in de duur van de straf die vervolgens voor deze geweldsdelicten wordt opgelegd. Zij verklaren deze ogenschijnlijk tegenstrijdige bevindingen aan de hand van de focal concern hypothese. Omdat rechters weinig mogelijkheden hebben om verschillende straffen op te leggen voor ernstige geweldsdelicten is daar weinig gelegenheid tot focal concern, maar wanneer er ruimte is om wel in de strafmaat te variëren, in dit geval de duur van de straf, kan focal concern een rol gaan spelen. Ook Bijleveld en Elffers vinden enig bewijs voor de focal concern hypothese, tenminste zij vinden dat vrouwelijke en mannelijke recidivisten even zware straffen krijgen. Daarmee suggereren zij dat als niet bekend was of het een recidivist was, vrouwen lichter gestraft zouden worden. Dan is er namelijk sprake van focal concern.

Bovenstaande hypothesen zijn allemaal gebaseerd op verwachtingen over sekserollen. Ridderlijkheid gaat vooral over status- en machtsverschillen tussen mannen en vrouwen, waarin vrouwen gezien worden als minder machtig en als personen die zich niet goed kunnen verdedigen. Dat past ook bij het beeld dat Lissenberg schetst van de vrouwen als minder machtigen die vooral dingen ‘nalaten’. Doen ze dan toch iets, dan worden ze gezien als minder machtig en kwetsbaar en ook als zodanig behandeld. The evil women gedachte gaat er vanuit dat vrouwen die ernstige delicten plegen harder aangepakt worden omdat ze zich niet gedragen naar hun normatieve genderrol. Ook in de focal concern benadering is sprake van genderrol stereotypering.

Bovenstaande hypothesen zijn echter weinig succesvol gebleken in het verklaren van de verschillen in straffen tussen mannen en vrouwen. Vooralsnog is het empirische bewijs vrij mager. Kruttschnitt & Savolainen (2009) bieden een interessante, meer aanvullende, verklaring voor sekseverschillen in straftoemeting. Verklaringen in termen van sekserollen zijn te beperkt omdat sekserollen hierin vaak gezien worden als normatief terwijl juist meer structurele en contextuele factoren gender identiteiten veranderbaar maken (zie Connell, 1987). Juist die veranderbaarheid in sekserollen zou bijvoorbeeld verschillen in straftoemeting kunnen verklaren als we kijken naar verschillende landen en culturen met verschillende strafrechtssystemen. Veranderingen in maatschappelijke posities van vrouwen in de samenleving hebben hun weerslag op het rechtssysteem. Als vrouwen meer gelijke posities krijgen in de samenleving ontstaat er dus mogelijk een meer gelijke behandeling van mannen en vrouwen in het strafrechtssysteem. Om deze veronderstelling te onderzoeken zetten Kruttschnitt & Savolainen bevindingen uit Amerikaans onderzoek af tegen bevindingen uit Finland. Finland is een land met meer sociale gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Mannen en vrouwen hebben evenveel kans om hun werk te behouden als er kinderen komen en ook voor kinderen te zorgen. Uit het onderzoek van Kruttschnitt & Savolainen blijkt dat in Finland sekse geen effect heeft op de beslissing om gevangenisstraf op te leggen. Daders met kinderen of daders die economisch zelfstandig zijn, worden ongeacht hun sekse, gelijk behandeld in Finland. Verandering in maatschappelijke posities van vrouwen heeft ook tot gevolg gehad dat 40% van de rechters in Finland vrouw is, tegenover 25% in de VS. Meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen, zowel institutioneel als in sociale relaties (mannelijke en vrouwelijke rechters beslissen samen en beïnvloeden elkaar) kan dus mogelijk veranderingen in het justitieel systeem te weeg brengen.

Verklaringen voor verschillen in straffen tussen mannen en vrouwen zouden dus sekserollen niet alleen moeten bezien als iets normatiefs en onveranderbaar maar ook rekening moeten houden met maatschappelijke, structurele en contextuele veranderingen.

Al met al lijkt in al het onderzoek naar verschillen in straffen tussen mannen en vrouwen weinig aandacht besteed aan de persoonlijke voorgeschiedenis van mannen en vrouwen. Het idee dat vrouwen anders gestraft worden omdat ze het systeem binnenkomen met meer psychische problematiek dan mannen is niet of nauwelijks onderzocht. Veel factoren die meegenomen worden in het onderzoek hebben betrekking op de economische situatie van de verdachte, ernst van het delict, aantal eerdere veroordelingen, leeftijd van de dader, kenmerken van de rechters en gezinssituatie (financiële en emotionele zorg voor het gezin). Uit onderzoek van Boone en Korf (2010) blijkt dat rechters vrouwen minder vaak conform opgestelde straftoemetingsrichtlijnen straffen. Zij krijgen twee keer zo vaak een lagere straf dan mannen. De suggestie is dat persoonlijke omstandigheden een rol spelen in de hoogte van de straf. In de helft van de gevallen bleek dat rechters persoonlijke strafverla-

gende omstandigheden meewegen waaronder niet alleen de financiële situatie en het strafrechtelijk verleden, maar ook kwetsbaarheid van de verdachte en de lichamelijke en psychische gezondheid (weliswaar in beperkte mate). Dit kan dus een reden zijn waarom de straf voor vrouwen lager uitvalt. In het empirisch onderzoek naar verschillen in straffen tussen mannen en vrouwen komen we deze strafverlagende factoren eigenlijk niet tegen.

Vrouwen apart behandelen?

Het onderzoek naar de relatie tussen straffen en sekse lijkt te suggereren dat we streven naar gelijkheid in straffen voor dezelfde soort delicten. We willen geen ridderlijke mannen die gebruik maken van sekse stereotiepe opvattingen over vrouwen waardoor ze minder streng gestraft worden. In tegenstelling tot de gedachte dat mannen en vrouwen gelijk gestraft moeten worden voor hetzelfde delict ligt in de strafrechtelijke interventies ter voorkoming van recidive de nadruk juist wel op een verschillende aanpak.

In de Verenigde Staten is een hele stroming actief die een seksspecifieke aanpak van criminele vrouwen erg belangrijk vindt. Dit wordt ook wel *gender responsive programming* genoemd en belangrijke voorvechters hiervan zijn onder andere Barbara Bloom en Stephanie Covington (Bloom et al., 2003). Zij hameren vooral op het feit dat het belangrijk is een omgeving te creëren voor meisjes en vrouwen, door selectie van personeel, ontwikkeling van programma's en materialen, die aansluit bij het leven van criminele meisjes en vrouwen. Gender responsive benaderingen richten zich dan onder andere op algemene factoren als armoede, etniciteit, opleiding, inkomen, ongelijkheid tussen mannen en vrouwen en culturele factoren. Daarnaast is het volgens hen belangrijk om de problemen van meisjes en vrouwen te behandelen in een omgeving die veilig en ondersteunend is.

Onderzoek naar effecten van programma's om criminaliteit terug te dringen specifiek bij meisjes en vrouwen staat echter nog in de kinderschoenen. Veel programma's zijn ontwikkeld voor jongens en mannen maar niet of nauwelijks uitgetest op meisjes en vrouwen en specifiek voor meisjes en vrouwen ontwikkelde programma's zijn nog schaarser. Op basis van resultaten uit allerlei onderzoeken, grotendeels Amerikaans, Canadees en Engels kunnen we nog niet hard maken dat de programma's voor vrouwen nu heel erg anders moeten zijn dan voor mannen. Er lijken wel aanwijzingen te zijn voor het feit dat er rekening moet worden gehouden met hun andere achtergrond wat betreft misbruik, psychische klachten en relatieproblemen. Dit zijn precies die zaken waarop mannen en vrouwen het sterkst verschillen als ze met justitie te maken krijgen. Echter we hebben eerder al geconcludeerd dat er meer overeenkomsten zijn dan verschillen in de achtergrondproblematiek van vrouwen en mannen. Met andere woorden, programma's om criminaliteit te stoppen zouden zich bij mannen en vrouwen voor een groot deel op

dezelfde problemen moeten richten met aanpassingen voor de deels unieke achtergrondproblematiek van meisjes en vrouwen.

In Nederland is binnen justitie tot op heden nog weinig seksspecifieke aandacht voor criminele vrouwen. Wel worden steeds meer initiatieven ontwikkeld om te bekijken of de noodzaak er is meisjes anders te behandelen dan jongens. Binnen jeugdzorg, waar veel meisjes met gedragsproblemen en antisociaal gedrag terechtkomen, is misschien wel de meeste aandacht voor seksspecifieke behandelingen. Zo heeft de Lindehorst, een gesloten jeugdzorginstelling waar veel meisjes behandeld worden een ‘gender specifiek’ programma gericht op gezondheid en seksualiteit, traumabehandeling en herstel van de zelfwaardering van meisjes. We weten nog niet zoveel over de effecten van deze programma’s op het criminele gedrag van meisjes, maar er wordt wel steeds meer onderzoek naar gedaan in Nederland (Asscher et al., 2012). Een andere vraag waar veel over gediscussieerd wordt is of meisjes en jongens gezamenlijk of juist apart behandeld moeten worden? Volgens het idee van gender responsive programming zou je meisjes en vrouwen apart moeten behandelen in een voor hen veilige omgeving, maar de vraag is of dit in alle gevallen noodzakelijk en zinvol is. Wel heeft staatssecretaris Teeven zich recentelijk nog lovend uitgelaten over een programma dat specifiek gericht is op de opvoedingsvaardigheden vergroten van moeders in detentie. Dit om hen beter gereedschap te geven met hun kinderen om te gaan als ze weer buiten de muren van de gevangenis zijn.

Conclusies

Alles overziend kunnen we drie belangrijke conclusies trekken: Er zijn grote verschillen in aard en omvang van geregistreeerde criminaliteit van mannen en vrouwen. Vrouwen, zijn ondanks groeiende aantallen, nog steeds sterk in de minderheid als het gaat om contacten met politie en justitie. Verklaringen voor dit grote verschil lopen uiteen van meer feministisch georiënteerde opvattingen over machtsongelijkheid en verschillende rollen van mannen en vrouwen, verschillen in bejegening vanwege andere meer kwetsbare achtergrond van vrouwen tot daadwerkelijk verschillen in de aard en de frequentie van de delicten vanwege de andere deels aangeboren, deels gesocialiseerde aard van vrouwen waardoor zij minder geneigd zijn tot criminaliteit.

Ten tweede wijst een flink aantal studies op verschillen in straffen tussen mannen en vrouwen waarbij vrouwen minder zwaar gestraft worden dan mannen. Hier lopen de verklaringen uiteen van ridderlijk gedrag van de veelal mannelijke justitie medewerkers tot de sekstereotiepe opvattingen die de rechterlijke macht hanteert bij de veroordeling van mannen en vrouwen. Echter, er wordt in deze verklaringen, gebaseerd op genderrol theorieën, weinig rekening gehouden met veranderende rollen en de consequenties van het feit dat genderrollen afhankelijk zijn van de situatie waarin

gedrag zich voordoet. Ook wordt in onderzoek naar strafverschillen weinig rekening gehouden met mogelijk voor de veroordeling relevante factoren als context van het delict en persoonlijke omstandigheden. We kunnen dus met grote waarschijnlijkheid zeggen dat mannen en vrouwen verschillend gestraft worden voor hetzelfde delict, maar of er werkelijk sprake is van *gender bias* en dit gerelateerd is aan genderrol stereotypering, meer structurele en relationele machtsverschillen tussen mannen en vrouwen, of dat *gender bias* toch minder een rol speelt dan we veronderstellen, zou nog veel beter onderzocht moeten worden.

Ten derde wordt in de justitiële interventie sfeer verondersteld dat mannen en vrouwen wel degelijk anders behandeld moeten worden. Met name in de VS is een sterke stroming die zich hard maakt voor gender responsive programming, oftewel sekse specifiek behandelen van gestraften. Het bewijs voor deze verschillende aanpak is echter nogal wisselend van aard en onderzoek naar effecten van interventies bij meisjes en vrouwen staat nog in de kinderschoenen. Ook op dit terrein is verder onderzoek gewenst.

Al met al kunnen we concluderen dat Mars en Venus niet zo ver uit elkaar liggen als vaak wordt verondersteld. Een gelijke behandeling in het strafrecht lijkt gewenst en of er sprake moet zijn van een heel seksspecifieke behandeling is nog maar de vraag.

Literatuur

- Asscher, J. J., Deković, M., Manders, W. A., van der Laan, P. H., Prins, J. M., & Dutch MST Cost- Effectiveness Study Group⁴ (2012). A randomized controlled trial of effectiveness of multisystemic therapy in the Netherlands: Post-treatment changes and moderator effects. *Journal of Experimental Criminology*, DOI 10.1007/s11292-012-9165-9.
- Bijleveld, C. & Elffers, H. (2010). Sekse en straftoemeting: Een experiment. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52:365–373.
- Bloom, B., Owen, B., & Covington, S. (2003). *Gender responsive strategies: Research, practice, and guiding principles for women offenders*. Washington, DC, National Institute of Corrections, US Department of Justice.
- Boone, M. & Korf, D. J. (2010). Bestraffing van cocaïnesmokkelaars. Richtlijnen, rechters, rechtbanken en de persoon van de dader. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52:249–257.
- Connell, R. W. (1987). *Gender and power. Society, the person and sexual politics*. Stanford, CA, Stanford University Press.
- Crow, M. & Bales, W. (2006). Sentencing guidelines and focal concerns: The effects of sentencing policy as a practical constraint on sentencing decisions. *American Journal of Criminal Justice*, 30:285–304.
- Daly, K. & Tonry, M. (1997). Gender, race and sentencing. In: Tonry, M., redactie, *Crime and justice: A review of research (Vol.22)*, pp 201–252.

- Chicago, IL, University of Chicago.
- Embry, R. & Lyans, J. P. M. (2012). Sex-based sentencing: Sentencing discrepancies between male and female sex offenders. *Feminist Criminology*, 7:156–162.
- Hendriks, J. & Slotboom, A. (2012). Apart strafrecht voor vrouwen? *Ars Aequi*, 61:6–7.
- Kalidien, S. N. & de Heer-de Lange, N. E. (2011). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2010. Ontwikkelingen en samenhangen (Onderzoek en Beleid Nr. 298)*. Den Haag, WODC.
- Kruttschnitt, C. & Savolainen, J. (2009). Ages of chivalry, places of paternalism: Gender and criminal sentencing in Finland. *European Journal of Criminology*, 6:146–162.
- Lissenberg, E. (1992). Vrouwen, mannen en moraal. *Justitiële Verkenningen*, 19:103–119.
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M., & Silva, P. A. (2001). *Sex differences in antisocial behavior: Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin longitudinal study*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Mustard, D. B. (2001). Racial, ethnic, and gender disparities in sentencing: Evidence from the U.S. federal courts. *Journal of Law and Economics*, 44:285–314.
- Nagel, I. & Hagan, J. (1983). Gender and crime: Offense patterns and criminal court sanctions. In: Morris, N. & Tonry, M., redactie, *Crime and justice: A review of research (Vol.IV)*, pp 91–144. Chicago, IL, University of Chicago Press.
- Rodriguez, S. F., Curry, T. R., & Lee, G. (2006). Gender differences in criminal sentencing: Do effects vary across violent, property, and drug offenses? *Social Science Quarterly*, 87:318–339.
- Russel, B. L. (2013). *Perceptions of female offenders: How stereotypes and social norms affected criminal justice responses*. New York, NY, Springer.
- Slotboom, A., Ezinga, M., & Blom, M. (2012a). Gewelddadige meisjes en de relatie met slachtofferschap van fysiek en seksueel misbruik. In: Slotboom, A., Hoeve, M., Ezinga, M., & van der Helm, P., redactie, *Criminele meisjes en vrouwen: Achtergronden en aanpak*, pp 195–207. Den Haag, Boom Juridische uitgevers.
- Slotboom, A., Hoeve, M., Ezinga, M., & van der Helm, P. (2012b). *Criminele meisjes en vrouwen: Achtergronden en aanpak*. Den Haag, Boom Lemma Uitgevers.
- Slotboom, A., Wong, T. M. L., Swier, C., & van der Broek, T. C. (2011). *Delinquente meisjes: Achtergronden, risicofactoren en interventies*. Den Haag, Boom Juridische Uitgeverij.
- Spohn, C. & Beichner, D. (2000). Is preferential treatment of female offenders a thing of the past? A multisite study of gender, race, and imprisonment. *Criminal Justice Policy Review*, 11:149–184.

- Steffensmeier, D., Kramer, J. H., & Streifel, C. (1993). Gender and imprisonment decisions. *Criminology*, 31:441–446.
- Steffensmeier, D., Ulmer, J., & Kramer, J. H. (1998). The interaction of race, gender, and age in criminal sentencing: The punishment cost of being young, black, and male. *Criminology*, 36:763–797.
- Wong, T. M. L., Blom, M., & van der Laan, A. (2012a). De inhaalslag van vrouwen? Omvang, aard en trends in criminaliteit onder meisjes en vrouwen. In: Slotboom, A., Hoeve, M., Ezinga, M., & van der Helm, P., redactie, *Criminele meisjes en vrouwen: Achtergronden en aanpak*, pp 11–42. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Wong, T. M. L., Loeber, R., Slotboom, M., Bijleveld, C. C. J. H., Hipwell, A. E., Stepp, S. D., & Koot, H. M. (2012b). Sex and age difference in the risk threshold for delinquency. *Journal of Abnormal Child Psychology*, DOI: 10.1007/s10802-012-9695-7.
- Wong, T. M. L., Slotboom, A., & Bijleveld, C. C. J. H. (2010). Risk factors for delinquency in adolescent and young adult females: A European review. *European Journal of Criminology*, 7:266–284.

17 Minderjarigen en moord en doodslag: Moord en doodslag als rationele keuze?

Pauline Aarten, Fieke Falke & Peter van der Laan

Inleiding

Jaarlijks worden gemiddeld acht strafrechtelijk minderjarigen, dat wil zeggen jongeren in de leeftijd van 12 tot 17 jaar, vervolgd in verband met moord en doodslag. Zij zijn betrokken bij een zeer gewelddadig delict waarbij een of meer dodelijke slachtoffers zijn gevallen. Betrokkenheid betekent doorgaans dat de minderjarige in kwestie de (hoofd)dader is, maar het kan ook gaan om mededaderschap zonder dat sprake is geweest van concrete fysieke handelingen. Deze jongeren maken een zeer kleine minderheid uit van de tienduizenden jongeren die jaarlijks gehoord en aangehouden worden door de politie op verdenking van een strafbaar feit. Ook als we ons beperken tot door jongeren gepleegde geweldsdelicten, is er sprake van een zeer kleine minderheid. Dat verklaart wellicht dat er over deze jongeren weinig bekend is. Incidenteel wordt er over hen uitvoerig bericht in de populaire media als zich zo'n ernstige gebeurtenis heeft afgespeeld, maar vanuit wetenschappelijk perspectief hebben zij nationaal en internationaal nog maar weinig aandacht gekregen (zie voor Nederland, Nieuwbeerta et al., 2005).

Met deze bijdrage willen we daarin verandering brengen. We besteden aandacht aan dit selecte groepje jonge daders. We beschrijven enkele kenmerken van de jongeren en gaan in op de wijze waarop deze zaken strafrechtelijk zijn afgedaan, maar bovenal besteden we aandacht aan de mogelijke motieven voor het plegen van dit ernstige geweldsdelict. De minderjarigen die betrokken zijn bij moord en doodslag vormen een divers gezelschap, zowel wat betreft hun achtergronden als hun mogelijke motieven. Er ligt lang niet altijd een bewuste keuze ten grondslag aan hun daad. Dat betekent dat een eenduidige theoretische verklaring voor hun gedrag niet te geven is. Dit heeft consequenties voor het denken over initiatieven op het gebied van preventie en behandeling. Zeker is dat een generieke aanpak niet voor de hand ligt.

Teneinde de betrokkenheid van minderjarigen bij moord en doodslag enigszins in perspectief te kunnen plaatsen, beginnen we met een korte schets van de ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit in ons land.

Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit

In ons land mag jeugdcriminaliteit zich sinds jaar en dag verheugen in de belangstelling van onderzoekers. Al bijna dertig jaar worden ontwikkelingen en achtergronden van jeugdcriminaliteit vrij gedetailleerd in kaart gebracht. Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie rapporteert sinds het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw geregeld over jeugdcriminaliteit zoals geregistreerd door politie en justitie. Het WODC doet daarnaast periodiek zelfrapportage-onderzoek. Daarmee komen niet alleen aanvullende gegevens beschikbaar over niet bij de politie gerapporteerde en opgehelderde delicten, maar ook meer achtergrondinformatie over jongeren die aangeven delicten te hebben gepleegd. Hoewel het altijd lastig zal blijven om uitspraken te doen over het absolute omvang van door minderjarigen gepleegde criminaliteit, kan op basis van deze gecombineerde gegevensbronnen een redelijk betrouwbare ontwikkeling worden geschetst. Met name de geregistreeerde jeugdcriminaliteit laat de nodige schommelingen zien. Perioden van stabilisering en toename wisselen elkaar af. Vanaf het einde van de jaren negentig en de eerste jaren van deze eeuw nam het aantal door de politie gehoorde en aangehouden minderjarigen gestaag toe. Een kentering lijkt zich te hebben voorgedaan in 2007; sindsdien neemt het aantal jongeren dat op verdenking van een strafbaar feit is gehoord en aangehouden vrij substantieel af. Opmerkelijk genoeg laten opeenvolgende zelfrapportage-onderzoeken een veel stabiel beeld zien en zeker geen sterke toename of afname. Door de jaren heen heeft dat steeds tot de conclusie geleid dat voorzichtigheid geboden is bij de interpretatie van officiële statistieken en registratiegegevens van politie en justitie. Die gegevens zijn onderhevig aan diverse, al dan niet tijdelijke invloeden die samenhangen met veranderingen in de wijze van registreren, beleidsontwikkelingen, politieke en bestuurlijke keuzes, enzovoort. Dat betekent niet dat schommelingen in officiële cijfers geen werkelijke veranderingen zouden representeren, maar wel dat zulke schommelingen wellicht minder extreem zijn. Gegevens uit (herhaald) zelfrapportage-onderzoek ondersteunen dit vermoeden. Dat zorgt ervoor dat de stijging van de jeugdcriminaliteit tot 2007 vermoedelijk minder sterk was dan de registraties suggereerden, maar de gesignaleerde daling sinds 2007 ook minder sterk. Vermeldenswaard is de ontwikkeling van de door jeugdigen gepleegde geweldscriminaliteit. Officiële cijfers lieten een verhoudingsgewijs sterke stijging van de geweldscriminaliteit zien; het aandeel van geweldscriminaliteit nam toe van circa 12% begin jaren negentig tot meer dan 20% enige jaren terug. Ook zelfrapportage-

onderzoek liet een relatieve stijging van geweldscriminaliteit zien. Niet zo sterk als in de politie- en justitiestatistieken, maar wel substantieel.

Voorgaande gegevens maken echter ook duidelijk dat het bij moord en doodslag om een in velerlei opzichten uitzonderlijk delict gaat. Ter illustratie het volgende. In 2008 werden ruim 203,000 personen van 12 jaar en ouder als verdachte aangehouden door de politie. Daarvan waren er 28,590 (14%) tussen de 12 en 17 jaar (van der Laan & Blom, 2011). Dit aantal daalde verder naar 23,000 in 2010 (Eggen & Kessels, 2012).

Ruim 6,400 jongeren waren aangehouden op verdenking van een geweldsdelict; dat is ruim een vijfde (22%) van alle aangehouden jongeren. In dat zelfde jaar is tegen welgeteld twee minderjarigen vervolging ingesteld in verband met betrokkenheid bij moord of doodslag. Moord en doodslag gepleegd door minderjarigen is dus een zeer uitzonderlijk fenomeen. De aantallen wisselen bovendien zodanig van jaar tot jaar, dat er nauwelijks een trend kan worden onderscheiden.

Minderjarigen en moord en doodslag

Voor de beschrijving van moord en doodslag door minderjarigen maken we gebruik van de Monitor Moord & Doodslag Minderjarigen, zoals die bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) is ingericht naar het voorbeeld van de Databank Moord en Doodslag waarin data bijeen zijn gebracht over alle moorden in ons land afkomstig van het Nederlands Recherche Instituut (NRI), het Openbaar Ministerie, uittreksels van strafbladen en ANP-persberichten (Leistra & Nieuwbeerta, 2003). De gegevens in de Monitor Moord & Doodslag Minderjarigen zijn aangevuld met informatie uit de strafdossiers en strafbladen van minderjarigen die betrokken waren bij moordzaken. Deze aanvullende informatie heeft betrekking op persoons- en achtergrondgegevens van de jongeren, inclusief informatie over risicofactoren, kenmerken van de moord of doodslag, mogelijke motieven en de wijze waarop de zaak strafrechtelijk is afgedaan.

Betrokkenheid bij moord of doodslag houdt in dat de officier van justitie tegen vermoedelijke hoofd- en mededaders strafrechtelijke vervolging instelt wegens moord of doodslag. Er is sprake van doodslag als iemand opzettelijk om het leven wordt gebracht en van moord als dit tevens met voorbedachte rade gebeurt (art. 287, 288, 289, 290 en 291 Wetboek van Strafrecht).

In de periode 1992–2009 zijn ons 121 gevallen bekend van moord en doodslag met betrokkenheid van strafrechtelijk minderjarigen. Dit komt neer op gemiddeld bijna zeven zaken per jaar. Er vielen in totaal 125 slachtoffers. Dat zijn gemiddeld ruim zeven slachtoffers per jaar. Dat is minder dan 10% van alle slachtoffers van moord en doodslag in ons land (Smit & Nieuwbeerta, 2007). In de meeste gevallen is er sprake van één slachtoffer, maar

in tien zaken vielen twee slachtoffers en in één zaak zelfs drie. In totaal 144 jongeren hadden een aandeel in deze zaken.

Anders dan we hiervoor zagen bij de ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit in het algemeen en geweldscriminaliteit in het bijzonder, is er geen duidelijke toename aan te wijzen. Gedurende de tweede helft van de jaren negentig waren rond de 10 zaken per jaar geen uitzondering, maar de afgelopen jaren was dat aantal aanzienlijk kleiner. De aantallen fluctueren evenwel sterk, een trend in deze of gene richting laat zich daarom moeilijk schetsen (zie Tabel 17.1).

Tabel 17.1 Gevallen van moord en doodslag, slachtoffers en minderjarige daders (1992–2009)

Jaar	Aantal zaken	Aantal slachtoffers	Aantal minderjarige daders
1992	9	9	14
1993	8	8	12
1994	7	7	7
1995	8	9	8
1996	14	15	17
1997	10	10	10
1998	7	7	9
1999	6	6	10
2000	11	11	11
2001	3	3	4
2002	7	8	8
2003	7	7	8
2004	8	8	9
2005	2	2	2
2006	1	2	2
2007	8	8	8
2008	2	2	2
2009	3	3	3
Totaal	121	125	144

Minderjarige daders

Hoe uitzonderlijk moord en doodslag ook mogen zijn, jeugdige daders van dit delict lijken niet erg te verschillen van jonge daders van andere delicten. Het zijn vooral jongens en maar weinig meisjes, en bovendien zijn de meesten 16 of 17 jaar (zie Tabel 17.2). Jongens vormen met 87% de meerderheid in de groep van 144 minderjarigen; het aandeel van meisjes is klein (13%). Driekwart is 16 of 17 jaar oud, nog geen 10% is jonger dan 15 jaar. Hoewel

Tabel 17.2 Leeftijd en geslacht van minderjarigen betrokken bij moord en doodslag (1992–2009)

Leeftijd	Jongen	Meisje	Totaal
12	2	-	2
13	5	-	5
14	7	-	7
15	18	5	23
16	34	5	39
17	59	9	68
Totaal	125	19	144

de meeste jongeren in Nederland geboren zijn, is op grond van nationaliteit en geboorteland van hen en van een of beide ouders een meerderheid aan te merken als allochtoon, waarbij Surinaamse jongeren de grootste groep vormen (12%).

In ruim een derde van alle zaken (37.5%) handelde de dader alleen. In een kwart van de zaken was nog één andere persoon betrokken en in de overige twee of meer personen (in één geval zelfs zeven).¹ In 40% van de zaken waren er naast minderjarige daders ook volwassen (mede)daders (18 jaar en ouder).

Van de 144 jongeren is ruim de helft (56%) door justitie aangemerkt als hoofddader, dat wil zeggen als degene die het initiatief heeft genomen en primair verantwoordelijk is gesteld voor het feit. Veertig procent van de jongeren was medebetrokkene of mededader. Het initiatief lag niet bij hen, maar zij leverden bijvoorbeeld het wapen, waren wel aanwezig maar namen niet actief deel aan het geweld, mishandelden het slachtoffer maar brachten hem of haar niet om het leven, of lokten het slachtoffer naar de plaats van het delict.

Overigens heeft zeker de helft van de jongeren een justitieel verleden. Tenminste een kwart is onbekend in het justitieel documentatieregister.

Kenmerken van moord en doodslag gepleegd door minderjarigen

Bestudering van afzonderlijke gevallen van moord en doodslag leert dat zij sterk van elkaar verschillen. Achterliggende motieven, de wijze waarop het is gebeurd, de relatie tussen dader en slachtoffer (bekenden van elkaar of niet), dit alles laat een grote variatie zien. Aan de uitvoerige processen-verbaal van de politie, waarin ook verslagen van de verhoren van de verdachten

¹Het is overigens mogelijk dat de andere betrokkenen niet of voor een ander delict strafrechtelijk vervolgd zijn, reden waarom zij niet opgenomen zijn in de Monitor Moord en Doodslag Minderjarigen. Dat geldt ook voor de andere betrokkenen die ouder zijn dan 18 jaar.

zijn opgenomen, kunnen motieven voor de moord of doodslag worden ontleend. Deze laten zich in combinatie met de aard van de relatie tussen dader en slachtoffer en de situationele context in een aantal categorieën ordenen. Wij onderscheiden moord in de familiesfeer, moord in het criminele circuit, moord in samenhang met beroving, moord met een seksuele achtergrond en een (rest)categorie van zaken die we vooralsnog aanduiden als moord in de sfeer van conflicten en ruzies met dodelijke afloop, die niet gerekend kunnen worden tot een van de andere categorieën (zie Tabel 17.3) (zie ook Smit & Nieuwbeerta, 2007). De grenzen tussen de verschillende categorieën zijn dus niet steeds even scherp (vergelijk Bijleveld & Smit, 2006). Moord en

Tabel 17.3 Type moord gepleegd door minderjarigen (1992–2009)

Type	Aantal	%
Moord i.v.m. conflict/ruzie	57	39.6
Familiemoord	35	24.3
Roofmoord	34	23.6
Seksuele moord	10	6.9
Moord in criminele sfeer	8	5.6
Totaal	144	100

doodslag in verband met uit de hand gelopen conflicten of ruzies waarbij bekenden of onbekenden het leven laten, vormt de grootste categorie. Als we ruzies met familieleden of in het criminele circuit buiten beschouwing laten, hadden 57 (40%) minderjarige daders een aandeel in dit type moord of doodslag. Dertien zaken speelden zich af in de uitgaanswereld en kunnen worden aangemerkt als een (ernstige) vorm van uitgaansgeweld. Zeker negen keer was ruzie om geld of goederen tussen vrienden het motief, maar ook ruzies over andere zaken of uit jaloezie ontspoorden onbedoeld maar ernstig met dodelijke afloop. Alcohol en in mindere mate drugsgebruik spelen bij dit type moord en doodslag een grote rol. Daders maar soms ook slachtoffers waren in een aantal gevallen onder invloed van drank of andere middelen.

Een tweede grote categorie is moord in de familiesfeer, waarbij familieleden het slachtoffer zijn. Een kwart van de jonge daders ($N = 35$) is betrokken bij dit type moord en doodslag. Twaalf jongeren brachten een ouder om het leven, veelal in reactie op ernstige mishandeling binnen het gezin. Maar ook broers en zussen waren een aantal keren ($N = 5$) het slachtoffer, evenals partners ($N = 5$). Tweemaal kwam een pasgeboren baby'tje om het leven.

Eveneens een kwart van de minderjarige daders was betrokken bij moord en doodslag, waarbij roof het motief vormde. Hierbij moet worden gedacht aan inbraak in woningen waarbij bewoners om het leven worden gebracht ($N = 17$), berovingen in winkels en horecagelegenheden en bankroof ($N = 10$), straatroof ($N = 4$) of beroving van een taxichauffeur ($N = 1$).

Bij moorden met een seksuele achtergrond ($N = 10$) is naast moord of doodslag ook sprake van aanranding, misbruik of verkrachting. De jongere die de moord heeft begaan kan zowel dader als slachtoffer zijn geweest van het seksuele delict. In het eerste geval kan het dodelijke geweld worden uitgelegd als handelen uit paniek en/of de wens tot maskeren van het zedendelict, in het tweede geval is de dodelijke afloop het gevolg van heftig verweer (zelfverdediging) tegen het seksuele geweld of van wraak. Zelfverdediging was in drie gevallen het doorslaggevende motief, wraak één keer. In de helft van de zaken waren dader en slachtoffer bekenden van elkaar.

Bij moord en doodslag in het criminele milieu zijn zowel dader als slachtoffer betrokken bij criminele praktijken en is de moord in die context gepleegd. We rekenen acht zaken tot deze categorie. Hiervan zijn er drie te kenschetsen als liquidaties, in de overige zaken liepen ruzies over geld en goederen of ruzies tussen verslaafden uit de hand. Eén keer was sprake van een *ripdeal*.²

Bij seksuele moord en doodslag handelde de jeugdige dader in de meeste gevallen (80%) alleen. Ook bij moord en doodslag in de familiesfeer is in een meerderheid (57%) sprake van een solodader. Bij de overige typen moord en doodslag is vaker sprake van meerdere daders, vooral bij roofmoord (88%) en moord in het criminele circuit (75%). Meisjes waren verhoudingsgewijs veel vaker betrokken bij familiemoord dan jongens. Dit was het geval bij twee derde van alle meisjes. Drie meisjes hadden te maken met ruzies met dodelijke afloop en eveneens drie waren betrokken bij roofmoord.

De wijze waarop slachtoffers van moord en doodslag om het leven zijn gebracht (modus operandi) varieert van verdrinking en verwurging en steken met een mes tot het gebruik van een vuurwapen. Het meest gebruikte wapen is een steek- of snijwapen (50%) gevolgd door een vuurwapen (19%). Bij moord in de familie, moord bij ruzie en seksuele moord heeft de helft of meer van de daders het slachtoffers gedood met een steek- of snijwapen. Vuurwapens zijn relatief vaak gebruikt bij roofmoord en moord in het criminele circuit. Een derde van de slachtoffers van roofmoord kwam door wurging of verstikking om het leven, een kwart door een vuurwapen.

Zoals hiervoor al aangegeven, vielen bij moord en doodslag met betrokkenheid van minderjarigen 125 slachtoffers, van wie ruim driekwart man. Verhoudingsgewijs veel vrouwen waren slachtoffer van moord in de familiesfeer en van roofmoord. Slachtoffers waren gemiddeld 30 jaar oud; de jongste was enkele uren oud, de oudste 90. Slachtoffers van moord bij ruzie waren het jongst (gemiddeld 24 jaar), bij roofmoord het oudst (gemiddeld 50 jaar). De helft van de slachtoffers waren bekenden (familie, vrienden) van de daders. In woningen viel 40% van de slachtoffers, 23% op de openbare weg en ruim 10% in park, bos of duin.

²Bij een *ripdeal* wordt de verkoper van goederen (meestal drugs) om het leven gebracht teneinde niet te hoeven betalen.

Afdoening moord en doodslag

Feiten gepleegd door minderjarigen worden niet anders omschreven dan feiten gepleegd door volwassenen. Wel worden andere strafprocessuele regels en andere sancties met andere strafmaxima toegepast (de Jonge & van der Linden, 2007). In bijzondere gevallen kan op 16- en 17-jarigen het strafrecht voor volwassenen worden toegepast. In dat geval kan een (langere) gevangenisstraf worden opgelegd of een TBS-maatregel.

Alle 144 minderjarige daders zijn in eerste aanleg door de officier van justitie vervolgd wegens moord of doodslag. De rechtbank neemt deze kwalificatie van het delict niet altijd over. Sommigen zijn veroordeeld voor overige geweldsdelicten de dood ten gevolge hebbende, zoals zware mishandeling, openlijke geweldpleging of diefstal met geweld. Voor zover bekend zijn 38 jongeren veroordeeld voor moord, 49 voor doodslag en 40 voor overige geweldsdelicten. Eén jongere is vrijgesproken, vijf zijn ontslagen van alle rechtsvervolging en van vijf jongeren is de zaak geseponeerd.

Van 127 veroordeelde minderjarigen is het eindvonnis bekend. Twee derde van de minderjarige daders werd volgens het jeugdstrafrecht berecht, bijna een derde volgens het commune strafrecht. Er kregen 51 jongeren een PIJ-maatregel (Plaatsing in Inrichting voor Jeugdigen)³ opgelegd, van wie 27 in combinatie met jeugddetentie, en 20 TBS (Terbeschikkingstelling), van wie 16 in combinatie met een gevangenisstraf. De overige 50 jongeren kregen uitsluitend jeugddetentie of een gevangenisstraf. De helft (56%) kreeg dus een behandelmaatregel opgelegd. Dat gebeurt vaker bij moord (71%) en doodslag (67%) dan bij mishandeling (27%).

Moord en doodslag minderjarigen verklaard?

Kenmerken van minderjarigen betrokken bij moord en doodslag zijn weinig specifiek van aard. Zij onderscheiden zich nauwelijks van andere jeugdige delinquenten. Het gaat vooral om wat oudere, veelal allochtone jongens, van wie een deel al eerder met politie en justitie te maken heeft gehad. Sommigen zijn voorheen en nadien opnieuw met politie en justitie in aanraking gekomen en zijn te beschouwen als persistente daders, maar op één uitzondering na hadden nieuwe strafbare feiten niets van doen met moord en doodslag.

Ook als gekeken wordt naar mogelijke risicofactoren die een rol kunnen hebben gespeeld in de aanloop naar hun criminele gedrag, vallen zij als groep niet op. Er is sprake van een veelheid van risicofactoren in diverse domeinen (individueel, gezin, vrienden, dagbesteding en sociale omgeving), zoals we die ook zien bij andere gewelddadige delinquenten (Hawkins et al., 1998). Nader specificeren en differentiëren van deze dadergroep ten opzichte van andere

³Inclusief vijf jongeren met een maatregel PIBB (Plaatsing in een Inrichting voor Bijzondere Behandeling), de voorloper van de PIJ-maatregel.

jeugdige delinquenten is moeilijk —zij lijken immers sterk op elkaar— en unieke voorspellers voor hun gedrag zijn niet goed te onderscheiden. Dat bemoeilijkt het geven van een eenduidige verklaring van deze vorm van delictgedrag.

Bestudering van het type moord en doodslag en de achterliggende motieven wijst op grote diversiteit. Het om het leven brengen van een (stief)ouder na jarenlange ernstige mishandeling binnen het gezin is van een geheel andere orde dan een uit de hand gelopen vechtpartij met dodelijke afloop na een ruzie over een triviaal incident in het uitgaansleven. Zoals ook het om het leven brengen van een pasgeboren baby'tje omdat de sociale omgeving zwangerschap en geboorte niet te weten mag komen, heel anders is dan betrokkenheid bij een geplande liquidatie in het criminele milieu. Afgaande op de kwalificatie van het delict door de rechtbank —moord, doodslag of anders— wordt slechts een deel van de jongeren verweten tevoren de intentie te hebben gehad iemand om het leven te brengen (ruim een kwart is veroordeeld vanwege moord met voorbedachte rade).

Gangbare criminologische theorieën kunnen enig licht werpen op specifieke vormen van moord en doodslag, maar zij helpen niet bij het begrijpen en verklaren van moord en doodslag in het algemeen. Sommige jeugdige daders maken op rationele gronden, dat wil zeggen door middel van een soort kosten-baten analyse, een keuze en gaan over tot het geweld, bijvoorbeeld in het geval van roofmoorden of moord in het criminele circuit. Toepassing van geweld is in zulke situaties instrumenteel en heeft daarmee enigszins een rationele ondergrond. Maar of altijd een dodelijke afloop is voorzien, valt te betwijfelen.

Soms verklaren belangrijke gebeurtenissen of wendingen in de levensloop waarom een jongere overgaat tot ernstig geweld, bijvoorbeeld om af te rekenen met de al dan niet traumatische gevolgen van die gebeurtenissen. Te denken valt aan het om het leven brengen van een ouder na jarenlang als kind mishandeld te zijn. Dit zal soms als moord worden aangemerkt, het is ook voorstelbaar dat de jongere in kwestie niet of gedeeltelijk toerekeningsvatbaar wordt verklaard; daarmee vervalt wellicht de kwalificatie moord.

Van een geheel andere aard is gebrekkige impulscontrole die in een stressvolle situatie leidt tot agressief gedrag met onvoorziene gevolgen, of beperkte verstandelijke vermogens en onvoldoende sociale vaardigheden die gangbare en niet-gewelddadige oplossingen van conflicten in de weg staan. Betwijfeld moet worden of tevoren de gevolgen in volle omvang worden overzien. De omstandigheid dat sommige jongeren opgroeien in een gezinssituatie waar conflicten vooral met geweld en niet met woorden worden beslecht, helpt daar niet bij. Dat geldt ook voor het onvermogen om sociale druk te weerstaan, of het gegeven dat sommige jongeren lijden aan een ernstige psychiatrische stoornis. Ook in zulke gevallen ligt de kwalificatie doodslag meer

voor de hand dan moord en is er wellicht ook sprake van (gedeeltelijke) ontoerekeningsvatbaarheid.

Soms volgt moord of doodslag op een delict als beroving en inbraak of aanranding en verkrachting. Bij beroving of inbraak komt het beoogde slachtoffer van de beroving of de toevallige getuige door geweld om het leven. Bij aanranding of verkrachting wordt het slachtoffer nadien om wat voor reden dan ook om het leven gebracht. De verklaring voor het dodelijk geweld kan niet los gezien worden van het andere delict en de reden waarom en de omstandigheden waaronder dat andere delict is gepleegd. Dat er in zulke gevallen sprake was van voorbedachte rade en dus van de intentie om iemand om het leven te brengen is niet 100% zeker.

Ter afsluiting

De groep jeugdigen betrokken bij moord en doodslag in ons land is buitengewoon klein. Het gaat om niet meer dan een of twee handenvol op jaarbasis en valt daardoor in het niets bij de tienduizenden jeugdigen die andere strafbare feiten begaan. Maar gezien de extreme ernst van het gepleegde geweld en de impact die dat heeft op slachtoffers, nabestaanden en samenleving, gaat het allerm minst om een te verwaarlozen verschijnsel. Tegen deze achtergrond is het weinig verrassend dat in de media gevallen van moord en doodslag met betrokkenheid van minderjarigen veel aandacht krijgen. Vaak herhaalt die media-aandacht zich nog eens op het moment dat deze zaken maanden later door de rechter behandeld worden. Maar niet alle gevallen halen de (landelijke) media. Daardoor is het de vraag of het in de media opgeroepen beeld van minderjarige daders van moord en doodslag altijd juist en volledig is. Hoewel we daar geen onderzoek naar hebben gedaan, hebben we geen reden om aan te nemen dat de berichtgeving onzorgvuldig of suggestief is. Doorgaans wordt geprobeerd achtergronden en omstandigheden weer te geven en in perspectief te plaatsen, en hebben de media oog voor het feit dat de jeugdige leeftijd van de dader een rol speelt bij de mate waarin de jeugdige het delict verweten kan worden en daarmee ook bij de uiteindelijke justitiële afdoening. Weliswaar wordt met regelmaat opgemerkt dat bij zulke ernstige delicten vanwege de strafmaat toepassing van het strafrecht van volwassenen aangewezen is in plaats van het jeugdstrafrecht, mede omdat daarmee wellicht beter tegemoet gekomen kan worden aan de belangen van nabestaanden, maar dit is niet de standaard reactie. Bovendien wordt meestal onderschreven dat behandeling de voorkeur verdient boven ‘kaal’ straffen.

Belangrijker dan de kwestie of de media wel juist berichten over moord en doodslag en minderjarige daders, is de vraag wat op het gebied van preventie, justitiële afhandeling en behandeling van dit ernstige geweld mogelijk en wenselijk is. Kan moord en doodslag voorkomen worden? En als het zich

toch voordoet, wat is dan een passende justitiële afdoening en kan zodanig ingegrepen worden dat het delict zich niet herhaalt? Zoals al eerder aangegeven is de wetenschappelijke literatuur over moord en doodslag gepleegd door jongeren beperkt. De buitenlandse —lees Amerikaanse— literatuur over moord en doodslag gepleegd door jongeren heeft een sterk forensisch-klinische inslag (zie bijvoorbeeld Bailey, 1996; Labelle et al., 1991; Myers & Scott, 1998; Neihart, 1999). Het onderzoek waarvan verslag wordt gedaan betreft doorgaans kleine aantallen en is vooral beschrijvend van aard met veelal een eerste poging tot indeling in categorieën (overigens vergelijkbaar met hetgeen wij hiervoor deden). Het geven van criminologische verklaringen is niet het primaire oogmerk van deze publicaties; het gaat veeleer om het beschrijven en aanreiken van aanknopingspunten voor behandeling.

Ons onderzoek heeft laten zien dat, hoezeer we het ook zouden willen, een eenduidige (criminologische) verklaring niet goed mogelijk is. Daarvoor verschillen de zaken teveel van elkaar. Over daderkenmerken kan nog worden gezegd dat de overeenkomst met daders van andere (gewelds)delicten overheerst, maar als het gaat om oorzaken en achtergronden (motieven) ligt het veel ingewikkelder. Het om het leven brengen van een pasgeboren baby'tje door een jonge moeder uit onmacht, onkunde of wat dan ook, is nu eenmaal van een andere orde dan de uit de hand gelopen ruzie in het uitgaanscircuit of de tamelijk kille afrekening in het criminele milieu. Met andere woorden dé minderjarige dader van moord of doodslag bestaat niet. Dat beperkt de mogelijkheden van een eenduidig primair en secundair preventiebeleid. Aanwijzingen voor individuele behandeling (tertiaire preventie) zijn daarentegen wel te geven. Tegen die achtergrond is het goed om vast te stellen dat zoveel jeugdige daders van moord en doodslag een behandelmaatregel opgelegd krijgen.

Nawoord: Henk Elffers

Deze bijdrage is opgedragen aan Henk Elffers. Niet omdat hij zoveel doet aan onderzoek dat moord en doodslag of jeugdigen als onderwerp heeft. Of omdat het hier gepresenteerde onderzoek een experimentele inslag heeft, dan wel nadrukkelijk ingaat op (strafrechtelijke) interventies bij doodslag en de effecten daarvan. Integendeel, het onderzoek naar de betrokkenheid van minderjarigen bij moord en doodslag is vooral exploratief van aard.

Nee, de belangrijkste reden is dat Henk ons geïnspireerd heeft om, naast het zorgvuldig beschrijven van de onderzoeksgroep, de kenmerken van het delict en de slachtoffers, ons eens te verdiepen in de mogelijke theoretische verklaring(en) van moord en doodslag gepleegd door minderjarigen. Ratio-nale keuzetheorie, *guardianship*, gelegenheid, het zijn aspecten waar je wel naar móét kijken als je je verdiept in de achtergronden en motieven van moord en doodslag. Je wilt immers begrijpen wat zich heeft afgespeeld en

waarom het zich heeft afgespeeld. Aanwijzingen daarvoor hebben we zeker gevonden. Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ook andere theoretische invalshoeken behulpzaam kunnen zijn bij het beter begrijpen en interpreteren van gevallen van moord en doodslag. We hebben het hiervoor herhaaldelijk aangegeven: een eenduidige verklaring van dit delict is er echter niet. Daarvoor is de diversiteit aan feiten, daders, omstandigheden en motieven te groot. Die diversiteit maakt ook dat de ontwikkeling van een preventiebeleid gericht op het voorkomen van moord en doodslag vanuit een specifieke theoretische invalshoek niet erg zinvol is. Beter is het om aan te sluiten bij en voort te gaan met activiteiten gericht op de preventie van diverse vormen van geweld (huiselijk geweld, uitgaansgeweld, zedendelicten, enzovoort). Gaat het daarentegen om de aanpak en behandeling van jeugdigen die daadwerkelijk betrokken zijn geweest bij moord en doodslag (tertiaire preventie), dan biedt theoretische duiding en verklaring goede aanknopingspunten. Weten wat er aan de hand is en kunnen duiden van achtergronden, omstandigheden en motieven, helpen bij het invullen van een individueel behandelplan dat de kans op herhaling beperkt en op evenwichtig opgroeien vergroot.

Zo speelt Henk —onbedoeld, ongewild, onwetend?— toch een belangrijke rol bij het onderzoek naar en de ontwikkeling van kennis over betrokkenheid van minderjarigen bij moord en doodslag.

Literatuur

- Bailey, S. (1996). Adolescents who murder. *Journal of Adolescence*, 19:19–39.
- Bijleveld, C. C. J. H. & Smit, P. R. (2006). Homicide in the Netherlands: On the structuring of homicide typologies. *Homicide Studies*, 10:195–219.
- de Jonge, G. & van der Linden, A. P. (2007). *Jeugd & strafrecht*. Deventer, Kluwer.
- Eggen, A. T. J. & Kessels, R. J. (2012). Misdrijven en opsporing. In: van Rosmalen, M. M., Kalidien, S. N., & de Heer-de Lange, N. E., redactie, *Criminaliteit en rechtshandhaving 2011*. Den Haag, Boom Lemma Uitgevers.
- Hawkins, J. D., Herrenkohl, T., Farrington, D. P., Brewer, D., Catalano, R. F., & Harachi, T. (1998). A review of predictors of youth violence. In: Loeber, R. & Farrington, D. P., redactie, *Serious & violent juvenile offenders*. Thousand Oaks, Sage.
- Labelle, A., Bradford, J. M., Bourget, D., Jones, B., & Carmichael, M. (1991). Adolescent murderers. *Canadian Journal of Psychiatry*, 36:583–587.
- Leistra, G. & Nieuwbeerta, P. (2003). *Moord en doodslag in Nederland*. Amsterdam, Prometheus.

- Myers, W. D. & Scott, K. (1998). Psychotic and conduct disorder symptoms in juvenile murderers. *Homicide Studies*, 2:160–175.
- Neihart, M. (1999). The treatment of juvenile homicide offenders. *Psychotherapy*, 36:36–46.
- Nieuwbeerta, P., van der Laan, P. H., Konijnendijk, E., & Krammer, T. (2005). Minderjarigen en moord en doodslag: Een eerste verkenning van prevalentie, achtergronden en afhandeling. *Tijdschrift voor familie- en jeugdrecht*, 27:162–168.
- Smit, P. R. & Nieuwbeerta, P. (2007). *Moord en doodslag in Nederland. Cahier 2007–15*. Den Haag, WODC.
- van der Laan, A. M. & Blom, M. (2011). *Jeugdcriminaliteit in de periode 1996–2010. Cahier 2011–2*. Den Haag, WODC.

18 De Belgische onafhankelijkheid: Het orangisme, de oprichting van de Openbare Veiligheid en de gemeentelijke autonomie

Paul Ponsaers

Deze bijdrage in het Liber Amicorum van collega Henk Elffers is niet toeval-
lig. Henk is Nederlander, ikzelf ben Belg. De geschiedenis leert evenwel dat
dit verschil tussen ons beiden wel eens niet zou bestaan kunnen hebben. Om
dat aan te tonen ga ik terug tot 1830, het jaar waarin de Zuidelijke Neder-
landen zich onttrokken van de overheersing door Willem I. Bij dit historisch
verhaal ga ik van nabij in op de rol van de Openbare Veiligheid, instantie
die vanaf het prille bestaan van de Belgische staat het orangistische gevaar
diende te bezweren¹.

Inleiding

Vanaf 30 september 1795 wordt het politiesysteem van de Franse bezetter
ingevoerd in de Zuidelijke Nederlanden. Tijdens de periode van de bur-
gerlijke republiek (van 1794 tot 1799) staat de revolutionaire gedachte nog
voorop dat politie haar herkomst hoort te vinden in de burgerij, en dus on-
der een burgerlijke controle dient te staan. Het directoire neemt de leiding,
een collegiale instelling onder controle van een tweekamerstelsel. Het be-
staat uit zeven ministers. Eén van hen, de minister van Politie en Justitie,
heeft bevoegdheid over de Openbare Veiligheid en de beveiliging van het
grondwettelijk regime.

Napoléon geeft vanaf 1799 aan het politieapparaat een dictatoriale signa-
tuur. Hij plaatst de politie niet naast bestuur en justitie, maar erboven. De
politie moet de héle samenleving controleren, dus ook wat het bestuur en de
justitie hierin doen. Er is censuur, veel arrestaties en mobiele politiemachten
trekken overal op. De burgerlijke controle raakt zo goed als uitgeschakeld. De

¹Deze bijdrage is deels gebaseerd op originele stukken die voorheen nooit werden gepu-
bliceerd. Ik kreeg deze vanwege de Belgische Staatsveiligheid met het oog op historische
studie. Ik dank de dienst voor deze onschatbare bijdrage.

leidende politieke rol wordt waargenomen door het minister van Algemene Politie, Joseph Fouché (Cools, 2012). Politie wordt een geheim, machtig en onontbeerlijk wapen in de handen van de keizer. De ‘Police Générale’ wordt meer en meer een politieke politie.

Tijdens de Franse periode zijn er drie politiemachten. Ten eerste is er sinds 1798 het ‘Corps de la Gendarmerie Nationale’. Ten tweede voert het decreet van 10 augustus 1789 de gemeentelijke politie (‘police municipale’) in, met als taak het voorkomen van de misdrijven, en de zorg voor de dagelijkse orde in de gemeenten en steden. Ten derde wordt tussen 1800 en 1810 een burgerwacht (‘garde nationale’) opgericht.

De Verenigde Provinciën en de Zuidelijke Nederlanden, hebben sinds 1579 elk een eigen, zelfstandige ontwikkeling doorgemaakt. Sinds 1810 echter maken ze samen deel uit van het Franse Keizerrijk onder Napoléon Bonaparte, tot vanaf 1813 de Franse troepen zich terug beginnen te trekken. De geallieerde mogendheden besluiten in 1814 verder te strijden tot de totale nederlaag van Napoleon. Er wordt besloten Noord- en Zuid-Nederland te verenigen. Op 16 maart 1815 stelt Willem I zichzelf aan tot koning van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

De Hollandse overheersers nemen het Napoleontisch politiestelsel over in 1815. Vanaf dan wordt Cornelis Felix van Maanen door Willem I aangesteld tot minister van Justitie. van Maanen handhaaft de grondgedachte van de Franse ‘Algemene Politie’. Hij wordt even gevreesd en gehaat als Fouché. Op 27 februari 1814 beslissen de machtshebbers om een maréchaussée-korps in te richten in de Belgische departementen. De gemeenten krijgen zeggenschap over hun gemeentelijke korpsen. Dit heeft te maken met de gemeentelijke autonomie, krachtens de zogenaamde fundamentele wet van 1815. Deze gemeentelijke autonomie wordt echter vanaf 1825 terug ongedaan gemaakt, doordat burgemeester en schepenen vanaf dan rechtstreeks door de koning worden benoemd.

In 1830 doet de Belgische Revolutie zich voor, welke tot de onafhankelijkheid van België zal leiden. Willem I had, zoals alle toenmalige Europese regimes van na 1815, een autoritaire regeerstijl. De weerstand hiertegen was gegroeid in de Zuidelijke Nederlanden. Een opvoering van de opera ‘de Stomme van Portici’ op 25 augustus 1830 is de ultieme aanleiding voor een opstand van de burgerij, gevolgd door volksrumoer. Het regeringsleger van Willem I reageert op de kleine troepenmacht die de nieuwe Belgen in Brussel verzamelen, maar blijkt niet voorbereid op een volksoproer in de kronkelige middeleeuwse straten van de stad. Ondermeer de woning van de gehate van Maanen wordt in brand gestoken.

Burgerwachten van verschillende aard verschijnen in het straatbeeld op initiatief van de burgerij, die opgeschrikt is door de gebeurtenissen. In enkele steden wordt aan deze wachten hulp verleend door de Hollandse overheid. Ze beschermen bezittingen van de bourgeoisie. Na gevechten her en der raakt het Hollandse leger in ontbinding en wordt het bijna geheel uit de

zuidelijke provincies verdreven, als het al niet overloopt naar Belgische zijde (Pirenne, 1933). Nog voordat België haar onafhankelijkheid uitroept, richt het Voorlopig Bewind van de Zuidelijke Nederlanden op 25 september 1830 de Openbare Veiligheid in (Plaisant, 1830).

Het Voorlopige Bewind

Het Voorlopig Bewind roept op 4 oktober 1830 de onafhankelijkheid uit. Er is echter nog geen sprake van een geconsolideerde natie. België moet zich nog bewijzen ten opzichte van de buurlanden, en er heerst een constante dreiging vanuit het Noorden. Daar bovenop komt nog eens dat België het eerste jaar zonder staatshoofd doorbrengt. Er zijn verschillende kandidaten die in aanmerking komen voor een titel als koning. Van deze zwakke positie wordt door de orangisten gebruik gemaakt om te trachten Willem I terug op de troon te krijgen. Verscheidene complotten getuigen hiervan.

Op 11 oktober 1830 worden de gehate politiedirecteurs afgeschaft uit het vorige regime. Amper een paar dagen na de oprichting van België, op 15 oktober 1830², worden vijf administrateurs-generaal benoemd voor vijf comités die de kern moeten worden van vijf toekomstige ministeriële departementen: Oorlog, Binnenlandse Zaken, Financiën, Justitie en Openbare Veiligheid. Enkele dagen later komt daar ook nog een commissie Buitenlandse Zaken bij. Een dag later wordt het besluit aangevuld met nog een ander. Door middel van deze besluiten wordt de administrateur-generaal van de Openbare Veiligheid, Isidore Plaisant, benoemd en worden hem een aantal bevoegdheden toegekend.

Plaisant is jurist, lid van de Brusselse burgerwacht en één van de hoofdfiguren van de Belgische revolutie (Cools et al., 2005). Hij staat in de eerste plaats in om de invloed van Oranje op de aristocratische en opkomende industriële milieus in te dijken. De bevoegdheden van de administrateur-generaal worden beperkt tot “het toezien op de uitvoering van de wetten en reglementen van Algemene Politie”, uitdrukking waarmee verwezen wordt naar de oude Napoleontische opvatting over de politieke functie van de politie. Hij mag deze diensten vorderen om de uitoefening van zijn opdrachten te garanderen.

Nationaal Congres

Op 3 november 1830 kiezen 30,000 cijns- en bekwaamheidskiezers de tweehonderd leden van het Nationaal Congres. Dit kiesstelsel had natuurlijk invloed op de samenstelling van het Nationaal Congres, waarin voornamelijk edellieden en vertegenwoordigers uit de hoge lagen van de bevolking waren

²Pasinomie, 1830–1831, I, 30–31

vertegenwoordigd. Het Congres opent zijn werkzaamheden op 10 november 1830. Om aan de onzekerheid het hoofd te bieden beslist het Nationaal Congres om een voorlopig staatshoofd te kiezen, de regent Surlet de Chokier, waarna het Voorlopig Bewind wordt ontbonden. In deze toestand van onzekerheid op internationaal vlak is het van groot belang ieder mogelijk gevaar in het oog te houden. Daarom krijgt de Openbare Veiligheid een grote vrijheid (Velle et al., 2003). De belangrijkste taak van het Nationaal Congres is het opstellen van een Grondwet.

Na de instelling van het Nationaal Congres wordt de dynastie van Nassau vervallen verklaard op 24 november. Toch zal een groep van orangisten blijven ijveren om de Prins van Oranje als toekomstige vorst van België op de troon te krijgen, hoewel de meest populaire kandidaat als vorst van België de hertog van Nemours was, zoon van de koning van Frankrijk. Maar de koning van Frankrijk weigert dit aanbod. Het land zit enkele maanden na het uitroepen van zijn onafhankelijkheid nog steeds zonder staatshoofd. Dit doet de onzekerheid toenemen.

Op 13 december 1830 brengt administrateur-generaal Isidore Plaisant verslag uit aan het Nationaal Congres omtrent de stand van zaken in het land (Plaisant, 1830). Plaisant werpt zich op in zijn betoog als leider van de politie. Hij pleit voor een onafhankelijke politie, autonoom ook van de regering, waarmee hij aangeeft dat nog hem nog steeds het Franse model van ‘La Police Générale’ voor ogen staat. Hij wijst erop dat de gemeentepolitie hem de meeste zorgen baart en voor verbetering vatbaar is (De Chabrol-Chaméane & Plaisant, 1836). “De politie dient vrij te zijn van elke vreemde invloed. Op deze wijze heeft de politie in al haar geledingen geen andere opdracht dan de handhaving van de openbare orde, van de vrijheid en van de veiligheid van personen en hun eigendommen”, zo stelt hij (Plaisant, 1830, p. 389).

Plaisant houdt een vurig pleidooi ten voordele van de creatie van een ‘centraal punt’ waar de politie en andere diensten hun informatie aan moeten doorspelen en kunnen terugvinden. En hij rondt af met te stellen:

“Naar dit centrale punt (...) moeten alle inlichtingen worden verzonden. Daar worden ze met elkaar in verband gebracht, worden ze tegen elkaar afgewogen, meegedeeld aan die overheden waarvoor ze nuttig kunnen zijn, en die kunnen dan de noodzakelijke maatregelen treffen en nagaan hoe ze door een algemeen toezicht nadelige projecten en schendingen van de sociale orde kunnen voorkomen. Dit is, mijne heren, de opdracht die werd toevertrouwd aan de algemene administratie van de Openbare Veiligheid” (Plaisant, 1830, p. 390).

Verder benadrukt hij dat de Openbare Veiligheid de goede werking van een aantal diensten dient na te gaan: de postdiensten en de verkeerswegen (omwille van het belang ervan voor de handel), het bedrijfsleven (omwille van

het economisch belang), theaters (omwille van de vrijheid van meningsuiting en de kunst). Hij gaat uitvoerig in op de gevangenissen en de huizen van bewaring en weldadigheid (De le Court, 1903)³.

Na een conferentie in Londen erkennen op 20 december 1830 de grote mogendheden, Groot-Brittannië en Frankrijk voorop, de onafhankelijkheid van België (Pirenne, 1933).

Grondwet

Op 7 februari 1831 wordt de Grondwet van België goedgekeurd. Als staatsvorm wordt geopteerd voor een constitutionele monarchie binnen een parlementaire democratie. België krijgt één van de meest liberale grondwetten uit deze tijdsperiode. Inderdaad wijdt Titel II opvallend veel aandacht aan de Belgen en hun vrijheden, de vrijheid van woord, godsdienst, vergadering, pers en vereniging (Keunings, 1988). Het is duidelijk dat de Belgische grondwetgever zich nadrukkelijk wenst te ontdoen van het onderdrukkende imago van het Hollandse regime van voor de onafhankelijkheid (Delhay, 1995).

Niettemin blijft het Nationaal Congres in de praktijk erg voorzichtig met het toekennen van deze vrijheden. Dat geldt in eerste instantie voor het coalitieverbod. Dat verbod dateerde al van 1791, uit de Franse tijd, maar wordt eveneens in de Belgische grondwet opgenomen. Het coalitieverbod stelt dat elke vereniging van werknemers of werkgevers in strijd is met de grondbeginselen van vrijheid en gelijkheid. Wanneer overeenkomsten worden gesloten die betrekking hebben op werkweigering of wanneer er samenscholingen plaats vinden om de vrijheid van arbeid of nijverheid te belemmeren (stakingen ondermeer), dient de openbare macht op te treden, zo voorziet de grondwet.

Er blijven nog andere bronnen van ontevredenheid. Bepaalde delen van de bevolking vinden dat er te weinig rekening wordt gehouden met de midden- en lagere klasse waartoe een groot deel van de democratische republikeinen behoort. Door de nieuwe grondwet en de invoering van het cijnskiesrecht worden ze uitgesloten van het hele politieke gebeuren, ondanks het feit dat ze een niet te ontkennen rol hadden gespeeld in de Belgische revolutie (Lamberts, 2001). Ook bevindt de economie, die onder het bewind van Willem I een grote bloei had gekend, zich in een dal. Dit maakt dat vele handelaars en industriëlen hopen op een terugkeer onder Hollands bewind.

In de Grondwet wordt niets ingeschreven omtrent een dienst die zou moeten instaan voor de Openbare Veiligheid. Toch blijft de administrateur-generaal in functie. Het Nationaal Congres voert wel een debat, doch zonder verreikende consequenties, over de positie van de administrateur-generaal (Libert, 2001). Er wordt in de Grondwet ook niets specifiek ingeschreven

³Pandectes belges, T. IV, Administration de la Sûreté Publique, p. 433.

met betrekking tot het statuut van de gemeentelijke of de landelijke politie (Van Outrive et al., 1992). Wel worden artikelen voorzien inzake de burgerwacht (artikel 122) en de gendarmerie (artikel 120), doch wettelijke initiatieven tot regeling van beide diensten blijven uit.

Keunings (1989, p. 4) merkt op dat de Belgen van bij de start twee grote principes hanteren bij de inrichting van de Openbare Macht, enerzijds de controle vanwege de wetgever op de Openbare Macht, anderzijds de terugkeer naar een zeer strenge decentralisatie, waarbij aan de burgemeesters een centrale rol wordt toebedeeld (Keunings, 1988). De Belgische wetgever kiest dus voor een grote mate van gemeentelijke autonomie. Deze wordt in artikel 41 van de grondwet vastgelegd⁴.

In datzelfde jaar, op 16 februari 1831, verdwijnt de functie van administrateur-generaal en komen er ministers voor in de plaats. De voormalige comités zijn uitgegroeid tot ministeriële departementen, met uitzondering van de Openbare Veiligheid, die een administratie blijft onder de leiding van een administrateur-generaal. Reeds op 3 maart 1831 wordt de Openbare Veiligheid opgeslorpt door het ministerie van Binnenlandse Zaken (Libert, 2001).

In mei 1831 wordt Emmanuel François, voormalig lid van het Nationaal Congres en Luxemburgs advocaat, benoemd tot administrateur-generaal van de Openbare Veiligheid, in opvolging van advocaat-generaal Plaisant. François blijft het ambt bekleden tot aan zijn dood in 1839. Hij heeft twee klerken, twee expeditieklerken en een deurwachter tot zijn beschikking. Hij moet alle geschreven stukken zelf opstellen, tot hij er in 1835 eindelijk een afdelingshoofd bij krijgt. François betreurt dat hij niet over geheime archieven beschikt, noch over dossiers aangaande onder toezicht geplaatste vreemdelingen. Hij krijgt de informanten van zijn voorganger doorgeschoven, waaronder hij —naar zijn oordeel— zes ‘onbetrouwbare personen’ aantreft. In feite is hij in grote mate afhankelijk van de gendarmerie, die hem elke maand een verslag over het klimaat bij de openbare opinie bezorgt. De beschikbare middelen zijn uiterst krap: tussen 30,000 en 80,000 fr. op jaarbasis (Keunings, 1987). Hij beklaagt er zich over niet te beschikken over spionnen in het buitenland, terwijl het land overspoeld wordt door geheimagenten die betaald worden door de Hollandse regering.

De politieke toestand in het land is verre van stabiel. Reeds snel na de Belgische Revolutie blijkt immers een relatief grote groep mensen twijfels te hebben over hun nieuwe vaderland. De orangisten situeren zich in welbepaalde arrondissementen, vooral in het Noorden van het land⁵. In deze periode is België nog steeds in staat van oorlog met Holland en moet de Openbare Veiligheid instaan voor het indijken van het orangisme.

⁴Art. 41 bepaalt: “De uitsluitend gemeentelijke (...) belangen worden door de gemeenteraden (...) geregeld volgens de beginselen bij de Grondwet vastgesteld”.

⁵In de jaren 1831–1834 doen zich nogal wat onlusten voor waarbij orangisten zijn betrokken.

Een staatshoofd

Het Nationaal Congres verkiest uiteindelijk een staatshoofd, Leopold I, op 4 juni 1831 met een grote meerderheid. De regering dient een wetsvoorstel in op 1 oktober 1831 ‘aangaande de Veiligheid van de Staat’⁶ bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers, bij monde van de ministers Jean Raikem (Justitie)⁷ en Felix De Meûlenaere (Binnenlandse Zaken)⁸. Het voorstel ademt de tijdsgeest uit, refereert naar de staat van oorlog, en de regering is van mening dat deze toestand noopt tot een uitzonderingswet. De wet zal slechts van kracht zijn tot op het ogenblik dat de vrede weer wordt ingesteld, zo wordt voorop gesteld.

In het oorspronkelijk voorstel trekt de regering behoorlijk wat bevoegdheden naar zich toe. Het voorstel wordt grondig geamendeerd en wordt op 6 oktober 1831⁹ in de Kamer voorgesteld. Het uiteindelijke voorstel stelt diegenen strafbaar die contacten onderhouden met vijandelijke mogendheden of inlichtingendiensten, en daardoor de militaire of politieke situatie van België schaden. Het voorstel is erop gericht vreemdelingen te verplichten zich op te houden in de hen toegewezen gemeente.

Er wordt voorgesteld de administrateur-generaal van de Openbare Veiligheid ruime bevoegdheden toe te wijzen, onder het onmiddellijk gezag van de ministers. Hij zou beschikken over de hoedanigheid van officier van gerechtelijke politie in het Brusselse arrondissement en zou andere officieren van gerechtelijke politie (van de gemeentelijke politie) kunnen vorderen. Verder zou hij gemachtigd worden om mandaten tot meenemen af te leveren, verdachten te ondervragen en om hen te verwijzen naar de onderzoeksrechter, en hij zou in beschuldiging gestelde vreemdelingen kunnen laten opsluiten in afwachting van een rechterlijke beslissing. Verder zou de administrateur huiszoekingen kunnen verrichten, in aanwezigheid van een onderzoeksrechter.

Het voorstel wordt na drie dagen intensief debatteren ingetrokken, als gevolg van de tegenstand van de meerderheid van de sprekers, die ruim de voorkeur geven aan het lokale gezag ten nadele van de centrale macht. De eerste poging om de Openbare Veiligheid van een wettelijk kader te voor-

⁶1 octobre 1931, *Projet de loi concernant la Sûreté de l'État*, présenté par les Ministres de la Justice et de l'Intérieur, Rapport à l'appui du projet de loi ayant pour objet la Sécurité de l'État.

⁷Raikem speelde een belangrijke rol in het Nationaal Congres. De eerste wet op de rechterlijke organisatie werd door Raikem voorgesteld. Hij bracht ook de Openbare Veiligheid (Sûreté) en het Gevangeniswezen onder de verantwoordelijkheid van de minister van justitie.

⁸Nadat de nieuwe koning op 21 juli 1831 was geïntroniseerd en de eed had afgelegd, belastte hij de Mûelenaere met de samenstelling van een regering.

⁹6 octobre 1931, *Rapport de la section centrale*, fait par M. Bourgeois, Sur le projet de loi concernant la Sûreté de l'État, *Chambre des Représentants*.

zien wordt hiermee afgevoerd. De burgemeesters willen niet in dit politieke project meestappen (Keunings et al., 2004).

Op 9 januari 1932 wordt de Openbare Veiligheid naar Justitie overgeheveld, bij Koninklijk Besluit op initiatief van minister van Justitie Jean Raikem (Libert, 2001), zonder dat er een wet voorhanden is om dit KB te kaderen¹⁰. Het gaat om een illegaal besluit, aangezien een ambtenaar geen bijzondere machten kan toegekend krijgen bij KB (Libert, 2001). Het hoofd van de Openbare Veiligheid wordt in het KB ermee belast toe te zien op de uitvoering van de wetten inzake de algemene politie onder de bevoegdheid van de minister van Justitie. Het wordt hem toegelaten rechtstreeks te corresponderen met andere ministers en met alle openbare ambtenaren, met de officieren van de gendarmerie en met de commandanten van de verschillende brigades van dit korps. Hij kan hen vorderen om de noodzakelijke acties te ondernemen die moeten toelaten de reglementering inzake de Algemene Politie te doen toepassen.

In de praktijk komt het erop neer dat de dienst contacten dient te onderhouden met de politie. De administrateur-generaal van de Openbare Veiligheid kan vorderen en contacten onderhouden met de leden van de gendarmerie. In feite wordt gesuggereerd dat hij zich boven de andere diensten van de Openbare Macht situeert (Picard & D'Hoffschmidt, 1881). Het KB verschaft evenwel geen enkel dwangmiddel. De burgemeesters, die verantwoordelijk zijn voor de gemeentepolitie, zien de samenwerking tussen 'hun' politie en de Openbare Veiligheid met lede ogen aan, terwijl de Openbare Veiligheid zich beklaagt over het gebrek aan medewerking vanwege de gemeentepolitie (Keunings, 1989, p. 7).

In een rapport dat de Openbare Veiligheid opstelt ten aanzien van de regering in 1833¹¹ staat te lezen:

“.. Wij zijn verplicht te zeggen dat de politie van de stad (n.v.d.r. bedoeld wordt Brussel) algemeen gesproken absoluut niets waard is (...) Er zijn er bij die vijanden zijn van de regering. Zij vergemakkelijken het plegen van inbreuken op reglementen. Anderen verzetten zich min of meer openlijk tegen bevelen die gegeven worden door hun politiecommissaris. Allen zijn lui (...) Er zijn er zelfs bij die zich voornamelijk bezighouden met het publiek maken van de geheimagenten van de administrateur-generaal van de Openbare Veiligheid. Soms lijkt het wel alsof zij in opdracht handelen.”

¹⁰Handgeschreven correspondentie, bron: Veiligheid van de Staat.

¹¹A.G.R., Police des étrangers, d.g., n°93 (geciteerd door (Keunings, 1989, p. 7).

Le Sac d'Avril

Tussen 1831 en 1834 doen zich nogal wat anti-orangistische collectieve acties voor in Brussel, Antwerpen, Gent en Luik (Deneckere, 1996). In 1834 verbiedt de minister van Justitie publiekelijk uitdrukking te geven aan een orangistische gezindheid. De Openbare Veiligheid wordt terug ondergebracht bij Binnenlandse Zaken (Libert, 2001), en de orangisten gaan grotendeels ondergronds. De zgn. 'plundering van de Brusselse adel' (ook: 'le sac d'avril') vindt plaats op 5 en 6 april 1834. Vermoedelijk gaat het om een afrekening van pro-Belgische betogers op de orangistische adel, die nog veel aanhangers kent in het jonge België (Van Kalken, 1936, pp. 9–35).

Aanleiding is de verkoop van de in beslag genomen paarden uit de stoeterij van de prins van Oranje in Tervuren, waaronder het paard van de prins, waarmee deze nog had gevochten in de Slag bij Waterloo. De Openbare Veiligheid infiltreert in orangistische en anti-orangistische kringen, maar ook in kringen van republikeinen. De orangisten vrezen dat het dier zal gebruikt worden in een carnavalsoptocht om het oude regime te ridiculiseren, en besluiten geld in te zamelen om het paard terug te kopen en aan de prins te schenken. De lijst van orangistische ondertekenaars wordt echter onderschept en publiek gemaakt. De orangisten, waarvan de meerderheid van adel, worden aldus plots geïdentificeerd en te schande gemaakt.

Voor het eerst wordt het leger ingezet bij binnenlandse ordehandhaving op vordering van de Brusselse burgemeester. De ongedisciplineerdheid van de troepen, de opvallende inertie bij de opwelling van patriottische woede en de vijandigheid van de officieren tegen de burgerlijke overheden brengt kritiek met zich mee. De gendarmerie dient te interveniëren om het leger de controle te laten behouden. De koning geeft een blaam aan de verantwoordelijke generaal voor de mislukking van de legeroperaties.

Niet minder dan 77 beklaagden worden gearresteerd (en later vrijgesproken), alsook drie vermeende pamfletschrijvers, die beschuldigd worden van het opjutten van de volksmassa tegen de orangisten. De vrijspraak komt er omdat sommige militairen zouden meegewerkt hebben aan het volksoproer en zo de volksmassa zouden hebben aangespoord tot wanordelijkheden (Deneckere, 1996).

Leopold I laat een brief toekomen bij de minister van Binnenlandse Zaken, de Theux de Meylandt, naar aanleiding van de gebeurtenissen. Er staat: "Z.M. verbindt U ertoe rechtstreeks informatiemiddelen te bedenken, wat tot op heden door onze politieke politie (nvdr.: hiermee wordt de Openbare Veiligheid bedoeld) verwaarloosd werd" (Simon, 1963, p. 62). In een andere brief richt de Koning zich rechtstreeks tot de minister: "Tracht de politie zo te organiseren dat zij inlichtingen inwint bij goedwillende personen uit de samenleving. Ik heb redenen om te geloven dat er nog steeds vele intriges spelen met Holland, of meer bepaald met de overheden van dat land. Hou me op de hoogte van hetgeen er gebeurt" (Bronne, 1943).

Bij gebrek aan personeel en ten gevolg van de zwakte van de gendarmerie, ziet de Openbare Veiligheid zich verplicht een beroep te doen op de gemeentelijke polities, voornamelijk dan deze van Brussel, om in enige mate ingelicht te worden over de toestand in het land. De relaties tussen de Openbare Veiligheid en de plaatselijke overheden blijven echter gespannen (Keunings, 1988).

De minister van Justitie D'Huart dient op 15 mei 1834 een wetsvoorstel in met betrekking tot de Openbare Veiligheid, naar aanleiding van de 'plundering van de Brusselse adel'¹². In essentie komt het voorstel erop neer dat de bestuurlijke overheden de gewapende macht (gendarmerie en/of de burgerwacht) preventief kunnen vorderen, wanneer de openbare orde wordt bedreigd. Een oude politiewet uit de Franse revolutionaire tijd voorziet immers dat de gemeenten de schade dienen te vergoeden (tot het dubbel van de werkelijke waarde) die voortvloeit uit het oproer op hun territorium. De rechter had de stad Brussel, naar aanleiding van 'Le sac d'avril', veroordeeld tot het betalen van dergelijke schadeclaims.

Vrij vlug worden in het Parlement dan ook de debatten geopend over de Openbare Veiligheid¹³, echter zonder enig resultaat. Twee stellingen staan lijnrecht tegenover elkaar: sommigen pleiten voor het behoud van een politieke politie ten bate van de regering, anderen vinden de Openbare Veiligheid doelloos en weinig doeltreffend. Deze laatsten vinden dat er teveel aandacht gaat naar het bestrijden van de republikeinen (Keunings, 1988).

Een wettelijke regeling met betrekking tot de uitwijzing van vreemdelingen, die in uitzonderingen voorziet wanneer de vreemdeling met België verbonden is door familiale of andere banden, komt er in 1935. Uitwijzingskwesties worden geconcentreerd bij de uitvoerende macht (Cuvelier, 1939, pp. 21–39).

Een directeur-generaal van de Algemene Politie van het Rijk

Een nieuwe poging wordt ondernomen op 27 augustus 1839 door de toenmalige administrateur-generaal van de Openbare Veiligheid Emmanuel François om zijn dienst van een wetgevend kader te voorzien. François komt terug op de oude Franse gedachte en stelt voor alle politiemensen van het rijk onder het rechtstreeks gezag te plaatsen van een directeur-generaal van de Openbare Veiligheid. Meer precies bedoelt hij alle politiecommissarissen, politieagenten, stadswachten, veld- en boswachters. Verder wenst hij de beschikking te krijgen over: alle burgerwachten, de gendarmerie en de Brusselse

¹²18 juni 1834, Rapport fait par M. D'Huart, au nom de la section centrale, Sur le projet de loi présenté par M. le ministre de la justice dans la séance du 15 mai 1834, sur la Sûreté Publique, Chambre des Représentants.

¹³Mon. B., 22 janvier 1835.

veiligheidsgardes. Tevens wenst hij het leger te kunnen vorderen. In feite doet François een voorstel voor een directoraat-generaal van een Algemene Politie van het Rijk¹⁴. Het voorstel bevat tal van andere, vrij heterogene aanzetten.

Zo eigent hij zich ondermeer het recht toe wetten en reglementen inzake de Openbare Veiligheid te publiceren (sic) en kan hij officieren die beschikken over de hoedanigheid van officier van gerechtelijke politie vorderen. Hij stelt voor de gemeentelijke politie van Brussel en van Laken, Schaarbeek, Sint-Joost-ten-Noode, Etterbeek, Elsene, Sint-Gillis, Anderlecht en Molenbeek samen te voegen. De burgemeesters mogen enkel na zijn uitdrukkelijk advies het aantal manschappen verminderen. Hij stelt verder voor het afleveren van reispaspoorten, van visa en van werkmansboekjes te beheren, waartoe hij de burgemeesters wel kan delegeren. Ook plaatst hij het toezicht op de penitentiaire inrichtingen onder zijn gezag in het voorstel, alsook de cabaretten, drankgelegenheden en ontuchthuizen. Ook stelt hij voor toe te zien op drukkerijen en boekhandels, maar ook schouwburgen, in functie van de goede zeden. Het voorstel maakt administrateur-generaal François over aan zijn voogdijminister, de minister van Binnenlandse Zaken de Theux de Meylandt, die het overmaakt aan zijn ambtsgeenoot van Justitie Antoine Ernst voor advies.

In september 1939 antwoordt Ernst aan zijn ambtsgeenoot van Binnenlandse Zaken¹⁵. Hij wijst erop dat de achterliggende gedachte om een sterkere politie op de been te brengen een goede gedachte is, doch dat in het voorliggend ontwerp het gevaar schuilt van een politieke politie die ingaat tegen de bevoegdheden van de lokale en gerechtelijke politie. Het komt volgens de minister van Justitie niet toe aan een centrale macht om de lokale belangen te behartigen. De minister is de gedachte van een politieke politie wel genegen, doch deze zou zich moeten beperken tot de Openbare Veiligheid en dus niet alle andere politie-instanties mogen impliceren.

Toch vindt de minister dat het ontwerp enkele interessante gedachten bevat. Zo is hij er voorstander van dat alle inlichtingen die betrekking hebben op de Openbare Veiligheid snel worden ingewonnen en teruggespeeld naar de betrokken overheden. Ook is hij te vinden voor het feit dat de Openbare Veiligheid goede contacten onderhoudt met de penitentiaire instellingen. Vooral de situatie in de hoofdstad, Brussel, houdt hem bezig en ook in dit verband vindt hij elementen in het voorstel van François die van nut kunnen zijn. De gedachte om in Brussel, 'strijd-toneel van politieke passies', een soort van 'préfecture' op te richten vindt hij interessant¹⁶. Doch, dit laatste zou veeleer het voorwerp dienen uit te maken van een afzonderlijk

¹⁴Handgeschreven correspondentie, bron: Veiligheid van de Staat.

¹⁵Handgeschreven correspondentie, bron: Veiligheid van de Staat.

¹⁶Ook de 'préfecture' stamt uit de napoleontische periode en bestaat nog steeds in Frankrijk.

wetsvoorstel. In interne kabinetsnota's¹⁷ wordt de administrateur-generaal verweten teveel macht naar zich toe te willen trekken. Ook wordt eraan herinnerd dat de Openbare Veiligheid de gerechtelijke overheden al voldoende in verlegenheid heeft gebracht en dat een dergelijk project dus niet aan de orde kan zijn. Een tweede poging om de Openbare Veiligheid van een wettelijk kader te voorzien wordt hiermee afgevoerd zonder dat er maar een begin van een parlementair debat heeft plaatsgevonden.

Een stabiliserende Gemeentewet

Op 30 maart 1836¹⁸ komt er uiteindelijk een Gemeentewet, in grote mate onder impuls van de minister van Binnenlandse Zaken de Theux de Meylandt. Ze is geïnspireerd door de Franse wetgeving en voert een evenwicht in tussen de centralisatietendens en het streven naar meer plaatselijke autonomie. Om de gemeenten aan de eventuele willekeur van de uitvoerende macht te onttrekken, draagt de grondwetgever de regeling van de gemeentelijke instellingen op aan de wetgever. De wetgever moet bij deze opdracht een aantal principes eerbiedigen die in de grondwet (artikel 108) zijn opgenomen en die globaal steunen op drie grondgedachten: de gemeentelijke autonomie, het administratief toezicht en de openbaarheid van gemeentezaken.

Met de Gemeentewet van 30 maart 1836 worden de bevoegdheden inzake politie eenduidig aan de burgemeesters overlaten. Het is de logische consequentie van het wantrouwen van het Parlement in de centrale macht (Keunings et al., 2004). De Openbare Veiligheid is er niet in geslaagd de hand te leggen op de gemeentelijke korpsen. Voor een goed begrip van de notie 'gemeentelijke autonomie' is deze wet essentieel. De wet voorziet dat de burgemeesters en de schepenen worden benoemd door de Koning uit de leden van de gemeenteraad¹⁹.

De gemeentelijke politieambtenaren zijn deel van het gemeentelijk personeel en worden betaald door de gemeenten zelf. De uitgestrekte bevoegdheden die de burgemeester verkrijgt inzake politie zorgen ervoor dat hij een preventieve aanpak inzake openbare orde kan ontwikkelen (Van Oustrive et al., 1992). Hij krijgt voor deze taak formeel de algemene politiebevoegdheid (Renaut, 1999). De burgemeester, die verantwoordelijk is voor openbare ordehandhaving op het grondgebied van de gemeente, heeft het recht andere politiediensten dan de gemeentepolitie te vorderen. De burgemeester beschikt over de bestuurlijke politie, waarvan de wetgeving op het gemeen-

¹⁷Handgeschreven correspondentie, bron: Veiligheid van de Staat.

¹⁸De wet werd pas op 24 juni 1838 volledig vervangen door de 'nieuwe gemeentewet'.

¹⁹De gemeenteraad is het 'beraadslagend orgaan' van de gemeente, vertegenwoordigt de bevolking en beschikt over de volheid van bevoegdheden voor de aangelegenheden van gemeentelijk belang.

telijk vlak teruggaat tot de oude Franse revolutionaire decreten van 1789²⁰ en 1790²¹ (Vandendriessche, 2001).

Als reactie op de nieuwe gemeentewet komt een nieuw wetsvoorstel tot stand in de schoot van de Openbare Veiligheid²². Opnieuw wordt voorgesteld een directeur-generaal van de politie aan te stellen, ditmaal echter met provinciale directies die onder de verantwoordelijkheid van de directeur-generaal zouden moeten ageren. De provinciale directeurs zouden dan over de politiebevoegdheden beschikken die bij gemeentewet van 1836 aan de gemeentelijke overheden werden overgedragen. Het voorstel blijft in de fardes van de Openbare Veiligheid opgeborgen zonder enig politiek gevolg. De poging om de Openbare Veiligheid van een wettelijke grondslag te voorzien en de gemeentelijke autonomie te doorbreken op het vlak van politie blijft dan ook opnieuw zonder enig gevolg.

Slechts na 1839 zullen de orangisten het verzet opgeven. Nederland erkent de Belgische onafhankelijkheid in dat jaar, na een lange en kostbare zgn. ‘volhardingspolitiek’.

Literatuur

- Bronne, C. (1943). *Lettres de Léopold 1er, premier roi des Belges*. Bruxelles.
- Cools, M. (2012). De actualiteit van het symbolisch duel tussen Joseph Fouché en Eugène-François Vidocq voor de inlichtingenstudies. In: Devroe, E., Pauwels, L., Verhage, A., Easton, M., & Cools, M., redactie, *Tegendraadse Criminologie—Liber Amicorum Paul Ponsaers*, pp 207–224. Antwerpen/Apeldoorn, Makulu.
- Cools, M., Dassen, K., Libert, R., & Ponsaers, P. (2005). *De Staatsveiligheid: essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat*. Brussel, Politeia.
- Cuvelier, F. (1939). *Technique de l'arbitraire ou le 'statut' des étrangers en Belgique*. Bruxelles.
- De Chabrol-Chaméane, F. E. & Plaisant, I. (1835–1836). *Dictionnaire de législation usuelle contenant les notions du droit civil, commercial, criminel et administratif avec toutes les formules des actes et contrats, et le tarif du droit d'enregistrement, Edition entièrement refondue et augmentée de la législation du royaume de Belgique, Précédé de la Constitution belge annotée par Isid[ore] Plaisant, procureur général près la Cour de cassation, Vol. 2*. Brussel.
- De le Court, J. (1903). Isidore Plaisant. In: *Biographie nationale de Belgique, t. XVII*, pp 706–711. Brussel.

²⁰Art. 50 van het Decreet van 14 december 1789 ‘relatif à la constitution des municipalités’.

²¹Art. 3 van het Decreet van 16–24 augustus 1790 ‘sur l’organisation judiciaire’

²²Handgeschreven correspondentie, bron: Veiligheid van de Staat.

- Delhay, B. (1995). *Le controle de la sûreté de l'état en Belgique*. Mémoire présenté en vue de l'obtention du diplôme de licencié en Management des Affaires Internationales et Européennes, Facultés Universitaires Catholiques de Mons, Sciences Politiques et Administratives, Année Académique 1994–1995.
- Deneckere, G. (1996). De plundering van de orangistische adel in april 1834 – de komplottheorie voorbij. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis / Revue belge d'Histoire contemporaine*, 26(3–4):29–63.
- Keunings, L. (1987). Les relations entre l'administration de la Sûreté publique et la police de Bruxelles (1830–1839). Contribution à l'histoire du maintien de l'ordre en Belgique. In: *Actes du Colloque des Cercles archéologiques de Nivelles, t.III*. Nivelles.
- Keunings, L. (1988). Geheime politie en politieke politie in België van 1830 tot 1914. *Panopticon*, 9(2):128–158.
- Keunings, L. (1989). Les Grandes Étapes de l'Évolution de la Police Secrète en Belgique au XIXème Siècle. *Revue du Crédit Communal*, 169(3).
- Keunings, L., Majerus, B., & Rousseaux, X. (2004). L'évolution de l'appareil policier en Belgique (1830–2002). In: Heirbaut, D., Rousseaux, X., & Velle, K., redactie, *Politieke en Sociale Geschiedenis van Justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure.
- Lamberts, E. (2001). België sinds 1830. In: Blom, J. C. H. & Lamberts, E., redactie, *Geschiedenis van de Nederlanden*. Baarn, HB Uitgevers.
- Libert, R. (2001). In vogelvlucht: De geschiedenis van 175 jaar veiligheid van de staat. In: Cools, M., Dassen, K., Libert, R., & Ponsaers, P., redactie, *De Staatsveiligheid. Essays over 175 jaar Veiligheid van de Staat*. Brussel, Politeia.
- Picard, E. & D'Hoffschmidt, N. (1881). *Pand. B., t. VI, Bruxelles, kol. 433–436*.
- Pirenne, H. (1933). *Geschiedenis van België, Deel 7*. Gent, Samenwerkende Maatschappij Volksdrukkerij.
- Plaisant, I. (1830). *Rapport sur la situation du département de la Sûreté publique*. Présenté devant le Congrès national, par Isidore Plaisant, administrateur general, Pièces justificatives, n° 216, 387–391.
- Renaut, M. H. (1999). Vagabondage et mendicité. Délits périmés, réalité toujours quotidienne. *Revue Pénitentiaire et de droit pénal*, 1:67.
- Simon, A. (1963). *Léopold 1er*. Bruxelles.
- Van Kalken, F. (1936). *Les commotions populaires en Belgique (1834–1902)*. Bruxelles.
- Van Outrive, L., Cartuyvels, Y., & Ponsaers, P. (1992). *Sire, ik ben ongerust: Geschiedenis van de Belgische Politie 1794–1991*. Leuven, Kritak.
- Vandendriessche, A. (2001). De algemene administratieve politie op gemeentelijk vlak in de rechtspraak van de Raad van State. *Tijdschrift voor de Gemeente*, pp 165–188.

Velle, K., Rousseaux, X., & Heirbaut, D. (2003). *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België*. Gent.

Deel III

**GEOGRAFISCHE
CRIMINOLOGIE**

19 Atypisch criminologisch reisgedrag: Een gevalsstudie

Stijn Van Daele

Geografisch criminologen —of omgevingscriminologen— onderzoeken de rol die de omgeving speelt in relatie tot criminaliteit en criminele patronen. Plaats is een sterke voorspeller voor criminaliteit. Sherman (1995, 36–37) stelt zich om die reden de vraag waarom we steeds spreken over ‘*whodunit*’ en niet zozeer over ‘*wheredunit*’. Een van de manieren hoe de omgeving criminele patronen beïnvloedt, is doordat zij de mobiliteit van daders of de zogeheten *journey-to-crime* mee vorm geeft.

Crimineel gedrag vertoont frappante gelijkenissen met andere vormen van menselijk gedrag. Dit geldt evenzeer voor crimineel reisgedrag, dat vergeleken kan worden met ander, niet-crimineel reisgedrag. Deze analogie uit zich op twee verschillende manieren. In de eerste plaats kan men crimineel reisgedrag verklaren aan de hand van theorieën en principes die ontwikkeld zijn buiten het domein van de criminologie. Het feit dat daders vooral dichtbij huis opereren (hierover later meer), wordt door criminologen veelal verklaard door het *principle of least effort* (Zipf, 1949) of Toblers zogeheten *first law of geography* (Tobler, 1970). Beide kaders hebben als dusdanig weinig met criminologie te zien. Meer recent hebben auteurs getracht om foerageerstrategieën en principes uit *optimal foraging theory* toe te passen op crimineel gedrag (Bernasco, 2009; Felson, 2006a; Johnson et al., 2009). Door dergelijke ecologische benaderingen te hanteren, wordt duidelijk dat crimineel gedrag zich —althans deels— laat vergelijken met andere vormen van gedrag. In de tweede plaats wordt deze vergelijking ook op niveau van de individuele dader mogelijk. Enkele van de grondleggers van de omgevingscriminologie (Brantingham & Brantingham, 1981, 1993a,b; Felson, 2002, 2006a, 2008; Felson & Cohen, 1980) stellen immers dat daders vaak criminaliteit plegen op plekken waar zij ook vanuit andere overwegingen komen. Als gevolg hiervan wordt criminaliteit gepleegd in de buurt van de woning, het werk, waar men boodschappen doet, waar vrienden en kennissen wonen of waar ontspanningsgelegenheden zijn. De locatie van criminaliteit kan verklaard worden doordat deze plekken tot het ruimtelijk bewustzijn, de zogeheten *awareness space*, van daders behoren en deze zich dus bewust zijn van geschikte doelwitten in de omgeving. Het gebeurt echter ook dat daders

impulsief criminaliteit plegen en dit doen op plaatsen waar zij toevallig —of met een niet-criminele opzet— komen.

Zoals gesteld laat het verband tussen crimineel en niet-crimineel (reis)gedrag ons toe om criminaliteit te verklaren aan de hand van ruimere theoretische kaders. Als gevolg van dit verband kan echter ook de omgekeerde oefening gemaakt worden en kan men de algemene principes van criminele mobiliteit toepassen op niet-criminele mobiliteit. Om de mogelijkheden van deze benadering te verkennen, wordt gebruik gemaakt van een *case study*. Bij de keuze van een *case study* kan men verschillende technieken hanteren. Men kan gebruik maken van een typisch voorbeeld dat aan de verwachtingen of theoretische kaders beantwoordt om de kennis hierover verder uit te diepen. Er kan ook geopteerd worden voor een atypisch voorbeeld dat op het eerste zicht uitzonderlijk lijkt of dat niet aan de verwachtingen voldoet. Op die manier kan men kritische vragen stellen bij de verwachtingen of —door een diepgaandere analyse— vaststellen dat de casus onverwachts toch in het vooropgestelde kader past (Denscombe, 1998; Gerring, 2007; McKeown, 2004; Yin, 2009). Deze tweede strategie, het gebruik van een atypisch voorbeeld, wordt in deze bijdrage gehanteerd. Meer bepaald wordt aan de hand van de *journey-to-criminology* (een vorm van niet-crimineel gedrag) besproken hoe de verschillende principes rond *journey-to-crime* kunnen gekaderd worden. Concreet wordt hierbij gebruik gemaakt van een geval dat ons zowel inhoudelijk interessant als pragmatisch aangewezen lijkt: dat van Henk Elffers.

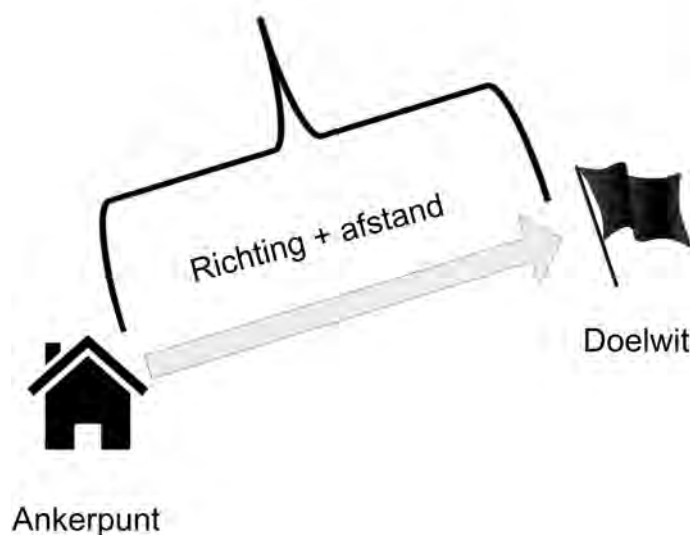
Het vervolg van de bijdrage is opgebouwd uit drie delen. Eerst wordt ingegaan op de elementen en algemene principes inzake dadermobiliteit, zoals deze in criminologische studies naar voor komen. Vervolgens worden deze componenten besproken voor de *journey-to-criminology* van Henk Elffers en wordt gekeken in hoeverre zijn criminologisch reisgedrag aan deze principes beantwoordt. Tot slot wordt teruggekoppeld naar de algemene principes inzake dadermobiliteit en wat de studie van een *case* als die van Henk Elffers ons hierover kan leren.

Mobiliteit van daders: Elementen en principes

De *routine activity theory* (Cohen & Felson, 1979; Felson & Cohen, 1980) stelt dat criminaliteit slechts kan plaatsvinden wanneer er een samenkomen (*convergence*) is van een gemotiveerde dader en een geschikt doelwit, zonder dat een bewaker of *guardian* —mogelijk elke derde persoon die dader noch slachtoffer is— in staat is om deze criminaliteit tegen te houden. Dit samenkomen impliceert dat daders en doelwitten zich verplaatsen doorheen tijd en ruimte. Deze verplaatsing kan ontleed worden in verschillende componenten. Een lezing van verschillend werk van Rengert (1992, 2004) laat ons toe er vier te onderscheiden. Een schematische voorstelling van criminele

mobiliteit is terug te vinden in Figuur 19.1. Een eerste component is het ankerpunt of startpunt. Daders zijn niet voortdurend op zoek naar criminele opportuniteiten. Als gevolg hiervan start de criminele trip op een bepaald moment en een bepaalde plaats. Een tweede aspect is de reisrichting. Daders zijn meer vertrouwd met reizen in een bepaalde richting, bijvoorbeeld omdat zij er werken of familie hebben wonen, en reizen in dezelfde richting voor het plegen van criminaliteit. Een derde aspect is de afstand. Zonder het overbruggen van afstand is er geen mobiliteit als dusdanig. Een vierde en laatste element is het doelwit zelf.

Figuur 19.1 Schematische voorstelling van de *journey-to-crime*

Ankerpunt

Het ankerpunt of startpunt van de criminele reis is de plaats waar daders vertrekken. Doorgaans wordt ervan uitgegaan dat dit de woonplaats van de dader is. Deze benadering heeft zowel inhoudelijke als praktische voordelen. Empirisch onderzoek heeft immers aangetoond dat de woonplaats een centrale plaats inneemt bij criminele patronen (Canter & Larkin, 1993). In dat geval is het inhoudelijk logisch om de woonplaats als ankerpunt te beschouwen. Daarnaast maakt veel *journey-to-crime* onderzoek gebruik van politiedata. Informatie over de woonplaats is in deze data vaak beschikbaar, terwijl informatie over andere ankerpunten vaak ontbreekt.

Nochtans kunnen ook andere ankerpunten een belangrijke rol spelen bij crimineel reisgedrag. In een studie naar dadermobiliteit in Sheffield stellen

Wiles & Costello (2000) dat veel criminele trips niet starten van de woonplaats van de daders, maar van de woonplaats van vrienden of van plaatsen waar daders zich in hun vrije tijd begeven (zoals sportclubs of uitgaansbuurten). Een gelijkaardig geluid is te horen bij Brantingham & Brantingham (1981, 1993a,b) die beschrijven hoe daders opereren in de buurt waar zij werken, winkelen of ontspannen. Samenplegers maken regelmatig gebruik van secundaire ankerpunten. Zij vertrekken bijvoorbeeld in de woonplaats van één van de daders, wat voor de overige dader(s) een secundair ankerpunt is (Bernasco, 2006). Daarnaast maken zij echter ook gebruik van ontmoetingsplaatsen of *convergence settings* om te vertrekken of afspraken te maken (Andresen & Felson, 2010; Felson, 2003, 2006b). Bernasco (2010) voegt daar nog aan toe dat daders ook opereren in buurten waar zij vroeger woonden, waarbij het effect van vroegere woonplaatsen afneemt naarmate het langer geleden is dat een dader van die plaats weg is verhuisd.

Sommige daders hebben zelfs geen vaste verblijfplaats of ankerpunt en reizen voortdurend rond. Een dergelijke leefwijze helpt hen om uit de handen van de politie te blijven (Beauregard et al. 2005; Hickey 2010, pp. 199–200; Holmes & De Burger 1988; Newton & Swoope 1987; Rossmo 2000, p. 91).

Als daders secundaire ankerpunten hanteren zonder dat hiermee rekening wordt gehouden in de studie van hun criminele patronen, ontstaat een systematische meetfout. Afstanden en reisrichting worden dan immers verkeerd berekend, waardoor de studie hiervan haar waarde grotendeels verliest. Wanneer afstand en reisrichting niet beantwoorden aan de algemene verwachtingen (*infra*), kan het daarom nuttig zijn na te gaan of er sprake is van secundaire ankerpunten.

Reisrichting

Onderzoek naar de reisrichting van crimineel gedrag is lange tijd ondervertegenwoordigd geweest. Men ging uit van een circulair pleegpatroon, hetzij rond de woonplaats, hetzij rond een secundair ankerpunt (Canter & Larkin, 1993; Kocsis et al., 2002; Kocsis & Harvey, 1997). Nochtans kunnen sommige elementen een dergelijk circulair patroon doorbreken (Canter, 2005). Empirische studies naar de criminele reisrichting zijn echter schaars. Costanzo et al. (1986) onderzochten de criminele reisrichting van daders die in dezelfde buurt vertrekken. Hieruit blijkt dat zij ook vaak in dezelfde richting reizen. Sindsdien hebben verschillende onderzoekers vastgesteld dat criminelen herhaaldelijk in dezelfde richting reizen, hetzij om criminaliteit te plegen (Goodwill & Alison, 2005; Kocsis et al., 2002; Lundrigan & Czarnomski, 2006), hetzij om lijken (Lundrigan & Canter, 2001) of gestolen wagens (Lu, 2003) na de feiten achter te laten. Van Daele & Bernasco (2012) besluiten daarom dat er een sterke individuele consistentie is in de reisrichting van criminaliteit. Deze consistentie wordt onder meer bepaald door de kenmerken van de omgeving (Frank et al., 2012, 2011).

Reisafstand

In tegenstelling tot reisrichting komt de criminele reisafstand in veel studies aan bod (bijv. Canter, 2008; Capone & Nichols, 1975; Fritzson, 2001; Gabor & Gottheil, 1984; Groff, 2011; Rattner & Portnov, 2007; Rhodes & Conly, 1981; Santtila et al., 2008; Turner, 1969; Vilalta, 2010; White, 1932). Als algemeen principe geldt dat de reisafstand doorgaans kort is en dat daders zelden verder reizen dan enkele kilometers. Op geaggregeerd niveau leidt dit tot een patroon van afstandsverval of *distance decay*. Dit houdt in dat de meeste feiten dichtbij huis worden gepleegd en dat het aantal feiten systematisch afneemt naarmate de afstand groter wordt. Hoewel wordt beargumenteerd dat een dergelijk patroon ook op individueel niveau zichtbaar is (Rengert et al., 1999), bestaat hier discussie over en geven verschillende auteurs aan dat ook hier sprake is van een individuele consistentie: daders die ver reizen, zijn geneigd om dit vaker te doen en ook daders die dicht bij huis blijven, houden doorgaans aan een dergelijk patroon vast (Barker, 2000; Smith et al., 2009; Townsley & Sidebottom, 2010; Van Daele, 2010). Op individueel niveau is het daarom veiliger om niet te spreken over afstandsverval. Wel kan men als algemeen principe stellen dat de meeste feiten dicht bij huis plaatsvinden.

Toch bestaan op dit principe uitzonderingen. Verschillende criminologische studies tonen aan dat mobiele daders bestaan en dat niet alle daders dicht bij huis opereren. Uit een studie naar brandstichting in Nieuw-Zeeland blijkt dat de afgelegde afstand kan oplopen tot 66km (Edwards & Grace, 2006). Voor overvallen in Nederland gaat het om afstanden tot wel 200km (van Koppen & Jansen, 1998). Sommige professionele dieven(bendes) reizen bewust naar andere steden of landen (Caputo, 2008; Morselli & Royer, 2008; Van Daele & Vander Beken, 2010), terwijl afgelegde afstanden van individuele daders kunnen herleid worden tot niet-criminele routines, zoals professionele reizen (Canter, 2008) of toerisme (Polišenská, 2008; Stangeland, 1998). Ondanks de algemene vaststelling dat daders doorgaans beperkte afstanden afleggen, tonen deze studies aan dat minstens een klein deel van de daders consistent verder reizen.

Doelwitkeuze

Een laatste element van de criminele trip is de doelwitkeuze. Bij de doelwitkeuze spelen nabijheid en vertrouwdheid een belangrijke rol (Rengert & Wasilchick, 1985). Aangezien inbrekers vaak in armere buurten leven, kan dit verklaren waarom de inbraakcijfers in dergelijke buurten hoog kunnen oplopen (Bowers & Johnson, 2005; Johnson & Bowers, 2004). Steden bevatten veel criminele doelwitten en vormen bovendien een centrum voor veel niet-criminele activiteiten (zoals bijvoorbeeld werk, uitgaan of winkelen). Veel mensen zijn daarom vertrouwd met de steden in hun omgeving, wat op

zijn beurt verklaart waarom daders vaak in steden opereren (Brantingham & Brantingham, 1995; Pyle et al., 1974; Rattner & Portnov, 2007). Andere daders hechten meer belang aan de aantrekkelijkheid van doelwitten. Zij kiezen doelwitten waarvan zij verwachten dat deze meer zullen opleveren (Morselli & Royer, 2008). Voor inbrekers betekent dit dat zij opereren in rijkere buurten hoewel zij hier minder mee vertrouwd zijn. Zij gaan met andere woorden actief op zoek naar geschikte doelwitten (Cromwell et al. 1991, pp. 50–51; Maguire & Bennett 1982, pp. 21–22; Mawby 2001, pp. 71–73; Rengert & Wasilchick 1985, p. 66; Van Daele & Vander Beken 2011).

Henk Elffers en de *journey-to-criminology*¹

Ankerpunt

Henk Elffers heeft gedurende zijn professionele loopbaan nagenoeg slechts één ankerpunt gehad. Als geboren Amsterdammer is de Nederlandse hoofdstad sinds jaar en dag zijn vaste verblijfplaats. In de kantlijn kunnen we vermelden dat hij als kind nog in Schiedam heeft gewoond. Zijn residentiële geschiedenis kan daarom een invloed uitoefenen op zijn verplaatsingsgedrag (Bernasco, 2010). Gezien deze periode zich in een ver verleden bevindt en het effect van vroegere woonplaatsen systematisch afneemt doorheen de tijd, kunnen we echter gerust stellen dat Amsterdam als ankerpunt van zijn *journey-to-criminology* kan beschouwd worden. Het hanteren van de wettelijke verblijfplaats als ankerpunt leidt daarom geenszins tot een systematische fout bij de berekening van reisafstand en reisrichting.

Reisrichting

Hoewel de aantrekkingskracht van Schiedam ons te lang geleden lijkt om te kunnen spreken van een secundair ankerpunt, stellen we vast dat Henks reisrichting vooral zuidwaarts is geweest. We kunnen daarom stellen dat zijn dominante reisrichting een sterke consistentie vertoont (zie ook Goodwill & Alison, 2005; Van Daele & Bernasco, 2012). Na vader geworden te zijn, reisde hij dagelijks in zuidoostelijke richting, naar Utrecht. Hierna pendelde hij gedurende lange tijd (20 jaar) naar Rotterdam. Vervolgens combineerde hij het reizen naar het NSCR te Leiden met een deeltijds hoogleraarschap in Antwerpen. De zuidwaartse spoorverbinding vanuit Amsterdam —inclusief de intussen ter zielen gegane Benelux-trein— kent voor Henk dan ook geen geheimen. Zelfs met de verhuis van het NSCR naar Amsterdam en een hoogleraarschap aan de Vrije Universiteit, bleef Henk zuidwaarts reizen, al ruilde hij hierbij de trein voor de fiets.

¹De verkregen informatie werd samengesteld op basis van 2 bronnen. Een eerste omvat persoonlijke communicatie met Wim Bernasco. Een tweede bron bestaat uit van Wijk (2012).

Een deel van deze consistentie kan verklaard worden vanuit puur geografisch perspectief: in oostelijke en noordoostelijke richting zijn de universiteiten in respectievelijk Twente en Groningen behoorlijk veraf gelegen en in noordelijke en westelijke richting vindt men vanuit Amsterdam vooral veel water. Daarnaast kan men ook andere externe factoren koppelen (bijv. weerkwaliteit, biervoorkeur) aan de voorkeur om in zuidelijke richting te reizen, al is het zonder diepgaandere analyse van de *case* niet mogelijk om voor elk van deze factoren uitsluitsel te geven. Zijn studiereizen naar het zonnige Australië en betrokkenheid bij het Belgisch tijdschrift *Panopticon* kunnen echter wel fungeren als indicaties voor bovenvermelde externe factoren.

Reisafstand

Ondanks de algemene bevinding dat de afgelegde afstand van criminele en niet-criminele activiteiten doorgaans beperkt blijft, geldt dit niet voor Henk Elffers. De trip tussen Amsterdam en Antwerpen bedraagt om en bij de 150km. Naar Rotterdam (60km), Utrecht en Leiden (beide 40km) is de reisafstand merkkelijk korter. Toch stellen we vast dat ook deze afstanden groter zijn dan wat in de criminologische literatuur als gebruikelijk wordt aanzien (supra). Enkel de meer recente dagelijkse trip naar Amsterdam-Zuid lijkt aan het traditioneel reispatroon te beantwoorden. Ook de sequentie van de verschillende patronen, roept vragen op. Barker (2000) stelt dat inbrekers verder gaan reizen naarmate zij meer ervaren worden. Henk is echter net minder ver gaan reizen, aangezien zijn laatste werkplekken, het NSCR en de Vrije Universiteit in Amsterdam, beide op dezelfde locatie en nabij zijn ankerpunt gelegen zijn.

Doelwitkeuze

Een laatste element omvat de eigenlijke doelwitkeuze. We kunnen er niet omheen dat de *opportunity structure* (Pyle et al., 1974) voor academici relatief beperkt is. Elffers (2004, p. 186) geeft zelf aan dat richting en afstand ondergeschikt kunnen zijn aan de uiteindelijke doelwitkeuze: “om de kroonjuwelen te stelen, moet je naar het koninklijk paleis”. Zijn tewerkstelling aan de Universiteit Utrecht kan bijvoorbeeld gezien worden als een keuze voor een specifiek doelwit, waarbij reisrichting en -afstand slechts een secundaire rol spelen in een baan die combineerbaar was met het vaderschap. Hetzelfde kan gelden voor zijn keuze om het NSCR in Leiden te vervoegen: als NWO-instituut is de structuur een droom voor veel criminologische onderzoekers. Henks keuze om dit te combineren met een job als hoogleraar aan de VU zou men dan kunnen beschouwen als een *intervening opportunity* (Elffers et al., 2008; Stouffer, 1960). Men mag echter niet vergeten dat deze doelwitten slechts iets meer dan een decennium de mobiliteit van Henk Elffers hebben bepaald. Alles terugbrengen tot een beperktheid aan doelwitten, zou af-

breuk doen aan zijn dagelijkse verplaatsing naar Rotterdam gedurende 20 jaar. Hierbij speelt echter het aspect vertrouwdsheid een grote rol: hij was bekend met verscheidene onderzoekaspecten aan de Erasmus Universiteit en promoveerde er zelf op een proefschrift rond belastingontduiking.

Discussie

De studie van het mobiliteitsgedrag van Henk Elffers geeft een ietwat atypisch patroon weer: hij heeft grote —zij het de laatste jaren afnemende— afstanden afgelegd bij zijn professioneel reisgedrag en vertoont hierbij een sterke consistentie inzake richting. Nochtans is er geen sprake van secundaire ankerpunten welke de richtingsconsistentie en de grote afstanden zouden kunnen verklaren, wel integendeel. Henk heeft doorheen zijn professionele carrière immers steeds Amsterdam als uitvalsbasis gehad. Wanneer we dit vergelijken met de dadertypologie van Rossmo (1997, 2000), lijkt de reisafstand van Henk Elffers te beantwoorden aan die van een *poacher*, aangezien deze naar andere steden en gebieden reist in zijn zoektocht naar een doelwit.

Een dergelijke gevalstudie leert ons ook iets over *journey-to-crime* onderzoek. Vanuit een vereenvoudigde rationele keuze-benadering wordt vaak gesteld dat reisgedrag in een min of meer circulair patroon rond de verblijfplaats plaatsgrijpt (aangezien dit het centrum van alle activiteit is, letterlijk en figuurlijk) en dat de afgelegde afstanden beperkt zijn (aangezien reizen tijd en geld kost). Noch het circulair reisgedrag, noch de beperkte afstanden zijn op de professionele carrière van Henk Elffers van toepassing. Omwille van de atypisch grote afstanden, zou zijn verplaatsingsgedrag uit de analyses geweerd kunnen worden (bijv. Barker, 2000; Fritzon, 2001; Turner, 1969). Dit zou jammer zijn, niet enkel omdat we dan een boeiend academicus uit het oog verliezen, maar ook omdat we dan dreigen terecht te komen in een *self-fulfilling prophecy* met betrekking tot crimineel reisgedrag: we bestuderen enkel korte afstanden en besluiten hieruit dat overwegend korte afstanden worden afgelegd. Dit besluit als dusdanig is misschien niet fout — korte afstanden komen het vaakst voor. De achterliggende redenering loopt echter duidelijk spaak en moet daarom herzien worden (Smith et al., 2009).

Ook de vaak gebruikte criteria voor het definiëren van een opportuniteitsstructuur —bevolkingsdichtheid en verstedelijking (Pyle et al., 1974)— leveren geen verklaring op voor Henks reisgedrag. Amsterdam is immers de grootste Nederlandse stad. Een kritische blik op deze opportuniteitsstructuur levert wel een mogelijke verklaring op. Voor een academische criminologische carrière als die van Henk Elffers, is deze opportuniteitsstructuur immers te herleiden tot de locatie van een beperkt aantal universitaire en andere academische locaties. Op die manier lijkt zijn reisgedrag rationeel en past het wel binnen de bestaande theoretische kaders.

Wat dit patroon ons tot slot leert met betrekking tot de principes van (crimineel) reisgedrag is dat afwijkende patronen bestaan, dat deze interessant kunnen zijn en dat de rationaliteit van deze patronen niet noodzakelijk herleid kan worden tot een systematische meetfout die te corrigeren is door een tweede, tot dan toe onbekend ankerpunt, te hanteren voor het maken van de berekeningen.

Literatuur

- Andresen, M. & Felson, M. (2010). The impact of co-offending. *British Journal of Criminology*, 50(1):66–81.
- Barker, M. (2000). The criminal range of small-town burglars. In: Canter, D. & Alison, L. J., redactie, *Profiling property crimes*, Offender profiling series, pp 57–73. Aldershot, Ashgate.
- Beauregard, E., Proulx, J., & Rossmo, K. (2005). Spatial patterns of sex offenders: Theoretical, empirical, and practical issues. *Aggression and Violent Behavior*, 10(5):579–603.
- Bernasco, W. (2006). Co-offending and the choice of target areas in burglary. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 3(3):139–155.
- Bernasco, W. (2009). Foraging strategies of homo criminalis: Lessons from behavioral ecology. *Crime Patterns and Analysis*, 2(1):5–16.
- Bernasco, W. (2010). A sentimental journey to crime: Effects of residential history on crime location choice. *Criminology*, 48(2):389–417.
- Bowers, K. & Johnson, S. (2005). Domestic burglary repeats and space-time clusters. *European Journal of Criminology*, 2(1):67–92.
- Brantingham, P. & Brantingham, P. (1981). Notes on the geometry of crime. In: Brantingham, P. & Brantingham, P., redactie, *Environmental criminology*, pp 27–54. Beverly Hills, Sage.
- Brantingham, P. & Brantingham, P. (1993a). Environment, routine and situation: Toward a pattern theory of crime. In: Clarke, R. & Felson, M., redactie, *Routine activity and rational choice*, Advances in Criminological Theory, pp 259–294. New Brunswick, Transaction Publishers.
- Brantingham, P. & Brantingham, P. (1993b). Nodes, paths and edges: Considerations on the complexity of crime and the physical environment. *Journal of Environmental Psychology*, 13(1):3–28.
- Brantingham, P. & Brantingham, P. (1995). Criminality of place: Crime generators and crime attractors. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 3(3):5–26.
- Canter, D. (2005). Confusing operational predicaments and cognitive explorations: Comments on rosmo and snook et al. *Applied Cognitive Psychology*, 19(5):663–668.
- Canter, D. (2008). Geographic profiling of criminals. In: Canter, D., redactie, *Principles of geographical offender profiling*, Psychology, Crime and

- Law, pp 197–220. Aldershot, Ashgate.
- Canter, D. & Larkin, P. (1993). The environmental range of serial rapists. *Journal of Environmental Psychology*, 13(1):63–69.
- Capone, D. & Nichols, W. (1975). Crime and distance: An analysis of offender behavior in space. *Proceedings of the Association of American Geographers*, 7(1):45–49.
- Caputo, D. (2008). The south american theft groups: An overview of a transnational criminal network and strategies for field enforcement. *Police Quarterly*, 11(3):271–288.
- Cohen, L. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4):588–608.
- Costanzo, M., Halperin, W., & Gale, N. (1986). Criminal mobility and the directional component in journeys to crime. In: Figlio, R., Hakim, S., & Rengert, G., redactie, *Metropolitan crime patterns*, pp 73–95. Monsey, Criminal Justice Press.
- Cromwell, P., Olson, J., & Avary, D. W. (1991). *Breaking and entering: An ethnographic analysis of burglary*. Studies in crime, law and justice. Newbury Park, Sage.
- Denscombe, M. (1998). *The good research guide for small-scale social research projects*. Buckingham, Open University Press.
- Edwards, M. & Grace, R. (2006). Analysing the offence locations and residential base of serial arsonists in New Zealand. *Australian Psychologist*, 41(3):219–226.
- Elffers, H. (2004). Decision models underlying the journey to crime. In: Bruinsma, G., Elffers, H., & de Keijser, J., redactie, *Punishment, places and perpetrators: Developments in criminology and criminal justice research*, pp 182–195. Cullompton, Willan Publishing.
- Elffers, H., Reynald, D., Averdijk, M., Bernasco, W., & Block, R. (2008). Modelling crime flow between neighbourhoods in terms of distance and of intervening opportunities. *Crime Prevention and Community Safety*, 10(2):85–96.
- Felson, M. (2002). *Crime and everyday life*. Thousand Oaks, Sage, 3 edition.
- Felson, M. (2003). The process of co-offending. In: Smith, M. & Cornish, D., redactie, *Theory for Practice in Situational Crime Prevention*, volume 16 of *Crime prevention studies*, pp 149–167. Monsey, Criminal Justice Press.
- Felson, M. (2006a). *Crime and nature*. Thousand Oaks, Sage.
- Felson, M. (2006b). *The ecosystem for organized crime*. Helsinki, Heuni.
- Felson, M. (2008). Routine activity approach. In: Wortley, R. & Mazerolle, L., redactie, *Environmental criminology and crime analysis*, Crime science series, pp 70–77. Cullompton, Willan publishing.
- Felson, M. & Cohen, L. (1980). Human ecology and crime: A routine-activity approach. *Human Ecology*, 8(4):389–406.
- Frank, R., Andresen, M., & Brantingham, P. (2012). Criminal directionality and the structure of urban form. *Journal of Environmental Psychology*,

- 32(1):37–42.
- Frank, R., Dabbaghian, V., Reid, A., Singh, S., Cinnamon, J., & Brantingham, P. (2011). Power of criminal attractors: Modeling the pull of activity nodes. *The Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 14(1).
- Fritzon, K. (2001). An examination of the relationship between distance travelled and motivational aspects of firesetting behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 21(1):45–60.
- Gabor, T. & Gottheil, E. (1984). Offender characteristics and spatial mobility: An empirical study and some policy implications. *Canadian Journal of Criminology*, 26(3):267–281.
- Gerring, J. (2007). *Case study research: principles and practices*. New York, Cambridge University Press.
- Goodwill, A. M. & Alison, L. J. (2005). Sequential angulation, spatial dispersion and consistency of distance attack patterns from home in serial murder, rape and burglary. *Psychology Crime & Law*, 11(2):161–176.
- Groff, E. (2011). Exploring 'near': Characterizing the spatial extent of drinking place influence on crime. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 44(2):156–179.
- Hickey, E. (2010). *Serial murderers and their victims*. Belmont, Wadsworth, 5 edition.
- Holmes, R. & De Burger, J. (1988). *Serial murder*. Newbury Park, Sage.
- Johnson, S. & Bowers, K. (2004). The burglary as clue to the future: The beginnings of prospective hot-spotting. *European Journal of Criminology*, 1(2):237–255.
- Johnson, S., Summers, L., & Pease, K. (2009). Offender as forager? A direct test of the boost account of victimization. *Journal of Quantitative Criminology*, 25(2):181–200.
- Kocsis, R., Cooksey, R., Irwin, H., & Allen, G. (2002). A further assessment of 'circle theory' for geographic psychological profiling. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 35(1):43–62.
- Kocsis, R. & Harvey, I. (1997). An analysis of spatial patterns in serial rape, arson, burglary: The utility of the circle theory of environmental range for psychological profiling. *Psychiatry, Psychology and Law*, 4(2):195–206.
- Lu, Y. (2003). Getting away with the stolen vehicle: An investigation of journey-after-crime. *The Professional Geographer*, 55(4):422–433.
- Lundrigan, S. & Canter, D. (2001). Spatial patterns of serial murder: An analysis of disposal site location choice. *Behavioral Sciences and the Law*, 19(4):595–610.
- Lundrigan, S. & Czarnomski, S. (2006). Spatial characteristics of serial sexual assault in New Zealand. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 39(2):218–231.
- Maguire, M. & Bennett, T. (1982). *Burglary in a dwelling: The offence, the offender and the victim*. Cambridge studies in criminology. London, Heinemann.

- Mawby, R. (2001). *Burglary*. Crime and Society Series. Cullompton, Willan Publishing.
- McKeown, T. (2004). Case studies and the limits of the quantitative world-view. In: Brady, H. & Collier, D., redactie, *Rethinking social inquiry: Diverse tools, shared standards*, pp 139–167. Lanham, Rowman and Littlefield.
- Morselli, C. & Royer, M.-N. (2008). Criminal mobility and criminal achievement. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45(1):4–21.
- Newton, M. & Swoope, E. (1987). Geoforensic analysis of localized serial murder: The Hillside stranglers located.
- Polišenská, A. V. (2008). A qualitative approach to the criminal mobility of burglars: Questioning the ‘near home’ hypothesis. *Crime Patterns and Analysis*, 1(1):47–60.
- Pyle, G., Hanten, E., Williams, P., Pearson, A., & Doyle, G. (1974). *The spatial dynamics of crime*. Chicago, University of Chicago.
- Rattner, A. & Portnov, B. (2007). Distance decay function in criminal behavior: A case of Israel. *Annals of Regional Science*, 41(3):673–688.
- Rengert, G. (1992). The journey to crime: Conceptual foundations and policy implications. In: Evans, D., Fyfe, N., & Herbert, D., redactie, *Crime, Policing and Place: Essays in environmental criminology*, pp 109–117. London, Routledge.
- Rengert, G. (2004). The journey to crime. In: Bruinsma, G., Elffers, H., & de Keijser, J., redactie, *Punishment, Places and Perpetrators: Developments in Criminology and Criminal Justice Research*, pp 169–181. Cullompton, Willan Publishing.
- Rengert, G., Piquero, A., & Jones, P. (1999). Distance decay reexamined. *Criminology*, 37(2):427–446.
- Rengert, G. & Wasilchick, J. (1985). *Suburban burglary: A time and a place for everything*. Springfield, Thomas.
- Rhodes, W. & Conly, C. (1981). Crime and mobility: An empirical study. In: Brantingham, P. & Brantingham, P., redactie, *Environmental Criminology*, pp 167–188. Beverly Hills, Sage.
- Rossmo, K. (1997). Geographic profiling. In: Jackson, J. & Bekerian, D., redactie, *Offender profiling: Theory, research and practice*, pp 159–175. Chichester, Wiley.
- Rossmo, K. (2000). *Geographic profiling*. Boca Raton, CRC Press.
- Santtila, P., Laukkanen, M., Zappala, A., & Bosco, D. (2008). Distance travelled and offence characteristics in homicide, rape, and robbery against business. *Legal and Criminological Psychology*, 13(2):345–356.
- Sherman, L. (1995). Hot spots of crime and criminal careers of places. In: Eck, J. & Weisburd, D., redactie, *Crime and Place*, Crime Prevention Studies, pp 35–52. Monsey, Criminal Justice Press.
- Smith, W., Bond, J., & Townsley, M. (2009). Determining how journeys-to-crime vary: Measuring inter- and intra-offender crime trip distributions.

- In: Weisburd, D., Bernasco, W., & Bruinsma, G., redactie, *Putting crime in its place: Units of analysis in geographic criminology*, pp 217–236. New York, Springer.
- Stangeland, P. (1998). Other targets or other locations? An analysts of opportunity structures. *British Journal of Criminology*, 38(1):61–77.
- Stouffer, S. (1960). Intervening opportunities and competing migrants. *Journal of Regional Science*, 2(1):1–26.
- Tobler, W. (1970). A computer movie simulating urban growth in the Detroit Region. *Economic Geography*, 46(2):234–240.
- Townsley, M. & Sidebottom, A. (2010). All offenders are equal, but some are more equal than others: Variation in journeys to crime between offenders. *Criminology*, 48(3):897–917.
- Turner, S. (1969). Delinquency and distance. In: Sellin, T. & Wolfgang, M., redactie, *Delinquency: Selected Studies*, pp 11–26. New York, Wiley.
- Van Daele, S. (2010). Mobility and distance decay at the aggregated and individual level. In: Cools, M., De Ruyver, B., Easton, M., Pauwels, L., Ponsaers, P., Vande Walle, G., Vander Beken, T., Vander Laenen, F., Vermeulen, G., & Vynckier, G., redactie, *Safety, societal problems and citizens' perceptions: New empirical data, theories and analyses*, Governance of Security research paper series, pp 41–59. Antwerp, Maklu.
- Van Daele, S. & Bernasco, W. (2012). Exploring directional consistency in offending: The case of residential burglary in The Hague. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 9(2):135–148.
- Van Daele, S. & Vander Beken, T. (2010). Journey to crime of 'itinerant crime groups'. *Policing - An International Journal of Police Strategies & Management*, 33(2):339–353.
- Van Daele, S. & Vander Beken, T. (2011). Out of sight, out of mind? Awareness space and mobile offenders. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 19(2):125–137.
- van Koppen, P. & Jansen, R. (1998). The road to robbery: Travel patterns in commercial robberies. *British Journal of Criminology*, 38(2):230–246.
- van Wijk, J. (2012). Een interview met Henk Elffers. *De Criminoloog*, 4(11):1–3.
- Vilalta, C. (2010). Correlates of distance to crime in Mexico City. *Global Crime*, 11(3):298–313.
- White, C. (1932). The relations of felonies to environmental factors in Indianapolis. *Social Forces*, 10(4):498–509.
- Wiles, P. & Costello, A. (2000). *The 'road to nowhere': The evidence for travelling criminals*. Home Office Research Study 207. London, Home Office.
- Yin, R. (2009). *Case study research: Design and methods*. Applied social research methods series. Thousand Oaks, Sage, 4 edition.
- Zipf, G. (1949). *Human behavior and the principle of least-effort*. New York, Hafner.

20 Waarom is besmettelijkheid geen besmettelijkheid?

Marlijn Peeters, Guillaume Beijers & Jasper van der Kemp

Besmettelijkheid: De stand van zaken

Wanneer er meerdere inbraken kort na elkaar, in elkaars nabijheid worden gepleegd, worden deze inbraken *near-repeat* inbraken genoemd (Morgan, 2000), nabije-herhaalde inbraken. Het bestaan van herhaalde en nabije-herhaalde inbraken is in diverse onderzoeken in Nederland en in het buitenland aangetoond (Bernasco, 2007, 2008; Johnson et al., 2007; López, 2007; Peeters et al., 2009; Sajtos, 2009; van der Kemp et al., 2010). De verspreiding van herhaalde inbraken is te vergelijken met hoe infectieziekten zich verspreiden. De nieuwe besmettingen vinden plaats in de buurt (in zowel tijd als ruimte) van eerdere ziektegevallen. Bij woninginbraak lijkt een eerste inbraak gedurende enige tijd voor een verhoogde kans op een inbraak in de omgeving te zorgen. Dit verschijnsel wordt ook wel besmettelijkheid genoemd. Maar is er werkelijk sprake van besmettelijkheid?

Hoewel er veel onderzoek is gedaan naar besmettelijkheid van woninginbraak, waarbij besmettelijkheid regelmatig wordt aangetoond, blijft het de vraag of besmettelijkheid wel echt bestaat. Soms wordt verondersteld dat het voortkomt uit dezelfde dader die zijn voorbereidingen nogmaals benut (Bernasco, 2008; Bowers & Johnson, 2004; Mehlbaum & van der Weele, 2011), of inbrekers die elkaar tips geven over een goed adres, of een goede buurt. Door de lage oplossingspercentages van woninginbraak kan dit echter niet empirisch worden getoetst (vergelijk Bernasco, 2008). Hierdoor blijft er onzekerheid bestaan over de oorzaak en daarmee de houdbaarheid van het idee van besmettelijkheid.

Henk blijft zich met ons afvragen of er niet een andere verklaring te vinden is voor besmettelijkheid (Peeters et al., 2012b). De oorzaak moet wellicht eerder gezocht worden in het moment van ontdekking en aangifte bij de politie dan het bestaan van besmettelijkheid. Een andere verklaring kan bijvoorbeeld zijn dat een inbreker meerdere inbraken achter elkaar pleegt in een run, waardoor er besmettelijkheid lijkt te zijn, terwijl deze niet echt bestaat.

Analyse van besmettelijkheid¹

Om te onderzoeken of er sprake is van besmettelijkheid van inbraak, worden alle paren van inbraak in een bepaald gebied over een bepaalde tijd geanalyseerd. Als er sprake is van besmettelijkheid worden paren die ruimtelijk dicht bij elkaar liggen ook in tijd dicht bij elkaar gevonden. Bij besmettelijkheid is dit aantal hoger dan men op grond van toeval zou verwachten. Ratcliffe's near-repeat-calculator is een freeware programma dat zulke analyses kan uitvoeren (Ratcliffe, 2008). Een beschrijving van deze analysemethode kan worden gevonden in Johnson et al. (2007) en Bernasco (2007). Hier volgt een korte weergave. Een besmettelijkheidsanalyse gaat na of het aantal geobserveerde paren binnen een tijd-ruimtelijke band hoger of lager is dan op grond van het voorkomen van paren in de marges van de betreffende kruistabel van ruimtelijke afstand X temporele afstand (Knox-tabel) kan worden verwacht. Van alle inbraken wordt de datum, tijd en locatie van de inbraak geregistreerd in de politiedata. Deze gegevens worden in het analyseprogramma gebruikt om de afstand en tijd tussen verschillende inbraken te registreren. In Tabel 20.1 is een Knox-tabel te zien die weergeeft of een besmettelijkheidspatroon voorkomt. Het is vooral belangrijk om naar de linkerbovenhoek van de tabel te kijken. Komen er op korte tijd en korte afstand van een eerdere inbraak nieuwe inbraken voor? Als uit de waarde in zo'n cel blijkt dat er significant meer inbraken worden gepleegd dan verwacht, is er sprake van een besmettelijkheidspatroon.

Tabel 20.1 Knox-tabel van oververtegenwoordigingsfactoren van inbraakparen in tijd- en ruimte-banden (Data Tilburg 2006–2011 N=8,910)

	t/m 1 dag	2 dagen	3 dagen	> 3 dagen
Zelfde locatie ('herhaling')	47.54*	6.33*	3.37*	3.37*
1 tot 500 meter	1.78*	1.25*	1.21*	1.09*
501 tot 1000 meter	1.15*	1.05*	1.02	1.03*
1001 tot 1500 meter	.99	1.02	1.03*	1.05*
Meer dan 1500 meter	.98	1.00	1.00	1.00

* Verschilt significant van 1 ($\alpha = .05$, Monte-Carlo-resampling test)
(>1 oververtegenwoordiging, < 1 ondervertegenwoordiging)

In Tabel 20.1 is te zien dat er sprake is van duidelijk meer paren in de cel 'zelfde locatie'/'binnen een dag' dan men op grond van het totaal aantal paren 'zelfde locatie' en het totaal aantal paren 'binnen één dag' proportioneel zou verwachten. Dit betekent niet per definitie dat er in dezelfde

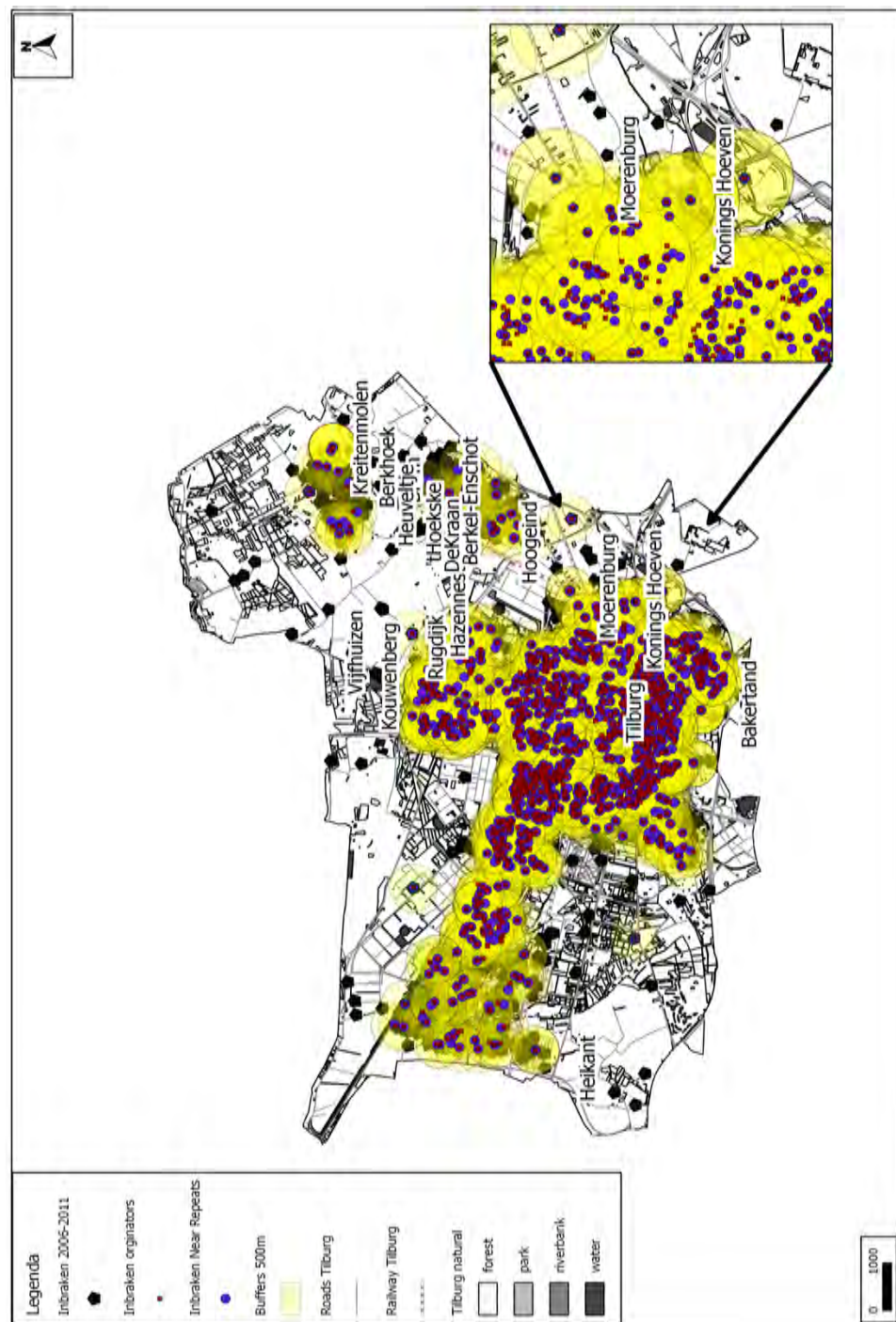
¹Deze paragraaf is gebaseerd op ongepubliceerd werk van Henk Elffers.

woning binnen 1 dag opnieuw wordt ingebroken. Dit kunnen ook appartementen zijn die in hetzelfde gebouw zitten en daardoor dezelfde geografische locatie krijgen. Er is meer dan 47 maal zo vaak sprake van zo een paar. Dit betekent echter niet dat er heel veel van zulke paren zijn. Als immers de kans op zo een paar onder de nulhypothese van geen samenhang tijdsafstand/ruimteafstand heel klein is, dan is dat ook zo onder de alternatieve hypothese: 47 maal heel klein is ook nog klein. De tabel laat verder zien dat er op relatief korte afstanden en weinig tijdsverloop sprake is van meer paren inbraken dan verwacht.

Hoewel door middel van deze analyse aangetoond kan worden of er sprake is van besmettelijkheid, verklaart de analyse niet of de vervolginbraak ook werkelijk zijn oorsprong vindt in de originele inbraak. Het is enkel een tel-mechanisme dat niet ingaat op de mogelijke relatie tussen de twee inbraken, maar dat enkel kijkt naar de tijd-ruimtelijke relatie.

In Figuur 20.1 is de geografische weergave van het besmettelijkheidspatroon geprojecteerd ten op zichten van de andere inbraken (de zwarte vijfhoeken). Rondom elke eerste inbraak (*originator* genoemd, in rood) uit een besmet paar is de straal van 500 meter als buffer zichtbaar (de gele cirkel). De inbraak die zich binnen die afstandsband bevindt én binnen 3 dagen (de nabije-herhaling, blauwe stippen) heeft afgespeeld is zichtbaar in die buffer. In het ingezoomde detail is te zien dat er veel overlap is van de bufferzones. Hierbij moeten wij opmerken dat elke bufferzone bij één *originator* hoort en daarbij ook maar één nabije-herhaling.

Figuur 20.1 Besmettelijkheid alle inbraken met buffer 500m en detail

Gebruik van data en beperkingen

In de vorige paragraaf werd gesteld dat het analyseprogramma van Ratcliffe (2008) gebruik maakt van de datum, tijd en locatie van de inbraak om de mate van besmettelijkheid te analyseren. Hieruit komt een duidelijk beeld naar voren met betrekking tot de besmettelijkheid van woninginbraak. Echter, wanneer de data kritisch wordt onderzocht doet zich een probleem voor. Hoewel in de data gedetailleerd is terug te vinden op welk tijdstip er aangifte is gedaan van de inbraak, is de exacte tijd van de inbraak zelf niet altijd bekend. Deze exacte tijd is voor de besmettelijkheidsanalyse het meest interessant, maar bijna nooit voorhanden want deze is onbekend bij de slachtoffers. Wat is de consequentie hiervan voor besmettelijkheidsanalyses?

In de politiedata zijn twee tijden van inbraak te vinden, namelijk de begintijd en de eindtijd. De begintijd wordt gezien als het laatste moment waarop zeker gesteld kan worden dat er nog niet was ingebroken. De eindtijd is het moment van ontdekking, waarop zeker is dat al is ingebroken. Afhankelijk van de grootte van het verschil tussen begin- en eindtijd kan meer of minder precies worden vastgesteld op welk tijdstip de inbraak is gepleegd. In geval van een inbraak op heterdaad zijn de eind- en de begintijd hetzelfde, het is namelijk exact bekend op welk moment de inbraak is gepleegd. Wanneer iemand echter 's ochtends naar zijn werk vertrekt en 's avonds als hij thuiskomt de inbraak ontdekt, zit er 8 of soms wel 10 uur tussen de begin- en eindtijd. Welke tijd het daadwerkelijke moment van inbraak het beste benadert is niet bekend.

Bij de analyse van besmettelijkheid moet een keuze gemaakt worden welk tijdstip gebruik wordt om de analyse uit te voeren. In veel onderzoeken wordt gekozen voor de eindtijd. Dit is het eerste moment waarop geconstateerd wordt dat de inbraak gepleegd is (Bernasco, 2008; Johnson et al., 2007; Peeters et al., 2012b; van der Kemp et al., 2010). Er is echter nooit onderzocht welke invloed deze keuze heeft op het vóórkomen van besmettelijkheid. Het volgende voorbeeld van enkele inbraken bij elkaar in de buurt illustreert dit.

- Persoon A vertrekt 's morgens om 07.00 uur en komt om 19.00 thuis en ziet dat er is ingebroken.
- Persoon B vertrekt om 13.00 en komt om 14.00 weer thuis en ziet dat er is ingebroken.
- Persoon C vertrekt om 13.00 en komt 23.00 thuis en ziet dat er is ingebroken.

Wanneer je een besmettelijkheidsanalyse uitvoert op de bovenstaande data, waarbij je gebruik maakt van de eindtijd, is hier wellicht sprake van besmettelijkheid. Er wordt gebruik gemaakt van de eindtijden 14.00, 19.00 en

23.00. De notie waar hier, en in veel besmettelijkheidsonderzoek, aan voorbij wordt gegaan, is dat er wellicht sprake is van een dader die tussen 13.00 en 14.00 alle drie de inbraken heeft gepleegd. Er is hier dus geen sprake van besmettelijkheid, maar van meerdere inbraken die achter elkaar worden gepleegd.

Hoewel eindtijd bruikbaar is om besmettelijkheid te onderzoeken, kan het zorgen voor vertekening in de resultaten. Ook in Peeters et al. (2012a) werd al wordt beschreven dat het niet duidelijk was of er sprake was van besmettelijkheid, of van meerdere inbraken in een run. Hoeveel deze beperking van de data de analyse kan vertekenen is nooit verder onderzocht. In de volgende paragraaf richten wij ons op de ontdekkingstijd van inbraak. Hoe groot is het tijdvak tussen de begin- en de eindtijd van een inbraak? Kan er op basis van dit tijdvak gebruik worden gemaakt van de politiedata voor een besmettelijkheidsanalyse, of is een bewerking van de data noodzakelijk om onderscheid te maken tussen besmettelijkheid en meerdere inbraken in één run?

Run of besmettelijkheid?

Het probleem is het definiëren wanneer er sprake is van een run en wanneer van besmettelijkheid. Er kan sprake zijn van een run als er een nabije inbraak binnen enkele uren en op een korte afstand wordt gepleegd. Maar hoe deze parameters kunnen worden gedefinieerd en hoe deze afwijken van besmettelijkheid is de vraag.

Het criterium ‘binnen enkele’ uren wekt de suggestie dat we exact weten wanneer een inbraak gepleegd is. Dat weten we in Tilburg bij ongeveer 17 procent van de geregistreerde inbraken, de ‘heterdaadzaken’. Bij de anderen weten we de begin- en eindtijd. Het verschil tussen deze twee tijden is de bandbreedte waarbinnen de inbraak heeft plaatsgevonden, de ontdekkings-tijd. Die bandbreedte varieert sterk. In tabel 20.2 is weergegeven hoe groot deze bandbreedte kan zijn.

Er blijkt een groot verschil te zijn in de bandbreedte. Bij ongeveer 30 procent blijft de onzekerheid van het juiste moment beperkt tot een bandbreedte van een half uur, bij de helft is dit minder dan 6 uur. Dat lijkt mee te vallen. Echter bij 20 procent is de onzekerheid over het moment meer dan een etmaal. Dit zijn momenten waarop bewoners meer dan een dag afwezig zijn, zoals bij een vakantie. Ten opzichte van alle inbraken is dit slechts een beperkt deel van de inbraken, maar deze verschillen kunnen grote invloed hebben op te ondernemen acties, zoals bijvoorbeeld de besmettelijkheids-surveillance die wordt toegepast door de politie (Elffers et al., 2012; Peeters et al., 2012a).

Het begrip ‘binnen enkele uren’ wordt voor onze analyse als volgt geoperationaliseerd. Allereerst moet nauwkeurig bekend zijn wanneer een inbraak

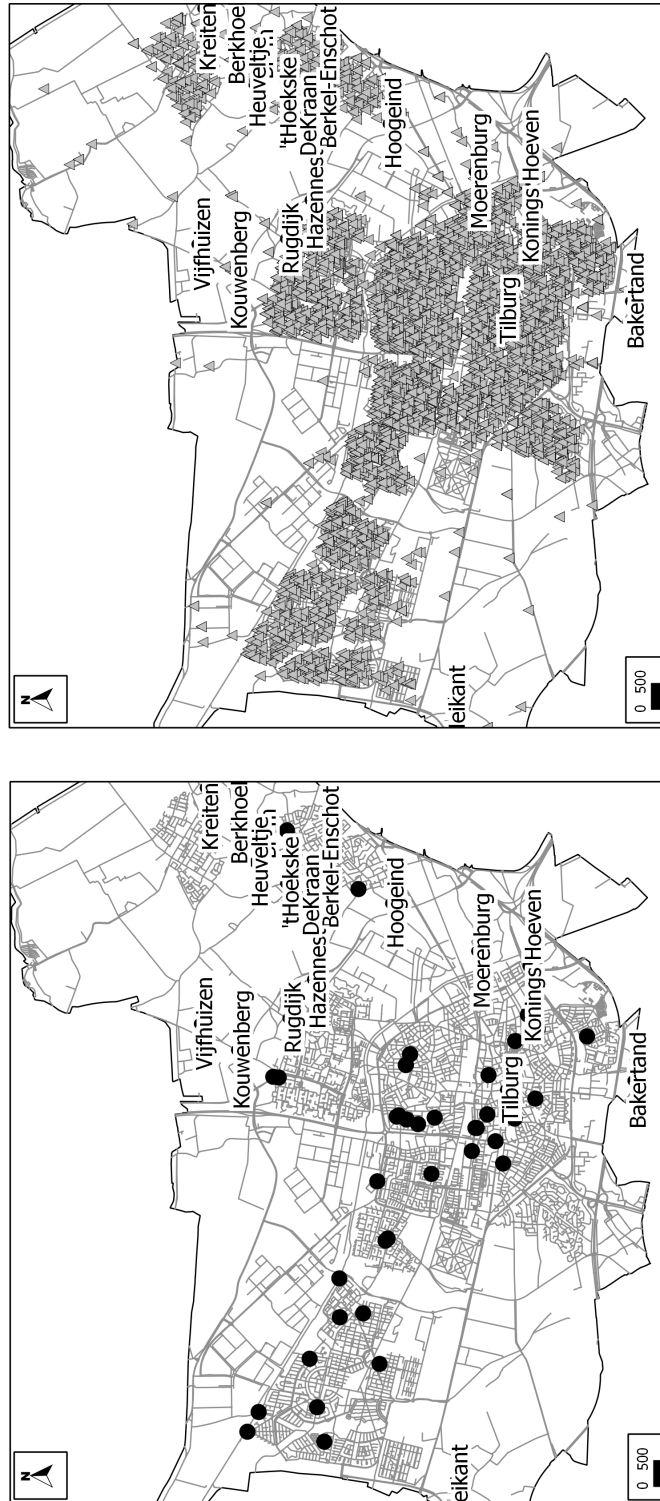
Tabel 20.2 Bandbreedte. Marge van onzekerheid over het moment van inbraak (Data Tilburg 2006–2011 N=8,919)

	Aantal inbraken	Percentage	Perc. cumulatief
Meteen	1,517	17.0	17.0
Binnen half uur	1,051	11.8	28.8
Tussen half en 1 uur	339	3.8	32.6
Tussen 1 en 2 uur	367	4.1	36.7
Tussen 2 en 3 uur	370	4.1	40.8
Tussen 3 en 4 uur	373	4.2	45.0
Tussen 4 en 6 uur	697	7.8	52.8
Tussen 6 en 12 uur	1,740	19.5	72.3
Tussen 12 en 18 uur	540	6.1	78.4
Tussen 18 en 24 uur	349	3.9	82.3
Binnen 2 dagen	515	5.8	88.1
Binnen 1 week	650	7.3	95.4
Tussen 1 en 2 weken	168	1.9	97.3
Langer dan 2 weken	243	2.7	100.0

is gepleegd . Wanneer de bandbreedte meer dan 8 uur is, is het niet mogelijk om te bepalen of het gaat om meerdere inbraken in een run of besmettelijkheid. De onzekerheid over het tijd stip is te groot. Deze inbraken blijven opgenomen in de besmettelijkheidsanalyse. Wanneer echter nauwkeuriger bekend is wanneer een inbraak is gepleegd, zeg met een bandbreedte van maximaal 90 minuten, en de begintijd van de volgende inbraak ligt minder dan 90 minuten van de eerdere inbraak dan voldoen zij aan het tijdcriterium. Daarnaast voldoen aan deze criteria de inbraken waarvan de bandbreedtes elkaar overlappen. Een inbraak op een dag gepleegd tussen 7 en 12 uur overlapt bijvoorbeeld met een inbraak gepleegd op die dag tussen 10 en 15 uur.

Als we nu afspreken dat onder ‘op korte afstand’ minder dan 500 meter verstaan wordt, dan hebben we ‘behorend tot één run’ geoperationaliseerd. Van de 8,920 inbraken in ons bestand van Tilburg blijken 442 inbraken (5%) tot een opvolgende inbraak in een run te zijn. In figuur 20.2 zijn de kaarten weergegeven voor de inbraken met run en de inbraken zonder run. De ruimtelijke spreiding van de runs komt overeen met de ruimtelijke spreiding van de overige inbraken. Er lijkt sprake te zijn van clustering van de inbraken in runs.

Figuur 20.2 Inbraken met (links) en zonder (rechts) runs (inbraken met runs $N=40$)

Interessant is om te bezien in welke mate het besmettelijkheidspatroom verandert door het weglaten van deze opvolgende inbraken. Het besmettelijkheidspatroom wordt nu nogmaals berekend. Eerder is dit al berekend voor alle inbraken van Tilburg, zoals te zien was in Tabel 20.1. Nu wordt deze analyse opnieuw uitgevoerd, waarbij de inbraken die gerekend kunnen worden tot één run worden weggelaten. Hierbij wordt iedere eerste inbraak in de run wel meegenomen.

Tabel 20.3 Knox-tabel van oververtegenwoordigingsfactoren van inbraakparen in tijd- en ruimte-banden — zonder inbraken in één run (Data Tilburg 2006–2011 N=8,464)

	t/m 1 dag	2 dagen	3 dagen	> 3 dagen
Zelfde locatie ('herhaling')	26.31*	7.62*	3.21*	3.23*
1 tot 500 meter	1.42*	1.19*	1.14*	1.10*
501 tot 1000 meter	1.17*	1.05*	1.02	1.02*
1001 tot 1500 meter	1.02	1.03*	1.03	1.05*
Meer dan 1500 meter	1.00	.99	1.00	.99

* Verschilt significant van 1 ($\alpha = .05$, Monte-Carlo-resampling test)

(>1 oververtegenwoordiging, < 1 ondervertegenwoordiging)

Wanneer de resultaten van Tabel 20.1 worden vergeleken met de resultaten van Tabel 20.3, lijkt het verschil logischer wijze vooral te zitten in de herhaalde inbraken binnen 1 dag. Er worden veel minder inbraken op dezelfde locatie en in de buurt binnen een dag gepleegd. Een deel van de inbraken die eerst als herhaalde inbraken werd gedefinieerd wordt nu als behorend tot een run er buiten gelaten. Ondanks dat, blijft er een sterk verhoogde kans op inbraak op dag 1. Verder wordt het aantal herhaalde inbraken binnen 2 dagen hoger. Dit gaat van een 6 keer grotere kans naar een 7 keer grotere kans op een nabije herhaling.

Invloed van vakantieperiodes

Ook binnen de politie wordt het belang van het voorkómen van besmettelijkheid erkend, en gebruikt in de preventievoorlichting. Zo kent u waarschijnlijk de waarschuwing om tijdens de vakantieperiodes op te letten op verdachte gedragingen in uw buurt en om tijdens uw vakantie te zorgen dat uw woning er bewoond uit ziet. Het lijkt dat er specifieke plaatsen en tijden zijn die meer dan gemiddeld aantrekkelijk zijn voor het plegen van criminaliteit (Bernasco & Elffers, 2010). Dit suggereert een specifieke vorm van besmettelijkheid van woninginbraak, namelijk tijdens de vakantieperiode. Maar hoewel dit risico op woninginbraak tijdens vakanties veel wordt besproken,

is deze vorm van besmettelijkheid niet eerder onderzocht. Voordat de besmettelijkheid tijdens de vakanties wordt geanalyseerd, wordt onderzocht of in de vakantieperiodes meer wordt ingebroken dan buiten de vakantie, en of de ontdekkingstijd in de vakantieperiode anders is dan de ontdekkingstijd buiten vakantietijden.

Heeft vakantie invloed op inbraken?

Door middel van de volgende analyses is onderzocht of in vakantieperiodes een afwijkend aantal inbraken wordt gepleegd dan in de periodes zonder vakantie en of er verschillen waar te nemen zijn tussen het aantal inbraken in de vakanties. Als vakantieperiodes zijn de schoolvakantieperiodes in Tilburg genomen voor de periode 2006 t/m 2010.² De weekenden die aansluiten op een vakantieperiode zijn bij de vakanties gerekend. Bij iedere inbraak is nagegaan of deze in een bepaalde vakantie plaatsvond of daarbuiten.

In Tabel 20.4 is het verwachte aantal inbraken in de vakantieperiode te zien, wanneer het risico op een inbraak in de vakantie even groot is als een inbraak buiten de vakantie, en het werkelijke aantal inbraken. Doordat niet iedere vakantieperiode even lang is, is het verwachte aantal inbraken in iedere periode verschillend. Het grootste deel van de inbraken (5,800) vond

Tabel 20.4 Aantal inbraken tijdens en buiten schoolvakanties (Data Tilburg 2006–2010 N=8,186)

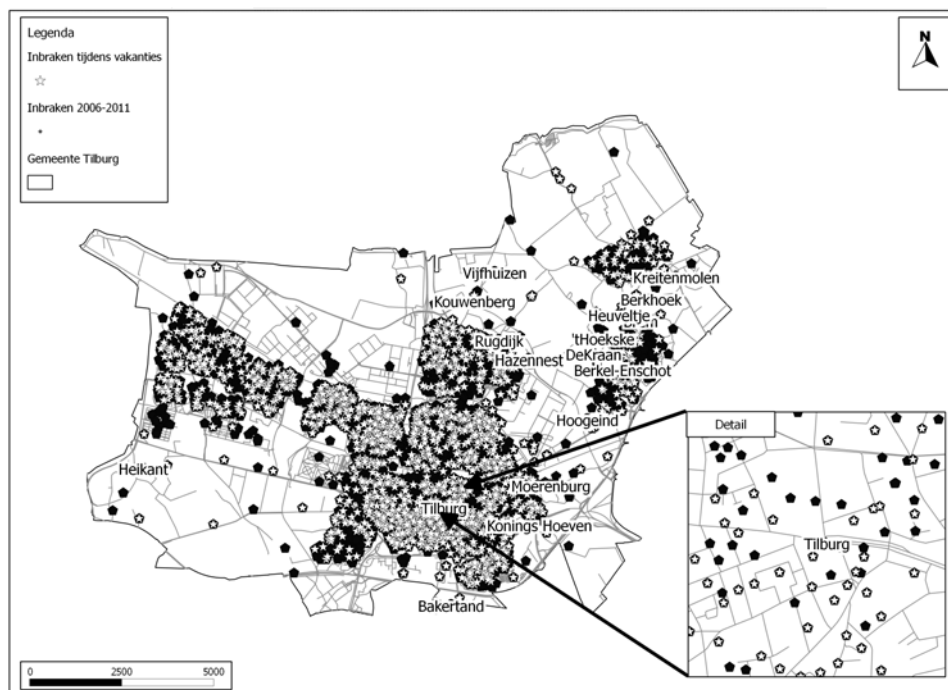
Vakantieperiode	Feitelijk N	Verwacht N	Vershil N
Voorjaar	256	201.8	54.2
Mei	251	201.8	49.2
Zomer	1,104	1,143.8	–39.8
Herfst	185	201.8	–16.8
Kerst	590	358.8	231.2
Geen vakantie	5,800	6,077.8	–277.8

plaats buiten een vakantieperiode, hoewel dit er minder waren dan verwacht. Binnen de vakantieperiodes vonden de meeste plaats in de langste vakantie, de zomervakantie (1,104 inbraken). Het verschil tussen het feitelijke aantal inbraken en het verwachte aantal inbraken is duidelijk zichtbaar en significant ($\chi^2(5)=190.90$, $p<.001$). In de voorjaars-, mei- en kerstvakantie worden relatief meer inbraken gepleegd dan in de andere periodes. In Figuur 20.3 is de ruimtelijke spreiding van inbraken buiten en tijdens vakanties in kaart gebracht. De ruimtelijke spreiding van de inbraken is vergelijkbaar tussen de perioden, in de zin dat geen van twee perioden clusters in andere delen van

²Hierbij is rekening gehouden met de verschillende vakantieperiodes per jaar.

de gemeente Tilburg vertoont. Op meer detailniveau (zie het detailkaartje) lijkt er wel enig verschil te zijn in waar precies wordt ingebroken.

Figuur 20.3 Inbraken en inbraken tijdens vakanties met detail

Invloed vakantie op ontdekkingstijd

Wanneer inbraken plaatsvinden wanneer de bewoners op vakantie zijn, is het te verwachten dat het ook langer duurt voor een inbraak ontdekt wordt. In de volgende analyses (zie Tabel 20.5) is nagegaan of de marge van onzekerheid over het tijdstip van de inbraak (het verschil tussen begin- en eindtijd uitgedrukt in uren) afwijkt in de verschillende periodes. Hoewel de verschillen tussen de ontdekkingstijd tijdens en buiten de vakantie groot lijken te zijn, zijn ze niet significant wanneer de vakanties los van elkaar worden vergeleken ($F(5;8,180)=1.51$, $p=.18$). Wanneer alle inbraken uit vakantieperiodes samen genomen worden en ze worden afgezet tegen de inbraken buiten de vakanties, dan is het verschil wel significant ($t(8,184)=2.19$, $p<.05$). De ontdekkingstijd buiten de vakantie is korter dan binnen de vakanties.

Wat opvalt, is de grote variantie in de verschillende periodes en de vrij grote marges. Nadere inspectie van de verdeling leert dat een aantal marges fors uit de band springen, of wel bij een beperkt aantal inbraken duurt het erg lang voor deze ontdekt worden. De verdeling van deze marges is heel

Tabel 20.5 Ontdekkingstijd in uren van inbraken tijdens vakanties (Data Tilburg 2006–2010 N=8,186)

Vakantieperiode	Gemiddelde	N	Standaarddeviatie
Voorjaar	135.74	256	1,464
Mei	87.01	251	564
Zomer	79.59	1,104	574
Herfst	71.43	185	409
Kerst	72.95	590	543
Geen vakantie	55.27	5,800	455
Totaal	63.68	8,186	541

scheef, er zijn enkele grote uitbijters in de data. Gemiddeld is de marge 64 uur, maar 75 procent wordt binnen 14 uur ontdekt, 50 procent binnen $5\frac{1}{2}$ uur en 25 procent in minder dan een half uur. Door 1 procent van de inbraken met de grootste marges buiten beschouwing te laten, ontstaat een ander beeld (zie Tabel 20.6). Gemiddeld wordt een inbraak nu binnen 27 uur ontdekt. De verschillen die in Tabel 20.6 te zien zijn, zijn nu wel significant

Tabel 20.6 Ontdekkingstijd in uren van inbraken tijdens vakanties zonder 1% van de inbraken met de grootste marges (Data Tilburg 2006–2010 N=8,101)

Vakantieperiode	Gemiddelde	N	Standaarddeviatie
Voorjaar	17.85	253	60
Mei	34.88	248	95
Zomer	44.64	1,090	115
Herfst	24.00	182	71
Kerst	30.68	585	93
Geen vakantie	23.32	5,743	74
Totaal	26.92	8,101	82

tussen de vakanties ($F(5;8,095)=13.7$, $p<.001$). Een posthoc toets leert dat de marges in de zomervakantie significant groter zijn dan buiten de vakanties en ten opzicht van de voorjaars- en herfstvakanties.

Besmettelijkheid in en buiten vakantieperiodes

De vorige analyses laten zien dat er een verschil is in de ontdekkingstijd van inbraak in de vakantie en buiten de vakantie. Dit kan van invloed zijn op de besmettelijkheid van woninginbraak binnen en buiten de vakantie. Wanneer

de resultaten van Tabel 20.1, de besmettelijkheidsanalyse van alle inbraken, worden vergeleken met de resultaten van de besmettelijkheidsanalyse van de vakantieperiodes (Tabel 20.7), zijn er slechts kleine verschillen waar te nemen. Voor bijna alle momenten is de kans op een herhaalde inbraak of een nabije-herhaling iets lager wanneer enkel de vakantieperiodes mee worden geanalyseerd.

Tabel 20.7 Knox-tabel van oververtegenwoordigingsfactoren van inbraakparen in tijd- en ruimte-bandten — alleen vakantieperiodes (Data Tilburg 2006–2010 N=2,384)

	t/m 1 dag	2 dagen	3 dagen	> 3 dagen
Zelfde locatie ('herhaling')	40.31*	5.41*	3.31*	2.86*
1 tot 500 meter	1.65*	1.21*	1.13*	1.21*
501 tot 1000 meter	1.18*	1.01*	.99	.96
1001 tot 1500 meter	1.01	1.00	1.05	1.11*
Meer dan 1500 meter	.96	.99	1.00	1.01

* Verschilt significant van 1 ($\alpha = .05$, Monte-Carlo-resampling test)

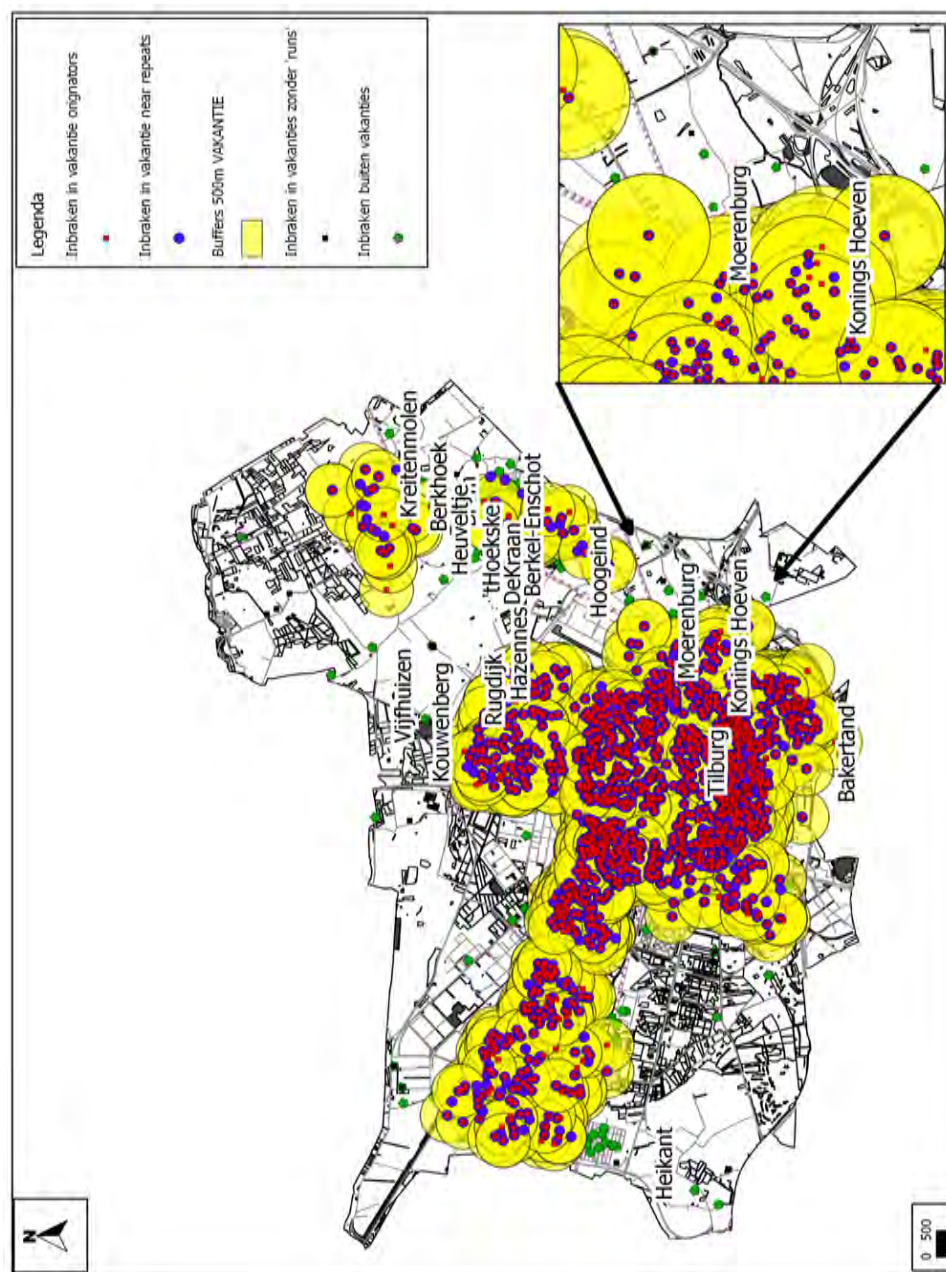
(>1 oververtegenwoordiging, < 1 ondervertegenwoordiging)

Het lijkt alsof de kans op een besmettelijke inbraak kleiner is in de vakantieperiodes dan hierbuiten. Een kanttekening die bij deze resultaten moet worden gemaakt, is dat er in de vakantieperiode minder inbraken plaatsvinden, en de tijdsperiode korter is. Wanneer op de voorlaatste dag van de vakantie wordt ingebroken, kan deze inbraak het beginpunt zijn van andere besmettelijke inbraken. Maar doordat de inbraken na de vakantieperiodes niet worden geanalyseerd, worden deze niet als een besmettelijke inbraak geclassificeerd.

Run of besmettelijkheid in de vakantie

Om de invloed van meerdere inbraken in één run volledig te kunnen overzien wordt de laatste analyse uitgevoerd. Hierbij wordt geanalyseerd of in de periodes waarin meer inbraken worden gepleegd dan verwacht, de vakantieperiodes, wellicht een sterkere invloed te zien is van meerdere inbraken in één run. De resultaten zijn weergegeven in Tabel 20.8, en worden vergeleken met die in Tabel 20.7, waarbij alle inbraken in de vakantieperiodes werden geanalyseerd. Zoals bij de vorige analyse die rekening hield met meerdere inbraken in één run, is de invloed vooral te zien op dezelfde dag en locatie. Verder zijn de verschillen zeer klein. De ruimtelijke spreiding van de besmettelijkheid in de vakantieperiode is weergegeven in Figuur 20.4.

Figuur 20.4 Besmettelijkheid inbraken in vakanties met detail (Data Tilburg 2006–2010)

Tabel 20.8 Knox-tabel van oververtegenwoordigingsfactoren van inbraakparen in tijd- en ruimte-banden —alleen vakantieperiodes— zonder inbraken in één run (Data Tilburg 2006–2010 N=2,277)

	t/m 1 dag	2 dagen	3 dagen	> 3 dagen
Zelfde locatie ('herhaling')	38.00*	5.27*	2.78*	2.94*
1 tot 500 meter	1.37*	1.15*	1.07*	1.17*
501 tot 1000 meter	1.17*	1.03	.99	.94
1001 tot 1500 meter	1.03	1.02	1.07	1.08*
Meer dan 1500 meter	.98	.98	.99	.97

* Verschilt significant van 1 ($\alpha = .05$, Monte-Carlo-resampling test)
(>1 oververtegenwoordiging, <1 ondervertegenwoordiging)

Conclusie en discussie

In deze bijdrage hebben we enkele ‘open eindjes’ van de besmettelijkheidsanalyse zoals ook wij die in de afgelopen periode hebben verricht nader bekeken. De vraag was “is besmettelijkheid wel besmettelijkheid?” Om meer grip te krijgen op deze vraag hebben we naar twee elementen gekeken: het effect van mogelijke runs, één dader die in korte tijd een aantal inbraken pleegt in bijvoorbeeld een appartementencomplex, studentenhuus of een rijtje huizen, en het effect van vakantieperiodes op besmettelijkheid.

Wanneer we inbraken behorend tot een run definiëren als inbraken die kort na elkaar en binnen een straal van 500 meter gepleegd zijn, en we laten deze inbraken buiten de besmettelijkheidsanalyse dan verlaagd dat de kans op herhaalde inbraken op de eerste dag aanmerkelijk. Er is nog steeds sprake van besmettelijkheid maar in veel minder mate.

Kijken we naar het verschil in besmettelijkheid in vakantieperiodes en daarbuiten dan blijkt dat verschil beperkt te zijn. Bij deze analyses doet zich overigens wel een technisch probleem voor. Door het jaar in moten te hakken wordt alleen naar besmettelijkheid binnen die periodes gekeken en wordt de tijdgrens ‘overschrijdende’ besmettelijkheid onzichtbaar. Een inbraak die op de laatste dag van de vakantie ontdekt wordt, wordt niet meer gerelateerd aan de inbraken die direct na de vakantie ontdekt worden. Daarmee verdwijnt een deel van de besmettelijkheid.

Het is goed te beseffen dat onze aannames en vooronderstellingen voor een belangrijk deel op luchtfietserij gebaseerd is. We weten niet of wat wij runs noemen inbraken zijn die door één persoon gepleegd zijn en we weten niet of de inbraken die binnen de besmettelijkheidsanalyse aan elkaar gerelateerd worden feitelijk iets met elkaar te maken hebben. We baseren ons immers niet op forensisch onderzoek maar slechts op twee parameters:

pleegdatum, of beter einddatum, en locatie. Aan de standaard besmettelijkheidsanalyse hebben we drie parameters aan toegevoegd: begin datum, tijd en vakantieperiode. Dat nuanceert het beeld aardig.

Wat weten we nu?

Bij zo'n 20 procent van de inbraken weten we niet op de dag nauwkeurig wanneer deze gepleegd zijn. Bij zo'n onnauwkeurige tijdsbepaling heeft het weinig zin om deze inbraken in de besmettelijkheidsanalyse op te nemen.

Of de misdrijven die wij met 'runs' betitelden nu werkelijk door één persoon gepleegd zijn, is voor politiebeleid waarschijnlijk minder interessant. Maar zij zijn in de besmettelijkheidsanalyse relevant. De inbraken worden immers gepleegd voor of vlak nadat bekend is dat de eerste in de rij gepleegd is. In geen enkel reactief model kan daarop geanticipeerd worden. Om te bezien of er op basis van besmettelijkheidsanalyse beleid gevoerd kan worden moeten deze runs verwijderd worden. In Tilburg blijft er sprake van een verhoogde kans op inbraken. Maar de kans lijkt niet zo groot dat er stevig beleid op gevoerd kan worden.

In een deel van de vakantieperiodes is er een verhoogde kans op inbraken en is onduidelijkheid wanneer de inbraken gepleegd zijn groter. Besmettelijkheidsanalyse lijkt hier dus nog een tikje minder het ei van Columbus als basis voor de aanpak van besmettelijkheid van woninginbraken.

De analyses die wij hebben uitgevoerd zijn een vingeroefening in het werken met begintijd, eindtijd en vakantieperiodes. Sommige keuzes, bijvoorbeeld bij de operationalisering van 'runs', zijn arbitrair. Het is zeker de moeite waard om hier verder onderzoek naar te verrichten.

Beste lezer, u ziet, besmettelijkheidsonderzoek lukt ons aardig zonder Henk. Maar het is wel een stuk minder leuk en we missen zijn scherpe pen. Dus Henk, doe na je pensionering maar weer gewoon mee.

Literatuur

- Bernasco, W. (2007). Is woninginbraak besmettelijk? *Tijdschrift voor Criminologie*, 49(2):137–152.
- Bernasco, W. (2008). Them again? Same-offender involvement in repeat and near repeat burglaries. *European Journal of Criminology*, 5(4):411–431.
- Bernasco, W. & Elffers, H. (2010). Statistical analysis of spatial crime data. In: Piquero, A. & Weisburd, D., redactie, *Handbook of quantitative criminology*, pp 699–724. New York, Springer.
- Bowers, K. J. & Johnson, S. D. (2004). Who commits near repeats? A test of the boost explanation. *Western Criminology Review*, 5(3):12–24.
- Elffers, H., Beijers, W. M. E. H., van der Kemp, J. J., & Peeters, M. P. (2012). Experimentele aanpak van woninginbraken op basis van besmettelijkheidsanalyses. Technical report, Reeks Criminologie VU.

- Johnson, S. D., Bernasco, W., Bowers, K. J., Elffers, H., Ratcliffe, J., Rengert, G., & Townsley, M. (2007). Space-time patterns of risk: A cross-national assessment of residential burglary victimization. *Journal of Quantitative Criminology*, 23(3):201–219.
- López, M. J. J. (2007). Besmettelijkhe woninginbraken. Technical report, Programmabureau Politie en Wetenschap.
- Mehlbaum, S. & van der Weele, W. (2011). Gepakt en gestraft? Een onderzoek naar de kenmerken en afhandeling van woninginbraakverdachten. Technical report, Regiopolitie Amsterdam-Amstelland, Dienst Regionale Informatie.
- Morgan, F. (2000). Repeat burglary in a Perth suburb: Indicator of short-term or long-term risk. In: Farrell, G. & Pease, K., redactie, *Repeat Victimisation. Crime Prevention Studies*, volume 12, pp 83–118. Monsey, NY, Criminal Justice Press.
- Peeters, M. P., Beijers, W. M. E. H., & van der Kemp, J. J. (2012a). Besmettelijkheid van woninginbraak: Analyse van woninginbraken in Tilburg. Technical report, Reeks Criminologie VU.
- Peeters, M. P., Elffers, H., van der Kemp, J. J., & Beijers, W. M. E. H. (2009). Evidence based aanpak van woninginbraak. Technical report, Reeks Criminologie VU.
- Peeters, M. P., van der Kemp, J. J., Beijers, W. M. E. H., & Elffers, H. (2012b). Het effect van intensief surveilleren vlak bij en vlak na een eerdere inbraak. *Tijdschrift voor Criminologie*, 54(4):335–348.
- Ratcliffe, J. H. (2008). *Near Repeat Calculator (Software program, version 1.2)*. Philadelphia, PA & Washington, DC, Temple University & the National Institute of Justice.
- Sajtos, J. (2009). Komt de woninginbreker weer op bezoek, of gaat hij liever naar de bureu? Een kwantitatieve analyse naar herhaald slachtofferschap en risicobesmetting van woninginbraak. Technical report, Universiteit Leiden.
- van der Kemp, J. J., Elffers, H., & Peeters, M. P. (2010). Besmettelijkheid van woninginbraak: Analyse van woninginbraken Amsterdam-Noord. Technical report, Reeks Criminologie VU.

21 Space-time visualization and analysis of public attitudes towards crime and policing in the Netherlands, 1993-2001

Christian Kreis & Wouter Steenbeek

Introduction

The spatial analysis of data has a long and colorful history that has provided surprising new insights. As early as 1833, Guerry was the first to present the spatial distribution of crime in France using choropleth maps, thematic maps in which areas are shaded in proportion to the measurement of the variable under study. John Snow (1855) performed spatial point pattern analysis by mapping the location of deaths by cholera in London. Contrary to the common explanation for the disease at the time —the inhalation of contaminated vapors— he found support for his thesis that cholera was spread through the contamination of food or water. In the fourth volume of ‘London Labour and the London Poor’, Mayhew (1862) used choropleth maps to display the criminal statistics of counties in Britain, which suggested a link with other ecological variables. Perhaps better known to most criminologists, Park et al. (1925) proposed a theory of urban ecology, arguing that cities can be divided into concentric zones with higher concentrations of deprivation around the city center and more prosperous areas on the outskirts. They in turn influenced Shaw (1929) and Shaw & McKay (1942) who made extensive use of maps in their work on the link between social disorganization and delinquency in neighborhoods of Chicago.

Interest in the classic works of the ‘Chicago School’ waned over the years but has regained importance from the late 1980s onwards in the wake of two important strands of research —a revival of social disorganization theory, chiefly under the heading of the crime-reducing benefits of ‘collective efficacy’ (Sampson et al., 1997), and the disorder-crime nexus proposed by the ‘broken windows’ hypothesis (Wilson & Kelling, 1982)— which both posit a link between community characteristics and the prevalent rates of criminal victimization. As a result of this research, it is by now well accepted that next to objective measures such as criminal events, subjective measures such

as *perceived* crime, popular opinion about social control and the police, and community characteristics are equally important. Consequently, many victimization surveys such as the International Criminal Victimization Survey (ICVS) nowadays feature questions tapping into perceptions of crime and policing.

Although the study of neighborhoods has an inherently spatial aspect, geostatistical analyses have only more recently been gaining ground. Advances in computational power and the increasing availability of Geographic Information Systems (GIS) software and georeferenced data have spurred the growth of this field over the past decade such that the spatial analysis of georeferenced *events* to draw maps and detect hotspots of criminal activity is by now an established branch of environmental criminology. However, only recently have a small number of authors used GIS to analyze the spatial patterns of *subjective* measures such as fear of crime in urban areas in Australia (Burgess, 2004; Doran & Lees, 2005; Doran & Burgess, 2011), Canada (Kohm, 2009), England (Williams, 2008), Austria (Lederer, 2012), and Switzerland (Kreis, 2012). In view of the widespread use of GIS to analyze the spatial dynamics of crime events, it is somewhat surprising that such techniques have not been used more frequently for spatial analyses of the public reaction to crime (Doran & Lees, 2005).

Even rarer still are analyses exploring the spatio-temporal patterns of the public reaction to crime. Doran & Lees (2005) employed GIS technology to investigate the spatio-temporal links between neighborhood disorder, fear, and crime in an empirical test of the broken windows hypothesis in the city of Wollongong in New South Wales, Australia. They concluded that the concentrations of fear of crime varied considerably according to the time of the day but often spatially coincided with higher concentrations of disorder. Kreis (2012) used multiple datasets of the Swiss ICVS for spatio-temporal analyses of fear of crime, perceived neighborhood disorder, and public satisfaction with the police in five major urban areas in Switzerland. He observed that whereas levels of fear of crime tended to drop over the study period, especially in the German-speaking part of the country, the neighborhoods with relatively higher levels of fear tended to shift from the city centers to the outskirts of the five urban areas. By contrast, the analyses of data on disorder and the police did not display such readily discernible patterns.

The present contribution is a space-time analysis of the public reaction to crime in the Netherlands based on the Dutch ‘Police Population Monitor’ (PPM) survey (*PolitieMonitor Bevolking*) between 1993 and 2001. The PPM is a large-scale biannual household survey covering every municipality in the Netherlands that includes a series of items on public attitudes on crime, fear of crime, physical and social disorder, as well as public satisfaction and confidence in the police. The current study uses the five PPM datasets of this period to perform geovisualization and spatio-temporal clustering analyses of Dutch municipalities. The objective of this contribution

is to detect the spatio-temporal patterns in the PPM data in order to determine whether there are significant local differences in public reaction to crime and attitudes towards the police and whether there have been noticeable shifts in popular opinion over time.

Paraphrasing Tobler's (1970) first law of geography, the first law of spatio-temporal geography would be: "Everything is related to everything else, but near things —both near in time and near in space— are more related than distant things." Translating Tobler's famous dictum into a working hypothesis, the present contribution aims to answer the following research questions: i) Is there global spatial autocorrelation in popular attitudes to crime, fear of crime, physical and social disorder as well as confidence in the police, and are there local clusters of particularly high or low values (hot and cold spots) manifest in the PPM data? ii) If so, are the global spatial autocorrelation and hot and cold spots persistent over time or are they more ephemeral events that appear and disappear at roughly comparable rates?

Data and Methodology

Data

The data for the current study come from the Police Population Monitor spanning eight years (five waves of the survey: 1993, 1995, 1997, 1999, and 2001). The PPM surveys use computer-assisted telephone interviewing (CATI) and include several questions that serve to construct scales on various aspects of the public's reaction to crime and policing: (a) feelings of unsafety; (b) physical disorder; (c) social disorder; the occurrence of (d) theft and (e) traffic problems; and the opinion of respondents about the (f) functioning, (g) active presence, and (h) availability of the police in their area of residence. Thus, we are able to analyze the spatio-temporal patterns of a wide range of subjects for the entire country of the Netherlands between 1993 and 2001. For reference, Figure 21.1 presents a map of the provincial capitals and other major cities of the Netherlands.

Since the PPM is a biannual, cross-sectional survey, the same individuals were not interviewed repeatedly in different years. As this study is concerned exclusively with processes operating at the level of municipalities, we aggregated individual survey responses and matched the resulting municipality scores over the years to create a municipality-level panel dataset. For the spatial analyses, we used a shapefile of all Dutch municipalities of 2003 (the earliest year for which we could still obtain a reliable shapefile of the Netherlands). Due to changes in municipality boundaries and names during the study period, we recoded the original municipalities of some respondents to one of the 489 municipalities that still existed in 2003. This procedure permits us to track the developments in those municipalities over time.

Figure 21.1 Provincial capitals and major cities of the Netherlands.

The number of respondents in the PPM datasets was 50,626 in 1993, 75,560 in 1995, 76,298 in 1997, 77,539 in 1999, and 88,603 in 2001. Survey response rates hovered around 50% in all waves except in 2001, when the figure was as high as 72%. Table 21.1 indicates summary statistics of the sample size by municipality of the Dutch PPM survey for the five datasets included in the analyses.

Measurements

In this study, we use composite scores: combinations of variables that together provide a summary of a group of survey items concerning a given subject. Each of the eight composite scores in the PPM ranges from 0 to 10, with 0 being the lowest and 10 the highest possible score. For example,

Table 21.1 Size of the PPM survey sample by municipality and survey year. Minimum, lower quartile, median, upper quartile, and maximum as well as the mean and standard deviation of the sample size across the 489 municipalities covered in the survey

Year	0%	25%	50%	75%	100%	Mean	S. D.
1993	2	24	44	100	2395	103.4	206.0
1995	2	41	86	184	4788	154.5	301.0
1997	1	32	75	200	4808	157.2	327.6
1999	1	31	61.5	196.5	4817	159.5	402.3
2001	1	29.5	67	228	5009	181.6	419.8

a score of 0 on ‘feelings of unsafety’ indicates that a respondent does not feel unsafe at all, whereas a score of 10 indicates that he or she feels very unsafe. These composite score variables are already contained in the PPM datasets, and are based on factor analyses and reliability analyses which examined whether different groups of survey items could be aggregated into a single combined measure. Below we provide a brief description of the eight composite scores we use in our analyses and list the survey items that were used in their construction.

Feelings of unsafety (iunsafe) is a summary of six variables which reflect general feelings of unsafety, i.e. to what extent the respondent avoids certain areas because he/she thinks they are unsafe, whether the respondent opens the front door in the evening or at night, and whether the respondent leaves valuable items at home out of fear of street robbery. For example, one question reads: “Does it happen that you don’t answer the door in the evening or at night because you don’t think it is safe?”, with answer categories “(almost) never”, “sometimes”, and “often”.

Disorder refers to the social and physical conditions in a neighborhood that are considered troublesome and potentially threatening (Perkins & Taylor, 1996). Social disorder includes undesirable behaviors such as public drunkenness or people getting bothered on the street, whereas physical disorder refers to cues of physical deterioration of the neighborhood such as vandalism. As Steenbeek & Hipp (2011) pointed out, although the seriousness of disorder is low compared to other deviant acts, the chance of encountering disorder in one’s daily life is much higher than for other types of crime. Moreover, signs of disorder may be a prelude to more serious crime. In this study, *social disorder* (isocial) is measured by the combination of drunken people on the street, people being bothered on the street, threatening behavior in general, and fights or arguments in public. *Physical disorder* (iphysic) is measured by the presence of litter, dog feces, vandalism of phone booths or public transportation stops, noise, graffiti, and loitering youths.

Theft (itheft) refers to the occurrence of bike theft, burglaries of homes, and theft from cars and car vandalism as perceived by the respondent. For example, one item asks respondents: “I now state a number of nasty incidents and crimes which may occur in your area. I would like to know if these incidents and crimes, in your opinion, occur often, sometimes or almost never in your neighborhood. Home burglary, does that occur often, sometimes, never, or almost never?”

Traffic problems (ittraffic) refers to the opinion of residents about the occurrence of aggressive traffic behavior, excessive noise due to traffic, speeding, and collisions.

Lastly, three different scores indicate how an individual resident perceives the police. The *functioning* of the police (ipolicefunc) refers to a summary score to what extent the police provide protection, have contact with residents, respond to problems, try their best, and efficiently handle problems. The two other scores deal more specifically with *active presence* (ipoliceact; giving enough fines, taking strong enough action, intervening) and *availability* of the police force in the neighborhood (ipoliceavail; measured by whether the police are sufficiently present, exit their patrol vehicles, are easily approachable, spend enough time, and respond to calls).

Methodology

The spatial units of analysis for the current study are the 489 municipalities (as of 2003) of the Netherlands. The PPM samples were weighted at the municipality level to make them representative of the gender and age distribution according to census data from 2003 provided by Statistics Netherlands (CBS). Weights were computed based on gender and four age categories, assuming independence between the two demographic variables. The weighting procedure generally succeeded in making the samples representative of the local population, even though in a few instances this was not possible due to the small sample size in some municipalities.

The point estimate for each of the eight composite scores was computed as the weighted mean of the sub-sample of each of the 489 Dutch municipalities for each year using the `svymean` function from the R package ‘survey’ (Lumley, 2010). Estimating the mean values for geographic areas is no different from estimating the means for any other sub-group of the population being surveyed, provided that the size of the sub-sample is sufficiently large (Lumley, 2010, p. 75). Given the large sample size for the great majority of Dutch municipalities in each of the five biannual surveys, weighted mean estimates were used as a municipality’s value of the composite score for the subsequent geostatistical analyses.

At the macro level, Moran’s I (Moran, 1950) served to test the spatial pattern of the area attributes for global spatial autocorrelation. Since Moran’s I is a measure of the extent of spatial clustering in the entire Nether-

lands, only one value is obtained (per wave of data). The spatial weights matrix was calculated for first-order queen neighbors with row-standardization, i.e. $w_{ij} = 1/\text{number of neighbors}$ for each neighboring area with which the target area shares at least one boundary point and 0 for all other areas. Positive spatial autocorrelation indicates that neighboring municipalities have similarly high or low attribute values; a negative value of Moran's I indicates that neighboring areas have very different attribute values. The Z -score to assess the level of statistical significance of Moran's I was calculated assuming a random distribution of area attributes across Dutch municipalities.

At the micro level, the local G^* statistic (Getis & Ord, 1992) served to identify clusters of high values ('hot spots') or low values ('cold spots') in the area attributes. As a statistic for *local* spatial autocorrelation, it tests whether there is clustering of high or low values around every municipality, each of which thus receives a corresponding p -value. The spatial weights matrix for the local G^* statistic was calculated for first-order queen neighbors using binary weights, i.e. $w_{ij} = 1$ for all neighboring areas and 0 for all other areas. In the G^* statistic, the target area is itself included in its own list of neighbors, meaning that island municipalities off the coast are included in the analysis with a neighbor list of length zero.

The p -values to determine the level of statistical significance of the local G^* statistic were calculated using Monte Carlo simulation. Using Monte Carlo simulation to generate the reference distribution provides a better *null model* against which to test the hypothesized alternative spatial process than the assumption of Complete Spatial Randomness, which is rarely an accurate description of highly complex real world systems that almost always display some spatial pattern (Jacquez, 2008, p. 397–398). For these analyses, the attribute values of the 489 Dutch municipalities of each year are randomly permuted and the conditional local G^* values computed for each municipality over 999 iterations. The p -value for each geographic area is then determined by the number of times its value of the local G^* statistic for the randomly permuted data is below its value for the observed distribution of area attributes (Greiling et al., 2005, p. 72).¹

In order to assess the persistence over time of local clusters, all 489 municipalities were classified for each of the eight composite scores for each

¹Strictly speaking, the reference distribution for two neighboring areas are not independent of one another in a Monte Carlo framework since they are constructed from repeated drawings from the same population. The problem of a lack of independence between neighboring areas also arises in the computation of the test statistic, since the attribute values of neighboring areas enter into their respective local G^* statistic, which are thus correlated and the p -values should be adjusted to account for this double lack of independence (Greiling et al., 2005, p. 73). For reasons of simplicity and because we were primarily interested in the spatio-temporal patterns, we did not attempt to adjust the p -values of the local G^* statistic. All geostatistical computations were made in the R language for statistical computing using packages 'spdep' and 'maptools' (Bivand et al., 2008).

year as a hot or cold spot depending on the p -value of the local G^* statistic. Municipalities were labeled as -1 if the corresponding p -value was below 0.1 (cold spot); as 0 for p -values between 0.1 and 0.9; and as 1 for p -values above 0.9 (hot spot). Cluster persistence over time is then assessed by summing these value labels for each municipality over the five waves of PPM data. If a given municipality is a persistent cold spot, this index will be small and negative; if it is a constant hot spot, its index value will be big and positive; if it is a hot or cold spot at some times but not at others, the index value will be closer to zero. The resulting cluster persistence index thus ranges from -5 for municipalities that are consistently classified as cold spots over all five datasets to +5 for municipalities that were persistent hot spots over the study period.

Results

This section presents the results of the exploratory space-time analysis of the PPM data at both the global and local level. First, we discuss the pattern of global spatial autocorrelation and describe the spatial and temporal trends based on the visual inspection of choropleth maps of the eight variables under study. In a second step, we discuss the patterns of local spatial autocorrelation as detected by the local G^* statistic for each wave of data, and tentatively describe the emerging temporal patterns. Finally, we take a more formal approach of classifying municipalities as either hot or cold spots in order to be able to gauge the persistence of the spatial patterns over time. It is our hope that by presenting our results of increasing complexity step-by-step, it will be easier for readers not familiar with space-time analyses to follow our argumentation. Please also note that due to space limitations, we can only visualize the most interesting results as maps, and have to discuss all other results in the accompanying text on our final analyses.

Figure 21.2 plots the Moran's I statistic of the eight composite scores for the five PPM datasets over the 489 Dutch municipalities. In general, the trend lines are quite stable over time; the values of Moran's I fluctuate but change relatively little overall for most indices over the study period. The two noticeable exceptions are physical disorder and traffic problems, which have become increasingly clustered and increasingly dispersed over time, respectively. Global spatial autocorrelation is highest for the perception of theft and physical disorder, depending on the survey year; it is consistently lowest for the index measuring social disorder. The overall positive autocorrelation of all but one of the composite scores is not that surprising, however. Considering that the sample encompasses all municipalities in the Netherlands, ranging from remote rural villages to densely populated urban areas, a measure of public reaction to crime would normally be expected to cluster to some degree.

Figure 21.2 Moran's I statistic for the Dutch municipalities for the eight composite scores over the five PPM surveys. A higher positive value of Moran's I indicates more spatial clustering. The corresponding p -values proved significant at the 1% level for all composite scores, except for social disorder between 1995 and 2001, and police action in 1997 and 1999.

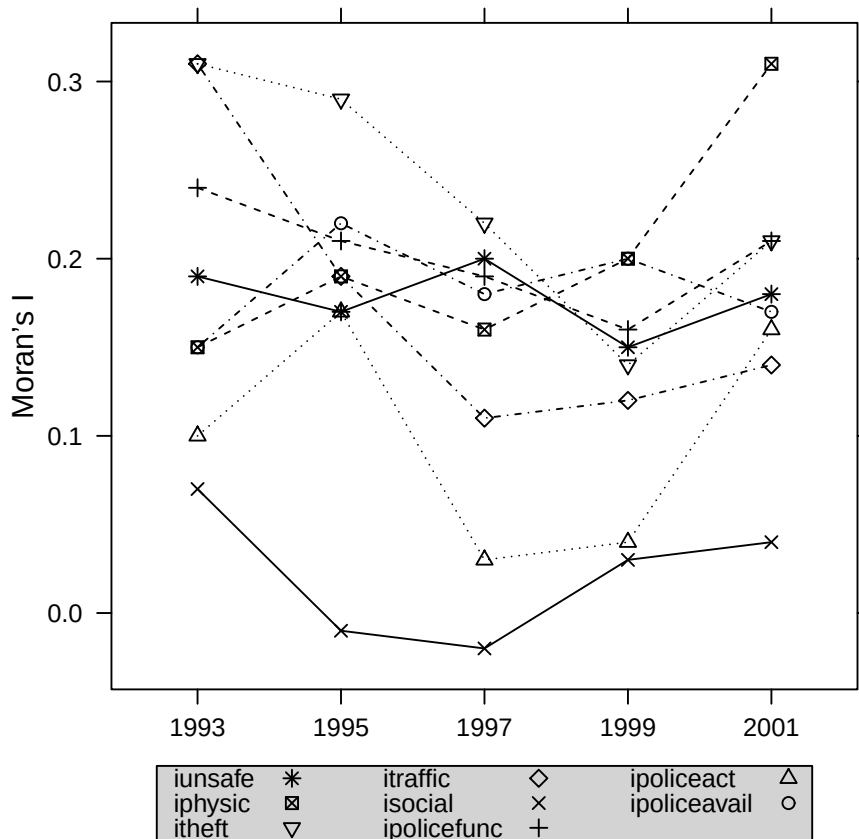

Figure 21.3 displays choropleth maps of physical disorder for each of the five survey years, in which the polygon of each municipality is shaded according to its mean value on the composite score of the PPM study. A simple visual inspection of these maps reveals the large cross-sectional variation in the (perceived) levels of physical disorder in Dutch municipalities in each survey year; whereas some municipalities are shaded light yellow, others are cast in dark red. Overall, the level of disorder appears to have risen over time as the map of the Netherlands turns from a lighter shade of yellow to a darker shade of orange. Thus, whereas physical disorder used to be more of a local problem in 1993 that was largely confined to the western part ('Randstad') of the Netherlands, by 2001 the issue had become more

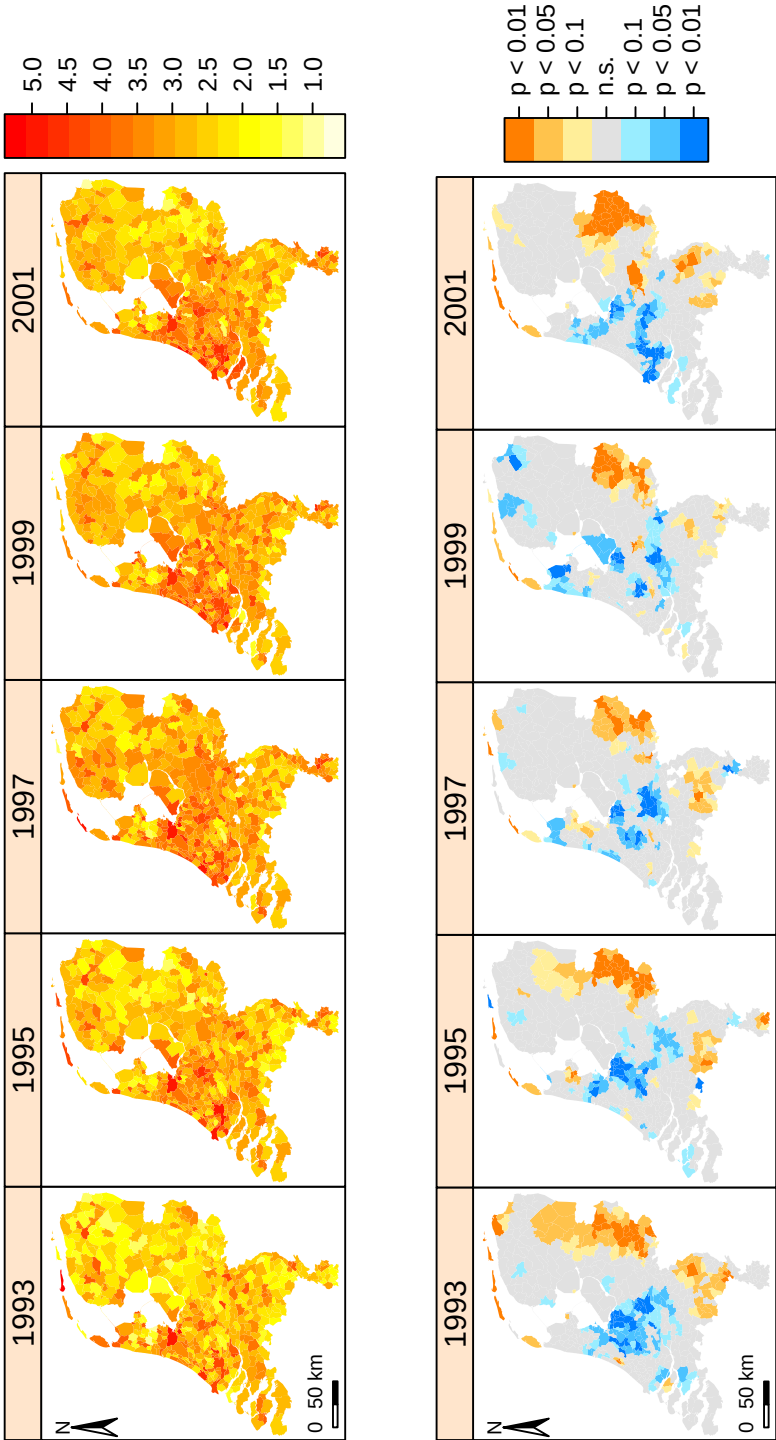
pronounced nation-wide. Still, the growing concern over physical disorder does not appear to have affected all of the 489 municipalities equally. The measure of Moran's I actually increased over this period, which shows that the overall pattern has gotten more strongly clustered and the disparities more acute over the intervening eight years. In other words, despite the overall increase across the Netherlands, the perceived level of physical disorder was still relatively higher in the urban areas and the Randstad in the Netherlands in 2001.

Due to space limitations, only the maps of physical disorder can be reproduced here. In general, though, the other composite scores exhibited less spatio-temporal clustering, which is concordant with their more stable values of Moran's I . The levels of perceived social disorder are relatively low in the Netherlands with the largest urban areas, especially Amsterdam and Rotterdam, being the only noteworthy exceptions. Feelings of unsafety show a spatio-temporal pattern similar to physical disorder, with high levels of cross-sectional variation and peak values in the major urban areas. By contrast, the maps of traffic problems reveal little cross-sectional variation throughout the Netherlands with no spatial or temporal pattern readily discernible. Finally, the three index scores concerning the police displayed some striking parallels, with the mean scores generally indicating positive opinions about the police. Interestingly, even though cross-sectional variation was low, approval rates of the police appear to be highest in the eastern part of the Netherlands.

In a second step, we discuss the patterns of local spatial autocorrelation as detected by the local G^* statistic for each wave of data. Figure 21.3 presents a panel of maps with the results of the local clustering analysis of the public perception of the functioning of the police over the five PPM survey years. The results of the local G^* statistic confirm the previous impression from the visual inspection of the mean values: public opinion about the police seems more positive in the east of the Netherlands and appears to persist over time. Virtually identical spatio-temporal patterns can also be observed for the other two police-related composite scores. For both theft and feelings of unsafety, significant 'cold spots' can be discerned in the northern part of the Netherlands, especially in the northern-most municipalities of the provinces Groningen and Friesland, which also seem rather stable over time. As expected, the hot spots of theft and unsafety are in the predominantly urban municipalities in the Randstad.

The third set of results concerns the temporal persistence of the spatial patterns. In order to determine to what extent local clusters endure over time, all Dutch municipalities were classified for each wave of the PPM survey as a hot spot, cold spot, or as a neutral, i.e. non-significantly clustered area (as presented in Figure 21.3). Table 21.2 presents, for the periods 1993 to 1997 and 1997 to 2001, the number of municipalities that *changed* from a lower to a higher score (i.e. a change from cold spot to neutral, or from

Figure 21.3 Mean values of the composite score of perceived physical disorder by municipality in the PPM survey 1993-2001. Higher scores indicate more perceived physical disorder (top). Statistically significant hot spots (orange) and cold spots (blue) of the composite index of the perceived functioning of the police. A hot spot indicates a statistically significant local cluster of high values of the composite score, a cold spot is indicative of a cluster of low values (bottom).

neutral to hot spot); from a higher to a lower score (i.e. a change from hot spot to neutral, or from neutral to cold spot); or remained stable over time (i.e. remained a hot spot, cold spot, or neutral area). Interestingly, the most stable measure over time is shown to be ‘feelings of unsafety’: about 73% and 77% of municipalities, respectively, persist in their classification of either cold, hot, or neutral area over the two time periods. By contrast, half of all municipalities change with regard to perceived traffic problems over the period from 1993 to 1997. In general, it seems that about as many municipalities improved in classification as did decline. Thus, we do not see evidence that public opinion about crime and policing in the Netherlands substantially improved or deteriorated between 1993 and 2001, which would become evident from a skewed distribution of the number of municipalities that changed classification over time.

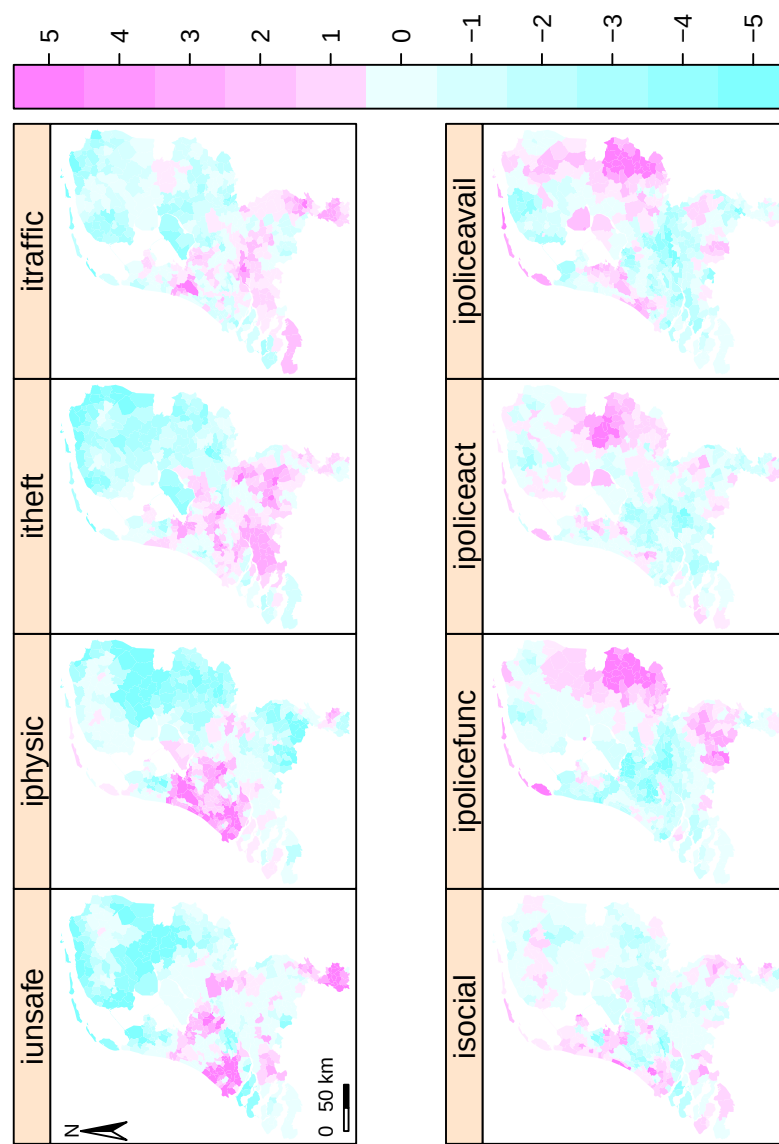
Although Table 21.2 provides summary information about the patterns of stability and change in the Netherlands, it does not indicate the persistence of individual hot spots and cold spots, nor where these temporal clusters occur in space. Therefore, Figure 21.4 presents the results of the spatio-temporal analysis of the persistence of local clusters over time for all eight composite scores. In Figure 21.4 the polygons are shaded according to the number of times a municipality was qualified as a significant cluster by the local G^* statistic: a value of -5 on the legend key indicates that a municipality is a cold spot over all five PPM survey years; a value of +5 indicates that a given municipality is a persistent hot spot.

The maps of the cluster persistence scores for the indices of feeling of unsafety and physical disorder show a strikingly similar pattern, with local clustering most persistent in the urban areas of the Netherlands and especially in its western part (Randstad), even though feelings of unsafety also persistently cluster near the Belgian border and in the southern province of Zuid-Limburg, which borders both Belgium and Germany. A similar pattern can also be observed for the indices of theft and traffic problems: on these items local clusters are more persistent over time in the western urbanized parts of the Netherlands but also in some of the municipalities near the Belgian border, many of which are not highly urbanized. By contrast, the temporal persistence of the spatial pattern for social disorder is much harder to discern. This may be because social disorder is reported less frequently to begin with and local clusters are thus less persistent over time. Finally, the patterns of the three composite scores concerning the police (general functioning, active presence, and availability) show some striking similarities and confirm the previous visual impression: public opinion of the police is highest in the eastern parts of the Netherlands and this spatial pattern persists over time.

Table 21.2 Changes in classification according to the local G^* statistic of Dutch municipalities over two time periods, 1993-1997 and 1997-2001. 'Lower' implies a shift from higher to lower classification, 'no change' implies stability over time, and 'higher' implies a shift from lower to higher classification.

	1993 - 1997			1997 - 2001		
	lower	no change	higher	lower	no change	higher
iunsafe	65 (13%)	355 (73%)	65 (13%)	62 (13%)	373 (77%)	49 (10%)
isocial	86 (18%)	309 (64%)	90 (19%)	60 (12%)	358 (74%)	66 (14%)
iphysic	83 (17%)	316 (65%)	86 (18%)	73 (15%)	331 (68%)	80 (17%)
itheft	106 (22%)	284 (59%)	95 (20%)	107 (22%)	264 (55%)	113 (23%)
ittraffic	139 (29%)	241 (50%)	105 (22%)	77 (16%)	294 (61%)	113 (23%)
ipolicefunc	73 (15%)	321 (66%)	91 (19%)	84 (17%)	326 (67%)	74 (15%)
ipoliceact	89 (18%)	298 (61%)	98 (20%)	108 (22%)	280 (58%)	96 (20%)
ipoliceavail	98 (20%)	286 (59%)	101 (21%)	94 (19%)	295 (61%)	95 (20%)

Figure 21.4 Additive index scale of the persistence of local clustering according to the local G^* statistic of the eight composite scores in the PPM survey 1993-2001. An index value of -5 indicates a persistent cold spot, a value of +5 signals a persistent hot spot.

Discussion

In summary, the results indicate that there is low to moderate spatial clustering in the Netherlands for a variety of criminological subjects ranging from the perception of crime occurrence to public opinion about the functioning of the police. In line with previous research, feelings of unsafety and perceived crime cluster most in urban areas, and by extension these attitudes cluster most heavily in the western conurbation ('de Randstad') of the Netherlands. More surprisingly, confidence in the police (as measured by three different constructs each consisting of multiple indicators) is highest in a specific eastern part of the Netherlands. An important caveat, however, is that the simple mean scores of residents' attitudes can easily misrepresent public opinion, especially in less populated rural areas where the survey samples tended to be smaller. As can be seen from Figure 21.3, tests for statistically significant local clustering among adjacent municipalities show only very few actual 'hot' or 'cold' spots, even when the statistical test is carried out at the less restrictive 10% rather than the conventional 5% level of significance.

More striking about these spatial patterns (or the lack thereof) is their persistence over time. Although we know from previous research that criminal *events* sometimes cluster very locally in space, the most prominent example of which are 'hot spots' of crime, our analyses show that the spatial patterns of municipality-level *attitudes* largely persist over time. The maps in Figure 21.4 show different spatio-temporal patterns depending on the subject under study: for example, theft seems to be higher in both the western conurbation of the Netherlands and near the Belgian border, whereas public confidence in the police is highest in the eastern part. Still, apart perhaps from the spatial pattern of social disorder, which appears more ephemeral as evidenced by the light shaded coloring, the spatio-temporal patterns are rather stable over time.

As a first foray into the spatio-temporal analysis of residents' attitudes, this study has a number of limitations. First of all, the reliability of the municipality-level measures could be questioned. As the opinions of individual residents were aggregated to the municipality level, the accuracy of such estimates may be affected for small areas due to limited sample size. One possible solution for these potential reliability problems is to use ecometric analysis (Raudenbush & Sampson, 1999), which takes into account the number of respondents per municipality and adjusts the estimated score accordingly. Still, we remain confident that our simpler method has not affected the results greatly. On the one hand, composite scores at the individual level were each based on a combination of several indicator variables constructed after factor and reliability analyses. Whereas aggregating one single variable to the municipality level may be problematic, using a composite score of several indicator variables reduces measurement error. On

the other hand, for the great majority of Dutch municipalities enough local residents were interviewed in each of the PPM survey years to allow for sufficiently reliable estimates.

A second limitation of the current research is the somewhat simple method of analysis of spatial cluster persistence over time. Many formal spatio-temporal tests exist for the space-time interaction of events (e.g. the Knox index, Mantel index, or the spatio-temporal K function) and have been successfully employed in environmental criminology (Grubestic & Mack, 2008; Johnson et al., 2007). For the spatio-temporal analysis of area *rates* in the current study, we adapted a somewhat simpler method following previous work by Greiling et al. (2005). Although this method arguably makes intuitive sense, the lack of a standard test statistic could be considered a limitation.

Notwithstanding these limitations, this contribution shows that the analysis of the temporal persistence of spatial patterns of resident attitudes about crime and policing can shed new light on old questions. In particular, this study shows that simple maps showing large municipality-level differences in residents' attitudes may be misleading: formal tests of local spatial clustering show that many municipalities in fact cannot be distinguished from each other. Moreover, temporal analyses of these spatial patterns show that some but not all attitudes persistently cluster in space *and* time. This arguably has implications from a policy perspective, as it is not cost-effective to try to change public opinion in a few 'troubled' municipalities if that very same public opinion may change quickly over time (the most prominent example arguably being the perception of social disorder). In conclusion, this contribution shows the potential of considering space *and* time simultaneously in criminology, and we hope that, over time, spatio-temporal research about community-level attitudes becomes as widespread as the spatial analysis of criminal events.

Literature

- Bivand, R. S., Pebesma, E. J., & Gómez-Rubio, V. (2008). *Applied spatial data analysis with R*. New York, Springer.
- Burgess, M. B. (2004). Fear of crime: Spatio-temporal patterns of avoidance in Kings Cross. Technical report, Australian National University.
- Doran, B. & Burgess, M. (2011). *Putting fear of crime on the map: Investigating perceptions of crime using Geographic Information Systems*. New York, Springer.
- Doran, B. J. & Lees, B. G. (2005). Investigating the spatiotemporal links between disorder, crime, and the fear of crime. *The Professional Geographer*, 57(1):1–12.

- Getis, A. & Ord, J. K. (1992). The analysis of spatial association by use of distance statistics. *Geographical Analysis*, 24(3):189–206.
- Greiling, D. A., Jacquez, G. M., Kaufmann, A. M., & Rommel, R. G. (2005). Space-time visualization and analysis in the Cancer Atlas Viewer. *Journal of Geographical Systems*, 7(1):67–84.
- Grubestic, T. H. & Mack, E. A. (2008). Spatio-temporal interaction of urban crime. *Journal of Quantitative Criminology*, 24(3):285–306.
- Guerry, A.-M., Lacroix, S. F., de Silvestre, A.-F., & Girard, P.-S. (1833). *Essai sur la statistique morale de la France*. Crochard.
- Jacquez, G. M. (2008). Spatial cluster analysis. In: Wilson, J. P. & Fotheringham, A. S., editors, *The handbook of Geographic Information Science*, pp 395–416. Malden Mass, Wiley-Blackwell Publishing.
- Johnson, S. D., Bernasco, W., Bowers, K. J., Elffers, H., Ratcliffe, J., Rengert, G., & Townsley, M. (2007). Space-time patterns of risk: A cross national assessment of residential burglary victimization. *Journal of Quantitative Criminology*, 23(3):201–219.
- Kohm, S. A. (2009). Spatial dimensions of fear in a high-crime community: Fear of crime or fear of disorder? *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 51(1):1–30.
- Kreis, C. (2012). *Community policing in Switzerland's major urban areas: An observational study of the implementation and impact using geospatial data mining*. Ph.d. thesis, University of Lausanne.
- Lederer, D. (2012). Am I safe in my home? Fear of crime analyzed with spatial statistics methods in a Central European city. In: Murgante, B., Gervasi, O., Misra, S., Nedjah, N., Rocha, A., Tanar, D., & Apduhan, B., editors, *Computational science and its applications - ICCSA 2012*, volume 7334 of *Lecture Notes in Computer Science*, pp 263–274. Berlin, Springer.
- Lumley, T. (2010). *Complex surveys: A guide to analysis using R*. Hoboken, Wiley.
- Mayhew, H. (1861–1862). *London labour and the London poor*. London, Griffin, Bohn, and company.
- Moran, P. A. P. (1950). Notes on continuous stochastic phenomena. *Biometrika*, 37(1-2):17–23.
- Park, R. E., Burgess, E. W., & McKenzie, R. D. (1967/1925). *The city: Suggestions for investigation of human behavior in the urban environment*. Chicago, University of Chicago Press.
- Perkins, D. & Taylor, R. (1996). Ecological assessments of community disorder: Their relationship to fear of crime and theoretical implications. *American Journal of Community Psychology*, 24(1):63–107.
- Raudenbush, S. W. & Sampson, R. J. (1999). Ecometrics: Toward a science of assessing ecological settings, with application to the systematic social observation of neighborhoods. *Sociological Methodology*, 29(1):1–41.

- Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 277(5328):918–924.
- Shaw, C. R. (1929). *Delinquency areas: A study of the geographic distribution of school truants, juvenile delinquents, and adult offenders in Chicago*. Chicago, University of Chicago Press.
- Shaw, C. R. & McKay, H. D. (1969/1942). *Juvenile delinquency and urban areas: A study of rates of delinquency in relation to differential characteristics of local communities in American cities*. Chicago, University of Chicago Press, rev. edition.
- Snow, J. (1855). *On the mode of communication of cholera*. London, J. Churchill.
- Steenbeek, W. & Hipp, J. R. (2011). A longitudinal test of social disorganization theory: Feedback effects among cohesion, social control, and disorder. *Criminology*, 49(3):833–871.
- Tobler, W. R. (1970). A computer movie simulating urban growth in the Detroit region. *Economic Geography*, 46:234–240.
- Williams, C. (2008). Mapping the fear of crime: A micro-approach in Merton, London. In: Chainey, S. & Tompson, L., editors, *Crime Mapping Case Studies: Practice and Research*, pp 103–109. Chichester, England, John Wiley.
- Wilson, J. Q. & Kelling, G. L. (1982). Broken windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly*, 249(3):29–38.

22 Het was stil op straat, of toch niet?

Marlijn Peeters

Amsterdam, 19 september 2008¹

Het is vrijdagavond 19 september in Amsterdam, of is het al nacht? Het is koud buiten. Niet heel koud, maar wel kouder dan gemiddeld. Het zal een graad of 10 zijn. Vandaag was er een lekker nazomerzonnetje (KNMI.nl, 2008). Goed voor een terrasje uit de wind. Maar nu niet meer, nu wordt het te koud. Buiten op straat is het niet zo druk. Veel mensen zitten nu thuis voor de kachel of zijn in het centrum voor een avondje stappen. En sommige mensen liggen vast ook al in bed. Het wordt al laat. Maar weinig mensen wagen zich op dit uur buiten. Er lopen mensen op straat, maar niemand ziet echt wat er om zich heen gebeurt. Iedereen leeft in zijn eigen wereldje, zonder aandacht te besteden aan wie of wat er ook in de buurt is. Iedereen, behalve ik. Ik ben mij juist zeer bewust van de andere mensen, van wie er oplet en wie snel doorloopt om op een afspraak te komen. Maar vanavond kijkt niemand op, iedereen is in zijn jas gekropen en haast zich door de straten. Dus loop ik rustig door, zonder echt opgemerkt te worden.

Het is vandaag vrijdag. Voor de meeste mensen betekent dat dat het weekend is, maar niet voor mij. Ik werk wanneer het nodig is. En nu is het nodig. Hard nodig. Er moet geld binnenkomen, anders staat er morgen geen eten op tafel. En ik heb ook iets anders nodig. O, het is zo koud buiten, ik voel het in m'n botten. Een shotje zou die kou snel verdrijven. Ja, een shotje heb ik nodig. Een *rush*. Maar ik heb geen geld, ik moet eerst werken om aan geld te komen.² Want het is echt wel hard werken hoor. En ik verdien meer geld zo dan met mijn uitkering, veel meer geld.³ Van alleen mijn uitkering kan ik niet rondkomen. Ik kijk waar het licht aan is, en waar

¹De onderstaande beschrijving is puur hypothetisch. Enkel de locatie en het tijdstip zijn waarheidsgetrouw.

²De twee belangrijkste redenen om in te breken bij de meest recente inbraak is geld voor drugs (61,9%) of eigen onderhoud (12,4%) (Worthington & Webber, 2013). Ook Verwee et al. (2007) vinden dat drugs (43%), luxe leven (30%), overleven (19%) en leven (17%) als motieven worden genoemd.

³Een inbreker verdient gemiddeld 22 keer meer met inbreken dan uit legale inkomsten (mediaan 5.56) (Worthington, 2013).

uit. Daaraan kan ik zien of er iemand thuis is.⁴ Ik kijk waar de burens thuis zijn. En natuurlijk ook of het er een beetje rijk uitziet, of er iets te halen valt.⁵ Zoals ik al zei, ik moet werken. Ik ben aan het werk.

Rond 21.00u ben ik thuis vertrokken, in Oud-West, en heb ik een beetje rondgelopen op straat, richting het Museumkwartier, daar ben ik nu. Een paar dagen geleden was ik hier ook.⁶ Toen had ik een mooi huis gevonden. Dat huis had ik gekozen omdat het raam er veelbelovend uitzag. En dat zag het ook. Maar de deur bleek niet op slot te zitten, dat was nog gemakkelijker.⁷ Maar omdat ik door de deur ben gekomen, hebben ze vast niet door dat het raam ook makkelijk te openen is, een heel zwak slot heeft dat. En er waren nog meer mooie dingen te halen daar! Ik kon het toen niet meenemen, maar ik ga het nu nog eens proberen. Van de week had ik een laptop, wat sieraden en *cash* gevonden. De sieraden bleken uiteindelijk nep te zijn, dat viel wel tegen. Maar toch was het een mooie score. Wie weet hebben ze ook al wel een nieuwe laptop gekocht?

Ah, hier is het. Deze straat. Maar het bevalt me niets. Er is veel te veel geluid in de straat. En ik zie fietsen staan. Geluid en zoveel fietsen bij een woning is niet goed. Geluid betekent dat er mensen zijn die me kunnen betrappen, of mensen die me kunnen zien en herkennen. Nee, geluid is niet goed.⁸ Er zijn teveel mensen in de buurt van dit huis. Daar is het feestje. Er is veel beweging in huis en de deur gaat open. Ik loop maar snel door en kijk naar beneden, al wordt er waarschijnlijk niet op me gelet. Deze straat is vanavond niet goed, ik ga wel naar een andere straat.⁹ Ik kom volgende week nog wel een keer kijken.

Ik loop rustig verder. Maar wat is dat? O, shit... Er komt een politieagent om de hoek. Hij loopt zelfverzekerd rond en kijkt om zich heen. “Goedenavond meneer”, zegt de politieagent, het is een onbekende agent.

⁴Ruim een kwart (27%) van de inbrekers kiest een woning omdat het eruit ziet alsof er niemand thuis is (Worthington & Webber, 2013). Negentig procent van de inbrekers zegt geen woning te betreden die er bewoond uitziet (Cromwell et al., 1991).

⁵Een inbreker kiest een woning omdat ze weten dat er iets te halen valt, of omdat de woning er welvarend uitziet (Rengert & Wasilchick, 2000; Tseloni et al., 2002; Worthington & Webber, 2013).

⁶Na een inbraak is er een vergrote kans op een herhaalde inbraak, of een inbraak in de buurt. In Amsterdam Zuid is in 2008 een grote kans op een herhaalde (56x) of bijna herhaalde (2.8x) inbraak binnen 1 dag (berekend met de *near repeat calculator*, Ratcliffe, 2008). Voor meer informatie over deze analyse, zie bijvoorbeeld van der Kemp et al. (2010).

⁷Een deel van de woningen wordt gekozen omdat er een deur (7%) of raam (4%) open staat (Worthington & Webber, 2013) en dertig procent van de inbrekers komt binnen door een open raam of deur (Verwee et al., 2007).

⁸De belangrijkste reden waarom inbrekers afzien van een inbraak is vanwege geluid (Verwee et al., 2007; Worthington & Webber, 2013).

⁹Doelwitselectie kan gezien worden als een sequentieel keuzeproces, waarbij eerst een gebied (de wijk) wordt gekozen om in te breken, vervolgens de straat en uiteindelijk pas de woning (Brantingham & Brantingham, 1984; Kleemans, 1996; Vandeviver & van Daele, 2012).

“Goedenavond”, zeg ik beleefd terug. Ik ken deze agent niet, en hij mij dus waarschijnlijk ook niet. Dat is goed. Ik ben al eens gepakt hier in de buurt, dus het is maar goed dat het een jonge man is. Want een bekende had me waarschijnlijk wel langer aangesproken. Die had willen weten waarom ik op dit moment in deze wijk ben. Een andere had geweten dat dit mijn favoriete werkterrein is, dat ik hier vaker kom. Maar waar één agent is, zijn er soms meer. Misschien zijn ze wel extra alert. Ik ben hier al wel vaker geweest de laatste tijd. Wanneer was de laatste keer? Twee dagen geleden? Ik heb iets gehoord over een strikte politiesurveillance kort na inbraken ergens in de buurt van Amsterdam. Een nieuwe manier van politie inzetten.¹⁰ Misschien werkt dat goed en doen ze dat hier nu ook. Misschien dat ze hier nu ook extra aan het surveilleren zijn in de buurt van eerdere inbraken. Het zou best kunnen. De politie doet dat soort dingen wel. Ze zijn niet altijd even slim, maar dit zou wel slim zijn. Ik kom vaak na een paar dagen of een week terug in een wijk. Dan ken ik alles nog goed.¹¹ Maar misschien is vanavond geen goede avond om hier in te breken. Er zijn feestjes en mensen op straat. En de politie is in de buurt. Daar hou ik allemaal niet van.

Ik ga hier links, even een stukje wandelen. En dan zie ik wel waar ik uitkom. Hier wordt het toch niets vanavond, met de politie in de buurt. Waar komen al die mensen vandaan? O, dat hotel. Ik ben al verder gelopen dan ik dacht. Daarom is deze wijk ook zo goed. Toeristen kijken wel om zich heen, maar letten niet echt op. Daarnaast is er hier een aantal winkeltjes, vooral overdag is dat goed. Door al die mensen op straat val ik niet zo op, niemand die op me let.¹² Hoe zal ik gaan? Ik loop wel langs het water terug. Een beetje frisse lucht. Vandaag zal het niet veel meer worden in deze buurt.

Hé, kijk. Aan de overkant van het water. Daar. Het is daar heel erg rustig. Niemand te zien. Heeft Arie daar vorige week niets over gezegd? Dat hij wel eens aan de overkant van het water ging kijken? Ik ga niet graag over het water, dat vind ik vervelend aan Amsterdam, al dat water. Gewoon in een wijk kan ik tenminste altijd alle kanten op, maar als er water is moet ik altijd denken waar een brug is. En daar moet ik dan weer zien te komen als

¹⁰Een samenwerkingsproject van de Vrije Universiteit Amsterdam en Politie Amsterdam-Zuid, waarbij kort na en nabij een eerdere inbraak extra politiesurveillance wordt ingezet (Elffers et al., 2012; Peeters et al., 2012).

¹¹Onderzoek suggereert dat inbrekers terugkomen om eerder opgedane kennis nogmaals te benutten (Bernasco, 2008; Bowers & Johnson, 2004; Mehlbaum & van der Wee, 2011).

¹²Hoe minder mensen er op straat zijn, hoe gemakkelijker het voor bewoners is om de omgeving en de mensen in de omgeving in het oog te houden (Newman, 1972). Wijken die niet enkel een residentiele functie hebben, maar ook een commerciële hebben een hogere kans op inbraak (Kleemans, 1996; Lynch & Cantor, 1992; Perkins et al., 1993).

ik terug naar huis wil met de spullen. Ik houd er niet van om ver te lopen met gestolen spullen. Dus ik ga zo min mogelijk over water heen.¹³

Maar in die wijk is geen politie en die agent die blijft vast in zijn eigen wijkje, die komt niet helemaal naar de andere kant van het water. Ik ben daar nog niet eerder geweest, aan de overkant. Daar kom ik eigenlijk nooit. Maar ik ken het er wel een beetje. Alleen hou ik niet zo van dat soort straten. Het is een beetje een lange straat. En door het water kan ik nergens heen.¹⁴ Maar het is wel maar een klein straatje met weinig verkeer en hier wordt het toch niets. Ik ga vandaag wel eens een stukje verder kijken. Gewoon om er zeker van te zijn dat de politie niet meer in de buurt is.¹⁵ Ik kan altijd even gaan kijken.

Hoe heet het hier eigenlijk? O ja, de Stadionweg. Ik ga hier dit zijstraatje wel in, meteen langs het water. Hier is het erg donker en er zijn geen overburen die me kunnen zien.¹⁶ Het is wel leuk, zo'n parkje voor de deur. Dat zou ik ook wel willen. Lekker om buiten te spelen met de kinderen in plaats van op straat. Wie weet als ik weer een baan heb, dan kan ik misschien een huisje vinden ergens buiten. Met groen en een tuin. Ja, dat zou ik wel graag willen. En dan wel met een groot hek ervoor, waar je doorheen kunt kijken. Want anders wordt er ingebroken door iemand.¹⁷ En dat zou ik toch wel stom vinden. Als een dan ex-collega m'n huis binnen zou komen. Nee, dat kan niet. Ach, dromen. Iedereen heeft dromen. Maar eerst moet ik ergens geld vandaan halen. Want Pietje heeft volgende week een schoolreisje, en dat moet ik nog betalen. Anders kan hij niet mee, en dat zou hij me nooit vergeven. En Marie heeft een nieuwe beugel nodig. En dan noemen ze mij een crimineel, die man die dat beugelding moet zetten, die orthodonnogiets, dat is pas een crimineel! Die prijzen zijn niet te doen. Maar voor Marie is het wel beter. Dan heeft ze mooie tanden later. En mensen met mooie tanden krijgen vast sneller een goede baan. Ik heb geen mooie tanden. En ook geen goede baan. Hoewel ik met dit werk een goed centje verdien natuurlijk. Maar dat is geen baan, volgens de meeste mensen toch. Maar het is wel hard werken. De hele avond buiten in de kou op straat

¹³Zogenaamde fysieke barrières als water en spoorwegen maken de reisweg van inbrekers langer en verkleinen de kans dat een inbreker naar een wijk achter een barrière reist (Clare et al., 2009; Peeters & Elffers, 2010).

¹⁴Een hoge toegankelijkheid van wijken en straten verhoogde de kwetsbaarheid voor woninginbraak (Beavon et al., 1994; Hakim et al., 2001).

¹⁵Inbrekers gaan bij een experimentele surveillance iets verder dan de werkelijke surveillance. Wellicht omdat ze niet weten tot waar de surveillance reikt en ze voor de zekerheid iets verder weg gaan (Elffers et al., 2012; Peeters et al., 2012).

¹⁶Inbrekers vermijden huizen die zichtbaar zijn voor overburen (Bennett & Wright, 1984).

¹⁷De mate waarin een ruimte publiek of privaat is wordt beïnvloed door omheiningen. Omheiningen kunnen de kans op inbraak verlagen (Newman, 1972). Aan de andere kant verhogen omheiningen die de zichtbaarheid van de woning vanaf de straat verminderen de kans op inbraak (Bennett & Wright, 1984; Chula Vista police department, 2001; Hamilton-Smith & Kent, 2005).

rondlopen op zoek naar een leuk adresje. Over een goed adresje gesproken, ik moet natuurlijk ook nog even langs Frits, voor m'n shotje. Die beugel kan nog wel iets langer wachten. Hé, over een ander goed adresje gesproken. Dit ziet er wel leuk uit. De tuin is wel handig, want ik kan gemakkelijk doorlopen naar de achterkant van het huis, niemand die me ziet.¹⁸ Maar dit is geen goede plek, want er staat een hondenhok in de tuin. Een hond, daar hou ik niet van.¹⁹ Alle huizen hier hebben wel een leuk dakje boven de voordeur. En een paar huizen verder? Ja. Dat is een mooi huis. En de burens? Daar is het bij allebei donker. Dat vind ik fijn, dan kan niemand mij horen. Dit lijkt wel een goede buurt. Ik ben hier niet eerder geweest, maar misschien kom ik wel een keer terug. Allemaal rijtjeshuizen met zo'n dakje boven de voordeur.²⁰ Dat is fijn voor de mensen als ze thuiskomen. Tegen de regen. Ja. Heel fijn. Maar ook voor mij, want daar kan ik opklimmen. Dat kan ik wel, dat is niet zo hoog. En anders, ja ik zag het goed. De burens hebben een trapje in de tuin laten staan. Waarschijnlijk van het ramen lappen of zo. Mensen zijn soms zo slordig. Altijd hulpmiddelen voor me achterlaten, of zelfs deuren en ramen open laten staan.

Ik zal eerst eens even voorbij lopen. Kijk, hier zijn garages.²¹ Er staan geen auto's, ook bijna niet op straat. Dan is er misschien bij de volgende burens ook niemand thuis. Maar die zouden me toch niet horen, die afstand is veel te groot. Ik zal het huis hier op het hoekje nemen, naast de garages. Daar kan ik aan de zijkant naar binnen. Of niet? Wacht even. Wat is dat? Dat lijkt een kastje van een alarm.²² Had de vorige dat ook? Nee. Ok. Even denken. Hier kan ik makkelijker naar binnen. Ziet er ook wel rijk uit hier. Maar die lijken een alarm te hebben. Het is wel een raar kastje. Misschien is het wel heel iets anders... Maar als het een alarm is, staat de politie hier binnen *no time*. Want die agent uit de andere wijk is hier natuurlijk zo. Nee, dat risico kan ik niet nemen. Ik ga wel hiernaast. Dat is ook goed. Dat huis wilde ik in eerste instantie ook nemen, voordat ik zag dat de garages

¹⁸Of je aan de achterkant van het huis kunt komen beïnvloedt de kans op inbraak (Bennett & Wright, 1984; Chula Vista police department, 2001).

¹⁹Sommige onderzoeken laten zien dat inbrekers niet inbreken bij woningen met een hond (Nee & Meenaghan, 2006; Verwee et al., 2007; Wright et al., 1995). Ook de aanwezigheid van tekenen van een hond verlaagt het inbraakrisico (Schneider & Kitchen, 2007).

²⁰Wijken met veel rijtjeshuizen zijn gevoeliger voor inbraak dan wijken met veel appartementen. Wellicht vanwege de hogere toegankelijkheid van rijtjeshuizen (Bernasco & Nieuwbeerta, 2005). Tevens is een inbreker bereid om tot 3.50 meter omhoog of omlaag te klimmen (Veilig Wonen, nd).

²¹Woningen met een garage hebben de laagste kans op inbraak omdat je niet kunt zien of iemand thuis is (Armitage et al., 2011).

²²Een alarm kan de kans op inbraak verlagen (Hakim et al., 2001; Nee & Meenaghan, 2006), hoewel er weinig bewijs is van werkzaamheid, mogelijk door het hoge aantal valse meldingen (Poyner & Webb, 1991). Een alarm is een groot afschrikmiddel voor inbraak voor een onervaren inbreker en een kleine voor een meer ervaren inbreker (Worthington & Webber, 2013).

ernaast zaten wat de ander nog interessanter maakte. Nee, blijf bij je eerste keus. Dat is het beste.

Ok. Dus hier ga ik vandaag aan het werk. Mooi huis. Zoals ik al zei, handig dat afdakje, als dit goed gaat, kom ik nog wel eens terug hier in de buurt. Maar waar kan ik heen vanaf het afdakje? Naar boven. Ja. Niemand die me hier ziet, het is stil op straat. Eerst eens aan de voordeur kijken of die misschien open is, dan hoef ik niet te klimmen. Nee, niet open. Geen probleem, dan ga ik hier naar boven. Mooie naam trouwens, klinkt als een goede naam om bij op bezoek te gaan. Ja, hier sla ik vanavond mijn slag. Bij Elffers...

Literatuur

- Armitage, R., Monchuk, L., & Rogerson, M. (2011). It looks good, but what is it like to live there? Exploring the impact of innovative housing design on crime. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 17(1):29–54.
- Beavon, D. J. K., Brantingham, P. L., & Brantingham, P. J. (1994). The influence of street networks on the patterning of property offenses. In: Clarke, R. V., redactie, *Crime prevention studies*, pp 115–148. Monsey, N.Y., Willow Tree Press.
- Bennett, T. & Wright, R. (1984). Constraints to burglary: The offender's perspective. In: Clarke, R. V. & Hope, T., redactie, *Coping with burglary: Research perspectives on policy*, International Series in Social Welfare, pp 181–200. Boston, Kluwer-Nijhoff.
- Bernasco, W. (2008). Them again? Same-offender involvement in repeat and near repeat burglaries. *European Journal of Criminology*, 5(4):411–431.
- Bernasco, W. & Nieuwbeerta, P. (2005). How do residential burglars select target areas? A new approach to the analysis of criminal location choice. *British Journal of Criminology*, 45(3):296–315.
- Bowers, K. J. & Johnson, S. D. (2004). Who commits near repeats? A test of the boost explanation. *Western Criminology Review*, 5(3):12–24.
- Brantingham, P. L. & Brantingham, P. J. (1984). Burglary mobility and crime prevention planning. In: Clarke, R. V. & Hope, T., redactie, *Coping with burglary: Research perspectives on policy*, International Series in Social Welfare, pp 77–96. Boston, Kluwer-Nijhoff.
- Chula Vista police department (2001). The Chula Vista residential burglary reduction project. Technical report, Chula Vista.
- Clare, J., Fernandez, J., & Morgan, F. (2009). Formal evaluation of the impact of barriers and connectors on residential burglars' macro-level offending location choices. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 42(2):132–158.

- Cromwell, P., Olson, J., & Avary, D. (1991). *Breaking and entering: An ethnographic analysis of burglary*. Newbury Park, CA, Sage.
- Elffers, H., Beijers, W. M. E. H., van der Kemp, J. J., & Peeters, M. P. (2012). Experimentele aanpak van woninginbraken op basis van besmettelijkheidsanalyses. Technical report, Reeks Criminologie VU.
- Hakim, S., Rengert, G. F., & Shachmurove, Y. (2001). Target search of burglars: A revised economic model. *Papers in Regional Science*, 80(2):121–137.
- Hamilton-Smith, L. N. & Kent, A. (2005). The prevention of domestic burglary. In: Tilley, N., redactie, *Handbook of crime prevention and community safety*, pp 417–457. Cullompton, Willan Publishing.
- Kleemans, E. R. (1996). *Strategische misdaadanalyse en stedelijke criminaliteit: Een toepassing van de rationele keuzebenadering op stedelijke criminaliteitspatronen en het gedrag van daders, toegespitst op het delict woninginbraak*. Enschede, Universiteit Twente.
- KNMI.nl (2008). Klimatologie. Daggegevens van het weer in Nederland.
- Lynch, J. P. & Cantor, D. (1992). Ecological and behavioral influences on property victimization at home: Implications for opportunity theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 29:335–362.
- Mehlbaum, S. & van der Wee, W. (2011). Gepakt en gestraft? Een onderzoek naar de kenmerken en afhandeling van woninginbraakverdachten. Technical report, Regiopolitie Amsterdam-Amstelland, Dienst Regionale Informatie.
- Nee, C. & Meenaghan, A. (2006). Expert decision making in burglars. *British Journal of Criminology*, 46(5):935–949.
- Newman, O. (1972). *Defensible space: Crime prevention through urban design*. New York, Macmillan.
- Peeters, M. P. & Elffers, H. (2010). Do physical barriers affect urban crime trips? The effect of a highway, a railroad, a park or a canal on the flow of crime in The Hague. *Crime Patterns and Analysis*, 3(1):38–49.
- Peeters, M. P., van der Kemp, J. J., Beijers, W. M. E. H., & Elffers, H. (2012). Het effect van intensief surveilleren vlak bij en vlak na een eerdere inbraak. *Tijdschrift voor Criminologie*, 54(4):335–348.
- Perkins, D. D., Wandersman, A., Rich, R. C., & Taylor, R. B. (1993). The physical environment of street crime: Defensible space, territoriality and incivilities. *Journal of Environmental Psychology*, 13(1):29–49.
- Poyner, B. & Webb, B. (1991). *Crime free housing*. Oxford, Butterworth Architecture.
- Ratcliffe, J. H. (2008). Near repeat calculator (version 1.2).
- Rengert, G. & Wasilchick, J. (2000). *Suburban burglary: A tale of two suburbs*. Springfield, Ill, Charles C. Thomas, 2 edition.
- Schneider, R. H. & Kitchen, T. (2007). *Crime prevention and the built environment*. Abingdon, Routledge.

- Tseloni, A., Osborn, D. R., Trickett, A., & Pease, K. (2002). Modelling property crime using the British crime survey: What have we learnt? *British Journal of Criminology*, 42(1):109–128.
- van der Kemp, J. J., Elffers, H., Beijers, W. M. E. H., & Peeters, M. P. (2010). Besmettelijkheid van woninginbraak. Analyse van woninginbraken in district west, Amsterdam-Amstelland. Technical report, Reeks Criminologie VU.
- Vandeviver, C. & van Daele, S. (2012). De rol van omgevingskenmerken in de selectie van geschikte doelwitten van woninginbraak. In: Christiaensen, S., Dormaels, A., & van Daele, S., redactie, *Diefstal in woningen: bijdragen voor een geïntegreerde beheersing vanuit beleid, praktijk en wetenschap*, Cahiers integrale veiligheid, pp 73–93. Antwerpen, Maklu.
- Veilig Wonen (n.d.). Certificeringseisen.
- Verwee, I., Ponsaers, P., & Enhus, E. (2007). *Inbreken is mijn vak: Textuur en praktijk van woninginbraak*. Het Groene Gras. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Worthington, E. (2013). Personal communication on Report on breaking and entering on 17-03-2013.
- Worthington, E. & Webber, A. (2013). Results of the residential break and enter offender study.
- Wright, R., Logie, R. H., & Decker, S. H. (1995). Criminal expertise and offender decision making: An experimental study of the target selection process in residential burglary. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 32(1):39–53.

23 How guardianship dynamics may vary across the street network: A case study of residential burglary

Shane Johnson & Kate Bowers

Introduction

In their paper on routine activity theory, Cohen & Felson (1979) stated that for a direct predatory crime to occur, a motivated offender and a suitable victim must converge in space and time in the absence of a capable guardian. Moreover, that changes in the degree to which this convergence occurs could lead to changes in the volume of crime, even if the number of actors in each group remains constant. Since that study, much research has examined how offender and victim routine activity patterns might shape crime risk. However, research on the role that guardianship has to play in the occurrence of crime has received somewhat less attention (for example, Reynald, 2009). In a recent review (Hollis-Peel et al., 2011, p. 66), Henk and his co-authors concluded that “Two fundamental assumptions are important to Felson’s thinking about guardianship: (1) the most important tasks for guardians are availability and monitoring, and (2) it is the idea that someone is watching and could detect problematic behaviors or people that deters the likely offender from committing a criminal act”. Moreover, Reynald & Elffers (2009) suggest that more consideration should be given to the routine activity of place and how this influences guardianship. In response, in this chapter we consider some of the conditions under which capable guardianship may operate and ask how the conditions necessary for effective guardianship (we do not measure guardianship directly) might vary across space and time. More specifically, we focus on how the configuration of the street network might influence guardianship potential at different times of the day.

Research on the spatial distribution of crime has grown considerably since the 1970s. However, it is only recently that researchers have started to examine crime risk at the micro level of place at which crimes actually occur, such as block faces or street segments (for example, Weisburd et al.,

2012; Johnson, 2010; Hillier & Shu, 2000). Instead, much of the research has focused on the distribution of crime at the area level. While valuable, one problem with such research is that most crimes do not occur at the area level, and at least some of the factors that facilitate or impede the likelihood of criminal activity do not operate at the area level either.

Instead, many of the ecological conditions that give rise to crime occurrence operate at a much lower level of spatial resolution —such as the street level— and consequently there may be sharp discontinuities in risk even for places that are near to, or next to each other (see Johnson, 2010). Consequently, a number of scholars have argued that researchers should examine patterns of crime, and those factors that might influence it, at the level of place, where places may include individual buildings or street segments.

In the case of street segments, there is a complex interaction between the guardianship provided by those who live there, passersby, and the supply of potential victims and offenders (see Reynald & Elffers, 2009). In terms of their usage, different types of street segment will experience varying levels of through movement, and this will likely change throughout the day. Typically, through movement will be highest during hours of daylight when people's routine activities are more dispersed away from the home (Cohen & Felson, 1979), and movement potential will be highest on those types of street segment that are intended to connect one area to another, and less so on (say) cul-de-sacs and private roads. Thus, through movement will systematically vary by time of day and type of street segment.

In terms of crime risk, through movement can be beneficial insofar as any able adult can potentially act as a guardian against crime, and hence the more people there are at a location, the larger the pool of potential guardians. And, where there are more potential guardians, levels of natural surveillance should be higher, an idea proposed by (Jacobs, 1961). However, this assumes that those present at a location are willing, or have the capacity to act should a crime occur. This is not always necessarily the case. Indeed, research on bystander apathy (for example, van Bommel et al., 2012) clearly indicates that witnesses to a crime may not intervene. Moreover, Reynald (2011) reports that in a large scale survey only twenty percent of those asked indicated that they would intervene to prevent a crime from occurring if they were to see it.

Further, as proposed by Newman (1972) in his theory of defensible space, the extent to which people will intervene to prevent a crime from occurring will depend upon the nature of the environment concerned (see also, Reynald, 2009). At private locations where it will be clear who is responsible for a particular space, and who has a right to be there, Newman suggests that residents will form a sense of territoriality and act to control the environment, essentially self-policing it. However, at locations where there exists ambiguity as to who might use that space for legitimate purposes, and who is responsible for the natural policing of it, people may be less willing to

act as guardians. In the case of street segments, as discussed by Reynald & Elffers (2009) there will be considerable variation across different types of streets in the extent to which it is evident who might legitimately use that space, and who might be responsible for acting as a guardian along it. There will also be differences in the guardianship potential of segments over time.

Considering how one might classify types of street segments, streets vary in a range of ways, but it is useful to start by thinking about very simple differences. For example, most street segments can easily be classified according to their intended usage and topological features. In the crudest sense, street segments can be grouped according to whether it is possible to travel along them to reach other streets (through roads), and those for which it is not (dead ends or cul-de-sacs). In the UK, the Ordnance Survey (OS) classify street segments as major roads which connect towns and cities, and larger areas within them; minor roads which connect neighborhoods and the network of major roads; local roads, which are typically used by residents to get to their homes; and, private roads, along which access is generally restricted to those who live there, or their visitors.

Along private roads or cul-de-sacs, pedestrian movement will generally be very limited, and the types of buildings on them will usually be private residences. On such roads, there will be ample opportunities for residents to identify who lives there and for social ties, and a sense of territoriality, to form. According to theories of social disorganization, the formation of social ties is a necessary precursor to residents acting collectively to prevent crime in their neighborhood (for example, Shaw & McKay, 1969; Sampson & Groves, 1989) and hence from this perspective, we would anticipate guardianship to be particularly effective on such roads. Further, as residents will be likely to know who lives on such roads, strangers are likely to stand out and their presence less likely to go unnoticed when residents are around. For this reason too, we would expect guardianship to be more effective along such roads.

At the other extreme, along major roads, the types of buildings will be more varied with private residences inter-mixed with facilities such as shops, cafes and so on. Residential housing may consequently be more spread out, and large numbers of people including strangers will be expected to use such streets for legitimate purposes. This will make it more difficult to determine who should be there at any point in time, and who should not. Additionally, along such roads there may be fewer opportunities for residents to routinely meet each other than is the case along more isolated carriageways. In turn, there may be fewer opportunities for social ties to form and in those cases where they do, informal guardianship may be less effective due to the difficulty of residents identifying suspicious activity, given the volume of people that are expected to use such roads. From this perspective, we would antic-

ipate guardianship to be less effective along such roads and hence the risk of crime to be higher.

However, as noted above the typical use of roads, whatever their classification, will not be the same throughout the day. For example, while large numbers of people might be expected to use major roads during the day, with the exception of entertainment districts, during the evening fewer people will be expected along them. There are at least two implications to this. First, fewer offenders may use such roads during the evenings as part of their (legitimate) routine activities, and if so they will be less able to take advantage of presenting opportunities for crime at such places. And, second, when fewer people are on the street, suspicious activity may be more likely to be identified by those around, whether they are residents or not (or offenders may perceive this to be the case). If so, offenders may anticipate the risk of being identified during the commission of a crime on a major/minor road as being higher at night than they would during the day.

The effectiveness of guardianship may also vary over the course of the day for other reasons. During the day, levels of ambient light mean that visibility is good and that residents who choose to do so can monitor neighborhood activity with clarity. Moreover, during the day residents who are at home will generally be awake and have their curtains/blinds open, meaning that they may act as capable guardians at least some of the time (intentionally or not). In contrast, during the evening, while residents may be at home, their ability to monitor neighborhood activity is likely to be impaired due to lower levels of illumination, because their curtains/blinds are more likely to be drawn, and because overnight at least most residents will be asleep.

In this chapter, we focus on the specific crime of burglary. For this crime, the suitable targets (in routine activity terms) are houses and these are usually stationary. Of course, residents will have a role to play in the prevention of burglary but this has already been discussed above. For this reason, we now consider how the mobility and spatial decision making of offenders might affect burglary risk along different types of street segments.

To do this, we turn to crime pattern theory or CPT (for example, Brantingham & Brantingham, 1993). CPT considers how the urban environment shapes offender awareness of criminal opportunities as they go about their routine activities. As the street network determines the possible routes people can take from one place to another, it is central in this process. According to the theory, offenders will be most likely to commit offences where their awareness spaces overlap with locations that provide suitable opportunities for crime. Of course, offenders may commit crimes at locations outside of their awareness spaces, but research suggests that such exploration is less common (for example, Rengert & Wasilchick, 2000).

Considering burglary risk at the street segment level, the prediction from CPT would be that the risk of burglary should be greatest at those street segments that people (including offenders) are most likely to use, and hence

be aware of. That is, offenders cannot target houses of which they are not aware, and certain types of street segments —major, minor and local roads— are more likely to feature in their awareness spaces than are others (private roads and cul-de-sacs). Most of the empirical research (for example, Armitage, 1995; Beavon et al., 1994; Bevis & Nutter, 1977; Johnson & Bowers, 2010) provides support for this (but see Hillier & Shu, 2000; Shu & Huang, 2003), and suggests that the risk of burglary tends to be higher on through roads, particularly minor or major roads. Moreover, that the risk of burglary is lowest on private roads and cul-de-sacs.

However, no research of which we are aware has examined how the risk of crime might vary across different types of street segments by time of day. From the perspective of CPT, one might predict that the risk of burglary on specific street segments would be stable throughout the course of the day, as offender awareness spaces should be relatively constant from one day to the next, and over the course of a single day. In contrast, as discussed above, the ecology of street segments will vary over the course of the day, and hence there are good reasons to expect the effectiveness of guardianship to vary on different types of street segments, and consequently the risk of burglary, to vary over the course of the day.

To be more specific, on the basis of CPT, we predict that street segment burglary risk should be positively associated with intended usage, as offenders should be most aware of street segments they are more likely to use. In general, we expect offender awareness to be relatively time stable over the course of the day, although exploring the extent to which this is the case would be an interesting avenue for future research. Considering how guardianship might affect burglary risk, we expect guardianship to be less effective on roads with higher intended usage during the day and hence make the same prediction as for crime pattern theory for day time burglaries. However, at night we expect there to be a more complex interaction between the movement of offenders and the influence of guardianship. To explain, we anticipate that the risk of burglary will be lower on major and minor roads at night than it is during the day, as the ambient on street population is likely to be lower and suspicious activity more easy to identify by residents, or passersby (on foot or in vehicles). Even if the latter is not true, if offenders perceive it to be, this would act as a deterrent. In the case of cul-de-sacs and private roads, as these are likely to be relatively unknown by offenders, we expect the risk of burglary to be low on these types of street segments, regardless of the time of day. Considering local roads, we expect these to feature in the awareness spaces of some offenders, and for the effectiveness of guardianship to be reduced at night on such street segments due to the fact that residents are less likely to actively monitor their neighborhood at this time of day, and because —in contrast to major and minor roads— there will be very few passersby to provide natural surveillance along such streets.

We agree with Henk and his colleagues that to examine such hypotheses directly requires observational methods. Using such methods, research by Coupe & Blake (2006) demonstrated that potential inhibitors of guardianship systematically affected how burglaries were committed during hours of daylight and darkness for a sample of 200 burgled homes in the UK. For example, compared to night-time, during the day offenders were more likely to target homes with more cover (for example, hedges) that would allow offenders to conceal their actions. The authors focused on the individual characteristics of burgled households and hence did not consider how the environment within which they were located might influence opportunities for guardianship, but their findings are a promising start. The aim of what follows is to take a first look at the issues discussed to see whether observational (or other) approaches to investigating differences at the street segment level might be beneficial in the future. We do so by examining how the risk of burglary varies for street segments of different types, and how this typically varies at different times of the day. In the next two sections, we discuss the data used and then present a set of simple analyses to test the hypothesis discussed above. In the final section, we discuss the potential implications of the findings for criminological understanding and outline possible next steps.

Method

Police recorded crime data

Incidents of residential burglary that occurred between 1 April 1998 and 31 March 2002 within one police basic command unit in the county of Merseyside (UK) were analyzed. The following data were available for each offense: the crime location, accurate to a resolution of 1 meter, the time and date of the offense.

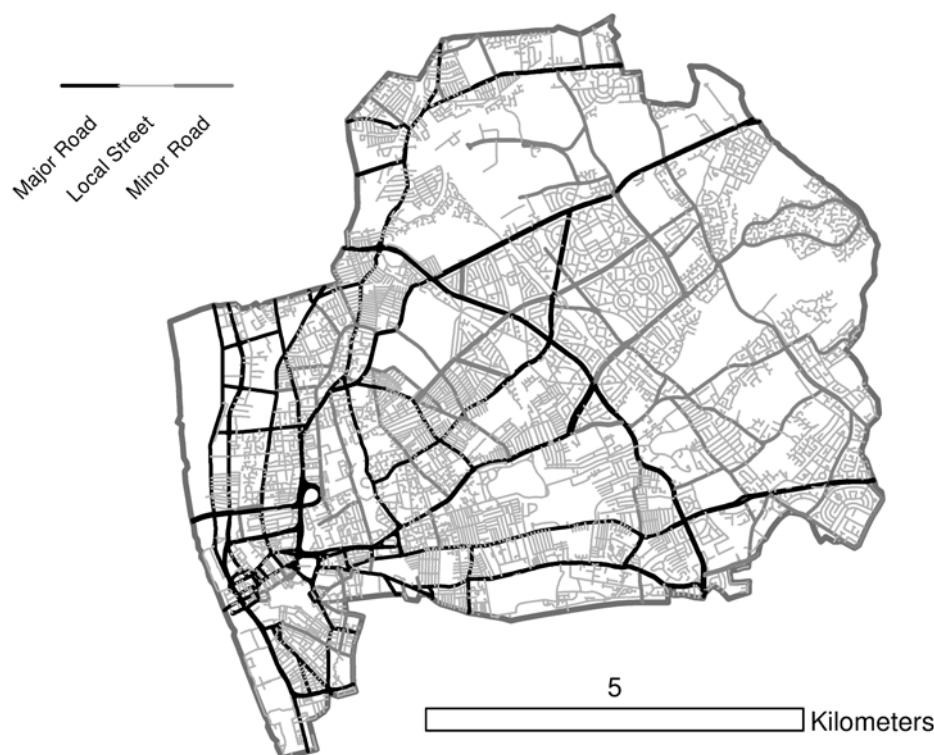
Incidents of residential burglary were coded according to the period of the day that they occurred. The exact time (and sometimes date) that a burglary occurred is often unknown (Ratcliffe & McCullagh, 1998) as the victim may not be home, or may have been asleep at the time of the offense. Consequently, the police commonly record the earliest and latest point in time it could have occurred. Where the difference between these two times is not large, data may be analyzed without fear of making errors of inference. In such cases, a variety of rules could be used to allocate crimes to a particular interval of the day (see Sagovsky & Johnson, 2007; Ashby & Bowers, 2013). Here, we code an incident as having occurred during the day if the earliest and latest time it could have occurred is between 8am and 8pm on the same day. Incidents were coded as having occurred at night if the earliest and latest times recorded were between 8pm on one day and

8am on the next. This led to some attrition in the data (of 13,293 crimes, 8,127 were available for analysis).

Street network and housing data

As discussed, in the UK the OS classify street segments —defined as the links between any two intersections— as being either a major, minor, local or private road. Figure 23.1 shows how the three most common types of street segments are connected for our study area.

Figure 23.1 Study area and the street network

Unfortunately, the OS do not identify which street segments are cul-de-sacs. For this reason, we manually classified each of the 9,914 street segments as being either a through road or a cul-de-sac using a Geographical Information System (GIS). A comprehensive account of this procedure can be found elsewhere (Johnson & Bowers, 2010), but through roads were defined as those segments that shared their start and end points with at least one other, and that were part of a through route that connected other street segments to a major or minor road, however convoluted the route.

Cul-de-sacs were defined as (systems of) street segments that clearly ended and did not provide a through route for those who might use them.

To compute burglary rates per street segment, in addition to identifying how many burglaries occurred on each road, it was necessary to establish how many homes were located on them. OS Address Point data, which indicate the individual location of each household in the study area (of which there were 118,161), were used for this purpose. Both the Address Point and burglary data were ‘joined’ to the street network data using a geographic information system (GIS).

Results

Overall, the rate of residential burglary per 1,000 households for the entire four-year period studied was similar for offenses that occurred during the day (33.03) and at night (35.18). However, as shown in Table 23.1, burglary rates varied considerably across the different types of street segments considered. Consistent with our previous work (Johnson & Bowers, 2010), the risk of burglary was highest on roads for which intended usage is greatest (i.e. major and minor roads) and lowest on those for which it is most restricted (for example, cul-de-sacs and private roads). However, while the ordinal

Table 23.1 Risk of burglary (per 1,000 households) by street segment type and time of day

	Night	Day	Households	p-value
Major Roads	43.8	63.9	7,188	.001
Minor Roads	41.9	49.4	6,867	.160
Local Roads	38.4	32.5	72,882	.001
Private Roads	17.9	23.4	1,837	.120
Cul-de-sacs	23.4	24.7	30,903	.270

Note: p-values are for paired Wilcoxon tests for which the street segments were the units of analysis

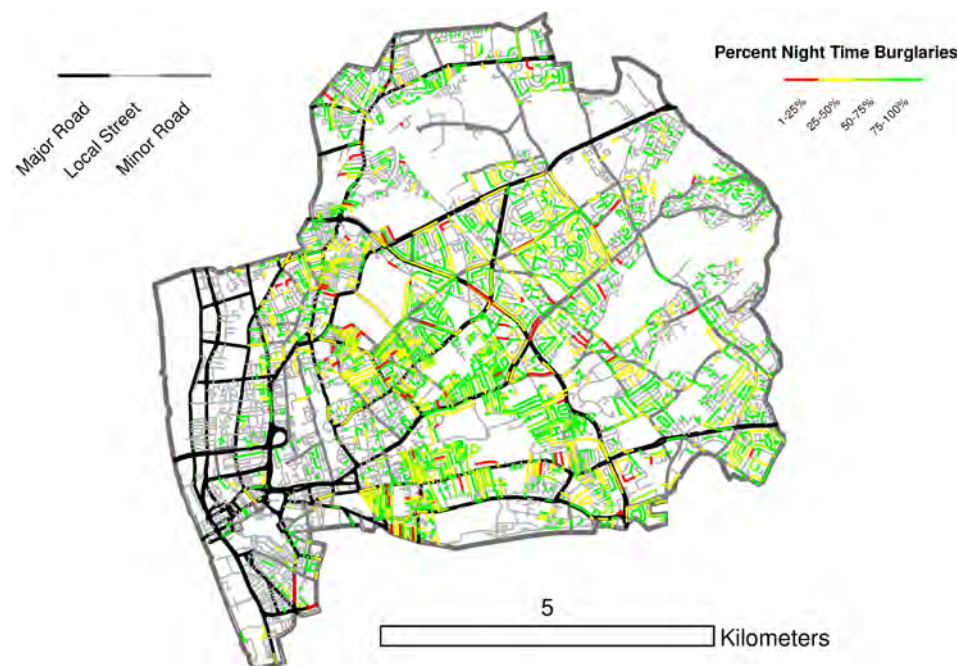
rankings for burglary risk are mostly the same for the two intervals of the day, it is apparent that the precise patterns vary. For example, while the risk of burglary on major roads is almost twice that on local roads during the day (63.9 compared with 32.5, respectively), at night the difference is subtle (43.8 compared with 38.4, respectively).

Considering the more specific predictions articulated above, we expected that the risk of burglary on cul-de-sacs would be low, and would differ little according by time of day. The results are consistent with this expectation. To test this more formally, we compare the counts of burglary that occurred during the day with those that occurred at night for each type of street segment. We use a paired-samples non-parametric Wilcoxon test to do this.

For this particular test, the null hypothesis is that for each street segment, the burglary counts for the two time intervals are equivalent and that any observed differences can be explained by sampling error. This is a very simple test, but by comparing the burglary counts for each time interval for each street segment directly (rather than ignoring the exact street on which the burglaries occurred, as would be the case for an unpaired test), we essentially account for the fact that different street segments will vary in a variety of ways not considered here. In the case of cul-de-sacs, the small difference in risk observed during the day and at night was not statistically significant. The same is true for private roads, as predicted, and the findings are consistent with CPT.

In contrast, in the case of major roads, consistent with our expectations the risk of burglary was significantly lower at night than during the day. The same trend was observed for minor roads, but the difference was not statistically significant. As predicted, the risk of burglary was significantly higher (by about 18%) on local roads during the night than during the day.

Figure 23.2 Variation in the risk of burglary by interval of the day and type of street segment

With respect to the pattern observed for major roads, one concern was that the street segments burgled at night may have been located in very different areas to those that were targeted during the day or, the areas in

which burglaries that occurred on local roads took place. Figure 23.2 shows a thematic map, color-coded by street segment, to indicate the proportion of crimes that occurred on each type of street segment at night. Visual inspection of this map suggests that the street segments classed as major roads for which most burglaries occurred during the night do not appear to have an obviously different spatial distribution to local roads on which burglaries occurred (other than that to be expected given where these different types of roads are located), or major roads that were mostly targeted during the day.

Discussion

We have had numerous discussions with Henk (he might not remember these, but we do) about guardianship —how this might influence crime risk and how to measure it. The aim of this chapter was to explicitly consider guardianship potential as a dynamic process that might vary over the course of the day and across different types of street segment. Inspired by Reynald & Elfers (2009), we have considered how the routine activities and movement of those who might act as guardians and those who might offend may interact to increase (or suppress) the likelihood of crime occurrence along particular types of street segments at specific times of the day. We also derived and tested a set of expectations using police recorded crime data.

For the current data at least, as predicted we find that there is an interaction between the two factors considered. In line with CPT, we find a clear ordinal ranking in burglary risk for street segments of different types, with those that are least likely to feature in the awareness spaces of most people (particularly cul-de-sacs and private roads), including offenders, being those along which the risk of burglary was lowest. In the case of cul-de-sacs and private roads in particular, this finding could, of course, be explained by the fact that along such roads guardianship is more effective as residents have more opportunities to form social ties. If this were the case, then we might have expected to find that the risk of burglary would be lower on such street segments during the day when lighting conditions make offenders easier to see, and residents are more likely to be monitoring their street. We did not find any evidence to suggest this but further research, using more direct methods of observation (for example, Reynald, 2011) will be required to truly disentangle the contribution of these two theoretical mechanisms to burglary risk.

In contrast to cul-de-sacs, local (through) roads are used by residents and non-residents throughout the day, some of whom will be offenders. Along such roads, we predicted that burglary risk would be higher overnight than during the day, and did so for three reasons. First, residential guardianship is likely to be more limited overnight for the reasons discussed above. Second,

if offenders use such street segments overnight their presence would not be particularly unexpected. And, third, as fewer people will generally use such streets at night, there will be fewer people around to provide natural surveillance. The current findings provide support for this prediction and hence that there may be a positive effect of guardianship during the daytime on such street segments.

As with local roads, the on-street dynamics for major roads are likely to vary throughout the day. Such roads are more likely to be used at any point of the day than any of the other types of street segments, and the presence of those who do not live along them will be more expected than for any other type of road, whatever the time of day. During busy periods of the day this may mean that offenders blend into the crowd and are unlikely to be noticed. During quieter times of the day, however, this may mean that passersby contribute to the natural surveillance of an area, or that offenders at least perceive them to do so. For these reasons, we predicted that the risk of burglary would be lower on these types of street segments overnight and for major roads at least, we find clear support for this hypothesis.

Another plausible explanation for this finding is that the on-street population of offenders might vary over the course of the day. Perhaps as part of their routine activities offenders (and everyone else) are just more likely to use major roads during the day than they are at night, and hence will be less likely to exploit opportunities on major roads at night for this reason.

There are a number of limitations with the research discussed. First and foremost, the research did not involve any primary data collection and it will only really be possible to disentangle the types of mechanisms discussed by collecting data using methods of (say) social observation as has been done by Henk and his collaborators. Second, there was a substantial amount of attrition in the data available for analysis after we excluded those burglaries that spanned the two intervals of the day. This will be unproblematic if the differences between the earliest and latest dates/times on which offences were recorded as occurring differ only randomly across different types of street segments. However, if systematic differences exist this will be of concern. In the current study, there was a 0.93 ($p < .001$) correlation between the count of burglaries that were recorded as occurring on street segments in the complete dataset, and the count for those that could be classified as occurring during the day or night, and consequently we suspect that any variation across street segments was probably random. However, future research might consider this issue.

Third, in this chapter, we allocated burglaries to one of two periods of the day (see also Felson & Poulsen, 2003). It is possible that changing the intervals used may affect the results. Moreover, if one were interested in (say) how levels of illumination affect burglary risk, the intervals used are rather crude as the time of sunset and sunrise varies considerably throughout the year (for example, Tompson & Bowers, 2012). Future research may

examine this issue. However, levels of illumination are not the only factor in determining the effectiveness of guardianship, as residents have to be present to act as guardians. Thus, resident's routine activities have a clear part to play and understanding how these might typically vary over the course of the day, how they might vary across different types of neighborhoods or street segments, would seem to be another avenue for empirical research.

Fourth, in this chapter we considered the crime of burglary. It is possible that very different results would emerge for other types of crime. For instance, while the targets for crimes such as burglary are stationary, for crimes against the person they are not, and the movement of people through an area will affect not only how much and how effective natural surveillance might be, but also the extent to which suitable targets are available.

This chapter is only an initial look into the issues discussed. It was inspired by considering some of the ways in which Henk's interests and our own overlap, and we are not sure that we would have completed this work if it were not for the existence of this book —so we thank Henk and the editors. The small contribution made is to consider how guardianship potential may systematically differ across different types of localities and how this may interact with changes in the ecology of an area throughout the day. In the future, as advocated by Henk and colleagues it would be good to test these hypotheses using primary data collected using, for example, methods of social observation, or by using Agent Based simulation Models (for example, Elffers & van Baal, 2008; Bosse et al., 2010).

Literature

- Armitage, R. (1995). Sustainability versus safety: Confusion, conflict and contradiction in designing out crime. In: Farrell, G., Bowers, K., Johnson, S., & Townsley, M., editors, *Imagination for crime prevention: Essays in honour of Ken Pease. Crime Prevention Studies Volume 21*, pp 53–66. Monsey, NY, Criminal Justice Press and Willan Publishing.
- Ashby, M. & Bowers, K. (2013). A comparison of methods for temporal analysis of aoristic crime. *Crime Science*, in press.
- Beavon, D. J. K., Brantingham, P. L., & Brantingham, P. J. (1994). The influence of street networks on the patterning of property offenses. *Crime Prevention Studies*, 2:115–148.
- Bevis, C. & Nutter, J. B. (1977). Changing street layouts to reduce residential burglary. In: *Paper presented at the American Society of Criminology conference*, Atlanta.
- Bosse, T., Elffers, H., & Gerritsen, C. (2010). Simulating the dynamical interaction of offenders, targets and guardians. *Crime Patterns and Analysis*, 3:51–66.

- Brantingham, P. L. & Brantingham, P. J. (1993). Environment, routine and situation: Toward a pattern theory of crime. *Advances in Criminological Theory*, 5:259–294.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44:588–608.
- Coupe, T. & Blake, L. (2006). Daylight and darkness targeting strategies and the risks of being seen at residential burglaries. *Criminology*, 44:431–464.
- Elffers, H. & van Baal, P. (2008). Realistic spatial backcloth is not that important in agent based simulation research. An illustration from simulating perceptual deterrence. In: Liu, L. & Eck, J., editors, *Artificial crime analysis systems: Using computer simulations and geographic information systems*, pp 19–34. Hershey, PA, Information Science Reference.
- Felson, M. & Poulsen, E. (2003). Simple indicators of crime by time of day. *International Journal of Forecasting*, 19:595–601.
- Hillier, B. & Shu, S. C. F. (2000). Crime and urban layout: The need for evidence. In: Ballintyne, S., Pease, K., & McLaren, V., editors, *Secure Foundations: Key issues in crime prevention, crime reduction and community safety*, pp 19–34. London, Institute for Public Policy Research.
- Hollis-Peel, M. E., Reynald, D. M., van Bavel, M., Elffers, H., & Welsh, B. C. (2011). Guardianship for crime prevention: A critical review of the literature. *Crime, Law and Social Change*, 56:53–70.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great american cities*. New York, Vintage.
- Johnson, S. D. (2010). A brief history of the analysis of crime concentration. *European Journal of Applied Mathematics*, 21:349–370.
- Johnson, S. D. & Bowers, K. J. (2010). Permeability and burglary risk: Are cul-de-sacs safer? *Journal of Quantitative Criminology*, 26:389–111.
- Newman, O. (1972). *Defensible space*. New York, MacMillan.
- Ratcliffe, J. H. & McCullagh, M. J. (1998). Aoristic crime analysis. *International Journal of Geographical Information Science*, 12:751–764.
- Rengert, G. F. & Wasilchick, J. (2000). *Suburban burglary: A tale of two suburbs*. Springfield, IL, C.C. Thomas.
- Reynald, D. M. (2009). Guardianship in action: Developing a new tool for measurement. *Crime Prevention and Community Safety*, 11:1–20.
- Reynald, D. M. (2011). Factors associated with the guardianship of places: Assessing the relative importance of the spatio-physical and sociodemographic contexts in generating opportunities for capable guardianship. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 48:110–142.
- Reynald, D. M. & Elffers, H. (2009). The future of Newman’s defensible space theory. *European Journal of Criminology*, 6:25–46.
- Sagovsky, A. & Johnson, S. D. (2007). When does repeat victimization occur? *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 40:1–26.

- Sampson, R. J. & Groves, W. B. (1989). Community structure and crime: Testing social-disorganization theory. *American Journal of Sociology*, 94:774–802.
- Shaw, C. R. & McKay, H. D. (1969). *Juvenile delinquency and urban areas*. Rev. ed. Chicago, IL, University of Chicago Press.
- Shu, S. & Huang, J. N. H. (2003). Spatial configuration and vulnerability of residential burglary: a case study of a city in Taiwan. In: *Proceedings of the 4th international space syntax symposium*, London.
- Tompson, L. & Bowers, K. (2012). A stab in the dark: A research note on temporal patterns of street robbery. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, DOI:10.1177/0022427812469114.
- van Bommel, M., van Prooijen, J. W., Elffers, H., & van Lange, P. A. M. (2012). Be Aware to Care: Public Self-Awareness Leads to a Reversal of the Bystander Effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48:926–930.
- Weisburd, D., Groff, E. R., & Yang, S. (2012). *The criminology of place: Street segments and our understanding of the crime problem*. New York, Oxford University Press.

24 Omgevingscriminologie en georganiseerde criminaliteit

Edward Kleemans

De omgevingscriminologie heeft altijd meer aandacht gehad voor straatcriminaliteit dan voor georganiseerde misdaad. Het heeft ook lange tijd geduurd voordat omgevingscriminologen zoals Ronald Clarke en Marcus Felson hun werkterrein enigszins gingen verleggen van veelvoorkomende criminaliteit zoals inbraak en straatroof naar meer georganiseerde vormen van criminaliteit zoals georganiseerde misdaad en terrorisme (Cornish & Clarke, 2002; Felson, 2006; Bullock et al., 2010; Kleemans et al., 2012). De grote aandacht die de omgevingscriminologie altijd heeft gehad voor het delict (in tegenstelling tot de motivatie van de dader) staat mijns inziens ook in een directe relatie tot het soort ongelof dat er onder sommige omgevingscriminologen lijkt te bestaan dat criminele groepen en criminele organisaties van betekenis zouden kunnen zijn bij de verklaring van verschijnselen als georganiseerde misdaad. Het meest duidelijk kwam dit naar voren tijdens een conferentie over sociale netwerkanalyse bij een discussie tussen Carlo Morselli, één van de pioniers op het gebied van sociale netwerkanalyse van georganiseerde criminaliteit, en Marcus Felson. Volgens Felson kan georganiseerde misdaad namelijk het beste worden begrepen als een serie opeenvolgende gebeurtenissen, waarbij het analyseren van de sociale relaties tussen de participanten eigenlijk niet nodig is (Felson, 2009). Deze stelling is even prikkelend als empirisch onjuist. Sterker nog: door meer aandacht te besteden aan het zoeken en vinden van geschikte mededaders kan een belangrijke impasse in de criminologie worden doorbroken: daders worden vaak ofwel beschouwd als individuele, rationele actoren of er wordt probleemloos uitgegaan van het bestaan van ‘een organisatie’ of van ‘een groep’. Pas sinds de publicatie van Tremblay (1993) is er meer aandacht gekomen voor de interessante vraag hoe daders geschikte mededaders zoeken, vinden en behouden (zie voor een overzicht: Weerman & Kleemans, 2002). Het interessante is dat dit zoeken en vinden plaatsvindt binnen sociale netwerken die evenals misdaad een relatie hebben met de factoren ruimte en tijd. Vooral voor de studie van georganiseerde misdaad is dit inzicht uitermate relevant (Kleemans, 2011). Dit hoofdstuk heeft als doel om een korte schets te geven van wat de studie van georganiseerde misdaad de omgevingscriminologie te bieden heeft

en omgekeerd (zie ook: Bruinsma, 2000). Daarbij zal ik me beperken tot drie onderwerpen: het belang van het begrip ‘sociale gelegenheidsstructuur’ (paragraaf 1), de empirische invulling van het begrip *offender convergence settings* van Marcus Felson (2006, 97–99) (paragraaf 2) en het voortbestaan van georganiseerde misdaad en de verplaatsing van maffiagroepen (paragraaf 3). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie (paragraaf 4).

Sociale gelegenheidsstructuur

Veel vormen van georganiseerde criminaliteit zijn veel minder goed toegankelijk dan de vormen van veelvoorkomende criminaliteit die zo gretig worden bestudeerd in de omgevingscriminologie. Iedereen kan stelen, dingen vernielen, conflicten krijgen en deze uitvechten. Maar bij georganiseerde misdaad ligt dit toch iets anders. Veel vormen van georganiseerde criminaliteit die wij in Nederland kennen komen in de kern neer op ‘transitcriminaliteit’: het smokkelen van drugs, mensen, wapens, gestolen voertuigen of het plegen van internationale fraude (zoals sigarettensmokkel of BTW-fraude) of witwassen (Kleemans, 2007). Nederland vormt hierbij het land van oorsprong, transitland of bestemmingsland en plegers van deze criminaliteit liften mee met dezelfde infrastructuur die Nederland ook voor andere transithandel zo aantrekkelijk maakt: de Rotterdamse haven, de luchthaven Schiphol en alle logistieke voorzieningen die Nederland als ‘transitland’ aantrekkelijk maken voor de legale handel. Er is echter één verschil: toegang tot illegale handel is niet voor iedereen weggelegd. Er zijn nu eenmaal geen beurzen voor illegale handel, er zijn geen Gouden Gidsen en bij alle transacties werpt de illegaliteit een schaduw over de samenwerking. Hoe zoeken en vinden potentiële mededaders elkaar in dit soort omstandigheden? In een artikel over criminele carrières in de georganiseerde misdaad hebben Kleemans & de Poot (2008) uiteengezet dat toegang tot illegale winstmogelijkheden lopen via sociale relaties en dat de ‘sociale gelegenheidsstructuur’ —sociale relaties die toegang bieden tot winstgevende illegale activiteiten— ongelijk verdeeld is over de bevolking en over het leven van mensen. Mensen die in een crimineel milieu opgroeien krijgen sommige relaties met de paplepel ingegoten, maar dit zijn niet altijd de contacten die het meest belangrijk zijn bij het uitvoeren van internationale criminele activiteiten. Daarvoor zijn juist internationale contacten nodig, die bijvoorbeeld in bepaalde migrantengroepen beter voorhanden zijn dan in bepaalde autochtone milieus. Zo linken de Antillen en Suriname Nederland met de Zuid-Amerikaanse cocaïne, is Turkije een belangrijke schakel in de transnationale heroïnehandel en is Marokko een belangrijk productieland van cannabis. De sociale relaties die via migratie zijn ontstaan vormen voor buitenlandse daders —maar ook voor autochtone Nederlandse daders— een belangrijke toegang tot deze vormen van internationale drugshandel. Dit geldt op individueel niveau. Het verklaart waarom

sommige daders wel doorgroeien in de georganiseerde misdaad en andere niet, hoe graag ze dat ook zouden willen. Maar het verklaart ook waarom daders over het algemeen iets ouder moeten zijn om carrière te kunnen maken in de georganiseerde misdaad. Als ze jong zijn, missen ze eenvoudig de relaties die toegang bieden tot winstgevende criminele activiteiten. Later krijgen ze die relaties bijvoorbeeld wel, via het beroep dat zij uitoefenen. Voor de succesvolle uitvoering van criminele activiteiten is het vaak nodig om *structural holes* te overbruggen tussen verschillende landen, tussen verschillende etnische groepen of tussen onder- en bovenwereld (Burt, 1992, 2005; Kleemans, 2007). Veel hoofdpersonen uit de georganiseerde misdaad weten deze *structural holes* te overbruggen door hun individuele achtergronden en relaties of door het beroep dat ze uitoefenen.

Offender convergence settings

Toegang tot winstgevende criminele activiteiten is dus niet vanzelfsprekend en is ook niet voor iedereen weggelegd. Wel zijn er plekken waar potentiële mededaders elkaar gemakkelijker kunnen zoeken, vinden en wederzijds profijtelijke samenwerking kunnen bestendigen. Een zeer interessant concept dat door Marcus Felson is geïntroduceerd betreft de *offender convergence settings* (Felson, 2006, 97–99, Kleemans & van de Bunt, 2008, Kruisbergen et al., 2012). Oorspronkelijk bedoelde hij daarmee plaatsen waar daders mededaders kunnen vinden en die het mogelijk maken dat criminele samenwerking kan blijven voortbestaan, zelfs als de deelnemende personen variëren (Felson, 2006, 97–99). In zijn boek wijst Felson vooral op de *tough bar*, die ook een verklaring kan bieden voor los-vaste samenwerkingsverbanden die telkens weer door zo'n locatie in de lucht worden gehouden, terwijl de stabiliteit van de betrokken criminele samenwerkingsverbanden relatief gering is.

Interessant in het georganiseerde misdaad-onderzoek is dat wij offender convergence settings tegenkomen met een veel grotere stabiliteit. Zo is het probleem van betrokkenheid van bagagekelder-medewerkers bij cocaïne-import een telkens terugkerend probleem dat iedere keer onder vrijwel identieke omstandigheden opduikt: de daders rouleren, maar het probleem blijft gewoon bestaan. Kennelijk zit er een structuur in dit soort problemen die niet zo gemakkelijk door strafrechtelijk optreden ongedaan kan worden gemaakt. Hetzelfde geldt voor problemen met ondergronds bankieren op een bepaalde locatie, die ondanks herhaaldelijk strafrechtelijk optreden gewoon blijven voortbestaan.

Huisman & Jansen (2012) hebben in dit opzicht gewezen op woonwagencampen en motorclubs als 'offender convergence settings'. Zij voegen onder meer de factoren 'afscherming' en 'gewelddadige reputatie' toe aan de discussie. Dit is een belangrijke toevoeging, omdat organisatie van mis-

daad meer omvat dan alleen sociale relaties. Je hebt niet alleen toegang tot winstgevendende criminele activiteiten nodig, maar ook afscherming ten opzichte van de opsporing. Bepaalde gemeenschappen kunnen die afscherming bieden. Zo vormen sommige woonwagenkampen afgeschermdes locaties, beveiligd met camera's en door de bewoners zelf, waar vreemden snel opvallen en er niet met de politie wordt gepraat. Een soortgelijke redenatie wordt door deze auteurs toegepast op de rol van bepaalde motorclubs bij georganiseerde criminaliteit (zie ook Kruisbergen et al., 2012).

Ook door andere auteurs zijn voorbeelden genoemd van offender convergence settings. Zo beschreven Huisman et al. (2003) de stad Amsterdam als een draaischijf in de transnationale drugshandel die als 'Marktplaats Amsterdam' kan worden betiteld en die voor buitenlandse daders een zeer interessante locatie is om toegang te krijgen tot de transnationale drugsmarkt. Dit zou ook een verklaring kunnen bieden voor de aanwezigheid van veel buitenlandse drugscriminelen, waaronder vele criminele Britten.

Op landenniveau is het onderzoek van Paoli et al. (2009) over de wereldwijde heroïneproductie interessant. Landbouwtechnisch gezien kan opiumproductie in heel veel landen van de wereld plaatsvinden (op veel meer plaatsen dan coca-productie). Toch vindt feitelijk de opiumproductie maar in een zeer beperkt aantal landen plaats, wat volgens deze auteurs in grote mate is toe te schrijven aan *lax law enforcement*. Afscherming ten opzichte van de opsporing (of een afwezige of corrupte opsporing) is dus van groot belang voor het ontstaan en het voortbestaan van duurzame criminele samenwerking.

Het voortbestaan van georganiseerde misdaad en de verplaatsing van maffiagroepen

Eén van de meest opmerkelijke bevindingen uit de georganiseerde misdaadliteratuur is dat bepaalde maffiagroepen dominante posities hebben weten op te bouwen in bepaalde sectoren en in bepaalde regio's. Bekende voorbeelden zijn de maffiafamilies in New York, die controle hadden over o.a. de haven, de vismarkt, de afvalsector of de bouwbranche en die monopolieposities opbouwden en winsten afroonden door protectiegeld te vragen, mensen op de loonlijst te laten zetten of door te hoge prijzen te vragen. Ook in Italië, en in het bijzonder Sicilië, heeft de mafia al sinds de negentiende eeuw de controle over bepaalde regio's en vraagt ze protectiegeld aan burgers en ondernemers.

Maffia's verdienen dus geld door bepaalde locaties onder controle te houden. Zij hebben daarmee in de eerste plaats toegang tot en controle over legale en illegale mogelijkheden. Zij werken als een soort staat die vergunningen geeft om bepaalde economische activiteiten te ontplooiën en zij vragen daar ook belasting voor in de vorm van protectiegeld. Deze macht kan overigens ook worden gebruikt om illegale activiteiten te controleren, zoals

lokale drugs- of prostitutiemarkten. In de tweede plaats is de dominantie van de maffia vooral gebaseerd op sociale relaties en controle over de lokale gemeenschap. Dit kan ook worden geschraagd door de juiste relaties met machthebbers zoals politici, die in ruil voor stemmen zorgen dat maffiagroepen ongemoeid worden gelaten. Op deze manier ontstaat een soort vicieuze cirkel, waarbij burgers geen aangifte doen omdat zij weten dat politie en justitie niets met deze aangiftes doen.

Opmerkelijk is echter dat de genoemde voorbeelden uit de literatuur vrij unieke voorbeelden zijn. In West-Europa zijn niet veel plaatsen waar maffiagroepen vaste voet aan de grond hebben gekregen. Daarentegen wordt georganiseerde misdaad in de meeste Europese landen juist gekenmerkt door vormen van illegale handel en niet door gebiedscontrole of monopolievorming. Uit recent onderzoek van Varese (2011) blijkt ook dat het verplaatsen van een activiteit als ‘protectie’ geen sinecure is en dat dit heel vaak mislukt. Zo vergeleek Varese (2006) twee maffiagroepen, die probeerden voet aan de grond te krijgen in een klein ski-oord (Bardonecchia) respectievelijk een middelgrote stad in Noord-Italië (Verona). Het kleine ski-oord had men binnen de kortste keren onder controle, inclusief het plaatselijk bestuur, maar de poging in Verona faalde jammerlijk. Niemand had behoefte aan protectie, ondernemers waren vooral gericht op export (en niet op de lokale situatie) en konden zich ook gemakkelijk aan protectieactiviteiten onttrekken. Ook uit andere voorbeelden concludeert Varese (2011) dat de aanwezigheid van maffiosi niet betekent dat transplantatie van maffia-activiteiten ook slaagt. Campana (2011) bouwt verder voort op het werk van Varese en analyseert een Camorra-groep, die zich thuis in Italië vooral bezig houdt met protectie en afpersing, maar die in het buitenland hele andere activiteiten ontwikkelt: het doen van investeringen in Schotland (Aberdeen) en het handelen in drugs in Amsterdam, zoals ook veel andere criminele groepen dat daar doen.

Conclusie

Plaats en tijd zijn niet alleen belangrijk bij veelvoorkomende criminaliteit, maar ook bij georganiseerde criminaliteit. Sommige plaatsten bieden betere mogelijkheden voor het organiseren van winstgevende criminele activiteiten dan andere. Sociale netwerken spelen hierbij een cruciale rol, maar ook afscherming ten aanzien van de opsporing is van belang. Criminele samenwerking is kwetsbaar en gedijt dus het best als deze criminele samenwerking lange tijd met rust wordt gelaten door politie en justitie. In Nederland wordt in dit opzicht vaak gewezen op het met rust laten van de grootschalige cannabissmokkel, in de *slipstream* van het gedoogbeleid, waardoor bepaalde Nederlandse criminelen zich konden ontwikkelen tot grote spelers in de transnationale cannabishandel (Fijnaut et al., 1996). Een ander voorbeeld is het

lange tijd ongemoeid laten van de amfetamine- en XTC-productie (en de facto strafbaarstelling daarvan), waardoor in Zuid-Nederland een soort ‘Silicon Valley’ van de XTC-productie kon ontstaan (Kleemans, 2007). Dit zijn interessante voorbeelden van criminele samenwerking die zich lange tijd kon ontwikkelen en die pas later werd geconfronteerd met gelegenheidsbeperkende maatregelen. Zo is de aanvoer van grondstoffen voor XTC — zogenaamde precursoren — sterk gereguleerd, waardoor voor veel daders een belangrijke *bottleneck* in de productie is ontstaan. Ook wordt de omgeving in steeds sterkere mate verantwoordelijk gemaakt voor haar eigen handelen en is het tegengaan van ‘facilitering’ hoog op de politieke agenda komen te staan.

Toch tempert Von Lampe (2011) de verwachtingen die men moet hebben van de situationele aanpak van georganiseerde criminaliteit. Ten eerste, omdat daders vindingrijk zijn en veel minder afhankelijk van een bepaalde gelegenheidsstructuur in ruimte en tijd dan bij veelvoorkomende criminaliteit. Ten tweede, omdat een doelwit in termen van de *crime triangle* (*motivated offender, suitable target, absence of a capable guardian*) vaak afwezig is, en de basis van de activiteiten ligt in samenwerking. En ten derde, omdat de mechanismen waarvan een verondersteld preventief effect uit zou moeten gaan, niet altijd opgaan, vooral het preventieve effect van de aanwezigheid van anderen. Waar bij gewone criminaliteit omstanders nog gerust zo nu en dan als *capable guardians* kunnen worden beschouwd, gaat het bij georganiseerde criminaliteit maar al te vaak om mededaders en burgers die graag een graantje meepikken. Dit alles maakt situationele preventie van georganiseerde misdaad een veel uitdagendere taak dan preventie van veelvoorkomende criminaliteit.

Literatuur

- Bruinsma, G. J. N. (2000). *Geografische mobiliteit en misdaad (Oratie Universiteit Leiden)*. Leiden, Universitaire Pers Leiden.
- Bullock, K., Clarke, R. V., & Laycock, G. (2010). *Situational prevention of organised crimes*. Cullompton, Willan Publishing.
- Burt, R. S. (1992). *Structural holes*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Burt, R. S. (2005). *Brokerage and closure: An introduction to social capital*. Oxford, Oxford University Press.
- Campana, P. (2011). Eavesdropping on the mob: The functional diversification of Mafia activities across territories. *European Journal of Criminology*, 8:213–228.
- Cornish, D. & Clarke, R. (2002). Analyzing organized crimes. In: Piquero, A. R. & Tibbetts, S. G., redactie, *Rational choice and criminal behavior: Recent research and future challenges*. New York, Garland.

- Felson, M. (2006). *Crime and nature*. Thousand Oakes, Sage.
- Felson, M. (2009). The natural history of extended co-offending. *Trends in Organized Crime*, 12:159–165.
- Fijnaut, C., Bovenkerk, F., Bruinsma, G., & van de Bunt, H. (1996). Bijlage VII: Eindrapport onderzoeksgroep Fijnaut. In: *Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (PEO), Inzake opsporing: Enquête opsporingsmethoden*. Den Haag, Sdu Uitgevers.
- Huisman, W., Huikeshoven, M., & van de Bunt, H. (2003). *Marktplaats Amsterdam: Op zoek naar de zwakste schakel in de logistiek van criminele processen aan de hand van Amsterdamse rechercheonderzoeken*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Huisman, W. & Jansen, F. (2012). Willing offenders outwitting capable guardians. *Trends in Organized Crime*, 15:93–110.
- Kleemans, E. R. (2007). Organized crime, transit crime, and racketeering. In: Tonry, M. & Bijleveld, C., redactie, *Crime and justice in the Netherlands. Crime and Justice. A Review of Research. Volume 35*, pp 163–215. Chicago, The University of Chicago Press.
- Kleemans, E. R. (2011). *Georganiseerde misdaad en de zichtbare hand (Oratie VU Amsterdam)*. Den Haag, Boom Lemma.
- Kleemans, E. R. & de Poot, C. J. (2008). Criminal careers in organized crime and social opportunity structure. *European Journal of Criminology*, 5:69–98.
- Kleemans, E. R., Soudijn, M., & Weenink, A. (2012). Organized crime, situational crime prevention and routine activity theory. *Trends in Organized Crime*, 15:87–92.
- Kleemans, E. R. & van de Bunt, H. G. (2008). Organised crime, occupations and opportunity. *Global Crime*, 9:185–197.
- Kruisbergen, E. W., van de Bunt, H. G., & Kleemans, E. R. (2012). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Vierde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*. Den Haag, Boom.
- Paoli, L., Greenfield, V. A., & Reuter, P. (2009). *The world supply of heroin: Can supply be cut?* Oxford, Oxford University Press.
- Tremblay, P. (1993). Searching for suitable co-offenders. In: Clarke, R. V. & Felson, M., redactie, *Routine activity and rational choice: Advances in criminological Theory. Volume 5*, pp 17–36. New Brunswick, Transaction Publishers.
- Varese, F. (2006). How mafias migrate. *Law and Society Review*, 40:411–444.
- Varese, F. (2011). *Mafias on the move*. Princeton, NJ / Oxford, Princeton University Press.
- von Lampe, K. (2011). The application of the framework of situational crime prevention to ‘organized crime’. *Criminology & Criminal Justice*, 11:145–163.
- Weerman, F. & Kleemans, E. R. (2002). Criminele groepen en samenwerkingsverbanden: Een overzicht. *Tijdschrift voor Criminologie*, 44:114–127.

25 Repeat burglary victimisation and its links with repeat offenders

Frank Morgan

Introduction

Repeat victimisation is defined in relation to repeated events experienced by the same victim. There is strong evidence that (a) prior victimisation predicts further victimisation, and (b) a large fraction of victimisation events is concentrated amongst a limited number of victims. For example, the 2005 Australian Bureau of Statistics crime survey (2006, 17, Table 6) found an assault prevalence rate of 4.8%, but because the average number of assaults per victim was 3.4, the assault incidence rate can be calculated as 16.3%.

While burglary is spread more thinly across victims than assault, there is evidence that prevention of repeated burglary victimisation can substantially reduce overall rates of burglary. Such evidence has arisen from a chain of studies, starting with the Kirkholt project (Forrester et al., 1988) and summarised in a recent systematic review by Grove (2011).

There is debate about the extent to which repeat victimisation is same-offender-driven, in other words because a single offender or group of offenders targets a particular victim. In the case of domestic assault, for example, the victim is often targeted repeatedly by a partner, or ex-partner and the identity of the offender is well known. However, for burglary victims, the offender is more difficult to identify in most single or repeat incidents. The extent of repeat burglary victimisation is generally estimated imperfectly or indirectly, because of low clear-up rates for this offence. This chapter broadens this debate by examining Australian evidence concerning the characteristics of offenders who repeatedly victimise the same target. It presents new evidence relevant to the following questions:

- Are offenders who repeatedly victimise the same target different from other offenders?
- In particular, are they more embedded in criminal careers than other offenders?
- What characteristics of repeat burglary events differentiate them from burglaries that are not repeats?

- What attractions are there for offenders to return to dwellings they have burgled before?

These questions are potentially important. If certain offenders are more likely to repeatedly burgle the same dwelling, and these offenders are more likely to be ‘career criminals’, then there is an alignment of interests of police, crime prevention practitioners and victims in interrupting these careers. Vulnerable victims can be protected; many future crimes (against a range of victims) can be prevented; and police clear-up rates will rise.

The types of evidence used to explore these questions have been varied. They include:

- Statistical evidence based on the time-course of repeat victimisation—usually based on police-recorded crime;
- Police records comparing characteristics of repeat offences, including the *modus operandi* (MO) of offenders, with the characteristics of the original offence;
- Cleared offences and the alleged or adjudicated offenders involved;
- Prolific offenders arrested after sprees and the extent to which they target the same address;
- Victim perceptions of whether their repeat victimisation had been committed by the same offender;
- Offender accounts of their own offending patterns.

Studies making use of all of these varied sources were examined in some detail by Morgan (2007).

Evidence from offender accounts

The Australian data in this study is based on offender accounts of their burglary patterns and the extent to which they repeatedly target a single victim. Therefore the studies reviewed here will focus particularly on this evidence. These studies ask burglars whether they repeatedly burgle the same premises, and, if so why.

A small but much-quoted early study conducted interviews with 21 convicted multiple burglars (Ericsson, 1995). The referencing of the original study made use of percentages rather than raw numbers, but in the paragraph that follows I convert these percentages to numbers to provide additional grounding for the findings. It revealed that:

- Offenders say they often go back to burgle the same property;

- They had gone back to a number of houses after varying periods of time to burgle them between two and five times;
- 12 out of 16 who returned said it was to steal more items;
- 8 out of 16 knew they had left behind things worth stealing;
- 4 of the burglars who returned to the same dwelling went back when they knew that goods would have been replaced on insurance;
- 4 anticipated finding unhidden cash, and
- 2 out of 5 who said they would not return to burgle a house again said that they shared information with others.

The small size of the study is evident, along with the potential dangers in taking the original percentages as solid evidence rather than as a stimulus for future research.

Ashton et al. (1998) conducted a more comprehensive study with a larger sample of offenders. These researchers interviewed 186 offenders who had been officially processed for at least one burglary and reported that 57 (31%) of these admitted a repeat burglary against the same target, although many admitted repeated offending against the same or similar targets for other offences. While the offender sample was not necessarily representative of all offenders in prison or under supervision in the West Yorkshire area, the study interviewed repeat offenders in some depth and uncovered a wide range of reasons for the potential attractiveness of a repeat against the same target. They also found that:

- Repeaters had come to official notice earlier than non-repeaters;
- They tended to have a longer criminal record¹;
- Repeated offending against the same target appeared to be a general attribute of offenders that held up across offence-types. (Those who repeated violence also repeated burglary and so on).

Repeat-victim offenders said they repeated burglary for several reasons, including the ease of the offence; its profitability; the attraction of replacement goods; or because they had a grudge against the victim. They stopped repetition because of actual or presumed/suspected changes in security at the targeted dwelling.

The researchers asked offenders if they had ever repeated burglary against the same target. However, the research did not report on the proportion of offences committed that were repeats against the same target. Note also

¹This tendency did not attain statistical significance at conventional levels.

that they included burglaries against commercial premises and schools, not simply burglary of dwellings.

Other references (Winkel, 1991) quoting Korthals Altes (1989) found that 64% of burglars returned to the same neighbourhood but only 30% re-victimised the same address. Winkel and Willem used this result to attack ‘the faulty idea’ (Winkel, 1991, 257) that the perpetrator will return soon. They argued that the likelihood of return by the same offender was over-estimated and its exaggeration attributed a “‘giant-like’ status to the perpetrator” (Winkel, 1991, 257). Nevertheless, this study has been quoted by others (Farrell & Pease, 1993) as indicating the ubiquity of repeats by the same offender and it is not clear how researchers should approach this question. The focus of Winkel’s research was on how best to provide assistance and advice to victims, whereas Farrell and Pease’s comments were made in the context of crime prevention. In 1993 Farrell and Pease were attempting to establish the plausibility of same-offender mechanisms for the explanation of repeat victimisation, in opposition to the prevailing weight of opinion up till then (Sparks, 1981).

Shaw & Pease (2000) carried out research in Scotland. This was another small study involving interviews with thirty-two male offenders in two Scottish prisons. The findings confirmed that offenders do return to the same targets, and their motivations could be aligned with those found in prior studies. The study again confirmed that repeat offending against the same victim does occur across crime-types. For example, burglary and motor vehicle theft may be committed by the same offender against the same victim.

More recently, research by Hearnden & Magill (2004) conducted semi-structured interviews with 82 offenders in southern England and found that almost two thirds of the offenders said they had returned to a property they had burgled before and taken items on a second occasion. Over half had previously burgled a property whose occupants were known to them. In the absence of any first-hand information about premises, these offenders were reluctant² to target dwellings previously burgled by others, even after receiving information that stolen goods had been replaced.

In summary, research into burglars’ accounts of why they repeatedly target the same place or person, reveals primary motives connected with low risks, high rewards, increased knowledge of targets, and associated ease of access.

²Only 18 out of 80 said they had ever done this.

Australian evidence from the Crime Research Centre (CRC)

Researchers at the CRC (see Ferrante & Clare, 2006, for more details of the survey) interviewed offenders, most in prisons or under juvenile detention, in a study exploring the disposal of stolen goods. A total of 241 offenders, all of whom had been convicted of at least one burglary, were asked about the location of their most recent burglary. This burglary need not have been one for which they had either been charged or convicted. Twenty six offenders (10.8%) replied that they, or someone they knew, had previously committed a burglary at this address. These percentages are much lower than those found in other studies. Respondents reported on the last burglary committed regardless of whether it was a residential and non-residential burglary.

As discussed above, some studies have found evidence suggesting that prolific offenders are more likely to be involved in repeat offending against the same victim and the Western Australian study provides additional insight into this issue. The survey approached repeat victimisation in a different way from most other studies, asking offenders to focus on repeat victimisation in their most recent burglary, rather than whether they had ever burgled a household on more than one occasion. On the other hand it defined repeat victimisation broadly, asking:

Had you, or anyone you knew, broken into this place before?

Questions that ask whether offenders have ever burgled the same dwelling more than once maximize the extent of repeat victimisation and provide insight into a range of mechanisms that attract offenders towards repeats. On the other hand, they exaggerate the extent to which repeat victimisation is a normal practice. Furthermore, there is a danger that ‘ever’ questions will bias findings about the extent of offender’s criminal careers. The use of ‘ever’ questions will lead researchers to ‘discover’ that prolific offenders offend more frequently against the same victim even if all offenders have an equal propensity to do so. Those with more extensive criminal records may simply have had more time and opportunity to repeatedly burgle a single dwelling than those with a shorter criminal career, in the same way that they will have had more opportunity to burgle an occupied dwelling, or a female-only household, etcetera. This issue provides an interesting link between repeat victimisation research and more general research on criminal careers. For example, there is considerable debate about whether ‘chronic offenders’ are any more likely than occasional offenders to inflict personal or material harm on victims. Weitekamp et al. (1995) undermine this idea with their re-analysis of the Philadelphia birth cohort data.

On the other hand, asking about an offender's most recent offence arguably generates less biased information that gives offenders of any career length a more equally balanced chance to report repeat-victim burglaries.

Finally, the greatest potential advantage of asking offenders about their most recent burglary is that it encourages them to focus on a specific event rather than on unanchored generalities with respect to their offending. Given these arguable advantages of the methodology used for this Australian sample, we turn now to the questions posed about repeat-victim offenders in the introduction.

Are repeat-victim offenders more entrenched in criminal careers?

There is no hint in the Western Australian data that repeated burglary against the same victim is positively linked with indicators of prolific offending. The criminal career indicators available were as follows: lifetime number of burglaries committed; age at first burglary; the number of burglary charges by police; total time spent in either juvenile or adult custody; and the frequency of offending during a life period in which the offender was 'very busy doing break-ins'. Table 25.1 shows the patterns (denominators vary because of missing answers to some questions).

Table 25.1 Criminal career indicators for repeat victim and other burglars

Characteristic	Repeat burglars	Non-repeat burglars
1) Age at first burglary	Average age 15.2 years 68% under 21 (17/25)	Average age 13.2 years 82% under 21 (168/204)
2) Lifetime burglaries	39% more than 50 (10/26)	42% more than 50 (101/238)
3) Burglary charges	56% more than 4 charges	63% more than 4 charges
4) Time in custody	Average time 46 months 33% less than 12 months	Average time 72 months 11% less than 12 months
5) Offending frequency	20% daily basis (4/20)	49% daily basis (82/166)

The only result in Table 25.1 that attains statistical significance at conventional levels is time in custody. This result points to a lesser involvement of repeat-victim burglars with criminal justice institutions. All other criminal career indicators show tendencies in the same direction—that is, repeat-victim offenders tend to be less embedded in criminal careers than others. There was no indicator where the repeat-victim offenders looked more deeply embedded in criminal careers. They were older at first burglary, had committed fewer lifetime burglaries, faced fewer burglary charges, spent less time in custody and were less likely to offend on a daily basis. For all indicators apart from time in custody, the safest conclusion is simply that there was no difference in criminal involvement between the two groups.

This study and similar research should not over-emphasise statistical significance. We cannot be sure just how well these incarcerated offenders represent active burglars in Western Australia. Nevertheless, this Western Australian survey involves a larger sample of burglars than any other quoted study. It adds an important piece to the jigsaw of evidence about repeat burglary and its perpetrators, and it finds every single indicator of career intensity pointing towards lesser criminal involvement among offenders who reported repeat victimisation against the same target. This evidence points in an opposite direction to some of the findings of prior research in the United Kingdom.

One further result connected with criminal career involvement concerns the tendency of offenders to commit burglary in the company of others. The research evidence linking criminal careers with co-offending is complex and an excellent review has been conducted by Reiss (1988). There is evidence that offenders are likely to engage in offending both alone and with co-offenders, rather than in just one of these modes. Nevertheless, as a criminal career progresses, offenders are more likely to engage in solitary offending. Research by Hodgson and Costello confirms that offenders who commit a first offence alone go on to have significantly longer criminal careers than those who offend in company (Hodgson & Costello, 2006). However, those who burgle with experienced co-offenders are more likely to have extended criminal careers than those whose co-offenders are inexperienced. Consistent with the results of Table 25.1, offenders who repeatedly burgled the same target were significantly more likely to have offended with others at their last offence ($\chi^2(1) = 13.47, p < 0.001$). A mediating variable in such cases is the nature of the burglary (domestic or non-domestic). When domestic or other burglary is examined separately, the result remains significant for non-domestic burglary but does not attain significance for domestic burglary. However, this may simply be because the number of repeat-victim domestic burglars is small, and the tendency is still for repeat-victim offenders to have burgled in company more frequently than burglars who did not return to the same dwelling.

Finally, Cromwell and colleagues discuss group offending in the context of the burglary event, rather than the criminal career (Cromwell et al., 1991). They suggested that group offending may lead to impaired burglary performance. This was consistent with their finding that burglars working in groups reported an apprehension rate at least five times greater than those working alone.

Characteristics of repeat burglary events

The CRC survey also uncovered interesting evidence about the correlates of repeat burglary. While criminal career characteristics were not strongly

correlated with repeat burglary, various characteristics of the break-in event were strongly linked. In keeping with the general findings from repeat victimisation research (Bowers & Hirschfield, 1998), repeat offending at the same address was more common for non-residential burglary (21% repeat victimisation at shops, factories, warehouses, schools, and offices) than for residential burglary (5%). The result is highly significant ($\chi^2(1) = 16.51, p < 0.001$) and the pattern prevails even though office buildings did not suffer from repeat burglary by the same offender.³

Further interest arises with respect to the timing of repeat victimisation for household break-ins compared with other break-ins. The survey shows that repeat household burglary occurred more slowly than repeat burglaries at other targets. When attention is limited to repeat burglars, three out of seven (43%) of domestic burglars had committed a burglary at the same address within the month prior to the target burglary, whereas 16 out of 18 (89%) of non-domestic burglars had done so, a significant result ($\chi^2(1) = 5.86, p = 0.016$). Four of these offenders had returned on the same day.

There is a non-significant tendency in the survey data for offenders whose last burglary was a repeat to travel a shorter distance to the burglary than other offenders. 31% (8/26) of repeat victim offenders travelled less than two kilometres to their last burglary, compared with 27% (57/215) of other offenders. Finally, there were tendencies in the data⁴ for the time of day of repeat burglaries to differ from the times of non repeat burglaries. Repeats were more likely than non-repeats to occur in the morning or afternoon and less likely to occur in the evening or at night time. In fact, no residential repeats (0 out of 7) were reported in the evening or night. It may be that variations in the time of day of burglary occurrence reflect differential targeting strategies by burglars for different types of dwellings (Coupe & Blake, 2006), however, the survey did not question burglars about dwelling characteristics that affected targeting.

Attractions for offenders to return to previously burgled dwellings

It is notable that no offender spontaneously mentioned the search for replacement goods (for example after an insurance claim) as a reason for returning to the same premises. Given the small number of residential repeat burglaries, this result does not contribute conclusively to the debate about links between repeat burglary and replacement goods. Mixed results emerge from other sources of (non-offender account) evidence on this matter. The CRC study, however, is consistent with other studies that have yet to receive

³None of the 10 offenders whose last burglary targeted an office building reported committing an earlier burglary at the same address.

⁴These tendencies did not attain statistical significance at conventional levels.

great exposure. These find that stealing replacement goods may have limited explanatory value as a motive for repeat burglary (Ewart et al., 1997; Clarke et al., 2001). Some burglars already have prior information about targets —particularly those who commit household burglary. However it is not surprising to learn from the survey that burglars returning to the same premises are far more likely to have information about the target (86%) than burglars breaking into premises for the first time (21%).

Another finding emerging from the survey concerned the way in which information from other offenders was used. Of the 24 offenders whose last burglary involved a return to a premise previously burgled, a co-offender committed the first burglary in four of them, all at non-residential premises. Of these four, two then accompanied the interviewed offender in the repeat burglary. This result is based on very small numbers, but it suggests that offender information may be considered more trustworthy if one of the original offenders participates in the repeat burglary.

Conclusion

The survey also shows that mechanisms for same-offender repeats are not necessarily event-dependent. They are potentially stable in the mid- to long-term. For example acquaintances living in burgled dwellings may lead to further repeat burglary⁵ as long as that contact continues to live there. The attraction of a target may also remain stable if an offender has lived there previously. Furthermore, drug dealers appear as magnets for burglary victimisation in both repeat and non-repeat breaks. As long as dealers are still ‘in business’ they will always make attractive targets for cash and drugs, and a variety of offenders, not simply those who return to the same targets, will be on the lookout for opportunities. Their routine transactions will also provide a source of ‘intelligence’ and will draw likely offenders within daily proximity to these opportunities. A comprehensive discussion of the complex inter-relationship between drug using and burglary is given by Cromwell et al. (1991).

The body of research using offender accounts, including the Western Australian study, is rich in insights about the potential advantages for an offender of returning to the same household to commit a repeat burglary. It provides a convincing rebuttal to the claims of earlier researchers such as Sparks (1981) that repeat victimisation by the same offender is ‘implausible’. In the case of burglary, evidence has been presented of several advantages of repeat offending against the same victim. However the extent of same-offender burglary repeats is still a matter for exploration in future research. The CRC study points to the greater likelihood of repeats if the target is not a dwelling, and in this respect, it is consistent with other research comparing

⁵For example through knowledge of the dwelling and of the occupant’s movements.

repeat burglary of dwellings with repeat burglary of other targets (Bowers et al., 1998).

The Western Australian study did add new and useful evidence to research concerning repeat-victim burglary, showing that repeat household offending occurred at a slower tempo than non-household repeats, though both forms of repeat burglary offending occurred relatively rapidly.

There is considerable interest in the question of whether repeat-burglary offenders are more prolific than others. I argue that the body of research pointing in this direction is not strong, with the bulk of evidence coming from small or unpublished studies. Only one indicator from the Western Australian study showed a statistically significant result and it produced evidence that repeat-victim burglars were less prolific than other burglars. The negative results for burglary may differ from those in some other offences including robbery (Gill & Pease, 2000) but the body of evidence linking repeat victimisation with prolific offenders does not seem strong.

If this conclusion is generally sound, it does not undermine the importance of the repeat burglary analysis or of the continuing potential of a burglary prevention focus on victims. Grove's recent review (Grove, 2011) indicates that victim-based burglary prevention can 'work'. The desire to make the repeat victimisation phenomenon equivalent to prolific offender targeting is potentially dangerous. First it may distract attention from the 'grease to the squeak' potential of victim-based prevention (Tilley & Hough, 1998) to 'ground' and target crime prevention initiatives and second, it focuses attention away from the transformative agency of (potential) victims and reverts to an older focus towards the 'giant-like' status of the offender (Winkel, 1991).

Literature

- Ashton, J., Brown, I., Senior, B., & Pease, K. (1998). Repeat victimisation: Offender accounts. *International Journal of Risk, Security and Crime Prevention*, pp 269–279.
- Australian Bureau of Statistics (2006). *Crime and safety Australia, 2005, Cat. No. 4509.0*. Canberra, Australian Bureau of Statistics.
- Bowers, K. & Hirschfield, A. (1998). The seasonal, temporal and spatio-temporal analysis of non-residential crime. In: *7th international seminar on environmental criminology and crime analysis*, Barcelona.
- Bowers, K., Hirschfield, A., & Johnson, S. (1998). Victimization revisited: A case study of non-residential repeat burglary in Merseyside. *British Journal of Criminology*, 38:429–452.
- Clarke, R., Perkins, E., & Smith, D. J. (2001). Explaining repeat residential burglaries: An analysis of property stolen. *Crime Prevention Studies*, 12:119–132.

- Coupe, T. & Blake, L. (2006). Daylight and darkness targeting strategies and the risks of being seen at residential burglaries. *Criminology*, 44:431–461.
- Cromwell, P., Olson, J., & Avary, D. (1991). *Breaking and entering: An ethnographic analysis*. Newbury Park, Sage.
- Ericsson, U. (1995). Straight from the horse's mouth. *Forensic Update*, 43:23–25.
- Ewart, B., Inglis, P., Wilbert, P., & Hill, I. (1997). An analysis of time intervals of victimisation. *Forensic Update*, 50:4–9.
- Farrell, G. & Pease, K. (1993). *Once bitten, twice bitten: Repeat victimisation and its implications for crime prevention*. London, UK, Home Office.
- Ferrante, A. & Clare, J. (2006). *Known burglars and the stolen goods market in Western Australia*. Perth, Crime Research Centre.
- Forrester, D., Chatterton, M., & Pease, K. (1988). *The Kirkholt burglary prevention project: Crime prevention unit paper 13*. London, UK, Home Office.
- Gill, M. & Pease, K. (2000). Repeat robbers: How are they different? In: Gill, M., editor, *Crime at work: Studies in security and crime prevention*. Leicester, Perpetuity Press.
- Grove, L. (2011). Preventing repeat domestic burglary: A meta-evaluation of studies from Australia, the UK, and the United States. *Victims & Offenders*, 6:370–385.
- Hearnden, I. & Magill, C. (2004). Decision making by house burglars: Offender's perspectives. *Home Office Findings*, 249:1–6.
- Hodgson, B. & Costello, A. (2006). The prognostic significance of burglary in company. *European Journal of Criminology*, 3:115–119.
- Korthals Altes, H. (1989). *Eindrapportage modus operandi-onderzoek woninginbraken, deel A: Onderzoekresultaten*. 's-Gravenhage, Bureau Criminaliteitspreventie, Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven.
- Morgan, F. (2007). *Initial and repeated burglary victimisation: Victim vulnerability, same offender involvement and implications for theory and crime prevention*. PhD. Perth, University of Western Australia.
- Reiss, A. J. (1988). Co-offending and criminal careers. In: Tonry, M. & Morris, N., editors, *Crime and Justice*. Chicago, University of Chicago Press.
- Shaw, M. & Pease, K. (2000). *Research on repeat victimisation in Scotland. Final report*. Edinburgh, SCOT, Scottish Executive Central Research Unit.
- Sparks, R. (1981). Multiple victimization: Evidence, theory, and future research. *The Journal of Criminal Law & Criminology*, 72:762–778.
- Tilley, N. & Hough, M. (1998). Getting the grease to the squeak: Research lessons for prevention. In: *Crime prevention and detection series*. London, Home Office.

- Weitekamp, E. G. M., Kerner, H., Schindler, W., & Schubert, A. (1995). On the “dangerousness” of chronic/habitual offenders: A re-analysis of the 1945 Philadelphia birth cohort data. *Studies on Crime and Crime Prevention*, 4:159–175.
- Winkel, F. W. (1991). Police, victims and crime prevention: Some research-based recommendations on victim-oriented interventions. *British Journal of Criminology*, 31:250–265.

26 “We hebben altijd de bos bloemen nog”

Barbra van Gestel

In mijn periode bij het NSCR zwaaide Henk de scepter bij de themagroep ‘Mobiliteit en spreiding van criminaliteit’, de groep waar mijn promotieonderzoek formeel onder viel. Hoewel het onderzoek in feite niet zoveel directe raakvlakken had met die thematiek, gaf Henk mij het gevoel dat ik er toch echt bij hoorde. In het nu volgende verhaal, over gebiedsgebonden dreigingen en het optreden van surveillerende politie, komen de ruimtelijke aspecten van criminaliteitsbestrijding wellicht wat meer aan de orde.

In sommige geografische gebieden in Nederland bestaat vanwege de functie van daar gelegen gebouwen of faciliteiten een verhoogd risico op terroristische aanslagen. Denk bijvoorbeeld aan luchthavens en drukke treinstations. In 2007 heeft de Rijksoverheid daarom verschillende ‘veiligheidsrisicogebieden’ aangewezen waar opsporingsambtenaren mogen fouilleren zonder een bevel van de officier van justitie. Het gaat om de gebieden op en rondom de luchthavens (zoals Schiphol en Rotterdam Airport); om het Mediapark; om de kerninstallaties in Borsele; het Binnenhof in Den Haag en de centrale treinstations in de vier grote steden. Deze gebieden zijn uitgekozen aan de hand van beschikbare dreigingsinformatie, afkomstig van verschillende inlichtingen- en veiligheidsdiensten. De instelling van permanente veiligheidsrisicogebieden vormt een klein onderdeel van de Wet opsporing terroristische misdrijven die in 2007 van kracht is geworden en erop is gericht terroristische misdrijven in een vroeg stadium te kunnen opsporen en zodoende te kunnen voorkomen.¹

In deze permanent aangewezen veiligheidsrisicogebieden —niet te verwarren met bestuurlijke veiligheidsrisicogebieden waar op wapens en munitie kan worden gecontroleerd— mogen opsporingsambtenaren onderzoek doen aan auto’s, personen en voorwerpen. Er kan gezocht worden naar wapens en munitie maar ook naar andere spullen zoals documenten, aantekeningen, boeken, plattegronden, materialen, stoffen, et cetera. Aan mensen kan worden gevraagd om koffers of tassen te openen of de laadbak van een auto.

¹Dit artikel gaat alleen over de fouilleerbevoegdheden in de permanente veiligheidsrisicogebieden; de andere onderdelen van de wet worden hier buiten beschouwing gelaten. Voor meer informatie over de inhoud en de toepassing van deze wet zie onder andere de Poot et al. (2008) en van Gestel et al. (2012).

Ook achtergelaten voorwerpen of auto's kunnen worden geopend en onderzocht. Politiemensen mogen foto's nemen en voorwerpen meten en wegen. Tijdens de doorzoeking mogen ook verpakkingen worden geopend, monsters worden genomen en voorwerpen tijdelijk worden meegenomen, als ter plekke bijvoorbeeld geen monster kan worden genomen. Van inbeslagneming is dan echter (nog) geen sprake.

Een bevel van de officier van justitie is niet nodig maar om te kunnen fouilleren moet wel sprake zijn van 'aanwijzingen' van een terroristisch misdrijf. Die aanwijzingen zijn lichter dan een verdenking, het mag 'zachte informatie' zijn zoals bijvoorbeeld een anonieme melding. Wat de reikwijdte is van het criterium aanwijzingen, wordt verder niet gepreciseerd (vergelijk de Poot et al., 2008; van der Woude, 2010). In de toelichting van de wet noemt het Openbaar Ministerie een paar voorbeelden van mogelijke aanwijzingen in een veiligheidsrisicogebied: "een busje met geblindeerde ramen staat langere tijd op een parkeerplaats voor het halen en brengen van treinreizigers"; "een persoon met een dikke winterjas in de zomer zoekt voortdurend de nabijheid van grote groepen mensen op". Door toepassing van de fouilleerbevoegdheden kunnen de aanwijzingen verder worden onderzocht en eventueel nader onderbouwd, zo is het idee achter de wet. De overheid zag daar een leemte in de bestaande wetgeving, omdat werd verondersteld dat voorheen in zo'n vroeg stadium niet meteen door de politie kon worden opgetreden. Behalve naar wapens kan met deze wet ook naar andere spullen worden gezocht. Alles wat mogelijk wijst op een op handen zijnde aanslag — dus ook valse papieren, gestolen uniformen, ideologische geschriften, brieven, et cetera — kan onderwerp zijn van een doorzoeking. Daarnaast vond de wetgever het van belang dat de opsporing bij informatie over een mogelijke terroristische aanslag onmiddellijk ad hoc zou kunnen optreden. In de aangewezen veiligheidsrisicogebieden kan de politie nu meteen in actie komen. Wel dient per fouillering een informatieblad te worden uitgereikt waarop informatie staat over de toegepaste bevoegdheid, de klachtprocedure en de dienstdoende agent.

In deze bijdrage laat ik zien op welke wijze deze fouilleerbevoegdheden in de praktijk door surveillerende politiemensen op straat en op stations zijn toegepast sinds de invoering van de wet. Daarnaast beschrijf ik hoe politiemensen in deze permanente risicogebieden handelen als ze deze wet niet gebruiken maar niettemin wel signalen krijgen die mogelijk duiden op een gebiedsgebonden dreiging. Wat zijn alternatieve handelingsstrategieën? Hoe treden politiemensen in deze veiligheidsrisicogebieden in de praktijk op als zij signalen krijgen die mogelijk kunnen duiden op (de voorbereiding van) een terroristisch misdrijf?

Eerst bespreek ik kort enkele theoretische concepten die mogelijk licht kunnen werpen op de toepassing van de nieuwe fouilleerbevoegdheden. Daarna wordt de uitvoering besproken zoals die zich in de praktijk manifesteert.

Als in dit artikel wordt gesproken over fouilleren of over (nieuwe) fouilleerbevoegdheden, wordt bedoeld op het doorzoeken van personen, auto's en voorwerpen in het kader van de Wet opsporing terroristische misdrijven, tenzij anders vermeld.

‘Street level bureaucracy’ en ‘risicojustitie’

De fouilleerbevoegdheden in de aangewezen veiligheidsrisicogebieden kunnen als ultiem schoolvoorbeeld gezien worden van het fenomeen ‘risicojustitie’ (Feeley & Simon, 1994; van Swaaningen, 1999; van der Woude, 2010). Met die term wordt bedoeld op beleidsmaatregelen en op nieuwe strafrechtelijke bevoegdheden die steeds sterker gericht zijn op het vroegtijdig opsporen van mogelijke risico's en bedreigingen, om zo misdrijven te kunnen voorkomen. Er heeft in afgelopen decennia een verschuiving plaatsgevonden van klassiek strafrecht met de nadruk op concrete verdenkingen en daders, naar een strafrechtelijk systeem waarbij de nadruk ligt op veiligheid, op het voorkomen van misdaad en het beheersen van veiligheidsrisico's. Auteurs die de term risicojustitie gebruiken, uiten meestal kritiek op de geconstateerde ontwikkeling. Zij stellen dat risicoprofielen en risicoinschattingen steeds sterker het optreden van politie bepalen, waardoor sommige groepen vaker ten onrechte onderwerp zijn van politieonderzoek dan anderen, bijvoorbeeld vanwege de zichtbaarheid van godsdienst en etnische afkomst (onder andere van Swaaningen, 1999; Muller et al., 2007; van der Woude, 2010, pp. 8–10).

Dit punt van selectieve toepassing van bevoegdheden raakt aan het begrip *street level bureaucracy* (Lipsky, 1980). *Street level bureaucrats* zijn overheidsdienaren die ‘op straatniveau’ zorgen voor de uitvoering van beleid: onderwijzers, reclasseringswerkers, toezichthouders, hulpverleners, ambtenaren bij de sociale dienst, politieagenten, et cetera. Zij passen wetten en beleidsregels toe in concrete situaties en in direct contact met burgers. Doordat de werkelijkheid vaak ingewikkelder is en ook ambivalenter dan de wetgever heeft bedacht, moeten zij voortdurend beslissingen nemen over de wijze waarop regels worden toegepast en hoe situaties het beste kunnen worden geïnterpreteerd. Beslissingen op microniveau worden ook gestuurd door een gebrek aan tijd en middelen. Op de werkvloer kunnen daardoor informele of onrechtmatige routines en strategieën worden ontwikkeld die al dan niet overeenkomen met de formele doelen en regels van de wetgever. Dat is met name het geval als duidelijke regels ontbreken of als richtlijnen vaag zijn en voor meerdere uitleg vatbaar (Lipsky, 1980). Een belangrijk kenmerk van *street level bureaucrats* is de grote mate van discretionaire bevoegdheid, waarmee wordt bedoeld op de vrije beslissingsruimte die ambtenaren hebben bij de uitvoering van beleid.

Op grond van bovenstaande valt te verwachten dat de nieuwe fouilleerbevoegdheden veel ruimte laten voor het oordeel van surveillerende politieagen-

ten om in een situatie wel of niet te fouilleren, mede door de ongedefinieerde reikwijdte van het toepassingscriterium ‘aanwijzingen van een terroristisch misdrijf’.

Onderzoeksmethoden

Voor elk permanent veiligheidsrisicogebied heb ik meerdere politiefunctionarissen geïnterviewd die specifiek belast waren met de beveiliging van het betreffende gebied. Er is gesproken met leidinggevend en met surveillerende politiemensen. Tevens is op twee treinstations en in het buitengebied van Schiphol met een surveillancedienst ‘meegelopen’. Verder zijn gemeentefunctionarissen van de vier grote steden geïnterviewd en beleidsmedewerkers Beveiligen & Bewaken van het Openbaar Ministerie in de vier grote steden, alsook enkele officieren van justitie. Ten slotte zijn functionarissen van de Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging en trainers van de ‘spottersopleiding’ van de Politieacademie gesproken. Meestal betrof het *face to face* interviews. Aanvullend zijn relevante beleidsdocumenten en informatiefolders bestudeerd, als ook politiemutaties voor zover deze beschikbaar waren en in te zien.²

Afstemming met lokale driehoek

De introductie van de fouilleerbevoegdheden in veiligheidsrisicogebieden heeft binnen de vier grote steden van Nederland voor discussie gezorgd, die voor een groot deel te maken had met het feit dat gemeenten al de bevoegdheid hadden om preventief te fouilleren op wapens en munitie in haar ‘eigen’ veiligheidsrisicogebieden (de Poot et al., 2008). Gemeenten vonden het vooral bezwaarlijk dat de politie nu in de permanente veiligheidsrisicogebieden zou kunnen fouilleren zonder overleg met lokale driehoekpartners. Er ontstond volgens gemeenten ook onduidelijkheid over de wijze waarop de verschillende veiligheidsrisicogebieden en bijbehorende fouilleerbevoegdheden zich tot elkaar zouden gaan verhouden en wie waarvoor verantwoordelijk zou zijn. Als gevolg hiervan heeft de Rijksoverheid de concrete toepassing van de fouilleerbevoegdheden aan de lokale driehoek overgelaten en gesteld dat nadere afstemming op lokaal niveau nodig is. Verder kan meer in het algemeen uit beleidsdocumenten en interviews met gemeentefunctionarissen worden opgemaakt dat er enige wrevel bij gemeenten bestaat over de nieuwe fouilleerbevoegdheden. Deze zouden vanuit de Rijksoverheid zijn ‘opgelegd’ terwijl er op lokaal niveau geen behoefte aan zou zijn. Door deze bezwaren van lokale bestuurders is in verschillende grote steden besloten om individuele

²Over dit onderzoek is eerder gepubliceerd in van Gestel et al. (2012). Dit artikel betreft een bewerkte versie van een hoofdstuk.

politieagenten niet toe te staan zelfstandig de fouilleerbevoegdheden toe te passen. Hoe dit in de praktijk uitwerkt, komt verderop aan bod.

BOA's in het buitengebied van Schiphol

De dienst Buitenbewaking Schiphol maakt structureel gebruik van de verruimde onderzoeksbevoegdheden. Sinds juni 2008 is een aparte bewakingsdienst opgericht, die alleen werkzaam is in het buitengebied van Schiphol. In dat gebied lopen openbare autowegen en fietspaden en bevinden zich woonhuizen, bedrijventerreinen, horecagelegenheden en plekken voor vliegtuigspotters. Ook het NS treinstation Schiphol, de Schipholtunnel en het cellencomplex Schiphol vallen in het buitengebied Schiphol. Het buitengebied valt onder verantwoordelijkheid van politie Kennemerland. In het binnengebied van Schiphol, het gebied waar alle luchthavenprocessen plaatsvinden, is de Koninklijke Marechaussee verantwoordelijk voor alle politietaken. De dienst Buitenbewaking Schiphol bestaat uit buitengewone opsporingsambtenaren (BOA's) die een verkorte opleiding hebben gevolgd. Deze gewapende BOA's rijden 24 uur per dag in twee gepantserde wagens rondom de luchthaven Schiphol om het gebied te bewaken en te beveiligen. Burgers die zich in het gebied bevinden, kunnen worden gefouilleerd en onderworpen aan een controle van hun auto en kofferbak. Als de BOA's iets afwijkends waarnemen, wordt aan mensen in eerste instantie gevraagd zich te legitimeren. Als uit het contact dat volgt een 'afwijkende' situatie blijft bestaan —met andere woorden, geen verklaring wordt gevonden voor de gesignaleerde afwijking— kan de vervolgstap worden genomen en ter plekke onderzoek worden verricht.

Politiefunctionarissen die betrokken zijn bij het bewakingsteam, vertellen dat de BOA's tijdens hun opleiding worden ingelicht over het doel van de fouilleerbevoegdheden en de primaire focus die bij de controlewerkzaamheden moet liggen op een mogelijke terroristische dreiging. Dan kan het bijvoorbeeld gaan om iemand die 's avonds bij een spotterplek bij de Polderbaan in 'traditionele kledij' wordt aangetroffen, terwijl de Polderbaan gesloten is. Indien er een situatie is die aan een terroristisch misdrijf gerelateerd zou kunnen worden, kan gebruik gemaakt worden van de fouilleerbevoegdheden. Een politiefunctionaris geeft een voorbeeld:

“Het [de fouillering] is voor mensen die zich verdacht gedragen in situaties dat je er geen vinger achter kunt krijgen wat er aan de hand is. (...) Bijvoorbeeld, er staat iemand langs de baan op de autoweg, op een locatie die geen reguliere spottersplek is met een bestelbusje en binnen een uur stijgt een risicovlucht van El Al op. Dan gaat het team erop af en maakt een praatje met de persoon, zo van “wat doet u hier?” Als er geen redelijke verklaring komt voor de aanwezigheid op die plek, wordt gevraagd of even

in de laadbak gekeken mag worden. Er wordt dan verteld dat het veiligheidsrisicogebied is en dat ze daarom de bevoegdheid hebben om de auto te controleren. Negen van de tien mensen werken dan meteen mee.”

Van elke ongeregeldheid en controle wordt een mutatie opgesteld, die aan de politie wordt doorgegeven ter verdere beoordeling. Er worden gemiddeld 20 tot 30 mutaties per maand gemaakt. Dat zijn ook mutaties van opmerkelijkheden waarbij geen fouilleerbevoegdheden zijn ingezet. In het jaar 2011 is de fouilleerbevoegdheid gemiddeld 5 maal per maand toegepast. In de praktijk betekent dat meestal dat aan mensen wordt gevraagd zich te legitimeren en daarna de auto wordt onderzocht. Enkele voorbeelden van mutaties die na zo’n actie door BOA’s zijn gemaakt:

“Voertuig met 3 inzittenden gecontroleerd binnen veiligheidsrisicogebied op basis van opvallend gedrag. Met toestemming onderzoek in auto ingesteld en ID check. Blijken Fransen te zijn die hotel zoeken.”

“Controle voertuig en inzittenden binnen veiligheidsrisicogebied. Verklaring [voor aanwezigheid aldaar] was vliegtuigen kijken, niet erg aannemelijk tijdens de nacht. ID controle en met toestemming auto doorzocht.”

Een informatieblad wordt alleen uitgereikt als mensen aanvankelijk weigeren om mee te werken. Dat gebeurt bijna nooit. Veel meldingen kunnen achteraf worden gerelateerd aan een vorm van georganiseerde criminaliteit. Naar aanleiding van de controles tussen 2008 en 2011 konden achteraf in totaal twee meldingen worden gerelateerd aan mogelijke (voorbereidingen voor) een terroristisch misdrijf. Onderstaande casusbeschrijving geeft daar een voorbeeld van, en laat zien hoe de onderzoeksbevoegdheden in dit concrete geval zijn toegepast.

Een paar honderd meter van de startbaan staat een auto die beschadigd is. De portiersdeur zit los. Aan de hand van het kenteken is gezocht naar de eigenaar en de auto blijkt te zijn van een persoon van Marokkaanse afkomst. Er is geen link tussen de man en de directe omgeving van Schiphol —hij woont elders— en er wordt een klein onderzoek in de auto ingesteld. In de rugzak die in de auto wordt aangetroffen, zit jihadistische lectuur en informatie over moskeeën. De opsporingsambtenaren noteren de titels van de aangetroffen boeken en geven deze door aan het Regionale Informatie Knoop punt (RIK). Kort daarna volgt een terugkoppeling van het RIK: de lectuur is volgens deskundigen opruiend en kan wijzen op radicalisering. Op grond van die informatie wordt de auto grondiger onderzocht —er is nu volgens

de opsporingsambtenaren duidelijk sprake van aanwijzingen van een terroristisch misdrijf— en er worden in de auto brieven aangetroffen waarin een werkgever wordt gevraagd om een maand verlof. Ook treft men een brief aan waarin verslag wordt gedaan van iemands gemoedstoestand. Van de bevindingen is een proces verbaal opgemaakt en de informatie is doorgegeven.

Het mogelijke verband van zo'n fouilleeractie met (voorbereidingen van een) terroristisch misdrijf is, zoals hiervoor al gezegd, zeer uitzonderlijk. In de meeste gevallen kan achteraf geen verband worden gelegd met een mogelijk misdrijf met terroristisch oogmerk. De toepassing van de fouilleerbevoegdheid dient in het buitengebied van Schiphol in de praktijk dus vooral een ander doel, namelijk informatievergaring ten aanzien van georganiseerde misdaad.

Spotten op de treinstations

De spoorwegpolitie maakt op treinstations in de grote steden gebruik van de zogenaamde 'spottermethode'. Het doel is om afwijkend gedrag in een grote mensenmenigte vroegtijdig te signaleren en hier meteen *proactief* op te reageren. Op zo'n wijze zou een eventuele terroristische aanslag kunnen worden voorkomen. De werkwijze komt oorspronkelijk uit Israël en wordt daar 'Search, Detect and React' genoemd. In Nederland wordt de methode ook wel 'Handen & Ogen-actie' genoemd, omdat agenten wordt geleerd om bij de observaties vooral op de handen en ogen van mensen te letten: handen hebben over het algemeen een tas of voorwerp stevig vast, en ogen zijn doorgaans gericht op beveiligers en camera's, zo wordt politiemensen geleerd. De training is behalve op terrorisme ook gericht op het signaleren van criminele en gewelddadige activiteiten. Sinds 2008 verzorgt de Politieacademie een tweedaagse training voor politiemensen, ook voor mensen van de spoorwegpolitie.

Er worden regelmatig 'spotteracties' gehouden. Bij een spotteractie wordt bij de ingang van de stationshal een opstelling gemaakt van geüniformeerde politieagenten, die in een rij staan. Ze staat stil in formele houding, observeren mensen die naar binnen lopen en zijn duidelijk zichtbaar voor het publiek. De geüniformeerden staan via een portofoon in direct contact met agenten in burger die achter hen staan opgesteld. Mensen die zich in de ogen van de agenten afwijkend gedragen, bijvoorbeeld omdat ze schrikachtig reageren op de geüniformeerde agenten, worden benaderd voor een praatje. Als na een kort vraaggesprek geen verklaring wordt gevonden voor het afwijkende gedrag, wordt gevraagd naar een identiteitsbewijs. Als daarna een 'afwijkende' situatie blijft bestaan, kunnen eventueel vervolgstappen worden genomen.

De fouilleerbevoegdheden die behoren bij het permanente veiligheidsrisicogebied zouden van pas kunnen komen bij die mogelijke vervolgstappen, ze bieden immers de mogelijkheid om bij aanwijzingen van een terroristisch misdrijf ter plekke snel onderzoek te kunnen uitvoeren. Bij invoering van de wet werd die mogelijkheid ook gezien door de dienstleiding van het KLPD en de spoorwepolitie. Maar zoals hiervoor al naar voren kwam, heeft de wetgever de concrete toepassing in veiligheidsrisicogebieden aan de lokale driehoek overgelaten. Voor elk treinstation dat als permanent veiligheidsrisicogebied is aangewezen, zouden daarom afspraken met de betreffende lokale driehoek gemaakt moeten worden. Voor de spoorwepolitie is dat complex: de dienst treedt in principe landelijk op, maar afstemming over de concrete uitvoering zou per regio plaats moeten vinden. Na overleg van het KLPD met de lokale driehoeken is een algemene instructie door het KLPD opgesteld, waarin alleen een aantal heel algemene punten over de toepassing van fouilleerbevoegdheden is beschreven: “In normale situaties is de spoorwepolitie volgend aan het lokale beleid (...) Zoveel als mogelijk wordt gestreefd naar een uniforme uitvoering van de werkwijze voor de spoorwepolitie, om als landelijk werkende dienst eenduidig te kunnen werken.” Deze instructie heeft voor de medewerkers van de spoorwepolitie niet geleid tot meer duidelijkheid over de toepassing van de bevoegdheden. Ook tijdens de spotteropleiding van de Politieacademie is hier geen duidelijk instructie over gegeven: de formele fouilleerbevoegdheden in veiligheidsrisicogebieden zijn wel genoemd, maar deze zijn verder niet besproken.

Discrepancie tussen beleidslijn en uitvoeringspraktijk

Het gebrek aan duidelijke richtlijnen leidt ertoe dat medewerkers van de spoorwepolitie de fouilleerbevoegdheden in de praktijk op uiteenlopende manieren interpreteren. Op twee treinstations wordt, als onderdeel van bovenbeschreven spottersacties, naar een identiteitsbewijs gevraagd op grond van de fouilleerbevoegdheden, zo vertellen politiemensen en unitmanagers van de betreffende stations. Gesignaleerd afwijkend gedrag waarvoor geen verklaring kan worden gevonden, wordt opgevat als ‘aanwijzingen voor een terroristisch misdrijf’. En dat wordt gezien als een aanleiding om naar een identiteitsbewijs te vragen. Op een van deze stations gaan individuele spoorwegagenten verder en over tot fouillering als ze stuiten op afwijkend gedrag. De redenering die daarbij gevolgd wordt, is dat het treinstation is aangewezen als permanent veiligheidsrisicogebied en dat mensen daarom ook gefouilleerd mogen worden. Een spoorwegagent vertelt:

“We zagen laatst een biddende man in lang gewaad die een tas met zich meedroeg met ijzerdraadjes eruit. We hebben die man aangesproken en gezegd: “Dit is veiligheidsrisicogebied dus mogen we even in uw tas kijken?” En toen bleek hij kippengaas bij

zich te hebben. Het bleek een keurige man. En hij had een duidelijk verhaal dus daar was verder niets aan de hand. (...) Maar als we mensen zien waarvan wij het onderbuikgevoel krijgen van 'dit is geen reizigersgedrag', van 'dat hoort hier niet op het station', dan gaan wij praten met die mensen en als wij dan geen duidelijk verhaal krijgen dan gaan wij ID-gegevens vragen, en als we dan op rare dingen stuiten dan gaan we door met fouilleren."

Veel geïnterviewde spoorwegagenten en unitmanagers uiten wel flinke twijfels als ze hier tijdens de interviews over spreken: ze vragen zich hardop af of ze de fouilleerbevoegdheden wel op een 'zuivere' manier toepassen en vragen zich af wat 'aanwijzingen voor een terroristisch misdrijf' nu precies zijn. Ook over de legitimiteit van het vragen naar een ID-bewijs bestaan twijfels bij medewerkers van de spoorwegpolitie. Het ontwikkelen van routines ten aanzien van nieuwe bevoegdheden gaat hier dus gepaard met onzekerheid.

Functionarissen van gemeenten en OM van de regio's waarin deze treinstations liggen, zien op de treinstations alleen een toepassingsmogelijkheid van de bevoegdheden als sprake is van een uitzonderlijke situatie, bijvoorbeeld een verhoogd dreigingsniveau of een concrete melding, zo blijkt uit de interviews. Ze stellen dat het niet de bedoeling is dat 'zomaar' wordt gefouilleerd door individuele spoorwegmedewerkers. Tijdens de interviews blijkt dat zij niet op de hoogte zijn van de fouilleerpraktijken op de treinstations. Er bestaat in deze regio's dus een discrepantie tussen de beleidslijnen van gemeente en OM enerzijds en de uitvoeringspraktijk van de spoorwegpolitie anderzijds. Op de twee andere treinstations is het gebrek aan kennis en duidelijkheid over de toepassing van de fouilleerbevoegdheden reden om geen gebruik te maken van de onderzoeksbevoegdheden.

Routines op het Binnenhof

Op het Binnenhof is tot nu toe geen gebruik gemaakt van de fouilleerbevoegdheden en is nadrukkelijk door de gemeente kenbaar gemaakt dat — indien geen sprake is van een noodsituatie — eerst het bestuur en een leidinggevende van de politie moeten worden ingelicht alvorens de bevoegdheden door een individuele agent kunnen worden toegepast. Geïnterviewde functionarissen van gemeente en politie menen dat de nieuwe fouilleerbevoegdheden in de praktijk niet nodig zijn geweest om adequaat op te kunnen treden bij dreigende situaties en mogelijke signalen van terrorisme. Hoe treedt de politie dan op als een persoon op het Binnenhof dreigend of 'afwijkend' gedrag vertoont? Politiemensen spreken de persoon aan en als er geen duidelijke verklaring komt, wordt gevraagd naar een identiteitsbewijs. Als mensen niet kunnen voldoen aan de identificatieplicht, wordt in hun tas gekeken of worden ze voor nader onderzoek meegenomen naar het politiebureau. Dat gebeurt op grond van de Wet op de identificatieplicht. Die wet schrijft voor

dat een opsporingsambtenaar onderzoek kan doen aan kleding en voorwerpen als mensen zich niet willen of kunnen legitimeren. In de praktijk wordt deze bevoegdheid ook gebruikt om dreigende signalen nader te onderzoeken en risico's vroegtijdig weg te nemen. Een voorbeeld uit het najaar van 2009.

Een jongeman zit overdag in traditionele kledij te bidden op de trap voor de Ridderzaal. De politie sluit niet uit dat de man bezig is met het voorbereiden van een terroristische aanslag en spreekt hem aan. De man wil niet praten en wil zich evenmin identificeren. Dan wordt hij door de politie aangehouden en meegenomen naar het politiebureau onder verdenking van het voorbereiden van een terroristisch misdrijf. Later blijkt de man een Nijmeegse student te zijn, die met een groep op excursie was naar de Tweede Kamer en in de pauze zijn gebed wilde doen. Hij dient een klacht in en raadsleden stellen de burgemeester vragen over het optreden van de politie: op welke gronden is de man naar het bureau meegenomen?

In bovenstaand voorbeeld zou het in theorie mogelijk zijn geweest de man te fouilleren op grond van 'aanwijzingen van een terroristisch misdrijf'. Maar verschillende functionarissen van politie, justitie en gemeente uit de regio Den Haag spreken over routines die in de loop der tijd op en rond het Binnenhof zijn ontstaan en in de praktijk goed blijken te werken. Er wordt gesproken over de 'intuïtie' van agenten en over risico's die worden uitgesloten, ook al is soms ter plekke niet meteen duidelijk op grond van welke bevoegdheid dat gebeurt. Zo vertelt een leidinggevende politiefunctionaris over het optreden op het Binnenhof:

"Bij twijfel nemen we mensen mee naar het bureau. Later zien we dan wel op grond waarvan dat is gebeurd. We hebben altijd de bos bloemen nog achter de hand. Dat doen we liever dan iemand laten lopen bij gebrek aan bevoegdheden. Mocht er iets zijn, dan heb je dat in ieder geval kunnen voorkomen. En anders heb je achteraf misschien onrechtmatig gehandeld, maar dat is beter dan iets door laten gaan wat een gevaar voor de veiligheid oplevert. Onze mensen wordt geleerd handelend op te treden."

Een gemeentefunctionaris vertelt over het optreden op het Binnenhof:

"In de praktijk is er [door de nieuwe fouilleerbevoegdheden] niet veel veranderd. Als je een vermoeden hebt van een terroristische bedoeling, treed je als agent toch wel op. Als er nood is, trek je als politieagent iemand achterover. Onze ervaring is dat de politieagent professioneel genoeg is om op te treden bij vermoedens van terrorisme."

Terwijl bij de spoorwegpolitie dus onzekerheid bestaat over de grond waarop een ID-bewijs kan worden gevraagd en verder onderzoek kan worden verricht, komt de politie op het Binnenhof zelfverzekerd in actie als zich een dreigende situatie voordoet. De nieuwe wettelijke bevoegdheden dragen volgens verschillende functionarissen van gemeente en politie weinig bij aan het praktische handelen van de agent, men name omdat mensen met het begrip ‘aanwijzingen van een terroristisch misdrijf’ in de praktijk niet goed uit de voeten kunnen, het is volgens geïnterviewden ‘te theoretisch’. De vraag die door hen wordt gesteld, is wat verstaan dient te worden onder het begrip ‘aanwijzingen’ en hoe het begrip ‘terroristisch misdrijf’ afgebakend dient te worden. Verschillende geïnterviewden benadrukken dat ze op het Binnenhof regelmatig geconfronteerd worden met ‘gestoorde mensen die de boel willen verstoren’ en de vraag is of in die gevallen wel gesproken kan worden van een terroristisch misdrijf. Kan in die situaties de wet ook worden toegepast, als niet duidelijk is of er een mogelijke relatie is met terrorisme? Dat geldt ook voor personen die iets crimineels in de zin hebben en zich ophouden op het Binnenhof. De nieuwe wet wordt dus mede lastig gevonden vanwege het feit dat de toepassing zich beperkt tot terroristische misdrijven, terwijl de politie ook snel en adequaat wil kunnen optreden bij elke andersoortige dreiging.

Meerwaarde bij persoonsbeveiliging

Naast de regionale politie, is ook dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging (DKDB) actief als het gaat om de veiligheid op het Binnenhof. Medewerkers van de DKDB verzorgen de persoonsbeveiliging van politici, en die zijn soms dagelijks op het Binnenhof aanwezig. De DKDB zag bij introductie van de nieuwe wet mogelijkheden voor de toepassing van de nieuwe fouilleerbevoegdheden bij persoonsbeveiliging, vooral als het gaat om het verkennend onderzoek dat vooraf gaat aan de daadwerkelijke verplaatsing van de beveiligde politicus. Voordat een beveiligde persoon een locatie bezoekt, worden op die locatie eerst voorbereidende observatiewerkzaamheden verricht door de zogenaamde voorverkenner. Deze voorverkenner zorgt ervoor dat het gebied waar de persoon naartoe komt, veilig is. Ze maken een rondje op en rond het terrein om te zien of er opmerkelijke of afwijkende personen aanwezig zijn en om te zien of de situatie afwijkt van het normale patroon. Als er niks bijzonders wordt waargenomen, krijgt de commandant groen licht om met de betreffende politicus naar de plek toe te komen. Doet zich wel iets afwijkends voor, dan worden personen aangesproken en wordt om een identiteitsbewijs gevraagd. Dat gebeurt op grond van de Wet op de identificatieplicht. Als dan nog steeds een afwijkende of dreigende situatie bestaat, wordt mensen gevraagd of in de tas gekeken mag worden. Niet helemaal duidelijk is van welke bevoegdheid dan gebruik wordt gemaakt. “Er wordt altijd wel iets gevonden op grond van welke bevoegdheid dat is

gebeurd”, aldus een van de docenten van de Politieacademie die de opleiding voor persoonsbeveiligers verzorgen. Als mensen weigeren om mee te werken, worden zij overgedragen aan de regionale politie. De nieuwe fouilleerbevoegdheden zouden kunnen worden ingezet bij de observatiewerkzaamheden in de voorverkenningfase, als extra onderzoeksbevoegdheid. Een leidinggevende functionaris van de DKDB vertelt dat daar bij introductie van de nieuwe wet begin 2007 met de regionale politie over is gesproken. Deze gaf echter meteen te kennen niets met de nieuwe fouilleerbevoegdheden te gaan doen “omdat de burgemeester dat niet wilde”. Er zou vanuit het stadsbestuur tegen de politie zijn gezegd “leg het maar op de plank, want daar doen wij voorlopig niks mee”, zo vertelt de functionaris. Hier zien we dus eveneens dat de uitvoering van de bevoegdheden voor een landelijke politiedienst complex kan zijn vanwege de verplichte afstemming met lokale partners. De DKDB is een landelijke dienst maar is voor de uitvoering van de bevoegdheden aangewezen op de uitvoeringsinstructies van de lokale driehoek.

De Jachtwet in Borsele

In het permanente veiligheidsrisicogebied Borsele zijn twee kerninstallaties gevestigd. Borsele ligt in een gebied met een groot veld waar ook op wild kan worden gejaagd. Voor het opsporen van stropers kan een groot deel van het jaar controle plaatsvinden op grond van de Flora- en Faunawet, voorheen de Jachtwet. Deze wet richt zich op de bescherming van in het wild levende planten en dieren. Per wildsoort is in de wet vastgesteld of en wanneer de jacht geopend is. Bij afwijkende gedragingen of een opmerkelijke situatie die mogelijk zou kunnen duiden op een terroristische dreiging, wordt eveneens gebruik gemaakt van de Jachtwet. Mensen wordt dan op grond van deze wet gevraagd of even in de auto mag worden gekeken. Ook kunnen tassen worden doorzocht op grond van deze wet. Dit heeft volgens een politiemann die belast is met conflict- en crisisbeheersing in Borsele in de praktijk nog nooit tot problemen geleid. Daar komt bij dat mensen in het gebied gewend zijn om gecontroleerd te worden, omdat in de buurt van Borsele ook andere chemische bedrijven gevestigd zijn die op eigen terrein ook controles uitvoeren. De politiefunctionaris:

“We hebben hier een vrij hoog pragmatisch niveau, het is een groot ons-kent-ons verhaal. Veel mensen die naar de bedrijven gaan die in dit gebied liggen, zijn bij ons bekend. Verder wemelt het hier sowieso van de particuliere bewaking en mensen staan er niet van de kijken als ze gecontroleerd worden.”

De fouilleerbevoegdheden in het kader van opsporing van terrorisme worden in principe niet gebruikt in het veiligheidsrisicogebied van Borsele omdat men in de praktijk uit de voeten kan met de Flora- en Faunawet.

Tot slot: cowboypraktijken en losse gekke figuren

In de praktijk wordt voor het nader onderzoeken van een mogelijke gebiedsgebonden (terroristische) dreiging geregeld gebruik gemaakt van andere, reeds bestaande bevoegdheden en reeds bestaande routines. Of die bevoegdheden voor doelen wordt gebruikt waar ze volgens de wet niet voor zijn bedoeld, lijkt in de praktijk een ondergeschikte rol te spelen in een dreigende situatie. Het ontbreken van een formele basis voor gehanteerde strategieën wordt in de uitvoeringspraktijk nogal eens gerelativeerd. Politieagenten willen bij twijfel over een gebiedsgebonden dreiging geen risico's nemen, maar de situatie meteen nader onderzoeken. Dat daarbij niet altijd helder is op grond van welke bevoegdheid dat gebeurt, lijkt voor hen van minder belang. In de door mij onderzochte risicogebieden worden ze daarbij door hun leidinggevers gesteund, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de bos bloemen die de chef van een politie-eenheid achter de hand zegt te hebben. De veronderstelling van wetgevers, dat politiemensen niet meteen in actie kunnen komen bij signalen van een gebiedsgebonden terroristische dreiging, wordt door de uitvoeringspraktijk zoals die in dit onderzoek naar voren komt weersproken.

Verder wordt het begrip 'terroristische misdrijven' veelvuldig door geïnterviewden geproblematiseerd. In een drukke mensenmenigte of in een crisissituatie is bij 'afwijkend' gedrag of bij een mogelijke dreiging vaak niet direct te bepalen of deze terroristisch van aard is of niet. Enerzijds wordt door geïnterviewden gewezen op het gevaar van het toepassen van de bevoegdheden op een grotere groep, bijvoorbeeld op zakkenrollers (op treinstations) of leden van een criminele bende (vliegveld). Sommige functionarissen spreken in deze context hun angst uit voor 'cowboypraktijken', dat een onbedoeld gevolg van de wet zou kunnen zijn. Dit sluit aan bij de kritiek van sommige rechtsgeleerden en criminologen, namelijk dat de ingrijpende maatregelen die getroffen worden vanwege de terreurdreiging, in de praktijk gebruikt zullen worden voor de bestrijding van andere vormen van criminaliteit. Bij het gebruik van de foullering op Schiphol zien we dat het formele doel van de foullering —terrorismebestrijding— gedeeltelijk verschuift omdat opsporingsambtenaren ter plekke lang niet altijd een helder onderscheid (kunnen) maken tussen signalen van terrorisme en andere vormen van misdaad.

Meer in het algemeen wordt door uiteenlopende functionarissen gesteld dat het niet eenvoudig is om in de praktijk ter plekke een strikte scheiding te maken tussen een terroristische dreiging en een niet-terroristische dreiging. Wat kan nog wel en wat kan niet meer geschaard worden onder terrorisme? Een politiefunctionaris:

“Kun je de wet ook toepassen op losse gekke figuren waar vooral wat in het hoofd mee mis is? Wat kun je nu als je kijkt naar die

figuren die vooral een geestelijk probleem hebben, kun je die al scharen onder terrorisme?”

Een functionaris van het Openbaar Ministerie spreekt in dit verband over ‘hybride dreigingen’:

“Is het een openbare orde probleem, is het een terreurprobleem of is het een ‘Damschreeuwer’? Als iemand met zichtbare bomgordels rondloopt dan is het duidelijk. Maar vaak praat je over een dreigingsbeeld. En wat je in toenemende mate ziet is de solistische dwaas. (...) Naarmate de aard van de bedreiging niet meer één-op-één aan het terreurperspectief is te ontleen, maar wel een enorm gevaar kan opleveren, hoe zit het dan eigenlijk met mijn bevoegdheden op dat vlak?”

De vraag is of politiemensen tijdens hun surveillances uit de voeten kunnen met het onderscheid tussen verschillende gebiedsgebonden dreigingen, als het gaat om toepassing van bevoegdheden. Geïnterviewde politieagenten wijzen erop dat je als politieagent in een permanent veiligheidsrisicogebied altijd afwijkend en bedreigend gedrag wilt kunnen onderzoeken, los van de vraag of sprake is van terrorisme. In de praktijk heeft die houding zich geuit in twee handelingsstrategieën, zo komt in dit onderzoek naar voren. In de eerste strategie worden de nieuwe fouilleerbevoegdheden gebruikt en onvermijdelijk ook toegepast bij andere dreigingen en vormen van criminaliteit. In de tweede strategie worden de nieuwe bevoegdheden niet gebruikt en worden er andere, reeds bestaande bevoegdheden en routines gebruikt om terroristische dreigingen nader te onderzoeken. De principes van risicojustitie —de nadruk op veiligheid, op toekomstige dreigingen en het handelen op basis van risicoprofielen— zijn hoe dan ook sterk verweven in het alledaagse werk van politiemensen in deze gebieden. De vele voorbeelden die in interviews en mutaties naar voren zijn gekomen, laten verder zien dat het afwijkende en bedreigende gedrag wat door de politie in veiligheidsrisicogebieden wordt onderzocht, vaak te maken heeft met zichtbare religieuze uitingen.

Literatuur

- de Poot, C. J., Bokhorst, R. J., Smeenk, W. H., & Kouwenberg, R. F. (2008). *De opsporing verruimd? De wet opsporing terroristische misdrijven een jaar in werking. Cahier 2008–9*. Den Haag, WODC.
- Feeley, M. M. F. & Simon, J. (1994). Actuarial justice: The emerging new criminal law. In: Nelken, D., redactie, *The futures of criminology*, pp 173–201. London, Sage.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York, Russell Sage Foundation.

- Muller, E. R., Rogier, L. J. J., Kummeling, H. R. B. M., Dammen, R., Bron, R. P., Woltjer, A. J. T., Kalkhoven, V. C., Wensveen, M., & van der Varst, V. C. (2007). *Bestuur, recht en veiligheid: Bestuursrechtelijke bevoegdheden voor openbare ordehandhaving en terrorismebestrijding*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- van der Woude, M. (2010). *Wetgeving in een veiligheidscultuur*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- van Gestel, B., de Poot, C. J., Bokhorst, R. J., & Kouwenberg, R. F. (2012). *Opsporing van terrorisme in de praktijk: De wet opsporing terroristische misdrijven vier jaar in werking. Cahier 2012-4*. Den Haag, WODC.
- van Swaaningen, R. (1999). Sociale reacties en criminele politiek. In: van Swaaningen, R., Lissenberg, E., & van Ruller, S., redactie, *Tegen de regels III: Inleiding in de criminologie*. Nijmegen, Ars Aequi Libri.

27 Crime's impingement in space

Marcus Felson

A long-standing finding is that public upset and fear about crime is not well predicted by the objective level of crime in society, the community or a given piece of the community (Skogan & Maxfield, 1981). Even though younger people are more at risk of crime victimization than older people, the latter group is more fearful (Greve, 1998). Men victimize other men quite often, but women are relatively more fearful. Low and moderate crime neighborhoods are often more apprehensive about crime than their objective realities would imply. Nor are periods of declining crime necessarily also periods of declining fear of crime. We are left with the conclusion that subjective and objective dimensions of crime are largely (but not entirely) independent. This can better be understood by seeking lower levels as well as higher levels of generality. At a lower level of generality, Jackson & Gray (2010) learned that different categories of 'fear' have different correlates and explain different features of public confidence and discomfort. At a higher level of generality, Parks (1984) recognized early that public problems have separate objective and subjective dimensions. But can we find a few simple dimensions to help us understand how subjective reactions to crime are organized?

The contributions of Henk Elffers and his team can be summed up as linking and applying the methods and thinking of larger science to the study of crime (see Reynald & Elffers, 2009). Science seeks to find tangible and objective basis for what happens in nature, so we might wish to determine how public feelings about crime might be objectively based (see Liska et al., 1982; Warr & Stafford, 1983). One approach is to study these feelings as a media event, responsive to public clamor and furor over well-publicized events (Gaubatz, 1995). This chapter proposes another approach. We argue here that subjective responses to crime, even illusions about it, may partly emerge from objective features of life. After all, human perceptions of the physical world—including distortions—have some objective basis in the limitations of our senses and the processing of information by our brains.

This chapter does not cover all the issues raised in the first paragraphs, but something more limited. I define 'crime impingement' as the extent to which objective crime impinges on people in everyday life. I shall argue that some crime may impinge only on direct victims, while other crimes may be

telescoped far beyond those direct victims and hence impinge on far more people. Impingement may partly be a function of whether the news media transmit a crime or whether it is mainly ignored. Impingement may reflect whether people talk about a crime or shrug their shoulders. Impingement may increase for crimes close to home and decline with distance from home or from personal experience. Impingement may reflect personal networks, ties and relationships that serve to transmit information and make people identify with something bad. However, this chapter focuses on an entirely different category.

I argue here that impingement may also reflect what people witness or hear with their senses, even though they are not victims. I suggest that population density and population movement in the course of a day transmit information about crime events quite independently of the mass media or personal networks. Suppose that two cities have identical population sizes and identical crime rates. The first city is a “convergent city” with substantial population density, use of public transit system, and considerable foot traffic. The second city is a ‘divergent’ urban area with substantial suburban sprawl and reliance on automotive movement. I suggest that in the convergent city the same number of crimes will impinge on a larger number of persons because the sights and sounds of those crimes will directly reach more people, even without mass media intervention. In contrast, the divergent urban area will help dilute those sights and sounds, and help many people (but not all) to evade the problems of their fellow citizens.

To verify this thought experiment, consider how much sound an ambulance siren makes. The sound is the same in the convergent and divergent urban area, but the sound reaches more ears in the former, and more people see it rushing to and from the scene of a crime or other human problem. In divergent urban area the sounds and sites of disaster and the faces of people who are afraid, as well as the cries of those who are injured, will be dissipated. It is possible to secure more peace in a divergent city than in the convergent city of a more traditional nature.

Before exploring the implications of this general point, let me comment that it offers an approach to a problem. We know that population density does not clearly predict higher crime rates. Indeed, many times the crime rates are higher in low density cities than those of greater density. However, the cities of greater density are often perceived as more dangerous and problematical. That perception has a structure. It is based on the greater density of people who are able to hear and see others suffer, and hence crime experiences are more widely shared among strangers and people who only know one another slightly. Ambulances and people both cry but their cries are heard more in cities of greater density than those which dilute the sounds by spreading them out.

Indeed, one of the reasons to move to the suburbs in the United States and elsewhere is to escape the problems of others, to insulate oneself, and to

find peace. It is easier to find peace in a high crime city at low density than a moderate crime city whose residents live, work, and shop at high density and can feel and hear each other when in pain. This may also help explain why some low density cities tend to be more conservative while high density cities make it harder to brush aside, ignore, neglect, or deny the problems of others, or to define those troubles as irrelevant to oneself.

Even though this paper has no specific quantitative data and offers no statistical proof, it does offer a tangible general hypothesis from which empirical research can be defined, devised, and interpreted. It suggests that subjective impingement is a separate dimension from objective crime. Yet it also suggests that subjective impingement might be objectively analyzed with population density as a predictor variable. Dense population is after all a physical phenomenon —the concentration of people, their homes, and activities in physical space.

However, recognizing human life as physical does not mean it is mechanical or devoid of subtleties (see Booth, 1976; Booth et al., 1976; Decker et al., 1982; Shichor et al., 1979; Felson, 1998, Figure 2.2). Even in a densely populated urban area, construction and land-use techniques can help many people evade the city around them, at least for a good part of the day or night. Urban villages provide semi-isolated refuges within which people can localize within a dense city and avoid some of the noises of the outside. High rise buildings can be built with insulation and concierge protection from the annoyances of others, and sirens can be screened into the distance. People can create their own worlds within the city and avoid the annoyances and problems of others. But so long as people have to go places they must lose their insulation and isolation and discover the problems of others. In contrast, low density metropolitan living avoids the same levels of impingement despite having comparable or higher crime rates. We have long argued that the material structure of daily life sets the stage for crime to occur and affects its levels and types. Perhaps the material structure also affects how crime impinges on people and how they interpret or deny its presence. Although we usually measure crime per 100,000 population, perhaps we should measure crime per hectare or acre and the number of minutes per day one hears an ambulance and how high the decibels level that reaches the ears of the general public.

Literature

- Booth, A. (1976). *Urban Crowding and its Consequences*. New York, Praeger.
- Booth, A., Welch, S., & Johnson, D. R. (1976). Crowding and urban crime rates. *Urban Affairs Quarterly*, 11:291–307.

- Decker, D. L., Shichor, D., & O'Brien, R. M. (1982). *Urban Structure and Victimization*. Lexington, MA, Lexington Books.
- Felson, M. (1998). *Crime and Everyday Life, Second Edition*. Thousand Oaks, CA, Sage Publications.
- Gaubatz, K. T. (1995). *Crime in the Public Mind*. Ann Arbor, MI, University of Michigan Press.
- Greve, W. (1998). Fear of crime among the elderly: Foresight, not fright. *International Review of Victimology*, 5:277–309.
- Jackson, J. & Gray, E. (2010). Functional fear and public insecurities about crime. *British Journal of Criminology*, 50:1–21.
- Liska, A. E., Lawrence, J. J., & Sanchirico, A. (1982). Fear of crime as a social fact. *Social Forces*, 60:760–770.
- Parks, R. B. (1984). Linking objective and subjective measures of performance. *Public Administration Review*, 44:118–127.
- Reynald, D. M. & Elffers, H. (2009). The future of Newman's defensible space theory: Linking defensible space and the routine activities of place. *European Journal Criminology*, 6:25–46.
- Shichor, D., Decker, D. L., & O'Brien, R. M. (1979). Population density and criminal victimization: Some unexpected findings in central cities. *Criminology*, 17:184–193.
- Skogan, W. G. & Maxfield, M. G. (1981). *Coping with Crime: Individual and Neighborhood Reactions*. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Warr, M. & Stafford, M. C. (1983). Fear of victimization: A look at the proximate causes. *Social Forces*, 61:1033–1043.

28 We are watching you: The importance of guardianship in crime prevention

Meghan Hollis-Peel & Brandon Welsh

Introduction

Routine activity theory (Cohen & Felson, 1979) was originally developed during a criminological era where almost all criminological theories and research focused on offender motivation explanations or the characteristics of those individuals who were committing crimes. Cohen & Felson (1979, 589) stated, “Unlike many criminological inquiries, we do not examine why individuals or groups are inclined criminally, but rather we take criminal inclination as given and examine the manner in which the spatio-temporal organization of social activities helps people to translate their criminal inclinations into action.”

At the time that this theory was developed, the United States (the locus for their research and theorizing) was going through massive social change. Women were going to work, families were moving to the suburbs (resulting in the development of suburban bedroom communities), and household and consumer goods were simultaneously getting smaller and more valuable (worth more money per volume measure). These changes inspired Cohen and Felson to examine why and how this might be related to changing crime rates.

Routine activity theory posits that for a crime to occur, three essential elements must converge in time and space: (1) a motivated or likely offender, (2) a suitable target, and (3) the absence of capable guardianship. Cohen & Felson (1979, 593) defined routine activities as “recurrent and prevalent activities which provide for basic population and individual needs, whatever their biological or cultural origins.” These activities often include those daily activities that occur at home, work, or any other place, but that are defined by the individual’s daily routines.

Hollis-Peel et al. (2011) found that the three elements of routine activity theory have been the subject of a significant amount of research; however, it has had an uneven focus. Much of the research focuses on offender motiva-

tion and opportunity approaches (for example, Gottfredson & Hirschi, 1990; Sampson et al., 1997). They also found that many tests have been conducted on the target dimension of the theory —the victimological, situational, and environmental approaches (for example, Brantingham & Brantingham, 1981; Hindelang et al., 1978). While we have etiology of crime and victimology as areas of study in criminology, there is no ‘guardianology’ that provides for a thorough examination of capable guardianship. In the spirit of our dear friend Henk Elffers, this chapter is a call for more focused research —and experimental research— on the guardianship construct.

Defining guardianship

What is guardianship?

In order to define the guardianship construct, we must first examine what guardianship is not. Past research has classified and categorized guardianship in a variety of ways. These definitions and operationalizations are not always consistent with the original intent of the theory’s creators (see Hollis-Peel et al., 2013).

Guardianship is not social control. There are some studies that have defined guardianship as either formal or informal social control. Stahura & Sloan (1988) used formal social control as a proxy for guardianship by measuring guardianship as police employment, police expenditure, and female labor force nonparticipation. Similarly, Wilcox et al. (2007) used the informal social control concept where guardianship was operationalized as individual-level target hardening, informal social control, and natural surveillance. Based on the work articulated by the original theorists, guardianship is not informal social control. Guardianship does not involve an intentional crime control or deviance control component. Informal social control and collective efficacy imply a level of intention and effort to engage in control of others’ behaviors. These concepts are outside of a conceptualization that does not reflect intent. Guardians are individuals who are present and it is through this presence alone that they deter would-be offenders. Guardianship does not (necessarily) involve direct efforts to control behaviors or prevent crime. Instead, it is the perception of the would-be offender that the presence of these individuals increases the risk of committing a crime, and it is this potential risk that deters the commission of the act.

Guardianship is also not target hardening. In Garofalo and Clark’s (1992) work, guardianship was measured as whether or not household members were home and the presence or absence of a dog or alarm system. While we do not dispute that the presence of household members at the time of a crime is a measure of guardianship, the use of alarm systems or presence of a dog better reflects target hardening activities. Mustaine

& Tewksbury (1998) and Tewksbury & Mustaine (2003) operationalized guardianship through a variety of self-protective behaviors such as weapons possession. Again, this is more indicative of the target suitability (through target hardening or suitability reduction) than guardianship.

For conceptual clarity it is important that we maintain the distinction between the two components in the theory. Tseloni et al. (2004) used a variety of variables to measure guardianship. This included household composition and occupancy, whether neighbors were watching the house, the use of self-protective measures, and collective crime prevention enterprises. While household occupancy and whether or not neighbors were watching the house would be included as guardianship measures under our conceptualization, the use of self-protective measures and collective crime prevention enterprises are more likely to fall under target hardening and suitability. Lastly, Coupe & Blake (2006) operationalized guardianship as the use of security devices, whether or not a burglar was detected, and whether the dwelling was occupied or not during the time when the burglary occurred. While household occupancy at the time of a crime and detection of a burglar could be classified as guardianship under our definition, the use of security devices would fall under target hardening and suitability.

Based on these examples, it is important to discuss why these measures would not be considered guardianship under our definition. Guardianship is not target hardening. Target hardening refers to efforts to decrease the suitability of the target. This is measuring the target suitability dimension of routine activity theory. It is important to maintain some degree of conceptual distinction. Target-hardening activities are not efforts aimed at increasing availability and/or visibility of capable guardians. Instead, these efforts are aimed at making it more difficult for the offender to complete the criminal act through decreasing target suitability. The mechanism through which crime is deterred/prevented here is different with respect to the two concepts.

This discussion allows us to move toward a clearer conceptualization of the guardianship construct. In outlining what should be included in the guardianship construct, there are several critical factors that must be highlighted and discussed. It is important to note that there must be some human element to guardianship. There must be some human presence that works to reduce the likelihood of a criminal event occurring. This also allows us to clarify the distinction between the suitable target and capable guardian elements of routine activity theory as indicated previously. It is important to note that guardianship must be distinct from the suitable target element of the theory. Efforts toward target hardening are not and cannot be synonymous with guardianship activities.

Developing an idea of what is guardianship

Hollis-Peel et al. (2013, 76) provided the following refined definition of guardianship:

“Guardianship can be defined as the presence of a human element which acts —whether intentionally or not— to deter the would-be offender from committing a crime against an available target.”

The guardian must be kept separate from the potential target. Self-defense and self-protective capacities are separate phenomena from the guardianship construct and must be defined distinctly to increase the testability and utility of the theory. While self-defense capacity could prevent a criminal attack, the mechanism through which it does so is very different from the presence or proximity of other people as seen in guardianship. The mechanism through which guardianship works is the very presence of others that deters the criminal act often before it is begun. Self-defense and self-protective measures—as are taught in self-defense classes—often do not have an effect until after the crime attempt has begun. When the target is an individual, it is often through the reaction of the target, where that individual reacts in a way that indicates they will fight or resist the criminal attempt (through assuming a fighting stance, yelling, or pulling out a weapon) once the criminal act has begun that target hardening and self-protective measures work. Similarly, when the target is a location (house or automobile), it is often through the offender encountering some form of resistance in the form of deadbolts, alarm systems, or the threat of attack by a dog once the criminal act has begun that these target hardening and protective measures work.

While self-defense capacity could prevent a criminal attack, it is very different from the presence or proximity of other people, as indicated above. The guardian concept must be distinct from the target concept. It is also important to note that one cannot act as both a potential target and their own guardian and still maintain the theoretical clarity required (Hollis-Peel et al., 2013).

When discussing the influence of social control, Hollis-Peel et al. (2013) note that the symbolic presence of others, including parents, teachers, coaches, and other adult supervisors and role models who are not physically present is social control, not guardianship. These individuals control behaviors through the provision of moral reasoning that can act to prevent an individual from committing a criminal act.

Benefits of focusing on guardianship in crime prevention efforts

Prior research has demonstrated the importance of guardianship in reducing crime —particularly when examining active guardianship. Hollis-Peel et al. (2012) found that the observable dimensions of guardianship in action were indeed reliable and valid. This was done by comparing results from two separate studies —Reynald (2009) which was conducted in The Hague, The Netherlands, and Hollis-Peel & Welsh (2012) which was conducted in a medium-sized coastal city in the United States. There were a number of similarities revealed in this research, indicating that the guardianship in action tool is a valid and reliable measure and active guardianship translates across locations and times —indicating a higher degree of reliability. Some differences were highlighted between the two sites. Most notable of these differences were the significant differences related to the social interaction measure. This is indicative that a focus on active guardianship could further enhance crime prevention efforts, however more knowledge is needed on this subject.

Hollis-Peel et al. (2011) elaborated on the utility of the guardianship concept in prior research. They found that prior tests of routine activity theory have found significant desirable effects of guardianship on crime when examining the theoretical tests. Unfortunately, the methodological quality of these tests left much to be desired. A second component of their review focused on evaluations and field tests of guardianship in the literature. They relied primarily on the available systematic reviews on the subject, finding that five main types of human guardianship have been evaluated with experimental and quasi-experimental research designs: security guards, urban citizen patrols, place managers, actively-monitored closed-circuit television (CCTV) surveillance cameras, and neighborhood watch. Unfortunately, not one of these forms of guardianship researches the unintentional and usual form of guardianship we have elaborated here. While there were relatively few studies on security guards, the authors found that this provided a promising approach to crime prevention. The reviews of urban citizen patrols and place managers found a similar paucity of high quality research, limiting the ability to generalize results or draw any policy conclusions. A larger number of available studies on actively-monitored CCTV and neighborhood watch indicated that these were promising approaches.

The future of guardianship research

Operationalizing and testing guardianship in future research

Using the above discussion, the first step of the work of Hollis-Peel et al. (2013) was to develop how the concept could be operationalized and tested based on the revised definition. This allows us to then look at the research needs of the field. The revised definition requires direct observation as seen in the research of Reynald (2009, 2010), Hollis-Peel & Welsh (2012), and Hollis-Peel et al. (2012). The guardianship in action (GIA) measure comes closest to measuring guardianship the way it was defined by Hollis-Peel et al. (2013). Furthermore, the best tests of guardianship will involve experimental studies. This means that the researcher needs to account for the presence and/or absence of potential and capable guardians in a location at a given time as well as the actual number (count) of those potential guardians who are present. As indicated by Hollis-Peel et al. (2013), this raises the question of whether characteristics of the potential guardianship alter the guardianship potential. Are police officers or security guards an extreme form of deterrent capacity, individuals who appear as normal ‘civilians’ in the middle, and a homeless person who is poorly dressed least effective? Tilley (2009) refers to this in his discussion of guardianship credibility.

Development of new instruments

The instrument developed by Reynald (2009, 2010) and used by Hollis-Peel & Welsh (2012) and Hollis-Peel et al. (2012) has demonstrated a great deal of validity and reliability. However, this instrument was specifically designed for use in measuring guardianship in private, residential neighborhoods. Efforts are currently underway to develop a similar instrument for public, semi-public, and semi-private spaces. It can be argued that behavior in these different zones of space is dissimilar, which could necessitate use of different instruments based on differing behavioral expectations as well as expectations for accessibility and presence of different categories of individuals in these locations.

Discussion and conclusions

Although recent work has continued to expand the guardianship focus, the third element of routine activity theory —capable guardianship— has not received nearly enough attention. From the growing literature, two things become apparent about the guardianship concept. First, the most important tasks for guardians to carry out are availability and monitoring (see Reynald, 2009, 2010). Second, it is the idea that there is someone (anyone) watching and that individual could potentially detect problematic behaviors or people

that deters motivated offenders from committing criminal acts (see Cohen & Felson, 1979).

Recent research on guardianship has reframed guardians as controllers (Eck, 1994; Felson, 1995; Felson & Boba, 2010; Sampson et al., 2010; Tillyer & Eck, 2010). This includes three types of controllers. Place managers control space and place, handlers control behaviors of potential and motivated offenders, and target-guardians control potentially suitable targets. While the term controller evokes images of informal and formal social control, we cannot dispute the utility of this elaboration. The most recent development in this line of guardianship research and theorizing is found in the work of Sampson et al. (2010), where they further elaborated the controller concept by indicating that there is a group of people/organizations who provide incentives for controllers to engage in controlling activities—super-controllers. Based on our previous discussion we do not feel that these elaborations adequately incorporate the unintentional and occasional guardians who are, arguably, the most important in crime prevention efforts. The revised definition presented in Hollis-Peel et al. (2013) indicates that guardianship includes formal guardians, handlers, and target-guardians, but also incorporates those more important individuals who are present at the scene of a potential crime who might notice and intervene whether that intervention is intended or not. Again, it is through an individuals' mere presence that they deter the would-be criminal.

More research in guardianship needs to focus on experimental and quasi-experimental methodologies to produce a growing body of valid and reliable research evidence. One of the key benefits of using experimental and quasi-experimental methods is the ability to produce high degrees of confidence in the observed effects. This is achieved, ultimately, through greater control of extraneous factors or threats to validity. It is of vital importance that guardianship research moves from correlational and non-observational studies to research that can establish causality.

In conclusion, we advance the argument originally stated by Hollis-Peel et al. (2011) that the most important contribution that guardianship experiments might make to the criminological body of knowledge is the ability to clarify the causal mechanisms that relate guardianship and crime. Despite increasing attention to empirical tests in criminology, and more specifically in the evaluative literature on guardianship, the weakness of this knowledge base remains the void in empirical evidence that demonstrates that high levels of guardianship lead to lower levels of crime. This causal link is often taken for granted despite the paucity of research that explicitly tests this and provides evidence that this is indeed representative of (empirical) reality. Examining this causal link through experimental and quasi-experimental research as well as systematic review and meta-analytic research methodologies is a critical next step to advancing our knowledge on the guardianship construct.

Literature

- Brantingham, P. J. & Brantingham, P. L. (1981). *Environmental criminology*. Prospect Heights, IL, Waveland.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44:588–608.
- Coupe, T. & Blake, L. (2006). Daylight and darkness targeting strategies and the risks of being seen at residential burglaries. *Criminology*, 44:431–464.
- Eck, J. E. (1994). *Drug markets and drug places: A case-control study of the spatial structure of illicit drug dealing*. Unpublished Ph.D. dissertation. College Park, MD, University of Maryland.
- Felson, M. (1995). Those who discourage crime. In: Eck, J. & Weisburd, D., editors, *Crime and place: Crime prevention studies*, pp 53–66. Monsey, Criminal Justice Press.
- Felson, M. & Boba, R. (2010). *Crime and everyday life: Insight and implications for society*. Thousand Oaks, CA, Pine Forge.
- Garofalo, J. & Clark, D. (1992). Guardianship and residential burglary. *Justice Quarterly*, 9:443–463.
- Gottfredson, M. R. & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Palo Alto, CA, Stanford University Press.
- Hindelang, M. J., Gottfredson, M. R., & Garofalo, J. (1978). *Victims of personal crime: An empirical foundation for a theory of personal victimization*. Cambridge, MA, Ballinger.
- Hollis-Peel, M. E., Felson, M., & Welsh, B. C. (2013). The capable guardian in routine activities theory: A theoretical and conceptual reappraisal. *Crime Prevention and Community Safety*, 15:65–79.
- Hollis-Peel, M. E., Reynald, D. M., van Bavel, M., Elffers, H., & Welsh, B. C. (2011). Guardianship for crime prevention: A critical review of the literature. *Crime, Law and Social Change*, 56:53–70.
- Hollis-Peel, M. E., Reynald, D. M., & Welsh, B. C. (2012). Guardianship and crime: An international comparative study of guardianship in action. *Crime, Law and Social Change*, 58:1–14.
- Hollis-Peel, M. E. & Welsh, B. C. (2012). What makes a guardian capable? A test of guardianship in action. *Security Journal*, DOI:10.1057/sj.2012.32.
- Mustaine, E. E. & Tewksbury, R. (1998). Predicting risks of larceny theft victimization: A routine activity analysis using refined lifestyle measures. *Criminology*, 36:829–858.
- Reynald, D. M. (2009). Guardianship in action: Developing a new tool for measurement. *Crime Prevention and Community Safety*, 11:1–20.
- Reynald, D. M. (2010). Guardians on guardianship: Factors affecting the willingness to supervise, the ability to detect potential offenders, and the willingness to intervene. *Journal of Research in Crime and Delinquency*,

- 47:358–390.
- Sampson, R., Eck, J. E., & Dunham, J. (2010). Super controllers and crime prevention: A routine activity explanation of crime prevention success and failure. *Security Journal*, 23:37–51.
- Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 277:918–924.
- Stahura, J. M. & Sloan, J. J. (1988). Urban stratification of places, routine activities and suburban crime rates. *Social Forces*, 66:1102–1118.
- Tewksbury, R. & Mustaine, E. E. (2003). College students' lifestyles and self-protective behaviors: Further considerations of the guardianship concept in routine activity theory. *Criminal Justice and Behavior*, 30:302–327.
- Tilley, N. (2009). *Crime Prevention*. Cullompton, UK, Willan.
- Tillyer, M. S. & Eck, J. E. (2010). Getting a handle on crime: A further extension of routine activities theory. *Security Journal*, DOI:10.1057.sj.2010.2.
- Tseloni, A., Wittebrood, K., Farrell, G., & Pease, K. (2004). Burglary victimization in England and Wales, the United States, and the Netherlands: A cross-national comparative test of routine activities and lifestyle theories. *British Journal of Criminology*, 44:61–91.
- Wilcox, P., Madensen, T. D., & Tillyer, M. S. (2007). Guardianship in context: Implications for burglary victimization, risk and prevention. *Criminology*, 45:771–803.

29 *C'est le ton qui fait la musique*: Private en publieke toezichthouders over de reacties van het publiek

Gabry Vanderveen & Mike Koeleman

Alle tinten blauw: toename van private en publieke toezichthouders

Het aantal agenten op straat is de laatste decennia flink gestegen (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2012). Ook de diversiteit aan toezichthouders is toegenomen. Het blauw op straat bestaat nu uit verschillende typen politiefunctionarissen (inclusief aspiranten en politiesurveillanten, vaak aangeduid als 'lichtblauw'), (semi-) publieke toezichthouders als BOA's, stadswachten alsook private toezichthouders (beveiligers). Meer kleuren blauw in de publiek ruimte betekent dat het toezicht in hoge mate is gefragmenteerd. Dit wordt aangeduid met termen als de *extended police family*, *plural policing*, of *new policing family* (Cooke, 2005; Loader, 2000).

Met het oog op veiligheid en de van oudsher klinkende roep om 'meer blauw op straat' is het van belang te weten hoe de toezichthouders de percepties van de burgers ten aanzien van de *fairness and effectiveness* zelf ervaren (Skogan & Frydl, 2004). Hebben zij de indruk dat zij gewaardeerd worden door het publiek? Ervaren zij autoriteit, gezag en vertrouwen? Luisteren mensen naar de toezichthouder? In hoeverre verschillen mensen hierin? Welke reacties roept de toezichthouder op, in welke situatie en bij wie? En hoe bekijken zij andere soorten toezichthouders? Deze vragen zijn aan de hand van een kwalitatieve studie onderzocht.

Metapercepties van toezichthouders

Tot nu toe besteden diverse studies aandacht aan de toename van (soorten) toezichthouders of verschillen in bedrijfscultuur (bijvoorbeeld van der Wal et al., 2012). Ook is aandacht voor de percepties van burgers ten aanzien van de variëteit aan toezichthouders. Maar er is vooralsnog weinig bekend over

de metapercepties van toezichthouders zelf: hoe zij denken hoe het publiek over hen denkt (Tuohy & Wrennall, 1995).

In Nederland deed met name Van Steden (van Steden, 2007; van Steden et al., 2009) al wel empirisch onderzoek naar de interacties tussen burger en toezichthouder, en vooral naar de beslissingen die toezichthouders nemen, en hoe zij hun discretionaire bevoegdheid invullen. Het bleek dat het gedrag van een persoon of verdachte van belang is voor de reactie hierop van een agent: een persoon die zich respectloos opstelt, krijgt te maken met een hardere behandeling (bijvoorbeeld, Schafer & Mastrofski, 2005). Het niet tonen van respect is een terugkerend thema in de literatuur, vaak wordt hiervoor de term disrespect gebruikt (e.g. Engel, 2003; Mastrofski et al., 2002). Met disrespect wordt het negeren van vragen, schelden, provocaties en het opzetten van een grote mond bedoelt. Disrespect wordt in verband gebracht met reacties van burgers op aanwijzingen van de toezichthouder, wat een teken is voor de (ervaren) legitimiteit van de toezichthouder (Murphy & Cherney, 2011). Deze legitimiteit, en daarmee het opvolgen van aanwijzingen, wordt weer beïnvloed door het respect dat de politieagent zelf toont (Mastrofski et al., 1996).

Maar de vraag, hoe verschillende toezichthouders denken over de waardering van het publiek voor hun werkzaamheden, is dus niet eerder onderzocht. Welke reacties krijgen zij tijdens hun werkzaamheden en in hoeverre volgen burgers hun aanwijzingen op? Sommige internationale onderzoeken gaan hier wel (zijdelings) op in (bijvoorbeeld Tuohy & Wrennall, 1995). Een aantal van deze studies schetst een niet al te rooskleurig beeld. Yim & Schafer (2009) bijvoorbeeld bevroegen honderd Amerikaanse politieagenten naar hun mening over de perceptie van de burger over hun handelen. Volgens de agenten was dat enigszins negatief. Dit idee van waardering (of gebrek daaraan) bleek samen te hangen met hun werktevredenheid. Button & Park (2009) vonden dat bijna de helft van de onderzochte Zuid-Koreaanse beveiligers denkt dat het publiek op hen neerkijkt. Slechts een vijfde van de beveiligers gaf aan het gevoel te hebben dat het publiek hun werkzaamheden waardevol vond. Lim et al. (2000) gebruikten focusgroepen in hun studie naar ervaringen van politieagenten in Singapore. Hun respondenten bleken het gevoel te hebben dat het respect voor hen tanende is en dat burgers steeds sneller geneigd zijn een klacht tegen hen in te dienen. Tegelijkertijd dachten de agenten dat burgers hen associëren met betrouwbaarheid en behulpzaamheid.

Beveiligers en politieagenten aan het woord: methode

Voor het onderhavig onderzoek zijn in totaal 73 respondenten geïnterviewd: 34 politieagenten en 39 beveiligers.¹ Zoveel mogelijk zijn voor een bepaalde locatie zowel een aldaar werkende publieke als private toezichthouder benaderd. De toezichthouders varieerden in opleiding, achtergrond en functie. Zo waren sommige politieagenten wijkagent of nog in opleiding. Ook waren sommige beveiligers hoofdzakelijk werkzaam in de horeca, terwijl andere beveiligers werkten in een winkel(centrum).

De open interviews zijn afgenomen met behulp van een topiclijst. Gevraagd is naar de ideeën en ervaringen van de toezichthouders zelf. Ook of de toezichthouder het idee heeft dat hij gewaardeerd wordt, of mensen naar hem luisteren en aanwijzingen opvolgen en hoe dit is voor de andere soort toezichthouder kwam aan de orde. Interviews zijn opgenomen en letterlijk getranscribeerd, waarna de transcripten met behulp van systematische kwalitatieve inhoudsanalyse zijn geanalyseerd.

Resultaten

Achtereenvolgens worden hier de percepties en ervaringen van de toezichthouders over reacties en waardering van mensen in het algemeen en verschillen daarin bij diverse groepen besproken. Daarna komen het opvolgen van gegeven aanwijzingen en elkaars gezag aan bod. Bevindingen zijn samengevat in Tabel 29.1.

Reacties en waardering

Volgens de beveiligers en politieagenten verschillen de reacties op de diverse toezichthouders. Daarbij maakten de politiemedewerkers onderscheid tussen wijkagenten en agenten van de reguliere surveillancedienst. Door veel wijkagenten werd aangekaart dat zij makkelijker contact maken met burgers en dat burgers sneller medewerking verlenen aan de wijkagent, dan aan een gewone agent in de surveillancedienst:

“Dan staat daar een surveillanceauto voor de deur en dan zijn de mensen zo van “ooooh politie oe, oe”. Maar als ik dan op een gegeven moment zeg: “Goeiedag (...) ik ben de wijkagent. Aah, de wijkagent komt u binnen”. Dan gaan er een heleboel deuren open.”
(wijkagent, 48 jaar)

¹Deze interviews zijn gehouden en getranscribeerd door studenten Criminologie aan de Universiteit Leiden, onder begeleiding van de eerste auteur.

Alle geïnterviewde politiemedewerkers maakten onderscheid tussen een bekeuringssituatie en een hulpverleningssituatie: reacties van mensen kunnen in deze verschillende situaties nogal uiteenlopen. Bij het verlenen van hulp, zoals bij aanrijdingen, zeiden de agenten veel positieve reacties te krijgen. Maar bij het uitschrijven van bekeuringen of het houden van verkeerscontroles vertelden de politieagenten weinig waardering van burgers te ervaren. Opmerkingen als “ga boeven vangen!” worden dan regelmatig gemaakt:

“Ja, de meeste mensen zien alleen maar bekeuringen schrijven en dat soort dingen, terwijl ons werk is zo divers. Je bent èn hulpverlener èn je moet het strafrecht aanpakken en inderdaad horen bekeuringen daar ook bij. Als ik over het algemeen mijn dag bekijk ben ik voor tien procent met bekeuringen bezig en negentig procent met hulpverlening of het strafrecht oppakken.”
(politieagent, 22 jaar)

Binnen de groep private toezichthouders konden de horecaportiers en winkel- en winkelcentrumbeveiligers in de door hen ervaren reacties onderscheiden worden. Winkel(centrum)beveiligers gingen vooral in op de reacties van winkeliers, bedrijfsleiders en personeel. Deze zijn volgens de beveiligers positief over hun aanwezigheid. Ze voelen zich veiliger en hoeven niet te letten op bijvoorbeeld winkeldiefstallen of overlastgevende klanten; daar betalen ze de beveiligers immers voor. Reacties van burgers zijn meestal ook positief, omdat er iemand is die zorgt voor ‘een stukje veiligheid’ en kan optreden als dat nodig is. De beveiligers gaven voorbeelden dat burgers naar hen toe komen als ze lastiggevalen worden, als iemand een fiets aan het stelen is of als iemand boodschappen in zijn zak stopt. Aan de andere kant gaven winkel(centrum)beveiligers aan dat sommige klanten zich bekeken voelen:

“Van scholieren is over het algemeen bekend dat ze weinig geld hebben: de helft kopen ze en de helft nemen ze gratis mee. Je gaat dus extra goed op scholieren letten, maar als je naar hun kijkt dan zeggen ze van: “wat kijk je, we gaan niks stelen, we komen hier nooit meer winkelen”. ”
(winkelcentrumbeveiligers, 26 jaar)

Volgens deze beveiligers voelen klanten zich dus soms in de gaten gehouden en voelen mensen zich hierdoor beschuldigd van iets, terwijl ze niets gedaan hebben. Tegelijkertijd stelden zij dat het de taak is van de winkel(centrum)beveiligers om klanten en bezoekers in de gaten te houden.

Horecaportiers vertelden dat mensen vaak laten merken dat ze het fijn vinden dat ze er zijn en dat ze zich veiliger voelen. Zij hebben het idee dat vanuit het publiek veel waardering is voor hen; mensen vinden het een prettig idee dat er iemand is die kan ingrijpen bij incidenten. De waardering komt tot uitdrukking in een fooi, of een praatje die bezoekers komen maken.

Tegelijkertijd zeggen de geïnterviewde horecabeveiligers dat personen die onder invloed zijn, of uit de horecagelegenheid worden verwijderd, andere reacties geven: dronken bezoekers reageren disrespectvol, bijvoorbeeld door het maken van provocerende en denigrerende opmerkingen:

“Ja, meestal aan het eind van de avond is dat [provocaties, denigrerende reacties e.d.], als de mensen goed gedronken hebben. Dan komen vaak dat soort dingen eruit. Meestal aan het begin van de avond is dat niet zo.”
(horecaportier, 39 jaar)

Een overkoepelend thema dat veelvuldig terugkomt in de interviews, is het belang van de houding, uitstraling en toon van de beveiligers of politieagent. Meerdere malen werd de uitdrukking ‘het is de toon die de muziek maakt’ aangehaald. Alle soorten toezichthouders benadrukten het belang hiervan opvallend vaak. De algemene consensus was dat de reacties die je krijgt tijdens je werk grotendeels afhankelijk zijn van de manier waarop je iemand aanspreekt, en je houding hierbij: Een overkoepelend thema dat veelvuldig terugkomt in de interviews, is het belang van de houding, uitstraling en toon van de beveiligers of politieagent. Meerdere malen werd de uitdrukking ‘het is de toon die de muziek maakt’ aangehaald. Alle soorten toezichthouders benadrukten het belang hiervan opvallend vaak. De algemene consensus was dat de reacties die je krijgt tijdens je werk grotendeels afhankelijk zijn van de manier waarop je iemand aanspreekt, en je houding hierbij:

“Het is een beetje de manier waarop je het brengt. Als je stoer gaat doen kan je weerstand verwachten, terwijl als je normaal praat met iemand en je uitlegt waarover het gaat en waarom dit en dat, dan gaat het veel beter.”
(wijkagent, 34 jaar)

Verschillen in reacties tussen groepen burgers

Niet alle mensen reageren hetzelfde op de toezichthouders, zo bleek uit de interviews. Een eerste onderscheid in groepen burgers die de geïnterviewden maakten, is die tussen oudere mensen en jongeren. Daarbij hadden horecabeveiligers een ander referentiekader van jong en oud dan de politieagenten en winkel(centrum)beveiligers: horecaportiers bedoelden met ‘oudere mensen’ twintigers of dertigers. De andere toezichthouders bedoelden met oudere mensen meestal de mensen die ‘op leeftijd zijn’. Horecaportiers zeiden duidelijk verschil te merken in de reacties van tieners en de ouderen (twintigers en dertigers). Eén van de portiers spreekt van een ‘risicogroep’, waarmee jongeren in de leeftijd van 16 tot 21 jaar worden bedoeld. Zij hebben een grote mond, willen zichzelf bewijzen en zijn sneller agressief. De oudere bezoekers zijn veel rustiger en daar valt veel beter mee te praten:

“En oudere mensen (...) die waarderen het meer nog dan de jonge jeugd, want jonge jeugd die wil ook geen regels en toestanden. Die denken van “pfff wat moet jij nou, ik ben uit en je moet niet zo zeuren”. Maar als je jaren '80, '90 pakt, waar veel 30 plussers lopen, och die vinden het wel fijn dat je daar loopt. Die werken ook altijd mee aan controles.”
(horecaportier, leeftijd onbekend)

De andere beveiligers en politieagenten suggereerden dat met oudere mensen ‘een normaal gesprek’ valt te voeren; zij tonen meer respect. Volgens de geïnterviewden reageren jongeren echter vaak disrespectvol richting de toezichthouder, bijvoorbeeld met brutaal taalgebruik. Maar ook in andere omgangsvormen signaleerden meerdere respondenten een verschil en zeiden dat jongeren het tegenwoordig gewoon vinden om een toezichthouder aan te spreken met ‘je’ of ‘jij’. Vooral jongeren in groepsverband kunnen voor vervelende en negatieve reacties zorgen, dit werd zowel door beveiligers als politieagenten aangegeven. Jongeren willen zich bewijzen tegenover hun groepsgenoten en stoer doen. Verschillende respondenten gaven het voorbeeld van een situatie waarin de toezichthouder net voorbij de groep is gelopen, waarna de jongeren fluiten en provocerende of beledigende opmerkingen maken:

“De jeugd (...), zeker als ze in groepen zijn hebben ze ook echt dat ze het gedrag, het stoere gedrag, naar elkaar toe willen uiten. En dan krijg je nog wel eens woorden naar je hoofd.”
(politieagent, leeftijd onbekend).

Naast het onderscheid tussen reacties van jongeren en ouderen, gingen respondenten in op het verschil in reacties van alloctonen en autoctonen. Vooral allochtone jongeren in groepsverband uiten zich negatief naar de toezichthouders, aldus de respondenten. Ze reageren respectloos, hebben sneller een grote mond, provoceren meer, schieten snel in verzet en voldoen niet aan verzoeken:

“Zoals ik al zei, de alloctonen hebben over het algemeen een agressievere houding tegenover mij. Ook veel meer uitlokken, uitdagen, ja en eh, uitproberen, kijken hoe ver ze kunnen gaan weet je wel.”
(winkelbeveiligster, 22 jaar)

Diverse respondenten stelden dat vooral Marokkaanse jongeren moeite hebben met gezag en autoriteit:

“Wat ik ook merk is dat er vaak problemen zijn met Marokkaanse jongeren. Het lijkt af en toe wel of die jongens een probleem hebben met gezag. Als ze niet hun zin krijgen worden ze irritant.”
(horecaportier, 45 jaar).

Meerdere horecaportiers, winkel(centrum)beveiligers en politieagenten gaven aan dat zij regelmatig door allochtonen beschuldigd worden van discriminatie of etnisch profileren. De horecaportier als hij allochtone klanten de toegang tot de zaak weigert; de winkelbeveiligers als hij een allochtone klant aanhoudt op verdenking van winkeldiefstal en de politieagent als hij of zij allochtone jongeren aanspreekt op hun gedrag. De respondenten bestreden zelf echter met klem dat ze allochtonen anders behandelen:

“Vaak wordt er naar je geroepen [door Marokkaanse jongeren] dat je discrimineert. Lijkt me wel duidelijk dat ik dat niet doe toch, ik ben zelf zwart!”
(horecaportier 45 jaar)

Dit thema kwam in diverse interviews met verschillende toezichthouders (spontaan) terug. Toezichthouders gaven aan het lastig te vinden met deze beschuldigingen van discriminatie om te gaan:

“Als ze dan zelf met het woord discriminatie komen dan denk ik jongens, waar zijn jullie nu zelf mee bezig? Ik spreek jullie alleen maar aan op het gedrag dat je nu op dit moment vertoont, helemaal niet omdat je Marokkaans of Turks bent, dat is wel heel lastig. Want op de een of andere manier gaat het er bij hun niet in dat je gewoon met je werk bezig bent en niet alleen op hun uit bent. Dat zien hun niet, hun zien alleen maar oh de politie moet mij weer hebben, omdat ik een ander kleurtje heb dan iemand anders, of een andere cultuur heb. Dat is gewoon frustrerend.”
(politieagent, 22 jaar).

Opvolgen van aanwijzingen

De geïnterviewde publieke toezichthouders zeiden dat in het geheel genomen wel naar hen geluisterd wordt; burgers volgen hun aanwijzingen op: “de uitzonderingen daargelaten, maar over het algemeen wordt er gewoon gedaan wat we van ze vragen” aldus een wijkagent (34 jaar). Ook nu werd door enkele agenten benadrukt dat de manier van aanspreken van groot belang is:

“Het ligt er natuurlijk wel aan op wat voor manier je iets vraagt. Als je er een beetje voor zorgt dat je op gelijke hoogte blijft staan met degene waar je iets aan vraagt dan wordt er al gauw gehoor gegeven aan datgene wat je vraagt.”
(wijkagent, 34 jaar)

Vooraf jongeren willen volgens de respondenten nog wel eens opstandig zijn of de grens opzoeken. Maar de wetenschap dat de politie verschillende bevoegdheden heeft en dwangmiddelen kan inzetten, leidt er volgens de res-

pondenten toe dat de meeste mensen er uiteindelijk voor kiezen om te gehoorzamen.

De beveiligers in een winkel(centrum) gaven ook aan dat burgers in de meeste gevallen luisteren en hun aanwijzingen opvolgen. Ondanks de minder verregaande bevoegdheden van beveiligers. Maar niet altijd, zo bleek uit voorbeelden die werden gegeven over fietsers in een voetgangersgebied:

“De fietsers die je aanspreekt, acht van de tien stappen af, maar dan zijn er alsnog twee die denken van “je bent toch maar een beveiligers, ik fiets lekker door”.”

(winkelcentrumbeveiligers, leeftijd onbekend)

De horecabeveiligers waren minder eensgezind. Sommigen vertelden dat bezoekers vaak moeite hebben om aanwijzingen op te volgen, wanneer zij veel gedronken hebben of net ruzie hebben gehad. Dan worden aanwijzingen van de portiers nog wel eens genegeerd. Ook zeiden sommige portiers dat bezoekers die geweigerd worden of die uit de zaak worden verwijderd niet altijd even volgzaam zijn. Deze bezoekers accepteren dit vaak niet en gaan in discussie. De andere toezichthouders in de horeca bleken juist het tegenovergestelde te ervaren: zij vertelden dat bezoekers hun aanwijzingen goed opvolgen. Volgens hen is een belangrijke factor hierbij dat een portier veel bezoekers persoonlijk kent en dat bezoekers daarom eerder geneigd zijn naar hen te luisteren:

“Ja, dan heb je vaak een streepje voor, omdat je inderdaad die vertrouwensband met de mensen hebt en als je dan zegt: “kom op, je komt hier iedere week, dus verpest het niet voor jezelf en ga lekker naar huis. Als je zo doorgaat, wordt je straks afgevoerd,” enzovoort. En dan zeggen ze toch van: “ja, ik kom hier inderdaad elke zaterdag en ik wil ook geen gedonder met jou.””

(horecaportier, 26 jaar)

Politieagenten en beveiligers over elkaars gezag

De meeste politiemedewerkers vonden dat mensen minder goed luisteren naar beveiligers dan naar politieagenten: het gezag van beveiligers is minder. Mensen weten dat de beveiligers geen bevoegdheden heeft en daardoor niet de daad bij het woord kan voegen:

“Er staan vooral beveiligers in het winkelcentrum en in het uitgaansgebied. Dan loopt het nog wel eens uit de hand. Dit komt voor een gedeelte ook wel omdat mensen weten dat beveiligers niet zoveel mogen doen, ze hebben niet zoveel bevoegdheden. Hierdoor hebben mensen eerder een grote mond.”

(politieagent, 22 jaar)

Enkele agenten wezen erop dat in sommige situaties de aanwezigheid van beveiligers zó vanzelfsprekend is, dat de beveiligers in die specifieke situaties juist meer gezag hebben. Burgers volgen dan wél aanwijzingen op. Deze respondenten noemden evenementen en voetbalwedstrijden als voorbeelden hiervan. In die situaties is het normaal dat beveiligers toegangscontroles uitvoeren; de aanwezigheid van beveiligers is in dergelijke gevallen zeker geaccepteerd. Enkele agenten suggereerden dat burgers dan zelfs sneller aanwijzingen van beveiligers opvolgen dan die van de politie.

Beveiligers werkzaam in de horeca verschilden in hun idee over het eigen en andermans gezag van de beveiligers in een winkel(centrum). Vrijwel elke winkel(centrum)beveiligster zei dat het gezag van de politie groter is: burgers luisteren beter naar de politie dan naar een beveiligster. Volgens de beveiligsters komt dit omdat burgers weten dat politieagenten meer bevoegdheden en meer middelen hebben om gehoorzaamheid af te dwingen, zoals de mogelijkheid tot bekeuren of het gebruik van geweldsmiddelen:

“Je wordt als publieke toezichthouder [politieagent] meer gerespecteerd. Je hebt ook meer gezag en macht. Ik denk ook dat het vertrouwen anders is: mensen vertrouwen een publieke toezichthouder meer, omdat die veel meer mogelijkheden heeft. Hij heeft handboeien, een knuppel en soms een wapen.”
(winkelcentrumbeveiligster, 26 jaar).

De meeste horecaportiers bleken echter het tegenovergestelde te denken: hun ervaring is dat beter naar de portier geluisterd wordt dan naar de politieagent. De respondenten gaven hier niet een directe verklaring voor, maar benadrukten wel de informele setting: bezoekers en beveiligers kennen elkaar vaak. Hierdoor wordt navolging en respect afgedwongen. Portiers merkten op dat dit niet geldt voor politieagenten: die zouden sneller een grote mond en minder respect krijgen. Zij zouden dus minder gezag hebben:

“Je hoort toch vaak genoeg op straat: “hé pannenkoek”. Dat is niet de manier van respect krijgen zoals het hoort denk ik. Tenminste, tegen mij zeggen ze het niet.”
(horecaportier, 45 jaar).

Tot slot

Dit beschrijvende onderzoek probeerde meer inzicht te bieden in de ervaringen en percepties van verschillende soorten toezichthouders in de publieke ruimte in Nederland ten aanzien van hun contact met de burger. Zowel de private als publieke toezichthouders gaven aan dat burgers over het algemeen hun aanwijzingen opvolgen. Dat beveiligers nauwelijks bevoegdheden hebben, leidt er dus meestal niet toe dat aanwijzingen van beveiligers genegeerd worden. Uit een observatiestudie van Webley et al. (1998) in de

Rotterdamse metro bleek al dat een meerderheid van mensen zich houdt aan een aangekondigde regel of aanwijzing. De weerzin om regels te overtreden is vrij sterk, en mensen gaan makkelijk om met regels, ook als er geen enkele vorm van sanctionering staat op het overtreden daarvan (Elfers, 2010, pp. 60–61).

Twee thema's keerden vaak spontaan terug in de interviews. Ten eerste wezen zowel beveiligers als politieagenten veelvuldig op het belang van de eigen houding en manier van aanspreken: *c'est le ton qui fait la musique*. De toezichthouders stelden dat je de reacties van het publiek voor een groot deel in eigen hand hebt. Als je burgers op een gelijkwaardige en respectvolle manier benadert, dan doen burgers dit vaak ook bij jou, zo is de ervaring (vergelijk Dunham & Alpert, 2009). Dit komt overeen met bevindingen uit diverse (participerende) observatiestudies.

Ten tweede kwam in de interviews vaak spontaan naar voren dat de toezichthouders in verschillende situaties door 'allochtonen' beschuldigd worden van discriminatie en etnisch profileren (zie ook Easton et al., 2009). Onterechte beschuldigingen volgens de respondenten. Van etnisch profileren is sprake als het door toezichthouders toepassen van bevoegdheden, zoals staande houden, gebaseerd wordt op de etniciteit van een burger in plaats van op individueel gedrag en objectieve indicatoren. De toezichthouders stelden dat etniciteit geen rol speelt bij bijvoorbeeld staande houden, aanspreken, of weigeren van allochtonen en dat zij objectieve gronden hadden dit te doen. Maar niet altijd is helder wat een objectieve of goede grond is. Toezichthouders moeten tijdens hun werkzaamheden (lastige) situaties snel beoordelen. Hierbij worden vaak bepaalde stereotype profielen van bijvoorbeeld ruziezoekende klanten, winkeldieven of inbrekers gebruikt (zie Easton et al., 2009). Wanneer deze profielen zijn gebaseerd op etniciteit en op basis daarvan bevoegdheden worden aangewend, is ook sprake van etnisch profileren.

Hier is ingegaan op de percepties en ervaringen van de toezichthouders zelf, deze studie kan niet de vraag beantwoorden of toezichthouders zich schuldig maken aan discriminatie. Maar alleen al het gevoel bij groepen mensen dat zij anders worden behandeld, kan negatieve gevolgen hebben voor het vertrouwen in de toezichthouder en reacties op de toezichthouder (van der Leun & van der Woude, 2011). Onderzoek naar etnisch profileren wordt vaak betrokken op politieagenten (van der Woude et al., 2011). Andere toezichthouders zouden in vervolgonderzoek meer aandacht moeten krijgen, alleen al omdat de afgelopen decennia het aantal (soorten) toezichthouders zo enorm is gegroeid. In het publieke domein krijgen burgers en toezichthouders dus steeds meer met elkaar te maken.

De verschillende tinten blauw op straat hebben in de ogen van de toezichthouders zelf de burger niet verward. Ook uit deze kwalitatieve studie blijkt: mensen houden zich bij voorkeur aan regels en aanwijzingen. De ma-

nier en toon waarop mensen worden aangesproken lijkt daarbij van groter belang dan de kleur van het uniform.

Literatuur

- Button, M. & Park, H. (2009). Security officers and the policing of private space in South Korea: Profile, powers and occupational hazards. *Policing and Society*, 19:247–262.
- Cooke, C. A. (2005). Issues concerning visibility and reassurance provided by the new ‘Policing Family’. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 15:229–240.
- Dunham, R. G. & Alpert, G. P. (2009). Officer and suspect demeanor: A qualitative analysis of change. *Police Quarterly*, 12:6–21.
- Easton, M., Ponsaers, P., Demarée, C., Vandevoorde, N., Enhus, E., Elffers, H., Hutsebaut, F., & Gunther Moor, L. G. (2009). Relatie tussen etnische minderheden en de politie. In: Easton, M., Ponsaers, P., Demaree, C., Vandevoorde, N., Enhus, E., Elffers, H., Hutsebaut, F., & Gunther Moor, L. G., redactie, *Multiple community policing: Hoezo?*, Samenleving en Toekomst, pp 31–51. Gent, Academia Press.
- Elffers, H. (2010). De rationele-keuzetheorie van de regelovertreding. In: van Koppen, P. J., Merckelbach, H., Jelicic, M., & de Keijser, J. W., redactie, *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, pp 53–66. Deventer, Kluwer.
- Engel, R. S. (2003). Explaining suspects’ resistance and disrespect toward police. *Journal of Criminal Justice*, 31:475–492.
- Lim, V. K. G., Teo, T. S. H., & See, S. K. (2000). Perceived job image among police officers in Singapore: Factorial dimensions and differential effects. *Journal of Social Psychology*, 140:740–750.
- Loader, I. (2000). Plural policing and democratic governance. *Social & Legal Studies*, 9:323–345.
- Mastrofski, S. D., Reisig, M. D., & McCluskey, J. D. (2002). Police disrespect toward the public: An encounter-based analysis. *Criminology*, 30:519–522.
- Mastrofski, S. D., Snipes, J. B., & Supina, A. E. (1996). Compliance on demand: The public’s response to specific police requests. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 33:269–305.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie (2012). *Jaarverslag Nederlandse Politie 2011*. Den Haag, Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Murphy, K. & Cherney, A. (2011). Fostering cooperation with the police: How do ethnic minorities in Australia respond to procedural justice-based policing. *Australian & New-Zealand Journal of Criminology*, 44:235–257.
- Schafer, J. A. & Mastrofski, S. D. (2005). Police leniency in traffic enforcement encounters: Exploratory findings from observations and interviews. *Journal of Criminal Justice*, 33:225–238.

- Skogan, W. G. & Frydl, K., redactie (2004). *Fairness and effectiveness in policing: The evidence*. Washington, DC, The National Academies Press.
- Tuohy, A. P. & Wrennall, M. J. (1995). Seeing themselves as others see them: Scottish police officers' metaperceptions of public opinion. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 5:311–326.
- van der Leun, J. P. & van der Woude, M. A. H. (2011). Ethnic profiling in the Netherlands? A reflection on expanding preventive powers, ethnic profiling and a changing social and political context. *Policing & Society*, 21:444–455.
- van der Wal, Z., van Steden, R., & Lasthuizen, K. M. (2012). Overlappende waarden, wederzijdse vooroordelen: Empirisch onderzoek naar de mores van politieagenten en particuliere beveiligers. *Beleid en Maatschappij*, 39:25–42.
- van der Woude, M. A. H., van der Leun, J. P., van Barneveld, F., van Eijk, Y., Holman, R., & Mooijer, M. (2011). Door een gekleurde bril? Bespreking van een verkennend onderzoek naar de percepties en ervaringen van alloctone en autochtone jongeren ten aanzien van oneigenlijk selectief politiewerk. *Proces, Tijdschrift voor strafrechtspleging*, 90:334–348.
- van Steden, R. (2007). *Privatizing policing: Describing and explaining the growth of private security*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- van Steden, R., Roelofs, M., & Nalla, M. (2009). Burgers over beveiligers: Een kwantitatief onderzoek naar percepties, verwachtingen en oordelen. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 8(4):3–21.
- Webley, P., Verkuyten, M., Hessing, D. J., & Elffers, H. (1998). Studies on minimal rule behaviour: Formal rules in public places. *Psychology, Crime & Law*, 4:309–321.
- Yim, Y. & Schafer, B. D. (2009). Police and their perceived image: How community influence officers' job satisfaction. *Police Practice and Research*, 10:17–29.

Tabel 29.1 Samenvatting percepties en ervaringen van publieke en private toezichthouders

	Publieke toezichthouders(politiemedewerkers)		Private toezichthouders (beveiligers)	
	Wijkagent	Surveillancedienst	Horecaportier	Winkel(centrum)beveiligers
Reacties en waardering	Burgers werken sneller mee met wijkagent. Veel waardering in hulpverleningssituatie. Weinig waardering in handhavings-situaties, met name bekeuringen en verkeerscontroles. Belang van houding en uitstraling.	Deuren gaan minder snel open in vergelijking met wijkagent. Veel waardering in hulpverleningssituatie. Weinig waardering in handhavings-situaties, met name bekeuringen en verkeerscontroles. Belang van houding en uitstraling.	Bezoekers geven aan zich veiliger te voelen, waarden dat er iemand is die kan ingrijpen als nodig. Maar ook: provocaties en denigrerende opmerkingen door dronken gasten, of mensen die worden verwijderd. Belang van houding en uitstraling.	Positieve reacties van personeel en bedrijfsleiding. Gemengde reacties van publiek: waardering want veilig gevoel, anderen niet want voelen zich bekeken.
Verschillen tussen groepen burgers	Met name jongeren in groepsverband zorgen voor vervelende reacties. Allochtone jongeren minder respectvol: sneller grote mond, provoceren meer. Toezichthouder wordt door allochtonen beticht van discriminatie.		Jongeren (tieners) hebben grote mond, twintigers en dertigers zijn rustiger. Toezichthouder wordt door allochtonen beticht van discriminatie.	Belang van houding en uitstraling. Zelfde als bij publieke toezichthouders
Opvolgen aanwijzingen, voldoen aan verzoeken	In het algemeen worden aanwijzingen opgevolgd. Wetenschap dat politie dwangmiddelen heeft, zorgt ervoor dat burgers (uiteindelijk) luisteren.		Gemengd beeld: soms hebben bezoekers moeite met opvolgen aanwijzingen, mogelijk door drank. Andere portiers ervaren dat bezoekers wel aanwijzingen opvolgen, omdat portier bezoekers kent.	Algemene tendens is dat aanwijzingen worden opgevolgd.
Over elkaars gezag	Mensen luisteren beter naar politie dan naar beveiligers. Politie heeft meer bevoegdheden en kan daad bij woord voegen.		Er wordt beter naar portier geluisterd dan naar politieagent; men heeft minder respect voor politie.	Burgers luisteren beter naar politie dan naar winkel(centrum)beveiligers.

30 Retirees in action: Exploring the intensity of guardianship provided by Dutch residents over the age of 65

Danielle Reynald & Maud van Bavel

Introduction

This piece represents a special tribute to the Grand Master on several levels: first, it deals with guardianship —the area of research which unifies Henk, Danielle and Maud in their current collaboration; secondly, this study utilizes data which Henk and Danielle are currently working on and some variables which they created together (*occmom* demanded inclusion); third, this study focuses only on presenting the background to this study and wholly avoids an extensive review of literature since we know Henk would completely ignore this even if it was included; and fourth, this is a study designed to reflect Henk’s penchant for exploratory research and avoids (as much as possible) focusing on statistical significance in light of his dissatisfaction with significance testing. This piece is not only written for Henk, but is also about Henk since it turns the spotlight on Dutch retirees, the special group to which he is now an honoured member. Overall, what follows provides a clear roadmap of what life will be like for Henk now that he has turned 65. And we come bearing nothing but good news: there is (after all) life after retirement, and it’s all about guardianship!

Background

Felson explains that “a retired person at home might well discourage daytime burglary of his or her own home or even the home next door” (Felson, 1995, p. 53). Retired individuals are often used as an example of the ever-present guardian. In the Netherlands, they are personified by the easily recognised elderly person lurking behind their geraniums, whose availability and consistent monitoring is customary in most suburban neighbourhoods. From the point of view of victimization, we know from past research that the elderly are more fearful of crime and at the same time have a low risk of

victimization (Hale, 1996; Elchardus et al., 2005). From the offending standpoint, we also know that they are far less frequently involved in committing crime than their younger counterparts (Eggen & Kessels, 2011). However, very little has been empirically demonstrated about the role that senior citizens play as everyday guardians within the residential context. According to Felson (2006), a retired person in an apartment never or seldom leaves, and therefore can watch over most or sometimes all of the surrounding properties. Building on the guardianship in action (GIA) studies which were conducted under Henk's supervision, this study will provide an empirical exploration into the actual role that residents over the age of 65 have to play in providing capable guardianship against crime-related events in their surroundings.

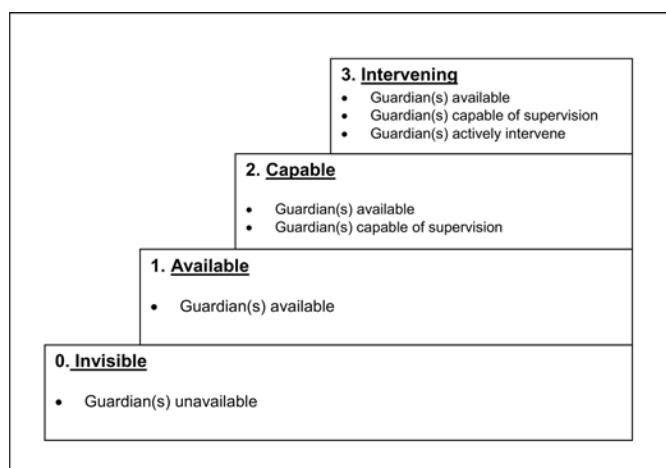
Guardianship in action

As has been established in Cohen & Felson's routine activity approach (1979) and Felson's (1995) elaboration on the role of crime controllers, a guardian can discourage crime by presence, and makes the occurrence of a criminal event more likely by being absent. Most studies that have examined the role of guardianship in crime prevention and control in the residential context have focused exclusively on the dimension of availability, typically using home occupancy and proxies of home occupancy as an indicator for availability of guardians (for example, Stahura & Sloan, 1988; Miethe & Meier, 1994; Garofalo & Clark, 1992). Having been defined as supervision determined by place and time (Felson & Cohen, 1980), few studies have empirically tested the concept of guardianship beyond availability by attempting to incorporate other critical dimensions including supervision or monitoring by guardians, and (direct or indirect) intervention to disrupt crime-related events in progress.

The guardianship in action (GIA) studies (Reynald, 2009, 2011a) attempted to address this gap in research on guardianship by including these action dimensions of guardianship in a model of guardianship intensity (see Figure 30.1). The model purports that while the foundation of guardianship intensity is indeed the availability of guardians, the intensity of guardianship at place can be boosted by active monitoring or supervision by available guardians over their surroundings. If a crime or related event is witnessed by an available guardian, the model suggests that guardianship intensity can be bolstered further through intervention to disrupt crime-related events in progress. This GIA model was tested using field observations of these dimensions of guardianship in action in neighbourhoods of the city of the Hague, the Netherlands. Results revealed that reported property crime levels decreased at places in which guardianship intensity increased. Similar patterns were observed when this model was tested in the United States by Hollis-Peel & Welsh (2012). The study presented in this chapter builds on

this GIA model by using a new survey method to measure residents' self-reports of guardianship behaviours related to the dimensions of guardianship identified in the model. This chapter will proceed with a brief overview of

Figure 30.1 Four stage Guardianship in Action (GIA) model

the survey method employed for the analyses presented in this study, outlining how this method develops on the GIA model in order to create new measures of guardianship intensity. The chapter will then go on to explain the variables and measures used in the analyses, and will present the main results which will focus on the intensity of guardianship provided by Dutch retirees compared to other age groups. The chapter will conclude with a summary of the main results and some preliminary conclusions based on our findings.

Data and method

The Guardianship Survey

The data used for these analyses came from the Guardianship Survey conducted in the Netherlands in August 2011 (Reynald, 2011b, 2012). This survey was designed to build on the observational GIA studies done in the Netherlands by providing self-reports of the guardianship behaviours and attitudes of a representative sample of the Dutch population ($N = 4,824$).

The Guardianship Survey was fielded through Centerdata in the Netherlands, as part of their Longitudinal Internet Studies for the Social Sciences (LISS) panel. Surveys administered to the LISS panel are distributed to a true probability sample of Dutch households, with three main criteria for participation: individuals must be over the age of 16, comprehend Dutch and

permanently reside in the Netherlands. The sampling frame employed was the nationwide address frame gathered from Statistics Netherlands which is constructed using a random 10% sample from the population registers.

LISS panel members were sent the guardianship survey online via e-mail, and it took approximately 15–30 minutes to complete. Questionnaires were originally devised in English and translated into Dutch for fielding. Panel members were paid for each completed questionnaire. A total of 6,778 Dutch households in the LISS panel were sent the Guardianship Survey online in August 2011 with a 72% response and completion rate. Of the sample of 4,824 respondents, 54% were female and 64% were 45 years and older. The surveys collected data on the three established dimensions of guardianship intensity—availability, supervision and intervention—in conjunction with other data related to residential guardianship including but not limited to guardianship attitudes and attitudes to the police. For the purposes of this chapter, we will focus exclusively on the variables measuring guardianship intensity: home occupancy, monitoring and intervention.

Measuring guardianship intensity

Availability – Home occupancy

Availability was estimated by measuring the amount of time people spend at home. Respondents were asked to report how often they were at home each day of the week (Monday to Sunday) at four time periods, including the morning (6am to noon), the afternoon (noon to 6pm), the evening (6pm to midnight) and late night (midnight to 6am). Three response categories were provided: (1) not at home, (2) sometimes at home and (3) at home. In total, therefore, respondents reported the frequency of their home occupancy for 28 time periods. This was taken as a measure of the availability of guardians in their home environment on an average week. ‘Total occupancy’ was calculated by averaging the occupancy scores over both time periods of the day and days of the week. This measure was then rescaled to range from 0 to 1, 0 indicating ‘never at home’ and 1 indicating ‘always at home’. This estimate was thus taken as the fraction of time people reported spending at home.

Availability and supervision – Home occupancy + Monitoring intensity

In order to measure the frequency with which people monitor their surroundings at different times of the day, respondents were asked to indicate “*when you are at home on mornings, how often do you look out of the window to see what is happening in your surroundings?*” They responded using a five point scale ranging from 1 (not at all) to 5 (constantly). The question was repeated for *afternoon, evening and late night*. ‘Monitoring intensity’

was calculated by averaging the monitoring scores over the four periods of the day. This measure was then rescaled to range from 0 to 1, 0 indicating ‘never’ monitoring when at home and 1 indicating ‘constantly’ monitoring. This ‘Monitoring intensity’ score and the ‘Total occupancy’ score were then combined to generate an estimate of the frequency with which people keep an eye out during the specific periods of time they report being at home. Occupancy and monitoring together provide a more robust indicator of guardianship as supervision. As such, we multiplied the 28 ‘time of day’ occupancy measures by the eight corresponding ‘time of day’ monitoring intensity scores to create a multi-dimensional measure of *guardianship*. Recall that both of these measures had been transformed to a scale of 0 to 1, hence their product can be interpreted as the fraction of time during that period of the day and day of the week that the respondent is available and supervising his/her surroundings.

Intervention by guardians

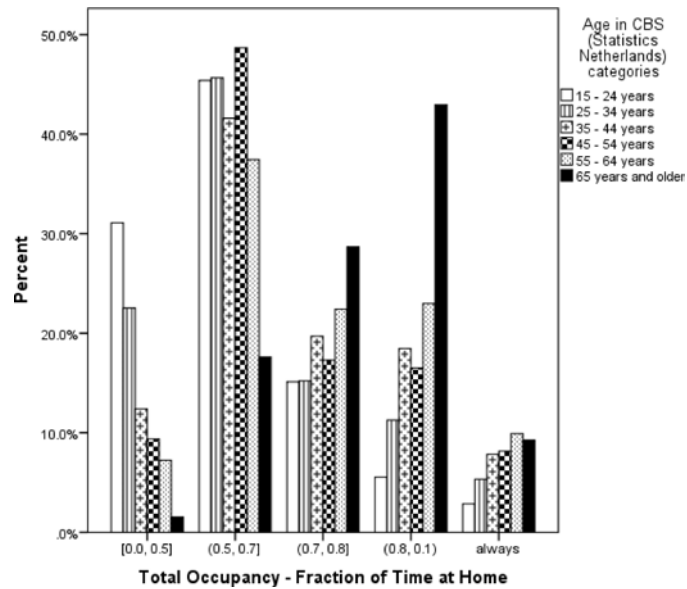
To quantify the final stage of guardianship intensity, intervention was measured by asking residents to report how they responded to the crime and disorder events they reported witnessing. The response categories for this survey question included (1) do nothing, (2) monitor (passively), (3) call neighbours or others for help, (4) call the police for help, (5) intervene yourself.

Results

Retirees as available guardians

Using reported home occupancy as a measure of the availability of guardians, results show that there is a significant association between age and the reported frequency of time spent at home. Figure 30.2 shows the frequency distribution of reported home occupancy for the six age group categories recorded in Statistics Netherlands for the general Dutch population: (1) 15–24 years, (2) 25–34 years, (3) 35–44 years, (4) 45–54 years, (5) 55–64 years, (6) 65 years and older. Figure 30.2 illustrates that the majority of Dutch residents over the age of 65 report being at home more than 70% of the time, with over 40% of them at home more than 80% of the time. Across all age groups, few people (less than 10% within each group) report being home all of the time, although within this category of ‘always’ at home, respondents over the age of 55 were the most frequently represented. When we explore the differences in reported home occupancy between these age groups further, Figure 30.3 shows that, on average, home occupancy indeed increases steadily with age. Retirees in the Netherlands reported spending significantly more time at home than any other age group, while respondents

Figure 30.2 Fraction of time spent at home across age groups

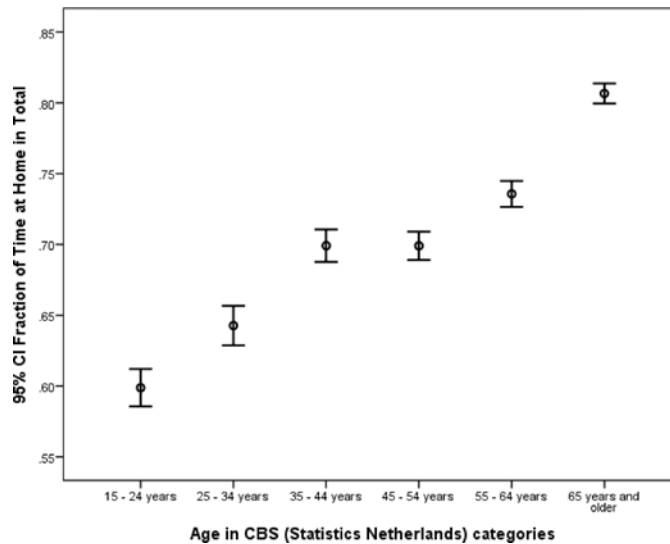

between the ages of 15 and 24 reported spending the least amount of time at home. Significant differences in home occupancy can be observed between all age groups, with the exception of the 35–44 and 45–54 age groups between which there was no substantial difference in their reported time spent at home.

Retirees and active monitoring during home occupancy

Having established that retirees are the most frequently available guardians in terms of home occupancy compared to all other age groups in the Netherlands, we now turn our attention to examining how frequently they monitor during their time at home. Figure 30.4 shows that just over 10% of respondents over 65 report that they never look out of their window to keep an eye on their surroundings even when they are at home. Thus, this group of retirees are the least likely of all age groups to be available at home and not keep an eye out. On the other hand, the age group that most frequently reported never monitoring when at home was the 15–24 group. The majority of the over 65 age group reported keeping an eye out over their surroundings for a maximum of 20% of the time they spend at home. Almost 15% report monitoring a maximum of 30% of their time at home, and just over 10% report monitoring a maximum of 100% of their time at home. Results reveal a significant difference in the frequency of monitoring when at home between each of the six age groups, although, on closer inspection we see

Figure 30.3 Average home occupancy by age group

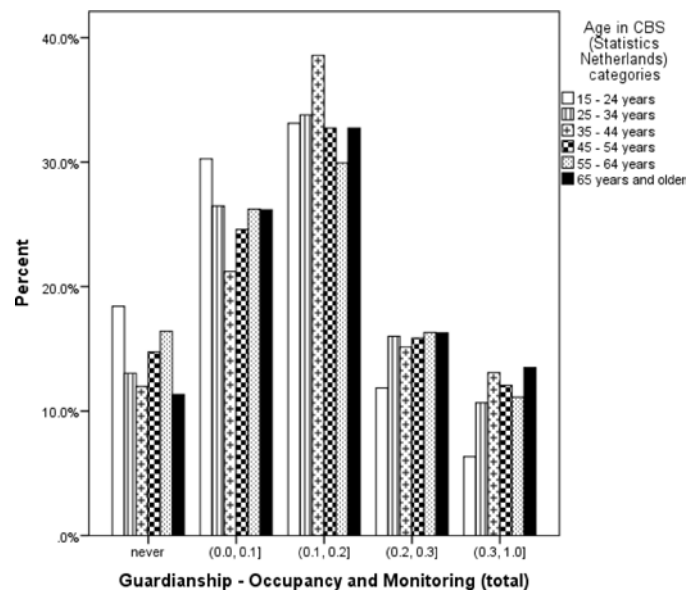

that the effect size associated with most of these differences is quite small. Figure 30.5 depicts the aggregate monitoring patterns for each age group. While the difference in monitoring when at home is quite large between the 15–24s and all other age groups, the differences observed between the other age groups is very small. Interestingly, although Figure 30.3 showed a steady increase in the amount of time spent at home as age increased, Figure 30.5 shows a very different pattern in the amount of time people monitor when they are at home. Overall, we see that availability and monitoring are not synonymous. What we observe is that the two age groups that report monitoring when at home most frequently on average are the 35–44s and the over 65s. The 15–24 year olds report monitoring least frequently when at home.

Retirees and intervention in crime-related events

The final stage of guardianship intensity that will be examined is that of intervention. This was measured by recording residents' responses to crime and disorder events that they witnessed on the street outside their home. 1,416 people in the sample reported witnessing at least one crime-related event in the year preceding the fielding of the survey. Table 30.1 shows the number of respondents within each age category that were witnesses of at least one incident of crime or disorder. The highest number of witnesses were recorded in the over 65 age group, followed by the 55–64s, the 45–54s and the 35–44s. The lowest number of witnesses were recorded in

Figure 30.4 Fraction of time at home and monitoring across age groups

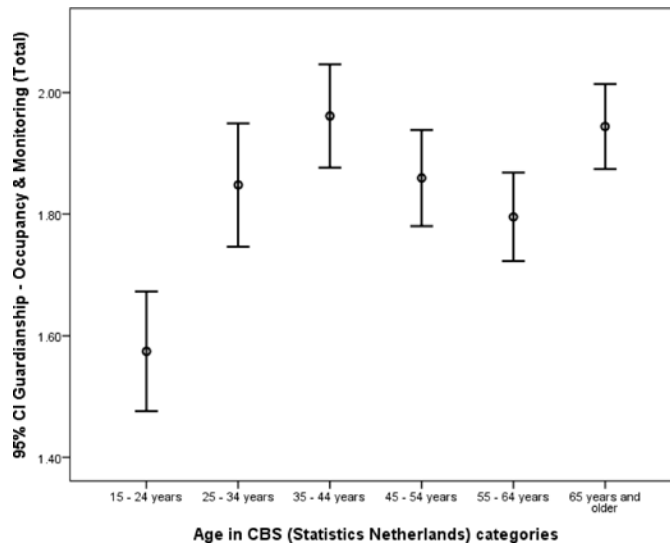
the 25–34 age group. Analyses revealed that most people never witnessed

Table 30.1 Number of witnesses of crime/disorder by age group

Age Group	Number of Witnesses (Crime/Disorder)
15 – 24 years	191
25 – 34 years	155
35 – 44 years	233
45 – 54 years	255
55 – 64 years	287
65 years and over	295

crime or disorder events on the street outside their home in the year preceding the survey (over 70% of the sample). Just over 15% witnessed events once or twice on their streets, and 14% reported witnessing more than two events. Figure 30.6 shows the frequency with which crime/disorder events were witnessed summarized in three categories—no events witnessed, one or two events witnessed and more than two events witnessed—according to age group. It shows that within the group that reported witnessing no events, the highest proportion comes from the over 65s and the 55–64s, and this

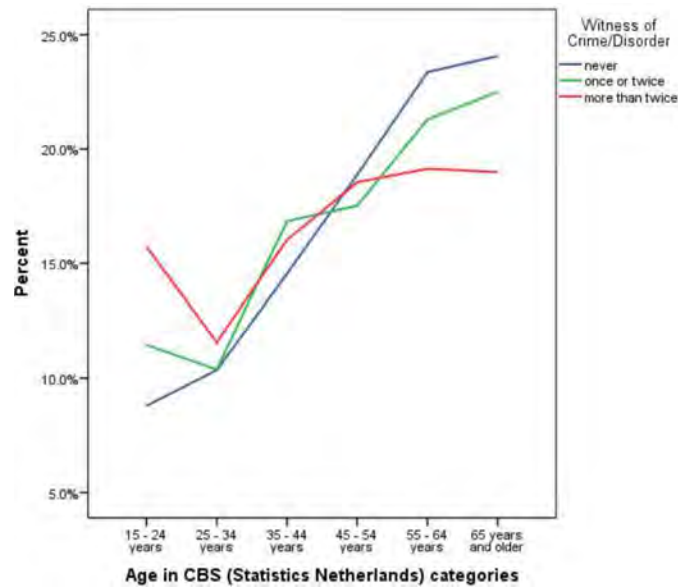
Figure 30.5 Average monitoring when at home by age group

reduces as the age of the groups decreases. Of all respondents who reported witnessing crime/disorder once or twice, we see that the over 65s and the 55–64s represent the highest proportion, with just over 20% of each group witnessing between one and two events. The 25–34 year olds represented the lowest proportion of witnesses of one to two events (just over 10%). Of those who witnessed more than two crime/disorder events, again we see the 55–64s (19.1%) and the over 65s (19%) represent the highest proportion, and the 25–34s representing the lowest (11.6%). In order to simplify the examination of differences in reported responses to crime and disorder events witnessed, we split the age groups in two—under age 65 and over age 65—for comparison across the five response categories. Figure 30.6 shows that the most frequently reported response to witnessing crime or disorder in both age groups was doing nothing, followed by (passive) monitoring and calling the police. Within each of these categories of responses, the differences between the age groups was marginal as we observe that, on average, the over 65s reported doing nothing and passively monitoring in response to witnessing crime-related events slightly more frequently than the under 65s.

Figure 30.7 shows that both age groups were more likely to call the police than to call neighbours for help, with the over 65s reporting calling the police more often on average than the under 65s. Both age groups reported calling neighbours for help with equal frequency. The major difference between the age groups can be observed in the frequency with which they reported intervening directly in crime-related events they witnessed. Figure 30.7 shows that there is a significant difference in direct intervention

Figure 30.6 Frequency of crime/disorder events witnessed by age group

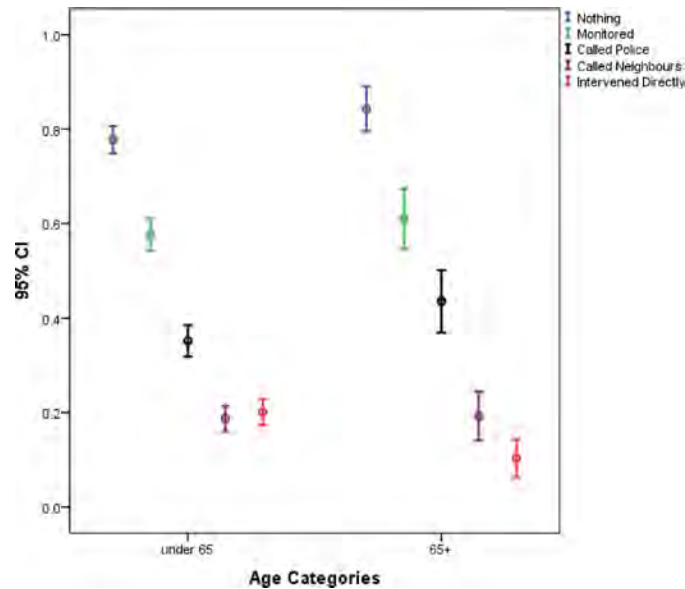
between the under 65s and the over 65s, as we see that respondents under 65 report direct intervention more frequently than those over 65.

Summary and conclusions

Taken together, these results showed that Dutch residents over the age of 65 are the most frequently available guardians compared to those in all other age groups. Not only is this group of guardians more likely to be available guardians in their home environments, they are also the most likely age group to actively keep an eye out over their surroundings when they are at home, along with the 45–54 year old available guardians. Perhaps partially the consequence of their high intensity of availability and monitoring, guardians over 65 and those in the 55–64 age group also witness crime and disorder events on the street outside their home more frequently than any other age group. In terms of responding to crime-related events they witness, however, Dutch guardians over 65 are much less likely to intervene directly to disrupt crime or disorder than guardians under 65. If they do take some form of action in response to witnessing crime-related events, they are much more likely to call the police for help than any other active response.

These results reveal that in terms of guardianship in their home environments, Dutch residents over the age of 65 have an important role to play as available guardians who provide supervision over their surroundings.

Figure 30.7 Responses to crime and disorder by age group

Focusing specifically on these two critical dimensions of guardianship intensity—availability and supervision—Dutch retirees outperform most other age groups. Their frequent availability and monitoring in comparison to other age groups suggests that they have an important role to play in discouraging offenders who are in search of crime opportunities by their mere presence and through their vigilance.

Importantly, their contribution to crime control does not stop there. The results presented in this chapter also show that retirees tend to witness crime and related events in their surroundings frequently, and this is likely related to their availability and monitoring habits. The frequency of witnessing crime-related events is coupled with the fact that their most likely response to these events is to call the police for help. This provides insight into yet another vital contribution that retirees have to make as residential guardians through their reporting of crime and related events to the police. This suggests that retirees serve an important function within the residential context as ‘the eyes and ears’ of the police, and this is intimately linked to their capability and willingness to guard through their availability and supervision routines.

Literature

- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44:588–608.
- Eggen, A. T. J. & Kessels, R. K. (2011). Misdrijven en opsporing. In: van Rosmalen, M. M., Kalidien, S. N., & de Heer-de Lange, N. E., editors, *Criminaliteit en rechtshandhaving 2011: Ontwikkelingen en samenhangen*, chapter 4, pp 85–120. The Hague, WODC.
- Elchardus, M., De Groof, S., & Smits, W. (2005). Rationele angst of collectieve voorstelling van onbehagen: Een vergelijking van twee paradigma's ter verklaring van onveiligheidsgevoelens. *Mens en Maatschappij*, 80:48–68.
- Felson, M. (1995). Those who discourage crime. In: Eck, J. E. & Weisburd, D., editors, *Crime and place (Crime Prevention Studies, Vol. 4)*, pp 53–66. Monsey, NY, Criminal Justice Press.
- Felson, M. (2006). *Crime and nature*. Thousand Oaks, Sage.
- Felson, M. & Cohen, L. E. (1980). Human ecology and crime: A routine activity approach. *Human Ecology*, 8:389–406.
- Garofalo, J. & Clark, D. (1992). Guardianship and residential burglary. *Justice Quarterly*, 9:443–463.
- Hale, C. (1996). Fear of crime: A review of the literature. *International Review of Victimology*, 4:79–150.
- Hollis-Peel, M. E. & Welsh, B. C. (2012). What makes a guardian capable? A test of guardianship in action. *Security Journal*, doi: 10.1057/sj.2012.32. Advance online publication, August 13, 2012.
- Miethe, T. D. & Meier, R. F. (1994). *Crime and its social context: Toward an integrated theory of offenders, victims and situations*. Albany, State University of New York Press.
- Reynald, D. M. (2009). Guardianship in action: Developing a new tool for measurement. *Crime Prevention and Community Safety: An International Journal*, 11:1–20.
- Reynald, D. M. (2011a). Factors associated with the guardianship of places: Assessing the relative importance of the spatio-physical and socio-demographic contexts in generating opportunities for capable guardianship. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 48:110–142.
- Reynald, D. M. (2011b). The international guardianship survey: First results from the Netherlands. In: *Paper presented at the 67th Annual American Society of Criminology Meeting (ASC)*, Washington, DC.
- Reynald, D. M. (2012). The guardianship survey: Exploring the differences between silent versus active crime witnesses. In: *Paper presented at the 68th Annual American Society of Criminology Meeting (ASC)*, Chicago, IL.
- Stahura, J. M. & Sloan, J. J. (1988). Urban stratification of places, routine activities and suburban crime rates. *Social Forces*, 66:1102–1118.

31 Politiewerk en de rol van omgevingscriminologie

Peter Versteegh

In mijn bijdrage ga ik in op de betekenis van criminologisch en politiewetenschappelijk onderzoek voor het voormalige politiekorps Haaglanden en de huidige Eenheid Den Haag in het algemeen en op onze samenwerking met het NSCR in het bijzonder. Vanzelfsprekend komt ook de belangrijke rol die Henk Elffers in de afgelopen jaren daarbij speelde aan de orde.¹

Politie Den Haag en criminologie

Een van de leidende principes van Jan Wiarda, onze oud-korpschef die begin 2013 jammergenoeg op 72-jarige leeftijd veel te vroeg overleed, was dat hij zich graag ook door anderen dan politiemensen liet adviseren over de weg die de politie zou moeten gaan om de veiligheid in de samenleving te verbeteren en het vertrouwen van de bevolking te winnen. Zowel zijn voorgangers als zijn opvolgers dachten daar niet heel anders over. De politie Den Haag kent dan ook een lange wetenschappelijke traditie. Zo stelde de toenmalige korpschef dr. Peijster al in 1974 —het was heel toevallig tijdens mijn eigen beëdiging tot agent van gemeentepolitie te Den Haag— dat:

“...bij het pogen de politiezorg aan te passen aan de snel veranderende eisen van de tijd bij de politie een grote mate van bereidheid aanwezig is (dan wel moet zijn) om die aanpassingen en veranderingen voor te bereiden en aan te brengen. Sedert enkele jaren worden wij daarbij bijgestaan door wetenschapsmensen in en buiten het korps en door wetenschappelijke instituten.”²

Net als zijn illustere voorganger onderkende Wiarda dat een wetenschappelijke onderbouwing van het politiewerk van groot belang is. De politie Den Haag heeft in de afgelopen decennia dan ook als een van de weinige politiekorpsen in Nederland altijd kunnen beschikken over een eigen wetenschappelijke onderzoeksafdeling: het team Analyse & Research waaraan ik

¹Voor de leesbaarheid en het gemak spreek ik in het vervolg van mijn bijdrage over de politie Den Haag.

²Korpskrant gemeentepolitie Den Haag, Den Haag, juli 1974.

al die jaren leiding heb mogen geven. In de organisatie van de Nationale politie zal Analyse & Research opgaan in de nieuwe afdeling Analyse & Onderzoek, waarmee zowel de landelijke als de 10 regionale eenheden van de Nationale politie kunnen beschikken over wetenschappelijk geschoolde veiligheidsanalisten. Wat dat betreft maakt de Nederlandse politie een belangrijke ontwikkeling door. Naast professionele vakkennis en intuïtie spelen criminologische en politiekundige kennis een steeds belangrijkere rol bij de ontwikkeling van veiligheidsbeleid, politiestrategieën en de daadwerkelijke aanpak van de belangrijkste criminaliteitsproblemen in de samenleving.

Samenwerking met NSCR

Het was het initiatief van Jan Wiarda om rond de eeuwwisseling de samenwerking te zoeken met het NSCR, dat destijds nog in de nabijheid van Den Haag, namelijk in Leiden, was gehuisvest. Door haar gerichtheid op de drie onderzoeksthema's (1) 'Mobiliteit en spreiding van criminaliteit', (2) 'Burger en het strafrechtelijk systeem' en (3) 'Levensloop, criminaliteit en interventies' kenmerkte het onderzoek van het NSCR zich door een grote mate van toepasbaarheid voor de dagelijkse politiepraktijk. Zo heeft de politie in de afgelopen jaren kunnen meeprofiteren van de zeer nuttige uitkomsten van onderzoek op de thema's 2 en 3. Zonder volledig te willen zijn en in willekeurige volgorde worden hier genoemd het onderzoek naar relatiecriminaliteit en huiselijk geweld, geweld op scholen, effecten van cameratoezicht (incl. verplaatsingseffecten), locale media en criminaliteitsbestrijding, de relaties tussen politie en allochtone bevolkingsgroepen, samenplegers van criminaliteit, criminele carrières en recidive, *cold cases* en tegenspraak bij recherche-onderzoek, de effectiviteit van interventies in geval van jeugdcriminaliteit, de opheffing van het bordeelverbod en effecten van grootschalig politieoptreden in Den Haag (klimaatconferentie en nieuwjaarsoptreden)(Elffers, 2002; Elffers & Visscher, 2002).

Mobiliteit en spreiding van criminaliteit

Het onderzoeksprogramma 'Mobiliteit en spreiding van criminaliteit' is een meer diepgaande bespreking waard. Het heeft namelijk —naar het zich laat aanzien— een buitengewoon belangrijke bijdrage geleverd aan de wetenschappelijke onderbouwing van het huidige veiligheidsbeleid en de dagelijkse werkzaamheden van de politie Den Haag. Met name Henk Elffers speelde daarbij als onderzoekscoördinator van het betreffende onderzoeksprogramma een zeer belangrijke rol. Het waren niet alleen diverse studies van hemzelf en zijn medewerkers die doorwerkten in de Haagse politiepraktijk. Zijn invloed reikte veel verder. De combinatie van Henks eruditie, zijn passie voor veiligheid en grote interesse voor politiewerk, zijn toeganke-

lijkheid en ook zijn groot gevoel voor humor zorgden voor een persoonlijke samenwerking die niet alleen collegiaal, maar ook vriendschappelijk genoemd mag worden. Henk was te vertrouwen, bij Henk kon ik altijd terecht voor raad en advies.

Zo was het Henk die mij op enig moment op het spoor zette van innovatieve, politiekundige toppublicaties als *Environmental criminology and crime analysis* (Wortley & Mazerolle, 2008), *Police innovation: Contrasting perspectives* (Weisburd et al., 2009) en *Handbook of policing* (Newburn, 2008). Het lezen van deze boeken was voor mij het startschot voor de bestudering van nog veel meer nationaal en vooral ook internationaal onderzoek over effectief politiewerk. Uiteindelijk werd daarmee voor een belangrijk deel de theoretische fundering gelegd onder mijn eigen onderzoek naar de ontwikkeling van de aangiftecriminaliteit in de voormalige politieregio Haaglanden. Zonder de adviezen en suggesties van Henk zou de resulterende publicatie *The best of three worlds* (Versteegh et al., 2010) er beslist heel anders uit hebben gezien en er misschien zelfs helemaal niet op die manier zijn gekomen. Juist deze publicatie bleek een belangrijke koersbepaler voor de politie Den Haag bij de keuze van de huidige strategie voor een effectieve aanpak van criminaliteit en onveiligheid, zoals is verwoord in het Regionaal Beleidsplan 2013–2014 van de politie Den Haag (zie Eenheid Den Haag, 2012). Kernbegrippen daarbij zijn: probleemgericht, informatiegestuurd en samen met de burger.

Nieuwe visie op veiligheidszorg

De politie is er als de burger de politie nodig heeft. De opsporing van criminelen en het handhaven van wetten, het bewaren van de openbare orde en het verlenen van noodhulp zijn en blijven de belangrijkste taken van de politie. Dat is klassiek politiewerk (zie ook Berghuis & de Waard, 2012; van Musscher & Versteegh, 2013). Dat is wat de burger van de politie verwacht. Nieuw is dat de ‘resterende’ surveillancetijd niet meer wordt gevuld met ongericht, preventief surveilleren. Dat is bewezen niet effectief, ik kom daar later op terug. Het politiewerk wordt nu uitgevoerd op basis van veiligheidsstrategieën die op basis van wetenschappelijk onderzoek effectief zijn gebleken, ofwel *evidence based policing*. Kortom, bij de nieuwe visie op politiezorg is sprake van een combinatie van klassiek en modern politiewerk. Henk van Essen, hoogste politiechef van de eenheid Den Haag zei daarover tijdens het jubileum-congres van het NSCR op 1 november 2012 het volgende:

“Uit mijn betoog tot dusverre mag blijken, dat ik een groot voorstander ben van gebiedsgebonden politiezorg. Kleinschalig, laagdrempelig, kennen en gekend worden zijn wat mij betreft daarin

kernbegrippen. En laat ik duidelijk zijn: de komst van de nationale politie brengt hierin wat mij betreft geen verandering. Ter geruststelling: bij de inrichting van de nationale politie worden als belangrijke uitgangspunten genoemd: lokale verankering en samenwerking met partners. Ook in het nieuwe regeerakkoord wordt het belang hiervan onderstreept. En ik zal me daarvoor sterk maken. In mijn optiek ontleent de politie de legitimiteit voor zijn handelen in belangrijke mate aan de lokale verankering en het vertrouwen van alle burgers in de politie.” (van Essen, 2012)

Het huidige veiligheidsbeleid in het verzorgingsgebied van de politie Den Haag is —mede onder invloed van Henk Elffers— nadrukkelijker dan voorheen gebaseerd op de zogenoemde ‘omgevingscriminologie’. “It is easier to change places than people” (aldus Ron Clarke, ontleend aan de Waard, 2009). Bij de politie Den Haag worden tegenwoordig overeenkomstig deze criminologische invalshoek de belangrijkste criminaliteitsproblemen verklaard door een samenkomst van daders, slachtoffers en doelwitten op specifieke locaties of tijdstippen. Voor een directe aanpak biedt deze benadering meer concrete aanknopingspunten dan wanneer de oorzaken van crimineel gedrag worden gezocht in bijvoorbeeld criminogene factoren als slechte opvoeding, slechte vrienden of zwakke schoolprestaties (zie Wortley & Mazerolle, 2008). De resultaten van zo’n aanpak zijn —indien effectief— pas op de langere termijn merkbaar.

Uitgangspunt is dat de effectiviteit van het politiewerk aanmerkelijk kan worden vergroot als sprake is van een lokale, gerichte aanpak van de belangrijkste *hotcrimes* en *hotspots* ondersteund door een regiobrede aanpak van zowel *hotshots* als *hotgroups* en als daarbij sprake is van een combinatie van de effectief gebleken veiligheidsstrategieën *Problem Oriented Policing* (probleemgerichte aanpak), *Intelligence-Led Policing* (informatiegestuurde politie) en *Community Oriented Policing* (burgerparticipatie) (zie ondermeer Goldstein & Susmilch, 1981; Sherman et al., 1998; Silverman, 1999; Weisburd & Braga, 2006; Zimring, 2006; Hesseling et al., 2008; van Stokkom, 2008; Elffers, 2008; Wortley & Mazerolle, 2008; Newburn, 2008; Ratcliffe, 2009; van Noije & Wittebrood, 2008, 2009; de Waard, 2009; Versteegh et al., 2010).

Zo’n gecombineerde aanpak van de concentraties van de allerbelangrijkste veiligheidsproblemen moet de criminaliteit en onveiligheid aanmerkelijk verminderen. In het navolgende lopen we de genoemde drie veiligheidsstrategieën langs. Op voorhand wordt opgemerkt dat over de effectiviteit van de probleemgerichte aanpak de meeste wetenschappelijke overeenstemming lijkt te bestaan (Tilly, 2008, 399).

Burgerparticipatie

Een moderne aanpak van criminaliteit en onveiligheid veronderstelt op de eerste plaats actieve betrokkenheid van burgers, ondernemers en andere veiligheidspartners. *Burgerparticipatie* is dan ook een van de pijlers onder onze gecombineerde veiligheidsstrategie, die de basis vormt van effectief politiewerk. Actieve betrokkenheid van burgers wil zeggen dat de burger weet wat er speelt op het gebied van veiligheid, weet met welke preventieve en repressieve maatregelen criminaliteit effectief kan worden voorkomen en bestreden, actief meedenkt en meesprekt over welke problemen met voorrang moeten worden aangepakt en ook op welke wijze dat dient te gebeuren. Daarbij gaan veiligheid en leefbaarheid vaak hand in hand. Het kan niet zo zijn dat de problemen van de burger niet die van de politie zijn. Er moet dus ruimte bestaan om in goed overleg ook de ‘kleine ergernissen’ aan te pakken. Waarbij de burger als ervaringsdeskundige kan gelden voor de plaatsen en tijdstippen waarop moet worden gehandhaafd. Daarbij wordt verwacht dat bewoners zelf ingrijpen in de publieke ruimte dan wel verdachte situaties bij de politie melden, zodat de politie waar nodig snel kan ingrijpen en zo nodig tot aanhouding kan overgaan.

Informatiegestuurde politie

De informatie van anderen dan de politie zelf —zowel van de traditionele ketenpartners als vooral ook van de burgers zelf— is absolute voorwaarde voor effectieve *informatiegestuurde politie*, de tweede pijler onder de veiligheidsstrategie van de politie Den Haag. Nationale en internationale politiestudies naar effectief politiewerk onderstrepen de noodzaak om de sturing op veiligheid meer dan voorheen te baseren op wetenschappelijke kennis over wat wel werkt en wat juist niet werkt. Op basis van geanalyseerde informatie —ofwel *intelligence*— kunnen de juiste beslissingen worden genomen over welke veiligheidsproblemen met voorrang (strategische sturing) en op welke manier (tactische sturing) moeten worden aangepakt om zoveel als mogelijk te voldoen aan de wensen en verwachtingen van burgers. Zonder actieve informatieverzameling bij burgers en andere partners analyseert de politie bij voortduring uitsluitend de eigen kennis en inzichten over de meest zichtbare veiligheidsproblemen. Dat kan natuurlijk niet de bedoeling zijn. Onderzoek en analyse spelen om die reden een steeds belangrijkere rol.

Probleemgerichte aanpak

Dezelfde veiligheidsinformatie is een belangrijke voorwaarde voor een *probleemgerichte aanpak*, de derde pijler onder een effectieve veiligheidsstrategie. De politie Den Haag hanteert in dit verband het zogenoemde ‘SARA-

model', het in de wereld van de veiligheidszorg meest gebruikt model voor probleemgericht werken (zie vooral Clarke & Eck, 2003, 2010). Op basis van een actueel veiligheidsbeeld (*Scanning*) worden de juiste (lokale) prioriteiten gesteld. Met behulp van een verdiepende probleemanalyse (*Analyses*) naar de mogelijke oorzaken en achtergronden (daders, slachtoffers en situaties), kan de juiste aanpak (*Response*) worden gekozen. Een aanpak bestaande uit een combinatie van preventieve, repressieve en bestuurlijke maatregelen die wordt uitgevoerd door samenwerkende veiligheidspartners onder regie van de gemeente. Ook hier wordt de kans op succes vergroot als de burgers zelf in beweging komen. De effectiviteit van de aanpak kan vervolgens worden gemeten (*Assessment*). Niet uitsluitend op basis van politiecijfers, maar ook aan de hand van inzicht in de ontwikkeling van de veiligheidsbeleving. De aanpak moet zorgen voor minder criminaliteit, een toename van het veiligheidsgevoel en van het vertrouwen van burgers in de politie en haar veiligheidspartners.³

Informatie en analyse

Zoals uit het vorenstaande blijkt, spelen informatie en analyse een buitengewoon belangrijke rol. Ter vergroting van het inzicht in de aard, omvang, ontwikkeling en ruimtelijke spreiding van criminaliteit en onveiligheid worden —uiteraard met toestemming van het College van Procureurs-generaal— vanaf het begin van deze eeuw door de politie Den Haag jaarlijks politiecijfers over criminaliteit en verdachten geanalyseerd, en met het NSCR gedeeld. Dit biedt het NSCR de mogelijkheid haar fundamentele, criminologische onderzoek te baseren op gedetailleerde politie-informatie, terwijl de politie Den Haag als enige politiekorps in Nederland de beschikking kreeg over gedetailleerde informatie over criminaliteit die maximaal voldoet aan de wetenschappelijke voorwaarden op het gebied van betrouwbaarheid en validiteit en daarmee breed in de samenleving konden worden benut.

Zo wordt ons lokale veiligheidsbeleid reeds geruime tijd gebaseerd op jaarlijkse, regionale criminaliteitsbeelden en lokale Gebiedsscans, maandelijkse Tabellenboeken van aangiften en overlastmeldingen, wekelijkse Early warnings, verdiepende hotspotanalyses, daderanalyses waarbij verschillende daderprofielen worden onderscheiden (waaronder de bekende 'veelplegers'), periodieke monitoring van recidive, vroegsignalering van risicogroepen en diverse andere veiligheidsinformatieproducten. Deze producten worden ook gebruikt bij de vaststelling van de effectiviteit van het gevoerde beleid. Destijds is in de samenwerking met het NSCR de basis voor deze producten gelegd, waarna ze concreet vertaald zijn in diverse informatiesystemen.

³Lub (2013) spreekt in dit verband over 'verticale cohesie'.

Effectief politiewerk

En hoe werkt dat dan door in de dagelijkse politiepraktijk? Op welke manier gebruikt de politie Den Haag de criminologische en politiekundige inzichten en kennis? Zonder volledig te willen zijn volgt hieronder een ook weer niet helemaal willekeurige opsomming:

1. De volgende traditionele vormen van politiewerk dragen niet of nauwelijks bij aan vermindering van criminaliteit, onveiligheid en overlast:
 - ongerichte surveillances in de binnensteden, wijken en buurten (zie Kelling et al., 1974; Wagers et al., 2008; Ratcliffe, 2008)
 - nadruk op snelle respons op meldingen van burgers die vaak (te) laat bellen
 - oppervlakkige contacten met bewoners
 - vrijblijvende bewonersbijeenkomsten, nieuwsbrieven, folders en brochures
 - ongerichte samenwerking met veiligheidspartners
 - arrestaties en ongericht recherche-onderzoek na een misdrijf
 - louter strafrechtelijke aanpak van delinquent gedrag (zie Weisburd & Eck, 2004; Weisburd & Braga, 2006; Ratcliffe, 2008)

In het politiewerk is in de afgelopen jaren dan ook zichtbaar veel meer focus gekomen op de belangrijkste problemen en probleemgebieden, en is ook preventie onmiskenbaar een veel belangrijkere rol gaan spelen als integraal onderdeel van de dagelijkse werkzaamheden van de politie.

2. Bij het achterhalen van deze belangrijkste probleemconcentraties speelt de wetmatigheid dat 20 procent van de oorzaken zorgt voor 80 procent van de gevolgen —de zogenoemde ‘Wet van Pareto’— een voorname rol (zie onder andere Koch, 1997; Ratcliffe, 2008; Clarke & Eck, 2003; Elffers, 2003). De politie Den Haag richt zich meer en meer op de *hotcrimes* (woninginbraken, straatroven, overvallen en geweld), *hospots*, *hotshots* (risicjongeren en (‘nieuwe’) veelplegers) en *hotgroups* (criminele jeugdgroepen en -netwerken).
3. Wetenschappelijk onderzoek heeft ons geleerd dat een criminaliteitsprobleem kan worden verklaard aan de hand van het samengaan van drie factoren in tijd en plaats: de aanwezigheid van een gemotiveerde dader, van een aantrekkelijk doelwit en de afwezigheid van effectief toezicht. Bij elke probleemanalyse van een *hotproblem* wordt dan ook niet uitsluitend aandacht besteed aan de daders, maar juist ook aan de slachtoffers, de gelegenheid en andere omgevingsfactoren. Daarbij

wordt ook steeds onderzocht welke beïnvloeders van buiten de politie —het liefst onder burgers— een positieve bijdrage kunnen leveren aan de aanpak van het probleem (zie onder andere Felson, 2008; Weisburd et al., 2009). De zogenoemde ‘Veiligheidsdriehoek van Eck’ is inmiddels binnen en buiten de politie Den Haag in talloze rapportages beschreven en aan de hand van Powerpointpresentaties besproken.

4. De omvang van de aangiftecriminaliteit kan worden opgevat als de resultante van een aan de persoon van de dader toebehorende wil om een bepaalde regel te overtreden, de gelegenheid om die wil om te zetten in een daad, die niet met absolute zekerheid wordt ontdekt en onvoldoende afschrikt in de vorm van dreiging dat de regelovertreding leidt tot ontdekking, vervolging en bestraffing. Kort samengevat: iemand moet het *willen*, hij moet het *kunnen* en hij moet het *durven* (Elffers & Bruinsma, 2005). Bij de persoonsgebonden aanpak van de *hotshots* wordt hiermee rekening gehouden.
5. De locatie van een delict hangt sterk samen met de dagelijkse activiteiten (*routine activity theory*) van zowel daders als slachtoffers. Met behulp van deze wetenschappelijke theorie kunnen concentraties van criminaliteit op specifieke plaatsen (*hotspots*) gemakkelijk en voor iedereen begrijpelijk worden voorspeld (Felson, 2008; Weisburd et al., 2009). In de dagelijkse *briefings* worden deze hotspots besproken. Op straat worden de surveillances en controleacties dan gericht uitgevoerd. Probleemgerichte samenwerkingsprojecten met veiligheidspartners en burgerinitiatieven worden —met een regierol voor de gemeenten— bij voorkeur op en rond de hotspots uitgevoerd.
6. De pakkans van criminelen kan nog verder worden verhoogd door bij de opsporing gebruik te maken van de inzichten van de *crime pattern theory*. Deze theorie is een combinatie van de eerder besproken *routine activity theory* en de *opportunity theory*. Volgens de crime pattern theory plegen daders hun misdrijven op plaatsen waarmee zij vertrouwd zijn geraakt door hun dagelijkse activiteiten. Daardoor is criminaliteit niet alleen geconcentreerd onder *hot offenders* en *hot victims*, maar is criminaliteit ook geconcentreerd in tijd of plaats: *hot times*, *hotspots* en *hot areas* (Brantingham & Brantingham, 2008; van Schaaik & van der Kemp, 2009; Bernasco, 2010). Bij gerichte controle acties (GCA’s) op hotspots wordt daarom nauw samengewerkt tussen wijkpolitie en recherche, waarmee de focus op de echte hotshots en leden van hotgroups wordt gericht en nadrukkelijk niet op de goedwillende wijkbewoners.
7. *Hotspot* surveillance is een effectieve veiligheidsstrategie (zie onder andere Braga & Bond, 2008; Weisburd et al., 2009; Telep & Weisburd,

2011; Zimring, 2012). Binnen hotspots is echter ook nog vaak sprake van specifieke concentraties van criminaliteit: *hot targets* (bijvoorbeeld bij woninginbraken: hoekwoningen en de 1^e etages van flats) (Ratcliffe, 2004). Juist deze specifieke locaties lenen zich uitstekend voor extra, preventieve maatregelen. Ook woningbouwcorporaties blijken vaak hieraan graag bij te willen dragen, terwijl een Politie Keurmerk Veilig Wonen voor een hele bestaande wijk veelal onbespreekbaar, want onbetaalbaar is (zie ook van Dijk, 2012).

8. De kans om na een woninginbraak nog een keer slachtoffer te worden is relatief groot. Onderzoek onder woninginbrekers laat zien dat meer dan de helft van de geïnterviewden doelbewust in dezelfde omgeving terugkomt voor nieuwe inbraken, al dan niet in dezelfde woning. Als reden om terug te komen wordt in veel gevallen opgegeven dat er goede buit te halen valt en dat is gebleken dat in die buurt vrij ongestoord kan worden gewerkt. Bovendien heeft ‘herhaald slachtofferschap’ te maken met de nabijheid van daders die besluiten hetzelfde doelwit opnieuw te bestelen. Daarbij gaat het met name om veelplegers, die niet alleen terugkeren naar dezelfde woning maar ook naar andere woningen in dezelfde omgeving. De betrokkenheid van veelplegers bij ‘herhaald slachtofferschap’ maakt dat opsporing van de daders een belangrijk en kansrijk onderdeel is van de aanpak van bijvoorbeeld hot spots (Hakkert & Oppenhuis, 1996; Jespers, 2007; Eggen & Kalidien, 2008; Kalidien & Eggen, 2009; van den Handel et al., 2009; Everson & Pease, 2001).
9. Daarbij blijkt woninginbraak besmettelijk. Ook de burens van de nabijgelegen woningen lopen een verhoogde kans om slachtoffer te worden (Bernasco, 2007, 2010). Om die reden volgt na elke woninginbraak in de hotspot een probleemgericht buurtonderzoek. Dat betekent dat niet uitsluitend wordt gezocht naar mogelijke getuigen. Buurtbewoners worden met behulp van een zogenoemde besmettingsbrief geïnformeerd over het inbraakrisico in hun buurt, preventiemogelijkheden en over het melden van verdachte situaties of personen. Daarbij wordt de mogelijkheid geboden zich aan te melden voor Burgernet, Twitter en andere (sociale) media.
10. De kans op verplaatsing naar andere locaties en wijken is bij gelegenheidspreventie groter als sprake is van bijvoorbeeld veelplegers. Van daar dat vooral op hotspots preventie samen dient te gaan met repressie gericht op precies deze delictplegers (zie ook Bakker & Krommendijk, 2010). Bij hotspotsurveillance worden acute toenames in de omgeving in de gaten gehouden en in de surveillance meegenomen (Bernasco et al., 2004). Daar tegenover staat dat vaak ook juist sprake is

van positieve uitstraling van effectieve maatregelen naar bijvoorbeeld omliggende buurten (Guerette, 2009).

11. Uit veel wetenschappelijk onderzoek blijkt dat streng straffen niet helpt, maar snel en consequent straffen wel. Vooral een hoge (verwachte) pakkans draagt aanzienlijk bij aan het voorkomen en tegen gaan van (herhaald) delinquent gedrag. Niet de strafzwaarte, maar de pak- en straffkans is van groot belang (zie onder meer Elffers, 2008). Veel van de vernieuwende initiatieven van de politie, zoals bijvoorbeeld de inrichting van *Real Time Intelligence Centra* en ook de benutting van Burgernet en Twitter, zijn er dan ook op gericht om de pak- en straffkans verder te vergroten.
12. Soms is het beter om juist niet te straffen of te behandelen. Met name bij niet-criminelen of *first offenders* met een gering recidiverisico is het beter dat ingrijpen achterwege blijft omdat te stevig ingrijpen kan leiden tot meer in plaats van minder recidive. Een verwijzing naar HALT ligt in dit verband in veel gevallen minder voor de hand dan thans het geval is (van der Laan, 2013). Beter te licht dan te zwaar straffen, is het adagium. Bij te zwaar straffen bestaat het gevaar van *labeling*. De gestrafte gaat zelf geloven dat hij/zij delinquent is, komt in een omgeving (bijvoorbeeld in de gevangenis) met verkeerde vrienden en ideeën in aanraking en gaat zich ernaar gedragen. De kans bestaat dat het straffen werkt als een *self-fulfilling prophecy* (Wilson, 2011).
13. Er gaat een generaal afschrikkende werking uit van een verhoogde pakkans. Met name waar het gaat om de zogenoemde ‘zich voegers’ —dat zijn personen die zich uitsluitend aan de regels houden uit angst voor sancties— is er een wereld te winnen. Niet aan de kant van de strafverzwaring maar aan de kant van een betere opsporing (Elffers, 2008). Potentiële delictplegers moeten dan wel weten dat de pakkans relatief hoog is. Goede communicatie kan daarbij helpen.
14. Uit ander onderzoek is gebleken dat van zaken waarbij niet meteen sprake is van een bekende dader, er relatief weinig worden opgelost (de Poot et al., 2004). Ook al worden de meest geavanceerde methoden en technieken van opsporingsonderzoek (inclusief DNA-sporenonderzoek) ingezet, ook al worden de adviezen van de beste deskundigen benut, ook al wordt er nauw samengewerkt met alle betrokken organisaties en instanties en heeft de gemeente de regie genomen dan nog wordt het zonder de actieve betrokkenheid van de burgers en ondernemers toch niet veiliger.
15. Dat blijkt ook uit het volgende. Bij zo’n 80 procent van de opgehelderde zaken is sprake van een heterdaadaanhouding, bij nog een

keer zo'n 80 procent daarvan was het een burger die het bij de politie heeft gemeld (van Baardewijk, 2003). Als de burger zijn of haar mond dichthoudt worden nog weinig zaken opgelost. Daarom is het ook zo belangrijk dat de politie het vertrouwen van de grote meerderheid van goedwillende burgers wint om samen de kleine minderheid van kwaadwillende burgers weer op het goede spoor te krijgen.

16. De verwachting bestaat dat het vertrouwen van de burger in de overheid in het algemeen en in de politie in het bijzonder in de komende jaren een steeds belangrijkere rol gaat spelen. Zonder betrokkenheid van burgers en de bereidheid tot ingrijpen in de publieke ruimte ofwel zonder 'collectieve zelfredzaamheid' (*collective efficacy*) wordt het niet echt veiliger. Burgers die geen vertrouwen hebben in de overheid (en de politie) zullen minder snel geneigd zijn zelf een bijdrage te leveren aan de veiligheid in algemene zin. Daarom is het van groot belang dat positieve resultaten zichtbaar worden gemaakt (Verwer & Walberg, 2012; Lub, 2013). Hierbij mag de rol van burgers en ondernemers als effectieve toezichthouders (vergelijk de veiligheidsdriehoek van Eck) niet worden vergeten (Weisburd et al., 2009).
17. Om het vertrouwen van burgers in de politie te winnen blijkt goede informatie-verstrekking aan elkaar via internet met behulp van *crime maps* positieve effecten te hebben. De informatie over lokale criminaliteit en criminaliteitspreventie zorgt niet voor verhoogde onveiligheidsgevoelens. Integendeel, in de meest criminele wijken en onder slachtoffers zorgt informatieverstrekking juist voor meer vertrouwen (*reassurance*) bij de betreffende burgers (zie Olaria, 2010; Quinton, 2011). Toch is de politie Den Haag nog steeds de enige politie-eenheid in Nederland, die maandelijks op internet (www.hoeveiligismijnwijk.nl) informatie voor de burger beschikbaar stelt over de ontwikkeling van de veelvoorkomende vormen van criminaliteit en overlast in de eigen woonbuurt. Mede dankzij de goede informatiepositie die wij in samenwerking met het NSCR hebben gerealiseerd is dit mogelijk. En daarmee is wat mij betreft de cirkel rond.

Slot

De mate van doorwerking van de resultaten van criminologisch en politie-wetenschappelijk onderzoek bij de politie Den Haag lijkt inmiddels een indrukwekkende vorm te hebben aangenomen. Als het gaat om het huidige veiligheidsbeleid en de daadwerkelijke aanpak van de belangrijkste criminaliteitsproblemen heeft Henk Elffers daarbij onmiskenbaar een belangrijke rol gespeeld. Niet alleen door zijn niet aflatende bereidheid om desgevraagd te adviseren en mee te denken. Ook was hij altijd bereid mee te doen. Zo

nam hij met mij deel aan de begeleidingscommissie van de landelijke criminaliteitskaart, was hij op mijn verzoek betrokken bij de projectgroep die de nieuwe Veiligheidsmonitor ontwikkelde en hebben wij samen diverse malen Tsjechië bezocht om te adviseren bij de introductie van een landelijke slachtofferenquête, een van de voorwaarden om tot de EU toe te mogen treden. En tot slot —ten bewijze dat Henk ondanks zijn spaarzame tijd altijd bereid was om op zijn vakgebied de helpende hand te bieden— adviseerde hij mijn dochter Hannah over het gebruik van een statistische toets bij een bijna mislukt enquêteonderzoek onder medescholieren. Zijn bijdrage, die overigens keurig in de eindrapportage is vermeld, heeft met zekerheid bijgedragen aan het hoge eindcijfer, namelijk een 9. Henk, we gaan je missen.

Literatuur

- Bakker, I. & Krommendijk, M. (2010). *De politie aan zet: De aanpak van veelplegers in Deventer*. Apeldoorn / Enschede, Politie & Wetenschap / IPIT Enschede.
- Berghuis, A. C. & de Waard, J. (2012). De valkuilen van de probleemgerichte politiezorg. *Justitiële verkenningen*, 38(5):50–62.
- Bernasco, W. (2007). Is woninginbraak besmettelijk? *Tijdschrift voor Criminologie*, 49:137–152.
- Bernasco, W. (2010). A sentimental journey to crime: Effects of residential history on crime location choice. *Criminology*, 48:389–416.
- Bernasco, W., Luykx, F., & Elffers, H. (2004). Ruimtelijke spreiding en verplaatsing van criminaliteit. In: Muller, E., redactie, *Veiligheid*, pp 319–344. Alphen aan den Rijn, Kluwer.
- Braga, A. A. & Bond, B. J. (2008). Policing crime and disorder hot spots a randomized controlled trial. *Criminology*, 46:577–607.
- Brantingham, P. & Brantingham, P. (2008). Crime pattern theory. In: Wortley, R. & Mazarolle, L., redactie, *Environmental criminology and crime analysis*. Devon, UK, Willan Publishing.
- Clarke, R. V. & Eck, J. E. (2003). *Crime analyses for problem solvers. In 60 small steps*. COPS, US. (www.popcenter.org).
- Clarke, R. V. & Eck, J. E. (2010). *Probleemgericht werken en de rol van criminaliteitsanalyse in 60 kleine stappen, vertaald en bewerkt door een Nederlandse redactie o.l.v. Marnix Eysink Smeets en Peter van Os*. Rotterdam / Apeldoorn / Amsterdam, Hogeschool InHolland / Politieacademie / Vrije Universiteit.
- de Poot, C., Bokhorst, R., van Koppen, P., & Muller, E. (2004). *Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing*.
- de Waard, J. (2009). Recente bewijzen van wat werkt. *Secondant*, 3/4.
- Eenheid Den Haag (2012). *Samen werken aan veiligheid en vertrouwen, Regionaal Beleidsplan 2013–2014*. Den Haag.

- Eggen, A. T. J. & Kalidien, S. N. (2008). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2007: Ontwikkelingen en samenhangen*. Den Haag, CBS/WODC.
- Elffers, H. (2002). *Haagse jaarwisseling: Diefstal in plaats van rellen? NSCR-rapport voor de Regiopolitie Haaglanden*.
- Elffers, H. (2003). Veelplegers of vaakplegers? *Tijdschrift voor criminologie*, 45.
- Elffers, H. (2008). *Een straffe aanpak*. Den Haag, Boom Juridische uitgevers.
- Elffers, H. & Bruinsma, G. (2005). De misdaadcijfers lopen terug! Politie, proficiat! Of, eh, ...? *Tijdschrift voor Criminologie*, 47.
- Elffers, H. & Visscher, M. (2002). *Bijeffecten van grootschalig politieoptreden. Zien boeven hun kans schoon als de politie de handen elders vol heeft? NSCR-rapport voor de Regiopolitie Haaglanden*.
- Everson, S. & Pease, K. (2001). Crime against the same person and place: Detection opportunity and offender targeting. *Crime Prevention Studies*, 12:199–220.
- Felson, M. (2008). Routine activity approach. In: Wortley, R. & Mazarolle, L., redactie, *Environmental criminology and crime analysis*. Devon, UK, Willan Publishing.
- Goldstein, H. & Susmilch, C. E. (1981). The problem-oriented approach to improving police service. *Development of Problem-Oriented Policing Series*, I.
- Guerette, R. T. (2009). Analyzing crime displacement and diffusion. *Problem-Oriented Guides for Police, Problem-Solving Tools Series*, 10.
- Hakkert, A. & Oppenhuis, E. (1996). *Herhaald slachtofferschap. Omvang, verschijningsvormen en mogelijkheden voor een aanpak*. Den Haag, Ministerie van Justitie.
- Hesseling, R., Versteegh, P., & de Waard, J. (2008). Politiezorg die werkt. Buurtgebonden en doelgericht. *Secondant*.
- Jespers, I. (2007). *Herhaald slachtofferschap bij het delict diefstal uit woning. Een analyse in politieregio Haaglanden in de periode 2003–2006, afstudeerscriptie*. Universiteit Leiden, vakgroep Strafrecht en Criminologie.
- Kalidien, S. N. & Eggen, A. T. J. (2009). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2008. Ontwikkelingen en samenhangen*. Den Haag, CBS/WODC.
- Kelling, G. L., Pate, A., Dieckman, D., & Brown, C. (1974). *The Kansas City preventive patrol experiment: Summary version*. Washington, DC, Police Foundation.
- Koch, R. (1997). *Het tachtig/twintig principe. Het geheim van meer bereiken met minder moeite*. Schoonhoven, Academic service.
- Lub, V. (2013). *Schoon, heel en werkzaam? Een wetenschappelijke beoordeling van sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid*. Den Haag, Boom Lemma uitgevers.
- Newburn, T. (2008). *Handbook of policing, second edition*. Devon, UK, Willan Publishing.

- Olaria, K. (2010). *Burgerparticipatie*. www.hoeveiligismijnwijk.nl. Scriptie. Den Haag, School of Communication & Media, Hogeschool InHolland.
- Quinton, P. (2011). *The Impact of Information about crime and policing on public perceptions*. NPJA.
- Ratcliffe, J. (2008). *Intelligence-led policing*. Willan Publishing.
- Ratcliffe, J. H. (2004). The hotspot matrix: A framework for the spatio-temporal targeting of crime reduction. *Police Practice and Research*, 5.
- Ratcliffe, J. H. (2009). *Strategic thinking in criminal intelligence, second edition*. Annandale, Australia, the Federation Press.
- Sherman, L. W., Gottfredson, D., MacKenzie, D., Eck, J., Reuter, P., & Bushway, S. (1998). *Preventing crime: What works, what doesn't, what's promising. A report to the United States congress, prepared for the National Institute of Justice*.
- Silverman, E. B. (1999). *NYPD battles crime. Innovative strategies in policing*. Boston, Northeastern University Press.
- Telep, C. W. & Weisburd, D. (2011). *What is known about the effectiveness of police practices*. Washington, George Mason University.
- Tilly, N. (2008). Modern approaches to policing: community, problem-oriented and intelligence-led. In: Newburn, T., redactie, *Handbook of policing, second edition*. Devon, UK, Willan Publishing.
- van Baardewijk, J. (2003). *Heterdaadkracht de snelweg in opsporing én vervolging. Actievoorstel*. projectbureau burgernet, politie Utrecht.
- van den Handel, C., Nauta, O., van Soomeren, P., & van Amersfoort, P. (2009). *Hoe doen ze het toch? Modus operandi woninginbraak*. Amsterdam, DSP-groep BV.
- van der Laan, P. (2013). Sleutelen aan de criminogene factoren. In: Uitermark, J., Gielen, A., & Ham, M., redactie, *Wat werkt nu werkelijk?* Amsterdam, Van Genneep.
- van Dijk, J. J. M. (2012). Deuren op slot. Naar een verklaring voor de internationale daling van criminaliteit. *Justitiële verkenningen*, 38.
- van Essen, H. (2012). *Op weg naar een duurzame veiligheid. Bijdrage tijdens het jubileumcongres van het NSCR: Succesvolle remedies? op 1 november 2012*. Amsterdam.
- van Musscher, P. & Versteegh, P. (2013). Veiligheidssturing en prestatiesturing: Een uitstekende match. In: Devroe, E., Ponsaers, P., Easton, M., Cachet, L., & Meershoek, G., redactie, *Cahier politiestudies: Schaalveranderingen*.
- van Noije, L. & Wittebrood, K. (2008). *Sociale veiligheid ontsleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- van Noije, L. & Wittebrood, K. (2009). *Overlast en verloedering ontsleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van het actieplan overlast en verloedering*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

- van Schaaik, J. G. & van der Kemp, J. J. (2009). Real crimes on virtual maps: The application of geography and GIS in criminology. In: Scholten et al., H. J., redactie, *Geospatial technology and the role of location in science*. Springer.
- van Stokkom, B. (2008). *Symbolen van orde en wanorde*. Apeldoorn, Politie & Wetenschap.
- Versteegh, P., van der Plas, T., & Nieuwstraten, H. (2010). *The best of three worlds. Effectiever politiewerk door een probleemgerichte aanpak van hot crimes, hot spots, hot shots en hot groups*. Den Haag, politie Haaglanden.
- Verwer, R. & Walberg, A. (2012). *Een kwestie van vertrouwen. Werking en versterking van collectieve weerbaarheid in achterstandsbuurtten*. Pallas publications.
- Wagers, M., Sous, W., & Kelling, G. (2008). Broken windows. In: Wortley, R. & Mazarolle, L., redactie, *Environmental criminology and crime analysis*. Devon, UK, Willan Publishing.
- Weisburd, D. & Braga, A. (2006). *Police innovation: contrasting perspectives*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Weisburd, D. & Eck, J. (2004). What can police do to reduce crime, disorder, and fear? *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 593:42–65.
- Weisburd, D., Morris, N. A., & Groff, E. R. (2009). *Hot spots of juvenile crime: A longitudinal study of arrest incidents at street segments in Seattle, Washington*. New York, Springer.
- Wilson, T. D. (2011). *Redirect: The surprising new science of psychological change*. New York, Little, Brown and Company.
- Wortley, R. & Mazerolle, L. (2008). *Environmental criminology and crime analysis*. Devon, UK, Willan Publishing.
- Zimring, F. E. (2006). *The great American crime decline*. New York, Oxford University Press.
- Zimring, F. E. (2012). *The city that became safe: New York's lessons for urban crime and its control. Studies in crime and public policy*. New York, Oxford University Press.

32 Waar zal Henk nooit een auto parkeren? Een studie naar de ruimtelijke spreiding van auto-inbraken

Stijn Ruiter, Wim Bernasco & Marre Lammers

Achtergrond

We kennen Henk als een kunstminnend persoon. Hoewel het Museumplein inmiddels weer maximale aantrekkingskracht op Henk uitoefent, achten we het geenszins ondenkbaar dat hij na zijn pensionering ook vaker Haarlem zal bezoeken om zich bij ‘het Frans Hals’ of ‘het Teylers’ te laven aan Hollandse of allochtone meesters. Waarschijnlijk had Henk dit al voorzien toen hij —na eerst bot te hebben gevangen bij de tweede auteur— de eerste auteur begin 2012 de begeleiding van een ‘bachelorgroepje’ in de maag splitste. Een van Henks studenten studeerde in deeltijd naast zijn baan bij politie Kennemerland en hij had Henk te kennen gegeven zich voor zijn bachelorscriptie te willen verdiepen in auto-inbraak, een onderwerp waarop Henk zich blijkbaar minder deskundig achtte. Henk liet de begeleiding van het bachelorscriptieonderzoek daarom liever aan een ander over. Als nou eens goed uitgezocht zou worden hoe de ruimtelijke spreiding van auto-inbraken kon worden verklaard, dan zou Henk daar zijn voordeel mee kunnen doen bij een volgend bezoek aan zijn geliefde hoofdstad. Het onderzoek dat we hier presenteren kan dan ook gelezen worden in voorbereiding op een bezoek aan Haarlem. Aangezien Henk de resultaten van empirisch criminologisch onderzoek altijd zeer serieus neemt, zullen zij die onze bijdrage goed lezen precies weten waar Henk nooit een auto zal parkeren.¹

¹Het onderzoek dat we hier presenteren is gebaseerd op veldwerk van Ruben Boomsma, Bert van Leth, Robbert Poelwijk, Ton Schnitger en Benny de Vries. Zij verrichtten de systematische sociale observatiestudie in Haarlem onder begeleiding van de eerste auteur in het kader van hun bachelorscriptie voor de opleiding Criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Hoe helpt de geografische criminologie Henk verder?

Ook zonder deze bijdrage te lezen ‘weet’ Henk met zijn jarenlange ervaring in de geografische criminologie natuurlijk al een antwoord op de prangende vraag waar hij nou wel en waar hij beter niet de auto kan parkeren. Tenminste, hij weet welke aanpak hij moet volgen om die vraag te kunnen beantwoorden. Hij zal onmiddellijk inzien dat de vraag naar de beste parkeerplaats veel overeenkomsten vertoont met het uit de geografische criminologie bekende probleem van criminele locatiekeuze. Volgens Bernasco et al. (2013) en ook volgens Henk zelf (Elffers, 2005) optimaliseren criminelen bij die keuze een nutsfunctie waarin, naast andere criteria, een relatief hoge pakkans een belangrijk criterium vormt dat potentiële doelwitlocaties minder aantrekkelijk maakt voor daders. Gepakt worden is immers in veel opzichten een kostbare aangelegenheid. Naar analogie met dit probleem van criminele locatiekeuze zal Henk zich realiseren dat hij bij de keuze van een parkeerplaats niet alleen de afstand tot het museum en de kosten van de parkeermeter in zijn afwegingen dient te betrekken, maar ook rekening moet houden met de mogelijkheid van een auto-inbraak. Hij zal zich tevens realiseren dat hij zich daarom ook moet verdiepen in de afwegingen van potentiële autoinbrekers die op zoek zijn naar een doelwit.

Henk zal zich ook realiseren dat het vinden van de juiste parkeerplek een grote mate van nauwkeurigheid vereist. De geografische criminologie heeft een ontwikkeling doorgemaakt waarin steeds kleinere geografische eenheden worden bestudeerd (Weisburd et al., 2009). Het helpt Henk nauwelijks wanneer het antwoord luidt dat hij beter in Haarlem dan in Amsterdam kan parkeren. De geografische criminologie leert ons dat we een antwoord beter op het niveau van straatsegmenten kunnen zoeken: het ene straatsegment kan wel eens zeer veel auto-inbraken laten zien, terwijl een nabijgelegen straatsegment juist een veilige parkeerhaven biedt. Maar hoe stellen we nu vast wat de veilige van de riskante straatsegmenten onderscheidt?

Naast het feit dat het antwoord op deze vraag gezocht zal moeten worden op een klein geografisch niveau, heeft Henk als rechtgeaard wetenschapper reeds lang geleden geleerd dat dit soort praktische problemen allereerst vragen om theoretische antwoorden, geformuleerd als toetsbare hypothesen. In deze bijdrage doen we niet anders, en gaan we na in hoeverre twee theorieën een verklaring bieden voor de ruimtelijke spreiding van auto-inbraken.

De eerste theorie is de *routine activity theory* (Cohen & Felson, 1979). We richten onze aandacht op twee van de drie centrale elementen uit deze theorie. Volgens Cohen & Felson (1979) vindt criminaliteit daar plaats waar gemotiveerde daders in ruimte en tijd samenkomen met aantrekkelijke doelwitten in de afwezigheid van *capable guardians*. In dit onderzoek is het helaas niet mogelijk de rol van gemotiveerde daders en hun ruimtelijk activiteiten-

patronen te onderzoeken. Dat maakt een onderzoek naar de verklaring van de ruimtelijke spreiding van auto-inbraken gelukkig niet onmogelijk, aangezien volgens de *routine activity theory* de drie centrale elementen stuk voor stuk noodzakelijke voorwaarden zijn voor het optreden van criminaliteit. Volgens de theorie zullen dus in de afwezigheid van aantrekkelijke doelwitten noch in de aanwezigheid van capabele toezichthouders auto-inbraken plaatsvinden. Als we er bovendien van uitgaan dat de meeste auto-inbrekers ook actief op zoek gaan naar locaties waar zich aantrekkelijke doelwitten bevinden en waar gebrekkig toezicht is, dan kunnen we ons onderzoek zonder veel verlies van relevante informatie beperken tot een studie naar de invloed van aantrekkelijke doelwitten en van *guardianship* op de ruimtelijke spreiding van auto-inbraken. Uit de *routine activity theory* leiden we voor auto-inbraak de volgende twee hypothesen af:

1. Hoe meer auto's er geparkeerd worden, des te groter is de kans dat in een straatsegment auto-inbraak gepleegd wordt.
2. Hoe meer toezicht er is, des te geringer is de kans dat in een straatsegment auto-inbraak gepleegd wordt.

Naast de *routine activity theory* geeft ook de *broken windows theory* (Zimbardo, 1969; Wilson & Kelling, 1982) een antwoord op de vraag naar de ruimtelijke spreiding van auto-inbraken. Volgens de theorie gaat van een wanordelijke situatie met tekenen van verloedering het signaal uit dat niemand zich echt verantwoordelijk voelt. Dit zou leiden tot zowel een grotere angst voor criminaliteit als een verdere afbrokkeling van de sociale controle. Omdat criminelen trachten te voorkomen dat ze gepakt worden, zouden ze ervoor kiezen op plekken toe te slaan waar de sociale controle minimaal is. De kans op criminaliteit zal verhoogd zijn op wanordelijke plekken, die te herkennen zijn aan tekenen van verloedering. In het volgende citaat leggen Wilson & Kelling (1982) zelfs expliciet de link tussen verloedering en auto-inbraak.

“Such an area is vulnerable to criminal invasion. Though it is not inevitable, it is more likely that here, rather than in places where people are confident they can regulate public behavior by informal controls, drugs will change hands, prostitutes will solicit, and cars will be stripped.” (Wilson & Kelling, 1982)

We leiden dan ook uit de *broken windows theory* de derde hypothese af:

resume Hoe meer verloedering er is, des te groter is de kans dat in een straatsegment auto-inbraak gepleegd wordt.

Data en analysemethoden

In dit onderzoek bestuderen we de ruimtelijke spreiding van auto-inbraken in het gebied Haarlem-Centrum-Zuidwest. Dit in Figuur 32.1 paars gearceerde gebied betreft het surveillancegebied van het basisteam van politiebureau Haarlem-Centrum.

Of er in de straatsegmenten in Haarlem-Centrum-Zuidwest auto-inbraken zijn gepleegd stellen we vast aan de hand van de aangiftenregistratie van de Politie Kennemerland betreffende ‘diefstal af/uit auto’ in de periode mei 2009 – maart 2012. Omdat we dezelfde verklaringen van toepassing achten maken we geen verder onderscheid, en rekenen we ook tot de auto-inbraken gevallen waarin uitsluitend iets van de buitenkant van de auto is onvreemd.

Selectie straatsegmenten Haarlem-Centrum-Zuidwest

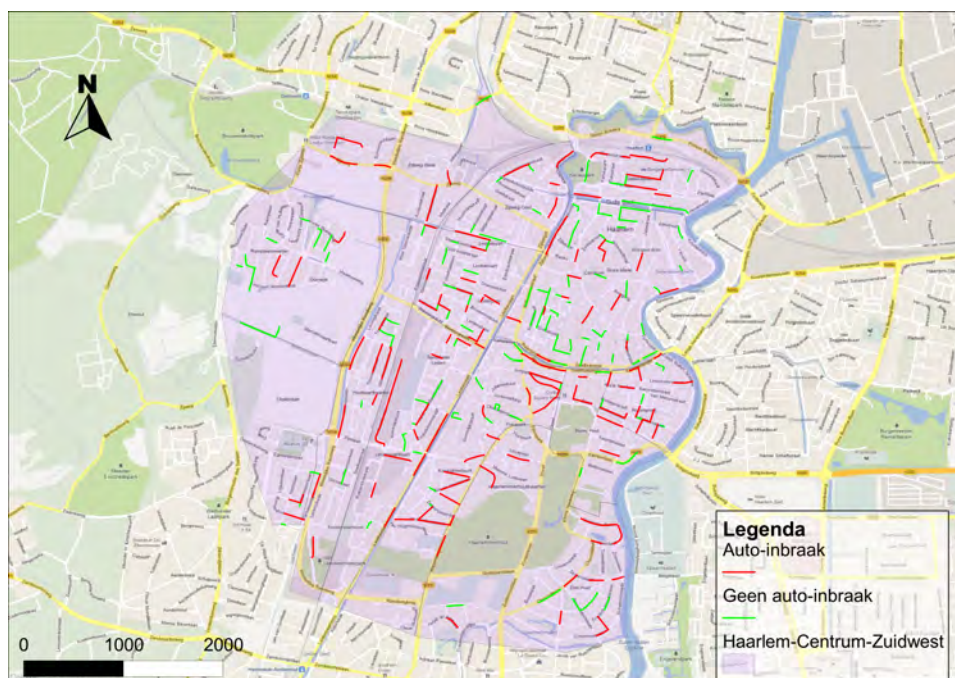
In de aangiftenregistratie van Politie Kennemerland waren tijdens de onderzoekte periode in totaal 10,310 auto-inbraken geregistreerd. Hoewel het voor verbalisanten mogelijk is bij elk incident te registreren in de buurt van welk adres een auto-inbraak heeft plaatsgevonden, bleken bij veel incidenten dergelijke adresgegevens te ontbreken. Na verwijdering van de auto-inbraken waarbij geen straatnaam was genoteerd resteerden nog 5,106 auto-inbraken. Het bleek mogelijk met behulp van Google 5,103 daarvan te geocoderen. Dit betroffen auto-inbraken geregistreerd in de hele regio Kennemerland, maar ook auto-inbraken die bij de Politie Kennemerland waren gemeld maar die buiten de regio hadden plaatsgevonden. Uiteindelijk bleken 922 auto-inbraken te hebben plaatsgevonden binnen het gebied Haarlem-Centrum-Zuidwest. Bij 541 van die auto-inbraken was ook het huisnummer bij de staatnaam vermeld. Omdat het voor de bepaling van het juiste straatsegment van belang is gebruik te maken van exacte locaties, zijn uitsluitend deze auto-inbraken in de analyse opgenomen. De 541 incidenten bleken te kunnen worden gekoppeld aan een straatsegmentenbestand waarna bleek dat ze in 262 straatsegmenten hadden plaatsgevonden, waarvan —volgens het straatsegmentenbestand— 231 straatsegmenten tenminste 1 geldig huisnummer hadden. Van die 231 straatsegmenten is een a-selecte steekproef van 120 straatsegmenten getrokken.

In hetzelfde gebied bleken in totaal 1,679 straatsegmenten te zijn waar geen auto-inbraak had plaatsgevonden, waarvan 1,075 met minimaal 1 geldig huisnummer. Uit die 1,075 is ook een a-selecte steekproef van 120 straatsegmenten getrokken. Deze straatsegmenten —waar dus geen auto-inbraken hadden plaatsgevonden (in Figuur 32.1 weergegeven in groen)— worden in de analyse gecontrasteerd met de straatsegmenten waar wel auto-inbraken hadden plaatsgevonden (in Figuur 32.1 weergegeven in rood).

De beschreven procedure resulteert in een gestatificeerde steekproef waarin straatsegmenten waarin wel auto-inbraken hadden plaatsgevonden overver-

tegenwoordigd zijn en de andere straatsegmenten ondervertegenwoordigd. Deze laatstgenoemde straatsegmenten zijn immers met een veel grotere kans (namelijk 120/231) in de te analyseren steekproef opgenomen dan straatsegmenten waarin geen auto-inbraken hadden plaatsgevonden (namelijk 120/1,075). Om toch uitspraken te kunnen doen over alle straatsegmenten uit het gebied Haarlem-Centrum-Zuidwest, gebruiken we een weegfactor die zowel de beschrijvende statistieken als de modelschattingen corrigeert voor de steekproefstratificatie (de segmenten waarin een auto-inbraak plaatsvond krijgen daarbij een gewicht van .35 en segmenten waarin geen auto-inbraak plaatsvond een gewicht van 1.65).

Figuur 32.1 Geselecteerde straatsegmenten Haarlem-Centrum-Zuidwest

Dataverzameling

Geobserveerde kenmerken van straatsegmenten

Om de hypothesen te toetsen zijn empirische gegevens verzameld over de aanwezigheid van doelwitten, toezicht en verloedering in de geselecteerde straatsegmenten. De vijf in de eerste voetnoot genoemde studenten hebben in mei 2012 daartoe met behulp van een gestructureerde en gedetailleerde

scorelijst observaties verricht in alle 240 straatsegmenten. Vanwege ontbrekende observaties bij één straatsegment zijn 239 straatsegmenten in de analyse opgenomen. In Tabel 32.1 worden de hieronder beschreven kenmerken van de 239 straatsegmenten samengevat.

Aantal auto's

De eerste hypothese luidt dat naarmate er meer auto's in een straatsegment geparkeerd staan, de kans op een auto-inbraak in het betreffende straatsegment groter is. Het aantal auto's geparkeerd in een straatsegment is daarom geteld. Deze telling in de straatsegmenten heeft echter enkel overdag plaatsgevonden, en het is aannemelijk dat 's avonds en 's nachts een ander aantal auto's in de straatsegmenten geparkeerd staat. In een woonwijk zullen bijvoorbeeld veel mensen overdag met de auto naar hun werk zijn, terwijl ze 's avonds en 's nachts hun auto wel in de wijk geparkeerd hebben staan. Daarom wordt in deze studie het *potentiële* aantal geparkeerde auto's in een straatsegment gebruikt als maat voor het werkelijke aantal geparkeerde auto's. Het aantal potentiële auto's wordt berekend door het aantal geobserveerde auto's op te tellen bij het aantal ongebruikte parkeerplaatsen. Deze maat geeft daarmee dus het totaal aantal parkeerplaatsen in een straatsegment weer.

Toezicht

De tweede hypothese luidt: hoe meer toezicht er is, des te geringer is de kans dat in een straatsegment auto-inbraak gepleegd wordt. Toezicht is op drie verschillende manieren gemeten.

Allereerst moeten er *guardians* aanwezig zijn die toezicht kunnen uitoefenen. De studenten hebben daarom per straatsegment vijf minuten lang het aantal passanten geteld. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen drie categorieën passanten: voetgangers, fietsers en gemotoriseerde passanten. Dit onderscheid is gemaakt omdat voetgangers zich langer in een straatsegment bevinden dan fietsers, die zich weer langer in een straatsegment bevinden dan gemotoriseerde passanten. Als passanten zich langer in een straatsegment bevinden, kunnen ze langer toezicht houden.

Ook bewoners van een straatsegment kunnen *guardians* zijn. Bij de vraag of de bewoners ook *capable guardians* zijn speelt de fysieke omgeving een belangrijke rol. Bewoners van huizen in een straatsegment kunnen *guardianship* uitoefenen, en daarmee auto-inbraak voorkomen, mits ze vrij zicht hebben op de straat en daarmee op de auto's (Reynald, 2009). Dit vrije zicht is geoperationaliseerd door per straatsegment het aantal ramen op de begane grond te tellen waarbij het mogelijk is om naar binnen te kijken. Daarnaast is het aantal door de gemeente aangebrachte verlichtingspunten ('straatverlichting') en het aantal door de eigenaren en bewoners van pan-

den aangebrachte verlichtingspunten (‘gevelverlichting’) geteld. Omdat de straatsegmenten verschillen in lengte (tussen de 12 en 578 meter) zijn deze drie maten gestandaardiseerd: het resultaat is het aantal ramen met vrij zicht en de hoeveelheid straatverlichting en gevelverlichting per 100 meter. Een volgende stap in het uitoefenen van toezicht, is het daadwerkelijk ingrij-

Tabel 32.1 Beschrijvende statistieken ($N = 239$) na weging ter correctie van steekproefstratificatie

	Minimum	Maximum	Gemiddelde	SD
Autokraak	.00	1.00	.18	.38
Parkeerplaatsen	.00	190.00	13.69	14.73
Afval ¹	.00	22.80	4.14	5.11
Graffiti ¹	.00	29.98	1.68	3.79
Vrij zicht ¹	.00	43.79	8.93	8.74
Straatverlichting ¹	.00	22.89	5.16	3.11
Gevelverlichting ¹	.00	36.63	3.18	5.06
Voetgangers ²	.00	71.00	7.29	11.84
Fietsers ²	.00	70.00	6.34	9.00
Gemotoriseerde voorbijgangers ²	.00	156.00	7.42	17.67
Guardianship	.00	1.00	.33	.47

Noot: ¹ per 100 meter; ² per 5 minuten

pen door een *guardian*. Reynald (2009) operationaliseert dit actieve toezicht als een buurtbewoner die de observanten in haar studie aanspreekt. Tijdens het uitvoeren van de observaties hebben de studenten daarom vastgelegd of passanten of bewoners hen in het straatsegment aangesproken hebben. Actief toezicht bestaat in deze studie uit de volgende categorieën van reacties: (1) de passanten of bewoners begroeten de observant of zijn behulpzaam, (2) de passanten of bewoners vragen de observant “wat hij hier doet”, (3) de passanten of bewoners benaderen de observant wantrouwig, of (4) de passanten of bewoners benaderen de observant agressief. In de analyse zijn deze uiteenlopende reacties onder de algemene noemer *guardianship* geschaard, hetgeen wil zeggen dat de variabele guardianship voor een bepaald straatsegment de waarde 1 krijgt toegekend als de observant er tenminste een keer op een van de voornoemde manieren is aangesproken. In andere gevallen scoort de variabele guardianship voor het straatsegment 0.

Verloedering

De derde en laatste hypothese die in dit onderzoek getoetst wordt stelt dat wanneer de hoeveelheid verloedering toeneemt, de kans dat een auto-inbraak

in het straatsegment plaatsvindt ook toeneemt. Volgens de *broken windows theory* (Wilson & Kelling, 1982) neemt criminaliteit toe op plaatsen waar sprake is van verloedering. Twee kenmerken van verloedering zijn afval en graffiti (Sampson & Raudenbush, 1999; Wilson & Kelling, 1982) en onderzoek naar de *broken windows theory* richt zich dan ook vaak onder andere op deze twee kenmerken (zie bijvoorbeeld Keizer et al., 2008; Sampson & Raudenbush, 2004). In dit onderzoek naar auto-inbraak wordt verloedering ook gemeten aan de hand van afval en graffiti. Onder afval wordt rondzwervend afval verstaan dat groter is dan een handpalm. Vuilniszakken op straat die op korte termijn door de gemeente worden opgehaald vallen hier niet onder. De stukken afval in een straatsegment zijn geteld, net als het aantal graffiti-tags op muren en straatmeubilair. Beide zijn wederom gestandaardiseerd naar aantallen per 100 meter.

Resultaten

Tabel 32.2 vat de uitkomsten samen van een logistische regressieanalyse. De gemodelleerde (afhankelijke) variabele is dichotoom en geeft aan of er in het betreffende straatsegment in de periode mei 2009 – maart 2012 een of meer auto-inbraken hebben plaatsgevonden. De onafhankelijke variabelen zijn operationalisaties van de theoretische concepten: doelwitten, verloedering en toezicht.

De interpretatie van de uitkomsten van logistische regressie-analyse vereist enige kennis van het begrippen *odds* (ofwel: kansverhouding) en *odds ratio*. De odds van een bepaalde gebeurtenis is de verhouding tussen de kans p dat die gebeurtenis optreedt en de kans $1 - p$ dat dit niet het geval is. Als de kans op een auto-inbraak in een straatsegment bijvoorbeeld .50 bedraagt, dan is de odds $p/(1 - p) = .5/.5 = 1$. Volgens Tabel 32.1 bedroeg in Haarlem-Centrum-Zuidwest de kans op auto-inbraak in een straatsegment gemiddeld .18, en was de gemiddelde odds dus $.18/.82 = .22$.

De odds ratio is het quotiënt van twee odds. In een logistisch regressiemodel wordt de odds ratio gebruikt om de sterkte van een effect aan te geven: het is de verandering in de odds van de afhankelijke variabele (hier: autoinbraak) die veroorzaakt wordt door een toename van de waarde van een onafhankelijke variabele met één eenheid. Odds ratio's tussen 0 en 1 duiden negatieve effecten aan (een toename in de onafhankelijke variabele verlaagt de odds en de kans), odds ratio's boven de 1 impliceren positieve effecten. De vierde kolom in Tabel 32.2 bevat odds ratios. De odds ratio die hoort bij de variabele 'parkeerplaatsen' geeft aan dat indien een straatsegment één parkeerplaats meer heeft, de odds van een auto-inbraak (dus de kans op auto-inbraak gedeeld door de kans op geen auto-inbraak) toeneemt met een factor 1.066. Een toename van 10 parkeerplaatsen impliceert dan een verhoging van de odds met een factor $1.066^{10} = 1.895$.

Tabel 32.2 Resultaten logistische regressieanalyse ($N = 239$)

	B	SE(B)	OR
<i>Doelwitten</i>			
Parkeerplaatsen	.064***	(.012)	1.066
<i>Verloedering</i>			
Afval ¹	-.003	(.031)	.997
Graffiti ¹	.104**	(.034)	1.110
<i>Toezicht</i>			
Vrij zicht ¹	-.053*	(.024)	.949
Straatverlichting ¹	-.110+	(.062)	.896
Gevelverlichting ¹	.049	(.035)	1.050
Voetgangers ²	.010	(.021)	1.010
Fietsers ²	.028	(.025)	1.028
Gemotoriseerde voorbijgangers ²	-.005	(.011)	.995
Guardianship	-.406	(.341)	.666
Intercept	-1.982***	(.335)	.138
Noot: ¹ per 100 meter; ² per 5 minuten			
+ $p < .1$; * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$			

De verandering van de *kans* op auto-inbraak in procentpunten is geen lineaire functie van de verklarende variabele maar afhankelijk van de waarden van de andere verklarende variabelen. Bij een kans op auto-inbraak van .50, is de odds 1 en leiden 10 extra parkeerplaatsen tot een toename van de odds van 1 naar 1.895, en tot een toename van de kans op auto-inbraak naar .655.² Een toename dus van de kans met ruim 15 procentpunten. In het gemiddelde straatsegment bedraagt de kans op auto-inbraak .18, de odds .22, en leiden 10 extra parkeerplaatsen tot een toename van de odds naar $1.895 \times .22 = .42$ en een toename van de kans naar .30. Ten opzichte van de oorspronkelijke waarde van .18 bedraagt deze toename dan dus 12 procentpunten. Het effect van een onafhankelijke variabele uitgedrukt in procentpunten is dus niet constant, maar afhankelijk van de waarde van andere variabelen in het model.

De bevindingen die in Tabel 32.2 zijn samengevat bevestigen in grote lijnen de door ons geformuleerde hypothesen. Allereerst —we bespraken deze uitkomst al kort in de uitleg van de *odds ratio* hierboven— blijkt dat naarmate er in een straatsegment meer parkeerplaatsen te vinden zijn, en er dus naar mag worden aangenomen gemiddeld ook meer auto's geparkeerd staan, de kans op auto-inbraak significant toeneemt. Een toename met 1

²Uit $O = \frac{p}{1-p}$ volgt $p = \frac{O}{1+O}$, waarin p de kans is en O de odds.

parkeerplaats verhoogt de odds met een factor 1.066, 10 parkeerplaatsen met factor 1.895 en 20 parkeerplaatsen (de standaarddeviatie van het aantal parkeerplaatsen) met factor 3.59. Deze bevinding is in overeenstemming met onze eerste hypothese.

De tweede hypothese postuleerde dat meer toezicht tot minder auto-inbraak leidt. De bevindingen met betrekking tot toezicht zijn gemengd. Enerzijds blijkt conform de hypothese dat de mate van vrij zicht en de mate van straatverlichting een statistisch significant negatief verband hebben met de kans op auto-inbraak. De mate van potentieel toezicht lijkt dus een afschrikwekkend effect te hebben op potentiële daders. Anderzijds blijken de geschatte effecten van gevelverlichting en voorbijgangers (hetzij te voet, op de fiets of gemotoriseerd) niet statistisch significant te zijn, en hetzelfde geldt voor guardianship, het actieve toezicht door buurtbewoners.

Volgens de derde en laatste hypothese worden potentiële auto-inbrekers aangemoedigd door zichtbare tekenen van verloedering, en zal de kans op auto-inbraak groter zijn in straatsegmenten met veel verloedering (hier gemeten in de vorm van hoeveelheid afval op straat en de hoeveelheid graffiti op muren en straatmeubilair) dan in straatsegmenten met weinig of geen tekenen van verloedering. Ook deze hypothese wordt gedeeltelijk bevestigd: de kans op auto-inbraak neemt statistisch significant toe met de hoeveelheid graffiti, maar niet met de hoeveelheid straatafval.

Conclusie en discussie

Uit de resultaten van ons onderzoek blijkt dat auto-inbrekers straatsegmenten mijden waar weinig parkeerplaatsen (en dus auto's) zijn, waar graffiti afwezig is maar straatverlichting aanwezig, en waar vrij zicht is. Dit zijn dus straatsegmenten waar Henk volgens onze bevindingen zou moeten willen parkeren. We moeten hem daarbij wel aanraden onderstaande bijsluiters te lezen. Die vermeldt enkele belangrijke kanttekeningen bij deze studie.

Wat ondermeer opvalt aan de resultaten is dat we met name statistisch significante effecten vaststellen voor gemeten kenmerken die relatief stabiel zijn over de tijd, terwijl we geen statistisch significante effecten vinden voor kenmerken die waarschijnlijk sterker fluctueren over de tijd. Dit is relevant, aangezien onze metingen van de onafhankelijke variabelen op een later tijdstip hebben plaatsgevonden dan de meting van de afhankelijke variabele. Voor relatief stabiele kenmerken ligt het in de rede te veronderstellen dat ze hetzelfde waren ten tijde van de periode waarin de auto-inbraken geregistreerd waren (mei 2009 – maart 2012) als toen de observanten de straatsegmentkenmerken vastgesteld hebben (mei 2012). Daarmee kunnen ze ook een rol hebben gespeeld in de situationele verklaring van auto-inbraak. Het eenmalig observeren van kenmerken die sterker fluctueren —ofwel binnen een dag, ofwel binnen langere tijdsperiodes— geeft een minder goede voor-

spelling van hoe de straatsegmenten waren tijdens de periode waarin de auto-inbraken zijn vastgesteld. Daarmee treden voor de situationele verklaring van auto-inbraken waarschijnlijk teveel meetfouten op om tot statistisch significante bevindingen te komen.

Allereerst moet worden vastgesteld dat auto-inbrekers bij hun criminele locatiekeuze ook hun eigen beperkingen en voorkeuren meebrengen. Zo plegen zij hun misdrijven bij voorkeur in de nabijheid van hun eigen woning (Wiles & Costello, 2000) of in de nabijheid van andere locaties waar zij regelmatig verblijven en die daarom als ‘ankerpunten’ beschouwd kunnen worden, zoals voormalige woonbuurten (Bernasco, 2010). Henk doet er daarom goed aan zich voorafgaand aan vertrek naar Haarlem op de hoogte te stellen van de actuele en recent verlaten woon- en verblijfsadressen van de meest notoire plaatselijke vaakplegers (Elffers, 2003) en van door hen veel gefrequenteerde pleisterplaatsen.

Ook is het verstandig dat hij zich vergewist van de in Haarlem aanwezige fysieke en symbolische hindernissen die het reisgedrag van potentiële auto-inbrekers beïnvloeden. Fysieke barrières zijn bijvoorbeeld waterwegen en spoorlijnen (Peeters & Elffers, 2010). Symbolische hindernissen verwijzen naar sociaal-economische en etnische verschillen tussen buurten die er voor zorgen dat mensen zich vooral in buurten begeven waar de mensen op hen zelf lijken, waardoor buurtverschillen als hindernissen voor mobiliteit gaan fungeren (de Poot et al., 2005; Reynald et al., 2008). Verschanst achter zo’n barrière staat een auto allicht veiliger.

Deze bijdrage geeft een vrij uitgebreid antwoord op de vraag waar Henk nooit een auto zal willen parkeren. Natuurlijk weten diegenen die Henk enigszins kennen dat we ook hadden kunnen volstaan met een veel korter antwoord. Henk beschikt immers niet over een rijbewijs en het lijkt ons ondenkbaar dat hij in overtreding van de Wegenverkeerswet Art. 107 Haarlem per auto bezoekt. Hij neemt natuurlijk gewoon de trein vanaf Amsterdam Centraal of bus 176 vanaf Zuid. Dit is een belangrijke conclusie. Het herinnert ons eraan dat we in de criminologie niet kunnen volstaan met louter verklaringen uit de omgevingscriminologie. Henks *life style* is namelijk in sterke mate bepaald door zijn gebruik van de fiets en het openbaar vervoer. Uiteraard kennen beide elk hun eigen veiligheidsrisico’s, maar de kans dat Henk slachtoffer wordt van auto-inbraak schatten we op nihil.

Literatuur

- Bernasco, W. (2010). A sentimental journey to crime: Effects of residential history on crime location choice. *Criminology*, 48:389–416.
- Bernasco, W., Block, R., & Ruiter, S. (2013). Go where the money is: Modeling street robbers’ location choices. *Journal of Economic Geography*, 13:119–143.

- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4):588–608.
- de Poot, C. J., Luykx, F., Elffers, H., & Dudink, C. (2005). Hier wonen en daar plegen? Sociale grenzen en locatiekeuze. *Tijdschrift voor Criminologie*, 47:255–268.
- Elffers, H. (2003). Veelplegers of vaakplegers? *Tijdschrift voor Criminologie*, 45:119–126.
- Elffers, H. (2005). *De rationele regelvertreder*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Keizer, K., Lindenberg, S., & Steg, L. (2008). The spreading of disorder. *Science*, 322(5908):1681–1685.
- Peeters, M. P. & Elffers, H. (2010). Do physical barriers affect urban crime trips? The effects of a highway, a railroad, a park or a canal on the flow of crime in The Hague. *Crime Patterns & Analysis*, 3:38–49.
- Reynald, D. M. (2009). Guardianship in action: Developing a new tool for measurement. *Crime Prevention & Community Safety*, 11(1):1–20.
- Reynald, D. M., Averdijk, M. D. E., Elffers, H., & Bernasco, W. (2008). Do social barriers affect urban crime trips? The effect of ethnic and economic neighbourhood compositions on the flow of crime in The Hague, The Netherlands. *Built Environment*, 34:21–31.
- Sampson, R. J. & Raudenbush, S. W. (1999). Systematic social observation of public spaces: A new look at disorder in urban neighborhoods. *American Journal of Sociology*, 105(3):603–651.
- Sampson, R. J. & Raudenbush, S. W. (2004). Seeing disorder: Neighborhood stigma and the social construction of “broken windows”. *Social Psychology Quarterly*, 67(4):319–342.
- Weisburd, D., Bernasco, W., & Bruinsma, G. J. N. (2009). *Putting crime in its place: Units of analysis in geographic criminology*. New York, Springer.
- Wiles, P. & Costello, A. (2000). *The ‘road to nowhere’: The evidence for travelling criminals (Home Office research study 207)*. London, Home Office.
- Wilson, J. Q. & Kelling, G. (1982). The police and neighborhood safety: Broken windows. *The Atlantic Monthly*, 127(3):29–38.
- Zimbardo, P. G. (1969). The human choice: Individuation, reason, and order versus deindividuation, impulse, and chaos. *Nebraska Symposium on Motivation*, 17:237–307.

Deel IV

METHODOLOGIE

33 Method effects in survey questions about peer victimization

Margit Averdijk, Manuel Eisner & Denis Ribeaud

Introduction

Much empirical research in the social sciences relies on survey data. What respondents report to the interviewer, on paper, or on their computer enters the researcher's database as 'facts'. What is often forgotten is that respondents' accounts have biases that need attention when translating findings into real-world phenomena. In victimization research, an example that showed how surveys can provide problematic results was provided by Elffers & Averdijk (Elffers & Averdijk, 2007; Averdijk & Elffers, 2012). They compared survey and police data and found that of all victims who said that they reported a crime to the police, only 35% could be traced back to the police registration within the reference period.

Standard criminological research that uses victimization surveys usually focuses on individuals above approximately 12 years old, because this is when respondents are considered old enough to provide reliable accounts. But there is also a large literature that focuses on the victimization of younger children, namely in the field of child development. The types of victimization considered here are not always crimes, either because they are not illegal everywhere (for example, bullying among school children) or because the perpetrators have not yet reached the age of criminal responsibility. However, in the framework of a 'developmental victimology', these forms of victimization can be seen as early manifestations of a longer-term pattern of victimization. In this paper, we considered one of the most prevalent forms of childhood victimization, namely victimization by peers.

Although methodological issues in victimization surveys have received a fair amount of attention in research with adults or adolescents, this is much less the case in studies with children. This is surprising given the specific challenges of the latter field. Young children may not have the cognitive capacities to provide reliable and valid survey answers. Some researchers have therefore relied on parents', teachers', or peers' accounts. However, few studies have assessed to what extent different informants provide similar answers. There is also little knowledge about other methodological issues,

including the extent to which interviewers and interview situations influence victimization rates. In this paper, we investigated four methodological issues, namely whether the reporting of peer victimization differed by (1) who asks the question, (2) who answers the question, (3) how often the question is asked, and (4) where the question is asked. Each of these issues does not receive the same amount of attention in the following, because our data contain more information on some than others.

Data

The data came from the Zurich Project on the Social Development of Children and Youths (Eisner & Ribeaud, 2005). Table 33.1 displays information for the first seven waves. Data were collected from the child, the teacher, and the parent. The initial sample consisted of 1,675 7-year-olds; the response rate at T1 was 81% for the children and teachers and 74% for the parents. From T1 through T3, the children were interviewed in person; the subsequent instruments were paper-and-pencil. The teachers received a mail survey. The parents were interviewed in person from T1 through T4.2. Peer victimization was assessed through the children and the teachers. The

Table 33.1 Data overview across time-points

	T1	T2	T3	T4.1	T4.2	T4.3	T5
Child age*	7.3	8.1	9.1	10.7	11.3	12.6	13.4
Child-reported victimization		×			×		×
Teacher-reported victimization	×	×	×	×	×	×	×
Retention rate**							
children		.97	.96		.83		.85
Retention rate teachers		.96	.94	.92	.77	.71	.79
Retention rate parents		.95	.95		.86		

* Average across child-, teacher-, and parent-assessment

** Proportion of respondents from T1

children received the peer victimization self-report scale (Olweus, 1993) at T2, T4.2, and T5. At T2, the questions were supported by pictures due to the children's young age (Perren & Alsaker, 2006). The scale covered the frequency of four types of victimization by other children: Teasing, stealing and destroying possessions, physical violence, and rejection/exclusion. At

T2, answer categories ranged from 0 to 4 ('never', 'once or twice', 'more than twice', 'at least once per week', or '(almost) every day' since the school year had started, which was on average about three months earlier). At T4.2 and T5, the reference period was the past year. The answer categories ranged from 0 to 5 ('never', 'once or twice', '3 to ten times', 'about once per month', 'about once per week', and '(almost) every day'). We computed the sum of the items for each time-point.

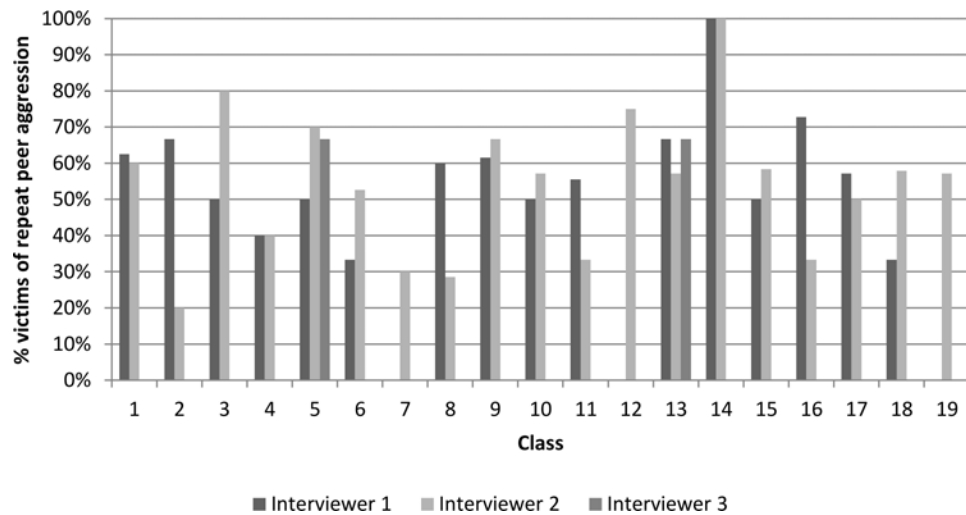
The teachers answered a one-item measure about the extent to which the child was bullied. The answer categories ranged from 0 (does not apply at all) to 4 (applies a lot).

Who asks the question

An interview is more than an exchange of facts—it is also a personal interaction between two people. As in any human interaction, the interview partners influence each other's behavior. Some interviewers may elicit more valid answers than others, for example because the respondent has greater trust in them. We therefore assessed to what extent respondents' answers were influenced by the interviewer. We used data from the personal interviews at T2. There were 19 interviewers and each was assigned a number of children. Often, interviewers were assigned entire classes. Thus, the children's answers were clustered in two ways: within classes and within interviewers. In a first exploration, we selected those classes to which at least 2 interviewers were assigned and compared the victimization rates between the interviewers. Only interviewers who interviewed at least 3 children per class were selected ($n = 19$ classes). As an intuitive measure that excludes occasional incidents (Olweus, 1993), we computed the percentage of children who reported more than two incidents for each interviewer and within each class (Figure 33.1). The absolute mean difference between interviewers within the same class was 20%.

Second, we computed intra-class correlations (ICCs) for the extent to which interviewers' characteristics determined the children's responses. First, we computed the ICC at the class-level: The proportion of the total variance within classes was 8.0%. Thus, one would conclude that 8% of the total variation in child-reported victimization was due to class characteristics. However, when we included both the class- and the interviewer-level in the second step (in a cross-classified model), the ICC on the class-level dropped to 2.4%, while 6.4% of the differences in victimization between children could be attributed to the interviewer. On the one hand, this indicates that the large majority of variance in victimization between children was not due to interviewer effects. In this light, 6% seems modest. On the other hand, the ICC should not be interpreted in absolute terms: If the amount of variance that is explained by individual characteristics is expected to be

Figure 33.1 Percent repeat victims by interviewer and class

Note: Interviewer 1, 2, and 3 was a different person in each class. Where information for interviewer 1 is lacking, the percent repeat victims reported by this interviewer was 0%.

high (as for victimization), then one should expect a lower ICC. In this light, 6% seems more substantial.

While these data suggest that some interviewers elicited more recollections of victimization than others, the reasons are unclear. To further investigate this, one should use interviewer characteristics to predict victimization. Unfortunately, we did not have such data and could not further pursue this. Gender was available, but only one of the interviewers was male.

Who answers the question

The question of whether or not a child was victimized cannot always be answered with a clear ‘yes’ or ‘no’; it often depends on who is asked. This goes especially for forms of victimization for which the definition is unclear, such as verbal threats. But even for physical violence it is not always clear who the victim is, because it is unclear who started a fight, and both actors may become violent. In this section, we compared the child- and the teacher-reports of victimization. Although these measures were not the same, one would expect a reasonable amount of overlap.

We first assessed the properties of both informants’ measures separately. For the children’s items, the consistency increased over time: coefficient alpha was .652 at T2, .722 at T4.2, and .768 at T5. The increase between

T2 and T4.2 may be partly due to measurement differences: at T2, the questions were asked face-to-face, with follow-up questions about the last incident. At T4.2 and T5, the questions were asked on paper, and the items appeared in one text block without follow-up questions, thereby perhaps yielding similar answers across the items. The increased consistency is also likely in part due to the children's increasing cognitive capacities. We also

Table 33.2 Correlations between teachers' victimization estimates across time-points

	Teacher A			Teacher B		Teacher C	
	T1	T2	T3	T4.1	T4.2	T4.3	T5
T2	.427***						
T3	.325**	.395**					
T4.1	.218**	.195**	.188**				
T4.2	.161**	.183**	.198**	.425**			
T4.3	.168**	.176**	.192**	.331**	.449**		
T5	.092**	.079*	.131**	.212**	.197**	.311**	
ICC	.167	.281	.340	.132	.185	.177	.205
classes	111	132	197	272	263	258	363

assessed to what extent children's victimization rates were clustered within teachers. In Zurich, a child remains with the same teacher for the first three years (T1–T3) and then transfers to a new teacher for another three years (T4.1–T4.3). In secondary school (T5), the overall 'class teacher' was the respondent. Table 33.2 shows the correlations between the time-points. Strikingly, when the teacher was the same, victimization between adjacent time-points correlated at approximately .40. When the teacher changed at T4.1, the correlation dropped to about .20. The drop at T5 was less steep, which is likely due to a relatively high amount of children who repeated a class between T4.1 and T5. There are two potential explanations for these drops. First, a new teacher may have an effect on victimization, whether at the level of entire classes or at the individual level. Hence the drop in correlation would reflect a genuine 'treatment effect' by the teacher. Second, the new teacher may have different answering tendencies and/or may perceive the child differently, thus assigning victimization status differently. Thus, the drop in the correlation would be due to a decline in systematic bias which occurs as long as the same teacher assesses the same child. Although this issue requires more examination, we currently believe that the second explanation is more plausible. The clustering within teachers is confirmed by substantial ICCs (Table 33.2). We next compared the two informants (Table 33.3). For the children, we computed the maximum incidence of vic-

Table 33.3 Child reports of victimization versus teacher reports (only for T2 to save space)

Child report	Teacher report (Applies ...)					Total
	Not at all	Not really	Some-what	Well	A lot	
Never	214 (78%)	43 (16%)	12 (4%)	4 (1%)	0 (0%)	273 (100%)
Once or twice	249 (77%)	59 (18%)	14 (4%)	2 (1%)	0 (0%)	324 (100%)
At least twice	261 (67%)	97 (25%)	23 (6%)	6 (2%)	2 (1%)	389 (100%)
At least once a week	124 (66%)	39 (21%)	19 (10%)	7 (4%)	0 (0%)	189 (100%)
(Almost) every day	64 (52%)	43 (35%)	13 (11%)	3 (2%)	0 (0%)	123 (100%)
Total	912 (70%)	281 (22%)	81 (6%)	22 (2%)	2 (0%)	1298 (100%)

timization across the items as an intuitive measure. They reported much more victimization than the teachers. This is in line with some studies (Ladd & Kochenderfer-Ladd, 2002; Rønning et al., 2009; Sekol & Farrington, 2011), but not with others (Løhre et al., 2011; Newgent et al., 2009). There was a high level of agreement in the upper left side of the table: Of all the children who said that they had never been victimized, 78% was reported by the teacher as non-victims. The percentage of children for whom victimization ‘does not apply at all’ dropped as the victimization incidence according to the children increased. Strikingly, of those children who reported victimization (almost) daily, half (52%) were not considered victims by the teachers at all. None of them fit the teachers’ category ‘applies a lot’.

The correlation between the child and teacher increased somewhat over time (T2: $r = .16, p < .01$; T4.2: $r = .21, p < .01$; T5: $r = .23, p < .01$). It is unclear what caused this, but combined with the finding that the consistency of the child-report increased, this may indicate that the quality of the child-report improved with age. Alternatively, victimization may take on more obvious or serious forms when children are older, so that the teachers are more likely to report it.

These modest correlations are in line with other studies (Cornell & Brockenbrough, 2004; Ladd & Kochenderfer-Ladd, 2002; Løhre et al., 2011; Peets & Kikas, 2006; Rønning et al., 2009; Rudolph et al., 2011; Wienke Totura et al., 2009; Zwierzyńska et al., 2013). Two studies even reported

no correlation (Monks et al., 2003; Nuijens, 2006). Based on these findings, Cornell & Brockenbrough (2004) warned against the sole reliance on self-report measures. Perry et al. (1988) even called the children who reported much more victimization than their peers and teachers ‘paranoid’. However, these conclusions are not justified as a low correlation per se does not tell us ‘who is right’. In fact, two studies found that self-reports had the highest validity and reliability (Connell & Farrington, 1997; Sekol & Farrington, 2011).

Table 33.4 Partial correlations of victimization with child problem behavior (robust standard errors)

Time-point	Dependent variable, per informant	Predictors	
		Child-reported victimization	Teacher-reported victimization
<i>Internalizing problems</i>			
T2	Teacher	.089**	.313**
T4.2	Child	.331**	.070*
	Teacher	-.042	.441**
	Parent	.126**	.112**
T5	Child	.414**	-.060*
	Teacher	.079**	.389**
<i>Aggression</i>			
T2	Child	.209**	.002
	Teacher	.155**	.424**
	Parent	.063*	-.006
T4.2	Child	.276**	.007
	Teacher	.048	.312**
	Parent	.141**	.086*
T5	Child	.199*	-.001
	Teacher	.018	.257**
* $p < .05$; ** $p < .01$			

* $p < .05$; ** $p < .01$

One reason for the modest overlap may be that the teacher does not know about the victimization. Thus, we investigated whether the overlap increased when we included only those children who said that they reported the last incident to their teacher —this was a follow-up question at T2. The correlation between the informants was similar for those children who told their teacher (35%; $r = .15, p < .01$) and those who did not ($r = .14, p < .01$).

Another way of interpreting the modest overlap is that both measures tap different aspects of the same phenomenon. We therefore next assessed

to what extent both measures incorporated shared and non-shared information. To this end, we regressed two known correlates of victimization in this dataset, namely internalizing problems and aggression (Appendix 1), on both victimization measures. We only considered contemporaneous measures. The partial correlations between the within-informant measures (child-reported victimization versus child-reported behavior; teacher-reported victimization versus teacher-reported behavior) were stronger than the cross-informant correlations (Table 33.4). This suggests that the relationships were in part due to shared method variance. Sometimes the correlations across the sources were not significant, and in one case even negative. On the other hand, the cross-informant measures were correlated in most cases, and both were correlated with child behavior as measured through a third informant, the parent. Overall, the significant correlations between the informants' victimization measures combined with the significant cross-informant partial correlations with child behavior suggest that the measures contributed both shared and non-shared information about victimization. This may suggest that combining both measures yields a more valid indicator than using only one informant. However, this remains uncertain since problem behavior rates also depend on the informant and a 'gold standard' is absent in our data.

The question remains how the discrepancy between the informants can be explained. We next considered this question. We first standardized each informant's rating by classroom and converted them into a z-score. We then subtracted the teacher's z-score from the child's (De Los Reyes & Kazdin, 2004). Since this measure did not indicate the extent of the disagreement per se, but the direction (i.e., a high score meant that the child perceived higher victimization than the teacher), we also computed a variable that returned the absolute value to measure the extent of the disagreement.

We expected the following factors to predict disagreement. First, we expected that a good relationship between the informants increased the likelihood that they exchange information about victimization and thus decreased disagreement. Second, we expected that child characteristics were related to disagreement. Particularly, when the child is perceived to provoke victimization, for example because (s)he is aggressive or untrustworthy, (s)he is less likely to be perceived as a victim. Teachers may also use gender-based stereotypes, so that girls are more likely to be seen as victims than boys. Victimization among girls is also often more hidden than among boys. Third, characteristics of the informants themselves should predict disagreement. Children with internalizing problems are more likely to selectively recall negative experiences and perceive more victimization than other children (De Los Reyes & Prinstein, 2004). In addition, socially desirable answering tendencies may increase disagreement. We tested our hypotheses with OLS regressions (Table 33.5). Because our predictors were available at T1 and T2, we used T2 discrepancy as our outcome. Equation (1) re-

Table 33.5 Predictions of child-teacher disagreement (unstandardized betas with robust standard errors)

	Child-teacher disagreement	
	Extent of disagreement	Higher child- than teacher-perceived victimization
<i>Relationship characteristics</i>		
Good relationship with teacher	-.004	-.005
Teacher perceives little contact with child	-.039	-.020
<i>Child characteristics/behavior</i>		
Child aggression (T1 teacher-report)	.119*	-.048
Child untrustworthiness	.378**	-.414**
Male	-.145*	.340**
<i>Informant characteristics</i>		
Child social desirability	-.057	.157**
Internalizing problems (T1 child-report)	.047	.672**
R^2	.057	.044
N	816	816
* $p < .05$; ** $p < .01$		

gressed the absolute amount of disagreement (irrespective of the direction) on the predictors (described in Appendix 1). In equation (2) we examined the extent to which the direction of the disagreement can be predicted.

Contrary to hypothesized, relationship characteristics did not affect disagreement. As expected, disagreement was higher for aggressive children, but there was no linear direction of the disagreement. Disagreement was also higher for untrustworthy children; surprisingly, these children reported less victimization than their teachers. Perhaps untrustworthy children give teachers the impression that they experience more negative events than they do, or perhaps they did not want to admit victimization in the interview. As expected, disagreement was lower for boys; they reported more victimization than their teachers compared to girls. Also expected, children with socially desirable answers reported higher victimization than the teachers. Finally, children with internalizing problems reported more victimization than their teachers. This is in line with De Los Reyes & Prinstein (2004) and Nuijens (2006), but these studies were cross-sectional and the temporal

ordering was unclear. In fact, discrepancies between the child and others in perceived levels of victimization may lead to emotional difficulties (Nuijens, 2006), because a child may keep the victimization to himself or feel that the victimization is not taken seriously by others.

Table 33.6 Predictions of T3 internalizing problems by disagreement about victimization (unstandardized betas with robust standard errors)

	T3 Child-reported internalizing problems		T3 teacher-reported internalizing problems	
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Extent of disagreement Higher child- than teacher-perceived victimization	.016*	.015**	.105**	-.059**
T1 internalizing problems	.435**	.429**	.483**	.487**
R^2	.179	.182	.264	.260
N	1,272	1,272	1,230	1,230

* $p < .05$; ** $p < .01$

In a final step, we investigated this latter issue. In two OLS regressions, we regressed T3 internalizing problems on the extent and direction of disagreement at T2 (Table 33.6). Controlled for T1 internalizing problems, the extent of disagreement was related to later internalizing problems. When the child perceived higher victimization, child-reported internalizing problems were higher; when the teacher perceived higher victimization, teacher-reported internalizing problems were higher. This suggests that the results were in part due to shared method variance.

How often the question is asked

In longitudinal studies, a certain amount of respondents usually drops out over time. This drop-out is often selective, with victims more likely to leave than non-victims. When this happens, the study's prevalence estimates of victimization are biased, because the sample no longer represents the population. In this section, we investigated the extent of selective non-participation over time. For the child measure of victimization, 1,002 children had complete data across all three time-points where victimization was measured; for the teacher measure, 698 children had complete data across seven time-

Table 33.7 Odds ratios for selective non-participation

<i>Dependent variable</i>	<i>Predictor</i>	
	T2 Child measure victimization	T1 Teacher measure victimization
Participated at		
T1 but not T2		1.133
T1 but not T3		1.200
T1 but not T4.1		1.207
T1 but not T4.2	1.056*	1.055
T1 but not T4.3		1.028
T1 but not T5	1.010	1.086
All time-points	0.970	0.926

* $p < .05$; ** $p < .01$

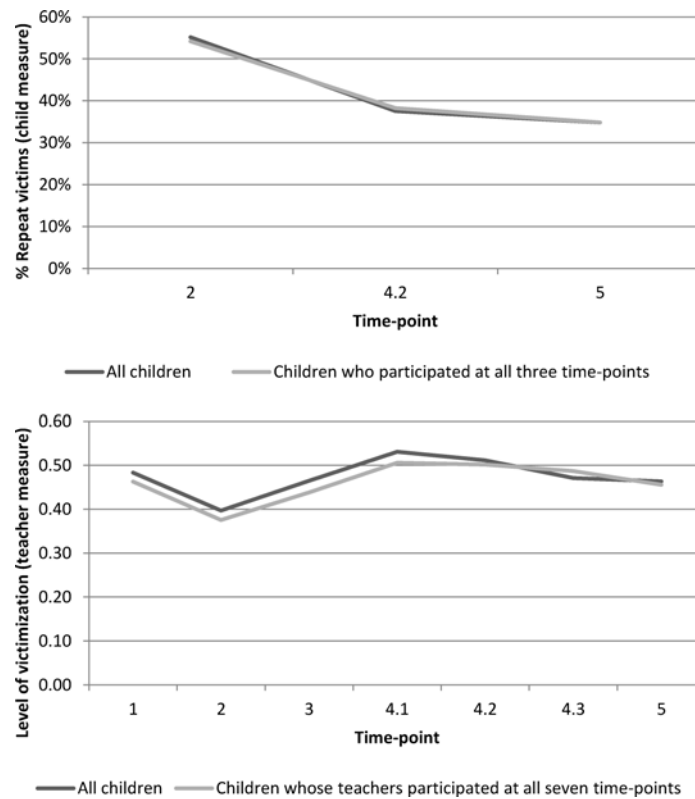
points. Thus, there was a substantial amount of non-participation over time. In order to investigate whether this was problematic (i.e., selective), we assessed whether non-participation at T2 through T5 (T1 through T5 for the teachers) was related to victimization at T2 (T1 for the teachers). Dichotomous variables indicating whether or not respondents participated at a time-point were regressed on victimization in a series of ten bivariate logistic regressions, with one for each time-point (Table 33.7). Most odds ratios were non-significant, showing that there was no indication that non-participation was selective regarding victimization. The one significant measure had a weak odds ratio: Those who did not participate at T4.2 reported slightly higher victimization rates at T2 than those who participated.

For visualization, we calculated the mean level of victimization for (1) the entire sample and (2) the children who always participated. Since the scales of the child measure differed between the time-points, we used the percentage of repeat victims for the Y-axis. The scale for the teacher measure ranged from 0 to 4. The two curves were nearly identical (Figure 33.2).

Where the question is asked

In this final and shortest analysis, we looked at the direct context of the data collection. Specifically, we considered whether the survey took place at school or at home. This information was available for T4.2. Incidents of peer victimization may be more salient when the survey takes place in a peer context; thus, the reported level of victimization may be higher at school. This was indeed the case (Table 33.8); however, the difference was non-significant. Controlling for T2 victimization did not change the results.

Figure 33.2 Mean level of victimization

Conclusion

In this paper, we considered how several methodological issues affect victimization reporting. We found that, first, 6% of the variation in child-reported victimization rates was due to the interviewers. This suggests that, despite extensive interviewer training and the use of computer-assisted interviewing techniques, there persist differences in interviewers' output. Second, agreement between the children and the teachers was low. This is in line with low cross-informant agreement on other measures such as aggression, conduct disorder, or depressive symptoms at this age. In particular, the less an experience or behavior can be openly observed the less the accounts by different observers coincide. Third, there was little selective non-participation regarding victimization. Fourth, it did not matter whether the survey took place at school or at home. The latter two findings provide confidence in the quality of the measures, but the first two yield further questions. Which interviewer characteristics influence victimization reporting? And how should the inter-informant discrepancy be interpreted? Are both informants impor-

Table 33.8 Level of victimization by survey context

	Level of victimization	95% Confidence Interval
School ($N = 990$)	3.15	2.96 – 3.35
Home ($N = 156$)	2.92	2.40 – 3.43

tant, or can we rely on only one? Although the current data were helpful in identifying these issues, they cannot be used to answer these further questions. In-depth interviews that go to the bottom of what different respondents consider to be victimization and why (not) may shed more light on this. Such research should be able to get closer to answering the ultimate methodological question, namely how to obtain valid and reliable estimates of peer victimization

Literature

- Averdijk, M. & Elffers, H. (2012). The discrepancy between survey-based victim accounts and police reports revisited. *International Review of Victimology*, 18:91–107.
- Connell, A. & Farrington, D. P. (1997). The reliability and validity of resident, staff and peer reports of bullying in young offender institutions. *Psychology, Crime & Law*, 3:287–300.
- Cornell, D. G. & Brockenbrough, K. (2004). Identification of bullies and victims. *Journal of School Violence*, 3:63–87.
- De Los Reyes, A. & Kazdin, A. E. (2004). Measuring informant discrepancies in clinical child research. *Psychological Assessment*, 16:330–334.
- De Los Reyes, A. & Prinstein, M. J. (2004). Applying depression-distortion hypotheses to the assessment of peer victimization in adolescents. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33:325–335.
- Eisner, M. & Ribeaud, D. (2005). A randomised field experiment to prevent violence. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 13:27–43.
- Elffers, H. & Averdijk, M. D. E. (2007). Aangeven aan te geven? Technical report, NSCR.
- Ladd, G. W. & Kochenderfer-Ladd, B. (2002). Identifying victims of peer aggression from early to middle childhood: Analysis of cross-informant data for concordance, estimation of relational adjustment, prevalence of victimization, and characteristics of identified victims. *Psychological Assessment*, 14:74–96.
- Løhre, A., Lyderson, S., Paulsen, B., Mæhle, M., & Vatten, L. J. (2011). Peer victimization as reported by children, teachers, and parents in rela-

- tion to children's health symptoms. *BMC Public Health*, 11:278–284.
- Monks, C. P., Smith, P. K., & Swettenham, J. (2003). Aggressors, victims, and defenders in preschool: Peer, self, and teacher reports. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49:453–469.
- Newgent, R. A., Lounsbery, K. L., Keller, E. A., Baker, C. R., Cavell, T. A., & Boughfman, E. M. (2009). Differential perceptions of bullying in the schools: A comparison of student, parent, teacher, school counselor, and principal reports. *Journal of School Counseling*, 7(38):1–33.
- Nuijens, K. L. (2006). *Congruence of self-other perceptions about competence, peer victimization, and bullying as predictors of self-reported emotions (Doctoral dissertation)*. University of Maryland.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford, Blackwell.
- Peets, L. & Kikas, E. (2006). Aggressive strategies and victimizations during adolescence: Grade and gender differences, and cross-informant agreement. *Aggressive Behavior*, 32:68–79.
- Perren, S. & Alsaker, F. D. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47:45–57.
- Perry, D. G., Kusel, S. J., & C., P. L. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology*, 24:807–814.
- Rønning, J. A., Sourander, A., Kumpulainen, K., Tamminen, T., Niemelä, S., & Moilanen, I., e. a. (2009). Cross-informant agreement about bullying and victimization among eight-year-olds: Whose information best predicts psychiatric caseness 10–15 years later? *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 44:15–22.
- Rudolph, K., Troop-Gordon, W., Hessel, E. T., & Schmidt, J. D. (2011). A latent growth curve analysis of early and increasing peer victimization as predictors of mental health across elementary school. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 40:111–122.
- Sekol, I. & Farrington, D. P. (2011). The reliability and validity of self, peer and staff reports of bullying and victimisation in correctional and care institutions. *Psychology, Crime & Law*, 19:329–344.
- Tremblay, R. E., Loeber, R., Gagnon, C., Charlebois, P., Larive'e, S., & LeBlanc, M. (1991). Disruptive boys with stable and unstable high fighting behavior patterns during junior elementary school. *Journal of Abnormal Child Psychology*, x:285–300.
- Wienke Totura, C. M., Green, A. E., Karver, M. S., & Gesten, E. L. (2009). Multiple informants in the assessment of psychological, behavioral, and academic correlates of bullying and victimization in middle school. *Journal of Adolescence*, 32:193–211.
- Zwierzynska, K., Wolke, D., & Lereya, T. S. (2013). Peer victimization in childhood and internalizing problems in adolescence: A prospective longitudinal study. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 41:309–323.

Appendix 1: Variables

Internalizing problems and *aggression* were assessed by the children, the teachers, and the parents (Tremblay et al., 1991, *Social Behavior Questionnaire*). Parents and teachers answered on a 5-point scale. The children were shown drawings and asked whether they sometimes do what is shown (yes/no); from T4.2 onwards, they answered on a 5-point scale. The internalizing problems scale (anxiety and depression) consisted of 7–9 items per informant; the aggression scale of 11–12 items. Internal consistencies ranged from .62 to .84 for the children, .90 to .94 for the teachers, and .71 to .81 for the parents.

Good relationship with teacher was measured at T2 through the parents (“How well does [child] get along with his/her teacher?” and “The teacher cares about [child] as much as possible”). Answers on a 10-point scale ranged from ‘not so well’/‘fully untrue’ to ‘extremely well’/‘fully true’ and were averaged. *Teacher perceives little contact with child* was measured through the teachers with one item on a 5-point Likert scale. *Child untrustworthiness* was measured in a sociometric instrument where each classmate rated the other’s promise-keeping trustworthiness on a 5-point scale. *Male* was coded 1 for boys and 0 for girls. *Child social desirability* was measured through 8 items ($\alpha = .743$).

Table 33.9 Variables: minimum, maximum, mean, standard deviation

	Min.	Max.	Mean	S.D.
<i>Internalizing problems</i>				
Children (T1–T5)	.00	4.00	.76	.70
Teachers (T1–T5)	.00	4.00	.85	.75
Parents (T4.2)	.00	3.33	.90	.53
<i>Aggression</i>				
Children (T1–T5)	.00	3.89	.35	.47
Teachers (T1–T5)	.00	4.00	.52	.65
Parents (T2–T4.2)	.00	2.58	.59	.43
Good relationship with teacher (T2)	.00	9.00	7.11	1.70
Teacher perceives little contact with child (T2)	.00	4.00	3.22	.83
Child untrustworthiness (T2)	.97	2.98	1.71	.38
Male	.00	1.00	.52	.50
Child social desirability (T2)	1.00	3.00	2.11	.59

34 Boef zoekt boek: Lessen uit afwijzing

Frank van Gemert

Inleiding

Boer zoekt vrouw. Inmiddels weet heel televisiekijkend Nederland dat achter dit zinnetje complexe sociologische en psychologische processen schuilgaan. De stereotype boer mag dan recht door zee zijn en de vrouwen die de KRO werft voor dit kijkcijferkanon mogen ook werkelijk op zoek zijn naar een partner uit de agrarische sector, maar of de boer ook een vrouw vindt, dat staat niet vast. Succes niet verzekerd. Al kijkend leren we dat boeren onderling sterk verschillen en dat ook de vrouwen die deelnemen aan de afvalrace allemaal hun eigen dromen en verlangens najagen. Soms is er een ‘klik’ en kunnen we ons voorstellen dat het bijvoorbeeld tussen Martin en Wilma uit jaargang 2012 echt wat wordt, maar of de liefde tussen Aad en Jeannet opbloeit, daarvoor zullen de meesten hun hand niet in het vuur durven steken.

In 2011 kwam de biografie uit die ik schreef over Jan Hoolwerf (van Gemert, 2011). Ik heb zeer intensief samengewerkt met deze gewelddadige man, die ik benaderde toen ik vernam dat hij tijdens detentie in Amerika lid was van de Sureños, een *prison gang*. Liefst vijftientig keer heb ik hem geïnterviewd en daarnaast heb ik nog allerlei materiaal verzameld. Ik heb niet het gevoel dat we vrienden zijn geworden, want daarvoor zijn we te verschillend, maar we hebben elkaar een half jaar lang iedere week getroffen en lange, soms indringende gesprekken gevoerd (van Gemert, 2012a). Er is een band ontstaan en nog steeds schrijven we elkaar en bezoek ik Jan af en toe in Veenhuizen, waar hij nu is gedetineerd. Natuurlijk is dit contact anders dan in het tv-programma, maar er zijn ook parallellen tussen de zoektocht naar een boerenpartner en die naar een hoofdpersoon voor een biografie.

Er is een flinke verzameling van biografieën met criminele hoofdpersonen. Een belangrijk deel bestaat uit autobiografieën. Vaak zijn die geschreven tijdens detentie, maar ook wel als de hoofdpersoon op vrije voeten is. Soms werkt de hoofdpersoon samen met een *ghostwriter*. Een tweede grote categorie is die van ongeautoriseerde biografieën, als regel zijn dat pennenvruchten

van journalisten. Veel kleiner is de categorie biografieën die werd geschreven door criminologen, die daarvoor samenwerkten met de hoofdpersoon (zie onder). Deze verdeling geldt zowel voor Nederland, als voor Engeland (Nellis, 2002) en de Verenigde Staten (Shover, 2010).

Nellis (2002, pp. 437-438) somt een aantal redenen op waarom boeven een boek willen. Om zich voor zichzelf en anderen te rechtvaardigen; om in het reine komen met een traumatische gebeurtenis; voor het geld; om een wereld te beschrijven die verborgen is voor het publiek; om te wijzen op de slechte omstandigheden van gedetineerden. Mede vanuit dit laatste motief ontwikkelt zich *Convict Criminology*. De boeken van Rein Gerritsen (Gerritsen, 2009, 2012) kunnen misschien worden gezien als Nederlandse exponenten daarvan.

Ze willen dus wel een boek, maar het komt niet vaak tot samenwerking tussen boeven en criminologen. Aanvankelijk dacht ik dat het niet moeilijk was om (voormalige) criminelen bereid te vinden hoofdpersoon van een biografie te worden. Ik schreef het feit dat zo weinig criminologen met boeven aan tafel gaan zitten om zo'n boek te schrijven vooral toe aan de terughoudendheid van de wetenschappers. Zij vinden boeven eng, geloven niet dat ze de waarheid spreken, of ze menen dat vanwege het kleine aantal ($N=1$) deze tak van wetenschap niet relevant is. Hoewel er mijns inziens van wetenschappelijke zijde beslist meer belangstelling mag worden getoond voor de biografie, is er nog wel meer over te zeggen over de haperende samenwerking. Inmiddels heb ik namelijk meer ervaring met toenadering zoeken tot potentiële criminele hoofdpersonen en moet ik, enkel op basis van mijn eigen ervaringen, vaststellen dat het geringe aantal academische biografieën ook te maken kan hebben met hoe potentiële respondenten zich opstellen. Volgens mij werd daarover nog niet geschreven.

Waar in een kwantitatief onderzoek bijvoorbeeld een enquête is uitgezet en in een helder percentage de respons wordt gemeld, ligt dat anders voor kwalitatieve wetenschappers. Zij lijken niet gewend over missers te schrijven; ze doen dat althans niet erg systematisch. Dat is in zoverre te begrijpen, dat voor een onderzoek dat resulteert in een biografie, generaliseerbaarheid van ondergeschikt belang is. Het gaat om inzicht in dat ene levensverhaal, uitspraken over prevalentie en verspreiding hoeven daarover niet te worden gedaan. Als zo'n verhaal bij persoon A niet kan worden aangeboord, dan verschuift de aandacht eenvoudig naar kandidaat B. Het is mogelijk dat ook anderen met afwijzing te maken hadden, maar daarover niet rapporteerden.

Na een eerste kennismaking begint een proces met onzekere afloop. Net als bij het televisieprogramma over de boeren, is ook hier succes niet verzekerd. In deze bijdrage wordt dit proces uitgelicht. Als eerste wil ik inventariseren hoe de criminologen die mij voorgingen in contact zijn gekomen met hun hoofdpersonen. Vervolgens zal ik mijn eigen ervaringen beschrijven met drie personen die geïnteresseerd waren, maar met wie het uiteindelijk toch niet tot een samenwerking is gekomen. Om redenen van privacy zijn hun

namen gewijzigd. Daarna kom ik tot een inventarisatie van de overwegingen van potentiële hoofdpersonen om wel of niet met een wetenschapper in zee te gaan. Wil de boef een boek? Zo ja, wat kan samenwerking dan nog in de weg staan? Welke lessen zijn daaruit te trekken?

Criminologen als biografen

Shaw (1930) heeft zijn hoofdpersoon Stanley leren kennen toen deze 16 jaar oud was en hij heeft hem gevolgd tot zijn 22e levensjaar. Stanley was een van de tweehonderd mannelijke delinquenten van onder de 17 die op borgtocht vrij waren en naar wie destijds in Chicago een studie werd uitgevoerd. Het initiatief ging uit van de onderzoeker, maar hoe het contact precies is gelegd, dat wordt niet vermeld.

Chic Conwell is de professionele dief die Sutherland (1937) opvoert, maar in het boek wordt nergens uitgelegd hoe de twee elkaar hebben leren kennen.

De professionele heler wiens leven door Klockars (1974) wordt beschreven heet Vincent Swaggi. Klockars leert hem kennen, nadat hij in interviews met gedetineerden op zijn spoor wordt gezet. Hij schrijft Vincent een brief, waarin hij zijn onderzoeksplannen uiteenzet en belt hem vervolgens op. Vincent stemt in met een ontmoeting (Klockars, 1974, pp. 211–217). De onderzoeker neemt dus het initiatief.

Steffensmeier & Ulmer (2005) schrijven over Sam Goodman, een man van midden-zestig die zich op zijn sterfbed laat interviewen over zijn criminele leven als dief en heler. De eerste auteur kent hem al vele jaren en schreef al eerder over zijn activiteiten als heler (Steffensmeier, 1986). Het eerste contact tussen Steffensmeier en Goodman komt tot stand in 1970, wanneer Goodman gedetineerd is en de onderzoeker een *case study* wil schrijven (Ibid.: 13). Opnieuw komt het initiatief van de wetenschapper.

Bovenkerk (1995) zoekt contact met Bettien Martens, een Nederlandse vrouw die een straf uitzit voor haar aandeel in drugshandel van Italiaanse en Colombiaanse maffia. Hij vraagt toestemming om haar in een Italiaanse gevangenis te interviewen en stuurt haar een schriftelijk verzoek om medewerking. Zij stemt in.

“Ik wil graag m’n verhaal doen omdat er in Nederland zoveel rotzooi over mij is geschreven en bovendien: dat heeft klasse. Verder komt u ook uit Haarlem net als ik en niemand van de anderen heeft een curriculum vitae meegestuurd zoals u” (Bovenkerk, 1995, pp. 27–28).

Hagar Peeters wil een boek schrijven over de onverbeterlijke inbreker ‘Gerrit de Stotteraar’. Mede vanwege zijn lange strafblad is er veel over hem geschreven en lukt het haar veel documentatie te achterhalen. Zo komt ze ook zijn adres te weten en belt ze bij hem aan. Gerrit is niet heel toeschietelijk,

maar hij is niettemin bereid haar zes keer te woord te staan (Peeters, 1992, p. 11).

Waarschijnlijk is deze opsomming niet compleet, maar groot is de internationale verzameling van academische boevenbiografieën in ieder geval niet. “Academic criminology generally has little to say about what goes on ‘inside the criminal mind’” (Maruna & Matravers, 2007, p. 430). Voor zover dat wordt vermeld, is het steeds de wetenschapper die de criminele hoofdpersoon benadert en de laatste stemt vervolgens in met zijn of haar rol in het onderzoek.

Henk Schoenmaker

“Ik wil graag met iemand in contact komen die een autobiografie over mijn vader kan schrijven, Hij Henk Schoenmaker, was en is de grootste hasjkoning van de wereld zeker van Nederland zie krantenartikel van het Algemeen Dagblad van naar ik meen 26-09-1976. Henk Schoenmaker heeft alle info van de opstart van de grotere partijen hasj die de Nederlandse markt begonnen te overspoelen, van Libanese, Pakistaanse en Marokkaanse herkomst. Hij is op het ogenblik 76 jaar en nog actief. Interesse? Neem contact op met Wim Schoenmaker”.

Deze oproep wordt in oktober 2009 geplaatst op de site van ‘Literair Nederland’ en kort nadien attendeert een collega mij erop. Ik ben dan al een tijdje bezig met biografieën, dat wil zeggen, met het lezen erover en met het voorbereiden van colleges in het vak Culturele Criminologie aan de VU. In die colleges wil ik bijzondere aandacht besteden aan levensverhalen van criminelen. Dat dit terrein nog vrijwel onontgonnen is, maakt het aantrekkelijk om zelf een stap in die richting te zetten. In het verleden heb ik onderzoek gedaan naar drugshandel, al ging dat vooral over de handel op straat (van Gemert, 1988). Dat verhaal van Schoenmaker trekt me en de uitnodiging op de site komt als geroepen.

Ik stuur een e-mail naar het adres dat bij de oproep staat vermeld en korte tijd later word ik gebeld door Wim Schoenmaker, de zoon. We maken meteen een afspraak voor ruim een week later. Wim zal me ophalen van station Hollands Spoor.

Op de afgesproken tijd tref ik Wim op het station. Hij draagt een spijkerbroek, is niet groot van stuk en heeft een zwaar Haags accent, ik schat hem achter in de veertig. We lopen naar een oud, gebutst bestelbusje, dat is ingericht als werkplaats. Zijn vader blijkt nog steeds te werken als messenslijper. We rijden naar een Haagse buitenwijk en komen in een rommelige benedenverdieping van een oud flatgebouw. Henk is een oude baas die, mompelend in zichzelf, op zoek moet gaan naar koffiefilters, als blijkt dat het bezoek daar trek in heeft. Als de koffie op tafel staat, spreken we over

het verleden van Henk. Als parlevinker in de Rotterdamse haven kon hij gemakkelijk contacten aanknopen met de bemanning van allerlei schepen. De koopman in hem zag de mogelijkheden: hij kon verkopen maar omgekeerd werden ook hem spullen aangeboden. Hoewel hijzelf geen hippie was, wist hij de Libanese hasj die binnen bereik kwam wel op waarde te schatten. Na de Libanon, kwam de Afghaan en later de Maroc, steeds hasj. De partijen werden groter, hij betrok anderen bij zijn handel en incidenteel ging hij ook zelf op reis om contacten te leggen en partijen aan te schaffen.

Dat is in vogelvlucht het verhaal, zoals het mij bij de eerste ontmoeting wordt opgedist. Ik krijg krantenknipsels te zien en een aantal kartonnen pasjes met verschillende jaartallen, die aantonen dat Henk inderdaad een vergunning had om in de Rotterdamse haven levensmiddelen te verkopen. Hoewel het gesprek interessant is, verloopt het stroef. Ik kan Henk slecht verstaan en voortdurend moet Wim dingen uitleggen of aanvullen. Hij kent het verhaal van zijn vader precies, misschien wel beter dan de oude man zelf en het wordt me duidelijk waarom het de zoon was die de oproep plaatste. Henk zelf wekt de indruk eigenlijk met andere dingen bezig te willen zijn. Verschillende keren zegt Wim “Nou moet je opletten”. Hij weet wat er komen gaat, maar als zijn vader de anekdote oplepelt, versta ik hem niet, mis ik de *pointe* of vind ik het niet erg grappig. Ik probeer niet onbeleefd te zijn en toon mijn welwillendheid, maar er is niet meteen een klik tussen de oude baas en mij.

Wim en ik verstaan elkaar beter. Als hij me weer naar het station rijdt, vertelt hij me over het vele geld dat zijn vader heeft verdiend met de hasjhandel en hoe ook hij als jonge jongen daarbij betrokken raakte. Hij noemt de typenummers van de dure Mercedessen die ze jaarlijks aanschaffen en waarmee ze op het woonwagenkamp rondreden. Zijn vader heeft een flinke straf moeten uitzitten en het feit dat de man op 76-jarige leeftijd nog moet werken, wijst erop dat hij ook ‘geplukt’ is. Wim vertelt me in bedekte termen dat hij zelf nog steeds mensen kent in het milieu en noemt namen van mannen met wie hij in Lelystad heeft vastgezeten.

In de weken die volgen heb ik e-mailcontact met Wim. We maken een afspraak over hoe de samenwerking zal gaan verlopen, onder andere over de inkomsten. Omdat ik meen dat Wim steeds aanwezig moet zijn bij de gesprekken, is het redelijk dat ook hij iets van de opbrengst zal krijgen. We spreken af dat Henk en ik elk 40% krijgen en Wim 20%. Daarna gaat de communicatie moeizaam. Wim reageert steeds traag op zijn e-mail en hij blijkt verschillende telefoonnummers te hebben gebruikt, die niet van hemzelf zijn. Een nummer is buiten gebruik en het andere blijkt van zijn moeder, die geïrriteerd lijkt als ik naar Wim vraag.

Er dient zich voor mij een drukke periode aan met veel onderwijs. Bovendien ben ik in contact gekomen met Jan Hoolwerf en met hem is communicatie juist heel makkelijk, zodat ik me daar meer op richt. Ik heb bij een collega-criminoloog navraag gedaan en te horen gekregen dat Henk inder-

daad een ‘grote vis’ is geweest, wiens naam overigens ook in verband wordt gebracht met enkele onopgehelderde levensdelicten. Die informatie roept gemengde gevoelens op, maar ik wil het niet hierop stuk laten lopen. Als ik in december 2009 weer iets meer tijd heb, doe ik nog een paar pogingen om via e-mail Wim te bereiken. Ik blijf dat herhalen met tussenpozen van enkele weken, tot in maart 2010. Er komt geen reactie meer.

Gerben van der Velde

Jan Hoolwerf is veroordeeld voor vijf jaar gevangenis en tbs vanwege een poging tot moord, die hij beging in augustus 2011, nadat we de dataverzameling voor zijn biografie stopten. In mei 2012 bezoek ik hem in Norgerhaven, één van de gevangenissen in Veenhuizen. We praten over het boek, maar ook over zijn verblijf en over de andere gedetineerden. Ik vertel hem dat ik een tweede biografie zou willen schrijven, maar dat ik niet meteen een volgende hoofdpersoon heb. Jan belooft daar eens over na te denken.

De week erna krijg ik telefoon. Het is Jan. “Ik heb iemand voor je”. Hij geeft de telefoon aan een man wiens naam ik niet meteen kan verstaan. Een onvoorbereid en wat ongemakkelijk begin, maar de man aan de andere kant steekt van wal.

Hij heeft 14 jaar gezeten en begint met een straf uit 1987. Hij noemt een reeks van 60 overvallen. Daarvan zijn er vier door de rechter behandeld. Hij heeft nog alle dossiers. Hij wil verder gaan, maar ik onderbreek hem, want het is me wel duidelijk dat dit niet iemand is die ik zou afwijzen omdat hij niet voldoende crimineel zou zijn. Ik vraag hem of hij zich een voorstelling kan maken van de samenwerking. Dat kan hij, want hij kent het boek over Jan, zo laat hij weten. Hij vertelt dat hij in oktober vrijkomt. Dan geeft hij de telefoon weer door en ik vraag Jan nog een keer naar zijn naam. Gerben van der Velde.

Ik laat het gesprek even bezinken en dan toets ik de nieuwe naam in Google en vind een Engelstalige pagina, die me onder andere vertelt dat Gerben van der Velde midden jaren '80 een man heeft doodgeschoten die net uit de gevangenis kwam. Opdrachtgever voor deze liquidatie zou Klaas Bruinsma zijn geweest.

De week daarna krijg ik een brief die, behalve datum, zijn naam en een groet, ook een opsomming bevat: “1987 7 jaar gekregen; 1996 5 jaar gekregen; 2004 13 maanden gezeten; 2010 42 gekregen”. “12 oktober vrij”, dat staat er ook nog bij. Indrukwekkende lijst, zoveel is duidelijk. Per ommegaande stuur ik hem een brief, want ik wil het ijzer smeden als het heet is, maar ik wil ook dat hij weet wat hem te wachten staat als het tot samenwerking komt. Ik sluit het boek over Jan bij en wijs hem op het tweede en het laatste hoofdstuk, waarin ik over de samenwerking met Jan

heb geschreven. Ik zeg ook dat het lang zal gaan duren en dat hij niet rijk zal worden van de inkomsten. “Maar ik ook niet hoor”, voeg ik toe.

Per kerende post krijg ik antwoord, iets uitgebreider dit keer, maar op-nieuw is te zien dat Gerben zelf geen schrijver is. In staccato zinnen zegt hij dat de afspraak tussen ons simpel en helder is en dat ik alles kan vragen wat ik wil. Hij verzekert me dat hij veel te vertellen heeft, hoewel hij al in twee boeken staat. Eén daarvan is gebaseerd op een verhaal van zijn broer, “daar was ik niet blij mee”. Hij blijkt al 24 jaar geen contact meer te hebben met die broer. “Dus het is nu tijd om het recht te zetten. Há Há. Maak je niet druk alles komt goed”.

Het boek dat hij noemt schaf ik aan en ik lees het hoofdstuk dat eigenlijk een verhaal over zijn broer is, maar waarin hij ook langskomt. Geen vrolijke materie. Ik schrijf weer terug, omdat ik wat ongerust ben over het ‘recht zetten’, waar hij van spreekt. Dat kan een zure of boze toon in de correspondentie opleveren, maar anders kan het boek ook in in een welles-nietes verzanden. Ik vind dat veel boeken van misdaadjournalisten, niet in het laatst vanwege een obsessie voor feiten, de hoofdpersonen eigenlijk niet goed in beeld brengen. Die weg wil ik dus niet op. Ik vraag hem daarom nogmaals, nu meer expliciet, wat hij verwacht van een boek over hemzelf.

Kennelijk is dat een moeilijke vraag, want ik krijg niet een antwoord van Gerben maar van Jan. Hij gaat in op de inkomsten van het boek over hem, die niet in één keer worden uitbetaald. Daardoor kreeg hij minder dan we allebei hadden verwacht. Dat is bij anderen bekend geworden en Jan schrijft nu dat “jongens die zelf in boeken staan” menen dat hij “er een advocaat op moet zetten”. Omdat hij verder gaat over de afspraken die ik met Gerben wil maken, begrijp ik dat Jan deze brief ook namens hem schrijft.

Ik ben onplezierig verrast, want ik ben steeds open en oprecht geweest tegen Jan en ook tegen Gerben. Dat me nu tussen de regels, door buitenstaanders, wordt verweten dat ik hem benadeel, maakt me boos. Ik antwoord Jan met een brief waarbij ik me inhoud, maar ik zeg wel dat de verdachtmakingen me raken.

Het wordt zomer en de tijd tikt voorbij. In augustus 2012 wil ik Jan weer bezoeken en ik doe navraag of het mogelijk is dat ik bij die gelegenheid ook Gerben kan spreken. Dat is mogelijk, mits ze allebei een verzoek indienen. Ik laat ze dat beide weten, maar er komt geen antwoord. Het bezoek vindt niet plaats.

In september schrijft Jan. Gerben blijkt al in vrijheid te zijn gesteld. Jan is in hem teleurgesteld, want een belofte dat Jan zijn telefoonkaarten zou krijgen is niet nagekomen. Waar Jan eerst positief was over Gerben, is dat nu omgedraaid. “zoals bij 98% is hij dus een luchtballon”. Inderdaad, van Gerben hoor ik niets meer.

Bert Grijzen

Op 14 juni 2012 ontvang ik een e-mail.

“Geachte meneer van Gemert, Ik zal me even kort voorstellen. Ik ben Bert Grijzen een jongen van begin 30 uit den haag. Ik heb 15 jaar met de harde kern/hooligans van den haag mee gelopen. Waarvan vele jaren een leiding gevende rol gespeeld. Dus een leven vol geweld binnen maar ook buiten het “voetbal” gehad. Me vraag, ik loop al een aantal jaar met het idee om me verhaal in een boek uit te brengen. Omdat ik ook verleden jaar uw boek van prisingang tot tbs heb gelezen, dacht ik aan uw omdat misschien in samenwerking te doen. Wilt uw laten weten of uw daarin geïnteresseerd ben?”

Ja, ik ben geïnteresseerd en dat laat ik Bert meteen weten. Ik antwoord dat ik hem graag wil ontmoeten, zodat we kunnen zien wat we voor elkaar kunnen betekenen. We komen tot een afspraak voor enkele dagen later, Centraal Station Den Haag.

In de hal van het CS komt op de afgesproken tijd een stevige kerel op me af, gekleed in een oude trainingsbroek en een slobberig jack met capuchon. Hij is ongeschoren en heeft een korst op zijn rechterjukbeen, van een vechtpartij? We lopen in de richting van het Plein en komen twee mannen tegen met een volkse Haagse uitstraling. De één heeft zijn haar in een matje en is graatmager, de ander draagt kort haar en is iets forser. Ze spreken Bert aan, negeren mij, en beklagen zich erover dat ze een stadionverbod hebben gekregen. “We hebben helemaal niets gedaan”.

In een Grieks eettentje bij het Plein, neem ik een koffie en Bert een flesje water. Bert vertelt, maar hij is geen man van veel woorden. Hooligan zijn, dat gaat vooral over vechten. Dat wil zeggen, er wordt maar weinig gevochten en de gevechten duren steeds heel kort, maar het zijn wel de gebeurtenissen die ertoe doen. Hooligans gaan met elkaar op de vuist, maar er is wederzijds respect. Tenminste, dat is er als men zich houdt aan bepaalde codes. In een gevecht is het belangrijk dat je zelf niet wijkt, maar juist de andere partij op de vlucht jaagt. “Terugslaan” of “achteruitslaan”, dat zijn de bewoordingen die hij hiervoor gebruikt.

Bert kent andere hooligans in Groningen, Twente, Eindhoven, Rotterdam en Utrecht. Ze hebben elkaars telefoonnummer en hij is van plan daarvan gebruik te maken voor het boek dat hij in gedachten heeft. Het gaat hem er niet zozeer om zijn eigen verhaal te vertellen, dat wil hij eigenlijk liever niet, want zijn gezin en bedrijf houdt hij er liever buiten. Hij wil juist laten zien dat zijn (Haagse) motivatie overeenkomt met wat hooligans in andere steden drijft.

Amsterdamse hooligans hebben een bijzondere plaats in de wereld van Nederlandse hooligans: bijna iedereen buiten de hoofdstad haat hen. Bert

niet in het laatst, want de lage aanval van maar liefst 70 Amsterdammers op een Haags supportershok staat in zijn geheugen gegrift. Het kleine aantal aanwezigen, volgens Bert soms geen hooligans, werd verrast en zwaar toegetakeld. Het Amsterdamse plan kan hij waarderen: een knappe verrassing, maar vanwege de overmacht was het geen eerlijk gevecht. Er moet gelijkwaardigheid zijn, zonder dat is er geen eer te behalen.

Na een gesprek van ruim anderhalf uur lopen we terug naar het station. We krijgen het over Ajax en hij vraagt me naar mijn mening over voetbal. Ik wil hem niet voorliegen en zeg dat ik weliswaar bijna nooit naar wedstrijden ga, maar dat ik wel graag zie dat Ajax wint. Ik vul aan dat ik woon waar het oude stadion De Meer eens stond. We krijgen het over voetbalprogramma's op televisie en als ik zeg dat ik het RTL-programma met Johan Derksen slecht verdraag, dan blijkt dat hij dat juist erg leuk vindt.

In de weken die volgen schaf ik het inmiddels oude boek aan over de Feyenoord hooligans van Gageldonk (1996) en ik neem kennis van de dissertatie van Spaaij (2006). Met de vermoedelijk voetbal-gerelateerde rellen in Graafsewijk in Den Bosch en in het Utrechtse Ondiep, maar vooral ook de strandrellen in Hoek van Holland in gedachten, leer ik dat er veel is veranderd. Mijn interesse voor het onderwerp groeit.

Begin juli stuur ik Bert een e-mail en ik zet daarin enkele gedachten over een opzet uiteen. Zo zou het boek een aantal gebeurtenissen (gevechten of confrontaties) kunnen beschrijven vanuit de invalshoeken van de verschillende partijen. Ik vraag om zijn reactie, maar die blijft uit. Ook als ik hem probeer te bellen of een sms stuur, krijg ik hem niet te pakken. Eind juli stuurt hij me een SMS: "Heey frank ben je niet vergeten maar ben even op vakantie. Heb je mails gelezen en denk er over na. Je hoort van me als ik weer in nl ben. Gr. Bert". Ik stuur hem opnieuw enkele berichten, maar het blijft weken lang stil. Tot eind augustus.

"Hey frank! Sorry voor me late reactie... Heb er goed over na gedacht maar heb besloten om het helemaal alleen te gaan doen. Precies op me eigen manier zoals ik het wil en hoef ik met niemand rekening te houden. Doe ook zelf alle interviews met de Haagse jongens en van andere clubs..... Vind ik toch beter lekker op me eigen manier.....".

Dit komt me koud op mijn dak vallen. Ik wens hem succes, maar ik vraag ook om uitleg. Hij schrijft: "Ik ben er van overtuigd dat je met heel je ziel en zaligheid je zelf erin verdiept maar ik wil het toch helemaal op me eigen manier doen. En zo min mogelijk met iemand rekening houden". Op mijn vraag of er financiële overwegingen zijn, antwoordt hij: "Het gaat mij totaal niet om het geld! Terwijl ik er ook niet vies van ben. Samen spelen, samen delen, maar wil zelf alles doen en vind het ook leuk om te doen bij de andere jongens langs... Bedankt voor je tijd en gemeente interesse en we spreken elkaar nog eens! Gr. Bert".

Inventarisatie, wat staat samenwerking in de weg?

Twee keer kwam het initiatief van de hoofdpersoon, niet van mij. In het eerste geval reageerde ik op een oproep die Wim Schoenmaker plaatste voor een boek over zijn vader Henk. Bert nam met mij contact op nadat hij het boek had gelezen dat ik schreef over Jan Hoolwerf. Bij Gerben speelt dat boek in zoverre ook een rol, dat het Jan is die de verbinding tot stand brengt. Het boek over Jan lijkt bij de laatste twee een argument ten faveure van samenwerking. Het laat zien, als een soort proeve van bekwaamheid, dat de wetenschapper van zijn kant in staat is de taak te volbrengen.

Door alle drie wordt me verzekerd dat er in hun leven veel is gebeurd en dat ik over alles mag vragen. Of ik ook antwoord krijg als blijkt dat kwesties gevoelig liggen of belastend zijn, dat is maar de vraag. Bert maakt een voorbehoud. Hij heeft een gezin en een baan en hij wil niet dat het boek schade veroorzaakt, bijvoorbeeld omdat zijn naasten erop worden aangekeken dat hij hooligan is. Wim zegt dat zijn vader een schone lei heeft, omdat openstaande delicten van destijds inmiddels zijn verjaard. Ook Gerben geeft te kennen dat hij vrijuit kan praten, maar vooral bij hem kan ik me voorstellen hij belastende kennis heeft die niet aan de grote klok moet worden gehangen.

Geld speelt een belangrijke rol voor Gerben. Het lijkt dat hij zijn belangstelling verliest als bekend wordt dat Jan van diens boek maar bescheiden inkomsten geniet. Ook voor Wim, die zijn vader graag wat meer financiële armslag wil bieden, spelen deze overwegingen mee, zij het in mindere mate. Bert daarentegen zegt expliciet dat geld voor hem geen drijfveer is.

Zowel Bert als Wim hebben de wens om iets vast te leggen. Voor Wim is dat het roemruchte verleden van zijn vader als vroege hasj importeur. Bert op zijn beurt, wil langzaam afstand nemen van zijn leven als hooligan, maar hij wil documenteren wat hem en de andere hooligans drijft. Gerben meent dat ook hij veel interessants te melden heeft, zijn indrukwekkende strafblad en de zware delicten die hij heeft begaan moeten dat bewijzen. Hij weet dat de buitenwereld huivert, maar meent dat men daar ook hunkert naar verhalen over mannen zoals hij.

Na de kennismaking voorzie ik dat het moeilijk zal zijn om de oude Henk het hemd van het lijf te vragen, want ik versta hem slecht en Wim moet steeds bijspringen. De hulp van zijn zoon is ook nodig om überhaupt tot afspraken te komen, niet toevallig dat het dan ook daar fout gaat. Ook bij de samenwerking met Gerben krijg ik twijfels. Als ik probeer duidelijkheid te scheppen en hem vragen voorleg, wekken die juist verwarring of misschien zelfs irritatie. Ik heb daarentegen veel zin om aan de klus met Bert te beginnen. Wat ik ervan vind doet er uiteindelijk weinig toe, want bij alle drie deze potentiële hoofdpersonen verdwijnt de animo. Uit het beperkte contact met Wim (en Henk), Gerben en Bert komt niet een heldere reden naar voren

waarom het aanvankelijke plan wordt afgeblazen. In twee gevallen is het tot een ontmoeting gekomen, maar daar blijft het bij.

Misschien is er tijdens die ontmoeting iets gebeurd dat deze mannen aan het denken heeft gezet en het enthousiasme tempert. Natuurlijk moet ik niet uitsluiten dat ze mij een onsympathieke wetenschapper vinden en dat ze de vele bijeenkomsten die ik in het vooruitzicht stel als niet erg aantrekkelijk zien. Zeker van de oude Henk kan ik me dat goed voorstellen. De gesprekken met Wim en met Bert zijn daarentegen volgens mij niet vervelend verlopen en ik kan me die overweging van hun kant moeilijk indenken. Ik heb niet het gevoel door Bert te zijn afgeserveerd omdat ik zeg voor Ajax te zijn. Met Gerben heb ik alleen via de post gecommuniceerd. In de brieven heb ik vragen gesteld die voor hem wellicht veel gedoe waren, hij is althans aan beantwoorden niet toe gekomen.

Bert laat me weten dat hij het boek uiteindelijk toch liever zelf schrijft. Hij heeft zelf een plan gemaakt en lijkt er moeite mee te hebben dat een hele reeks beslissingen over zijn verhaal door een ander genomen gaat worden. De andere twee hebben niet gezegd wat hen doet besluiten niet verder te gaan. Ik heb het gevoel dat Gerben vooral op de verwachte inkomsten is aangeslagen en als die lager blijken dan hij verwacht, verdwijnt zijn interesse. Van de oude Henk kan ik me voorstellen dat hij weinig enthousiast is over het plan van zijn zoon en opziet tegen wat komen gaat. Zijn zoon voelt dat aan.

De afwijzing wordt mij in geen van de gevallen snel en helder duidelijk gemaakt. Twee keer stopt de communicatie eenzijdig en moet ik zelf mijn conclusies trekken. Enkel Bert geeft uitleg, maar ook bij hem heb ik daar diverse keren naar moeten vragen en weken moeten wachten.

Lessen uit afwijzing

Vergelijk ik nu mijn pogingen om een criminele hoofdpersoon te werven met die van de andere criminologen die een biografie schreven, dan lijkt ik, met de score van één op vier, niet erg succesvol. Omdat mijn voorgangers niet over missers schreven, is het gissen hoe vaak die zich bij hen voordeden. Rest de vraag welke lessen te trekken zijn?

Een simpele oplossing lijkt het boek te schrijven zonder medewerking van de boef. Dat is in feite zoals journalisten meestal werken. Zij volgen de opsporing en rechtsgang van een bekende 'grote' crimineel, gaan te rade bij politie en justitie, en publiceren daarover wanneer de rechter uitspraak heeft gedaan. Hoewel deze aanpak zeker tot interessante boeken heeft geleid, bijvoorbeeld over Klaas Bruinsma (Middelburg, 1992), Charles Zwolsman (Husken, 2001), Mink Kok (Husken, 2007) en Thea Moeur (Kortierink, 2008), is er een tegenargument. Als de hoofdpersoon zelf niet meewerkt, wordt de belangrijkste bron van informatie onbenut gelaten. Mijn voorkeur gaat uit

naar een biografie die verder gaat dan het weergeven van feiten en context waarin de boef tot zijn daden komt. Ik wil ook weten hoe deze hoofdpersoon zichzelf ziet en hoe hij gezien wil worden. Niet een verhaal over hem, maar zijn eigen verhaal. Voor een dergelijke aanpak, die een structuur- en een interactieperspectief combineert (van Gemert, 2012b), moet de boef echt zelf aan het woord komen. Samenwerking is dus geboden en het probleem van afwijzing blijft.

De boef wil best een boek, zoveel is duidelijk geworden. De autobiografieën en de boeken die door journalisten op schrift worden gesteld verschillen van mijn aanpak in het feit dat ik actieve samenwerking veronderstel en daarvoor moet de hoofdpersoon zich vrij kunnen bewegen. Zou het schelen als ik de hoofdpersoon zoek onder gedetineerden? Het is zeker niet onmogelijk mensen in detentie te interviewen, maar de setting kan het verhaal kleuren en biedt ernstige beperkingen ten aanzien van het contact. Tijdens mijn onderzoek voor het boek van Jan heb ik hem niet alleen vaak gesproken, we zijn ook samen op stap geweest. Ik heb gezien en meegemaakt hoe zijn dagelijks leven zich ontrolde. Na een reeks gesprekken over zijn verleden, belandden we samen in het hier en nu en interviewen werd als dominante methode vervangen door participerende observatie. Biografie werd etnografie (van Gemert, 2012a). De rijkdom en variatie van data die zo werd verzameld, is onhaalbaar als de hoofdpersoon vastzit.

Deze vereiste kan de hogere uitval verklaren, want een persoon op vrije voeten heeft allerlei andere besognes, die wellicht veel meer aandacht en energie verlangen dan het werken aan een boek. Veel autobiografieën zijn in detentie geschreven, wanneer de auteurs zeeën van tijd hadden. Dat lijkt geen toeval. De journalisten werken zoals gezegd solo.

Ik ben bereid de hand in eigen boezem te steken, maar ik heb geen bruikbare aanknopingspunten. Niet om de oorzaken van afwijzing te achterhalen, maar ook niet om nieuwe mislukkingen te voorkomen. Het zal vermoedelijk helpen wanneer ik vooraf kan zeggen dat er flink verdiend wordt aan het boek, maar eerlijkheid gebiedt anders. Ik ben wetenschapper en geen gearriveerde auteur en criminelen hebben niet allemaal de reputatie van Willem Holleeder. De belangstelling van uitgevers en van de media varieert navenant (Van Gemert, in voorbereiding).

Misschien is het simpel. De boer zoekt een vrouw, maar hij vindt haar niet altijd. De boef wil wel een boek, maar de animo verdamppt als hem bij kennismaking met de onderzoeker duidelijk wordt wat er komen gaat. De eindeloze interviews, de geringe inkomsten, de irritante onderzoeker ... en ondertussen moet er ook nog gewoon brood op de plank komen.

Literatuur

Bovenkerk, F. (1995). *La bella Bettien*. Amsterdam, Pandora.

- Gerritsen, R. (2009). *Knock-out: De zieke ziel deel I*. Rotterdam, Lemniscaat.
- Gerritsen, R. (2012). *Dertien ongelukken: De zieke ziel deel II*. Rotterdam, Lemniscaat.
- Husken, M. (2001). *Charles Z.: Ex-autocoureur en hasjbaron*. Amsterdam, Meulenhoff.
- Husken, M. (2007). *De criminele carrière van Mink K.* Amsterdam, Meulenhoff.
- Klockars, C. B. (1974). *The professional fence*. New York, NY, Free Press.
- Korterink, H. J. (2008). *De godmother in Panama: Thea Moeaer achter de tralies*. Amsterdam, Nieuw Amsterdam.
- Maruna, S. & Matravers, A. (2007). N=1: Criminology and the person. *Theoretical Criminology*, 11(4):427–442.
- Middelburg, B. (1992). *De dominee: Opkomst en ondergang van maffiabaas Klaas Bruinsma*. Amsterdam, L.J. Veen.
- Nellis, M. (2002). Pros and cons: Offender autobiography, penal reform and probation training. *Howard Journal of Criminal Justice*, 41(5):434–468.
- Peeters, H. (1992). *Gerrit de stotteraar: Biografie van een boef*. Amsterdam, Podium.
- Shaw, C. (1930). *The jack-roller*. Chicago, University of Chicago Press.
- Shover, N. (2010). Life histories and autobiographies as ethnographic data. In: Gadd, D., Karstedt, S., & Messner, S., redactie, *The Sage handbook of criminological research methods*, chapter 1, pp 11–22. London, Sage.
- Spaaij, R. (2006). *Understanding football hooliganism: A comparative study of six western European football clubs*. Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Steffensmeier, D. (1986). *The fence: In the shadow of two worlds*. Totowa, NJ, Rowman and Littlefield.
- Steffensmeier, D. & Ulmer, J. (2005). *Confessions of a dying thief: Understanding criminal careers and illegal enterprise*. New Brunswick, NJ, Aldine Transaction.
- Sutherland, E. (1937). *The professional thief*. Chicago, University of Chicago Press.
- van Gageldonk, P. (1996). *Hand in hand: Op stap met de hooligans van Feyenoord*. Amsterdam, Nijgh & Van Ditmar.
- van Gemert, F. (1988). *Mazen en netwerken: De invloed van beleid op de drugshandel in twee straten in de Amsterdamse binnenstad*. Amsterdam, Instituut voor Sociale Geografie, UvA.
- van Gemert, F. (2011). *Van prison gang tot tbs: Biografie van een gewelddadig man*. Meppel, JustPublishers.
- van Gemert, F. (2012a). Biografie wordt etnografie: Hoe interviews over het levensverhaal van een boef uitdraaiden op participerende observatie. *Kwalon*, 17(3):34–40.

- van Gemert, F. (2012b). De pose: Boevenbiografie tussen structuur en interactie. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 2(3):17–32.
- van Gemert, F. (in voorbereiding). *Biographies on criminals, and why criminologists should write them*.

35 Experimenteel onderzoek naar het *bystander effect*: Hoe de sociale psychologie en de criminologie elkaar aanvullen

Jan-Willem van Prooijen, Marco van Bommel & Paul van Lange

In de moderne wetenschap is er een groeiende roep om samenwerking tussen aan elkaar gerelateerde vakgebieden. Soms kan een dergelijk initiatief inderdaad een substantiële meerwaarde hebben, bijvoorbeeld als verschillende disciplines hetzelfde fenomeen vanuit verschillende kanten belichten. Vanuit dat kader is ook onze samenwerking met Henk Elffers ontstaan. Henk is een criminoloog die geïnteresseerd is in experimenteel onderzoek en in het fenomeen *guardianship*: hoe wordt criminaliteit beïnvloed door mensen in de directe omgeving van het misdrijf, zoals bewakers, toevallige voorbijgangers, en buurtbewoners? Wij zijn sociaal-psychologen en net als Henk zijn wij geïnteresseerd in experimenteel onderzoek. Daarnaast is een interessant —en aan *guardianship* gerelateerd— fenomeen in de sociale psychologie het zogenaamde *bystander effect* (in de rest van deze bijdrage afgekort als BSE). Dit effect houdt in dat als mensen getuige zijn van een noodsituatie —een misdrijf, maar bijvoorbeeld ook een ongeluk of medisch noodgeval— ze eerder geneigd zijn te helpen als ze de enige omstander (*bystander*) zijn dan als er meerdere omstanders aanwezig zijn (Fischer et al., 2011).

De overeenkomst in interesses was onmiskenbaar, en een samenwerking tussen criminologie en sociale psychologie was een feit. In deze bijdrage gaan we inhoudelijk in op onze samenwerking met Henk die zich richt op de vraag hoe omstanders reageren in noodsituaties. Daarnaast zullen we, aan de hand van ons onderzoek met Henk, proberen om de waarde van verschillende vormen van experimenteel onderzoek te verduidelijken, met het doel antwoord te geven op de overkoepelende vraag hoe sociaal-psychologen en criminologen elkaar aanvullen en van elkaar kunnen leren.

Helpen in noodsituaties

Om onze samenwerking goed vorm te geven was het van belang eerst conceptueel helder te krijgen wat *guardianship* en het BSE precies overeenko-

mend en verschillend hebben. Vroeg in onze samenwerking had één van ons (JWvP) een keer opgemerkt dat guardianship en het BSE “eigenlijk min of meer hetzelfde” waren. Henk reageerde droogjes met de opmerking dat JWvP “nog maar eens wat extra moest lezen over guardianship”. Natuurlijk had Henk in principe gelijk: guardianship refereert niet alleen naar de vraag wanneer omstanders ingrijpen, maar bijvoorbeeld ook naar het fenomeen dat criminelen minder geneigd zijn strafbare feiten te plegen als er mogelijke getuigen aanwezig zijn (vergelijk routine activity theory—Cohen & Felson, 1979). Het BSE gaat echter over de invloed van de hoeveelheid andere omstanders op de vraag of een specifieke omstander iemand in nood zal helpen. Die noodsituatie kan, maar hoeft niet noodzakelijk, met criminaliteit te maken hebben (zo is het BSE bijvoorbeeld ook aangetoond als een slachtoffer leek te stikken in een donut; Tice & Baumeister, 1985).

De verschillen en overeenkomsten tussen guardianship en het BSE kunnen aardig geïllustreerd worden aan de hand van een stelling die door Henk zelf gegeven is in een TV-programma over meer blauw op straat: “Eén buurtfeest is echt een stuk beter dan één agent”. Deze stelling klopt vanuit het oogpunt van guardianship: door een buurtfeest wordt de buurt hechter, waardoor mensen eerder naar elkaar omkijken en meer informeel guardianship toepassen. Daardoor zijn er in een buurt veel oplettende getuigen, waardoor de kans dat een crimineel een slachtoffer berooft een stuk kleiner is dan wanneer er maar één agent ergens in de buurt toezicht houdt. Maar het is niet zonder meer een gegeven dat deze stelling klopt vanuit het oogpunt van het BSE: als die crimineel namelijk tóch besluit toe te slaan dan is de kans dat een getuige het slachtoffer helpt kleiner als er een hele buurt staat mee te kijken dan wanneer die getuige alleen is (zelfs los van het feit dat de eenzame getuige in dit voorbeeld een agent betreft). Ondanks deze verschillen zijn de overeenkomsten tussen het BSE en guardianship evident, aangezien in beide fenomenen de rol van omstanders in noodsituaties centraal staat.

We besloten onderzoek te gaan doen naar de vraag welke precieze motieven bepalen of omstanders besluiten een slachtoffer te helpen in een noodsituatie. Een belangrijk motief waarom mensen een slachtoffer vaak niet helpen is volgens onderzoek naar het BSE spreiding van verantwoordelijkheid (*diffusion of responsibility*): omstanders voelen zich minder persoonlijk verantwoordelijk om zelf iets te doen naarmate er meer andere omstanders getuige zijn van een noodsituatie —met als gevolg dat niemand iets doet. Eigenlijk is het dus zo dat de aanwezigheid van andere omstanders ervoor zorgt dat een omstander zich relatief anoniem voelt in de groep en niet uit de toon wil vallen. “Waarom zou ik mijn hoofd boven het maaiveld uitsteken? Waarom niet die persoon die daar staat, die is toch veel sterker dan ik? Bovendien, als niemand iets doet dan valt het toch niet op als ik ook niets doe.” Dergelijke redeneringen —die allen een gevoel van spreiding van verantwoordelijkheid reflecteren— illustreren hoe andere omstanders de

neiging tot helpen kunnen afremmen. Als gevolg daarvan kunnen we regelmatig in de krant lezen hoe niemand ingreep terwijl een slachtoffer in elkaar werd geslagen, werd verkracht, of verdronk, ondanks het feit dat er een grote groep mensen stond te kijken. Spreiding van verantwoordelijkheid speelt veel minder als men de enige omstander is. Een omstander kan zich dan niet meer verschuilen achter het feit dat er ook anderen aanwezig zijn die zouden kunnen helpen: “Als ik niets doe dan gebeurt er niets, en dan is het lot van het slachtoffer voor een belangrijk deel mijn schuld. Dat zou ik mezelf niet vergeven.” Daarnaast, mochten anderen erachter komen dat de omstander niets deed kunnen dan kunnen ze dat die omstander flink kwalijk nemen: Met andere woorden, niet ingrijpen kan slecht zijn voor de reputatie van een omstander die alleen is.

Er kleeft echter een interessante paradox aan deze redenering. Als niet helpen slecht kan zijn voor de reputatie van een omstander, dan ligt het voor de hand dat wél helpen juist wél goed kan zijn voor de reputatie van een omstander. Wie wil er nu niet de held van de dag zijn? Maar dat hulpgedrag zal vooral goed zijn voor die reputatie als er ook andere mensen aanwezig zijn die het heldhaftige gedrag van de omstander met eigen ogen kunnen zien —met andere woorden, als er andere omstanders staan te kijken. De paradox is dus dat mensen minder helpen naarmate er meer andere omstanders aanwezig zijn; maar naarmate er meer andere omstanders aanwezig zijn kan een persoon ook meer reputatiewinst boeken door juist wél te helpen. Blijkbaar onderdrukt het gevoel van anonimiteit dat mensen hebben in een groep het besef dat ze aanzienlijke reputatiewinst kunnen boeken door te helpen —vooral als er ook anderen staan te kijken. In ons onderzoek met Henk leidde dat tot de vraag of er mogelijkheden zijn om mensen meer bewust te maken van het feit dat anderen hun gedrag kunnen beoordelen (dat wil zeggen, publiek zelfbewustzijn) en of het mogelijk is dat mensen daardoor meer gaan helpen in het bijzijn van anderen.

Een methode om zo’n gevoel van publiek zelfbewustzijn te creëren is door een camera op mensen te richten. Als mensen weten dat er een camera op ze gericht is realiseren ze zich dat alles wat ze zeggen en doen door anderen beoordeeld kan worden. Mensen letten daardoor meer op hun woorden en op hun gedrag als er een camera op hen gericht staat dan wanneer ze zich onbespied wanen. Dergelijk publiek zelfbewustzijn heeft het effect dat mensen zich meer gaan gedragen volgens groepsnormen, ook als dat ten koste gaat van de eigen preferenties of overtuigingen (Froming et al., 1982). Toegepast op helpen in noodsituaties was ons idee dat een camera mensen eraan herinnert dat ze niet anoniem zijn en dat hun gedrag beoordeeld kan worden door anderen. Met andere woorden, een camera maakt dat mensen zich ervan bewust zijn dat hun gedrag gevolgen heeft voor hun reputatie, vooral als er anderen aanwezig zijn om dat gedrag te observeren. Daarom voorspelden we dat de simpele aanwezigheid van een camera ertoe kan leiden

dat mensen meer geneigd zijn hulp te bieden aan een slachtoffer, vooral als er ook andere omstanders zijn.

Deze hypothese hebben we getoetst in een laboratoriumexperiment waarin deelnemers achter de computer dachten in te loggen op een webforum (van Bommel et al., 2012). Voordat ze daaraan begonnen werd aan de helft van de deelnemers gevraagd te controleren of de webcam, die aan het beeldscherm vastzat, aanstond (camera-conditie). Bij de andere helft van de deelnemers zat er geen webcam aan de computer vast (controle-conditie). Eenmaal op het webforum zagen deelnemers hoeveel andere mensen tegelijkertijd online waren op dat forum: De helft van de deelnemers werd geïnformeerd dat ze de enige waren op het forum (alleen-conditie) en de andere helft van de deelnemers werd geïnformeerd dat er dertig andere mensen tegelijkertijd waren ingelogd op het webforum (bystander-conditie). Op het forum kregen deelnemers vervolgens in totaal vijf berichten te lezen van andere mensen die in nood zaten. Zo lasen deelnemers een bericht van een persoon met liefdesverdriet; een bericht van een meisje waarvan de partner net de diagnose kanker had gekregen; en een bericht van een persoon die een zelfmoordpoging overwoog. Na ieder bericht kregen de deelnemers de kans om te reageren en te helpen door een emotioneel ondersteunende boodschap aan de persoon in nood te sturen. De centrale afhankelijke variabele was de hoeveelheid helpende berichten die deelnemers inderdaad besloten te sturen.

De resultaten ondersteunden onze gedachtegang. Als er geen webcam was (de controle-conditie) dan trad het gebruikelijke BSE op: Mensen hielpen vaker als ze dachten alleen op het forum te zijn dan wanneer ze dachten dat er dertig andere mensen tegelijkertijd op het forum waren ingelogd. Maar als deelnemers zagen dat er een webcam aanstond en op hen gericht was vonden we juist het tegenovergestelde: Deelnemers hielpen dan juist vaker als er dertig andere mensen op het forum waren ingelogd dan als ze dachten alleen te zijn op het forum. De simpele interventie om een kleine camera op mensen te richten had dus een enorm effect: het klassieke bystander effect draaide om, in de zin dat de aanwezigheid van anderen ervoor zorgde dat mensen juist meer gingen helpen (voor details, zie van Bommel et al., 2012).

Experimentele sociale psychologie

Het onderzoek verricht door van Bommel et al. (2012) is kenmerkend voor de manier van onderzoek doen binnen de experimentele sociale psychologie. Veel onderzoek van sociaal-psychologen vindt plaats in een experimenteel laboratorium, waarin gekeken wordt naar hoe deelnemers reageren in een door de onderzoeker ontwikkelde en gecontroleerde omgeving. De voordelen van deze aanpak laten zich verwoorden in twee begrippen: causaliteit en interne validiteit. Door de onafhankelijke variabelen te manipuleren kan

vastgesteld worden dat A (de hoeveelheid omstanders) een causaal effect heeft op B (hulpgedrag) met een mate van zekerheid die in bijvoorbeeld correlatief onderzoek —alle moderne statistische technieken ten spijt— onmogelijk is. In ons experiment beïnvloedde de hoeveelheid mensen die op het forum aanwezig waren hulpgedrag, niet vice versa (hetgeen overigens niet wil zeggen dat helpen in de praktijk geen nieuwsgierige omstanders kan aantrekken; het feit dat een onderzoeker één causale volgorde aantoonst betekent niet dat een effect niet bi-directioneel kan zijn). Een goed experiment zorgt daarnaast voor een hoge interne validiteit door de experimentele situatie constant en gecontroleerd te houden, en daarbinnen alleen de theoretisch relevante onafhankelijke variabelen te variëren. Alle deelnemers aan ons experiment logden in op exact hetzelfde webforum en kregen exact dezelfde informatie en instructies, met de experimentele manipulaties als enige verschillen (bijvoorbeeld, sommigen zien een webcam op zich gericht en anderen niet). Daarnaast worden deelnemers *at random* in condities ingedeeld, zodat verschillende persoonlijkheden ongeveer evenredig over condities verdeeld zijn (en daardoor niet verschillen tussen condities kunnen verklaren). Door alles onder controle te houden kan heel precies gekeken worden naar de mate waarin de onafhankelijke variabele (bijvoorbeeld het aantal mensen op het forum) invloed heeft op de afhankelijke variabele (helpen).

Experimenteel sociaal-psychologen kunnen om deze reden wat huiverig zijn om soortgelijk onderzoek buiten het lab uit te voeren. Natuurlijk kun je het BSE ook op straat onderzoeken, bijvoorbeeld door een acteur gewond op straat te laten liggen en te kijken of mensen meer helpen als ze alleen zijn dan als ze in een groep zijn. Er zitten zeker voordelen aan zo'n aanpak (daarover later meer), maar zo'n toegepaste setting is wat betreft causaliteit en interne validiteit inferieur aan de gecontroleerde omgeving die een onderzoekslaboratorium biedt. Het probleem is dat zo'n toegepaste setting meer 'ruis' met zich meebrengt waardoor het moeilijker is de effecten van de onafhankelijke variabelen zuiver vast te stellen. Als een omstander aanvankelijk alleen is kan halverwege het incident een onverwachte voetganger een extra omstander gaan vormen. Omstanders die in een groep aankomen zijn de ene keer met z'n tweeën, de volgende keer met z'n vijven, en de keer daarop met z'n tien. De acteur —hoe goed hij of zij ook is— kan zich, zonder het zelf te realiseren, anders gedragen als een omstander alleen is dan als er een groep staat. Om het nog maar niet te hebben over onverwachte gebeurtenissen die de situatie per onderzochte omstander verschillend kan maken, zoals een plotselinge regenbui, een ambulance die aankomt omdat een onbekend persoon 112 blijkt te hebben gebeld, of een fietser die halverwege het incident iets roept naar de noodlijdende acteur en de omstander. Aan het eind van het onderzoek is het dan ook vaak moeilijk om met zekerheid vast te stellen hoe eventuele effecten te interpreteren zijn —zijn de effecten echt veroorzaakt door de hoeveelheid omstanders, of waren er an-

dere verschillen tussen de situaties waarin de deelnemers zich bevonden die de effecten veroorzaakt hebben?

In een gecontroleerd laboratoriumexperiment spelen deze problemen veel minder door de onafhankelijke variabelen te isoleren en de rest van de situatie constant te houden. Natuurlijk wordt helpen ook beïnvloed door aspecten van het experiment die geen onderdeel van de onderzoeksvraag zijn (bijvoorbeeld, misschien sturen mensen iemand die zelfmoord overweegt eerder een ondersteunend berichtje dan iemand met liefdesverdriet), maar dat kan geen verschillen tussen condities verklaren: deze informatie was immers hetzelfde in alle condities. De effecten van de webcam kunnen alleen aan de webcam liggen en aan niets anders, want de rest van de setting was voor alle deelnemers constant.

Studenten, journalisten, en soms zelfs sociale wetenschappers kijken vaak met argusogen naar deze sociaal-psychologische experimenten. “Zo’n door de onderzoeker gemaakte laboratorium-setting is toch geheel kunstmatig, wat heeft dat nu met het echte leven te maken? In het echte leven spelen veel meer zaken een rol, zoals het risico zelf gewond te raken. Bovendien worden alleen studenten onderzocht. Wat zegt zo’n onderzoek nou?” Met andere woorden: een experiment is niet generaliseerbaar, niet extern valide. Toch? Laten we voorop stellen dat deze kritiek niet noodzakelijk onjuist is: het is inderdaad meestal maar de vraag of de resultaten verkregen in experimenteel onderzoek generaliseerbaar zijn naar gedrag in de ‘echte’ wereld. Desondanks zijn de meeste experimenteel sociaal-psychologen maar zelden onder de indruk van dergelijke kritiek. Waar komt deze onverschilligheid vandaan? Om dit te begrijpen is het van belang in te zien wat de precieze doelstellingen zijn van een experiment: een goed experiment heeft helemaal niet het doel extern valide te zijn. In experimenteel onderzoek probeert een onderzoeker interne validiteit te maximaliseren ten koste van externe validiteit (Berkowitz & Donnerstein, 1982; Mook, 1983). Op basis van een theorie (de aanwezigheid van anderen is al voldoende om hulpgedrag te beïnvloeden) voorspelt een onderzoeker hoe de proefpersoon zich zal gedragen in een speciaal ontwikkelde labsituatie (een proefpersoon stuurt meer helpende berichten als ze alleen op een webforum zijn dan als er ook anderen ingelogd zijn).

Dit leidt enkel tot conclusies over de theorie, niet over de praktijk. Kritiek op externe validiteit was terecht geweest als van Bommel et al. (2012) de volgende conclusie had getrokken: “Camera’s in het uitgaansleven zorgen ervoor dat mensen eerder ingrijpen als er vechtpartijen uitbreken.” Maar dat was niet de conclusie die we trokken. Onze conclusie was dat een verhoogd gevoel van publiek zelfbewustzijn (zoals een camera kan veroorzaken) ertoe kan leiden dat mensen meer gaan helpen als ze zich realiseren dat ze niet alleen zijn. Of dit vervolgens implicaties heeft voor de praktijk (geweld in het uitgaansleven) is een prima vraag; maar het is een empirische vraag, die met andere onderzoeksmethoden beantwoord dient te worden (bijvoorbeeld,

toegepast onderzoek). De kritiek dat een experiment niet extern valide is gaat daarom voorbij aan de essentie van experimenteel onderzoek: een experiment wordt niet ontworpen om te kunnen generaliseren naar de praktijk. Het is vergelijkbaar met een koe verwijten dat je er niet op kunt paardrijden, of een auto verwijten dat je er niet mee kunt vliegen. Experimenteel onderzoek is de beste methode om de basisaannames van een theorie te toetsen, toegepast onderzoek is de beste methode om te beoordelen of die theorie voorspellende waarde heeft in praktijksituaties. Overigens blijkt de kans op vergelijkbare resultaten in het lab en het veld —mits goed uitgevoerd, uiteraard— groot te zijn: een meta-analyse toont aan dat, in de sociale psychologie, de effectgrootte van in het lab gevonden effecten een correlatie heeft van .73 met de effectgrootte als dezelfde effecten in het veld getoetst worden —hetgeen suggereert dat het in veel gevallen wel meevalt met die externe invaliditeit van laboratoriumexperimenten, of die interne invaliditeit van veldstudies (zie Anderson et al., 1999).

Experimentele criminologie

Tegelijkertijd valt het ons op dat sommige sociaal-psychologen wel erg sterk leunen op deze fundamentele theoretische aanpak. Veel van onze collega's doen een serie experimenten, schrijven de resultaten op in een artikel dat ze naar een wetenschappelijk tijdschrift sturen, en beginnen vervolgens aan een nieuwe serie experimenten —zonder ooit stil te staan bij de vraag wat hun bevindingen in de praktijk zouden kunnen betekenen. “Dat doen toegepaste onderzoekers maar”, klinkt het desgevraagd. Probleem is echter dat niet al het experimentele onderzoek dat verricht wordt door toegepaste onderzoekers ook daadwerkelijk inspireert om op voort te borduren. Sommige experimentele situaties staan erg ver van de praktijk en maken het daarom moeilijk om voorspellingen te maken over gedrag in de praktijk. Een tussenvorm lijkt daarom vaak nuttig: een compromis tussen interne validiteit en externe validiteit die een brug slaat tussen het lab en de praktijk. Een voorbeeld van een instrument dat de onderzoeker dan tot zijn of haar beschikking heeft is het natuurlijke experiment. Criminologen zijn —veel meer dan sociaal-psychologen— zeer bedreven in deze vorm van experimenteren. In een natuurlijk experiment wordt op een handige manier gebruik gemaakt van alledaagse situaties en ontwikkelingen die in de maatschappij spelen. De gemeente besluit om in een bepaald uitgaansgebied beveiligingscamera's op te hangen? Dan doen onderzoekers dus een meting voordat de camera's zijn ophangen en een meting nadat de camera's zijn opgehangen —en vergelijken de resultaten met een ander uitgaansgebied waar op beide tijdstippen geen camera's hangen. Deze aanpak levert weliswaar wat interne validiteit in (het is bijvoorbeeld niet altijd zonder meer duidelijk of de uitgaansgebieden, of de incidenten die zich daar afspelen, goed met elkaar te vergelijken

zijn), maar maakt de winst dat de externe validiteit hoger is en de implicaties voor de praktijk direct duidelijk zijn, terwijl er toch een causale theorie getoetst wordt (camera's hebben invloed op uitgaansgeweld).

Algemener leeft er onder experimentele criminologen veel meer het idee dat een experiment de praktijk zo realistisch mogelijk moet nabootsen. Een criminoloog zal dan ook —in tegenstelling tot veel sociaal-psychologen— liever het BSE toetsen op straat, met een noodlijdende acteur en echte omstanders. Daarmee neemt de criminoloog de verlaagde interne validiteit voor lief om beter uitspraken te kunnen doen over hoe mensen zich echt op straat gedragen. In het begin van onze samenwerking met Henk moesten wij hier, als experimenteel sociaal-psychologen, enigszins aan wennen: een experiment toetst toch een theoretische aanname, niet een praktijksituatie? Maar inmiddels is ons duidelijk dat deze behoefte aan 'realistisch experimenteren' op een logische manier voortvloeit uit een sterkere praktijkgerichtheid van het criminologische vakgebied. Waar je als sociaal-psycholoog een succesvolle carrière kunt opbouwen door alleen maar aan te tonen waar mensen allemaal toe te bewegen zijn als je maar aan de juiste touwtjes trekt, wordt er van een criminoloog veel meer verwacht dat er onderzoek wordt gedaan dat direct relevant is voor mensen die in de praktijk werken —zoals rechters, advocaten, politie, en gevangenisbewaarders. Dan kom je niet weg met alleen maar kijken naar hoe studenten reageren op een door de onderzoeker geconstrueerd webforum en de daarin gemanipuleerde variabelen. Net als in de sociale psychologie is er in de criminologie behoefte aan causale en intern valide theorieën, maar er ligt meer nadruk op een duidelijke relatie met de alledaagse praktijk van (reacties op) crimineel gedrag. Het ligt dan ook meer voor de hand om in de criminologie te streven naar onderzoek waar naast een zekere mate van interne validiteit ook een zekere mate van externe validiteit gewaarborgd is. Realistisch experimenteren is dan een ideaal compromis tussen experimentele precisie aan de ene kant, en maatschappelijke toepasbaarheid aan de andere kant.

Een realistisch experiment naar reputatie en het bystander effect

In ons project met Henk naar de relatie tussen reputatie en het BSE leidde bovenstaande zaken onvermijdelijk tot de vraag wat ons onderzoek betekent in een meer realistische setting. Een webcam verhoogt een gevoel van publiek zelfbewustzijn, maar geldt dat bijvoorbeeld ook voor CCTV camera's? Die webcam is rechtstreeks op de proefpersoon gericht, CCTV camera's hangen ergens in een hoek en vallen vaak niet eens op. Daarnaast kan men zich afvragen of een camera (of andere omstanders) voor mogelijk ingrijpen überhaupt nog uitmaakt in een situatie waar een omstander met een crimineel te maken heeft die mogelijk gevaarlijk kan zijn. We besloten dan ook

tot een meer realistisch experiment, met twee echte omstanders en een echte dief (of althans, drie acteurs die met volle overtuiging echte omstanders en een echte dief speelden), terwijl we toch probeerden te profiteren van de gecontroleerde omgeving die een lab te bieden heeft. In een onderzoeksruijnte hingen we een CCTV camera op die goed zichtbaar was als deelnemers de onderzoeksruijnte betraden. Ook hadden we her en der in de gang naar de onderzoeksruijnte posters opgehangen met de mededeling dat er in sommige kamers beveiligingscamera's zouden zijn. Voor de helft van de deelnemers waren de camera en de posters echter weggehaald. Deelnemers dachten aan een simpel vragenlijstonderzoek mee te doen en werden gevraagd in een apart hokje een korte vragenlijst in te vullen. Hierna liepen ze naar het bureau van de onderzoeker om uitbetaald te worden. De onderzoeker was op dat moment zogenaamd naar het toilet. De helft van de deelnemers zag dat er nog twee andere deelnemers bij het bureau stonden, de andere helft van de deelnemers stond alleen bij het bureau.

Op dat moment vond er een crimineel incident plaats. Terwijl de deelnemer aan het wachten was op de terugkomst van de onderzoeker kwam een andere deelnemer zijn hokje uit, liep naar het bureau van de onderzoeker waar een bak met geld lag (bestemd om deelnemers mee uit te betalen), graaide daar zo'n vijftig Euro uit, en probeerde weg te lopen. Wat doen mensen in zo'n situatie? Grijpen ze in, bijvoorbeeld door de dief op zijn gedrag aan te spreken, of hem zelfs fysiek tegen te proberen te houden? Of laten ze hem lopen? De resultaten waren grotendeels in overeenstemming met die van van Bommel et al. (2012): als er geen camera hing trad het BSE op, en grepen mensen minder in als ze met een groep getuige waren van de diefstal dan als ze alleen getuige waren van de diefstal. Maar de aanwezigheid van een camera zorgde ervoor dat juist mensen die samen met andere omstanders waren significant vaker ingrepen. Interessant was dat het voor dit effect niet uitmaakte of mensen de camera bewust gezien hadden of niet. Uit de cognitieve sociale psychologie is bekend dat mensen sterk beïnvloed kunnen worden door stimuli die ze onbewust wel waarnemen maar niet bewust registreren. Zo is uit onderzoek naar stereotypering bekend dat door het in een fractie van een seconde voorbij flitsen van een zwart gezicht op een computerscherm mensen sneller een wapen herkennen (Payne, 2001). De camera lijkt op een vergelijkbare manier te werken: het onbewust registreren van een camera is al voldoende om een gevoel van publiek zelfbewustzijn te verhogen in mensen, waarna ze eerder ingrijpen als ze getuige zijn van een misdrijf in de aanwezigheid van anderen.

Deze experimentele setting is een voorbeeld van hoe de voordelen van een experiment te combineren zijn met een aansluiting met de praktijk. Aan de ene kant blijft het mogelijk causale uitspraken te doen (in het experiment beïnvloedde de camera ingrijpen, niet vice versa) en blijft het een redelijk zuivere test van het BSE; maar aan de andere kant denken proefpersonen hier met een echte dief te maken te hebben, met echte omstanders, en moeten

ze een echte inschatting maken van het risico dat ze lopen als ze besluiten in te grijpen. Voor ons onderstreepte deze bevinding dat camera's ook in meer realistische situaties de neiging van omstanders tot ingrijpen kunnen verhogen, vooral als ze niet alleen zijn. De tijd is daarom rijp om in de praktijk te gaan onderzoeken of beveiligingscamera's in bijvoorbeeld het uitgaansleven ertoe zullen leiden dat omstanders eerder tussenbeide komen als een noodsituatie of misdrijf zich voordoet.

Conclusies

Zoals misschien duidelijk zal zijn was het doel van dit hoofdstuk omvangrijker dan enkel een theoretische analyse te geven van de rol die camera's spelen in het BSE. Minstens even centraal stond de vraag hoe de sociale psychologie en de criminologie elkaar aanvullen, en wat een experimenteel sociaal-psycholoog en een criminoloog van elkaar kunnen leren. In beide vakgebieden wordt experimenteel onderzoek gedaan, maar het karakter en het doel van de experimenten die gedaan worden kunnen flink verschillen. De laboratoriumexperimenten die de sociale psychologie kenmerken zijn vooral geschikt om bepaalde theoretische aannames op een zo zuiver mogelijke manier te toetsen. Een belangrijke les die sommige criminologen van een experimenteel sociaal-psycholoog kunnen leren is dat het niet noodzakelijk een beperking hoeft te zijn als een experiment, bedoeld om een theorie te toetsen, wat verder van de alledaagse realiteit afstaat. Er zijn uitstekende, elegante, en zeer invloedrijke experimenten over sociaal gedrag uitgevoerd waar niet eens menselijke proefpersonen aan te pas kwamen: zo hebben de sociale wetenschappen ontzettend veel geleerd over menselijke coöperatie van de beroemde computersimulaties van Axelrod & Hamilton (1981).

De meer realistische experimenten die in de criminologie gebruikelijker zijn, echter, slaan een belangrijke brug tussen het lab en de praktijk. Een belangrijke les die sommige experimentele sociaal-psychologen van een criminoloog kunnen leren is dat maatschappelijke verandering hand in hand gaat met onderzoek dat herkenbaar is voor die maatschappij. Als een onderzoeker wil dat zijn of haar inspanningen ook 'impact' hebben op de politiek, beleidsmakers, en daarmee op onze maatschappij, dan is het van belang om in onderzoek aan te tonen wat de praktische implicaties van bepaalde experimentele bevindingen zijn. De meer realistische of natuurlijke experimenten die in de criminologie veel plaatsvinden kunnen in dat proces onmisbaar zijn. Het is deze delicate balans tussen theorie en praktijk waarin de sociale psychologie en de criminologie elkaar prachtig kunnen aanvullen.

Henk Elffers gaat met pensioen, iets wat hij na jaren van hard werken ruimschoots heeft verdiend. Onze samenwerking met hem reikt natuurlijk verder dan de vruchten die we hebben kunnen plukken van samenwerking tussen criminologie en de (sociale) psychologie. In onze discussies blijkt keer

op keer dat Henk zo scherp is als een mes en via veelal bondige opmerkingen precies de spijker op de kop slaat. Soms betreft het theorie, soms betreft het methode, maar veelal een combinatie van beide. Zelfs zijn fijne humor gaven richting aan het onderzoek, omdat het vaak inzicht gaf in waar we ‘doordraafden’ in onze ideeën. Ook in dit licht bezien is een van Henk’s verdiensten voor ons dat hij een eerste stap heeft gezet tot een informele en formele samenwerking van criminologen op het NSCR met sociaal-psychologen van de afdeling Sociale en Organisationspsychologie van de Vrije Universiteit Amsterdam. Het is dan ook onze hoop dat de criminologie en sociale psychologie ook na het pensioen van Henk op een vruchtbare manier blijven samenwerken.

Literatuur

- Anderson, C. A., Lindsay, J. J., & Bushman, B. J. (1999). Research in the psychological laboratory: Truth or triviality? *Current Directions in Psychological Science*, 8:3–9.
- Axelrod, R. & Hamilton, W. D. (1981). The evolution of cooperation. *Science*, 211:1360–1396.
- Berkowitz, L. & Donnerstein, E. (1982). External validity is more than skin deep: Some answers to criticisms of laboratory experiments. *American Psychologist*, 37:245–257.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44:588–608.
- Fischer, P., Krueger, J. I., Greitemeyer, T., Vogrincic, C., Kastenmüller, A., Frey, D., Heene, M., Wicher, M., & Kainbacher, M. (2011). The bystander effect: A meta-analytic review on bystander intervention in dangerous and non-dangerous emergencies. *Psychological Bulletin*, 137:517–537.
- Froming, W. J., Walker, G. R., & Lopyan, K. J. (1982). Public and private self-awareness: When personal attitudes conflict with societal expectations. *Journal of Experimental Social Psychology*, 5:476–487.
- Mook, D. G. (1983). In defense of external invalidity. *American Psychologist*, 38:379–387.
- Payne, B. K. (2001). Prejudice and perception: The role of automatic and controlled processes in misperceiving a weapon. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81:181–192.
- Tice, D. M. & Baumeister, R. F. (1985). Masculinity inhibits helping in emergencies: Personality does predict the bystander effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49:420–428.
- van Bommel, M., van Prooijen, J. W., Elffers, H., & van Lange, P. A. M. (2012). Be aware to care: Public self-awareness leads to a reversal of the bystander effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48:926–930.

36 Experimenten, experimenten

Catrien Bijleveld, Joris Beijers & Jan-Willem van Prooijen

Henk Elffers is zo'n beetje de experimentenman van het NSCR. Samen met Jan de Keijser deed hij onderzoek naar het effect van het geven van een referentiekader aan burgers (De Keijser & Elffers, 2008). Uit dit onderzoek bleek dat als je burgers maar meer informatie over het delict, de dader en de strafzaak geeft, de burger in zijn straftoemeting steeds meer naar de rechter toekruipt. De kloof tussen rechter en burger blijkt kleiner dan gedacht.

Samen met weer Jan de Keijser voerde hij een experimentele studie uit naar de mate waarin zowel forensisch deskundigen als juristen de waarschijnlijkheidsomschrijvingen van DNA-bewijs begrepen (De Keijser & Elffers, 2012). Daaruit bleek dat zelfs de opstellers van de omschrijvingen niet altijd goed begrepen wat daar stond. Minder optimistisch stemmend nieuws. Met Marlijn Peeters, Jasper van der Kemp en Guillaume Beijers (2012) onderzocht Henk in een veldexperiment intensief surveilleren na een woninginbraak (verwacht werd op grond van het welbekende *near-repeat* fenomeen dat geslachtofferde locaties een verhoogde kans zouden hebben opnieuw tot doelwit te worden gekozen, en dat gericht intensief surveilleren dus zou helpen die herhaalde woninginbraken te voorkomen). De uitkomst van dat experiment was contrair aan de verwachtingen: om allerlei redenen bleek het bijvoorbeeld niet mogelijk snel genoeg menskracht ter plekke te krijgen. Ook was de kans op slachtofferschap weliswaar verhoogd maar nou ook weer niet zo hoog dat een en ander rendeerte.

Experimenten zijn altijd leuk. Het opzetten van een experiment geeft een gevoel van beheersing. Als onderzoeker manipuleer je een aantal aspecten van een casus, en met knalharde interne validiteit wordt A of B aangetoond. Eindelijk uit die vicieuze cirkel van *confounding* en observationeel gepruts. Na het experiment is het glashelder en weten we hoe het zit. Althans.

In deze bijdrage zullen wij een aantal criminologische experimenten bespreken. Wij zullen laten zien dat die experimenten soms verwachte resultaten opleverden, maar soms ook onverwachte. En soms konden we precies onderzoeken wat we wilden, maar vaak schurkten we om allerlei redenen er tegenaan. Desondanks hopen we vooral te laten zien dat die experimenten, waar Henk zich regelmatig mee onledig hield, nuttig zijn voor de criminologie. En dat zij misschien vooral zo nuttig zijn als zij iets volstrekt onverwachts laten zien.

Sekse en straftoemeting

Op de Vrije Universiteit heeft iemand een keer verzonnen dat onderzoek naar vrouwelijke daders gedaan moest worden. Sindsdien wordt er onderzoek gedaan naar meisjes en vrouwen die delicten plegen en in contact met justitie komen. In een van die vele onderzoeken merkten we dat meisjes veel makkelijker dan jongens ‘wegkomen’ met delinquentie: bij de hoogrisicjongens die wij onderzochten was vrijwel iedereen die een delict had gepleegd ook wel eens vervolgd door het openbaar ministerie, bij meisjes was dit ‘vervolgingsgat’ beduidend groter (Megens & Day, 2007; Van der Geest & Bijleveld, 2013). In de literatuur zijn ook tal van aanwijzingen dat vrouwen er met lichtere straffen vanaf komen dan mannen, voor vergelijkbare delicten (zie voor een overzicht Bijleveld & Elffers, 2010). Althans, dat is natuurlijk weer zo lastig om zeker te weten, want zaken zijn nooit hetzelfde. Vrouwen hebben misschien vaker kinderen, of minder eerdere feiten op hun kerfstok, of plegen misschien toch net iets minder nare delicten? En misschien als je daar rekening mee zou houden dat het met die verschillen wel mee zou vallen. Kathleen Daly (1994) leek inderdaad iets dergelijks aan te tonen. Zij liet op basis van een kwalitatieve analyse zien dat rechters weliswaar verschillende aspecten anders wogen voor mannen en vrouwen maar dat al met al de verschillen minder groot waren dan zij op basis van een platte vergelijking zouden lijken.

Het was dus tijd voor een experiment. Alleen met een experiment konden we die volstrekt vergelijkbare gevallen creëren waarin alleen verschil was in de sekse van de dader (sekse werd als factor ‘geïsoleerd’), en eventuele verschillen in straftoemeting dan ook alleen aan dat sekseverschil toe te schrijven zouden zijn. Gezien Henks leerstoel lag het meer dan in de rede dat Henk hierin participeerde.

Bijgestaan door zes studenten van het vak Onderzoeksvaardigheden¹ werd een experiment ontworpen om te bezien in hoeverre mannen en vrouwen in volstrekt vergelijkbare gevallen gelijke straffen (of niet) krijgen. Binnen de beperkingen van tijd en geld werd ervoor gekozen om als ‘rechters’ studenten te vragen. Er werd een casus ontworpen waarin een man of een vrouw een delict had gepleegd. Het type delict werd gevarieerd (geweld of vermogen). Er werd een vrij uitgebreide casus gemaakt, waarin de setting en de toedracht van het delict werd beschreven, zoals bijvoorbeeld de aard van het letsel, of de buit. We varieerden ook hoe oud de dader was, en of hij of zij al eerder delicten had gepleegd. We vroegen de student-beoordelaars om voor het delict een gevangenisstraf te geven en te kiezen hoeveel maanden de mannelijke en vrouwelijke daders moesten brommen. Ook vroegen we ze aan te geven of ze zelf man of vrouw waren.

¹Paul van Duin, Eva van Emmerik, Sebastiaan Huisman, Maud Lievens, Lucrecia Paulina en Rinde Pelgröm

De resultaten waren erg leuk, ook omdat ze waren zoals we verwacht hadden. Vrouwelijke daders kregen lagere straffen opgelegd dan mannelijke. Gewelddaders kregen zwaardere straffen dan daders van vermogensmisdriven, en recidivisten kregen fors langere straffen. De interactieeffecten waren zo mogelijk nog leuker. Zo bleek dat vrouwelijke 'rechters' egalitair waren: mannen en vrouwen kregen gemiddeld vrijwel vergelijkbare straffen (vrouwen misschien zelfs nog een tikje zwaarder maar dat was niet significant). Het bleken in dit experiment de mannen te zijn die de vrouwen 'voortrokken': vrouwen kregen gemiddeld een 3 maanden kortere straf van de mannelijke rechters (12.5 maanden ten opzichte van 15.5 maanden voor de mannelijke daders). Dit resultaat was prachtig conform de zogeheten 'paternalisme-' of 'ridderlijkheidshypothese' volgens welke vrouwen als hoedsters van huis en haard beschermd dienen te worden, en paste ook bij de eerdere bevindingen van Daly (1994).

Een tweede opmerkelijk resultaat was dat het verschil vooral optrad bij geweldsdelicten. Voor de vermogensdelicten vonden we geen verschillen in straftoemeting: mannen en vrouwen kregen allebei een straf van iets boven de 12 maanden. Mannen kwamen met een geweldsdelict echter ruim boven de 15 maanden uit en vrouwen zaten daar onder met 13.2. Deze bevinding past met enig creatief denken in de 'stereotyperingshypothese' die stelt dat verschillen optreden al naar het delict dat is gepleegd masculien of feminien is. Hij was ook in overeenstemming met de bevindingen van ? die in een experimentele studie vonden dat bij masculiene delicten meisjes minder zwaar gestraft worden, en er bij de meer gewone delicten, zoals winkeldiefstal, geen verschil was.

Aangezien dit onderzoek goed bevallen was (we waren immers bevestigd in onze verwachtingen) begonnen we het jaar daarop aan een vervolgstudie. Wederom bijgestaan door studenten van het vak Onderzoeksvaardigheden² werd het experiment enigszins gemodificeerd. In plaats van studenten werden gewone burgers bevraagd (bij de lokale grootgrutter, de kaaskraam op de markt, argeloze zongenieters op terrasjes, enz.). Er werd ook naar andere factoren gekeken zoals het feit of de dader kinderen heeft of niet (een vaak geopperde verklaring voor het feit dat vrouwen lagere straffen krijgen). Recidive was als factor uit de opzet verdwenen, alsmede de leeftijd van de dader. Ook kregen de respondenten nu niet één maar twee casus ter beoordeling voorgelegd. Die twee casus werden zo aangeboden dat de respondent niet kon zien waarnaar we op zoek waren.

Tot onze verbazing was in deze opzet het effect van sekse van de dader geheel verdwenen. Alleen het effect van type delict (geweld of vermogen) bleef overeind. Alle pogingen om er nog ergens een interactie-effect uit te

²Lea Hermans, Altine van der Sluis, Marije Beerda, Heleen Cousijn en Corné Wolswinkel

wringen mislukten. De vraag is, hoe dit markante en onverwachte verschil tussen het eerste en het tweede experiment te verklaren is.

Om te beginnen kan dat toeval zijn —misschien een mooi woord voor ‘onverklaarbaar’. Sherman & Berk (1984) onderzochten destijds de effectiviteit van het zogeheten *mandatory arrest*, dat wil zeggen het verplicht arresteren van een door het slachtoffer aangewezen pleger bij een melding van huiselijk geweld. In een experimentele opzet vonden zij dat na mandatory arrest de huiselijk geweldplegers significant minder recidiveerden dan plegers in twee controlecondities. Mandatory arrest voor huiselijk geweld werd in 40 van de 52 staten van de VS ingevoerd. Het onderzoek is een aantal malen gerepliceerd, maar daar zijn nooit meer positieve effecten van mandatory arrest gevonden: in drie gevallen vond men geen effect, en bij twee waren die effecten gemengd (te weten gunstig bij maatschappelijk sterkere groepen en ongunstig bij maatschappelijk zwakkere groepen zoals African Americans en werklozen). Repliceer meer, lijkt het devies.

Zo ook hier. Vlak voor het eind van Henks formele carrière gaat een derde groep studenten³ proberen uit te vinden wat er nu aan de hand is geweest. Behalve dat het gewoon stom toeval was, kan het namelijk ook nog zo zijn geweest dat in het tweede experiment de respondenten toch op de een of andere manier hebben geraden waarnaar we op zoek waren, en dus politiek correct hebben geantwoord. Of hebben ze zich op het relevantste verschil (dat er altijd was omdat we altijd zorgden dat een respondent een geweld- en een vermogencasus kreeg) geconcentreerd en is alleen dat significant geworden? Of is het zo dat in het tweede experiment eigenlijk een veel natuurlijker situatie werd gesimuleerd? Een rechter beoordeelt immers doorgaans meerdere gevallen per dag en zal die gevallen afwegen, en proberen in gelijke gevallen gelijk te oordelen. Of is het zo dat gewone (en gemiddeld wat oudere) burgers veel minder onderhevig zijn aan paternalisme en stereotypering?

De uitkomst van dit derde experiment is op het moment van schrijven van deze bijdrage nog niet bekend. De verwachting is dat we in dit derde experiment weer een stukje van de puzzel zullen vinden. Maar vast niet alle stukjes. En misschien blijken er weer andere onopgeloste puzzels onder een opgeloste te liggen. We zullen dus nog wel meer experimenten nodig hebben.

Sekse, delict en samenwonen

Voortbouwend op deze experimenten zonnen de tweede auteur (die eerder bij Henk afstudeerde) en de eerste en derde op een manier om onderzoek te doen naar iets evenzo lastig onderzoekbaars, namelijk naar de vraag of mensen die een delict hebben gepleegd mogelijk een ‘vlekje’ hebben op de relatiemarkt.

³Kyra Sanders, Berend ter Steege, Ruud Leenders en Julia Braun

Binnen de criminologie is vaak gevonden dat mannen als zij gehuwd zijn minder delicten plegen (zie voor een overzicht Zoutewelle-Terovan et al., 2012). Dat effect is niet context-ongevoelig: Beijers et al. (2012) konden het effect pas bij recentere cohorten aantonen. Het is onduidelijk in hoeverre vrouwen ook een dempend effect in criminologische zin ondervinden van de huwelijkse staat (Zoutewelle-Terovan et al., 2012). In zijn algemeenheid wordt aangenomen dat het hebben van een (kwalitatief hoogwaardige) intieme relatie de kansen op crimineel gedrag (op allerlei verschillende theoretische gronden) vermindert.

Nu zijn veel van dit soort relaties tussen criminaliteit en andere levensdoemenen wederkerig. Van werk hebben we gevonden dat het onder bepaalde voorwaarden dempend werkt op criminaliteit (zie voor een Nederlands onderzoek hiernaar Verbruggen et al., 2012), maar evenzo vermoeden we dat de relatie andersom ook geldt: mensen met een strafblad vinden bijvoorbeeld minder makkelijk werk (zie van der Geest, 2011). Dat zou ook zo kunnen werken voor intieme relaties. Mensen die delicten hebben gepleegd zijn mogelijk minder aantrekkelijke ‘*marriage meat*’. Observationele studies naar de kansen op huwelijkssluiting lijken dit te bevestigen (Van Schellen et al., 2012). Zoutewelle-Terovan et al. (2012) onderzochten in hoeverre iets dergelijks ook gold voor andere vormen van *steady* relaties zoals samenwonen of een LAT-relatie bij hoog-risico mannen en -vrouwen. Zij vonden dat voor mannen eerdere geweldsdelicten de kansen op een relatie verkleinden, en dat geweld gepleegd tijdens de relatie (niet noodzakelijkerwijs daarin) de kans op het opbreken van de relatie vergrootte. Aan de andere kant zou delinquentie een partner ook aantrekkelijk kunnen maken; delinquentie zou een zekere ‘stoerheid’ kunnen signaleren naar de andere sekse, en de bereidheid huis en haard zo nodig met geweld te beschermen. Rebellon & Manasse (2004) vonden bijvoorbeeld dat delinquentie de kans op een relatie bij jongeren verhoogt. Weerman et al. (2005) meldden dat bij schoolgaande jongeren milde delinquentie mogelijk stoer gevonden wordt, maar dat zware delinquentie jongeren ‘eng’ maakt.

Wederom bijgestaan door studenten Onderzoeksvaardigheden⁴ werd dus een experiment ontworpen waarin aan studenten werd gevraagd een fictieve persoon advies te geven die voor de keuze stond of hij/zij na een vaste relatie van zekere tijd moest gaan samenwonen met iemand (van de andere sekse) die ooit een delict had gepleegd. We vroegen dit advies op een 4-punts schaal te geven, lopend van 1 (zeer niet gaan samenwonen) tot 4 (zeer wel gaan samenwonen). Gegeven deze schaal, betekent een gemiddeld advies boven de 2.5 dat men adviseert wel te gaan samenwonen, is de score lager dan is het advies negatief. Gevarieerd werd naast de sekse van de persoon die advies kreeg, de aard van het delict (publiek geweld, relatiegeweld tegen

⁴Anne-Pauline Grotenhuis, Annick van Duijl, Manuela Barneveld, Christel van der Ven en Natascha Soekhoe

een vorige partner, inbraak, een zedendelict tegen een leeftijdgenoot en een zedendelict tegen een kind). Wij verwachtten dat vooral samenwoonadvies met een zedendelinquent negatief zou zijn, en daarbinnen nog eens vooral als de fictieve persoon het delict tegen een kind begaan zou hebben. In tweede instantie verwachtten wij dat daders van geweldsdelicten minder aantrekkelijk zouden zijn, en dan vooral mannen die relatiegeweld gepleegd hadden. Wij vroegen de respondenten ook aan te geven of zij man of vrouw waren.

Onze verwachtingen werden deels bevestigd. Om te beginnen was het type delict sterk van invloed op het advies. Voor partnergeweld was bijvoorbeeld het gemiddelde 2.86 (en daarmee boven de grenswaarde 2.5), voor publiek geweld 2.96, en voor inbraak 2.77. Dat betekent dat voor al deze gevallen de weegschaal uitslaat naar een positief advies. De resultaten waren ook deels een verrassing. Onverwacht voor ons was namelijk dat de inbrekers binnen deze groep er niet als relatief meest aantrekkelijke categorie uitkomen: zij waren in onze opzet bedoeld als degenen die een relatief licht delict, namelijk een vermogensdelict hadden gepleegd. Is dat omdat de inbreker een vreemde is die van buiten ons leven binnendringt, terwijl de geweldpleger ook in ons zit (we hebben allemaal wel eens iemand een klap gegeven)? En waarom is de pleger van relatiegeweld niet een bijzonder onaantrekkelijke partner? Ook als wij uitsplitsten naar mannelijke en vrouwelijke beoordeelaars en de sekse van de geadviseerde bleef dit zo: ook vrouwen adviseren andere vrouwen te gaan samenwonen met een (voormalig) pleger van partnergeweld. Is dat omdat de casus een situatie schetste waar iemand één keer dat delict had gepleegd, en er dus inderdaad het beeld blijft hangen van de eenmalige klap? Voor de gestileerde casus is moeilijk voorstelbaar dat reddersfantasieën ('bij mij doet hij het niet') debet zijn aan het effect. Het kan zijn dat niet de ernst van het delict —waar de maximale strafdreiging als een reflectie van kan worden gezien— samenhangt met het onaantrekkelijk zijn van de prospectieve samenwoonpartner, maar een zeker 'anders' zijn. Nader experimenteerwerk is nodig om dit uit te pluizen.

Voor de casus met zedendelinquentie gaf men zoals verwacht de negatiefste adviezen. Bij een zedendelict tegen een leeftijdgenoot was de gemiddelde score 2.48, en dus net onder de grens. Bij een zedendelict tegen een kind was dit 2.20. Dit verschil was zoals verwacht. De verschillen tussen de zedendelinquenten aan de ene kant en de andere delinquenten aan de andere kant zijn significant. Binnen deze twee clusters niet. Een en ander betekent dus, dat binnen deze groep bevraagden, voor deze casus, alleen het gepleegd hebben van een zedendelict een negatief samenwoonadvies oplevert. Met de inbrekers, vechtersbazen en huiselijkgeweldplegers wordt gemiddeld geadviseerd te gaan samenwonen.

Wat heeft dit experiment nu te maken met het eerdere experiment? Ook in dit experiment was de uitkomst bij een vrouw als dader gemiddeld positiever. Vrouwelijke delinquenten worden als minder riskante samenwoonpartners gezien dan mannelijke delinquenten. In die zin zien we ook in dit

experiment dat, op een ander domein, delinquentie vrouwen minder zwaar wordt aangerekend dan mannen.

Ook dit experiment heeft nog niet alle antwoorden geleverd die wij zoeken. Zo hebben we niet goed naar delicten gekeken die een prospectieve partner misschien juist aantrekkelijk maken, zoals witte boorden-criminaliteit. Ook hebben we nog niet uitgedokterd hoe we tussen delinquenten en niet-delinquenten onderscheid kunnen aanbrengen. Ook hier gaat dus weer een groep studenten zich op storten⁵ en proberen de nadere vragen te beantwoorden.

Alhoewel het ‘weer’ een experiment onder studenten is (door sommigen een ‘luie’ steekproef genoemd), is dat hier misschien juist heel geschikt. In deze leeftijdsgroep worden beslissingen over samenwonen genomen. Bij samenwonen gaat het niet alleen meer om de liefde maar komt er ook een financiële band. Dat is precies het moment waarop verwacht mag worden dat overwegingen over iemands betrouwbaarheid en risico’s zoals eerdere delinquentie een rol zouden kunnen spelen. De constructie waar in het vignet om advies wordt gevraagd is daarmee mogelijk zelfs redelijk naturalistisch.

Conclusie

Wij trekken een aantal conclusies. De eerste is dat experimenten leerzaam, noodzakelijk, nuttig en leuk zijn. Omdat ze je dwingen na te denken over theorieën, de relevante factoren te extraheren en alles op visionaire wijze binnen de mogelijkheden van tijd en geld slim in elkaar te knutselen. Experimenten zijn soms de enige manier om fenomenen te onderzoeken. Experimenten geven antwoord. Experimenten vormen een speurtocht. Experimenten hebben een soort nobele doorluchtigheid.

De tweede is dat de *proof* hem in de herhaling zit. ‘Repliceer meer’ geldt voor alle onderzoek maar misschien nog meer voor experimenten. Want het is mogelijk toch sterk van de formulering van het vignet afhankelijk, van de aanbieding van de vignetten (één of twee, zie boven), van de respondenten, wat gevonden wordt. Het gaat daarbij niet om algemene kwesties van externe validiteit —die natuurlijk sowieso spelen bij vignettenstudies— maar ook de interactie van het design zelf met de gemanipuleerde factoren.

De vraag is of de proof hem ook niet zit in het zoveel mogelijk ‘echt’ laten zijn van experimenten. Zouden we niet moeten streven naar echt manipuleren op een dating-site, of naar echte rechters strafzaken laten beoordelen met acteurs? Om te beginnen kan dat lang niet voor alle vragen. Er spelen praktische problemen, er komen ethische problemen. En de interne en externe validiteit zijn in zekere zin communicerende vaten: meer controle en daarmee een onnatuurlijker setting levert een betere interne validiteit, een

⁵Benthe Goes, Louise de Graaf, Renske Bons, Eva Kiemeney en Sanne van Peer

natuurlijker setting betekent meestal controleverlies voor de onderzoeker en daarmee inboeten aan interne validiteit (zie Weisburd et al., 1988).

Visies daarop variëren per discipline. Om redenen van externe validiteit worden in de economie experimenten met zogeheten ‘deceptie’ niet geaccepteerd (persoonlijke communicatie, Simon Gaechter). In de sociale psychologie (zie daarvoor het hoofdstuk van Van Prooijen, van Bommel en van Lange in deze bundel die de interne en externe validiteit in zekere zin loskoppelen) worden labexperimenten gezien als het middel om theorieën te toetsen —en of die factor het nou ook buiten het lab doet is een andere kwestie. Gezegd wordt wel dat de deelnemende proefkonijnen in dit soort experimenten deceptie zo gewend zijn dat ze na afloop even vragen waar ‘ze deze keer voor de gek gehouden werden’. Hoe dat zit voor de criminologie is niet duidelijk. Experimenten hebben voer voor criminologische bespiegeling en theorie opgeleverd. Intern valide conclusies uit experimenteel onderzoek bleken echter soms (bijvoorbeeld over werktoeleiding na detentie) ook voor de praktijk bitter weinig relevantie te hebben.

De vierde conclusie is daarmee dat we toch maar gewoon nog veel experimenten zullen moeten blijven uitvoeren in de criminologie. Het experiment is nog een uitzondering in de criminologie. Experimenten zijn leuk om te doen, en vooral de lab-varianten betrekkelijk eenvoudig uit te voeren. Bovendien kunnen we voor een aantal relevante vragen niet anders dan ze op experimentele wijze onderzoeken.

Daarmee is de laatste conclusie ook duidelijk: Henk mag nog niet met pensioen. Daar komt bij (en dat is in de voorbeelden hierboven minder belicht) dat het werken met Henk en praten en filosoferen en slap bomen over allerhande experimenten vooral zoveel ouderwetse vreugd gaf. Dat is niet alleen zo bij de kleine experimenteer-pleziertjes, maar ook bij het heftiger werk zoals het modelleren van tijdreeksen over werk en criminaliteit, en zelfs bij bureaucratische kwesties voor het Phoolan Devi instituut (waar de auteurs en een aanmerkelijk deel van de geciteerden aan verbonden zijn, en Henk ook weer een centrale rol had). Het was en is altijd leuk om samen te komen, de samenwerkingen zijn immer een plezier om aan terug te denken. En dat blijft.

Literatuur

- Beijers, J., Bijleveld, C. C. J. H., & van Poppel, F. (2012). ‘Man’s best possession’: Period effects in the association between marriage and offending. *European Journal of Criminology*, 9:425–441.
- Bijleveld, C. & Elffers, H. (2010). Sekse en straftoemeting: Een experiment. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52:365–373.
- Daly, K. (1994). *Gender, crime and punishment*. New Haven, Yale University Press.

- De Keijser, J. W. & Elffers, H. (2008). Straffen in context: Het effect van referentiekaders op de publieke opinie over straf. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50:233–247.
- De Keijser, J. W. & Elffers, H. (2012). Understanding of forensic expert reports by judges, defence lawyers and forensic professionals. *Psychology, Crime and Law*, 18:191–207.
- Megens, K. & Day, S. (2007). Delinquentie van meisjes: Over de relatie tussen risicofactoren en delinquent gedrag na behandeling in een JJI. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49:370–385.
- Peeters, M. P., van der Kemp, J. J., Beijers, W. M. E. H., & Elffers, H. (2012). Het effect van intensief surveilleren vlakbij en vlak na een eerdere inbraak. *Tijdschrift voor Criminologie*, 54:336–349.
- Rebellon, C. & Manasse, M. (2004). Do bad boys really get the girls? Delinquency as a cause and consequence of dating behaviour among adolescents. *Justice Quarterly*, 21:255–389.
- Sherman, L. W. & Berk, R. A. (1984). The specific deterrent effects of arrest for domestic assault. *American Sociological Review*, 49:261–272.
- van der Geest, V. R. (2011). *Working their way into adulthood. Delinquency and employment in high-risk boys to age 32*. PhD thesis, VU University Amsterdam.
- Van der Geest, V. R. & Bijleveld, C. C. J. H. (2013). Vallen en opstaan. Technical report, NSCR, Amsterdam.
- Van Schellen, M., Poortman, A., & Nieuwbeerta, P. (2012). Partners in crime? Criminal offending, marriage formation, and partner selection. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 49:545–571.
- Verbruggen, J., Blokland, A. A. J., & Van der Geest, V. R. (2012). Effects of employment and unemployment on serious offending in a high-risk sample of men and women from ages 18 to 32 in the Netherlands. *British Journal of Criminology*, 52:845–869.
- Weerman, F. W., Bijleveld, C. C. J. H., & Averdijk, M. D. E. (2005). Netwerken en netwerkposities van delinquente en niet-delinquente jongeren. *Tijdschrift voor Criminologie*, 47:24–41.
- Weisburd, D. L., Petrosino, A. J., & Mason, G. (1988). Design sensitivity in criminal justice experiments: Reassessing the relationship between sample size and statistical power. pp 337–379.
- Zoutewelle-Terovan, M., van der Geest, V. R., Liefbroer, A. C., & Bijleveld, C. C. J. H. (2012). Criminality and family formation: Effects of marriage and parenthood on criminal behavior for men and women. *Crime and Delinquency*, DOI: 10.1177/0011128712441745:DOI: 10.1177/0011128712441745.

37 Making crime simulation richer: Eight steps on the path to criminology's computational enlightenment

Daniel Birks & Michael Townsley

Introduction

In recent years, quantitative studies of crime and criminality have increasingly moved to examine smaller and smaller units of analysis. This shift in scale results from three interconnected factors: (1) an acknowledgement of the complexity of crime and the social and physical systems within which it occurs; (2) researcher capitalisation on increasingly large datasets that aim to describe such systems; and (3) rapid increases in the computational capacity afforded to those who seek to analyse these data. To illustrate, thanks to digitised recorded crime databases and powerful geographic information systems, the spatial analysis of crime has moved from examining city wide crime trends, to concentrations of crime at the area level, within street segments or blocks, and now at individual micro places (Johnson, 2010). Similarly, advances in data collection and statistical methods applied by those who seek to analyse the relationship between age and crime have seen a shift from the study of cross-sectional aggregate age-crime relations, to factors separating non-offenders and offenders, to group-based taxonomies of offender trajectories derived from longitudinal data (Piquero, 2008).

Paradoxically, this shift from the aggregate toward the individual is a result of, and results in, heterogeneity. The ramification of this trend dictates that as units of analysis become smaller, traditional analytical methods struggle to adequately capture key features of complex systems under study. Ubiquitous amongst such complex real world systems, dynamic interactions occur at multiple scales and hierarchies, amongst heterogenous autonomous decision-makers, who are capable of adapting their behaviour based on previous experience and in response to the ever-changing environment in which they find themselves.

These problems are in no way unique to the study of crime and criminality—they are encountered by all social scientists. The past two decades

have seen an upsurge in research which aims to explore the application of computational agent-based models (ABM) in studying these complex-real world systems, proposing that such *actor*-based models provide a significant complement to traditional *factor*-based analyses commonly applied in the social sciences (Macy & Willer, 2002; Axtell, 2000; Epstein & Axtell, 1996; Epstein, 2006; Bonabeau, 2002). Rudimentarily, ABM allow researchers to create simulated societies and populate them with autonomous decision makers —commonly referred to as agents. Such agents can be heterogeneous, operate in localised spatial or a-spatial environments, interact with one another and their environment, and in doing so learn and reason in realistic bounded ways. Using ABM, researchers specify agent behaviour to reflect theoretical proposition or empirical observation, and in turn systematically explore the likely macro ramifications of particular micro behaviour. ABM thus provide the analogue to a petri dish for social science theory, enabling formalised thought experiments that explore the interplay of decisions made at the individual level and the observable societal patterns that result in the aggregate. Led by rapid increases in computational capacity that make ABM truly viable, a new breed of analytical sociology has demonstrated that computational ABM can provide unique and meaningful insight into complex phenomena across a broad range of fields including ecology (DeAngelis & Mooij, 2005), economics (Zhang & Zhang, 2007), political science (Epstein, 2002) and anthropology (Dean et al., 2006).

Similarly, in acknowledging key limitations associated with experimentation and observation in the study of crime, several scholars from the field of criminology have begun to explore ABM to study the crime event itself (Birks et al., 2012, 2013; Bosse et al., 2010; Brantingham & Brantingham, 2004; Brantingham & Tita, 2008; Brantingham et al., 2008; Eck & Liu, 2004; Groff, 2007b,a, 2008; Malleson et al., 2010; Van Baal, 2004; Wang et al., 2008). While this body of work demonstrates considerable potential, ABM is yet to gain mainstream support within criminology despite advances in other aligned social science fields. In this piece we outline eight propositions concerning the use of ABM in studying crime¹. These fall into two groups: (1) demonstrating the legitimacy and acceptability of the ABM methodology to mainstream criminology researchers, and (2) conducting better and more useful simulations using ABM. Without doubt, several propositions could be placed in either section, and furthermore, some are mutually supportive —that is, the outcome of conducting better simulations will likely be increased legitimacy. Here, we make no claims of originality, many of these propositions are derived from the broader field of computational so-

¹Throughout these pages we often refer to computational agent-based models of the crime event in particular. This, for the most part, is simply a reflection of our current interests. We note however that the majority of observations made could be equally applied to both other types of computational model, and other criminal justice related interactions and processes.

cial science, and/or have been informed by our discussions with both Field Marshall Elffers himself and other colleagues from this burgeoning field.

Increasing legitimacy of computer simulation in criminology

Step 1: Advocate triangulation of theoretical, empirical and computational criminology

The emergence or introduction of a new methodology will always be greeted with some degree of scepticism by the research community. To establish a foothold in a discipline new techniques need to demonstrate new insights that existing techniques cannot identify. This is difficult to achieve if the improvements over conventional methodologies are marginal. The recent example of social network analysis (Scott, 1988), an approach used for looking at links between subjects rather than treating them as independent entities, represented a radical modelling approach when it first entered the social sciences, but is now recognised as another tool in the methodological arsenal of researchers.

For ABM and more generally computer simulation the task is more difficult. New techniques are often developed within a family of either qualitative or quantitative research methodologies, and are easily seen as an extension or enhancement of existing methods (for instance, social network analysis can be seen as an extension of the mathematical field of graph theory). In contrast to classical induction and deduction, computational ABM is positioned as a third way of conducting research (Axelrod, 2005) and therefore sits outside the traditional dichotomy of approaches that many social scientists are accustomed to. To establish the legitimacy of an entirely new approach to research means that a compelling case needs to be mounted for its acceptance in the literature.

The case for new techniques is typically mounted by highlighting the weaknesses of traditional methods and describing how the new approach circumvents these. With respect to computer simulation to do so means undermining the legitimacy of both qualitative and quantitative approaches, setting up an unnecessarily combative argument that inevitably results in presenting research designs in black-and-white terms: qualitative methods provide no insight, simulation is appropriate in all contexts, etc.

Another, more suitable, approach is to emphasise the strengths of ABM, positioning the computational paradigm as a compliment to the theoretical and empirical. Here we suggest several: (1) ABM provide a parsimonious, elegant and intuitive method to examine complex systems. (2) ABM provide means to explore multi-causal explanations of observed macro phenomenon that result from the micro interaction of individual actors. (3) ABM per-

mit the exploration of societal processes for which there are a paucity of empirical data - for instance, those which occur over very long time scales. (4) ABM are both highly theoretical and empirical; developing ABM forces researchers to engage with both theoretical proposition and empirical finding at a level where mechanism and assumption must be made explicit. (5) ABM can both *inform* (by generating new hypotheses to be tested empirically), and be *informed* by, qualitative (in defining behaviour) and quantitative (in parameterising behaviour) insight. (6) ABM provide toy-worlds free from logistical, monetary and ethical constraints in which all actors and actions can be perfectly observed and controlled. (7) ABM provide apparatus through which mechanism-based explanations can be identified; permitting systematic assessment of the *sufficiency* of proposed individual level mechanisms in generating known empirical regularities (Epstein, 2006).

Ultimately, ABM simply furnish criminologists with a further complementary method through which the veracity of theory can be explored.

Step 2: Frame expectations — “*Remember that all models are wrong; the practical question is how wrong do they have to be to not be useful.*”— George E P Box

Several years ago the authors attended a conference where an ABM of , we set, sponsored by the US Department of Defense, was presented. The model itself involved terrorist cell formation, mission planning and execution, each under particular conditions. The model population was in the order of 100,000 agents. On presenting the model, the funding agency’s initial reaction was: “Could you make it so there were six billion agents?” This compulsion to push toward more realism reflects common attitudes to simulation modelling within broader academic and practitioner communities who have not engaged with simulation methods. The lure of reality is one that we believe is false, unfortunate, and will likely undermine simulation research within criminology by setting up unrealistic expectations.

Within criminology, some researchers seem to wish to develop simulation models that approach reality, using real street networks of a city, generating offender populations equivalent to that city’s known offender population, etc. This, in our opinion, is an unrealistic goal given that much of the information required in this effort is unknown, cannot be measured, and thus cannot be incorporated into a given model. Moreover even if such data were available, any such model utilising it would run the risk of over fitting to a particular setting.

Pursuing greater and greater levels of model realism also overlooks much of ABM’s strength in providing an understanding of the general principles of theoretic constructs, and in turn the downstream impacts of their interaction. Furthermore, this approach may also burden simulation with unnecessary weaknesses of traditional experimentation. Here, we agree with the

assertions of Elffers & van Baal (2008) in pointing out that models that explore crime in an environment drawn from real data (street network, canals, transport, population level and socio-demographics), produce patterns that are the result of the *interaction* of agent behaviour and the form and nature of the environment simulated. In such a simulation, examining simulated crime phenomena is just like examining empirical crime phenomena where to all intents and purposes it is impossible to completely unpick the impact of the environment from the impact of individual behaviour.

Yet in-silico we are afforded absolute control, and thus may design and manipulate the environment as we see fit. Here we propose that a more sensible path would be to use this control to systematically manipulate key environmental characteristics to assess their impact on our proposed behaviours and in turn crime. Models of offending that are explored in abstract and importantly controlled environments represent the analogue to generalisations made from multiple environment-specific experiments (in-situ or in-silico). Thus, they provide us with a detailed understanding of the underlying mechanisms of interest that pervade multiple settings.

Ultimately, all models of the crime event are undoubtedly ‘wrong’, because we cannot precisely know or simulate every cognitive process of all offenders, victims, police, bystanders etc., let alone individual differences such as routine activities, time spent at locations and the myriad of other factors that are known to shape criminal opportunities. This does not preclude the usefulness of tools to explore the broad consequences of social phenomena. Abstract representations help us to make sense of criminal environments in general. George Box’s famous quote essentially means that all models are abstractions. Thus, while all models *could* be made more realistic, this should not be a criticism of all models.

Step 3: Write crime simulation papers for a criminology audience

Computational modelling is a well accepted and established approach in many hard sciences, and is becoming more prevalent in certain social sciences. Much of the work in ABM, however, remains the realm of computer scientists who possess model development expertise, but lack domain knowledge. As we make the point later in this chapter, ABM requires a multi-disciplinary approach. Thus, as ABM methods have much to offer criminologists, it is important that studies of the criminal event utilising ABM remain accessible to criminology scholars.

ABM specify behaviour of interest at the individual level via the decision-making strategies of agents. Specifying model concepts at this level means that model assumptions and propositions can be considerably more transparent than analytic models requiring complex mathematical abstractions (Bonabeau, 2002). For instance, if an ABM aims to model consumer be-

haviour, the rules employed by consumer agents can reflect human decision-making strategies (for example, if y is more expensive than x , purchase x), and need not be expressed in ways that are discouraging to all but the most seasoned statistician. As such, ABM are often very effective at demonstrating complex concepts to broad audiences, dictating that those who inform and interpret models need not be highly skilled in their development. Thus, ABM can often be interrogated by domain experts (academic and practitioner alike) who may ask more pertinent questions of models than those whose interests lie predominantly in model development.

The upshot of this utility is that for ABM to be accepted in the field of criminology, and to build on the expertise of criminologists, scholars using simulation need to depict their work in a way that is easily comprehensible to domain experts. They are the ones who will legitimise the theoretical insights arising from studies using simulation, but also the legitimacy of the computational social science methodology.

The means by which one might achieve this goal are undoubtedly diverse but a good starting point is to focus on theoretically inspired and explicitly defined mechanisms, conventional experimental designs and, where appropriate, the application of analytical techniques to simulated data which mirror those applied to real world data. The advantage of these attributes is that there is considerable researcher expertise related to each, which the insights of simulation studies can be contrasted against. Finally, acknowledging the utility of simulation research to two distinct audiences may ultimately lead to dual publication —once for criminology scholars and once for computer scientists, with each publication emphasising elements of study germane to their respective field. It is unlikely that this will be a thankless task in the modern world of academic impact metrics.

Conducting simulations better

Step 4: Start simple and build complexity incrementally and only where necessary

Computational models can be developed at myriad levels of complexity. Ascertaining an appropriate level of complexity is often a contentious subject both explicitly and implicitly across fields where ABM are applied. Here, we propose that for several key reasons ABM of the crime event should begin with parsimony, and only introduce complexity incrementally. This approach to model development, we argue, affords several key advantages:

Practicality: Focusing on model parsimony has direct and significant practical benefits. Put simply, models with simple underlying constructs are more easily developed, tested, validated, and interpreted than more complex equivalents. ABM can be particularly sensitive to unintentional

development decisions that unknowingly impact on observed model outputs. Such ‘ghosts in the machine’ can in turn lead to inappropriate inferences relating micro-specification and macro-structure. While the development of parsimonious models does not preclude such problems, the more complex a model becomes, the more difficult such influential but unintentional model assumptions are to identify, isolate and remove.

Transparency: Model parsimony also promotes transparency, allowing models to be better understood and more easily scrutinised by fellow scholars. Furthermore, transparency aids replication. More generally, transparent depictions of the mechanisms of interest also promote critical thinking not only about how the model functions, but also the real world system it aims to emulate. In contrast, the application of overly complex models often dictates that model interactions can quickly become cognitively intractable to all, even those who have developed the model. Such complexity undermines useful insight, and instead, can lead to models being used to explore vast parameter spaces —the theoretical and practical implications of which are not always readily apparent.

Incremental Complexity: The above observations do not preclude the development of more complex models; they do, however, highlight the advantages of staged model development —here it is argued that abstract, parsimonious models should precede complex ones. It is only when abstract models are understood that further complexity should be considered. This approach allows new model elements (or replacements for existing ones) to be adequately examined and tested. The outcomes of initial model iterations can also be used as a counterfactual against which incrementally developed models can be compared, thus permitting the impacts of new model elements (and the propositions from which they are derived), to be assessed in a systematic fashion.

Ultimately, in ABM as in all other scientific enterprises, we should always seek the most parsimonious explanations of the widest variety of observable phenomena.

Step 5: Interpreting *in-silico* / *in-situ* equivalence

When assessing the utility of ABM a commonly suggested criterion relates to a model’s ability to produce outcomes congruent with those observed in reality. This is no doubt a valid goal, but establishing at what level *in-silico* and *in-situ* equivalence should be deemed credible is a point of debate within both criminology (Berk, 2008; Townsley & Johnson, 2008) and the social sciences in general (Axtell & Epstein, 1994).

Discussing how one might best evaluate model credibility Axtell & Epstein (1994) provide several cumulative levels of equivalence. These range from the model providing a simple caricature of the system of interest to both qualitative and quantitative equivalence with empirical macro and mi-

cro structures of interest, as determined by cross-sectional and longitudinal analysis of agent populations and emergent phenomena.

Here we believe that equivalence must be stratified by the aims of the model itself. Where abstract models seek to characterise several key macro patterns of interest (for example, Birks et al., 2012, 2013) they do not strive to, nor are capable of, producing high levels of quantitative equivalence. As such, research outputs should be explicit in specifying a models aims and hence against what criterion it will be deemed valid. Moreover, criminologists should be all too aware that consistent quantitative equivalence is likely unobtainable for several key reasons. First, even where a great number of studies have identified regularities of crime, considerable variation exists. To illustrate, the observation that a small number of victims are subject to a large proportion of victimisation has been found to be consistent across a broad range of settings. However, the ratios of victims to victimisation vary considerably by country, region and city. How does one ascertain equivalence with this empirical finding at a quantitative level? Second, and more worryingly perhaps, it is commonly accepted that all measures of crime are fraught with error —yet simulation provides the antithesis of this— absolute measurement. As such, and concurring with the assertions of Eck & Liu (2008), quantitative equivalence between empirical and simulated crime without the simulation of crime recording and its associated frailties fails to capture a significant component of the system examined.

As such, currently we feel there is a tendency to over-exaggerate the importance of quantitative equivalence. Notwithstanding the problems discussed above, quantitative equivalence is in no way immune to the *one-to-many explanation* problem —that is, that multiple distinct mechanisms may well be capable of producing output congruent with reality. Simply put, ABM identify sufficient but not necessary conditions for observed phenomena (Epstein, 2006). Thus, where qualitative equivalence with empirical regularities, or a lack thereof, can be used to strengthen or weaken the credibility of a model, we propose criminologists follow those who aim to assess credibility by incrementally assessing a model’s ability to account for multiple phenomena of interest. In applying this step-wise approach, the falsifying power of ABM is incrementally increased as models are assessed against multiple empirical regularities (Grimm et al., 2005).

Step 6: Develop a recognised systematic notation for describing crime simulation

Computational models are generally considerably more complex than traditional analytical approaches. Currently no recognised protocol for specifying crime simulations exists, nor the in-silico experiments performed using them. As a result, ABM can be difficult to understand, compare, replicate, increment, and interconnect. This lack of consistency hinders dissemina-

tion especially in fields such as criminology where most research methods have established conventions of specification and result reporting. Without such norms, ABM authors are forced to spend considerable space describing models in ways they hope will be most accessible. While not ideal, this is likely the lesser of two evils, the alternative being that models are not clearly specified and, as a result, inferences made from their results equally obtuse.

Including detailed descriptions of model components and appendices of source code in research outputs is undoubtedly useful to those who hope to best understand models. However, a typical ABM is written in hundreds, if not thousands, of lines of computer code, which can be highly dependant on a developer's perspective on presentation, logic and documentation. Ideally then, a standardised framework for describing crime simulations would provide an accessible description of all key model elements to those with and without model development experience.

Here we propose the development and ongoing refinement of a systematic notation for describing crime simulation with the hope of beginning to address the issues discussed above. In making this assertion, we are aware that the development of such a notation will require the collaboration and debate of a broad range of scholars —but looking towards similar protocols developed in other disciplines (for example, Grimm et al., 2006) will likely be fruitful. Here we also suggest that adaptation of crime scripts (?) may well provide suitable, and well understood, apparatus for defining crime simulation actor behaviours and interactions.

Step 7: Build interdisciplinary teams

The development of computational ABM of the crime event is a perfect exemplar of interdisciplinary research. With time the acceptance of ABM may eventually lead to the emergence of a new breed of criminology scholar. As Eck & Liu (2008) state, currently formulating useful crime event models requires skills in both criminological theory, not commonly found in computer science departments, and knowledge of software development and testing, skills rare within criminology departments. While locating individuals who meet both of these requirements is difficult, teams of researchers from multiple disciplines are likely more easily established. This approach has considerable benefit, primarily in connecting domain experts with implementation experts, but also in providing multiple educated perspectives on what are undoubtedly hard research problems. To illustrate, the authors and indeed their muse, Vice Regent Elffers, are currently involved in the development of a model in a team that encompasses expertise in pure mathematics, artificial intelligence, economics, developmental criminology, cognitive science and trajectory modelling.

Obviously, clouds are not all silver lining and the formation of interdisciplinary groups will inevitably produce communication problems and in

some cases dissonance in methods, goals and ideals. Yet, like much of what is discussed here, this problem is in no way unique to criminology. Almost all applied research fields are becoming increasingly interdisciplinary; a fact that is easily attested by reviewing author affiliations in any recent mainstream science journal, and the upsurge in hybrid interdisciplinary journals more generally. Moreover, the development of new interdisciplinary fields of research such as Crime Science provide a good template for capitalising on expertise from a range of disciplines.

Step 8: Capitalise on existing models

As discussed above, computational models can be considerably more complex than their analytical counterparts, and for this reason often require significant resources to design, implement and validate. The inevitable implication of this is that, resource-wise, ABM can initially be an expensive investment. Here, we advocate the application and/or refinement of existing ABM to address multiple research questions, where possible. While the allure of developing new faster, better, stronger models is understandable, researchers pursuing such goals risk spending considerably more time developing models than exploring their utility. While acknowledging the benefits derived from critical involvement with both theoretical proposition and empirical finding that model building often requires, we also suggest that legitimacy is likely earned by the use of ABM to address meaningful research questions beyond the ubiquitous “*are ABM viable in this context?*”

The stepwise approach to ABM research also provides a further significant benefit. In exploring multiple research questions, model credibility can be increased by testing a single model’s ability to account for a range of empirical facts (Grimm et al., 2005). The practical implication of this suggestion is that ABM should be built with extensibility in mind. Thankfully, a range of ABM development environments exist (see Railsback et al. (2006) for a review) which provide numerous tools to maximise productivity. More generally, several software development conventions also aid these efforts. The use of an object-orientated paradigm, for instance, allows existing model elements to be modified or refined, without significant modification to an original code-base. Here we also propose that ABM researchers should explore the viability of model-to-model interfacing, such that validated model A can feed data to new model B (for instance, a model of the age-crime interaction generating offender propensities in a spatial model of crime placement).

Concluding remarks

Our intent with this article was to mimic Archduke Elffers’ ability to provoke thought and debate amongst fellow scholars, with the aim of furthering

efforts in the emerging field of computational criminology. We feel we have had mixed success. Unlike Henk's arguments, our own are hardly original; indeed, the propositions put forward on these pages appear in diverse literatures. Here, we believe their merit lies in a wider acceptance by criminological scholars, those who stand to gain the most by increasing the arsenal of tools available to examine crime, criminals and our responses to them. It is our hope that we have at least been successful in emulating one of Henk's most noteworthy characteristics: the ability to force readers to reflect on the assumptions they bring when examining social phenomena, regardless of the methods they employ.

Literature

- Axelrod, R. (2005). Advancing the art of simulation in the social sciences. In: Rennard, J., editor, *Handbook of Research on Nature Inspired Computing for Economy and Management*. Hersey, PA, Idea Group.
- Axtell, R. L. (2000). Why agents? On the varied motivations for agent computing in the social sciences. Center on Social and Economic Dynamics, Working Paper No. 17.
- Axtell, R. L. & Epstein, J. M. (1994). Agent-based modeling: Understanding our creations. Bulletin of the Santa Fe Institute.
- Berk, R. (2008). How you can tell if the simulations in computational criminology are any good. *Journal of Experimental Criminology*, 4(3):289–308.
- Birks, D. J., Townsley, M., & Stewart, A. (2012). Generative explanations of crime: Using simulation to test criminological theory. *Criminology*, 50(1):221–254.
- Birks, D. J., Townsley, M., & Stewart, A. (2013). Emergent regularities of interpersonal victimisation: An agent-based investigation. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, (Accepted 26 December, 2012).
- Bonabeau, E. (2002). Agent-based modeling: Methods and techniques for simulating human systems. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*, 99(3):7280–7287.
- Bosse, T., Elffers, H., & Gerritsen, C. (2010). Simulating the dynamical interaction of offenders, targets and guardians. *Crime Patterns and Analysis*, 3(1):51–66.
- Brantingham, P. J. & Tita, G. E. (2008). Offender mobility and crime pattern formation from first principles. In: Liu, L. & Eck, J., editors, *Artificial crime analysis systems: Using computer simulations and geographic information systems*, pp 193–208. Hershey, PA, Idea Group Inc.
- Brantingham, P. L. & Brantingham, P. J. (2004). Computer simulation as a tool for environmental criminologists. *Security Journal*, 17(1):21–30.
- Brantingham, P. L., Glasser, U., Jackson, P., Kinney, B., & Vajihollahi, M. (2008). Mastermind: Computational modelling and spatiotemporal aspects

- of crime in urban environments. In: Liu, L. & Eck, J. E., editors, *Artificial crime analysis systems: Using computer simulations and geographic information systems*, chapter XIII, pp 252–280. Hershey, PA, Idea Group Inc.
- Dean, J. S., Gumerman, G. J., Epstein, J. M., Axtell, R. L., Swedlund, A. C., Parker, M. T., & McCarroll, S. (2006). Understanding Anasazi culture change through agent-based modeling. In: *Generative social science: studies in agent-based computational modeling*, pp 90–116.
- DeAngelis, D. L. & Mooij, W. M. (2005). Individual-based modeling of ecological and evolutionary processes. *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*, 36(1):147–168.
- Eck, J. E. & Liu, L. (2004). Routine activity theory in a RA/CA crime simulation. Paper presented at the American Society of Criminology Nashville, TN.
- Eck, J. E. & Liu, L. (2008). Contrasting simulated and empirical experiments in crime prevention. *Journal of Experimental Criminology*, 4:195–213.
- Elffers, H. & van Baal, P. (2008). Realistic spatial backcloth is not that important in agent based simulation research. In: Liu, L. & Eck, J. E., editors, *Artificial crime analysis systems: Using computer simulations and geographic information systems*, pp 19–34. Hershey, PA, Idea Group Inc.
- Epstein, J. M. (2002). Modeling civil violence: An agent-based computational approach. In: *Proceedings of the National Academy of Science*, volume 99, pp 7243–7250.
- Epstein, J. M. (2006). Remarks on the foundations of agent-based generative social science. *Handbook of computational economics*, 2:1585–1604.
- Epstein, J. M. & Axtell, R. L. (1996). *Growing artificial societies: Social science from the bottom up*. Cambridge, MIT Press.
- Grimm, V., Berger, U., Bastiansen, F., Eliassen, S., Ginot, V., Giske, J., Goss-Custard, J., Grand, T., Heinz, S. K., Huse, G., Huth, A., Jepsen, J. U., Jørgensen, C., Mooij, W. M., Müller, B., Pe'er, G., Piou, C., Railsback, S. F., Robbins, A. M., Robbins, M. M., Rossmanith, E., Rüger, N., Strand, E., Souissi, S., Stillman, R. A., Vabø, R., Visser, U., & DeAngelis, D. L. (2006). A standard protocol for describing individual-based and agent-based models. *Ecological Modelling*, 198(1–2):115–126.
- Grimm, V., Revilla, E., Berger, U., Jeltsch, F., Mooij, W. M., Railsback, S. F., Thulke, H.-H., Weiner, J., Wiegand, T., & DeAngelis, D. L. (2005). Pattern-oriented modeling of agent-based complex systems: Lessons from ecology. *Science*, 310(5750):987–991.
- Groff, E. R. (2007a). Simulation for theory testing and experimentation: An example using routine activity theory and street robbery. *Journal of Quantitative Criminology*, 23(2):75–103.
- Groff, E. R. (2007b). ‘Situating’ simulation to model human spatio-temporal interactions: An example using crime events. *Transactions in GIS*,

- 11(4):507–530.
- Groff, E. R. (2008). Adding the temporal and spatial aspects of routine activities: A further test of routine activity theory. *Security Journal*, 21(1-2):95–116.
- Johnson, S. D. (2010). A brief history of the analysis of crime concentration. *European Journal of Applied Mathematics*, 21(4-5):349–370.
- Macy, M. W. & Willer, R. (2002). From factors to actors: Computational sociology and agent-based modeling. *Annual review of sociology*, pp 143–166.
- Malleson, N., See, L., Evans, A., & Heppenstall, A. (2010). Implementing comprehensive offender behaviour in a realistic agent-based model of burglary. *Simulation*.
- Piquero, A. R. (2008). Taking stock of developmental trajectories of criminal activity over the life course. In: *The long view of crime: A synthesis of longitudinal research*, pp 23–78. Springer.
- Railsback, S. F., Lytinen, S. L., & Jackson, S. K. (2006). Agent-based simulation platforms: Review and development recommendations. *Simulation*, 82(9):609–623.
- Scott, J. (1988). Social network analysis. *Sociology*, 22(1):109–127.
- Townsend, M. & Johnson, S. D. (2008). The need for systematic replication and tests of validity in simulation. In: Liu, L. & Eck, J., editors, *Artificial crime analysis systems: Using computer simulations and geographic information systems*, pp 1–18. Hershey, PA, Idea Group Inc.
- Van Baal, P. (2004). *Computer simulations of criminal deterrence: From public policy to local interaction to individual behaviour*. Boom Juridische uitgeverij.
- Wang, X., Liu, L., & Eck, J. E. (2008). Crime simulation using GIS and artificial intelligent agents. In: Liu, L. & Eck, J., editors, *Artificial crime analysis systems: Using computer simulations and geographic information systems*, pp 209–225. Hershey, PA, Idea Group Inc.
- Zhang, T. & Zhang, D. (2007). Agent-based simulation of consumer purchase decision-making and the decoy effect. *Journal of Business Research*, 60(8):912–922.

38 Epistemology and rigor in criminological research: An exploratory journey

Jody Miller

In 2008, I received an invitation to participate in a workshop at the Netherlands Institute for the Study of Crime and Law Enforcement (NSCR) entitled *Offenders on offending: How do we learn from criminals about criminal choices?* I was assigned as discussant for Henk Elffers' presentation, "A structured list of validity threats to self reports on past behavior", while my own presentation, "Negotiating gender when interviewing offenders on offending", concerned itself with the theoretical insights to be garnered from many of those same 'validity threats'. An epistemological mismatch? Of that there is no doubt. Henk's training in mathematical statistics and my identity as a qualitative feminist scholar were certainly an unusual pairing. But as everyone who knows Henk knows, he's both incredibly intellectually curious and generous. And I was once called a 'palatable' feminist for my blended concerns with gender inequality and scholarly rigor (Klein, 2001, ix). So thus began an unexpected but thoroughly rewarding collaboration.

Henk's paper at the *Offenders on Offending* workshop focused on three types of potential validity threats when relying on self reports: **M**isinformation resulting from research participants not having or remembering accurate information about the questions asked; **M**utual misunderstanding resulting from the researcher and research participant not bringing shared definitions of key concepts to the discussion, as well as interview errors resulting from the listening skills of either party; and **M**isleading information, resulting from responses shaped by concerns about social desirability, status enhancement, or consistency bias. He challenged workshop participants to grapple with the vulnerabilities of their research to these three threatening M's (see Elffers, 2010).

Meanwhile, my social constructionist leanings led me to a different interpretation of the threat caused by these M's—or at least some of them. Investigating offender accounts as narratives produced in the interactive context of the interview can reveal evidence of the nature of the phenomena under investigation, but I am equally interested in the insights such accounts can offer into the cultural frames people use to make sense of their

experiences and their social worlds. Thus, I tread somewhere in between the objectivist-constructionist divide, believing neither that interviews can ever provide a “mirror reflection” of a singular reality in the social world or afford “authentic accounts of subjective experience” (Miller & Glassner, 2011, p. 131), nor that interviews are so context-specific to the interactive exchange that they are representative of nothing more. In some ways, Henk and I are thus in agreement: the information provided by “offenders on offending” is surely imperfect. The difference, though, lies in what we make of this agreement.

Misleading information or the moral machinery of social life?

Take the challenges associated with social desirability, status enhancement, and consistency bias. Rather than viewing these as problems that generate misleading information, narrative criminologists find utility in investigating how interactional effects associated with these phenomena can provide insights into the social worlds we seek to understand (see Sandberg, 2010). Thus, for example, Sandberg (2009) describes the functions and internal logics of male drug dealers’ constructions of self as both ‘gangsters’ and ‘victims’ —each a discursive category in which research participants’ stories of belonging or antipathy serve particular functions. Categorization processes associated with social desirability, status enhancement, and the desire to project a consistent narrative of self can be understood as “inherently moral” in their purposes (Stokoe, 2006, p. 478); in addition, they “comprise part of the ‘central machinery of social organization’” (Sacks, 1992 in Stokoe, 2006, p. 472).

Thus, my presentation at the *Offenders on Offending* workshop was concerned primarily with investigating the impact of gender in the context of the interview process, focusing on how gendered interactions affect both what research participants tell us about their experiences and how they talk about the nature of their offending. Rather than seeing these variations as validity threats, I approached them as situated speech acts that can reveal something about the constitutive nature of gendered practices. If narratives provide us, as analysts, a window into how individuals “organize views of themselves, of others, and of their social worlds” (Orbuch, 1997, p. 455), this means they impart essential sociological messages, with the structure, content and usage of language emerging as important components in the constitution of gender and gender inequality (Cameron, 1998), among other things.

Box 38.1 Young men's accounts of running trains

Interview excerpts with male interviewer:

LAMONT: I mean, one be in front, one be in back. You know sometimes, you know like, say, you getting in her ass and she might be sucking the other dude dick. Then you probably get her, you probably get her to suck your dick while he get her in the ass. Or he probably, either I'll watch, and so she sucking your dick, or while you fuck her in the ass. It, I mean, it's a lot of ways you can do it.

FRANK: There's this one girl, she a real, real freak ... She wanted me and my friend to run a train on her ... [Beforehand], we was at the park, hopping and talking about it and everything. I was like, "man, dawg, I ain't hitting her from the back". Like, "she gonna mess up my dick" ... He like, "oh, I got her from the back dude". So we went up there ... [and] she like, "which one you all hitting me from the back?" [I'm] like, "there he go, right there. I got the front". She's like, "okay". And then he took off her clothes, pulled his pants down. I didn't, just unzipped mine 'cause I was getting head. She got to slurping me. I'm like, my partner back there 'cause we was in the dark so I ain't see nuttin'. He was back, I just heard her [making noises]. I'm like, "damn girl, what's wrong with you?" [More noises] [I'm like], "you hitting her from the back?" He's like, "yeah, I'm hitting it".

Interview excerpt with female interviewer:

TERENCE: It was some girl that my friend had knew for a minute, and he, I guess he just came to her and asked her, "is you gon' do everybody?" or whatever and she said "yeah". So he went first and then, I think my other partna went, then I went, then it was like two other dudes behind me ... It was at [my friend's] crib.

INT.: Were you all like there for a get together or party or something?

TERENCE: It was specifically for that for real, 'cause he had already let us know that she was gon' do that, so.

INT.: So it was five boys and just her?

TERENCE: Yeah.

... TOYA: And so he asked her first, and then he told you all to come over that day?

TERENCE: We had already came over. 'Cause I guess he knew she was already gon' say yeah or whatever. We was already there when she got there.

INT.: Did you know the girl?

TERENCE: Naw, I ain't know her, know her like for real know her. But I knew her name or whatever. I had seen her before. That was it though.

... INTERVIEWER: So when you all got there, she was in the room already?

TERENCE: Naw, when we got there, she hadn't even got there yet. And when she came, she went in the room with my friend, the one she had already knew. And then after they was in there for a minute, he came out and let us know that she was 'gon, you know, run a train or whatever. So after that, we just went one by one.

One example I used to explore these issues was a comparison of young men's accounts of their participation in 'running trains' —incidents of sexual assault that involve multiple perpetrators but that young men often framed as consensual. How, I asked, did their constructions of masculinity, concerns

about presentation of self, and accounts of sexual assault incidents differ when they were interviewed by a male versus a female interviewer? Several of the interview excerpts I presented can be found in Box 38.1. I used these to suggest that our social positioning vis-à-vis those we interview affects the interview exchange, but that attention to these interactional dynamics offers an important site for social inquiry (Miller, 2010, see also Grenz, 2005 Presser, 2005). Rather than attempting to control for interviewer effects to improve validity, what mattered to me was “to understand how and where the stories [we collect] are produced, which sort of stories they are, and how we can put them to honest and intelligent use in theorizing about social life” (Miller & Glassner, 2011, p. 145).

Thus, in the example illustrated by Box 38.1, I sought to understand the role of running trains in these young men’s lives, and how they came to frame these incidents as consensual. The gender of the interviewers resulted in disparate accounts, each of which revealed important dimensions of the meaning and enactment of this behavior. When interviewed by the male research assistant, young men’s stories demonstrated how running trains—and talking about the incidents—functioned as masculine performance, as they graphically positioned themselves as particularly successful in their sexual prowess and young women as willing, even eager, participants. Such graphic portrayals were absent in the interviews conducted by the female research assistant, whose conversational challenges to young men’s construction of events as consensual revealed the processes by which they discounted the points of view of their female victims (see King, 2003). I found neither to be misleading as such, but instead revealing of multifaceted dimensions of the phenomenon. In this way, while Henk and I shared a concern with the impact of presentations of self on what research participants reveal, what we ultimately make of these concerns reflect the distinct epistemological stances we bring to our research.

But what about analytic rigor?

Our exchanges at the *Offenders on Offending* workshop led to a different and shared set of queries. After my presentation, Henk approached me to talk further, noting in particular that he hadn’t seen the same things in the data I presented as I had seen. This led us to a new conversation about the positionality of researchers (my terminology, not Henk’s), the extent of comparability in researchers’ data analysis, and its impact on the rigor and validity of research. Here we found common ground in our shared concerns about ensuring high standards of quality in criminological research.

My own concerns are admittedly more personal. As a qualitative scholar in a field that is largely quantitative (see Tewksbury et al., 2010), I have long critiqued the general lack of training in qualitative methods in criminol-

ogy and criminal justice programs, which I have suggested leads to limited understanding of the epistemological underpinnings of qualitative research; appropriate qualitative data analysis strategies; and the particular strengths of qualitative research for illuminating social processes associated with crime and justice (Miller, 2005). Moreover, this lack of understanding also means that qualitative studies are often held to inappropriate standards of *quantitative* rigor, and this has been exacerbated by the popularization of qualitative software programs, which can be used without qualitative methodological training but are increasingly expected as (artificial) evidence of rigor. The consequence is dramatic variations in the quality of qualitative research produced in criminology.

Henk's and my continued conversations after the *Offenders on Offending* workshop, and shared concerns with analytic rigor and research quality, led us to begin talking about a project that might allow us to explore these issues in more detail. We tossed the idea around for several years, both of us finding it intriguing but also both busy on other projects. Finally, Henk realized that if we were ever going to get it off the ground, we would need a real opportunity to commit to it, and arranged my invitation to NSCR as a visiting fellow beginning in 2011. This gave us the time we needed to begin what has become our intriguing but controversial project.

Our project methodology was quite simple: identify criminologists who publish qualitative research, and ask them to code two data excerpts – one real (see Box 38.2) and one constructed to provide the feel of an authentic fieldnote excerpt, but have intentional pieces of information embedded within it. (And I might add, who would have known that Henk's second calling may well be as a crime fiction writer!) We would then compare these coding exercises, and investigate whether any variations might be attributable to experience, training, and theoretical orientation.

As we developed our online survey and identified our sample, we were soon asked to present our work in progress to our theme group colleagues at NSCR. The smart, engaging conversation that ensued helped us refine what we now call our 'normative statement' about when and how the researcher should have an effect as the instrument of the research. I was, quite rightly, met with skepticism when I expressed that our findings would be interesting either way —with inter-rater reliability confirming the basic consistency in scholars' recognition of what the data contain, while lack thereof would signal the import of positionality in the research process. When pressed, I came to realize that I was sure (and just as surely mistaken) that interpretive variations would occur at the "what to make of the data" phase of the analysis, and *not* in preliminary coding.

Box 38.2 Interview excerpt from Elffers/Miller inter-rater reliability project

Imagine that you have just begun an inductive investigation, using in-depth interviews with urban adolescent males. What follows is an excerpt from your first interview, in response to your query, "can you tell me about conflicts between guys at school?"

"I had a few of those. Nothing really serious. I never got to that point where I just had to fight. With other guys in school, it happens all the time. I mean the only type of guys that really fight at school is the ones that's making our school look bad. Those be those ones that's gang members, that walk around you know all day, don't go to class, they come to school high, they come to school tryin' to sell drugs. I mean those mainly the type of guys that have fights. But you got people like me that go, like an average student, get C grades, I mean you might see us in the hall every now and then, or you might see us going to lunch during two periods. But the majority of the time we somewhere tryin' to get somewhere, tryin' to work. Tryin' to build a better name for our school. 'Cause a lot of people, you know, mention our school and they be like "Aw, don't go there", "you don't want to teach there", "you don't want to be a part of that school". I mean when it's really not like that though. You got a lot of people at school that want to be something.

But the guys that fight, if it ain't over a girl, it's over a color. And if it ain't a color, it's some money. Say like the night before it might have been a shootin' on somebody's street, right? And this particular gang might think that this gang did it. And when they get to school it's a lot of tension. Or it might be a fight at a mall or something or at a store or something and they bring it to school, you know. You got those ones that don't really care-the ones that's trying not to be at school but be there anyway. Those are the ones that bring the problems to the school. I mean like, you could have a normal conflict and you wouldn't hear about it at school. But as far as the gang activity, they can carry that far. As far as to oblivion. They can go on forever. I mean they just, they just be the ones that just don't care.

A lot of times it don't really kick off at school. Alright, like you might be out on the bus stop and you have one of those people that'll bring it up like, "Aw, you remember that went on or you remember this". And before you know it, it's a big fight. And the next day, they got everybody in for a meeting and everybody whose name who was involved get sent home. And if it was somebody feel like it's a person that shouldn't be there, that shoulda been sent home or something, I mean that's when it kick back off again. "Aw he shoulda left too, he had something to do with it", or "he shoulda been put out" or "they shoulda been suspended but they ain't" and that usually what carry the conflict. Most of the fights really kick off in the hallways. I mean it could be a good day at school, you know it ain't too much traffic in the hallway during class, and you might find a group of guys standing somewhere and they just feel like they want to cause some trouble and that's usually when that happen."

Our normative statement thus recognizes that the adaptive features of qualitative research are one of its strengths, but that the researcher's influence should take primacy in some stages of the project and not others. During the data collection stage, an inductive approach necessitates flexibility, with new and unexpected information allowing for shifting priorities. Likewise, we expect that researchers' theoretical interests will result in diverse lines of inquiry as data analysis evolves. Yet, we still expect basic consistency among researchers in identifying the general content contained

in the data. In our research, then, we asked researchers to identify initial codes or themes in the data excerpts provided, and having done so, to also describe the lines of inquiry or research questions they might pursue. Based on our normative statement, we hypothesized that the qualitative scholars in our sample would produce comparable initial open codes, but more diverse tentative analytic observations or lines of research (see Miller & Elffers (2012) for an overview of the findings I report here).

We sent survey requests to 149 scholars who had published one or more qualitative articles from 2006 to 2011 in *Criminology*, *Criminology and Public Policy*, *Justice Quarterly* (the official publications of the American Society of Criminology and Academy of Criminal Justice Sciences), *Deviant Behavior* (noted for publishing the largest proportion of qualitative research among ranked journals; see Tewksbury et al. (2010)), and *Feminist Criminology* (to allow for an examination of my interest in gender and positionality). Our response rate was admittedly low, at just 21 percent, or 31 responses (though, notably, our highest response rates were from scholars who publish in the official association journals, which are routinely ranked as top-tier).

Our first hypothesis is the most critical one, as it taps into the basic question: do scholars see the same basic things in a short interview narrative? The answer, which surprised me greatly—even knowing that knowledge is situated—was a resounding no. Box 38.2 provides one of the two narrative excerpts we asked scholars to read. We then asked of them the following: “Please describe your initial codes/the themes you identify in the excerpt. Please be as thorough as time permits”. Our coding of scholars’ responses revealed a basic lack of comparability; the following represents those themes mentioned *most often*:

- 65 percent included a code or theme focused on what fights were about
- 58 percent mentioned distinctions between fighters and others
- 45 percent noted characteristics of fighters
- 42 percent mentioned the role of gangs
- 39 percent made reference to the location of conflicts, with 39 percent also mentioning conflicts being imported from neighborhoods to schools
- 32 percent made note of themes related to school reputation and school stereotyping
- 29 percent mentioned school personnel’s reactions to conflicts

There were also a sizeable number of thematic codes mentioned only by *one* scholar, including *ambivalence*, *drug market conflict*, *saving face*, *sex*

of actors, snitching/grassing, talk/gossip, and supervision. Moreover, we identified nine cases (29 percent of the sample) in which—in our shared judgment—the research participant either misinterpreted information in the excerpt or provided codes or themes not present.

This lack of consistency, with uncomfortably large differences in scholars' open coding of the same data excerpt, is of course subject to scrutiny due to the limitations in our methodology. As noted, our response rates were quite low, and we also have no way of accurately gauging how carefully research participants attended to the task. Moreover, our approach was an admittedly artificial exercise, decontextualized from the actual practices of qualitative scholars. As one participant commented, "just [an] excerpt without any context makes it difficult to interpret ...I need a lot more materials to develop an intuition about what was going on".

These are legitimate critiques. Yet what I found most striking and insightful about the project were Henk's and my own efforts to track, measure, and resolve the discrepancies in our own coding of the 31 responses we received. By intention, we first coded each response independently and then compared our codes. In 28 of the 31 responses coded, there was at least one coding discrepancy between us. Combined, we produced 187 codes. Of these, we coded consistently in 116 cases (62 percent). In 45 instances (24 percent), one of us produced a code while the other did not, in 20 cases (11 percent) we coded the same material differently, and in six cases (three percent), our resolution of coding discrepancies either eliminated the code entirely, or led us to recode the material in a way that neither of us had done in the first place.

An astute NSCR colleague then suggested these discrepancies in our own coding could be the result of our distinct methodological backgrounds. So we asked Marie Lindegaard, a qualitative scholar at NSCR, to also code the 31 responses, and we compared her coding to our own. Here, we found just 51 percent consistency in comparing her coding with our final codes, which were produced by jointly reviewing and resolving the inconsistencies in our original independent codes together against the data.

Table 38.1 provides three illustrative examples: the verbatim responses provided by select research participants, followed by three columns, each of which list my, Henk's and Marie's independently produced codes for each of the responses. In some instances, as can be seen, the differences are perhaps no more than variations in precision but the basic concepts are still captured. In others though, we clearly see or miss different things. And while we cannot know how carefully our research participants attended to the task we asked of them, I can say with certainty that Henk, Marie and I approached our coding with great care.

Table 38.1 Sample coding

Data Excerpt	Initial Coding 1	Initial Coding 2	Initial Coding 3
Themes: • Conflicts between gang members and non-gang members • Reasons/ motivation for conflicts • School conflicts vs neighborhood conflicts • Spillover of conflicts • Location of conflicts in school and neighborhood • Results of conflicts	• Gangs/gang members • Fights about... • Comparison of conflicts across contexts • Spillover of conflicts • Location • Results of conflict	• Differences between fighters and others • Fights about • Conflicts imported • Location • Results of conflicts	• Gangs • Fights about • Location • Motivations
The theme that emerges is that it is gang fighting holding over from a fight off property. It is the same kids who fight. Most kids want to do right.	• Gangs/ gang members • Construction of us/them • Conflict participants • Conflict avoider characteristics	• Conflict imported • Differences between fighters and others	• Gangs • Characteristics of fighters • Characteristics of non-fighters • Means of avoiding • Means of resolving
Respondents' attempts to distinguish themselves from other "problem" students... Descriptions of potential triggers ... gang fights/contests versus other clashes involving young men ... The nature of school versus neighborhood conflicts ... How/whether spaces conducive to fighting are supervised or not ... School environment and reputation ...	• Constructions of us/them • Fights about • Gangs/gang members • Comparison of conflict across context • Location • Supervision • School reputation	• Differences between others and informant • Fights about • Conflict imported • Supervision • School reputation	• Fights about • Characteristics of fights • School reputation • Characteristics of fighters • Characteristics of non-fighters • Location • Sanctions

Now what?

Scholars who are epistemologically oriented toward social constructionism recognize that knowledge is situated. But regardless of epistemology, the goal of research is knowledge building. Our findings raise important questions about the line between interpretive nuance and rigor. How do we strive to maintain the former while ensuring the latter? This is a Pandora's Box

our research cracks open. We don't have grand answers to these questions, but I will close by offering several observations.

Tewksbury & Mustaine (2011) recently noted the dramatic increase in collaborative scholarship in criminology over the past decades, with nearly three quarters of journal publications now including multiple authors. Regardless of the question of authorship, our findings clearly suggest that a collaborative spirit would be beneficial in qualitative data analysis, with multiple coders—and collaborative efforts for resolving discrepancies—a useful tool for ensuring the rigor of analyses. This is a clear call emanating from our project findings.

In addition, it is important to make clear that our research venture should not be read as an indictment of qualitative research; far from it. Our specific focus came about from the unique circumstances in which our collaboration arose. But we are in adamant agreement that similar investigations are imperative for quantitative analyses as well. In fact, whenever I've shared our findings with colleagues who specialize in quantitative research, they routinely express similar concerns about measurement challenges in their scholarship. Friends who assign their Ph.D. students in methods classes to attempt replications of analyses appearing in our leading journals report that not only are these attempts often unsuccessful, but they also occasionally uncover fatal flaws in published works. This should not come as a shocking surprise. Knowledge is situated, and statistical analyses merely offer a more protected veneer of objectivity. The question of rigor should remain a primary concern for all criminologists.

Finally, I concur with the recent commentary by the editors of *Criminology* (Gartner et al., 2012) that we should be concerned with what they refer to as 'piecemeal publication'—the shift toward *quantity* mattering more than substantive contribution (see Orrick & Weir, 2011), with the rush to publish *more* leading scholars to treat their research endeavors as opportunities to "maximiz[e] the number of articles that can be wrung out of a single data set" rather than carefully consider "the unique contribution to knowledge" their research can make (Gartner et al., 2012, p. 23). I don't believe this discussion is tangential to our project findings: by definition, rigorous research requires time and care, and ultimately this goal is at the heart of our investigation.

Literature

- Cameron, D. (1998). Gender, language, and discourse: A review essay. *Signs*, 23:945–973.
- Elffers, H. (2010). Misinformation, misunderstanding and misleading as validity threats to Offenders Accounts of Offending. In: Bernasco, W.,

- editor, *Offenders on Offending: Learning about Crime from Criminals*. London, Willan Press.
- Gartner, R., Osgood, D. W., & Baumer, E. (2012). Salami-slicing, peek-a-boo, and LPUS: Addressing the problem of piecemeal publication. *The Criminologist*, 37:23–25.
- Grenz, S. (2005). Intersections of sex and power in research on prostitution: A female researcher interviewing male heterosexual clients. *Signs*, 30:2092–2113.
- King, N. (2003). Knowing women: Straight men and sexual certainty. *Gender & Society*, 17:861–877.
- Klein, M. (2001). Foreword. In: Miller, J., editor, *One of the guys: Girls, gangs, and gender*. New York, Oxford University Press.
- Miller, J. (2005). The status of qualitative research in criminology. In: *Proceedings from the National Science Foundation's Workshop on Interdisciplinary Standards for Systematic Qualitative Research*.
- Miller, J. (2010). The impact of gender when studying 'offenders on offending'. In: Bernasco, W., editor, *Offenders on offending: Learning about crime from criminals*. London, Willan Press.
- Miller, J. & Elffers, H. (2012). Inter-rater reliability among qualitative criminologists: An assessment and implications. In: *Paper presented at the Annual Meeting of the American Society of Criminology*. Chicago, IL.
- Miller, J. & Glassner, B. (2011). The 'inside' and the 'outside': Finding realities in interviews. In: Silverman, D., editor, *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*, 3rd edition. London, Sage Publications.
- Orbuch, T. L. (1997). People's accounts count: The sociology of accounts. *Annual Review of Sociology*, 23:455–478.
- Orrick, E. A. & Weir, H. (2011). The most prolific sole and lead authors in elite criminology and criminal justice journals, 2000–2009. *Journal of Criminal Justice Education*, 22:24–42.
- Presser, L. (2005). Negotiating power and narrative in research: Implications for feminist methodology. *Signs*, 30:2067–2090.
- Sandberg, S. (2009). Gangster, victim, or both? The interdiscursive construction of sameness and difference in self-presentations. *British Journal of Sociology*, 60:523–542.
- Sandberg, S. (2010). What can 'lies' tell us about life? Notes toward a framework of narrative criminology. *Journal of Criminal Justice Education*, 21:447–465.
- Stokoe, E. (2006). On ethnomethodology, feminism, and the analysis of categorical reference to gender in talk-in-interaction. *The Sociological Review*, 54:467–494.
- Tewksbury, R., Dabney, D. A., & Copes, H. (2010). The prominence of qualitative research in criminology and criminal justice scholarship. *Journal of Criminal Justice Education*, 21:391–411.

Tewksbury, R. & Mustaine, E. E. (2011). How many authors does it take to write an article? An assessment of criminology and criminal justice research article author composition. *Journal of Criminal Justice Education*, 22:12–23.

39 Forecasting health care expenditures using the Lee-Carter model

Pieter van Baal

Introduction

In most OECD countries, the share of elderly has increased in the last few decades (OECD, 2005). This is due to the ageing of the baby boom cohorts and increases in life expectancy. The increase in the number of elderly is not at its peak yet and the share of 65+ is expected to grow further (OECD, 2006). In the Netherlands, currently the share is about 15% but this is expected to grow to roughly 22% in 2030 (Statistics Netherlands, 2011). Simultaneously with the ageing of the population, the growth in health care expenditures (HCE) has outpaced the growth in Gross Domestic Product (GDP) (OECD, 2006). HCE as a percentage of GDP has on average almost doubled from approximately 5% in 1970 to 10% in 2010 in developed countries. Besides the introduction of new medical technology (Newhouse, 1992), ageing is considered an important driver of growing health care expenditures (Koopmanschap et al., 2010). As health care expenditures in general increase with age (Heijink et al., 2008; Koopmanschap et al., 2010), this has raised concerns regarding the consequences of further ageing on HCE and thereby on the sustainability of health care systems which are based on the solidarity between different generations (van Ewijk et al., 2013). Furthermore, as the proportion of GDP that is spent on health care expenditures is increasing, there have been worries about the rate of return of additional investments in medical care (Skinner et al., 2006).

Given the concerns about the impact of future ageing on health care expenditures, forecasts of HCE and the impact of ageing thereof are of policy relevance. As a consequence, many national and international offices have produced forecasts of HCE (OECD, 2006; Besseling & Shestalova, 2010). Also, within the health economics community there have been many studies describing different methods to forecast HCE (Polder et al., 2006; Gray, 2005; Seshamani & Gray, 2004; Breyer & Felder, 2006; Stearns & Norton, 2004; van Baal & Wong, 2012). Traditionally, forecasting models used current per capita health care expenditures by age and gender as a starting point. In these projections age- and gender-specific per capita HCE were

assumed constant and changes in HCE were purely the result of changes in the age and gender distribution of the population. As the population in most western countries ages, health care costs in these models were projected to rise. The next generation of forecasting models, allowed for changes in the age pattern of HCE by accounting for the fact that HCE is centered in the last phase of life (Polder et al., 2006; Gray, 2005; Seshamani & Gray, 2004; Breyer & Felder, 2006; Stearns & Norton, 2004). Assuming that individual health care consumption is concentrated in a relatively brief period approaching death implies (*ceteris paribus*) that there should be a relation between changes in mortality rates and per capita HCE (Zweifel et al., 1999): as mortality rates at a particular age decrease, HCE per capita at that age should also decrease (van Baal & Wong, 2012). It is this macro-level relation that has been exploited in forecasting models of HCE. Since mortality rates have been decreasing and are expected to decrease further (Oeppen & Vaupel, 2002), accounting for this future decrease in mortality rates led to lower forecasts of HCE (Polder et al., 2006; Gray, 2005; Seshamani & Gray, 2004; Breyer & Felder, 2006; Stearns & Norton, 2004). However, recently a study showed that these optimistic forecasts of HCE were based on assumptions that could not be verified both theoretically and empirically (van Baal & Wong, 2012).

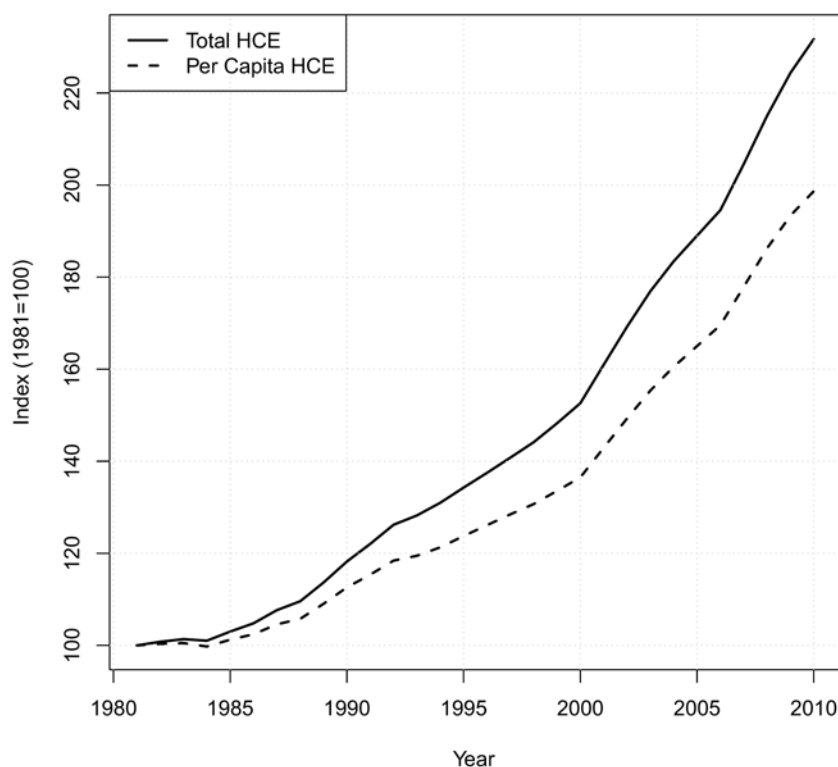
Up until now, forecasts of HCE have paid limited attention as how to model changes in the age pattern of HCE over time. By focusing purely on the effects of changes in mortality rates on the age pattern of HCE, more important determinants of changes in age specific HCE have been completely ignored (Meara et al., 2004). This is surprising, because age specific HCE is crucial in understanding the effects of ageing on future HCE. In actuarial science, there has been much research on how to model and forecast changes in the age pattern of mortality (Pitacco et al., 2009; De Waegenare et al., 2010). One of the most popular methods to forecast life expectancy is the so-called Lee-Carter model and various extensions thereof (Lee, 1992, 2000). Recent studies have also showed that the Lee-Carter model can be used to model and forecast healthy life expectancy (Majer et al., 2013b) and body mass index (Majer et al., 2013a). The aim of this paper is to forecast HCE using the Lee-Carter model in order to better understand the impact of ageing on future HCE.

Data

Data used in this study were age and gender specific time series of per capita HCE. These age-and gender-specific time series of per capita HCE were constructed using two data sources. As a starting point annual data from the National Health Care Accounts study during the period 1972-2011 were used, which employed multiple data sources to comprehensively esti-

mate national expenditures related to health care and general well-being (Statistics Netherlands, 2011). From that study, annual expenditures relating to health care for the period 1981 to 2010 were extracted, which included the costs of all hospital and ambulatory care but not the costs of long-term care. Total HCE (corrected for inflation and expressed in 2010 prices) for the Netherlands increased from 22 billion euro in 1981 to 51 billion euro in 2010. Of these total HCE 36% was consumed by the population aged 65+ in 1981. This share increased to 49% in 2010. Per capita HCE increased from 1540 euro to 3050 euro in this period. Figure 39.1 displays indices of HCE over time. Figure 39.1 demonstrates that total HCE grew faster than per capita HCE, indicating that the Dutch population has grown over time. Furthermore, HCE grew faster from 2001 onwards, which may be facilitated by the relaxation of the budget constraint in the hospital sector (van de Vijzel et al., 2011). Data from the National Health Care Accounts consisted of

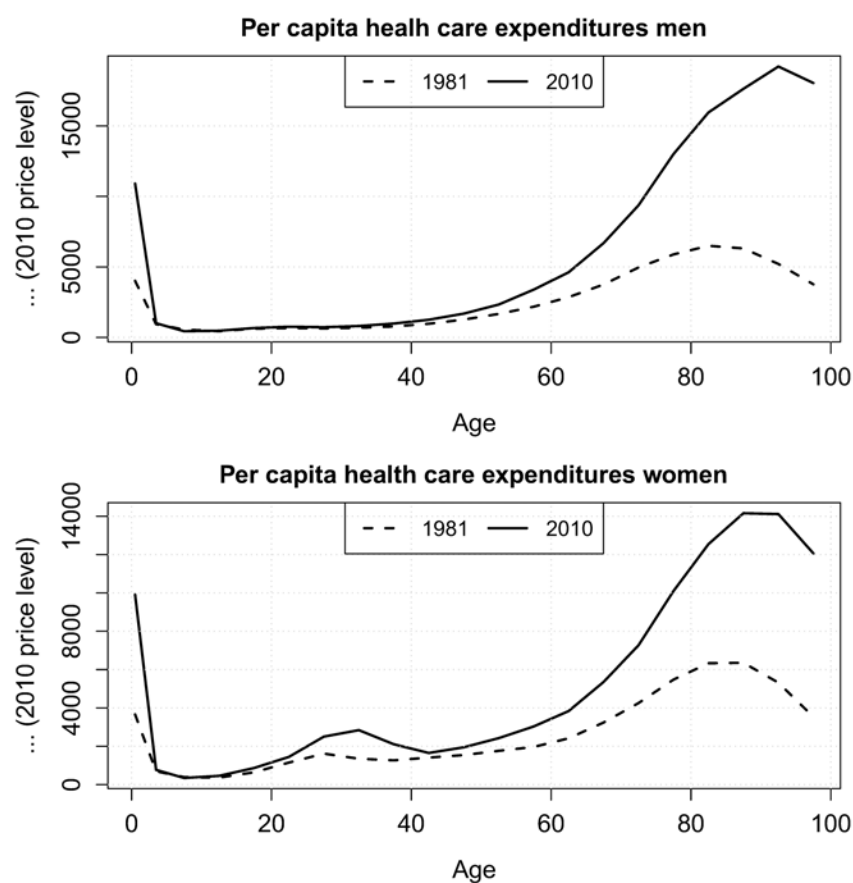
Figure 39.1 Total and per capita health care expenditures from 1981 to 2010 (1981=100)

aggregated health care expenditures and were not age and gender specific. The costs were decomposed into gender and 21 age groups (0–1, 2–5, 6–

10, ..., 95+) by using information on the number of clinical admissions and the average length of stay after admission. Values for these variables were available for each age group and by gender for the period 1981–2010 from the Dutch Hospital Discharge Register (LMR), which all university and general hospitals and most specialized hospitals participate in, providing nearly complete coverage of all hospital inpatient admissions in the Netherlands. From Figure 39.2 we can see the age pattern in per capita HCE and how it

Figure 39.2 Per capita health care expenditures by age and gender in 1981 and 2010

has been changing. In general, per capita HCE increase with age and also newborns and young women (due to pregnancy) have higher HCE. Interestingly, from Figure 39.2 it can be seen that also at ages at which levels of HCE are higher, the growth of HCE has also been higher. The peak of per capita HCE has also shifted to higher ages over time.

Methods

To model age specific time trends in HCE we used the so-called Lee-Carter model which has been used often to forecast age specific mortality and life expectancy (Lee, 1992, 2000; Koissi et al., 2006). The Lee-Carter model as applied to health care expenditures postulates that the per capita health care expenditures for a given age x and calendar year t could be modelled as a function of three sets of parameters: age-specific constants, a time-varying index and interaction terms between time and age (Lee, 1992, 2000). If we stratify by gender and treat gender in a similar manner as age we can denote the Lee-Carter model in the following manner:

$$\log(c_{x,g,t}) = a_{x,g} + k_t \times b_{x,g} + \varepsilon_{x,g,t} \quad (39.1)$$

Where $c_{x,g,t}$ denotes per capita health care expenditures c by age x , gender g and year t . Equation 39.1 differs from a standard regression model as there are no observable variables on the right hand side. Given the data we have, equation 39.1 states that 78 coefficients need to be estimated ($21 \times 2 = 42$ a coefficients; 30 k coefficients and 42 b coefficients). Lee and Carter showed how the Singular Value Decomposition (SVD) method can be used to find the least square solution. Since the model is underdetermined, the following constraints have to be put on the parameters so that a unique solution can be determined: $\sum_x \sum_g b_{x,g} = 0$, $\sum_t k_t = 1$. Normalising the parameters this way does not alter the model fit, in addition these constraints make the parameters interpretable: $a_{x,g}$ indicate the time-average log-per capita health care expenditures by age and gender; k_t refers to an age-independent latent HCE index indicating a general level of health care expenditures at time t , that is k_t quantifies the evolution of health care expenditures over time; $b_{x,g}$ can be interpreted as the interaction between each age/gender category with the general time trend. In other words, it tells us at which ages/gender HCE decline rapidly and which ages/gender HCE decline slowly in response to changes in k_t . The white noise error term $\varepsilon_{x,g,t}$, which reflects particular age- and gender specific historical influences not captured by the model, is normally distributed with mean 0. SVD is applied to the logarithm of the per capita HCE after the age-specific averages of the log HCE have been subtracted. After fitting the model, one retains a series of time-dependent k_t values for each calendar year, which can be treated as a time series and forecasts of HCE can be made by forecasting k_t and substituting values of these forecasts of k_t into equation 39.1. Lee and Carter proposed that specifying a time series model of a random walk with drift parameter describes k_t best. If there is a stable linear declining trend in k_t then such a model that describes the developments of k_t is sensible:

$$k_t = d + k_{t-1} + e_t \quad (39.2)$$

where d is the drift term, and e_t is the random part that is normally distributed with zero mean. Then predicting the future log per capita HCE can be done by substituting predicted values of k_t into the systematic part of the Lee-Carter model. Although Lee & Carter have suggested alternate time series specifications, one of the main insights of applying the Lee & Carter method was that the time parameter k_t in many data sets could be modelled simply as a random walk with drift. Plugging equation 39.2 into equation 39.1 and taking first differences we can obtain the following:

$$\Delta \log(c_{x,g,t}) = (d + e_t) \times b_{x,g} + \varepsilon_{x,g,t} \quad (39.3)$$

Equation 39.3 states that age and gender specific growth in health expenditures is the product of the random walk and the b coefficients. From equation 39.3 we can also see that there is a strong positive correlation of health care expenditures between age and gender categories in a particular year. While in the context of mortality modeling, this has been considered as a drawback as it assumes strong period effects, for HCE this is not a problem as strong period effects are likely as GDP is an important determinant of HCE which is determined at the macro level. To translate age and gender specific HCE into total HCE and per capita HCE we used forecasts of population size by gender and age of Statistics Netherlands (2011).

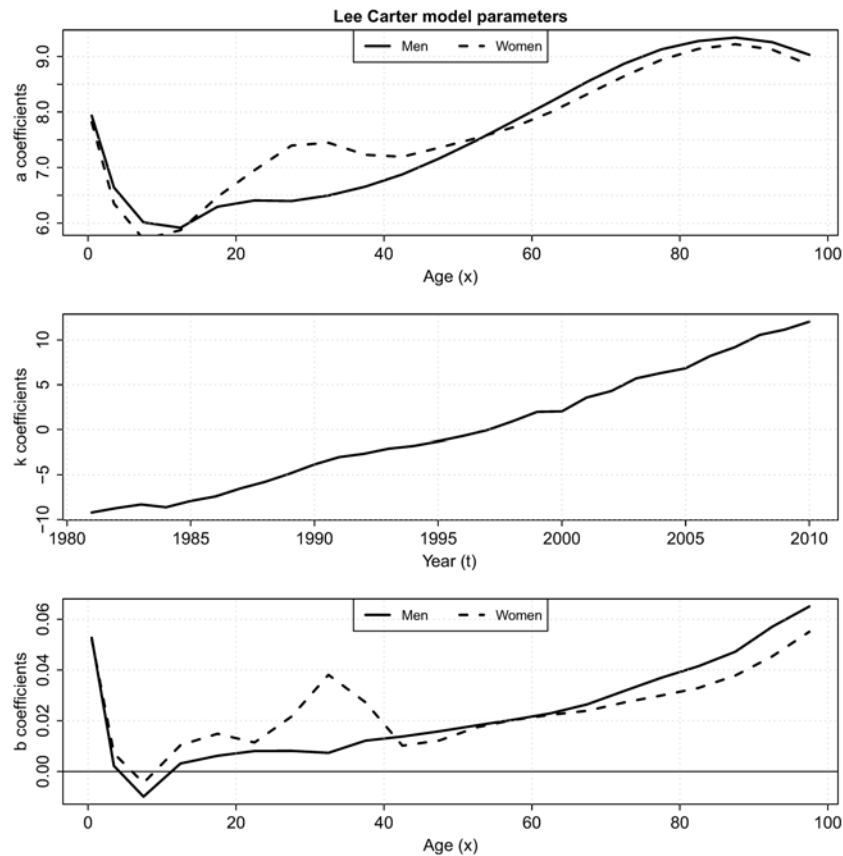
Results

The explained variance of the Lee-Carter model is 99.6%. Figure 39.3 displays estimates of the parameters of the Lee-Carter fitted to the log of age- and gender specific per capita HCE. The top panel displays estimates of the age- and gender-specific a coefficients which simply are the time averaged log of per capita HCE. The second panel displays the general time trend in per capita HCE, which have been increasing over time. The lowest panel indicates the age- and gender-specific interactions with the general time trend. From Figure 39.3 we can see that the general time trend as captured by the values of k is almost linearly increasing on the log scale suggesting that the random walk with a drift is indeed a good model specification to model and forecast the k coefficients. From the lower panel we can see that HCE grew faster at older ages and that per capita HCE at age 10 remained almost constant over the period.

Figure 39.4 displays forecasts of per capita HCE by age and gender and 95% prediction intervals for 2020. From this Figure we can see that in ten years per capita HCE for the elderly 80 men are expected to increase considerably. Prediction intervals increase the level of HCE.

Table 39.1 displays forecasted per capita and total HCE for 2015, 2020, 2025 and 2030 using the Lee-Carter model. Forecasts reveal that per capita and total HCE will have approximately doubled around 2030. Prediction

Figure 39.3 Lee-Carter model parameters for health care expenditures

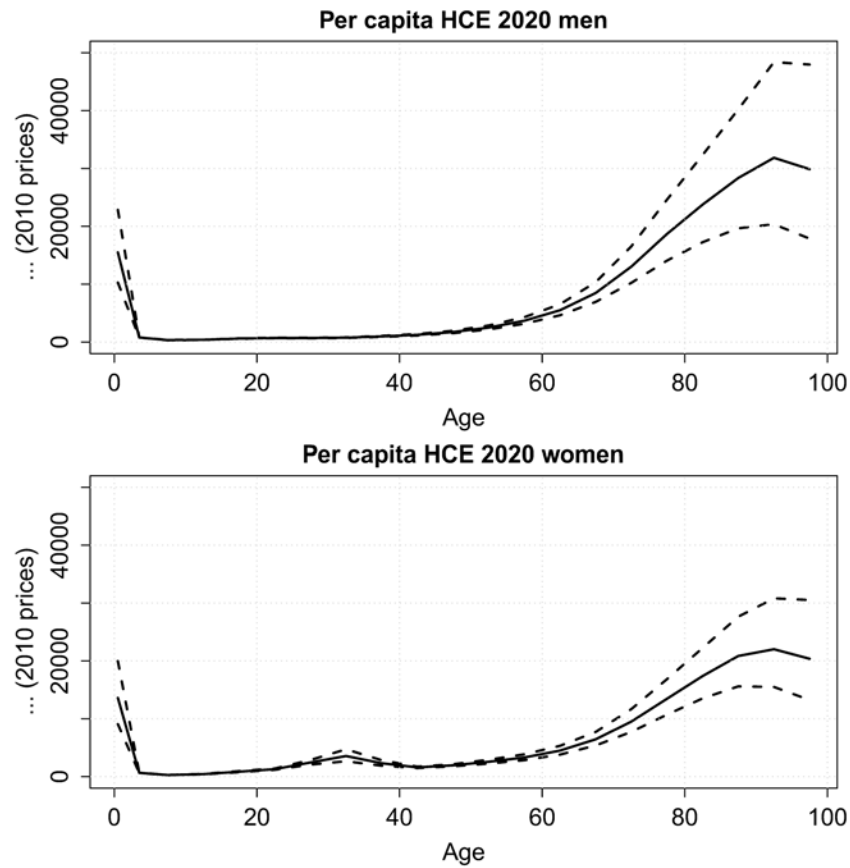

intervals, however, are quite wide. Furthermore, the share of HCE consumed by the 65+ population is also expected to increase.

Conclusion and discussion

Health care expenditures have increased sharply in the past decades in the Netherlands. This increase was mainly due to a higher growth of HCE in the elderly at which levels of HCE are highest. As the share of elderly is increasing the worries about the effects of ageing on future HCE are understandable. The HCE forecasts presented in this paper showed that if this growth continues HCE will have doubled around 2030. The forecasts of HCE revealed that if current HCE will continue to grow at the same pace, the peak of HCE will shift to higher ages. Furthermore, the share of HCE consumed by the 65+ population will also increase. These age and gender

Figure 39.4 Age and gender specific forecast of per capita HCE in 2020
(broken lines indicate 95% prediction intervals)

specific forecasts of HCE might be also of use for health insurers as their insured's will differ in the age composition. Also, practitioners of HTA may benefit from these estimates (van Baal et al., 2011).

A unique feature of this study was stratifying macro-level data by age and gender. This panel data set of age- and gender-specific per capita HCE was created by decomposing total health expenditures into age- and gender-specific expenditures using data on clinical hospital admissions and average length of stay. Not including day admissions-a large portion of total hospital care-was a methodological drawback due to lack of data, which was only available from 1993. A longer time series was critical to this study. In line with previous empirical studies, we find that growth in per capita HCE may very well be age-specific (Polder et al., 2006; Wong et al., 2012; Meara et al., 2004). The growth is greatest in the highest age groups in absolute

Table 39.1 Forecast of per capita and total HCE with 95% prediction intervals between brackets

Year	Per capita HCE (2010 prices)	Total HCE in bil- lions (2010 prices)	Percentage of HCE consumed by 65+ popula- tion
1981	1,540	22	36
2010	3,050	51	49
2015	3,580	61	58
2020	(3,220 / 4,000)	(54 / 68)	(57 / 59)
	4,320	74	62
	(3,450 / 5,430)	(59 / 93)	(60 / 65)
2025	5,270	92	66
	(3,690 / 7,490)	(65 / 131)	(63 / 70)
2030	6,440	114	70
	(3,910 / 10,420)	(69 / 184)	(67 / 74)

and relative terms. We also found that the age at which the per capita HCE is highest increased over time. Such growth might be explained by changes in practice and medical technology, which could in turn be stimulated by an aging population. The higher growth for the elderly will cause the age profile to be steeper in the future. In this sense, both the age profile of per capita HCE and mortality rates have become more rectangular over time, the only difference being that the level of per capita HCE has shifted upwards enormously for most age groups. A drawback of the Lee-Carter model is that it assumes that age specific growth patterns of HCE continue in the future. In the short term this is not unlikely. However, in the long run this is not likely.

In this study we only considered HCE and not the effects thereof on population health. Recent studies have argued that recent increases in HCE also have improved population health (Heijink et al., 2012; Mackenbach et al., 2011). If this is true, this raises important inter-sectoral policy questions. For instance, for the affordability of future pensions it is relevant to know whether further increases in health care expenditures are likely to lead to further increases in life expectancy. If health care is found to have a strong influence on life expectancy, expanding health spending also has consequences for public provisions like social insurance and pension liabilities. Concluding, future HCE will probably increase and more will be spent on the elderly. This raises important policy questions in terms of financing health care expenditures as well as the more fundamental question: are we willing to pay substantially more for health care in the future? These questions lend itself to interesting future research.

Literature

- Besseling, P. & Shestalova, V. (2010). *Forecasting public health expenditures in the Netherlands (CPB Report)*.
- Breyer, F. & Felder, S. (2006). Life expectancy and health care expenditures: A new calculation for Germany using the costs of dying. *Health Policy*, 75:178–186.
- De Waegenaere, A., Melenberg, B., & Stevens, R. (2010). Longevity risk. *De Economist*, 158:151–192.
- Gray, A. (2005). Population ageing and health care expenditure. *Ageing Horizons*, 2:15–20.
- Heijink, R., Koolman, X., & Westert, G. P. (2012). Spending more money, saving more lives? The relationship between avoidable mortality and healthcare spending in 14 countries. *European Journal of Health Economics*, 14:527–538.
- Heijink, R., Noethen, M., Renaud, T., Koopmanschap, M., & Polder, J. (2008). Cost of illness: An international comparison. Australia, Canada, France, Germany and The Netherlands. *Health Policy*, 88:49–61.
- Koissi, M. C., Shapiro, A. F., & Hognas, G. (2006). Evaluating and extending the Lee-Carter model for mortality forecasting: Bootstrap confidence interval. *Insurance: Mathematics and Economics*, 38:1–20.
- Koopmanschap, M., de Meijer, C., Wouterse, B., & Polder, J. (2010). *Determinants of health care expenditures in an aging society*, volume 38. Tilburg, Netspar.
- Lee, R. D., C. L. R. (1992). Modeling and forecasting US mortality. *Journal of the American Statistical Association*, 87:659–671.
- Lee, R. (2000). The Lee-Carter method for forecasting mortality, with various extensions and applications. *North American Actuarial Journal*, 4:80–93.
- Mackenbach, J. P., Slobbe, L., Looman, C. W. N., van der Heide, A., Polder, J., & Garssen, J. (2011). Sharp upturn of life expectancy in the Netherlands: Effect of more health care for the elderly? *European Journal of Epidemiology*, 26:903–914.
- Majer, I. M., Mackenbach, J. P., & van Baal, P. H. M. (2013a). Time trends and forecasts of body mass index from repeated cross-sectional data: A different approach. *Statistics in Medicine*, 32:1561–1571.
- Majer, I. M., Stevens, R., Nusselder, W. J., Mackenbach, J. P., & van Baal, P. H. (2013b). Modeling and forecasting health expectancy: Theoretical framework and application. *Demography*, 50:673–697.
- Meara, E., White, C., & Cutler, D. M. (2004). Trends in medical spending by age, 1963–2000. *Health Affairs*, 23:176–183.
- Newhouse, J. P. (1992). Medical care costs: How much welfare loss? *The Journal of Economic Perspectives*, 6:3–21.
- OECD (2005). *Health at a glance*. OECD.

- OECD (2006). *OECD economic outlook 79: Analyses and projections*. OECD.
- Oeppen, J. & Vaupel, J. W. (2002). Broken limits to life expectancy. *Science*, 296:1029–1031.
- Pitacco, E., Denuit, M., Haberman, S., & Olivieri, A. (2009). *Modelling longevity dynamics for pensions and annuity business*. Oxford, Oxford University Press.
- Polder, J. J., Barendregt, J. J., & van Oers, H. (2006). Health care costs in the last year of life—the Dutch experience. *Social Science & Medicine*, 63:1720–1731.
- Seshamani, M. & Gray, A. (2004). Ageing and health-care expenditure: The red herring argument revisited. *Health Economics*, 13:202–314.
- Skinner, J. S., Staiger, D. O., & Fisher, E. S. (2006). Is technological change in medicine always worth it? The case of acute myocardial infarction. *Health Aff (Millwood)*, 25:w34–w47.
- Statistics Netherlands (2011). *Statline*. Voorburg/Heerlen, Netherlands, Statistics Netherlands.
- Stearns, S. C. & Norton, E. C. (2004). Time to include time to death? The future of health care expenditure predictions. *Health Economics*, 13:315–327.
- van Baal, P. H. & Wong, A. (2012). Time to death and the forecasting of macro-level health care expenditures: Some further considerations. *Journal of Health Economics*, 31:876–887.
- van Baal, P. H., Wong, A., Slobbe, L. C., Polder, J. J., Brouwer, W. B., & de Wit, G. A. (2011). Standardizing the inclusion of indirect medical costs in economic evaluations. *Pharmacoeconomics*, 29:175–187.
- van de Vijzel, A. R., Engelfriet, P. M., & Westert, G. P. (2011). Rendering hospital budgets volume based and open ended to reduce waiting lists: Does it work? *Health Policy*, 100:60–70.
- van Ewijk, C., van der Horst, A., & Besseling, P. (2013). *Toekomst voor de zorg*. Den Haag, Centraal Planbureau.
- Wong, A., Wouterse, B., Slobbe, L. C., Boshuizen, H. C., & Polder, J. J. (2012). Medical innovation and age-specific trends in health care utilization: Findings and implications. *Social Science and Medicine*, 74:263–272.
- Zweifel, P., Felder, S., & Meiers, M. (1999). Ageing of population and health care expenditure: A red herring? *Health Economics*, 8:485–496.

40 Twee paradoxale beslissingsproblemen, frequentistisch en Bayesiaans benaderd

Rob Potharst

Inleiding

In de laatste roman van Ian McEwan, *Sweet Tooth* (2012b) (ofwel, in het Nederlands, *Suikertand* (McEwan, 2012a)) is sprake van twee gerelateerde, bizarre statistische beslissingsproblemen. Een van de hoofdpersonen van het boek, Serena, een wiskundige, krijgt van haar vriend Tom, een schrijver, de vraag of ze hem eens een boeiend, liefst paradoxaal verhaal wil vertellen. Serena vertelt hem dan het volgende verhaal.

In Amerika was ooit een spel op de televisie, genaamd *Let's make a deal*, en gepresenteerd door televisie-presentator Monty Hall. Dit spel werkt als volgt. Een deelnemer aan het spel krijgt drie kisten voorgeschoteld, waarvan er één voorzien is van een grote som geld. Om te beginnen vraagt Monty Hall de deelnemer om zijn keus bekend te maken. De deelnemer zegt dan bijvoorbeeld: "kist 1". Dan opent Monty Hall één van de twee andere kisten, en wel een lege. Laten we zeggen dat dit kist 3 is. De deelnemer weet nu dat het geld óf in kist 1 zit (de door hem gekozen kist) óf in kist 2. Monty Hall vraagt de deelnemer vervolgens, of hij bij zijn keuze blijft, of dat hij zijn keuze wil wijzigen. Dit is het beslissingsprobleem waar de deelnemer aan het spel voor staat: blijf ik bij mijn keus voor kist 1, of kies ik alsnog voor kist 2? Laten we dit Probleem A noemen.

Serena legt vervolgens aan Tom uit dat over dit probleem door wiskundigen heel wat gesteggeld is, maar dat na veel kruitdamp het antwoord "Ja, het is zinvol voor de deelnemer om van kist te veranderen en alsnog voor kist 2 te kiezen; dat maakt zijn kans op het geldbedrag twee keer zo groot" boven is komen drijven. En ze legt hem ook uit waarom. Tom denkt het te begrijpen en verwerkt zijn nieuw verworven kennis in de dagen daarop in een verhaal. (Hij is tenslotte schrijver!)

Een man, Terry, verdenkt zijn vrouw, Sally, van overspel, maar bewijzen kan hij het niet. Sally ontkent alles. Op een dag volgt hij haar op afstand, onzichtbaar. Zij ontmoet een man, loopt met deze man een klein hotel,

zonder lift, binnen. Terry weet langs de receptie te sneaken en volgt het stel, een verdieping onder ze blijvend, omhoog. Terry hoort dat er op de vierde verdieping een deur geopend en weer gesloten wordt, maar als hij op de vierde verdieping aankomt zijn alle deuren gesloten. Er zijn daar drie kamers: 401, 402 en 403. Terry besluit om één welgekozen deur in te trappen. Helaas hoort hij door geen van de deuren enig geluid komen, dus hij kiest voor de dichtstbijzijnde, kamer 401. Maar, juist als hij wil aanzetten tot de trap, gaat de deur van kamer 403 open en komt er een Indiase familie met kind naar de overloop en verdwijnt deze naar beneden. Terry vraagt zich vervolgens af of het beter is in plaats van de deur van kamer 401, nu de deur van kamer 402 in te trappen. Laten we dit beslissingsprobleem Probleem B noemen.

Nu rijzen (ook in de roman van McEwan) de volgende vragen: is probleem A identiek aan probleem B? En zo niet, wat is dan het principiële verschil? Wat is er zo moeilijk aan de oplossing van problemen A en B, en waar ging dat gesteggel van die wiskundigen eigenlijk over? Deze vragen worden in deze bijdrage behandeld. Daarnaast zullen beide problemen gebruikt worden als illustratie van twee benaderingswijzen van statistische beslissingsproblemen: de frequentistische en de Bayesiaanse benadering. In de 60-er jaren was in de wiskunde-opleiding aan de Universiteit van Amsterdam de enige gedoeerde benadering van statistische problemen de frequentistische. De Bayesiaanse zienswijze bestond wel, maar werd verworpen wegens het gebruik van subjectieve kansen. Voor dit artikel leek het mij aardig om beide benaderingswijzen tegenover elkaar te zetten, niet in de laatste plaats omdat dat destijds een interessant discussie-thema was, onder andere tussen Henk Elffers en mij.¹

Het Monty Hall-probleem

Allereerst bespreken we de frequentistische benadering van dit probleem. Het probleem waarvoor de deelnemer aan het televisie-spel zich gesteld ziet is: blijf ik bij mijn eerste keus (strategie 1) of verander ik van keus en kies ik voor de andere nog mogelijke kist (strategie 2). Voor beide strategieën zullen we nu de kans op succes berekenen.

Laten we met θ het nummer van de kist aangeven waar de geldprijs zich bevindt. Dus de waarde van θ is onbekend voor de deelnemer aan het spel. Verder mogen we aannemen dat $\theta = 1, 2$ of 3 alle even waarschijnlijk zijn, dus alle drie kansen $1/3$ hebben. (Dit betekent, dat we ervan uitgaan dat geen van de kisten op de lange duur vaker als prijs-kist uitgekozen wordt dan een andere.)

¹Onze toenmalige collega Richard Gill heeft trouwens een prachtig overzicht (Gill, 2011) gepubliceerd over het gesteggel rond probleem A.

Nu eerst de winstkans van strategie 1. Als ik kist 1 gekozen heb, leidt alléén $\theta = 1$ tot winst; in de gevallen $\theta = 2$ of 3 is kist 1 leeg. Dus de winstkans is $1/3$, zoals verwacht.

Hoe zit het nu met de winstkans van strategie 2? We gaan weer uit van het geval dat mijn eerste keus kist 1 was. Nu wordt mijn tweede keus dus in elk geval een andere kist, namelijk kist 2 als Monty kist 3 opent, en kist 3 als Monty kist 2 opent. Dus, als $\theta = 1$ leidt deze strategie tot verlies. Maar als $\theta = 2$, dan moet Monty kist 3 openen, dus kies ik automatisch de juiste kist 2. Om dezelfde reden kies ik automatisch de juiste kist als $\theta = 3$. Dus, voor $\theta = 2$ en 3 leidt strategie 2 tot succes. De winstkans is dus $2/3$.

We zien dat strategie 2 een winstkans heeft die tweemaal zo groot is als de winstkans van strategie 1. Intuïtief is dit voor veel mensen moeilijk te verteren. Veel mensen hebben het gevoel dat het voor de winstkans niet uitmaakt welke kist je kiest, ook niet nadat Monty Hall een kist geopend heeft. Veel mensen zullen zeggen: als Monty Hall kist 3 geopend heeft, kan de prijs nog in kist 1 of 2 zitten, met evenveel kans. Waarom zou als gevolg van het openen van kist 3, kist 2 ineens meer kansrijk worden dan mijn eerste keuze, kist 1?

Laten we, voordat we iets dieper ingaan op deze vragen, eens een Bayesiaanse benadering van dit probleem uitproberen. Zoals wellicht bekend, begint deze benadering van het probleem met het opstellen van een (subjectieve) apriori-verdeling van de onbekende parameter θ . Vervolgens wordt data X verzameld, waarvan de kansverdeling afhangt van θ , en op basis van de uitkomst van X wordt met behulp van de stelling van Bayes de aposteriori-verdeling van de onbekende parameter θ berekend. De oplossing van het statistische beslissingsprobleem wordt vervolgens gebaseerd op deze aposteriori-verdeling.

Passen we dit verhaal toe op het Monty Hall probleem, met $\theta =$ het onbekende nummer van de prijskist, dan ligt allereerst de apriori-verdeling van θ voor de hand: gelijke kansen voor elke kist, ofwel $P(\theta = i) = 1/3$ voor $i = 1, 2, 3$. We nemen —zonder verlies van algemeenheid— aan dat de eerste keus van de deelnemer kist 1 is. De data die de deelnemer vervolgens verzamelt noemen we $X =$ het nummer van de kist die Monty Hall opent. Hoe staat het met de kansverdeling van X voor alle mogelijke θ -waarden? Die kun je op basis van hoe het spel in elkaar zit, gemakkelijk berekenen, namelijk bijvoorbeeld voor $\theta = 1$: $P(X = 1|\theta = 1) = 0$, want Monty Hall opent geen kist waar de prijs in zit; vervolgens is $P(X = 2|\theta = 1) = 1/2$, want Monty heeft de keus tussen kist 2 en kist 3, en we nemen aan dat hij dan een willekeurige kist neemt; en $P(X = 3|\theta = 1) = 1/2$ om dezelfde reden. Samengevat ziet de kansverdeling van X voor verschillende waarden van θ er als volgt uit:

θ	$P(X = 1 \theta = ..)$	$P(X = 2 \theta = ..)$	$P(X = 3 \theta = ..)$	totaal
1	0	1/2	1/2	1
2	0	0	1	1
3	0	1	0	1

De kansen $P(X = 3|\theta = 2)$ en $P(X = 2|\theta = 3)$ zijn beide gelijk aan 1 omdat Monty in die gevallen maar één keus heeft: als de prijs in kist 2 zit en kist 1 is de keus van de deelnemer, dan kan hij alléén kist 3 nog maar openen.

Nu zit de deelnemer aan het spel dus klaar, heeft de apriori-verdeling van θ in zijn hoofd, hij heeft de kansverdeling van $X|\theta$ op een kladje, kortom Monty Hall kan afkomen met zijn onthulling. Laten we —evenals in de beschrijving van het spel in de inleiding— even aannemen dat Monty kist 3 opent. Nu berekent onze deelnemer snel de aposteriori-verdeling van θ , gegeven dat $X = 3$. Dat doet hij met gebruikmaking van de Stelling van Bayes als volgt:

$$P(\theta = 1|X = 3) = \frac{P(X = 3|\theta = 1) \cdot P(\theta = 1)}{P(X = 3)} = \frac{1/2 \times 1/3}{P(X = 3)} = c \cdot \frac{1}{6} \quad (40.1)$$

en

$$P(\theta = 2|X = 3) = \frac{P(X = 3|\theta = 2) \cdot P(\theta = 2)}{P(X = 3)} = \frac{1 \times 1/3}{P(X = 3)} = c \cdot \frac{1}{3}. \quad (40.2)$$

Natuurlijk is $P(\theta = 3|X = 3) = 0$, want $P(X = 3|\theta = 3) = 0$. Samen moeten beide kansen (40.1) en (40.2) gelijk zijn aan 1, dus $c = 2$, kans (40.1) = $1/3$ en kans (40.2) = $2/3$. In de aposteriori-verdeling van θ heeft kist 2 een twee keer zo grote kans als kist 1. Dus onze deelnemer besluit op grond van zijn Bayesiaanse analyse om te wisselen van kist en in de tweede instantie voor kist 2 te kiezen. Dan heeft hij een tweemaal zo grote kans op de prijs.

Het overspel-probleem

We beginnen met de frequentistische benadering. De keuze gaat weer tussen strategie 1 = Terry blijft wat betreft de in te trappen deur bij zijn eerste keus, en strategie 2 = Terry verandert van keus, nadat de Indiase familie een kamer uitgekomen is. Overigens is in deze situatie strategie 1, zoals nu beschreven, onrealistisch. Immers, als Terry kamer 401 uitgekozen heeft, en de Indiase familie komt vervolgens uit dezelfde kamer 401, dan moet hij wel gek zijn om toch juist die deur in te trappen. Dus, om realistisch te zijn, moeten we strategie 1 iets veranderen. Strategie 1 = Terry blijft bij zijn eerste keus, tenzij de Indiase familie uit de deur van zijn eerste keus komt, dan kiest hij een willekeurige andere deur op de verdieping om in te trappen.

Let wel, dit is een belangrijk verschil met het Monty Hall probleem, waar het niet kan gebeuren dat Monty de door de deelnemer gekozen kist opent!

Voor het berekenen van de winstkansen van strategie 1 en 2, houden we de volgende notatie aan: θ = het kamernummer van Sally met haar minnaar (dus $\theta = 401, 402$ of 403) en X = de kamer waar de Indiase familie uit vandaan komt. Voor het bepalen van de winstkansen gaan we ervan uit dat alle combinaties van kamernummers even waarschijnlijk zijn, behalve dat θ (het kamernummer van Sally) niet gelijk kan zijn aan X (dat van de Indiase familie). Zonder verlies van algemeenheid gaan we uit van de deur van kamer 401 als Terry's eerste keus om in te trappen. Voor strategie 1 kunnen we de winstkans als volgt berekenen:

θ	X	keus 1	keus 2	correct?
401	402	401	401	ja
	403	401	401	ja
402	401	401	402/403	half
	403	401	401	nee
403	401	401	402/403	half
	402	401	401	nee

De succeskans van strategie 1 is dus $(1 + 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{2})/6 = 1/2$.

Voor strategie 2 krijgen we de volgende tabel van mogelijkheden:

θ	X	keus 1	keus 2	correct?
401	402	401	403	nee
	403	401	402	nee
402	401	401	402/403	half
	403	401	402	ja
403	401	401	402/403	half
	402	401	403	ja

en ook de winstkans van strategie 2 is dus gelijk aan $3/6 = 1/2$. Ook de voorwaardelijke winstkansen, gegeven dat $X = 403$, zijn voor beide strategieën gelijk aan $1/2$, zoals we uit bovenstaande tabellen kunnen aflezen. In de frequentistische benadering maakt het dus niet uit of Terry van deur wisselt. Ja of nee, zijn winstkans wordt er niet groter of kleiner op.

Hoe zou het zijn in de Bayesiaanse versie? We starten weer met een uniforme apriori-verdeling voor θ : alle kamers zijn even waarschijnlijk, ofwel $P(\theta = i) = 1/3$ voor $i = 401, 402$ of 403 . De verdeling van X , gegeven θ , is gemakkelijk op te stellen volgens onderstaande tabel:

θ	$P(X = 401 \theta = ..)$	$P(X = 402 \theta = ..)$	$P(X = 403 \theta = ..)$	totaal
401	0	1/2	1/2	1
402	1/2	0	1/2	1
403	1/2	1/2	0	1

Laten we ook hier aannemen dat Terry's eerste keus de deur van kamer 401 is en dat de Indiase familie uit kamer 403 komt. Dan kan Terry gemakkelijk de aposteriori-kansen berekenen van $\theta = 401$ en $\theta = 402$:

$$P(\theta = 401|X = 403) = \frac{P(X = 403|\theta = 401).P(\theta = 401)}{P(X = 403)} = \frac{1/2 \times 1/3}{P(X = 403)}$$

en

$$P(\theta = 402|X = 403) = \frac{P(X = 403|\theta = 402).P(\theta = 402)}{P(X = 403)} = \frac{1/2 \times 1/3}{P(X = 403)}$$

Ofwel, beide kansen zijn even groot en dus gelijk aan 1/2. Ook volgens de Bayesiaanse benaderingswijze maakt het niet uit of Terry de deur van kamer 401 of die van 402 intrapt. De kans dat hij zijn vrouw betrapt is even groot.

Frequentistisch of Bayesiaans?

Vreemd genoeg leiden de frequentistische en de Bayesiaanse benadering van beide problemen tot dezelfde uitkomst: beide benaderingen geven het veranderen van kist een twee keer zo grote succeskans in het Monty Hall probleem, en beide zien niets in het veranderen van deur voor het overspel-probleem.

Beide benaderingswijzen laten de nieuw-verworven kennis van schrijver Tom door de mand vallen. Het overspel-probleem is alleen ogenschijnlijk gelijk aan het Monty Hall probleem. Er is een essentieel verschil tussen beide problemen, dat door Tom over het hoofd wordt gezien: Monty Hall zal nooit de door de deelnemer gekozen kist openen, terwijl de Indiase familie natuurlijk rustig uit de door Terry gekozen intrap-deur kan komen wandelen. Door dit verschil zijn de achterliggende kansmechanismen verschillend, wat leidt tot de bekende verschillende uitkomsten.

Zodra de deelnemer aan het Monty Hall spel beseft dat de spelleider niet alleen nooit de schatkist zal openen, maar ook niet de kist die hij zojuist als eerste keus heeft aangewezen, kan hij berekenen, dat het voordelig is om van kist te veranderen, om met 2/3 kans de prijs te winnen.

Dat deze uitkomst contra-intuïtief genoemd kan worden bewijst het door Vázsönyi (2002) vertelde verhaal van de bekende wiskundige Paul Erdős, die pas kon geloven dat het voordelig was om van kist te wisselen, toen hij een uitvoerige simulatie van het spel gezien had.

Literatuur

- Gill, R. (2011). The Monty Hall Problem is not a probability puzzle: It's a challenge in mathematical modelling. *Statistica Neerlandica*, 65:58–71.
- McEwan, I. (2012a). *Suikertand*. Amsterdam, De Harmonie.
- McEwan, I. (2012b). *Sweet tooth*. London, Jonathan Cape.
- Vázsonyi, A. (2002). *Which door has the Cadillac: Adventures of a real-life mathematician*. Lincoln, NE, Writers Club Press / iUniverse.

41 Henk 6.5: A simulation model for life after retirement

Charlotte Gerritsen & Tibor Bosse

Introduction

After a highly successful career as a scientist, time has come for Henk Elffers to retire. Although this is supposed to be a happy occasion, retirement also brings difficulties. For instance, many people face a difficult period after their retirement due to the enormous amount of free time and the confrontation with a phase in their life in which work does not play a central role anymore. Finding a way to fill in this free time is not a trivial task. First of all, it involves making an inventory of all possible activities that can be performed; these may vary from highly complex endeavours (for example, making a world trip) to more simple activities (for example, sleeping all day). Second, for each of the activities, one should determine to what extent it contributes to one's personal desires; for instance, making a world trip strongly contributes to the desire to travel, but not to the desire to rest. Also, relative importance should be assigned to the different desires: does one have a preference to travel, or to rest? And finally, based on all this information, one should make a decision about which activity to pursue. This entire process can be conceptualised as a (rather complex) utility-based decision making process (Bosse et al., 2004; Jonker & Treur, 2001; Keeney & Raiffa, 1976; Raiffa, 1982).

In such cases, where processes are (too) difficult to be analysed by common-sense reasoning, computational modelling and simulation can provide an outcome. In Henk's own words, simulation "is meant for those cases where complexity outsmarts our capability for theoretical or mathematical analysis" (Bosse et al., 2010). And since, due to his retirement, Henk is missing the daily brain training that is automatically provided by scientific research, there is a fair possibility that his current 'capability for theoretical and mathematical analysis' is indeed outsmarted by the complexity of the decision making process sketched above.

For this reason, in this paper we present a computational decision making model, which can help Henk decide what his preferences are and how he should act to fulfil his desires regarding his life after retirement.

The article is organised as follows: in the next section, a few simple scenarios for life after retirement are presented. The third discusses the modelling approach. The simulation model and the simulation results are subsequently presented in section 4 and 5. In section 6 the visualisation opportunities are shown and the article ends with a conclusion.

Simple scenarios life Henk after retirement

There are various possible activities for Henk to undertake after his retirement. For example, he can enjoy a more quiet life since he has no professional obligations anymore. He can stay at home and enjoy the company of his wife, children, and grandchildren. He can work in the garden, play some volleyball or play the flute. Or just relax and enjoy himself.

However, perhaps this lifestyle is too boring for Henk, having had such an active professional career. He has travelled to Australia multiple times and this could be the perfect location for a *pensionado*. He has made friends over there and definitely got used to the lovely climate. Amsterdam is a nice city to live in, but it does rain a lot. So, Brisbane could be a very appealing alternative.

On the other hand, since Henk has always been a very busy and ambitious worker, perhaps retirement is not his thing at all. It is of course possible that after his retirement, Henk will not stop working altogether. Henk now has sufficient time to perform some new experiments. For instance, he can sit on a bench in the park and observe the passers-by. What will they do if he throws his rubbish on the floor, or in the bushes? Will crime numbers increase or decrease by his mere presence in a high volume crime area? If both his neighbours are on holiday and he pretends to be gone too, how often will his house get burglarised? All of these are interesting experiments for which he had no time during his active career, but that could be a nice way to pass the time. Or alternatively, perhaps people can hire him after their home has been burglarised, to protect their property (since it is known that one can very well repeatedly become a victim). Henk can housesit and —if the burglars return— interview them about their decision to re-burglarise the house.

It is also possible that Henk —after all these years on the good side of the law— will suddenly turn to the dark side, due to the strong impact of his retirement on his mental state. He is familiar with all criminological theories and with the work of police, researchers and policymakers. If anybody knows how to perform a criminal act and get away with it, Henk does! Hence, perhaps this would also be an attractive way to supplement his pension.

So, the main question is: what should Henk do? To support in answering this question, we have developed a simulation model to help him decide. In

the next section, the underlying modelling approach will be explained, and the model itself will be presented in Section 4.

Modelling approach

Modelling the various aspects related to utility-based decision making in an integrated manner poses some challenges. On the one hand, qualitative aspects have to be addressed, such as beliefs about the world, desires (for example, to travel) and intentions (for example, to go to Australia). On the other hand, quantitative aspects have to be addressed, such as the utilities assigned to the different options.

The modelling language LEADSTO fulfils all these requirements. This language integrates qualitative, logical aspects and quantitative, numerical aspects. This integration allows the modeller to exploit both logical and numerical methods for analysis and simulation. The basic building blocks of LEADSTO are so-called executable dynamic properties, by which direct temporal dependencies between two state properties in successive states are modelled. Their format is defined as follows. Let α and β be state properties of the form ‘conjunction of ground atoms or negations of ground atoms’. In LEADSTO, the notation $\alpha \rightarrow_{e,f,g,h} \beta$, means:

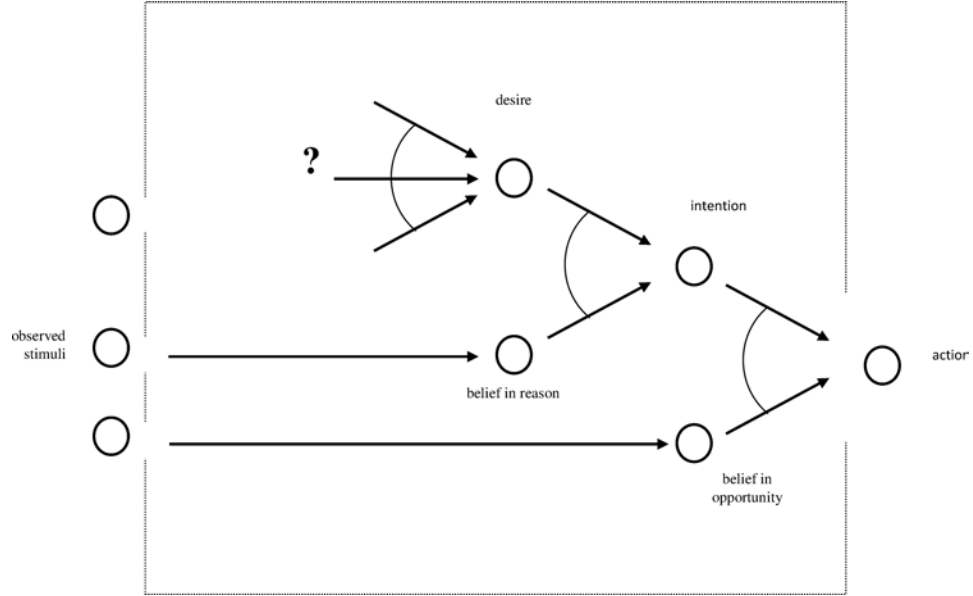
If state property α holds for a certain time interval with duration g , then after some delay (between e and f) state property β will hold for a certain time interval of length h .

Here, atomic state properties can have a qualitative, logical format, such as an expression `desire( $d$ )`, expressing that desire d occurs, or a quantitative, numerical format such as an expression `has_value( $x, v$ )` which expresses that variable x has value v . For more details of the language LEADSTO, see Bosse et al. (2007).

Simulation model

The simulation model is based on the BDI-model, which assumes that intelligent agents (such as Henk) select certain actions by reasoning based on beliefs, desires and intentions (Georgeff & Lansky, 1987; Rao & Georgeff, 1991, for example,). See Figure 41.1. In this model an action is performed when the subject has the intention to do this action and it has the belief that the opportunity to do the action is there. Beliefs are created on the basis of stimuli that are observed. The intention to do a specific type of action is created if there is a certain desire, and there is the belief that in a given world state, performing this action will fulfil this desire. These mechanisms are formalised in LEADSTO as follows:

Figure 41.1 Structure of the generic BDI-model

Rule 1 Desire d combined with the belief that a certain action a will lead to the fulfillment of that desire will lead to the intention to perform that action.

$$\forall d:\text{DESIRE} \forall a:\text{ACTION} \text{ desire}(d) \wedge \text{belief}(\text{satisfies}(a,d)) \rightarrow_{0,0,1,1} \text{intention}(a)$$

Rule 2 The belief that there is an opportunity to perform a certain action combined with the intention to perform that action will lead to the performance of that action.

$$\forall a:\text{ACTION} \text{ belief}(\text{opportunity\_for}(a)) \wedge \text{intention}(a) \rightarrow_{0,0,1,1} \text{performed}(a)$$

However, to assess and compare different options, and select a best option, utilities are to be assigned and combined (as an extension to this basic BDI-model), addressing the degree to which an action satisfies a desire. Desires are assumed to be composed of multiple sub-desires d_i . Utilities are assessed with respect to a subjective measure focusing on a specific sub-desire (or aspect). According to this perspective, the utility-based decision model was set up as follows:

Step 1. Aspect utility value representations

For any action a_i and desire d_j , introduce an *aspect utility* v_{ij} :

```

has_aspect_utility( $a_1, d_1, v_{11}$ )
has_aspect_utility( $a_1, d_2, v_{12}$ )
...
has_aspect_utility( $a_m, d_n, v_{mn}$ )

```

where v_{ij} states to what extent action a_i contributes to the fulfilment of desire d_j , normalised between 0 (minimal utility) and 1 (maximal utility). For example,

```
has_aspect_utility(Australia, desire_to_be_in_the_sun, 0.9)
```

indicates that the action of going to Australia contributes much to the desire to be in the sun.

Step 2. Aspect weight factor representations

Introduce weight factors $w_1, \dots, w_k$ for the different aspects (or sub-desires) d_i , normalised so that the sum is 1, and introduce relations **weight_factor** (d_i, w_i) stating that desire d_i has weight factor w_i .

Step 3. Combination of aspect utilities to option utilities

Combine the option aspect utility values $v_1, \dots, v_k$ for a given composed desire to an overall option utility taking into account the weight factors $w_1, \dots, w_k$, according to some combination function $f(v_1, \dots, v_k, w_1, \dots, w_k)$.

The combination function in step 3 can be formalised in a number of ways. Two common possibilities are:

- Euclidian Distance: $f(v_1, \dots, v_k, w_1, \dots, w_k) = \sqrt{(w_1 v_1^2 + \dots + w_k v_k^2)}$
- Manhattan Distance: $f(v_1, \dots, v_k, w_1, \dots, w_k) = w_1 v_1 + \dots + w_k v_k$

Simulation results

By adjusting the weight factors for the different sub-desires to one's personal characteristics, any user can apply the simulation model to derive the optimal action to fulfil his or her desires. The current section illustrates how this can be done for Henk's current situation. In Table 41.1 the different aspect utilities for the possible actions described in the second section are shown, when matched with a total of 7 aspects (lots of rest, high status, and so on; see first column). Note that this is general information, independent from a particular person. Next, to tune the model to a specific individual, weight factors can be assigned to the relevant aspects. As an illustration, Table 41.2 shows four combinations of weight factors, of which we feel they might be applicable to Henk. These combinations are defined as 'Situation 1' to 'Situation 4'. Whether they are actually realistic may depend on Henk's mood on a particular moment. For example, when Henk is bored and wants to do something exciting, the weight factor for the desire for excitement will be set high (for example, 0.40) while the desire to rest

Table 41.1 Aspect utilities

	Australia	work	relax	criminal
desire to rest	0.3	0.1	0.9	0.3
desire to be in the sun	0.9	0.1	0.7	0.1
desire to keep up high status	0.2	0.9	0.4	0.1
desire to have a lot of money	0.2	0.7	0.2	0.9
desire to spend time with family	0.4	0.2	0.9	0.2
desire for excitement	0.3	0.2	0.2	0.9
desire for low loss	0.7	0.9	0.5	0.1

Table 41.2 Weight factors

	Situation			
	1	2	3	4
desire to rest	0.30	0.10	0.10	0.05
desire to be in the sun	0.10	0.30	0.05	0.05
desire to keep up high status	0.05	0.05	0.05	0.30
desire to have a lot of money	0.10	0.05	0.35	0.20
desire to spend time with family	0.30	0.10	0.05	0.05
desire for excitement	0.05	0.10	0.35	0.05
desire for low loss	0.10	0.30	0.05	0.30

will be low (for example, 0.05). Simulation results are shown for these four situations. The simulation results of ‘situation 1’ are depicted in the trace in Figure 41.2. Here the weight factors are set for a situation in which Henk wants to relax and spend time with his family. In this figure, time is on the horizontal axis, and the different state properties are on the vertical axis. A dark box on top of a line indicates that a state property is true at that time point. In this scenario, there is an opportunity for relax and work during the entire simulation period. The opportunity to go to Australia exists from time point 0 to 3 and from time point 7 to 10 (representing the summer period in Australia in a calendar year). There are multiple opportunities to commit a criminal act (for example, Henk encounters a house with an open window, and no capable guardians). We have set the time period for opportunities to commit a criminal act on time point 2 to 3, 5 to 6, and 8 to 9. These initial settings lead Henk to believe that going to Australia has a utility value of 0.415 for fulfilling his desires, working has a value of 0.315, relaxing has a value of 0.71 and committing a criminal act

Figure 41.2 Example simulation trace – Situation 1 (Relaxing Henk)

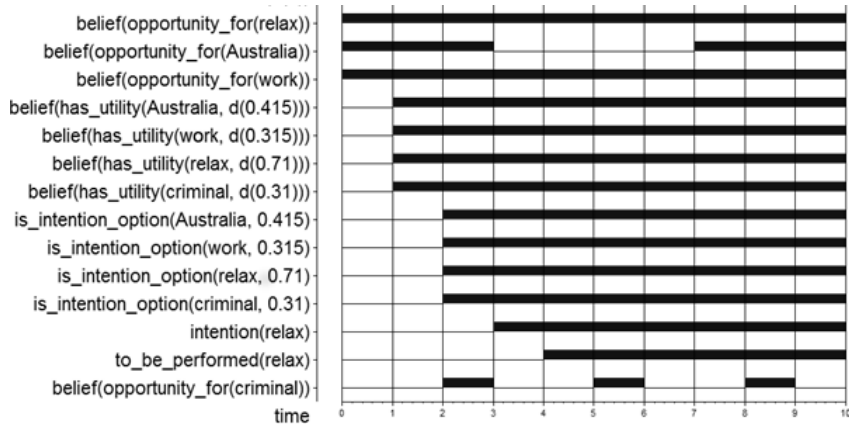
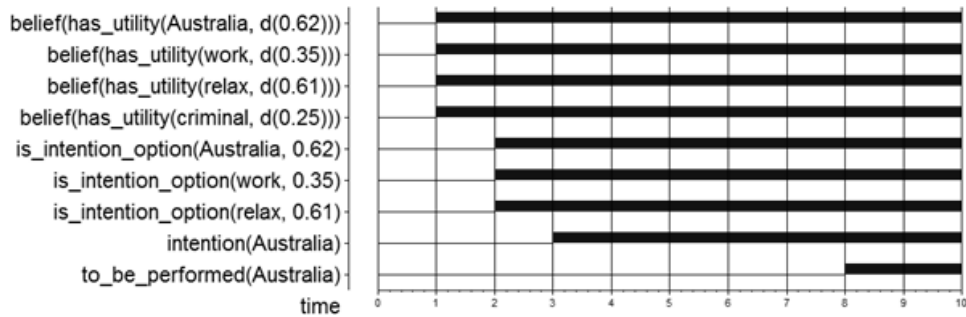

Figure 41.3 Example simulation trace – Situation 2 (Henk in Australia)

has a value of 0.31 (see time point 1). Combined with the desire this leads to so-called intention options with the same values (time point 2). Eventually, Henk has the intention to do the action with the highest value (time point 3), in this case to relax, which he actually does at time point 4. We have also simulated the other situations presented in Table 41.2. The results of those simulations are shown in Figure 41.3, 41.4 and 41.5. For simplicity we have left out the opportunities in these figures. In Figures 41.3, 41.4 and 41.5 it is shown that Henk has respectively the intention to go to Australia, perform a criminal act and to work.

Visualisation

To provide the user more insight in the dynamics and results of a simulation trace, a user-friendly simulation and visualisation tool is currently being

Figure 41.4 Example simulation trace – Situation 3 (Henk the criminal)

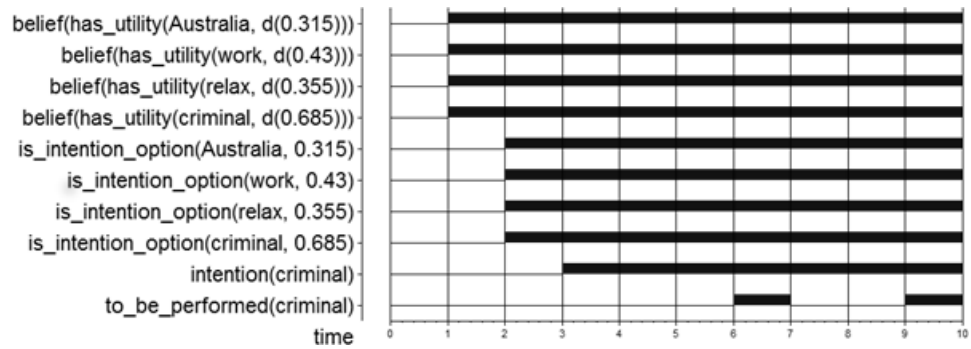
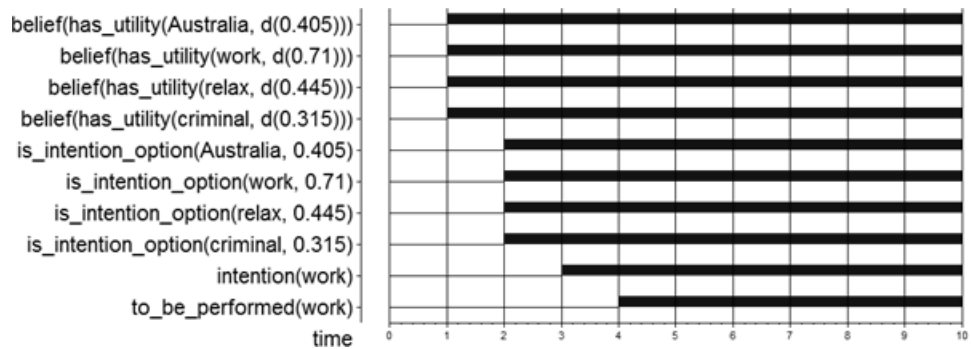

Figure 41.5 Example simulation trace – Situation 4 (Henk the professional)

developed. The tool takes the preferred weight factors as input and generates an animation of the corresponding activity. In Figure 41.6, a screenshot of such an animation is shown, with the chosen weight factors on the display

Conclusion

Retirement can be a very difficult time in one's life. You say goodbye to your working days and have to get used to a new life that can be filled with a large variety of activities. To help people decide how to spend their time, and Henk in particular, we have developed a utility-based decision model to simulate decision making processes. According to the model, the user provides as input the different weight factors which represent his or her preferences at that moment. The outcome of the model will be a recommendation for an activity that suits the user's mood best.

Figure 41.6 Screenshot of the visualisation tool on smartphone

The main goal of the model is to provide insight in the dynamics of the various hypothetical scenarios regarding the user's future life. This is especially useful for those cases where complexity outsmarts our capability for theoretical or mathematical analysis, as Henk so strikingly remarked (Bosse et al., 2010). In this article, the presented simulation model has been tested using a few simple scenarios. Although these scenarios represent possible actions that Henk actually might want to consider, it is needless to say that in reality many more actions are possible. Due to the generic setup of the model, it can quite easily be adjusted to also incorporate other relevant aspects and weight factors.

For future work, the aim is to have an in-depth interview with Henk, to extract the relevant information to make the model more representative of Henk's personal desires and characteristics. Once the model has been sufficiently tested, a longitudinal study can be performed to validate the model more thoroughly, and see whether or not Henk actually behaves in the way that the model predicted.

To conclude, we sincerely hope that this tool will support Henk in his renewed lifestyle, to make the appropriate decisions and spend his time by performing activities that suit his own preferences in an optimal manner.

Literature

- Bosse, T., Elffers, H., & Gerritsen, C. (2010). Simulating the dynamical interaction of offenders, targets and guardians. *Crime Patterns and Analysis*, 3:51–66.
- Bosse, T., Jonker, C. M., & Treur, J. (2004). Experiments in human multi-issue negotiation: Analysis and support. In: Jennings et al., editor, *Proceedings of the third international joint conference on autonomous agents and multi-agent systems, AAMAS'04*, pp 672–679, New York, NY. IEEE Computer Society Press.
- Bosse, T., Jonker, C. M., van der Meij, L., & Treur, J. (2007). A language and environment for analysis of dynamics by SimulaTiOn. *Journal of AI Tools*, 16:435–464.
- Georgeff, M. P. & Lansky, A. L. (1987). Reactive reasoning and planning. In: *Proceedings of the sixth national conference on artificial intelligence, AAAI'87*, pp 677–682, Menlo Park, CA. American Association for Artificial Intelligence.
- Jonker, C. M. & Treur, J. (2001). An agent architecture for multi-attribute negotiation. In: Nebel, B., editor, *Proceedings of the 17th international joint conference on AI, IJCAI'01*, pp 1195–1201, San Francisco, CA. Morgan Kaufman.
- Keeney, R. & Raiffa, H. (1976). *Decisions with multiple objectives: Preferences and value tradeoffs*. New York, NY, John Wiley & Sons.
- Raiffa, H. (1982). *The art and science of negotiation*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Rao, A. S. & Georgeff, M. P. (1991). Modelling rational agents within a BDI-architecture. In: Allen, J. et al., editor, *Proceedings of the 2nd international conference on principles of knowledge representation and reasoning, KR'91*, pp 473–484, San Francisco, CA. Morgan Kaufman.

Part V

HENK ELFFERS

42 Henk Elffers' publicaties

Henk Elffers et al.

Gedurende Henks loopbaan schreef hij wetenschappelijke bijdragen over uiteenlopende onderwerpen. Hieronder staat de meest volledige lijst die wij door raadpleging van verschillende bronnen hebben kunnen samenstellen.

Publicatielijst

- Elffers, H. (1972). Cornish-Fisher expansie en exacte procedures voor de berekening van de niet-centrale studenten-verdeling. Technical report, Mathematisch Instituut.
- Elffers, H. (1974). Een kovariantie-analyse bij een onderzoek naar het verouderingsproces. Technical report, Mathematisch Centrum.
- Elffers, H. (1976). Grenzen voor korrelatiecoëfficiënten in een trivariate verdeling. Technical report, Mathematisch Centrum.
- Bethlehem, J. G., Elffers, H., Gill, R. D., & Rijvordt, J. (1977). Methoden, voetangels en klemmen in de factoranalyse. Technical report, Mathematisch Centrum.
- Elffers, H., Bethlehem, J. G., & Gill, R. D. (1977). Indeterminacy problems and the interpretation of factor analysis results. *Statistica Neerlandica*, 32:181–199.
- Elffers, H. (1978). Een opmerking over Albert Verbeek's diskriminatie-in-de-bus-model. *VVS-Bulletin*, 11:41–42.
- Elffers, H. (1979a). Hoe hoog behoort een generaliseerbaarheidscoëfficiënt te zijn? *Methoden en Data Nieuwsbrief*, 4:126–131.
- Elffers, H. (1979b). Presenteer ook uw problemen. *VVS-Bulletin*, 12:21–23.
- Elffers, H. & Tavecchio, L. W. C. (1979). Variance components in test generalizability research: Which, when, why? Technical report, Vereniging voor Onderwijsresearch.
- Elffers, H. (1980a). Generaliseerbaarheid en het opzetten van survey-onderzoek. In Middendorp, C. P., Niemoeller, B., & Saris, W. E., redactie, *Handelingen van het congres van de Dutch Sociometric Society*, pp 213–221. Rotterdam.
- Elffers, H. (1980b). Monopolieposities horen in de wetenschap niet thuis. *VVS-Bulletin*, 13:14–19.

- Elffers, H. (1980c). On interpreting the product moment correlation coefficient. *Statistica Neerlandica*, 34:3–11.
- Elffers, H. (1980d). On uninterpretability of factor analysis results. *Transactions of the Institute of British Geographers – New Series*, 5:318–329.
- Elffers, H., Maesen, F. P. V., Davies, B. I., & Drenth, B. M. H. (1980). Treatment of acute exacerbations of chronic bronchitis with cefotaxime: A controlled clinical trial. *Journal of Antimicrobial Chemotherapy*, 6:187–192.
- Elffers, H. (1982a). Expositie? Een pleidooi voor absolute ongevalsgegevens. *Verkeerskunde*, 33:340–341.
- Elffers, H. (1982b). Non-randomness of samples and bold assumptions. In *2nd Dutch Sociometric Society Congress – Proceedings*, pp 3–11, Amsterdam – Vrije Universiteit.
- Elffers, H. (1983). Sociometric research. In Elffers, H., redactie, *Proceedings of the 2nd congress of the Dutch Sociometric Society, 24–25 May 1982*, p 268, Amsterdam. Universiteit van Amsterdam.
- Elffers, H., Akkermans, P. W. C., Engberts, A. B., de Groot, C. H., & Wolterbeek-Matlung, A. T. (1983). Complaints about violations of human rights. *Mededelingen van het Juridisch Instituut*.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1983). Development in models for attitude-behavior relations: The case of organ donation after death. In *Multivariate Analysis in the Social and Behavioural Sciences*, SISWO-publication, dl.272, pp 117–140. SISWO, Amsterdam.
- Elffers, H. (1985a). Over de betrouwbaarheid van de meetmethode van milieusolidariteit. In Boender, K., redactie, *Milieuprotest in Rijnmond: Sociologische analyse van milieusolidariteit onder elites en publiek*, pp 654–658. Sijthoff Pers, Rijswijk.
- Elffers, H. (1985b). Serieuze verschillen in gemiddelde som-scores op de milieusolidariteitsschaal. In Boender, K., redactie, *Milieuprotest in Rijnmond: Sociologische analyse van milieusolidariteit onder elites en publiek*, pp 648–653. Sijthoff Pers, Rijswijk.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1985a). De afwezige belastingbetaler en de idee-fixe van de afschrikking. *Maandblad Belastingbeschouwingen*, 54:182–185.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1985b). Economic man or social man? In Brandstaetter, H. & Kirchler, E., redactie, *Economic psychology*, pp 195–203. Trauner, Linz.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1985c). General and physical self-esteem and altruistic behavior. *Psychological Reports*, 56:930.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Winkel, F. W. (1985a). Orgaandonatie tussen recht en psychologie. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 40:231–241.
- Elffers, H., Vrooman, J. C., & Hessing, D. J. (1985b). Non-experimental research in economic psychology. In Brandstaetter, H. & Kirchler, E., redactie, *Economic psychology*, pp 223–231. Trauner, Linz.

- Elffers, H., Vrooman, J. C., Hessing, D. J., & Braak, H. J. (1985c). Belastingweerstand: Houding versus gedrag. *Economisch Statistische Berichten*, 70:90–94.
- Elffers, H., Vrooman, J. C., van de Braak, H. J., & Hessing, D. J. (1985d). Belastingweerstand: Kennis en gedrag. *Maandblad Belastingbeschouwingen*, 54:156–166.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1986a). Attitude toward death, fear of being declared dead too soon and donation of organs after death. *Omega: Journal of Death and Dying*, 17:117–128.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1986b). Het sociale dilemma van het belastingstelsel: Diagnose en remedie. *Maandblad Belastingbeschouwingen*, 55:73–76.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1987). Sociale dilemma's: De psychologie van de belastingontduiking en het tekort aan donororganen. *Recht der Werkelijkheid*, 8:73–76.
- Hessing, D. J., Elffers, H., & Weigel, R. H. (1987). The consequences of different strategies for measuring tax evasion behavior. *Journal of Economic Psychology*, 8:311–337.
- Weigel, R. H., Hessing, D. J., & Elffers, H. (1987). Tax evasion research: A critical appraisal and theoretical model. *Journal of Economic Psychology*, 8:215–235.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Robben, H. S. J. (1988a). De psychologie van de afschrikking: Normen en risico's bij de belastingontduiking. In von Grumbkow, J., van Kreveld, D., & van der Vlist, R., redactie, *Toegepaste sociale psychologie – dl.III*, pp 96–109. Swets en Zeitlinger, Lisse.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Weigel, R. H. (1988b). Auto-informe versus conducta: Un examen de las correlaciones de evasión de impuestos. *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones*, 7:68–85.
- Elffers, H., Hessing, D. J., Weigel, R. H., & Kinsey, K. A. (1988c). Tax evasion research: Measurement strategies and theoretical models. In van Raaij, W. F., Waerneryd, K. E., & Veldhoven, G. M., redactie, *Handbook of Economic Psychology*, pp 517–537. Kluwer, Dordrecht.
- Elffers, H., Weigel, R. H., & Hessing, D. J. (1988d). Exploring the limits of self-reports and reasoned action: An investigation of the psychology of tax evasion behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54:405–413.
- Vermeulen, W. M. M. J. & Elffers, H. (1988). Verkeersveiligheid schoolomgeving: Enquête rapport. Technical report, Voetgangersvereniging VBV.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1989). A linear structural model for tax evasion measurements. In Maital, S., redactie, *Applied behavioral economics*, pp 562–567. Wheatsheaf, Brighton.
- Elffers, H. & Robben, H. S. J. (1989). Wat weten en vinden de Nederlanders van "Oort"? In *Burger versus belastingen: Het fiscale geweten na Oort*, pp 1–13. Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research, Rotterdam.

- Elffers, H., Robben, H. S. J., & Verlind, W. F. M. (1989a). Determinanten van individueel misbruik van sociale verzekeringen: Het geval van WW-misbruik. Technical report, Federatie van Bedrijfsverenigingen.
- Elffers, H., Weigel, R. H., & Hessing, D. J. (1989b). Onderzoek naar belastingontduiking. In Hessing, D. J., Elffers, H., & Christiaanse, J. H., redactie, *Belastingontduiking: Juridisch, economische en psychologische aspecten van belastingweerstand*. Kluwer, Deventer.
- Hessing, D. J., Elffers, H., & Christiaanse, J. H. (1989a). *Belastingontduiking: Juridische, economische en psychologische aspecten van belastingweerstand*. Burger en Belastingen, dl.6. Deventer, Kluwer.
- Hessing, D. J., Weigel, R. H., & Elffers, H. (1989b). Research in tax resistance: An integrative theoretical scheme for tax evasion. In Maital, S., redactie, *Applied behavioral economics*, pp 586–576. Wheatsheaf, Brighton.
- Robben, H. S. J., Hessing, D. J., & Elffers, H. (1989a). De aanslagregeling IB bij particulieren. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Robben, H. S. J., Webley, P., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1989b). A cross-national comparison of attitudes, personality, behaviour, and social comparison in tax evasion experiments. In Grunert, K. G. & Oelander, F., redactie, *Understanding economic behaviour*, pp 121–134. Kluwer, Deventer.
- Elffers, H. (1990). Voetgangers veilig op het trottoir. Technical report, Voetgangersvereniging VBV.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Robben, H. S. J. (1990a). De psychologie van de WW-fraudeur. In Hessing, D. J. & Arendonk, H. P. A. M., redactie, *Sociale zekerheidsfraude: Juridische, economische en psychologische aspecten van fraude in het sociale-zekerheidsstelsel*, pp 191–245. Kluwer, Deventer.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Robben, H. S. J. (1990b). Determinanten van uitkeringsfraude in de WW. In Pool, J. J. & Surie, B. P., redactie, *Passen en meten: 10 jaar beleidsonderzoek voor de bedrijfsverenigingen*, pp 211–223. Samson, Alphen aan den Rijn.
- Elffers, H., Robben, H. S. J., Webley, P., Weigel, R. H., Waerneryd, K. E., Kinsey, K. A., Hessing, D. J., Alvira Martin, F., Wahlund, R., van Langenhove, L., Long, S. B., & Scholz, J. T. (1990c). Decision frame and opportunity as determinants of tax cheating: An international experimental study. *Journal of Economic Psychology*, 11:341–364.
- Hessing, D. J., Robben, H. S. J., & Elffers, H. (1990a). Under-reporting income: Whos is the best judge – tax payer or tax inspector? *Journal of the Royal Statistical Association (A)*, 154:125–127.
- Hessing, D. J., van Giels, B., & Elffers, H. (1990b). Dubbel parkeren: Determinanten van het dubbel parkeren onder automobilisten. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.

- Robben, H. S. J., Webley, P., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1990). Decision frames, opportunity and tax evasion: An experimental approach. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 14:353–361.
- van Giels, B., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1990). Rood rijden: Determinanten van het rijden door rood onder automobilisten. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. (1991). *Income tax evasion: Theory and measurement*. Burger en Belastingen, dl.9. Deventer, Kluwer.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1991). Wetsvoorstel orgaandonatie lost niet genoeg op. Technical report, Centrum voor Gezondheidszorgbeleid en Recht.
- Elffers, H., Hessing, D. J., van Doorn, L. J., Rood-Pijpers, E. B. M., & Bouter, J. P. (1991). Spitsregulering: Resultaten van een onderzoek naar de haalbaarheid van verschillende spitsregulerende maatregelen. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Webley, P., Cowell, F. A., Robben, H. S. J., & Elffers, H. (1991). *Tax evasion: An experimental approach*. European Monographs in Social Psychology. Cambridge, Cambridge University Press.
- Bouter, J. P., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1992a). Spitsbijdrage: Resultaten van een onderzoek naar de houding tegenover de invoering van de spitsbijdrage. Technical report, NIPO.
- Bouter, J. P., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1992b). Spitsregulering: Resultaten van een onderzoek naar de haalbaarheid van verschillende spitsregulerende maatregelen. – Dl.III: Het Compass-onderzoek. Technical report, NIPO.
- Elffers, H. (1992a). A discount system for voluntary non-itemizers. In *A tax system for the 21st century*, pp 84–88. Department of the Treasury – Internal Revenue Service.
- Elffers, H. (1992b). Estimating the effect of a standard deduction. In *IRS Research Conference*, p 9, Washington. Internal Revenue Service.
- Elffers, H. (1992c). Waarom fraudeert een mens? *Pacioli Journaal – Kosten & Winst Magazine*, 6:8–10.
- Elffers, H. (1992d). Wie kiest voor ontduiken, wie kiest voor ontgaan? Een rechtspsychologische beschouwing. In *Fiscale fraude: Ontgaan of ontduiken?* Landelijk Overleg Fiscalisten, Tilburg.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1992a). Naleving van belastingregels: Een inventarisatie van onderzoek en evaluatie van onderzoeksmogelijkheden. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1992b). Secundaire inkomensvorming en woningbezetting. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H., Hessing, D. J., Robben, H. S. J., & Webley, P. (1992a). Does deterrence deter? Measuring the effect of deterrence on tax compliance in field studies and experimental studies. In Slemrod, J. B., redactie, *Who*

- pays their taxes and why? Tax compliance and enforcement*, pp 452–469. University of Michigan Press, Michigan.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & van Giels, B. (1992b). De SSO-schaal: Een operationalisatie van het begrip calculerende burger. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H., Robben, H. S. J., & Hessing, D. J. (1992c). Experimental measures compared with more classical measures of individual tax evasion behavior. In *Farewell Conference in Honour of prof. K.E. Waermeryd*, p 15, Stockholm.
- Elffers, H., Robben, H. S. J., & Hessing, D. J. (1992d). On measuring tax evasion. *Journal of Economic Psychology*, 13:545–567.
- Elffers, H. & Rood-Pijpers, E. (1992). Vragenlijsten naar opinies over misdaadzijn bruikbaar: eens x oneens. In Moerland, H., Fijnaut, C., Foque, R., Rood-Pijpers, E., & van Wamelen, C., redactie, *De menselijke maat: Opstellen ter gelegenheid van het afscheid van prof. dr. G.P. Hoefnagels*, pp 57–74. Gouda Quint, Arnhem.
- Elffers, H., van Giels, B., & Hessing, D. J. (1992e). Een aangepaste versie van de Kuhlman-schaal, 2e aanvulling documentatieverslag “De SSO-schaal: Een operationalisatie van het begrip calculerende burger”. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1992a). De dans om de belastingaangifte. *Psychologie Magazine*, 11:44.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1992b). Dutch organ donation bill : A failure in advance. In de Charro, F. T., Hessing, D. J., & Akveld, J. E. M., redactie, *Systems of donor recruitment.*, pp 135–157. Kluwer, Deventer.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1992c). Het Wetsvoorstel orgaandonatie: Een mislukking op voorhand. *Nederlands Juristenblad*, 67:729–733.
- Hessing, D. J., Elffers, H., & de Charro, F. T. (1992). The legislation of organ donation. In Loesel, F., Bender, D., & Bliesener, T., redactie, *Psychology and law: International perspectives*, pp 491–499. De Gruyter, Berlin.
- Elffers, H. (1993). Waarom fraudeert een mens? Enkele theorieën. *FutuRA*, pp 11–16.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Pieterman, R. (1993a). De gevolgen van het Wetsvoorstel op de orgaandonatie voor het recht op zelfbeschikking en het aanbod van organen – aanvullend verslag. Technical report, Centrum voor Gezondheidszorgbeleid en Recht.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Pieterman, R. (1993b). De gevolgen van het Wetsvoorstel op orgaandonatie voor het recht op zelfbeschikking en het aanbod van organen. Technical report, Centrum voor Gezondheidszorgbeleid en Recht.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Pieterman, R. (1993c). Wetsvoorstel orgaandonatie: Alleen een registratie-bezwaarsysteem zal voldoen. *Nederlands Juristenblad*, 68:877–882.

- Elffers, H., Robben, H. S. J., & Hessing, D. J. (1993d). How do tax inspectors do it? In Ferrari, V. & Faralli, C., redactie, *Laws and rights: Proceedings of the International Congress of Sociology of Law for the Ninth Centenary of the University of Bologna*, pp 759–764. Dott. A. Giuffrè, Milano.
- Elffers, H., van Giels, B., Bouter, J. P., Hessing, D. J., & van Doorn, L. J. (1993e). Spitsreisgedrag: Resultaten van een onderzoek naar veranderingen in reisgedrag tijdens de ochtendspits. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Hessing, D. J., Elffers, H., Robben, H. S. J., & Webley, P. (1993). Needy or greedy? The social psychology of individuals who fraudulently claim unemployment benefits. *Journal of Applied Social Psychology*, 23:226–243.
- Robben, H. S. J., Klein Tank, L., & Elffers, H. (1993). Personality and tax evasion behaviour: Some evidence from simulation studies. In Ferrari, V. & Faralli, C., redactie, *Laws and rights: Proceedings of the International Congress of Sociology of Law for the Ninth Centenary of the University of Bologna – Vol.2*, pp 781–806. Dott. A. Giuffrè Editore, Milano.
- Sommerhalder, R. A. & Elffers, H. (1993). Does tax reform yield compliance? In *Proceedings of the 18th Conference of the International Association for Research in Economic Psychology*, pp 327–334, Moscow.
- Webley, P., Carroll, J. S., Robben, H. S. J., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1993a). Tax evasion: An experimental approach. *Contemporary Psychology*, 38:310.
- Webley, P., Robben, H. S. J., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1993b). The risky prospect of tax evasion. In Ferrari, V. & Faralli, C., redactie, *Laws and rights: Proceedings of the International Congress of Sociology of Law for the ninth Centenary – Vol.2*, pp 807–818, University of Bologna. Dott. A. Giuffrè Editore.
- Weigel, R. H., Hessing, D. J., van Giels, B., & Elffers, H. (1993). Measuring selfishness. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. (1994a). De vraag naar de invloed van het milieu. *Vraagstelling: Tijdschrift voor de Gammawetenschappen*, 1:7–9.
- Elffers, H. (1994b). Een eenvoudige vraagstelling? *Vraagstelling: Tijdschrift voor de Gammawetenschappen*, 1:7–9.
- Elffers, H. (1994c). Vragen stellen aan Vraagstelling. *Vraagstelling: Tijdschrift voor de Gammawetenschappen*, 1:7–9.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & van Nes, R. J. (1994). The Dutch fiscal monitor. In *Abstracts of the 23rd International Congress of Applied Psychology in Madrid*, p 307.
- Elffers, H. & Varga, K. (1994). Self-serving or society oriented? Dutch and Hungarian free-rider attitudes, in general and towards taxation. In *The IAREP/SABE-conference “Integrating Views on Economic Behavior”*, p 16, Rotterdam. Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1994). Een belasting voor de rechtseconomie? Een blik op twintig jaar onderzoek naar belastingontduiking. *Recht der*

Werkelijkheid, 14:93–108.

- Hessing, D. J., Pieterman, R., & Elffers, H. (1994). Het instemmingssysteem: Een onderzoek naar de mogelijkheden voor invoering van een systeem van registratie van bezwaarden gecombineerd met donatie na instemming van nabestaanden. Technical report, Centrum voor Gezondheidszorgbeleid en Recht.
- Pieterman, R., Hessing, D. J., & Elffers, H. (1994). Proeve van een Wet op de Orgaandonatie volgens het instemmingssysteem. Technical report, Centrum voor Gezondheidszorgbeleid en Recht.
- Sommerhalder, R. A. & Elffers, H. (1994). Compliance effects of some European tax reforms. *Australian Tax Forum*, pp 185–202.
- van Giels, B., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1994). Voorzieningengebruik calculerende burger. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Verkuyten, M., Rood-Pijpers, E., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1994). Rules for breaking formal rules: Social representations and everyday rule-governed behavior. *Journal of Psychology*, 128:485–497.
- Elffers, H. (1995a). Geen schuld, toch boete? *Vraagstelling: Tijdschrift voor de Gammawetenschappen*, pp 6–8.
- Elffers, H. (1995b). Leidt het vermelden op de aanslag van welk percentage van het inkomen aan belasting betaald wordt tot meer compliance? Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. (1995c). “Mag ik u wat vragen?” “Ach mens, rot toch op”: Hoe bedreigend is selectieve respons? *Vraagstelling: Tijdschrift voor de Gammawetenschappen*, pp 1–4.
- Elffers, H. (1995d). Make the happy to join the compliers club. In *Measurement, Evaluation & Risk Management*, p 7, Canberra.
- Elffers, H. (1995e). Waar zit de onderkant van de arbeidsmarkt? *Vraagstelling: Tijdschrift voor de Gammawetenschappen*, pp 5–6.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1995a). Het onderzoek onder particulieren. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1995b). Managementsamenvatting particulieren. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. & Sommerhalder, R. A. (1995a). Are environmental taxes feasible? A Dutch perspective. In Nyhus, E. & Troye, S. V., redactie, *Frontiers in economic psychology – vol.I*, pp 179–192. Norsk Handelshoyskole, Bergen.
- Elffers, H. & Sommerhalder, R. A. (1995b). Ecotax: Schroomvallige wetgever benut de speelruimte niet genoeg. *Weekblad Fiscaal Recht*, 124:1617–1623.
- Elffers, H. & Sommerhalder, R. A. (1995c). Room for a radical shift from income to environmental taxation? A Dutch perspective. *Australian Tax Forum*, 12:317–332.

- Elffers, H., van Nes, R. K., Vellekoop, A., & Hessing, D. J. (1995). Hoofdlijnen particulieren, ondernemingen en grote ondernemingen. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. & Zeljkovic, A. (1995). Eenheidsmonitor particulieren Hengelo. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1995). De validiteit van de self-report methode in onderzoek naar regelovertredend gedrag. *Tijdschrift voor Criminologie*, 37:55–70.
- van Nes, R. K., Elffers, H., & Hessing, D. J. (1995). De ontwikkeling van de fiscale monitor. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Verkuyten, M., Masson, K., & Elffers, H. (1995). Racial categorization and preference among older children in the Netherlands. *European Journal of Social Psychology*, 25:637–656.
- Adams, C. & Elffers, H. (1996). Satisfaction with the tax authorities and propensity to avoid taxes: A secondary analysis of corporate taxpayers data from the Dutch fiscal monitor. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. (1996a). Boekbespreking van G.L. Gomez M.'s "Dynamic probabilistic models and social structure: Essays on socioeconomic continuity". *Medelingen van het Wiskundig Genootschap*, 39:320–322.
- Elffers, H. (1996b). Der glückliche Steuerzahler. In *Seminar für Wirtschaftspsychologie*, Universität zu Köln.
- Elffers, H. (1996c). Medical technology assessment in de praktijk: Enquêteresultaten – Rapport ter gelegenheid van het congres 'MTA in de Praktijk'. Technical report, Centrum voor Gezondheidszorgbeleid en Recht.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1996a). De toekomst van de belastingmoraal. In de Kam, C. A., redactie, *Belastingheffing met toekomst*, pp 96–116. Kluwer, Deventer.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1996b). De toekomst van de belastingmoraal. *Fisikaal*, 23:2–13 / 40–50.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1996c). Het beste onderzoek van deze eeuw? Over de betrouwbaarheid en geldigheid van het onderzoek van de groep Fijnaut. *Tijdschrift voor Criminologie*, 38:144–152.
- Elffers, H., Moerland, H., & van 't Veer, A. (1996a). Nederlanders en congresgangers over kansspelen: Facetten van deelname, problematiek en beleid. In van 't Veer, A. & Moerland, H., redactie, *Kansspelen herijkt*, Monografieën Kansspelen, vol.3, pp 109–117. Gouda Quint, Deventer.
- Elffers, H. & Sommerhalder, R. A. (1996a). Furthering tax compliance by fighting the fiscal illusion? In Roland-Levy, C., redactie, *Social and economical representations*, Conference Proceedings of the XXI st Annual Colloquium of the International Association for Research in Economic Psychology, pp 650–659. Institut de Psychologie, Université René Descar-

- tes, Paris.
- Elffers, H. & Sommerhalder, R. A. (1996b). Room for a radical shift from income to environmental taxation? Technical report, Australian Tax Forum.
- Elffers, H., Zeljkovic, A., & Hessing, D. J. (1996b). Het onderzoek onder particulieren. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1996a). Drugs in the Netherlands : Policies and public opinion. In *Meeting of the Law & Psychology Association*, p 20, Siena.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1996b). Egoism and deviance. In *Joint Meeting of the Law & Society Association and the Research Committee on the Sociology of Law of the International Sociological Association*, p 34, Glasgow.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1996c). Familiedonatie in Nederland: Een onderzoek naar de houding van de Nederlandse bevolking tegenover donatie bij leven en na overlijden en tegenover het donorregistratiesysteem. Technical report, Centrum voor Gezondheidszorgbeleid en Recht.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (1996d). Frequentie van fraude in de sociale zekerheid: Een geannoteerde literatuurstudie. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Moerland, H., van 't Veer, A., & Elffers, H. (1996a). Overheidsbemoeienis met gokken, hoezo eigenlijk? In van 't Veer, A. & Moerland, H., redactie, *Kansspelen herijkt*, Monografieën Kansspelen, dl.3, pp 119–124. Gouda Quint, Deventer.
- Moerland, H., van 't Veer, A., & Elffers, H. (1996b). Voor kansspelaanbieders lijkt het hemd nader dan de rok. *Automatenmagazine*, 8:33–35.
- van Giels, R. J. & Elffers, H. (1996a). De factorstructuur in de oordelen over de Belastingdienst. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- van Giels, R. J. & Elffers, H. (1996b). De landelijke actie markten. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- van Giels, R. J., Elffers, H., Groen, W., & van Nes, R. J. (1996). Determinanten van waardering voor de Belastingdienst. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- van Nes, R. K., Elffers, H., & van Dijk, H. M. L. (1996). Hoofdlijnen. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. (1997a). De dolgelukkige douaneklant: Lezing ter gelegenheid van de Conferentie Leidinggevenden Douane. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. (1997b). De evaluatie van de evaluatie van de MOT. *Recht der Werkelijkheid*, pp 40–54.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1997a). Het nut van sancties. *Ars Aequi*, 46:490–496.

- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1997b). Influencing the prospects of tax evasion. *Journal of Economic Psychology*, 18:289–304.
- Elffers, H. & Hessing, D. J. (1997c). Methoden van rechtspsychologie. In van Koppen, P. J. & Hessing, D. J., redactie, *Het hart van de zaak: Een inleiding in de rechtspsychologie*, pp 677–720. Kluwer, Deventer.
- Elffers, H. & Klaasen, H. M. (1997). Ex ante evaluatie van de handhaafbaarheid van het Bouwstoffenbesluit bodem- en oppervlaktewaterbescherming aan de hand van de tafel van elf. Technical report, Sanders Instituut.
- Elffers, H. & Ruimschotel, D. (1997). The Table of Eleven (T11) as a new content oriented paradigm for evaluation research. In *2nd European Evaluation Society Conference*, p 6, Stockholm.
- Elffers, H., Ruimschotel, D., & Barwegen, F. (1997a). Naleving van de Wet MOT door clientadviseurs van de banken. Technical report, Sanders Instituut.
- Elffers, H. & van Giels, R. J. (1997a). De winst van semi-roterende panels in de Fiscale Monitor. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. & van Giels, R. J. (1997b). Het onderzoek onder particulieren. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H., van Nes, R. K., & van Dijk, H. M. L. (1997b). Hoofdpijnen. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- van Giels, B. & Elffers, H. (1997). Bezocht op de Kop van Zuid, de doelgroep over het begeleidingsproject. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- van Kruchten, J. & Elffers, H. (1997). Using taxpayers' views on the tax service's performance: An overview of design and results of the Dutch fiscal monitor. In *2nd European Evaluation Society Conference*, p 16, Stockholm.
- Elffers, H. (1998a). A convention for interpreting validity coefficients. *Kwantitatieve Methoden*, 19:87–89.
- Elffers, H. (1998b). Beantwoording rechtsvraag (272). *Ars Aequi*, 47:916–919.
- Elffers, H. (1998c). Bespreking van D.S. Moore & G.P. McCabe's "Statistiek in de praktijk". *Mededelingen van het Wiskundig Genootschap*, 41:34–36.
- Elffers, H. (1998d). Is het donorregister een succes? *Nederlands Juristenblad*, 73:1512.
- Elffers, H. (1998e). Rechtsvraag (272). *Ars Aequi*, 47:626–627.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Robben, H. S. J. (1998a). Een denkmodel voor sociale criminaliteit. Technical report, z.n.
- Elffers, H., van Giels, R. J., & Hezemans, M. L. (1998b). Fiscale monitor 1997 – het onderzoek onder particulieren. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. & van Twist, R. J. (1998). Financieel rechercheren: Verslag van de uitkomsten van de congressenquête. In de Doelder, H. & Hoogenboom,

- A. B., redactie, *Financieel rechercheren: Verbetering van samenwerking door integratie van disciplines*, SI-EUR-reeks, dl.18, pp 103–113. Gouda Quint, Deventer.
- Hessing, D. J., Elffers, H., & Akveld, J. E. M. (1998). Wet op de orgaandonatie: Analyse van een mislukt systeem. *Nederlands Juristenblad*, 73:992–994.
- van Giels, R. J. & Elffers, H. (1998a). De brave belastingbetaler en zijn boefachtige buurman. *Weekblad Fiscaal Recht*, 127:523–527.
- van Giels, R. J. & Elffers, H. (1998b). Structuur en verloop in de oordelen over de Belastingdienst, 1995–1997. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- van Giels, R. J. & Elffers, H. (1998c). Vernieuwing fiscale monitor 1999: Verliesanalyse bij itemreductie attitudeschalen fiscale monitor. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- van Nes, R. K., Elffers, H., & van Dijk, H. (1998). Fiscale monitor 1997, hoofdlijnen. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- van Twist, R. J. & Elffers, H. (1998). The money chasrs: Openbare accountants en de jacht op het grote geld. In Kocken, J., van Seters, P., & de Jong, P., redactie, *De jacht op het grote geld*, VSR-reeks, dl.3. SISWO, Amsterdam.
- Webley, P., Adams, C., & Elffers, H. (1998a). The prediction of self-reported VAT compliance. Technical report, Singer Laboratories.
- Webley, P., Verkuyten, M., Hessing, D. J., & Elffers, H. (1998b). Studies on minimal rule behaviour: Formal rules in public places. *Psychology, Crime & Law*, 4:309–321.
- Adams, C., Elffers, H., & Webley, P. (1999). VAT compliance: An economic psychological approach. Technical report, International Centre for Economic Research – ICER.
- Barwegen, F., Hessing, D. J., & Elffers, H. (1999). References on tax compliance. Technical report, Erasmus Centre for Sociological Tax Research.
- Elffers, H. (1999a). Hoogleraar in het recht half-half? *Nederlands Juristenblad*, 74:1202.
- Elffers, H. (1999b). Income tax evasion. In Earl, P. & Kemp, S., redactie, *The Elgar companion to consumer research and economic psychology*, pp 556–560. Edward Elgar, Cheltenham.
- Elffers, H. (1999c). Those all too clever tax advisers. In *The XXIVth Annual Colloquium of the International Association for Research in Economic Psychology IAREP*, Belgirate.
- Moerland, H., van 't Veer, A., Boerman, F., & Elffers, H. (1999a). Een gokje wagen via internet: Opvattingen van de Nederlandse bevolking. In van 't Veer, A. & Moerland, H., redactie, *Kansspelen in de 21e eeuw*, pp 87–117. Gouda Quint, Deventer.

- Moerland, H., van 't Veer, A., Boerman, F., & Elffers, H. (1999b). Kansspelen in de 21e eeuw: Interactieve spelen? In van 't Veer, A. & Moerland, H., redactie, *Kansspelen in de 21e eeuw*, Monografieën Kansspelen, dl.6, p 115. Gouda Quint, Deventer.
- van Dijk, T., Elffers, H., Hessing, D. J., & Hoogenboom, A. B. (1999). *Bewust van de gevaren van criminaliteit: Een inventarisatie van kwetsbaarheden die in de logistieke keten en daarmee ook in de Rotterdamse haven voorkomen*. SI-EUR-reeks, dl.19. Deventer, Gouda Quint.
- van Giels, B. & Elffers, H. (1999). Legal or illegal tax minimisation: It is different. In Zappala, S., redactie, *The XXIVth Annual Colloquium of the International Association for Research in Economic Psychology IAREP*, Belgirate.
- van Nes, R. K. & Elffers, H. (1999). Vernieuwing fiscale monitor 1999 – Eindrapport. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Weigel, R. H., Hessing, D. J., & Elffers, H. (1999). Egoism: Concept, measurement and implications for deviance. *Psychology, Crime & Law*, 5:349–378.
- Combrink-Kuiters, L., de Mulder, R. V., Elffers, H., & van Noortwijk, K. (2000). Comparing student assignments by computer. *International Review of Law, Computers & Technology*, 14:205–214.
- Crombag, H. F. M., Merkelbach, H., & Elffers, H. (2000). Other people's memory. *Psychology, Crime & Law*, 6:251–265.
- de Doelder, H., Hessing, D. J., Elffers, H., & van Giels, B. (2000). De afstand tussen zittende en staande magistratuur. *Trema*, 23:71–76.
- Elffers, H. (2000a). Betrouwbaar indelen in categorieën: Hoe hoog moet Cohens kappa zijn? In Elffers, H., redactie, *Libris satiari nequeo. Afscheidsbundel voor Kees Boender*, pp 21–28. OMV, Rotterdam.
- Elffers, H. (2000b). But taxpayers do cooperate! In van Vugt, M., Snyder, M., Tyler, T. R., & Biel, A., redactie, *Cooperation in modern society: Promoting the welfare of communities, states, and organizations*, pp 184–194. Routledge, London.
- Elffers, H. (2000c). Kijkt u maar! Ontleedt u maar! Onthult u maar!: Kort verslag van een publieksenquete naar de aanvaardbaarheid van technologische hulpmiddelen. In Hessing, D. J., van de Bunt, H. G., van Koppen, P. J., Schalken, T. M., de Roos, T. A., & Elffers, H., redactie, *Onderzoeksschool Maatschappelijke veiligheid: Lezingen uitgesproken tijdens de publieke presentatie op 19 oktober 2000*, pp 16–27. OMV, Rotterdam.
- Elffers, H. (2000d). *Libris satiari nequeo. Afscheidsbundel voor Kees Boender*. Rotterdam, OMV.
- Elffers, H., Barwegen, D., Hessing, D., & van Baal, P. (2000a). Naleving van belastingregels, een literatuurinventarisatie 1992–1998. Technical report, Onderzoeksschool Maatschappelijke Veiligheid.

- Elffers, H. & Hessing, D. J. (2000). Rode draad ‘Minderjarigen in het recht’: Ze hebben geen normen en waarden meer! – De houding van jongeren tegenover recht en wet. *Ars Aequi*, 49:831–839.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Pieterman, R. (2000b). Het hoe en waarom van fiscale rechtshandhaving. Technical report, Onderzoekschool Maatschappelijke Veiligheid.
- Elffers, H., Hessing, D. J., & Pieterman, R. (2000c). The future of the fiscal struggle. In Hoelz, E., redactie, *Conference proceedings fairness and cooperation*, pp 101–104. IAREP/SABE, Vienna.
- Elffers, H. & van Giels, B. (2000a). Secundaire analyse naleving taxiwet. Technical report, Sanders Instituut.
- Elffers, H. & van Giels, R. J. (2000b). Fiscale monitor 1999: Het onderzoek onder particulieren. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (2000). Mens rea or mens insana: Theoretical explorations into the good, the bad, the ugly and the fool. In van Koppen, P. J. & Roos, N. H. M., redactie, *Rationality, information and progress in psychology and law: Liber amicorum Hans F.M. Crombag*, pp 91–114. Maastricht University Press, Maastricht.
- Pieterman, R., Blad, J. R., Hessing, D. J., & Elffers, H. (2000). Euthanasia: Medical decisions concerning the end of life in the Netherlands. *Angewandte Sozialforschung*, 21:195–216.
- van Baal, P., Elffers, H., & Hessing, D. (2000). ThESE: A system for simulations of rule-breaking behavior. In Hoelz, E., redactie, *Conference proceedings fairness and cooperation*, pp 467–470. IAREP/SABE, Vienna.
- van Nes, R. K., Horsten, H., Elffers, H., & Smink, C. (2000). Fiscale monitor 1999: Hoofdpijnen. Technical report, Erasmus Centre for Sociolegal Tax Research.
- Elffers, H. (2001a). Hoe hoog moet Cohens kappa zijn bij het indelen in scheef verdeelde categorieën? *Kwantitatieve Methoden*, 22:33–41.
- Elffers, H. (2001b). Selectieve non-response is lang niet altijd desastreus. *Kwantitatieve Methoden*, 22:49.
- de Keijser, J. W., Elffers, H., & Hessing, D. J. (2002). Van doelbewust publiek naar doelmatige rechters. *Nederlands Juristenblad*, 77:1–4.
- Elffers, H. (2002). Boekbespreking “Multilevel analysis”. *Kwantitatieve Methoden*, 69.
- Elffers, H. & Bunte, S. (2002). *Work in progress: Some current research projects at the NSCR*. Leiden, NSCR.
- Elffers, H., Hessing, D. J., de Keijser, J. W., & van Koppen, P. J. (2002). Nederland veiliger: Door Bin Laden durven we weer de straat op. *Tijdschrift voor Veiligheid & Veiligheidszorg*, 1:60–62.
- Elffers, H. & Luykx, F. (2002). Klop en klepel van de ‘crime-mapping’. *Nederlands Juristenblad*, 77:657.

- Elffers, H. & van Koppen, P. J. (2002). Methoden van de rechtspsychologie. In van Koppen, P. J., redactie, *Het recht van binnen: Psychologie van het recht*, pp 1005–1030. Kluwer, Deventer.
- Elffers, H. & Visscher, M. (2002). Bijeffecten van grootschalig politieoptreden: Zien boeven hun kans schoon als de politie de handen elders vol heeft? Technical report, NSCR.
- Hessing, D. J. & Elffers, H. (2002). De psychologie van antisociaal en crimineel gedrag. In van Koppen, P. J., redactie, *Het recht van binnen: Psychologie van het recht*, pp 255–277. Kluwer, Deventer.
- van der Heijden, P. G. M., Hox, J. J., & Elffers, H. (2002). Het meten van regelnaleving: Een voorstudie. Technical report, IOPS, FSS, Universiteit van Utrecht.
- Elffers, H. (2003a). Analysing neighbourhood influence in criminology. *Statistica Neerlandica*, 57:347–367.
- Elffers, H. (2003b). Bij toeval veroordeeld? Statistische analyse van dienstroosterdata in het strafproces. *Nederlands Juristenblad*, 78:1812–1814.
- Elffers, H. (2003c). Dick Hessing, 1943–2003. *Journal of Economic Psychology*, 24:719–721.
- Elffers, H. (2003d). Explaining regulatory non-compliance: A survey study of rule transgression for two dutch instrumental laws, applying the randomized response method. *Journal of Quantitative Criminology*, 19:409–439.
- Elffers, H. (2003e). Leugens, verdraaide leugens, statistiek en ... misdaadstatistiek. *STAtOR*, 4:10–16.
- Elffers, H. (2003f). (On)wetenschappelijk onderzoek voor de parlementaire onderzoekscommissie. *Nederlands Juristenblad*, 78:426.
- Elffers, H. (2003g). “Rules have been of interest to social scientists for many years” – In memoriam Dick Hessing (1943–2003). *Recht der Werkelijkheid*, pp 5–20.
- Elffers, H. (2003h). Toets op studiegegevens. In van Koppen, P. J. & ten Kate, J., redactie, *De Hoge Raad in persoon: Benoemingen in de Hoge Raad der Nederlanden 1838–2002*, pp 229–230. Kluwer, Deventer.
- Elffers, H. (2003i). Veelplegers of vaakplegers? *Tijdschrift voor Criminologie*, 45:119–126.
- Elffers, H. & van Koppen, P. J. (2003). De aanpak van straatroof in Rotterdam. Technical report, NSCR.
- Hessing, D. J., de Keijser, J. W., & Elffers, H. (2003). Explaining capital punishment support in an abolitionist country: The case of the Netherlands. *Law & Human Behavior*, 27:605–622.
- Bernasco, W. & Elffers, H. (2004). Waarom hier meer, daar minder criminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, 46:185–192.
- Bernasco, W., Luykx, F., & Elffers, H. (2004). Ruimtelijke spreiding en verplaatsing van criminaliteit. In Muller, E. R., redactie, *Veiligheid: Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*, pp 319–344. Kluwer, Alphen aan den Rijn.

- Bruinsma, G. J. N., Bernasco, W., Elffers, H., Huisman, W., van der Laan, P. H., van der Leun, J., Luykx, F., de Poot, C. J., Vanderveen, G., Wagenaar, H., & Weerman, F. M. (2004a). De stad en de sociale onveiligheid: Een 'state of the art' van wetenschappelijke kennis in Nederland. In Muller, E. R., redactie, *Veiligheid: Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*, pp 279–318. Kluwer, Alphen aan den Rijn.
- Bruinsma, G. J. N., Elffers, H., & de Keijser, J. W., redactie (2004b). *Punishment, places and perpetrators: Developments in criminology and criminal justice research*. Cullompton, Willan.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2004a). *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: Wisselwerking tussen rechter en samenleving*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2004b). Inleiding. In de Keijser, J. W. & Elffers, H., redactie, *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: Wisselwerking tussen rechter en samenleving*, pp 1–3. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag.
- de Keijser, J. W., van de Bunt, H. G., & Elffers, H. (2004). Strafrechters over maatschappelijke druk, responsiviteit en de kloof tussen rechter en samenleving. In de Keijser, J. W. & Elffers, H., redactie, *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: Wisselwerking tussen rechter en samenleving*, pp 21–51. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag.
- Elffers, H. (2004a). Decision models underlying the journey to crime. In Bruinsma, G. J. N., Elffers, H., & de Keijser, J. W., redactie, *Punishment, places and perpetrators: Developments in criminology and criminal justice research*, pp 182–197. Willan, Cullompton.
- Elffers, H. (2004b). Dit zeggen al die getallen eigenlijk!: Antwoord aan Van Lambalgen en Meester. *Trema*, 27:293–294.
- Elffers, H. (2004c). 'Geacht hof, het was geen toeval. De rest is aan u.'. *STaTOR*, 5:4–11.
- Elffers, H. (2004d). The rational offender under a CCTV-camera: Conceptual clarification. In Czerederecka, A., redactie, *Forensic psychology and law: Facing the challenges of a changing world*, pp 92–99. Institute of Forensic Research Publishers, Kraków.
- Elffers, H. & de Jong, W. (2004). "Nee, ik voel me nooit onveilig": Determinanten van sociale veiligheidsgevoelens. Technical report, Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling – RMO.
- Elffers, H. & de Keijser, J. W. (2004). Het geloof in de kloof: Wederzijdse beelden van rechters en publiek. In de Keijser, J. W. & Elffers, H., redactie, *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: Wisselwerking tussen rechter en samenleving*, pp 53–84. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag.
- van de Bunt, H. G., de Keijser, J. W., & Elffers, H. (2004a). Responsieve rechters. *Rechtstreeks*, 1:6–33.
- van de Bunt, H. G., de Keijser, J. W., & Elffers, H. (2004b). Responsieve rechters: Strafrechters over maatschappelijke druk. Technical report, On-

- derzoekschool Maatschappelijke veiligheid.
- de Poot, C. J., Luykx, F., Elffers, H., & Dudink, C. (2005a). Hier wonen en daar plegen? Sociale grenzen en locatiekeuze. *Tijdschrift voor Criminologie*, 47:255–268.
- de Poot, C. J., Luykx, F., Elffers, H., & Dudink, C. (2005b). Living here, misbehaving there? On social barriers and criminal location choice in Holland. Technical report, NSCR.
- Elffers, H. (2005a). Dalende aangiftecijfers in de politieregio Zuid-Holland-Zuid. Technical report, NSCR.
- Elffers, H. (2005b). *De rationele regelovertreder*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Elffers, H. (2005c). Dienstroosterdata in het strafproces. In Sjerps, M. J. & Coster van Voorhout, J. A., redactie, *Het onzekeren bewijs: Gebruik van statistiek en kansrekening in het strafrecht*, pp 133–152. Kluwer, Deventer.
- Elffers, H. (2005d). Dienstroosterdata in het strafproces: Waar is dat goed voor? *Strafblad*, 3:103–106.
- Elffers, H. (2005e). Voorkomen van regelovertreding: Een discussie in termen van het willen-kunnen-durven-model. *Tijdschrift voor Veiligheid & Veiligheidszorg*, 4:8–20.
- Elffers, H., Bernasco, W., & Bruinsma, G. J. N. (2005). Ruimtelijke effecten van plaatsgebonden maatregelen tegen misdaad: Een overzicht van de stand van zaken. Technical report, NSCR.
- Elffers, H. & Bruinsma, G. J. N. (2005). De misdadcijfers lopen terug! Politie, proficiat! Of, eh, ...? *Tijdschrift voor Criminologie*, 47:376–388.
- Elffers, H. & de Jong, W. (2005a). Eerst zien, dan geloven: Heerlense burgers over de aanpak van onveiligheid. Technical report, NSCR.
- Elffers, H. & de Jong, W. (2005b). Veiligheid in eigen buurt: Wijkbewoners aan het woord. *Tijdschrift voor Veiligheid & Veiligheidszorg*, 4:51–52.
- Pieterman, R., Dekker, P., & Elffers, H. (2005). Vertrouwen, veiligheid en good governance: Trends, thema's en nieuwe vragen. In Pieterman, R., Dekker, P., & Elffers, H., redactie, *Veiligheid, vertrouwen en 'good governance'*, pp 1–14. Elsevier Juridisch, Den Haag.
- Averdijk, M. D. E., Bernasco, W., Elffers, H., & Reynald, D. M. (2006). Neighbourhood variations in crime rates and clearance rates: Effects of formal and informal control. Technical report, NSCR.
- Bernasco, W., Elffers, H., & Bruinsma, G. J. N. (2006a). De methodologie van onderzoek naar ruimtelijke neveneffecten van plaatsgebonden maatregelen tegen criminaliteit. *Panopticon*, 27:31–45.
- Bernasco, W., Elffers, H., & Bruinsma, G. J. N. (2006b). Het waterbed-effect: Ruimtelijke neveneffecten van plaatsgebonden maatregelen tegen criminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, 48:243–258.
- de Keijser, J. W., van Koppen, P. J., & Elffers, H. (2006). Op de stoel van de rechter: Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter? *Research Memoranda*, 2:79.

- Elffers, H. (2006a). De makke van monitoren. *Secondant*, 20:34–39.
- Elffers, H. (2006b). De status van het technisch bewijs. *Tijdschrift voor Criminologie*, 48:203–206.
- Elffers, H. (2006c). De waarheid en niets dan de waarheid: Over de verhouding tussen recht en psychologie. *Panopticon*, 27:96–97.
- Elffers, H. (2006d). Etnische herkomst van slachtoffers van straatroof in Rotterdam-Rijnmond. Technical report, NSCR.
- Elffers, H. (2006e). Waarom wordt Cassandra niet geloofd? Enkele gedachten bij Chris Dillens ‘Requiem voor een kalf’. *De orde van de dag*, pp 21–23.
- Elffers, H., de Keijser, J. W., & van Koppen, P. J. (2006a). Op de stoel van de rechter. *Kennislink*, p 4.
- Elffers, H., Verboon, P., & Huisman, W. (2006b). *Managing and maintaining compliance*. Den Haag, Boom Legal Publishers.
- Elffers, H., Verboon, P., & Huisman, W. (2006c). Preface. In Elffers, H., Verboon, P., & Huisman, W., redactie, *Managing and maintaining compliance*, pp V–X. Boom Legal Publishers, Den Haag.
- Reynald, D. M., Averdijk, M. D. E., Elffers, H., & Bernasco, W. (2006). Do social barriers affect urban crime trips? The effects of ethnic and socio-economic neighbourhood compositions on the flow of crime in The Hague, The Netherlands. Technical report, NSCR.
- van Koppen, P. J. & Elffers, H. (2006a). De mythe van het DNA-bewijs. *Advocatenblad*, 86:607–618.
- van Koppen, P. J. & Elffers, H. (2006b). Naschrift: Het geheim van het NFI. *Advocatenblad*, 86:701.
- van Koppen, P. J. & Elffers, H. (2006c). Tegen het DNA-geloof. *Advocatenblad*, 89.
- Webley, P., Adams, C., & Elffers, H. (2006). Value added tax compliance. In McCaffery, J. & Slemrod, J., redactie, *Behavioral public finance*, pp 175–205. Russell Sage Foundation, New York.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2007). Onbegrip voor het strafoordeel bedreigt het draagvlak voor het rechtssysteem niet. In Malsch, M. & van Manen, N., redactie, *De begripelijkheid van de rechtspraak*, pp 115–128. Boom Juridische Uitgevers, Den Haag.
- de Keijser, J. W., van Koppen, P. J., & Elffers, H. (2007). Bridging the gap between judges and the public? A multi-methodstudy. *Journal of Experimental Criminology*, 3:131–161.
- Elffers, H. & Averdijk, M. D. E. (2007). Aangeven aan te geven? Technical report, NSCR.
- Elffers, H. & de Keijser, J. W. (2007a). De punitiviteitskloof tussen rechters en publiek: Effect van referentiekader en van media-aandacht. Technical report, NSCR.
- Elffers, H. & de Keijser, J. W. (2007b). De strafrechter en de burger: Zij konden bijeen niet komen.. *Rechtstreeks*, 4:7–19.

- Elffers, H., de Keijser, J. W., van Koppen, P. J., & van Haeringen, L. S. (2007). Newspaper juries: A field experiment concerning the effect of information on attitudes towards the criminal justice system. *Journal of Experimental Criminology*, 3:163–182.
- Elffers, H. & Ezinga, M. A. J. (2007). Deskundige behandeling van deskundigen: Het gebruik van deskundigenrapportages in de rechtszaal. Technical report, NSCR.
- Johnson, S. D., Bernasco, W., Bowers, K. J., Elffers, H., Ratcliffe, J., Rengert, G., & Townsley, M. (2007). Space-time patterns of risk: A cross national assessment of residential burglary victimization. *Journal of Quantitative Criminology*, 23:201–219.
- Croes, M., Elffers, H., & Klijn, A. (2008). Leken en strafrechters vergeleken: Wagenaars' raadkameronderzoek en de discussie over punitiviteit en lekeninbreng. Technical report, Raad voor de Rechtspraak.
- de Craen, S., Twisk, D. A. M., Hagenzieker, M. P., Elffers, H., & Brookhuis, K. A. (2008). The development of a method to measure speed adaptation to traffic complexity: Identifying novice, unsafe, and overconfident drivers. *Accident Analysis & Prevention*, 40:1524–1531.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2008). Straffen in context: Het effect van referentiekaders op de publieke opinie over straf. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50:233–247.
- de Keijser, J. W., Elffers, H., & van de Bunt, H. G. (2008). Responsive but misunderstood: Dutch judges on their relation to society. In Kury, H., redactie, *Fear of crime – punitivity: New developments in theory and research*, Crime and Crime Policy; vol.3, pp 471–488. Universitätsverlag Brockmeyer, Bochum.
- Elffers, H. (2008a). Afschrikking en het aanleren van normen: De theorie van Kelman toegepast op het strafrecht. *Justitiële Verkenningen*, 34:82–97.
- Elffers, H. (2008b). *Een straffe aanpak*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Elffers, H. (2008c). Eerste schetskaart fraude door fraudologische avonturiers. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50:154–158.
- Elffers, H. & Bernasco, W. (2008). Ruimtelijke aspecten van diefstal in de detailhandel: Secundaire analyse van de Monitor Criminaliteit Bedrijfsleven (tekst). Technical report, NSCR.
- Elffers, H. & de Keijser, J. W. (2008). Different perspectives, different gaps. Does the general public demand a more responsive judge? In Kury, H., redactie, *Fear of crime – punitivity: New developments in theory and research*, Crime and Crime Policy; vol.3, pp 447–469. Universitätsverlag Brockmeyer, Bochum.
- Elffers, H. & Johnson, S. (2008). Analyzing near-repeat patterns produced by various routine activity type target choice models, by means of simulation methods. In *ASC Annual Meeting*, St. Louis.

- Elffers, H., Reynald, D. M., Averdijk, M. D. E., Bernasco, W., & Block, R. (2008). Modelling crime flow between neighbourhoods in terms of distance and of intervening opportunities. *Crime Prevention & Community Safety*, 10:85–96.
- Elffers, H. & van Baal, P. (2008). Realistic spatial backcloth is not that important in agent based simulation research: An illustration from simulating perceptual deterrence. In Liu, L. & Eck, J., redactie, *Artificial crime analysis systems: Using computer simulations and geographic information systems*, pp 19–34. Information Science Reference, Hershey.
- Hulsebosch, A. M. J., Beijers, W. M. E. H., Elffers, H., & Bijleveld, C. C. J. H. (2008a). Integraal veiligheidsbeleid in Amsterdam Zuidoost: Een beknopte evaluatie van het beleid, de samenwerking tussen partners en de communicatie met burgers. Technical report, Vrije Universiteit.
- Hulsebosch, A. M. J., Elffers, H., Beijers, W. M. E. H., & Bijleveld, C. C. J. H. (2008b). De veiligheidsindex Amsterdam: Een quickscan naar de methodologische kwaliteit, het gebruik en de waardering van het instrument in de politieregio Amsterdam-Amstelland. Technical report, Strafrecht & Criminologie; Vrije Universiteit.
- Nieuwbeerta, P., McCall, P. L., Elffers, H., Eising, K., & Wittebrood, K. A. (2008a). Buurtkenmerken en slachtofferschap van moord en doodslag. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50:17–34.
- Nieuwbeerta, P., McCall, P. L., Elffers, H., & Wittebrood, K. A. (2008b). Neighborhood characteristics and individual homicide risks: Effects of social cohesion, confidence in the police, and socioeconomic disadvantage. *Homicide Studies*, 12:90–116.
- Reynald, D. M., Averdijk, M. D. E., Elffers, H., & Bernasco, W. (2008). Do social barriers affect urban crime trips? The effect of ethnic and economic neighbourhood compositions on the flow of crime in The Hague, The Netherlands. *Built Environment*, 34:21–31.
- Townsley, M., Bernasco, W., Bowers, K., Elffers, H., Johnson, S., Ratcliffe, J., & Rengert, G. (2008). The near repeat phenomenon: Analysis across crime types. In *Annual Meeting of the ASC*, St Louis.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2009a). Cross-jurisdictional differences in punitive public attitudes? *European Journal on Criminal Policy & Research*, 15:47–62.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2009b). Punitive public attitudes: A threat to the legitimacy of the criminal justice system? In Oswald, M. E., Bieneck, S., & Hupfeld-Heinemann, J., redactie, *Social psychology of punishment and crime*, pp 55–74. John Wiley, Chichester.
- de Keijser, J. W., Elffers, H., Kok, R. M., & Sjerps, M. J. (2009). *Bijkans begrepen? Feitelijk en vermeend begrip van forensische deskundigenrapportages onder rechters, advocaten en deskundigen*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.

- Easton, M., Demaree, C., Enhus, E., & Elffers, H. (2009a). Kwalitatieve methoden bij het onderzoek naar politiewerk in multiculturele buurten: Opzet en reflecties. In Bleijenbergh, I., Korzilius, H., & Vennix, J., redactie, *Voer voor methodologen: Een liber amicorum voor Piet Verschuren*, pp 49–66. Lemma, Den Haag.
- Easton, M., Ponsaers, P., Demaree, C., Vandevoorde, N., Enhus, E., Elffers, H., Hutsebaut, F., & Moor, L. G. (2009b). *Multiple community policing: Hoezo?* Samenleving en Toekomst. Gent, Academia Press.
- Elffers, H. (2009). De volgende 30 jaar Panopticon: Een reflectie op Goethals' overzicht van de 30 verstreken jaren. In Bruggeman, W., De Wree, E., Goethals, J., Ponsaers, P., Van Calster, P., Vander Beken, T., & Vermeulen, G., redactie, *Van pionier naar onmisbaar. 30 jaar Panopticon*, pp 791–795. Maklu, Antwerpen.
- Elffers, H. & de Keijser, J. W. (2009). Het ongeloof in de kloof: Wat moeten we denken van de uiteenlopende resultaten van onderzoek naar de punitiviteitskloof? *Delikt en Delinkwent*, 39:842–850.
- Reynald, D. M. & Elffers, H. (2009). The future of Newman's defensible space theory. *European Journal of Criminology*, 6:25–46.
- Bernasco, W. & Elffers, H. (2010). Statistical analysis of spatial crime data. In Piquero, A. R. & Weisburd, D., redactie, *Handbook of quantitative criminology*, pp 699–724. Springer, New York.
- Bijleveld, C. C. J. H. & Elffers, H. (2010). Sekse en straftoemeting: Een experiment. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52:365–373.
- Bosse, T., Elffers, H., & Gerritsen, C. (2010). Simulating the dynamical interaction of offenders, targets and guardians. *Crime Patterns & Analysis*, 3:51–66.
- Bruinsma, G. J. N., Bernasco, W., & Elffers, H. (2010). Ruimtelijke verplaatsing van criminaliteit: Theorie, methodologie en empirie. In Muller, E. R., van der Leun, J. P., Moerings, L. M., & van Calster, P. J. V., redactie, *Criminaliteit: Criminaliteit en criminaliteitsbestrijding in Nederland*, pp 375–396. Kluwer, Deventer.
- Easton, M., Ponsaers, P., Demaree, C., Enhus, E., Elffers, H., Hutsebaut, F., & Moor, L. G. (2010). Politiewerk in multiculturele buurten: De beeldvorming bij burgers en agenten over de gemeenschapsgerichte politiezorg. In van Craen, M., redactie, *Meer kleur op straat: Diversiteit en veiligheid in België en Nederland*, pp 45–78. Vanden Broele, Brugge.
- Elffers, H. (2010a). De rationele-keuzetheorie van de regelovertreding. In van Koppen, P. J., Merckelbach, H., Jelicic, M., & de Keijser, J. W., redactie, *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, pp 53–66. Kluwer, Deventer.
- Elffers, H. (2010b). Minder weten, maar beter weten wat we meten. *Panopticon*, 31:1–5.
- Elffers, H. (2010c). Misinformation, misunderstanding and misleading as validity threats to offenders' accounts of offending. In Bernasco, W., re-

- dactie, *Offenders on offending: Learning about crime from criminals*, pp 13–22. Willan, Cullompton.
- Elffers, H. (2010d). Waarschijnlijkheidsargumentatie in het strafproces. In van Koppen, P. J., Merckelbach, H., Jellicic, M., & de Keijser, J. W., redactie, *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, pp 367–385. Kluwer, Deventer.
- Peeters, M. P. & Elffers, H. (2010). Do physical barriers affect urban crime trips? The effects of a highway, a railroad, a park or a canal on the flow of crime in The Hague. *Crime Patterns & Analysis*, 3:38–49.
- Welsh, B. C., Peel, M. E., Farrington, D. P., Elffers, H., & Braga, A. A. (2010). Research design influence on study outcomes in crime and justice: A partial replication with public area surveillance. *Journal of Experimental Criminology*, 7:183–198.
- de Craen, S., Twisk, D. A. M., Hagenzieker, M. P., Elffers, H., & Brookhuis, K. A. (2011). Do young novice drivers overestimate their driving skills more than experienced drivers? Different methods lead to different conclusions. *Accident Analysis & Prevention*, 43:1660–1665.
- Hollis-Peel, M. E., Reynald, D. M., van Bavel, M., Elffers, H., & Welsh, B. C. (2011). Guardianship for crime prevention: A critical review of the literature. *Crime, Law & Social Change*, 56:53–70.
- Ruiter, S., Tolsma, J., de Hoon, M., Elffers, H., & van der Laan, P. H. (2011). *De burger als rechter: Een onderzoek naar geprefereerde sancties voor misdrijven in Nederland*. Den Haag, Boom Lemma.
- van Koppen, M. V., Elffers, H., & Ruiter, S. (2011). When to refrain from using likelihood surface methods for geographic offender profiling: An ex ante test of assumptions. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8:242–256.
- Averdijk, M. & Elffers, H. (2012). The discrepancy between survey-based victim accounts and police reports revisited. *International Review of Victimology*, 18:91–107.
- Averdijk, M., Elffers, H., & Ruiter, S. (2012). Disentangling context effects on criminal careers. In Loeber, R., Hoeve, M., Slot, N., & van der Laan, P., redactie, *Persisters and desisters in crime from adolescence into adulthood: Explanation, prevention and punishment*, pp 51–76. Ashgate, Farnham.
- de Keijser, J. W. & Elffers, H. (2012). Understanding of forensic expert reports by judges, defense lawyers and forensic professionals. *Psychology, Crime and Law*, 18:191–207.
- Elffers, H. (2012a). Burgers als preventieve guardians. *Panopticon*, 33:501–505.
- Elffers, H. (2012b). Lay participation in the Dutch criminal procedure will not result in higher public satisfaction. In Nelen, H. & Claessen, J., redactie, *Beyond the death penalty: Reflections on punishment*, pp 139–143. Intersentia, Cambridge.

- Elffers, H. (2012c). Looking backward, looking forward. In Smets, L., redactie, *Police investigative interviewing: A new training approach*, pp 91–93. Maklu, Antwerpen.
- Elffers, H. & Averdijk, M. (2012). Slachtofferenquêtes overschatten het criminaliteitsniveau nogal stevig. In Pauwels, L., De Keulenaer, S., Deltenre, S., Devroe, E., Elffers, H., Forceville, J., Kerkab, R., Maes, E., Moons, D., Pleysier, S., Ponsaers, P., & Van Dae, E., redactie, *Criminografische ontwikkelingen II: Van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek*, pp 27–28. Maklu, Antwerpen/Apeldoorn.
- Lammers, M., Bernasco, W., & Elffers, H. (2012). How long do offenders escape arrest? Using DNA traces to analyse when serial offenders are caught. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 9:13–29.
- Malsch, M., de Keijser, J. W., de Gruijter, M., Komter, M., & Elffers, H. (2012a). De gevolgen van beeld en geluid voor het proces-verbaal van het verdachtenverhoor. *Tijdschrift voor de Politie*, 74:30–33.
- Malsch, M., de Keijser, J. W., de Gruijter, M., Komter, M., & Elffers, H. (2012b). Het opmaken van proces-verbaal van een verdachtenverhoor: Ervaringen en oordelen van verbalisanten. Technical report, NSCR.
- Pauwels, L., De Keulenaer, S., Deltenre, S., Devroe, E., Elffers, H., Forceville, J., Kerkab, R., Maes, E., Moons, D., Pleysier, S., Ponsaers, P., & Van Dae, E., redactie (2012). *Criminografische ontwikkelingen II: Van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek*. Antwerpen/Apeldoorn, Maklu.
- Peeters, M. P., van der Kemp, J. J., Beijers, G. W., & Elffers, H. (2012). Het effect van intensief surveilleren vlak bij en vlak na een eerdere inbraak. *Tijdschrift voor Criminologie*, 54:335–348.
- van Bommel, M., van Prooijen, J. W., Elffers, H., & van Lange, P. A. M. (2012). Be aware to care: Public self-awareness leads to a reversal of the bystander effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48:626–931.
- van Gelder, J.-L., Elffers, H., Reynald, D. M., & Nagin, D., redactie (2013). *Affect and cognition in criminal decision making*. Abingdon, Routledge.

& VER SCHEI DEN HEID

Dit *Liber amicorum* voor Henk Elffers is een eerbetoon aan zijn werk en zijn persoon. De bijdragen zijn geschreven door vrienden, voormalige collega's en promovendi. Zij weerspiegelen de verscheidenheid die kenmerkend is voor de bijdrage die Henk de afgelopen veertig jaar aan de rechtspsychologie, de criminologie en de methodologie van de sociale wetenschappen heeft geleverd. De behandelde onderwerpen variëren van woninginbraak tot simulatieonderzoek en van meeneed tot klimaatverandering. Kwantitatieve en kwalitatieve studies, in het Engels en in het Nederlands, wisselen elkaar af. Samen schetsen ze een beeld van de wetenschappelijke nalatenschap van een creatief, inspirerend, veelzijdig en betrokken wetenschapsbeoefenaar.